

16

x/2
8/8/34

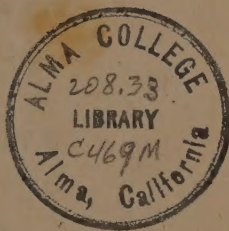
S. JOANNIS CHRYSOSTOMI

INTERPRETATIO

IN ISAIAM PROPHETAM

IN ISAIAM PROPHETAM
INTERPRETATIO
SANCTI JOANNIS CHRYSOSTOMI
ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI
NUNC PRIMUM
EX ARMENIO IN LATINUM SERMONEM
A PATRIBUS MEKITHARISTIS

TRANSLATA

VENETIIS
EX TYPOGRAPHIA SANCTI LAZARI

—
MDCCCLXXXVII

IN LITTA PROPRIETATE

INTERPRETATIO

SANCTI JOHANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

VERBO PRIMUM

EX ARCHOPO IN LITTA PROPRIETATE

A PATRIBUS VENERABILIBUS

SALVO PROPRIETATIS IURE

IN LITTA

~~~~~

VENERABILIS

EX TYPOGRAPHIA SANCITI PANAYI

MOENIA LXXXVII

LEONI XIII

PONTIFICI MAXIMO

QUEM

SAPIENTIA DIVINITUS SPLENDENTEM

TAMQUAM LUMEN IN CÆLO

ECCLESIA CHRISTI UNIVERSAQUE HOMINUM SOCIETAS

SIMUL ADMIRANTUR

CHRISTIANÆ PHILOSOPHIÆ HISTORIÆ LITTERARUM

INSTAURATORI PROVIDENTISSIMO

DE ARMENIORUM GENTE

COLLEGIO CLERICORUM IN URBE INSTITUTO

BENEMERENTISSIMO

L. SACRUM ANNIVERSARIUM LITANTI

IN COMMUNI TOTIUS ORBIS LÆTITIA

OMNIBUS UNDIQUE TERRARUM POPULIS

MUNERA ROMAM CONFERENTIBUS

MONACHI ARMENII MEKITHARISTÆ

AD SANCTI LAZARI VENETIARUM

SERVATUM HACTENUS FERE INTEGRÉ

IN ARMENIA TANTUM INTERPRETATIONE

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI

IN ISAIAM PROPHETAM COMMENTARIUM

NUNC LATINE REDDITUM

GRATULATIONIS OBSEQUII AMORIS ERGO

PARENTI OPTIMO INDULGENTISSIMO

HUMILLIME OFFERUNT

EX PRÆFATIONE

AD EDITIONEM PRIMAM ARMENIAM

JAMDIU cupiebamus huius libri editione partem hanc præcipuam nostrarum interpretationum operum S. Patris Chrysostomi typis mandare; multis tamen de causis usque nunc¹ desiderium nostrum perficere nequivimus. Dilationis ea potissima causa fuit (ut etiam in præfatione ad interpretationis editionem Epistolarum Divi Pauli eiusdem Patris declaravimus) conditio ipsius codicis, qui unus tantum erat, mendorum plenus, passim vitiatus. Quum autem apud quemdam nostratum (Sergium Dialalianum) codicis nostri partes desideratas exstare accepissemus, summa ope niti sumus ut hæ quoque oculis nostris subjicerentur, ut opus integrum emendatumque edere possemus. Sed irritus omnino labor fuit. Hac spe deiecti hunc pretiosum thesaurum a majoribus nostris servatum una cum cæteris huius Sancti Patris operibus, quamvis vitiatum, ad Ecclesiæ studiosorumque hominum usum in lucem proferre constituimus.

1. Editio Armenia in lucem prodijt anno 1880.

Opportunum imprimis ducimus breviter codicis nostri conditionem ostendere editionisque nostræ rationem indicare. Sicut superius adnotavimus, unum apud nos exstat huius operis exemplar, cui annus transcriptionis non est appositus, quodque librarii nomine scollisque (præter unum de quo inferius loquimur), quæ maximo usui nobis fuissent, caret, et est in principio, in medio, in fine vitiatum: omnia suo loco adnotata lector in hac editione inveniet. Forma autem scripturæ, libri facies chartaque ex gossypio confecta codicem conscriptum esse sæculo XII nos credere sinunt. Quibusdam locis manifeste aliqua adest confusio et quædam inter se convenientia non sunt, librarii negligentia non vero imperitia interpretis; Quod hic cognitum volumus, ne quis nos vituperet si quando sensus non clare percipiatur. Passim in adnotationibus hoc declarabimus, nihilominus etiam in hac præfatione confitemur, ut apud legentes indulgentiam consequamur. Missa facientes nonnulla codicis adiuncta, quæ parvi sunt momenti, de interpretatione tantum armenia nunc loquimur.

Ad hanc usque diem viri Europæ eruditi hoc opus ad finem a Sancto Auctore perductum fuisse ignorabant: septem priora capita octavumque ad undecimum usque versiculum tantum cognoscebantur. Celeber Montfauconius in collectione S. Joannis Chrysostomi operum nobis horum capitum exemplar græcum offert, quod ipse rursus latine reddidit¹, adiectis quibusdam adnotationibus de huius commentarii authenticitate.

1. Commentarii huius interpretationem ex armenio in latinum sermonem aggressi Montfauconii interpretationem denuo edere constituimus; locis tamen suis lectiones varias armeniæ interpretationis in adnotationibus declaravimus;

Tres præcipue quæstiones inter viros occidentis eruditos de hoc S. Chrysostomi opere agitantur:

I. Num Sanctus Pater hanc interpretationem perfecisset, de qua septem tantum capita exstabant;

II. Utrum istam ad populum sicut et alias interpretationes habuisset, an suæ utilitati studens vel exercitationis causa conscripisset;

III. Utrum Antiochiæ an Bysanthii hoc opus elaborasset.

Primam quæstionem, ad quam viri sapientes negative responderunt, Armeniorum solvunt antiquæ litteræ, quibus opus a Sancto Ecclesiæ Patre exaratum concessum erat servare. Nec sane in dubio rem ponunt, sed operis integritatem absolute testantur. Omissis in præsentia argumentis, quibus interpretationis armeniæ authenticitas omnino probatur, ad reliquas quæstiones veniamus.

Haud facile est alteram solvere quæstionem, utrum scilicet S. Pater interpretationem hanc in Isaiam coram populo dixerit, an in usum tantum suum conscripserit. Quamquam multis locis videtur Chrysostomus verba ad audientes dirigere (exempli gratia, vide pag. 29, 11; 34, 20-26; 60, 13-25; 85, 27-30; 127, 32; 131, 23; 139, 32; 140, 1-6; 369, 13 etc.); nihilominus Montfauconius scribit.: « Vix tamen putaverim, hæc, ut hodie iacent, in cætu populi dicta unquam fuisse ». Hæc celeberrimus ille ordini Sancti Benedicti alumnus affirmabat cum partem haud magnam ob oculos haberet; quanto magis in sua perstitisset sententia, si forte de hac nostra interpretatione Sancti Joannis Chrysostomi in Isaiam commentarii, qui fere integer armenio sermone apud nos exstat, certior factus esset? In hac enim Armenia interpreta-

tione sæpissime varii Isaiaë textus inter se comparantur, discrepantes interpretum opiniones afferuntur; quæ omnia, uti doctissimus Migne ait, ostendunt, Sanctum Doctorem in hoc opere magis interpretem quam oratorem, vel, ut ait Dupin, potius sapientem historicum-theologum quam disciplinæ moralis doctorem se præbere voluisse. Præterea huic operi nihil præfatus est Sanctus Pater, quod cæteris orationibus suis facere solebat, quippe eloquentiæ ac rhetoricæ artis peritissimus. Lector in nullam incidit conclusionem, quæ populum cohortetur, ut Jesu Christo et Sacrosanctæ Trinitati laudem tribuat, quæ quidem communis est Sancti Joannis consuetudo cum ad populum verba facit. Hisce freti argumentis concludendum arbitramur, interpretationem, de qua nunc sermo est, a Sancto Patre unice in usum suum fuisse conscriptam.

Ad tertiam quæstionem quod attinet, ubinam scilicet Sanctus Pater hanc confecerit interpretationem, si prima fronte operis continuationem armenio tantum sermone exstantem animadvertamus, tenere cogimur Sanctum Chrysostomum Cucussi Armeniorum, quo impiæ imperatricis inimicæ ipsius iussu concesserat, hoc opus conscripsisse. Si quis autem recte considerat vitam, quam duos annos in exilio degit, mæroribus plenam, nunquam prædicatione sanctæ fidei infidelibus illius regionis et finitimarum urbium intermissa, corpore infirmus morbisque hiemali præsertim tempore fractus et, quamquam comiter imo ardentem a Dioscuro Cucussiorum Episcopo exceptus, rebus tamen ad vitam necessariis omnino carens; si quis, inquam, hæc considerat, affirmare non potest a Sancto Patre tot tantisque curis vexato hoc vitæ suæ tempore hunc Commentarium, qui mentis tranquillitatem multamque subtilemque doctrinam

exposcit, fuisse conscriptum. Ergone Antiochiæ an Bysanthii hoc opus perfecit?

Communiter viri sapientes tenent hoc opus Sanctum Patrem Antiochiæ fecisse. Tillemontius scribit: "Hoc opus Chrysostomi esse nemo non existimat atque elegantia specimina præ se fert non vulgaria. De imperio autem Romano quædam hic habentur eius statui tempore Chrysostomi congruentia, maxime vero si spectes, quæ annum 377 præcesserunt¹. Illud vero operis vel in solitudine vel cum diaconus esset fortasse emisit; nam ex quo tempore presbyter fuit non videtur sat otii et spatii habuisse ut tanto edendo operi manum admoveret". His verbis Montfauconius addit: "Hanc Tillemontii coniecturam libenter admiserim, certe commode potest susceptum huiusce Commentarii opus in illa tempora reici cum, nondum cæpto concionandi officio², operam poneret in exercitatione dicendi". Præterea hunc Commentarium a Sancto Doctore Antiochiæ scriptum esse etiam ex eo inferri potest, quod in ipso contra Hebræos frequentissimos locos reperimus; illo enim tempore Antiochiæ propter quæstiones atque controversias inter Hebræos et Christianos omnia permiscebantur, quod non solum octo eiusdem Chrysostomi sermones contra cæremonias falsasque Judæorum traditiones, sed etiam cæteræ orationes, quas Antiochiæ ad populum habuit, testantur; insuper tenere non possumus Sancto Patri tempus tanto operi conscribendo suffecisse, dum Patriarchatum obtineret.

Restat ut hanc continuationem interpretationis in Isaiam, quam nunc primum typis mandamus, nullum alium

1. Quatuor scilicet annis antequam Sanctus Joannes ad diaconatus ordinem promoveretur.

2. Post Sacerdotium, quo auctus est anno 383.

auctorem præter Joannem Chrysostomum habuisse demonstramus.

Primum argumentum ex nostro ipso codice deducimus, in quo, ubi textus Græcus desinit, nihil notatum legimus, unde inferri possit, quæ sequuntur a S. Chrysostomo conscripta non fuisse, imo, contra, quamquam lectorem moneat librarius textum Græcum ibi cessare, pergit transcribens et capitulo xxx hæc verba imponit: Beati Domini Chrysostomi interpretatio in Isaiam.

Alterum argumentum ex hoc eruimus, quod nec genus dicendi huiusce continuationis nec principia theologica aut moralia passim allata cum genere dicendi doctrinisque Chrysostomi repugnant, moresque temporis iidem sunt; imo sæpissime quædam omnino peculiaria huic Patri conspiciamus, exempli causa: quotiescumque de precibus, de eleemosynis de Ecclesia, de divitum in pauperes caritate, de ethnicorum cultu abominando, de ebrietate deque luxuria necnon de magorum sagarumque malitia opportunitas adest loquendi, Joannes noster sicut in aliis sermonibus ita et in hac interpretatione prolixè loquitur; loci immo permulti inveniuntur, quos ad litteram in Commentariis suis in epistolas Paulinas et in Evangelium D. Matthæi legimus. Eodem quoque modo in aliis operibus suis, argumentis theologicis allatis in hac interpretatione contra Marcionitas, Valentinianos, Anomianos aliosque hæreticos utitur. Ut hoc persuasum habeamus, sat est comparare quæ leguntur in hac interpretatione adversus Anomianos cum duodecim sermonibus ¹, quos Sanctus Noster præcipue

1. Ex his sermonibus septem tantum in Armenium sermonem sæculo v. interpretes nostri verterunt, forsitan illos qui Antiochæ a S. Chrysostomo fuerunt recitati.

contra eosdem elaboravit. Præterea sicut in prima parte sæpe videmus Sanctum Patrem contra Hebræos loquentem, ita in altera nullam occasionem omittit ut argumenta contra ipsos accumulet malitiamque eorum coarguat. Videat lector quæ Sanctus Doctor exposuit pag. 202, 296, 326, 378, 383, 385, 395-397, 413, 432, 340, 492, etc. Hujus peculiaris pugnae contra Judæos causam cognoscere possumus ex iis quæ superius attulimus cum de Antiochia locuti sumus. Cum autem Antiochiæ hunc Commentarium confecisset, sacrarum Scripturarum versionem civis sui Luciani martyris pro viribus tuetur, illam errorum expertem iniuriaque vituperatam affirmans. Hæc ipsa defensio certiores nos reddit huius Commentarii auctorem S. Joannem Chrysostomum fuisse, illumque Antiochiæ esse confectum, ubi magna in populo de sinceritate interpretationis martyris Luciani quæstio agitabatur. Insuper novimus Sanctum Patrem in omnibus suis Sacrarum Scripturarum commentariis mediam viam inter duas sibi invicem contrarias scholas Alexandrinam scilicet et Antiochenam tenuisse, quarum illa non solum res ac sententias sed et singula Sacrae Scripturae verba fuisse a Sancto Spiritu dictata affirmabat; dum Sanctus Pater nos docet non in singulis verbis Sacrarum Scripturarum sed in sententiis theologicis ac moralibus necnon et in rebus divinam auctoritatem inesse. Ne omnes quidem opiniones Antiochenæ scholæ Noster admittit; hæc enim sensus allegoricos Sacrarum Scripturarum omnino respuebat, ille vero tantum monet ut a nimia illorum multiplicatione caveamus, vel eos ubi non adsunt extorquendo, vel fines certos prætergrediendo, cum hi sensus non omnino necessarii sint ad rectam Sacrae Scripturae interpretationem.

Hanc secutus methodum etiam in hoc Commentario interdum dicit: " Quæ si quis ad verbum acceperit sane intelligibilia non sunt, sicque mentis ordinem intelligimus neque allata verba " pag. 26; et alio loco: " Neque penes nostram esse facultatem has leges pro lubito explicare, sed ipsam Scripturæ mentem sequi oportere sicque allegoria uti "; et paulo post: " Hæc lex in Scriptura servatur, ut cum allegorice loquitur, allegoriæ interpretationem afferat, ut ne eorum, qui allegorias amant, cupidus animus temere et fortuito erret et quocumque feratur " (p. 71). Aliis quoque locis hujuscemodi verba legimus. Ipse Sanctus Pater, qui hæc docet, in commentariis Sacræ Scripturæ allegoricum quærere sensum non recusat, inque hoc ipso opere, postquam initium LXIII Capitis explicavit, addit: (pag. 452). " Animadvertamus nunc hæc, quæ allegorice sunt dicta ".

Hac de causa cum præ manibus (in hac sumus sententia) Origenis Exapla haberet, sæpissime varias versiones Theodotionis, Aquilæ, Symmachi et Septuaginta simul comparat. Isicus Jerosolymitanus in suo Commentario in Job de interpretibus sacrorum librorum loquens hæc dicit: Theodotion et Symmachus in suis versionibus animum præcipue verbis hebraicis intenderunt, Septuaginta vero parum ad verba attendentes sensum Sacrarum Scripturarum interpretati sunt.

Non tantum intrinsicis argumentis totum Commentarium a Chrysostomo confectum esse probare possumus, sed testes quoque non desunt nobis viri quidam inter antiquos armenios scriptores, quibus fides omnino habenda est. Quidam enim sacerdos, cui David nomen erat, qui vitam sæculo XII agebat, hortatore magistro suo Petro quodam doctore, com-

mentarium in Isaiam composuit varios sanctorum Patrum in eundem prophetam commentarios in unum colligens. Hic sæpe, postquam quædam ex Sanctis Ephrem, Cyrillo Alexandrino aliisque transcripsisset, integros locos huius Chrysostomi operis ad verbum in medium affert, aperte confitens hos ab opere huius Sancti Patris decerpsisse. Ita etiam celeberrimus doctor Georgius e Skevra sub finem sæculi xiii in suo in Isaiam commentario, quod regnante Hethoum vel Aïthon rege Monacho Armeniæ (1289-1305) confecit, sæpe sæpius locos huius operis transcribit affirmans ad Sanctum Chrysostomum hos pertinere. Præterea alius doctor infeliciter clarus Georgius Tathevensis, exeunte sæculo xiv, fragmenta magistri sui Joannis doctoris Orotnetzi colligens in Isaiam commentarium composuit, in quo vestigiis Nostrum prosequitur in utraque operis parte nec tamen unquam nomen Sancti Patris manifestat. Idem testantur loci ab hoc Commentario excerpti et Sancto Joanni Chrysostomo adscripti, qui in multis bibliothecæ nostræ ad S. Lazari in insula Venetiarum antiquis codicibus servantur, qui collectiones sermonum inscribuntur, armenio sermone *Gia-rentir*.

In testimoniis, quæ attulimus, inque iis omnibus, quæ hactenus disseruimus, tantam vim inesse putamus, ut persuasum habeamus, huius Commentarii in Isaiam continuationem Nostro procul dubio adscribendam esse. Et re quidem vera, si omnes primam partem, quæ Græce conscripta nunc exstat, magni huius doctoris opus esse pro certo habent, armenii sermonis præstantissimi peritus quisque nullo modo dubitare potest, quin interpretatio armenia primæ partis omnino cum altera congruat. Genus scribendi interpretis operum Chryso-

stomi ad quintum pertinet sæculum, nempe ad auream litterarum armeniarum ætatem, ita ut omnino fieri non possit quin cum aliis dicendi generibus confundatur. Si cætera argumenta nos deficerent, comparatio tantum interpretationis primæ cum altera huius operis parte cumque cæteris aliarum Sancti Joannis operum interpretationibus satis esset ad nobis persuadendum, omnia unius eiusdem auctoris, qui sermonem armenium præstantissimum calleret, opus esse.

Unum tantum quod notetur inter utramque partem prima fronte adversatur. In altera parte plurimæ adsunt cum aliis Sacrarum Scripturarum interpretibus comparationes, quæ in prima numquam inveniuntur. De hoc facto, quod inficiari non possumus, nostram in medium sententiam afferemus.

S. Auctor, ut putamus, commentarium suum non uno tempore scripsit, licet semper Antiochiæ, priusquam ad Patriarchatum Constantinopolitanum esset evectus. Diversitas temporis discrepantiæ causa est.

Cæterum quamquam in prima parte Aquilas, Symmachus, Theodotion suis nominibus non notantur, in ipsa tamen semel comparatio adest cum textu Hebræo ac Syrio (p. 112), textus Hebræus pluries etiam in altera parte allatus est, Syrius tantum in prima, forsân vero, quamvis non nominetur, multis locis indicatur etiam in altera, cum sanctus Pater dicit: cæteri interpretes vertunt, aut tantum: cæteri testantur, dicunt etc. etc.

Maximi insuper momenti est librarii adnotatio, quam in codice nostro legimus in fine versiculi xi capitis viii, cujus sententia hæc est: Hactenus invenimus (inventum est) scriptum græce ipsismet manibus S. Joannis Chrysostomi. In toto co-

dice nulla alia adest adnotatio, et librarius dein pergit in transcriptione, nullaque scripturæ aut chartæ aut atramenti mutatio invenitur.

Ex his verbis imprimis inferre licet, patrum nostrorum tempore, integrum huius Commentarii opus deperditum fuisse, processu tamen temporis primam partem ipsismet manibus Sancti Patris scriptam inventam fuisse hancque eandem esse, quæ pluries typis edita a clarissimo Montfauconio latine reddita fuit. Iterum affirmamus, priusquam græcum huius operis exemplar oculis esset ademptum, hoc in armenium sermonem quemdam nōstræ gentis peritum scriptorem vertisse una cum cæteris huius S. Patris operibus; hoc clarissime patet ex venusto orationis genere, quod cum cæteris S. Joannis Chrysostomi operum interpretationibus unum et idem est. Haud difficulter ponere possumus S. Patrem hoc opus in usum suum elucubratum vel in exercitium sacrarum concionum toto vitæ suæ tempore evulgari noluisse et apud se exilii sui quoque tempore retinuisse, post tamen gloriosissimam auctoris mortem id ab interprete nostro armenio sermone redditum fuisse. Innumerae calamitates, ærumnæ ac persecutiones, quibus Armenii fuerunt affecti, civiles permultæ ac religiosæ conversiones, quibus altera sæculi quinti dimidia parte, auctoribus Persis aliisque barbaris gentibus obnoxii fuere, effecerunt, sicut nobis verisimile videtur, ut haud multæ transcriptiones huius Commentarii græce conscripti una cum codice autographo ita desiderarentur, ut ne memoria quidem operis exstaret. Post multum vero temporis, forsitan sæculo XII, cum e loco ubi latebat prolata fuit ea operis pars, quam nunc præ manibus habemus, tum ab Armeniis tum a Græcis multæ factæ sunt transcri-

ptiones, idque a librario, qui forsan tempore illo aut paulo post vitam agebat et totum hunc in Isaiam Commentarium descripserat, fuit adnotatum.

Hic Commentarius, quem nunc primum edimus nomine S. Joannis Chrysostomi, nulli est adscribendum nisi huic S. Patri; idque ex universali antiquitatis consensu, ex plurimis intrinsecis argumentis, ex historicis monumentis, ex genere dicendi S. Patris necnon ipsius armenii interpretis, denique ex ipsa libri summa Chrysostomi eruditione ac præclara fama haud indigna luculenter patet. Hanc igitur antiquam nostram interpretationem ad animarum utilitatem atque ad scientiæ profectum nostræ gentis typis mandamus, in gloriam præclarissimi illius Sancti, qui quidem nostris non indiget laudibus, in honorem sanctorum nostrorum interpretum, in laudem huius S. Patris interpretis, qui tantum doctorem admiratus summoque amore prosecutus est; cuius beneficio post tot sæcula admirabiles conciones Sacri Ecclesiæ Demosthenis aureo præditi ore aureo quoque sæculi v litterarum armeniarum sermone redditæ nostras dupliciter capiunt aures animosque nova semper suavitate perfundunt.

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI
ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

INTERPRETATIO

IN ISAIAM PROPHETAM

Hujus prophetæ excellentiam ex ipso maxime ejus opere percipere licet. Illam vero perfectius declarat Paulus, qui accuratius omnibus ejus virtutes noverat, utpote qui tanta cum plenitudine Spiritus loqueretur. Ejus enim loquendi libertatem, animum minime servilem, excelsam mentem, magnamque in prophetia de Christo perspicuitatem ostendens, hæc omnia uno verbo complexus est, dicens: «Isaias autem audet, et dicit: Inventus sum a non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant¹». Multa item commiseratione plenus erat. Non modo enim contra populi amentiam insurgebat, neque tantum libera lingua, et animo sublimiore imminentes illis ærumnas cum multa fiducia prænunciabat; sed etiam in ipsis calamitatibus, non minus quam ii, qui in ipsas inciderant, dolebat et cruciabatur, acerbiusque lugebat, quam ii ipsi, qui malis premebantur. Atque omnium, ut ita dicam, prophetarum sanctorumque talis mos erat, ut vel patrum amorem, affectu erga contribules, quos regebant, supera-

1. Rom. x. 20.

rent, et naturæ tyrannidem longo spatio anteirent. Nemo enim, nemo utique tanto amoris affectu erga prolem flagrabat, quanto illi ad mortem usque erga eos quos moderabantur, lacrymantes, lugentes pro illis dira patientibus Deum obsecrantes, simul abducti in miseriarum consortium; nihil non agentes et patientes, ut illos a superna ira et ab ingruentibus rebus tristibus eriperent. Etenim nihil ad suscipiendam rempublicam aptius, quam anima philosophiæ plena, misericordiæ addicta. Ideo Moysen illum magnum in administrationis publicæ solium Deus evexit, quia ille prius suum erga populum amorem operibus exhibuerat: postea-que dicebat: «Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, et me dele de libro quem scripsisti¹». Et ille ipse (Isaias) illos cernens pereuntes, dicebat: «Dimittite me, amarè flebo. Ne contendatis consolari me super contritione filiæ generis mei²». Jeremias vero post urbis excidium, longas edidit lamentationes. Ezechiel porro cum illis profectus est, tolerabiliusque putabat in aliena, quam in propria terra degere, e re maxime fore existimans, si calamitate oppressis ad consolationem præsens esset, aliorumque res curaret ac dirigeret. Daniel autem pro reditu illorum, viginti et plures dies jejunos mansit, nullamque non sollicitudinem adhibuit in supplicando Deo, ut illos ab amara servitute redimeret. Singuli quoque sancti hoc splendoris genere fulgent. Sic et David, immissam in populum iram Dei cernens, in se vindictam revocabat, dicens: «Ego pastor peccavi, et ego pastor malum perpetravi, et isti, qui grex sunt, quid fecerunt? Fiat manus tua super me, et domum patris mei³». Abraham vero patriarcha, cum procul esset a malis, et nihil commune haberet cum pernicie illa Sodomitas invasura, quasi ipse in mediis calamitatibus consisteret, ita Deum precabatur et rogabat, neque finem facturum erat supplicandi ut dirum incendium averteret, nisi Deus illo dimisso abiisset. Sancti porro novi Testamenti majorem exhibuere virtutem, utpote majori

1. Exod. xxxii. 31.

2. Isai. xxii. 4.

3. II. Reg. xxiv. 17.

gratia donati, et ad diuturniora certamina vocati. Ideo Petrus Christum audiens dicentem, divitibus difficillimum esse coelorum ingressum,angebatur et tremebat, atque ita sciscitatus est: « Quis ergo potest salvari?¹ », etiamsi circa res suas confideret. Non enim de rebus suis, sed de orbe solliciti erant. Paulus certe per omnes epistolas suas illud indicat; qui prius habebat hominum salutem, quam Christum videre, ita dicens: « Resolvi et cum Christo esse melius est; manere autem in carne, magis necessarium propter vos² ». Talem nobis servat formam hic propheta: Dei namque sententias cum magna fiducia profert, peccatores increpat, ipsumque contra illos exasperatum, longis frequenter sermonibus placat: quod in fine maxime prophetiæ videre est. Tandem ipsum adeundum est prophetiæ exordium.

1. Luc. XVIII. 26.

2. Philip. I. 23.

CAPUT I

§ 1. *Visio, quam vidit Isaias.*

Visionem vocat prophetiam, vel sic loquitur, quod multa eorum quæ eventura erant sub aspectu haberet: quemadmodum Michæas vidit populum dispersum; et Ezechiel captivitatem ac prævaricationem eorum, qui Solem et Thamuzem adorabant: vel quia id quod prophetæ a Deo audiebant, ipso rerum conspectu nihil minus haberet; sed perinde fidem faceret, secus quam in rebus hujus mundi. Quod enim alio audirent modo, quam reliqui homines, id ille ait: «Addidit mihi aurem ad audiendum¹». Sermone autem fide dignum reddit cum ait, *Visio*, auditoremque excitat, et ad eum qui res exhibuit transmittit. Mos enim erat omnibus, qui Dei dicta in alios transmittabant, illud ante alia constituere, se nihil a semetipsis loqui; sed divina ad se proferri oracula et scripta ex cœlis delata. Sic David aiebat: «Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis²». Ne putes igitur litteras ex calamo prodire, sed ex dextera tenentis eum, id est, non ex lingua Davidis, sed ex gratia ipsam movente. Alius vero propheta idipsum declarans dicebat: «Caprarius eram sycomoros evellens³», ne quis dicta humanæ sapientiæ adscriberet. Neque hoc dicto contentus fuit, sed aliud addidit his verbis: «Sed ego repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et judicio et potentia». Gratia quippe illos non modo sapientes, sed etiam fortes efficiebat, non corporis constitutione, sed mente. Quia enim cum populo rem habebant audace et im-

1. Isai. L. 4.

2. Psal. XLIV. 2.

3. Amos. VII. 14.

pudente ac sanguini prophetarum inhiante, sanctorumque cædem
 moliente; multa certe illi egebant fortitudine, ut ne eorum im-
 petum formidarent. Ideo Jeremiæ dicitur: «Posui te ut columnam
 ferream et ut murum æreum¹». Ezechieli autem: «In medio scorpio-
 rum tu habitas, ne timeas a facie eorum, neque formides²». Moyses
 quoque cum mitteretur, non Pharaonem tantum, sed et populum
 Judaicum metuens, recusasse mihi videtur. Deum igitur alloquens,
 Barbaro dimisso, ediscere ingenti studio peroptabat, quid dicen-
 dum ipsis esset non credentibus, se a Deo missum accedere: si-
 gnaque accepit ad illorum mentem subigendam opportuna: et
 merito quidem. Nam si unus illorum ipsum ita exterruit, et quidem
 beneficio affectus, quid passum esse verisimile est turbulentum
 illum populum mente revolventem? Ideo non sapientiæ modo, sed
 etiam fortitudinis spiritum accepit, et ideo dicebat ille: «Repletus
 sum fortitudine in spiritu Domini, et iudicio et potentia». Aliusque
 iterum: «Verbum Dei factum est ad Jeremiam filium Chelciæ³». Et
 alius rursum: «Assumptio Ninives: Liber visionis Nahum Elcesæi⁴».
 Hic ipse quoque Isaias, altero verbo idipsum quod prius decla-
 rat, spiritus participationem vocans assumptionem. Quoniam enim
 a spiritu assumpti sic loquebantur, operationem gratiæ ita vocavit.
 Idcirco Paulus omnibus epistolis apostolatus nomen præmittit:
 quod etiam prophetæ faciebant, cum dicerent, visio, et verbum
 et assumptio et sermo: idipsum ille per apostolatus nomen effi-
 ciebat. Sicut enim is qui dicit visionem et sermonem Dei non
 propria effert; sic et qui seipsum apostolum vocat, non sua docet,
 sed ea quæ iussit is qui misit. Apostoli namque dignitas est per se
 nihil offerre. Idcirco dicebat Christus: «Ne vocetis magistrum super
 terram: unus enim est magister vester, qui est in cœlis»; osten-
 dens omne dogmatum nostrorum principium, radicem desuper ex
 cœlorum Domino accepisse, etiamsi homines sint qui ad illa
 ministrant. *Quam vidit Isaias.* Quomodo hæc, quæ vident prophe-

1. Jerem. i. 18; et vi. 27.

3. Jerem. i. 1.

2. Ezech. ii. 6. - Exod. iv. 10.

4. Nahum. i. 1.

tæ, videant, dicere non nostrum est; visionis quippe modum non possumus interpretari: sed ille solum clare novit, qui experientia didicit. Etenim si naturæ opera et affectus sæpe nemo explicare potest; multo minus modum operationis spiritus. Quod si obscuris imaginibus audacter quis id aggredi possit, non certe ita poterit ut clarum id reddat, sed in ænigmate id efferet. Mihi quidem videtur id ita factum esse in prophetis; ut cum aquæ limpidæ natura radios solares excipit, tota illustratur; sic et prophetarum animas, propria virtute prius expurgatas, donum Spiritus accipere, et ad fulgorem illum concinnatas, ita futurorum notitiam admittere. *Filius Amos*. Cur patrem commemorat? Aut ad tollendum æquivocum, aut ut addiscamus patris vilitatem filii virtutem non obscurare: nobilitatemque esse, non ex præclaris majoribus oriri, sed ex propria magnitudine. Hic certe ex ignobili patre natus, omnibus illustrior evasit, propriæ virtutis excellentia fulgens.

Quam vidit contra Judæam et contra Jerusalem. Cur distincte utrumque locum commemorat? Quia pœnæ divisim inflictæ sunt, diversisque temporibus: Deo id sapienter dispensante, ne omnes una perirent, sed sensim et paulatim, ut abductorum supplicio cæteri resipiscerent. Quod si pharmaco non fuerint, ut par erat, usi; non medici, sed ægrotorum culpa erit. Id autem facit semper et in singulis generationibus, non omnes simul in eadem peccata lapsos plectens: nam alias totum genus nostrum jam olim sublatum esset; sed ab aliis hic pœnas repetit, leviorē hinc illis parans in alia vita cruciatum, atque æqualibus ipsorum mutationis in melius magnam occasionem suppeditat: illos autem qui neque ex proprio motu, neque ex tali dispensatione quidpiam lucrari volunt, ad inevitabilem et tremendum iudicii diem reservat.

In regno Ozia, et Joathan et Achaz et Ezechia qui regnarunt in Judæa. Opportune tempus adjicit, studiosum auditorem remittens ad historiam rerum gestarum. Ita enim prophetia facilius intelligetur clariorque erit, si discamus, qua rerum conditione, et

quo in statu Judaicarum plagarum prophetæ pharmaca concinnarent.

§ 2. *Audi cælum et auribus percipe, terra; quia Dominus locutus est.* Multa plenum est ira hoc exordium. Nisi enim ingens esset et ineffabilis indignatio, nequaquam missis hominibus, ad elementa sermonem vertisset. Illud vero facit non modo iræ declarandæ causa, sed ut eos qui audituri erant, ingenti pudore suffunderet, ostendens eos qui ratione decorati essent, pejus se habere, quam elementa sensu carentia. Id quod etiam cæteris prophetis in more est. Idcirco is qui ad Jeroboamum missus fuerat, omisso rege ad quem mittebatur, altare alloquitur. Et Jeremias terram vocabat dicens: «Terra, terra, terra, scribe hunc virum, virum proscriptum¹». Aliusque rursum dicebat: «Audite, valles, fundamenta terræ²». *Filios genui.* Non commune omnibus hominibus hic ponit beneficium, quod nempe facti essent, sed insigne quodpiam, quod filii effecti essent. Semper enim beneficia inferre incipit Deus. Ac quemadmodum cum hominem crearet, qui non ante fuerat, eum in principio honoravit dicens, «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram³»; in nova autem lege majore nos ornavit beneficio; non solum enim nihil dum operatos, sed etiam innumeris malis onustos honoravit per lavacrum regenerationis; ita et hic videre est: nam eos qui non modo in adoptione nihil boni egerant, sed etiam lapsi fuerant, honoravit. Nec vero quia ante labores honorare solet, post labores mercède privat; sed tunc majora confert præmia. *Et exaltavi.* Quæ in Ægypto, quæ in deserto, quæ in Palæstina gessit, uno verbo carptim tetigit. Mos enim Deo est ob beneficiorum copiam, in narratione gestorum non minutatim insistere. *Ipsi autem spreverunt me.* Transgressi sunt, inquit, legem meam, mandata reliquerunt.

§ 3. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui.* Comparationes accusationi accessionem parant, maxime vero cum ex inæqualibus concinnantur: quemadmodum et Christus ait: «Viri

1. Jerem. xxii. 30.

2. Mich. vi. 2.

3. Gen. i. 26.

Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione hac, et condemnabunt eam », ac rursum « Regina Austri surget in iudicio, et condemnabit generationem hanc; quia venit ex finibus terræ audire sapientiam Salomonis¹ ». Rursusque Jeremias ait: « Ite ad insulas Chetim, et videte in Cedar: mittite et cognoscite, si mutabunt gentes deos suos; populus vero meus mutavit gloriam suam, ex quo nihil proficiet² ». Docet legem non duram esse, et quantam mensuram exigat ab hominibus, quam bruta, et bruta omnium stupidissima implere possint. Sed dixerit quispiam, illa in natura habent quod cognoscant. Sed possumus ea quæ bruta ex natura sua faciunt, ex proposito voluntatis implere. *Cognovit bos possessorem*. Non ex doni excellentia in medium adducit, sed ex nequitiae redundantia illorum auget reprehensionem. Quemadmodum enim ad illorum pudorem elementa evocat; ita non hominibus, sed brutis ipsos comparat, ac brutorum stupidissimis, illisque pejores esse ostendit. Idem facit et Jeremias, turturem et hirundinem in medium evocans; et Salomon, nunc ad formicam, nunc ad apem mittens eum qui otiose vivit³. *Israel autem me non cognovit*. Accessio malitiæ est, cum ii qui familiares erant, post tot honores, omnes confertim ad malitiam sponte confugiunt. Non dixit Jacob, sed Israel, ut ex virtute progenitoris ingratum nepotum animum magis ostenderet. Ille enim animi virtute benedictionem in nomine expressam promeruit: illi vero ob iniquitatem ipsam prodiderunt. *Et populus meus me non intellexit*: me, inquit, sole clariorem.

§ 4. *Væ genti peccatrici*. Hoc etiam prophetis in more fuit, eos lugere, qui incurabili morbo laborarent. Sic et Jeremias in multis locis; sic et Christus cum dicit: « Væ tibi, Chorazi, væ tibi, Bethsaida⁴ ». Nam hoc etiam doctrinæ species est. Quem enim sermo non potuit reformare, luctus persæpe emendavit. *Populo pleno peccatis*. Alia accusationis accessio, quod omnes, quod ad modum (peccatores sint). *Semini nequam*. Non originem eorum vitu-

1. Luc. xi. 32.

2. Jerem. ii. 10.

3. Jerem. viii. 7. — Prov. vi. 6.

4. Matt. xi. 21.

perat, sed ostendit eos a prima ætate improbos fuisse. Sicut enim Joannes cum dicit: « Serpentes, genimina viperarum », non naturam vituperat, non enim dixisset: « Facite igitur fructus dignos pœnitentiæ », si ex natura et ab ortu tales fuissent; sic et hoc loco cum dicit: *Semini nequam*, non ortum probro dat illis. *Filiis ex-legibus*. Non dixit prævaricatoribus, sed *exlegibus*, qui non meliori essent affectu, quam si legem nunquam exceperant. Sed propositi differentiam significat. *Derequistis Dominum, et ad iracundiam provocastis*. Per emphasin hæc dixit. Sufficiebat enim nomen Dei ad accusationem: qua de re Jeremias expostulat dicens: « Quia ab illo defecerunt, et dæmonibus adhæserunt ». *Sanctum Israel*. Hæc quoque criminationis accessio est, quia cum communis omnium Dominus sit, ipsis tunc (proprie) notus erat. *Abalienati sunt retrorsum*.

§ 5. *Quid ultra percutiemini addentes prævaricationes?* Maxima damnatio, cum ne ex suppliciis quidem meliores fiunt. Illudque species beneficii erat, quod punirentur. Neque enim dicere possent Deum honorasse tantum et beneficiis affecisse, peccantes autem dimisisse; sed ille honoribus attrahebat, et suppliciorum timore ad meliorem frugem revocabat, et inter utraque illi incurabili morbo detenti manebant. Omne genus medicinæ exhibuit, secans, urens: morbus tamen non cessit, quod maxime signum est incurabilis ægritudinis, cum non potest quis remedium accipere. *Omne caput ad laborem, et omne cor ad tristitiam*.

§ 6. *A pedibus usque ad caput non est in eo integritas, neque vulnus, neque vibex, neque plaga tumens*. Deinde narrat cruciatus et supplicia: neque enim minor hæc est species beneficii et honoris ipsis collati. Omnes enim, inquit, affixi eosque in dolorem conieci. Si omne caput in laborem, quomodo non est vulnus, neque vibex? Vulnus, reliquo corpore sano, tunc apparet vulnus. Quod si totum exulceratum fuerit, non ultra vulnus apparebit. Hoc igitur significat, totum corpus fuisse ulceribus plenum: neque aliud sanum, aliud ulceratum fuisse, sed totum intumuisse; totum ulcus unum fuisse. *Non est malagma apponere*. Hoc priore gravius

est. Morbo enim laborare non ita grave est, ut ægrum non posse sanari; præsertim cum talis sit medicus. *Neque oleum neque ligamina.* Ut cum emphasi loquatur, perstat in eadem metaphora: in hoc enim sita est metaphoræ præstantia.

§ 7. *Terra vestra deserta.* Hæc non ut facta annunciat, sed ut futura prædicit. Hoc utuntur more prophetæ, simul auditorem terrentes, et suæ veritatis vim ostendentes. Ut enim quæ præterierunt, non possunt non facta esse; sic quæ futura a prophetis prænunciata sunt, fieri nequit ut non contingant: nisi pœnitentiam agant illi qui supplicio sunt plectendi. *Civitates vestre succensæ igni.* Non enim illas omnino delevit, sed permisit ut incendii barbarici reliquæ superessent, quæ magis ad intuentium aspectum pertingere possent. *Regionem vestram coram vobis alieni decorant, et desolata est subversa a populis alienis.* Calamitatis accessio est, cum propriæ miseriæ spectatores sunt, nec solo auditu illam discunt.

§ 8. *Dereelinquetur filia Sion, quasi tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario.* Magnum quidpiam in se continent illæ imagines, maximeque in Scriptura, ad amplificationem sermonis. Jerusalem autem vocat filiam Sion, quod ei monti subjecta sit. *Sicut tentorium in vinea et sicut tugurium in cucumerario.* Sublato namque fructu, summotisque colonis, superflua deinceps fuerit structura urbis. *Sicut urbs quæ obsidetur.* Hoc ænigmatice dicitur ad infirmitatem et derelictionem ejus declarandam. Cum enim nullus est qui auxilietur, tunc necesse est obsideri eos, quibus una superest murorum tutela.

§ 9. *Et nisi Dominus Sabaoth dereliquisset nobis semen, quasi Sodomam fuissenus, et quasi Gomorrha similes essemus.* Mos est semper prophetis non illa solum prædicere mala, quæ passuri sunt prævariatores, sed etiam ea quæ digni sunt perpeti: ut in ipso supplicii tempore, multas habeant Deo gratias, quod non pro merito scelestorum, sed multo leviores luant pœnas. Hoc etiam dicit hoc loco, peccata nempe eorum, non ea solum quæ dicta sunt, sed etiam intercessionem expetiisse, universæque gentis exitium: quæ etiam in So-

domitis contigerunt. Dei autem benignitas hæc fieri non sivit, sed pœnam peccato longe leviores inflixit. Quia vero multa est affinitas vetus inter et novum testamentum; jure illo Paulus est usus, et convenientius quam Propheta dixit. Quemadmodum enim illo tempore, nisi magna fuisset Dei misericordia, omnes abrepti fuissent; sic tempore Christi adventus, nisi gratia apparuisset, graviora his omnes passi essent. Dereliquit autem nobis semen: de iis qui a captivitate servati sunt loquitur.

§ 10. *Audite verbum principes Sodomorum, attendite legem Dei nostri populus Gomorrhæ.* Quando dixit illos esse dignos qui eadem paterentur, quæ Sodomitæ, ostendit eos eadem ausos esse quæ Sodomitæ. Ideo illos a communi appellatione nominat. Nisi enim hoc esset, non opportuna fuisset loquutus. Quod enim nunc non in Sodomitæ invehatur, sed in Judæos, illos sic appellans ob nominis convenientiam, quæ sequuntur indicant. Nam sacrificia commemorat, oblationes, aliumque legalem cultum, cujus ne vestigium quidem erat apud Sodomitæ. *Legem Dei nostri* in argumentum profert.

§ 11. *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum sanguinemque taurorum et hircorum nolo.* Psalmus quadragesimus nonus totus huic loco similis est; aliis quidem verbis, eadem vero contextus sententia: illi enim, «Advocabit cœlum desursum et terram discernere populum suum¹», simile est hoc dictum: «Audi cœlum, et auribus percipe terra, quia Dominus loquutus est», et cætera cum his consentiunt. Quemadmodum enim David dicit: «Non in sacrificiis tuis arguam te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper»: sic et Isaias ait: *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus.* Ac rursus dicit David: «Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos»; Isaias vero; *Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo.* Nam quia accusati frequenter quod cæteris virtutibus vacui es-

1. Psal. XLIX. 4.

sent, pro maxima defensione sacrificia ostendebant, ut quæ frequenter persolvebant; merito uterque Propheta, imo potius cæteri omnes ab hac defensione illos exturbant. Unde planum est ea non esse per se præcipue constituta, sed ut ad rectum vitæ institutum cæterasque virtutes illos deducerent. Quia vero illi, cæteris quæ necessaria erant neglectis, his incumbabant; se illa demum non admittere dicit Deus.

§ 12. *Neque veneritis ut appareatis mihi.* Si accesseritis, inquit, ad templum. *Quis enim quæsit hęc de manibus vestris?* Certe totus ille liber qui Leviticus dicitur, de sacrificiorum accuratione leges exhibet. In Deuteronomio quoque et in aliis plurimis locis multæ de sacrificiis sparsæ sunt leges. Quare igitur dicit: *Quis requisivit hęc de manibus vestris?* Ut discas illam non fuisse præcipuam Dei voluntatem, ut talia sancirentur; sed ab eorum infirmitate initium illas leges duxisse. Quemadmodum enim nolebat mulierem semel viro conjunctam repulsiari; graviora tamen mala succidens, ne repudiari vetiti, illas invisas uxores intus jugularent, minus malum permisit: sic et circa rem hanc fecit; ut dæmonibus immolare prohiberet, id quod minime volebat admisit, ut quod volebat assequeretur. Hoc ipsum rursus Amos propheta declarans dicebat: « Num victimas et hostias obtulistis mihi quadraginta annis¹ » dicit Dominus? Jeremias quoque ait: « Non sunt hęc quæ mandavi patribus vestris² ». Quoniam enim dæmones hoc culti sunt modo, ipse ne quæpiam hinc infirmioribus pernicipi occasio oriretur, hęc frequenter per prophetas omnes denunciat. Hęc cum non darentur, illi indignabantur, ac frequenter instabant, nidorem et fumum exigentes, dicentesque: « Hunc enim honorem nos sortiti sumus ». Ipse vero id neque ab initio petiit, et quando jussit, ostendit se non libentem hęc permittere; neque hoc tantum hinc patet, sed etiam quia cito solvit, et quia cum illa persolverent non admisit: atque uno verbo per omnia significavit, hujusmodi cultum et ritum majestate sua longe indignum esse. Hoc itaque ait:

1. Amos. v. 25.

2. Jerem. vii. 22.

Propter vos hæc toleravi, neque his opus habui. *Calcare atrium meum non apponetis*. Aut captivitatem prædicit; aut etiam hoc vetat, quia non cum recto animo ingrediebantur.

§ 13. *Si offeratis mihi simulam, vanum*. Mandatorum enim alia propter se ipsa, alia aliam ob causam constituebantur; ut Deum nosse, non occidere, non mæchari, et quæcumque talia, propter utilitatem inde proveniente[m] sanciebantur; sacrificare autem, incensum offerre, sabbatum servare, et similia rursum, non ut hæc fierent simpliciter, sed ut ex eorum exercitio a dæmonum cultu abducerentur. Quia igitur hæc quidem persolvebant, sed nullam inde utilitatem percipiebant; sed adhuc dæmonibus adliti erant, jure hæc quoque ejiciuntur: quandoquidem merito quis arborem excidat, foliis et ramis ornatam, sed fructu vacuum. Nam colonus omnem curam circa arborem adhibet, non corticis aut trunci causa, sed ut fructum decerp[er]at. *Incensum abominatio mihi est*. Viden' eum non de natura eorum quæ sibi offerebantur gavisum esse, sed offerentium mentem exploravisse? Ideo fumum et nidorem ex sacrificio Noe surgentem, odorem suavitatis vocavit, incensum vero, abominationem. Nam, ut dicebam, non naturam donorum, sed affectum offerentium requirit. *Neomenias vestras et sabbata*. Observandum est, eum nihil eorum quæ necessaria sunt excludere, sed hæc, quæ etiam Christus adveniens abrogavit. Quamobrem Paulus vehementiore usus sermone, eum contra Judæos pugnaret, non hæc solum, sed et alia his plura afferens, eos qui nihil ex se (virtutis) exhiberent, nihil inde lucri referre dixit, his verbis: «Si autem tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus per legem¹». Et rursus: «Circumcisio quidem prodest, si legem observes; si autem prævaricator sis, circumcisio tua præputium facta est²». Nec quidpiam fructus eos inde percipere dicit, quod lex eis concedita sit, quia non crediderunt: id quod alio modo David subindicans dicebat: «Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?³». Quia enim de

1. Rom. II. 17.

3. Psal. XLIX. 16.

2. Rom. II. 25.

audita lectione legis supra modum alte sentiebant, cum operibus vacui essent; ex hac jactantia etiam Paulus illos deturbavit dicens: « Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?¹ ». Et David similiter dicens: « Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas² ». *Et diem magnum non admitto*. Pentecosten dicit, scenopægiam, Pascha, et reliquas celebritates.

§ 14. *Jejunium et vacationem ab opere, et festivitates vestras odit anima mea*. Humano more ipsos alloquitur. *Facti estis mihi ad satietatem, ad fastidium, ad odium*. Id ejus ineffabilem patientiam ostendit, quod sæpe peccantes tulerit, nec prius vindictam sumserit, quam nequitiae magnitudine ipsum scelesti evocarint. *Non ultra remittam peccata vestra*. Non ultra patiar. Idipsum est quod ait David: « Hæc fecisti, et tacui³ ».

§ 15. *Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis: et si multiplicaveritis deprecationem, non exaudiam*. Inde liquet nullam esse orationis utilitatem, quantumlibet longa sit, quando is qui precatur, in peccatis perseverat. Nihil enim virtuti par est, necnon voci quæ per opera comprobatur. *Manus enim vestrae sanguine plene sunt*. Hoc est, homicidæ: at non dixit homicidæ, sed *plene sanguine*, indicans illos meditate peccatis addictos fuisse, et ubique cum vehementia. Estque illud mansuetudinis ejus indicium, quod cum comminatur, rationem afferat. Causas enim addit, cur non admittat orationem.

§ 16. *Lavamini, mundi estote*. Cur, cum dixerit, *non ultra remittam peccata vestra*, consilium dat, et, cum ostenderit ipsos incurabili morbo laborare, emendationem inducit? Mos est Deo, etiam cum comminatur, de salute desperationem efferre, ut augeat metum, neque hic loquendi finem facere, ut bonam spem subjiciat, et sic rursum ad pœnitentiam revocet. Idque ubique fieri videre est. Erga Ninivitas certe id non verbis, sed operibus fecit. Verbis enim

1. Rom. II. 21.

3. Psal. XLIX. 21.

2. Psal. XLIX. 18.

nihil boni pollicitus, sed solum supplicium post comminationem adesse monstrans; quia barbari omnes, quæ suarum partium erant, præstiterunt, iram cito sedavit. Sic et rursus in Psalmo David: jam enim dixi ipsum iis prorsus similia loqui, quæ in hoc procæmio habentur: Ac sicut hic ait, *Lavamini, mundi estote*, post comminationes; sic et ille postquam dixerat, «Arguam te, et statuam contra faciem tuam iniquitates tuas», addidit: «Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter quo ostendam eis salutare Dei¹»; laudem vocans eam, qua per opera gloria Deo refertur, et cognitionem divinorum. Ut vero cum audirent, *Lavamini, mundi estote*, non solitas illas purificationes cogitarent, subiecit: *Auferte malitias ab animabus vestris a conspectu oculorum meorum, cessate a nequitiiis vestris*: virtutis facilitatem ostendit, et potestatis arbitrium, quia penes ipsos erat ut mutarentur.

§ 17. *Discite bonum facere*. Usque adeo ex ingenti malitia virtutis cognitionem abjecerant. Sic et Propheta David dicit: «Venite, filii, audite me: timorem Domini docebo vos²». Omni quippe scientia hæc superior est, quæ eo majore eget studio, quod plura habeat impedimenta, naturæ nempe tyrannidem, liberi arbitrii ignaviam, dæmonum insidias, negotiorum turbam. Sic et Baruch: «Hic Deus noster, non reputabitur alius ad eum: invenit omnem viam scientiæ³». *Exquirite judicium*. Hoc est injuriis affectos ulcisci, qua in re multo labore et vigili animo est opus. Ideo dixit, *exquirite*. Multa enim sunt, quæ justitiam obscurant, nempe dona, ignorantia, potentia, pudor, timor, personarum cultus: ac multa opus est vigilantia. *Liberate eum qui injuria afficitur*. Hoc majus est priore: non enim exigit ut justa decernantur; sed ut ad exitum etiam perducantur. *Judicate pupillum, et justificare viduam*. Multam habet rationem Deus, ne quispiam male patiatur; majorem vero, cum ii qui male patiuntur, alia circumdati sunt calamitate. Viduitas enim et pupillaris ætas per se sunt intolerabiles; cum autem ab aliis damno afficiuntur, tunc duplex est naufragium.

1. Psal. XLIX. 22, 23. 2. Psal. LXXXIII. 12. 3. Baruch, III. 36.

2. Psal. XXXIII. 12.

§ 18. *Et venite, et disceptemus, dicit Dominus.* Observandum est ubique apud prophetas, nihil Deum ita requirere, quam ut injuria affecti vindicentur. Sic et alibi, ut apud Michæam, dicentibus Judæis: « Si dabo primogenita mea pro impietate mea, fructum uteri mei pro peccato animæ meæ », subjunxit: « Annunciabo tibi, homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te, nisi ut facias judicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ad ambulandum post Dominum Deum tuum¹ ». Ac rursus propheta David dicebat: « Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine² ». *Et venite.* Postquam justificationibus communivit, tunc ad tribunal trahit: et postquam docuit quomodo crimina exuant, tunc rationes exposuit, ne illos defensione destitutos deprehendens condemnet. *Et disceptemus.* Judicio contendamus, ait. Qui judicio contendit, fit patronus et medicus. Deinde cum declarasset nos, etiamsi magna opera fecerimus, adhuc ejus clementia opus habere, ut a peccatis liberemur, ait: *Si fuerint peccata vestra sicut vermiculus, quasi nivem dealbabo.* Ex diametro oppositas qualitates assumens, pollicitusque se in contrarium id mutaturum. *Si autem ut coccinum, quasi lanam dealbabo.* Magna vis præsidii erga viduas exhibiti: si quidem animam ita sordidam, ut nequitiae tincturam acceperit, non modo liberat a malitia, sed etiam ita splendidam effecit.

§ 19, 20. *Et si volueritis, et exaudieritis me, bona terræ comedetis. Si autem nolueritis, nec exaudieritis me, gladius devorabit vos. Os enim Domini loquutum est hæc.* Quia enim crassioribus non ita optabile et jucundum videtur liberari a peccatis, quam iis frui bonis, quæ in præsentī vita talia esse videntur; cum illis hæc etiam promittit: nam hoc ex illo pendet. Deinde ostendens quam facilis sit virtus, in voluntate tantum illam ponit. Ut ne autem ex bonorum commemoratione animos solveret, rursus in terribilibus sermonem concludens, fidem facit eis virtuti, qui hæc pronunciavit.

§ 21. *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion?* Hujusmodi quæstio et dicentis dolorem, et ingentem Judæorum stupi-

1. Mich. vi. 7.

2. Psal. c. 1.

ditatem declarat, remque præter spem accidisse innuit. Similiter Paulus circa Galatas dubius exquirat: « Miror quod tam cito transferimini¹ ». Id quod accusandi et hortandi species est, ut ad virtutem revocet. Etiam si enim mirum est id quod dicitur, laude tamen mixtum est, sic accusationem accusatione graviolem faciens. Non enim ita exagitamur eos, qui nullius sunt pretii, vitamque ignave agunt, ut eos qui prius virtutis studiosi videbantur, et improborum deinceps morem sequuti sunt. Meretricem autem hic vocat, non corpoream subindicans lasciviam, sed ingratum erga Deum animum, quæ fornicatio gravior est illa. Illic enim homo contumelia afficitur, hic Deus contemnitur. Id autem et hic et alii omnes Prophetæ faciunt: Quia Deus mariti loco huic civitati dignatus est haberi, ineffabilem suam erga illos dilectionem commonstrans: illique ut de viro et uxore sæpe loquebantur; non ut in humanam crassitiem sermonem deprimerent; sed ut illos, per res sibi familiares ad cognitionem amoris Dei deducerent. Simul vero turpitudinis appellatione illos incessere volebant. *Fidelis*, hoc est, pia et omni virtute plena: unde etiam palam est eum non de fornicatione corporea loqui; alias enim dixisset, civitas casta; id enim fuisset meretrici oppositum. Nunc autem ostendens, se per fornicationem subindicare impietatem, fidem ipsi adversariam posuit. *Plena iudicii*; id est, plena iustitiæ. Rursus maximum crimen, non quod ad universam nequitiam defecissent, sed quod universam virtutem prodidissent, et omnes bonorum divitias confertim e manibus abjecissent, ad extremam malorum paupertatem dejecti. *In qua iustitia requievit in ea*. Misit, inquit, habitavit, id est, plantata est, radices posuit, cum alacritate ab omnibus civibus exercebatur. In prioribus laudibus immoratur, simul augens accusationem de mutatione, et bonam spem subiiciens, ostendensque facile ipsos posse in pristinum statum restitui. *Nunc autem interfectores*. Homicidæ ait.

§ 22. *Argentum vestrum reprobum*. Id est, male signatum, ille-

gitimum, falsum. *Caupones tui miscent vinum aqua*. Quia in exordio eorum nequitiam non speciatim recensuit, sed ait, illos contempsisse, semen improbum esse, et filios iniquos, quod convitium videbatur esse potius, quam accusatio; hic accusationes speciatim enunciat, et primo, quod est et primum malorum, et medium et extremum, avaritiam, et circa pacta cauponariam artem. At quidam ineffabilem Dei sapientiam non intelligentes, hoc per anagogen dictum acceperunt. Neque enim, aiunt, magnus ille et sublimis Isaias de nummulariorum vafritie, et de cauponum corruptela loquutus fuisset; sed argentum hic dicit eloquia Dei, et vinum doctrinam, quam permiscebant suas addentes disciplinas. Ego vero hanc explicationem non improbo, sed aliam veriore esse dico. Non modo enim non indignum Propheta et de talibus loqui; sed valde dignum et illo et Dei benignitate. Et quid opus est multa dicere? Cum enim unigenitus Dei filius sublimem afferens doctrinam advenit, cumque angelicum vitæ institutum disseminaturus esset, non pauca et ipse de mensuris disseruit, deque iis, quæ viliora videbantur esse, de salutationibus, de medio loco, de primo accubitu. Nam hæc, quæ exigua videntur esse, si negligantur, magni peccatorum fomites sunt. Quod si in novo testamento hæc dirigenda erant, multo magis in veteri, quando crassiores auditores erant, et tota illorum vitæ ratio hinc regebatur, cum populus his magis erudiretur, ut procul omni nequitia esset, et in nullo proximum fraudaret, neque per malam illam cauponariam pauperiores opprimeret. His namque neglectis, sæpe civitates subversæ, et principes de solio deturbati sunt, bellaque inexpiabilia suscitata, quemadmodum his observatis, pax multa et tranquillitas fuit, necnon securitas ad virtutem deducens.

§ 23. *Principes tui inobsequentes sunt*. Maximæ ægritudinis et perversitatis signum est, quando medici morbos adaugent. Principum enim est populi dissolutos mores compescere, recte ordinare, ipsumque legibus obtemperantem reddere. Cum autem ipsi primi leges transgrediuntur, quomodo aliis doctores fuerint?

Illud enim, *inobsequentes sunt*, id est, non obsequuntur legi, præcepta non servant: id quod etiam Paulus ipsis crimini dat dicens: « Qui ergo alium doces, teipsum non doces? ¹ ». Quando ergo radix corrupta fuerit, de ramis quid boni conjicias? *Socii furum*. Accessio criminis, quod non solum mala non coerceant, sed conatus in contrarium vertant; non modo fures non oppugnent, sed et ipsis jungantur, ex diametro oppositam virtuti principum nequitiam adeuntes. *Diligentes munera*. Altera gravis species famis auri, quæ fucatum quidem habet argumentum, sed benevolentiae obtentu extremam avaritiam prodit. *Persequentes retributionem*. Memoriam injuriarum erga inimicos servantes, mala retribuere conantur iis, qui se injuria affecerunt, quæ est ingens malitiæ species: quamobrem non in novo tantum testamento, sed etiam in veteri, magno studio coercetur. « Malitiam enim, inquit, proximi sui ne revocet quisque vestrum in corde suo ² ». Ab hoc enim nequitiae genere purum esse oportet populum, multoque magis principem, et a proferenda per odium de subditorum controversiis sententia immunem, ne portus in scopulum vertatur. *Pupillis non judicantes*. Id est, iis non patrocinantes, ut jus suum obtineant. *Et judicio viduarum non attendentes*. Observandum, non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere, crimini dari, quemadmodum etiam in novo Testamento. Nam qui esurientem non alunt, non quia aliena rapuerunt, sed quia sua egenis non erogant, in gehennæ ignem mittuntur. Sic igitur hi nunc incusantur, non quod alienis bonis inhient, non quod injuste potentia utantur, sed quod egenis officiosam manum non tendant.

§ 24. *Propter hoc hæc dicit dominator Dominus Sabaoth, potens Israel*; id est, populi. Non sine causa illud *potens* posuit; sed in memoriam revocans illis ea, quæ præter spem consequuti sunt, beneficia, gravesque, quas passi sunt, pœnas. Quia enim cum sæpe et multa peccassent, et magnam Dei patientiam experti essent, in ignaviam inciderunt; id certe vult declarare, quod vide-

1. Rom. II. 21.

2. Zach. VII. 10.

licet possit, quando vult, vindictam sumere, sine ulla servata temporis vel opportunitatis occasione, sed omnia sibi semper parata et ad manum esse. *Væ fortibus Israel: non enim cessabit furor meus contra inimicos meos.* Quid enim miserius iis, qui Deum habent inimicum? *Non cessabit,* inquit, non ut in desperationem conjiciat, sed ut timorem augens ad pœnitentiam vocet. Nam illo, *non cessabit furor,* terribilius est illud, *contra inimicos meos.* Nihil enim ita Deum ad iram concitare solet, ut injuria pauperibus facta. *Væ autem fortibus* dicebat, non quod potentiam, sed quod potentiam ad malum adhibitam criminaretur. Fortitudinem vero hic, non corporis dicit, sed eam potentiam, quæ ex rebus circumstantibus paritur. *Et judicium faciam de inimicis meis.* Plectam inimicos meos: inimicos suos vocans inimicos pauperum, qui illis damnum inferunt: id vero dicebat, ut discas injustitiæ magnitudinem.

§ 25. *Et inducam manum meam super te, et excoquam te ad purum.* Ut discas, qualiscumque sit ira Dei et vindicta, eam non in malum, et ut pœnæ inferantur, solum infligi; sed ut ii, qui puniuntur, ad meliorem frugem revocentur. *Et excoquam te,* inquit, *ad purum.* Non ergo cum castigamur, sed cum peccamus nos dolere par est: illud enim sordes, hoc purgationem parit. Quid autem est *ad purum*? Ut ne vestigium quidem sordis in te maneat. Quod enim auro ignis est, hoc ignavis supplicium. *Inobedientes vero perdam, et auferam omnes inimicos a te, et omnes superbos humiliabo.* Qui enim, inquit, insanabiliter ægrotant, nec suppliciis cedunt, hi peribunt. Nam quæ utilitas ex eorum vita, quando, dum vivunt, et sibi et aliis insidiantur? Qui autem ex eorum supplicio meliores fieri possunt, ii manebunt. Hic porro mihi videtur captivitatem subindicare.

§ 26. *Et præficiam judices tuos, sicut prius, et consiliarios tuos, sicut ab initio.* Hic reditum annunciat. Iis enim, qui insanabiliter ægrotabant, sublatis, et iis, qui resipiscentiam exhibere poterant, emendatis, opportune reliquam curationis speciem adhibet: ea est probatorum principum dominatus, et consiliariorum bonorum copia; ut corpore remediis cedente medicisque optimis adstantibus, urbis

partes undique ad sanitatem revocarentur. Non enim parvum beneficii genus est, principes nancisci bonos. *Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis Sion fidelis.* Atqui nusquam reperimus hoc nomen urbi Jerosolymorum inditum. Quid ergo dixerimus? Hanc appellationem ex rebus ipsis illi attribuit. Illud vero nobis non parum utile erit, cum Judæi a nobis petent vocis «Emmanuel» interpretationem. Isaias namque dixit: Christum sic vocandum fore, et tamen nunquam sic vocatus est. Respondeamus ipsis, eum dixisse, rerum significationem ipsius nomen esse. Sic etiam hic faciendum.

§ 27. *Cum judicio enim salvabitur captivitas ejus, et cum misericordia.* *Cum judicio*, id est, cum vindicta, cruciatu et supplicio inimicorum. *Cum misericordia*, hoc est, cum multa benignitate. Duo hic ipsis maxima dona pollicetur, scilicet, tunc pœnas duros eos, qui se abduxerant, tuncque se multa fruituros esse felicitate, quorum utrumque seorsim magnam potest afferre voluptatem: cum autem ambo concurrerint, inenarrabilis lætitia fuerit. Aliunde vero ostendere volens, post longam captivitatem eos, non quod dignas pœnas dederint, nec quod peccata sua expiaverint, sed propter benignitatem Dei, in suam reduci terram, quæ salus magis est misericordiæ, quam retributionis vel præmii, ideo subjunxit, *et cum misericordia.*

§ 28. *Et conterentur iniqui et peccatores simul.* Tertia hæc est species beneficii, quod nemo sit, qui abducat et in fraudem trahat, sed nequitiae doctores de medio sublatis sint. *Et qui dereliquerunt Dominum, consummabuntur.* Impii autem, inquit, peribunt.

§ 29. *Quia nunc confundentur in idolis suis, quæ ipsi voluerunt.* Quidam hæc dicta huic tempori aptare conantur. At nos non confutabimus illos, sed seriem sequemur. Hæc quippe sunt, quæ eventura dicit in hostium incursu. Cum enim, barbaro terram incursante, urbem obsidente, et omnes quasi retibus inclusos tenente, nemo fuerit qui defendat, et nubem illam depellat, eo quod a Deo derelicti fuerint, jure ex ipsa rerum experientia, tunc ma-

gno pudore suffundentur ii, qui coluerunt idola. *Quæ voluerunt*, inquit, in quibus studia sua collocarunt. *Et erubescant in sculptilibus suis, quæ fecerunt*. Narrantis more accusationem instituit. Sufficiebat enim etiam ante inflictum vulnus, vel ipse idola conficiendi modus ad eos pudore afficiendos. Quid enim turpius, quam sibi ipsi Deum facere? *Et confundentur super hortis suis, quæ concupiverunt*. Non solum enim sculptilia adorabant, sed etiam arbores in hortis colebant.

§ 30. *Erunt enim quasi terebinthus, quæ folia sua amisit*. Scilicet idola, vel etiam eos qui urbem incolebant. Imaginem porro arboris hujus induxit, quia in illa regione nascebatur et frequens erat, et quia admodum floret et densa foliis est, dum vi-
ret, et extremam deformitatem præ se ferat, cum folia amiserit. *Et sicut hortus non habens aquam*. Secunda imago priore clarior est, et fidem facit iis, quæ in priore dicta sunt. Nihil enim est horto vi-
rente jucundius, nihil horto his destituto injucundius, quæ ambo illi metropoli contigerunt. Semper enim optima erat et splendidissima, innumeris decorata ornamentis, et omnium vilissima turpissimaque facta est, cum tantas derepente ornamentorum divitias amisisset.

§ 31. *Et erit fortitudo eorum quasi stipula stuppæ*. Priores quidem imagines ad injucundum spectaculum captæ sunt; hæc vero ad infirmitatem declarandam. Omnes autem admodum perspicuæ sunt, multaque gaudent claritate et emphasi. *Quasi stipula stuppæ*, id est imbecilles. *Et opera eorum quasi scintilla ignis*. Hic ostendit ex seipsis mala prodiisse, ipsosque sibi captivitatem peperisse, et fornacem succendisse. Quemadmodum enim scintillæ il-lapsæ ignem excitant, ita peccata eorum congesta Dei iram ac-cenderunt. *Et igne consumentur iniqui, et peccatores simul, et non erit qui exstinguat*. Rursus denegat salutem ob eandem ipsam cau-sam: non ut desperent, sed ut hinc valido timore perculsi, ingen-tem ignaviam excutiant. Aliud quoque hic subindicat, ipsius nempe inexpugnabilem potentiam, quodque, ipso puniente et vindictam sumente, nemo possit resistere et mala solvere.

CAPUT II

§ 1. *Verbum, quod factum est ad Isaiam filium Amos.*

Hinc liquet Prophetas non uno tempore prophetias dixisse, sed diversis afflatos temporibus, partes quasdam annunciasse, quæ demum simul collectæ, totum librum effecerunt. Ideo sic incipit. Neque hinc tantum id palam nobis est et liquidum; sed quia in sequentibus tempora significat, nunc dicens: «Anno, quo ingressus est Nathan Azotum¹», nunc vero: «Et factum est in anno, in quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum²». Non enim quemadmodum Pauli epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetiæ; sed, quod dixi, diversis temporibus. Unde ab alio exordio præsentem sermonem incipit. Neque ideo tantum, sed quia argumentum, de quo locuturus est, longo spatio distat a præcedentibus, sublimiusque est. Agit enim de gentium vocatione, de prædicationis adventu, de cognitione per totum orbem extensa, et de pace orbem occupatura. Quod si de talibus tractaturus dogmatibus, Judæam et Jerusalem memorat, nihil mirum. Quod enim dicebatur, prophetia erat, his nominum appellationibus adumbrata. Quandoquidem David psalmum septuagesimum primum compositurus, illum Salomoni inscripsit, et progressus longe majora Salomonis dignitate, imo potius tota hominum natura vidit. Illud enim, «Ante solem permanet nomen ejus, et ante lunam thronum ejus³». similiaque, nemo, etiam ex insipientioribus, dixerit de humana natura pronunciata fuisse. Jacob quoque cum hæc, quæ nunc dicturus est Esaias, imo his plura prænunciabat; nam cum gentium voca-

1. Is. xx. 1.

3. Psal. lxxi. 5.

2. Ibid. vi. 1.

tione, mortem etiam et resurrectionem dixit, tempusque, quo, (Christus) adventurus erat; non tamen ille hæc nude protulit, sed persona et nomine filii sui illa obtegens, quæ dicturus erat, sic prænunciavit, quasi ea, quæ Judæ eventura erant, memorans; ut autem rerum eventus testificatur, quæ Christus egregie facturus erat, prædicebat. Neque enim Judas fuit expectatio gentium, neque tunc tribus resplenduit, cum eorum respublica defecit; sed hæc omnia tunc gesta sunt, cum Christus advenit. Quod si impudenter agant Judæi, hanc prophetiæ legem perperam explicantes, ex iis maxime, quæ dicta sunt, facile confutaverit, si quis accurate prophetias explicans, et omnia verba cum debita attentione examinans, dicta factis accommodet. Ex abundanti itaque ipsorum ora obturans, non ex iis, quæ de Christo dicta sunt, sed ex iis, quæ sunt de patriarchis ipsorum prænunciata, hoc ipsum clare demonstrare conabor, ostendens ex prophetiis multas dictas fuisse de tribuum progenitoribus, in eorumque nepotibus impletas esse. Et exempli causa, una alterave allata historia, rem propositam attingam. Etenim cum Symeonem et Levi vocasset Jacob, prænuncians ea, quæ ipsis eventura erant, sic dicebat: «Symeon et Levi fratres¹», et incusata illorum iniquitate, injustaque Sicemitarum cæde, in sequentibus ait: «Dividam eos in Jacob, et dispergam illos in Israel²». Hoc autem nemo dixerit in Levi et Symeone factum esse, sed in tribubus ex eis progenitis. Nam tribus Levi dispersa est; ita ut decimam partem ejus unaquæque tribus haberet. Tribus item Symeonis, quæ id ipsum fere experta est, per omnes illas extensa per sortem, non quemadmodum aliæ, conjunctam et simul conglobatam habuit hæreditatem. Jacob etiam ex acceptis a patre benedictionibus, nullam ipse consequutus est. Pater enim ipsius longam prosperitatem ipsi prædixerat, et perpetuum in Esau dominatum. Is vero in rerum necessariarum penuria erat, mercenariusque alebatur, tantumque aberat, ut imperium haberet in fratrem, ut de vita periclitaretur, et semel illi obvius cum multo timore factus, bene secum actum putarit quod potuerit

1. Gen. XLIX. 5.

2. Ibid. 7.

manus ejus effugere. Quid igitur ad hæc dicamus? An mendacem esse prophetiam? Absit. Sed ejus morem hunc sæpe esse, ut ea, quæ sunt aliis eventura, aliis personis adscribat, et alia pro aliis nominibus usurpet: id quod etiam in Chanaano factum est; neque enim videmus illum servivisse fratribus suis, neque etiam maledictionem excidisse, sed in Gabaonitis ex Chanaano ortis finem accepisse. Nam id quod dicebatur, prophetia erat, maledictionis forma prolata. Cum tot ergo taliaque habeamus exempla, quibus probatur multa quæ dicuntur de aliis proferri, et in aliis accidere, et nominibus sic usos esse prophetas; quid mirum si nunc nomen Judææ et Jerusalem Propheta usurpans, de Ecclesia vaticinetur? Nam quia ingratis loquebatur, prophetas occidentibus, libros comburentibus, aras suffodientibus, jure velamen ipsis impositum erat in lectione veteris testamenti, secundum beatum Paulum. Alioquin libros sustulissent, si prophetiæ de Christo vim intellexissent. Cum enim præsentem ipsum, miracula edentem, perfectamque potentiam suam et consensus concordiamque cum Patre demonstrationem exhibentem, non reveriti sint, neque quieverint donec eum crucifixissent; vix pepercissent iis, qui de ipso loquuti essent, quos nihilo minus frequenter lapidabant. Ideo propriis et notis sibi nominibus libenter utentes, hac persona prophetias adumbrabant. Quod enim non de Judæa et de Jerusalem sermo esset, singula dicta in medium adducentes, accurate demonstrabimus.

§ 2. *Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini.* Vide prophetæ accurationem, qui non solum rem dicit, sed tempus etiam significat: quod enim dicit Paulus: «Cum autem venit plenitudo temporum¹», et alibi rursum, «In dispensationem plenitudinis temporum²»; hoc sic exprimit propheta, *in novissimis diebus*³. Montem autem vocat Ecclesiam, et inexpugnabilia dogmata. Quemadmodum enim si quis adversus montes innumeros objiciat exercitus, arcus tendentes, hastas vibrantes, machinas ad-

1. Gal. iv. 4.

2. Ephes. i. 10.

3. Hic principium habet Codex armeniacæ versionis.

moventes¹; illos quidem nullo damno afficere poterunt, sed consumpta propria fortitudine recedent; sic et quicumque Ecclesiam impugnaverunt, hanc quidem non læserunt, sed sua amissa potentia, pudore sunt affecti; dum percuterent, soluti; dum telis impeterent, infirmati; dum agerent, a patientibus devicti. Qui est sane inopinatus victoriæ modus, quem non homines assequi, sed Deus solus potest. Nam certe in Ecclesia mirabile est, non quod vicerit, sed quod ita vicerit: impulsa enim, vexata, innumeris concussa modis, non modo non minuebatur, sed major evadebat: et eos, qui id facere tentabant, patiundo tantum profligabat: id quod adamas ferro impetitus facit, dum percussus tantum, solvit percutientis robur; stimuli que calcitrantibus objecti, non obtusiores inde redduntur, sed calcitrantium pedes cruentant. Ideo sane montem vocavit. Quod si metaphoram non admittat Judæus, domesticam accipiat confutationem. Ipse propheta dicit lupos et agnos communia pascua habituros, et muscis apibusque Deum sibilaturum, fluviumque vehementem adducturum in Judæos, eo quod ipsi habere noluerint aquam Siloam. Quæ si quis ad verbum acceperit, sane intelligibilia non sunt. Verum oportet ea, quæ his significantur, accipere, sicque sententiarum seriem varie intelligere². Quænam igitur his significantur? Per lupos et agnos, hominum mores, cum ferinos, tum mansuetos indicat: per muscas, impudentiam Ægyptiorum; per fluvium, violentiam exercitus barbari: per Siloam, mansuetudinem moderationemque ejus, qui tunc imperabat, regis Judæorum. Nemoque vel ex insipientioribus circa hæc nobis contradicet. Quemadmodum igitur illa aliis sunt expressa nominibus, sic ille Ecclesiæ firmitatem, immobilitatem, sublimitatem, inexpugnabile robur, montis nomine subindicavit. Et alius propheta illos, qui confidunt in Domino, monti comparat, invictam eorum fortitudinem ostendens. *Manifestus*: id nulla deinceps interpretatione indiget. Sic ipsa rerum natura tuba clariorem emittit vocem, splendorem ostendens

1. *Text. Arm. addit*: Ad prælium procedentes, lanceas projicientes.

2. *Text. Arm.* Sicque mentis ordinem intelligimus, neque allata verba.

Ecclesiæ. Etenim neque sol ita splendidus, neque ejus lux ita clara est, ut sunt res ad Ecclesiam spectantes.

Ac domus Dei supra verticem montium. Quomodo hæc interpretatus fuerit Judæus? Templum enim non est supra verticem montium, Ecclesiæ autem potestas ipsos attingit cælos. Et quasi domus supra verticem montium posita, omnibus est manifesta, sic et multo magis omnibus conspicua hominibus illa evasit. *Et exaltabitur super colles.* Hoc ipsum rursus interpretatus est: quod templo illo nunquam contigit, neque cum maxime florere videretur. Quomodo enim de templo intelligeretur, quod ab ipsis Judæis sæpe inbonorabatur, barbarorumque manibus diruebatur? Ecclesiæ autem fortitudo vehementius sæpiusque quam templum impugnata fuit: nunquam vero cessit se oppugnantium manibus, sed excelsior illustriorque maxime ab hostibus facta est. Tunc Martyrum cætus, tunc Confessorum multitudo: tunc ferro firmiores animæ ostendebantur, ipsisque stellis splendidiore erant; concisis corporibus, animis minime victis, sed vincentibus et coronatis. Quis vidit, quis audivit cædem gestare coronam? jugulationem victoriam reportantem, tuncque exercitum splendidiorem effectum, cum plures visi sunt ab hostibus jugulari?

Et venient ad eam omnes gentes. Progressu clarior efficitur propheta, sermonem magis reteggit, dilucidiolemque exhibet prophetiam, accuratiusque Judæorum consuit ora. Hoc enim, etiamsi admodum impudentes sint, non poterunt ad templum suum referre. At enim prohibitum erat, idque accuratissime observabatur, ne gentes in templum introirent. Ecquid dico in templum introire, quando ipsis lex cum gravi interminatione prohibebat ne cum gentibus commiscerentur, et extremas de his exigebat pœnas? Certe propheta Aggæus¹, totam hac in re suam consumsit prophetiam, incusans, comminans, pœnas repetens de illicita affinitate. At nostra talia non sunt; sed Ecclesia cum omni facilitate sinum suum expandens supinis manibus omnes orbis totius gentes quotidie suscipit.

1. *Text. Arm. Malachia.*

Hoc enim primi illi dogmatum doctores ab Unigenito mandatum acceperunt, hac statim audita voce: «Euntes docete omnes gentes¹». Adverte autem, quomodo non tantum vocationem gentium subindicavit propheta, sed etiam earum promptam et alacrem obsequentiam. Non enim dixit, adducentur, sed *venient*: id quod alius propheta clarius ostendens dicebat: «Et non docebunt unusquisque concivem suum et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, quia omnes scient me a parvo usque ad magnum²». Quod ad Judæos enim spectabat, creaturæ ordinem suum mutabant, aderant frequentes minæ, supplicia assidua, crebra miracula, prophetarum discursus, legislatoris timor, interminationes bellorum, barbarorum incursiones, a Deo immissæ vindictæ, castigationes ex cœlis invectæ: manebantque illi dura cervice et incircumcisi, ut ait Stephanus: præfracti, et difficile cedentes. Ad gentium vero (vocationem) satis fuit unicum tenueque verbum audivisse, et omnes confestim accurrerunt. Quod subindicans Dàvid dicebat: «Populus, quem non cognovi, servivit mihi³», et modum obedientiæ admirans, subijcebat: «In auditu auris obedivit mihi». Hoc ipsum et Jacob ænigmatico more declarans aiebat: «Ligans ad vineam pullum suum, et ad surculum pullum asinæ suæ⁴». At quis vidit pullum asinæ surculo alligatum et vineæ adstantem, et fructum non pessumdantem? In brutis quidem minime, in hominibus autem id vere et reipsa contigit. Judæi namque innumeris colligati vinctulis, jugum confregerunt, vinculum diruperunt, ut ait propheta: gentes autem nulla simili colligatæ necessitate, prompte obedierunt, quasi pullus surculo alligatus, ex præceptis nihil pessumdederunt; sed adstiterunt multam exhibentes obsequentiam.

§ 3. *Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob.* Vide choreas agentes, et festa celebrantes, et alter alterum hortantes, omnesque in doctores conversos: neque unam, vel duas, vel tres, sed multas gentes con-

1. Matt. xxviii. 19.

2. Jerem. xxxi. 34.

3. Psal. xvii. 45.

4. Gen. xlix. 11.

currentes. Venient enim, inquit, populi multi et ex diversis locis, quod apud Judæos nunquam contigit. Sed si qui accesserunt, hi pauci erant proselyti, et hi cum multo negotio, et nunquam gentes vocati sunt, sed proselyti. « Proselyti enim ad te transibunt, et erunt tibi servi ¹ », inquit. Quod si in metaphora persistat propheta, montem appellans, et domum Dei Jacob, ne mireris. Quod enim jam dixi, modo fere aperit, modo adumbrat prophetiam; illud quidem, quo prudentioribus occasionem præbeat, ut quæ dicuntur intelligant; hoc autem, ut ingratorum tumultuosum impetum coerceat, et ubique sermonem variat. Si autem dixit, domum Dei Jacob, ne turberis, dilecte: etenim Unigenitus Dei Filius, Deus Jacob erat. Ipse enim et legem dedit, et omnia apud eos miracula edidit: id quod ex ipso maxime veteri testamento videre est, Novi quippe testamenti nulla ratio est apud Judæos. Jeremias igitur ait: « Disponam vobis testamentum novum, non secundum testamentum, quod disposui patribus vestris ² »; ostendens ipsum esse utriusque legis latorem. Quia vero ipse ex Ægypto illos eripuit, addidit, « In die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti ³ ». Quod si ipse eduxit, etiam ipse illa omnia in Ægypto et in deserto miracula patravit.

Et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea. Viden' ut aliam requirunt legem? Viam enim Scriptura præcepta Dei solet appellare: si de priore testamento loqueretur, non dixisset *annuntiabit nobis*. Illud enim erat omnibus manifestum, planum et notum. Quod autem hæc non captiose dicamus, quæ dicta sunt, vel impudentioribus fidem facere possunt. Quia enim viam tantum memoravit, dicit quænam illa sit via, ejusque multa ponit insignia. Subjungit ergo: *nam de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem*. Ad hæc Judæi supra modum impudentes ne hiscere quidem poterunt. Quod enim hæc de novo Testamento dicta sint, et ex loco, et ex tempore, et ex iis, qui legem receperunt, et ex

1. Is. LIV. 15.

3. *Ibidem*.

2. Jerem. XXXI. 32.

gestis post legem, et ex omni parte demum videre est. Primo ex loco, ex monte Sion nempe. Lex enim per Moysen lata in monte Sinai majoribus ipsorum data fuit. Cur ergo hic dicit, *de Sion*? Neque hoc satis habuit, sed etiam tempus adjecit. Non enim dixit, exivit lex, sed: *exibit lex*, quod est futuri temporis, rei nondum gestæ. Cum autem hæc propheta diceret, a multis jam annis lex data fuerat, novi vero testamenti lex post plurimos annos danda erat. Ideo non dixit, exivit, sed, *exibit*, id est postea. Ac rursum ad locum ipsum confugit dicens: *Et verbum Domini de Jerusalem*. Accurate nobis hic novi testamenti insigne ponit. Nam modo ¹ in monte sedens, sublimia et cœlis digna præcepta lege sanciebat, modo in Jerusalem versans idipsum agebat. Cum dixisset ergo et locum et tempus, adjecit et eos, qui illam accepturi erant legem, undique contradicentium ora consuens. Quinam ergo illum suscepturi erant? Num Hebræorum potius populus et Judæi? Nequaquam; sed qui ex gentibus. Ideo intulit:

§ 4. *Et judicabit inter gentes*. Illud enim maxime ad legem pertinet, judicare de illis, qui ipsam impugnant. Quod autem hic non sermo sit de veteri testamento, ex ipsis rebus palam est. Non enim sabbatum observamus, circumcisionem non admisimus, non festa illorum, non aliud quidpiam ex veteribus. Audivimus enim Paulum dicentem: « Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit² »: et, « Dies observatis et menses et tempora et annos. Timeo ne forte frustra laboraverim in vobis³ ». Unde liquet hunc sermonem de novo esse. Quia inter gentes judicavit, quemadmodum et Paulus ait: « In die, quando judicabit Deus occulta hominum⁴ ». Quomodo judicabit? dic mihi. An secundum vetus testamentum? Nullo modo, sed « secundum Evangelium meum ». Videtur verba diversa, sententias autem inter se consentientes? Esaias dicit: *Judicabit inter gentes*; Paulus ait: « Judicabit secundum E-

1. *Text. Arm.* Nam quum venit Dominus, modo etc.

2. Gal. v. 2.

3. Gal. iv. 10.

4. Rom. ii. 16.

vangelium meum ». *Et arguet populum multum* : bella gerentes et transgressores. Et hoc declarans Christus dicebat : « Non ego iudicabo vos, sed sermo, quem loquutus sum, ipse vos iudicabit¹ ».

Et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces. Et non accipiet gens contra gentem gladium, et non ultra discent praeliari. Non satis fuere prophetæ priora segna. Multa quippe est veritatis facultas ; ideo aliud posuit novi testamenti indicium per totum orbem refulgens. Quodnam illud est ? Pax et bellorum abrogatio. Quando hæc contingent, inquit, tanta orbem excipiet tranquillitas, ut etiam bellica arma in agriculturæ instrumenta cudentur. Quod in Judæorum temporibus accidisse non comperies : immo res in contrarium abiit. Non cessarunt enim per totum reipublicæ suæ tempus bella inferre et bellis impeti, hostibus illos modo diutius, modo remissius invadentibus. Etenim qui e vicino habitabant, immo etiam qui in Palæstina, gravia ipsis sæpe negotia facessebant, ita ut de extremis periclitarentur. Et hæc perspicue declarat Regnorum historia, tota bellis contexta : ostendunt item prophetæ omnes, qui hæc gesta narrabant, et antequam fierent, prænunciabant : et ex illa, ut ita dicam, die, qua erepti sunt ex Ægypti tyrannide, totam vitam in bellis transegerunt. Verum nunc non ita se res habet, sed magna pax per orbem. Et si bella quædam oriuntur, non perinde ut prius. Tunc enim civitates contra civitates, regiones contra regiones, populi contra populos confligebant : gens una in multas partes scindebatur. Ac si quis librum Josue et Judicum legerit, sciet quot bella Palæstina brevi tempore suscepit. Neque id solum incommodi erat, sed quod lex omnes arma sumere juberet, nemoque immunis esset a tali officio. Neque tantum apud Judæos hæc lex invaluerat, sed et ubique terrarum : quandoquidem et rhetores et philosophi, qui nihil præter abollam habebant, ad bellum accersiti clipeum tractabant, et in acie stabant. Nam Socrates Sophronisci filius, qui ob vitæ tranquil-

1. Joan. XII. 47, 48.

litem et philosophiam apud Athenienses maxime florebat¹, semel et bis in acie stetit. Et rhetorum apud illos princeps Demosthenes, ex suggestu ad bellum sæpe prodiit. Quod si rhetores et philosophos nulla lex eximebat a bello, vix quis alius e populo tali immunitate gaudebat. At nihil horum jam conspiciere est. Quoniam enim Sol justitiæ refulsit, civitates, populi et gentes omnes, tantum abest ut in talibus periculis vivant, ut neque bellica arma tractare sciant, sed intra urbes et muros sedentes, bella procul gesta audiant narrari²; totusque populus in libertate vivat, et in acerbi hujus ministerii immunitate. Quod si alicubi nunc bella gerantur, ea procul sunt et in extremis imperii Romani limitibus, non per singulas urbes et regiones, ut olim. Tunc enim, ut jam dixi, vel in una gente innumeræ sæpe seditiones oriebantur, et diversa bella: nunc autem quantum terræ spatium sol respicit a Tigride usque ad Britannicas insulas, ipsa tota, et cum illa Africa, Ægyptus et gens Palæstinorum, immo quodcumque Romano imperio subjacet³ in pace degit. Scitis autem omnes urbes plena frui tranquillitate, solo auditu bella scientes. Poterat certe Christus bellorum reliquias tollere, sed permisit ad castigationem ignavorum, qui pacis occasione segniores evaserint, ut barbarorum adhuc incursiones essent. Propheta certe iis, qui probe intelligere possent, id subindicavit, ut dixi, non ultra fore illas frequentes irruptiones. Non enim dixit: Non erit omnino bellum; sed quid? *Non accipiet gens contra gentem gladium*: et populorum libertatem adjecit dicens: *Non discent amplius præliari*, quibusdam exceptis militibus ad hoc destinatis.

§ 5, 6. *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini.* 6. *Dimisit enim populum suum, domum Jacob.* Prophetia de Ecclesia jam absoluta, rursus ad historiam transit, quasi verborum

1. *Text. Arm.* Nam et in ipsa Atheniensium civitate multi inertiae ac ignaviae se possumdati erant; Socrates, Sophronisci (filius), semel et bis, etc.

2. *Text. Arm.* Sedentes, veritatem bellorum extraneam discunt.

3. *Text. Arm.* Hi omnes, sicuti unica natio, Romano imperio subjacent.

seriem resumens. Talis enim illis mos erat, non dictorum firmitate tantum, sed etiam seriei ratione prophetiam adumbrare. Quapropter non absolutum explet sermonem, sed quasi aliquam trahat catenam, sic ad Judæorum admonitionem rursum transit, et ait: *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini*; id est, in præceptis ejus, in lege ejus: nam præceptum legis est lucerna et lux et vita, reprehensio et disciplina. Davidque rursum ait: « Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos ¹ »: et « Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis ² ». Et ubique legem ita vocari perspicias. Sic et Paulus ait: « Confidis te ipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium ³ ». Non enim ita solares radii corporeos nostros oculos regunt, ut præcepta legis animæ oculos illustrant. Propheta igitur ut ostendat etiam ante præmium et ante mercedem, præcepta, dum implentur, suam afferre mercedem, lumen ipsa vocavit. Quemadmodum enim oculus, dum illuminatur, lucrum refert; sic et anima, cum legi obtemperat, maximum fructum accipit, expurgata et a nequitia liberata, et ad ipsam ascendens virtutem. Quemadmodum e contrario prævaricatores ante supplicium in ipsa transgressione pœnas dant, miserioreque conditione sunt, quam ii, qui sedent in tenebris, timore, tremore et mala onerati conscientia; in meridie etiam ab omnibus metuentes et tremantes, sive consciis sibi, sive non consciis. *Dimisit enim populum suum, domum Jacob*: id est, sivit, dimisit, contempsit, suaque providentia spoliavit. Deinde iis perterrefactis, causam affert, ut illi gesta sua emendent.

Quæ igitur causa est? *Quia impleta est terra eorum auguriis, ut terra alienigenarum*. Prius illos de cauponaria, de avaritia et de viduarum contemptu accusabat, hic vero ipsis exprobrat prava dogmata, et impietatis reliquias, quæ paulatim ipsos ad dæmonum erroneum cultum pertrahebant. Mox illos incessens, non

1. Psal. xviii. 9.

3. Rom. ii. 19

2. Psal. cxviii. 105.

modo dicit eos auguriis operam dare, sed repletam iis esse terram eorum. Supra modum, inquit, accrevit nequitia eorum; quemadmodum supra dicebat, populum, non utcumque peccatorem, sed plenum peccatis; sic et hoc loco, *repleta est*. Exinde rursus probrum amplificans addidit, *sicut a principio*. A principio, quando nam? Quando Deum nondum noverant, quando legem nondum acceperant, quando beneficiorum ejus experientiam nondum habebant, quando cum gentibus vivebant, quod extremæ damnationis erat, quod non melius tunc se haberent post tantam providentiam et tantam sollicitudinem, quam ii, qui nihil eorum consequuti erant. Sed non hic stetit, verum denuo perterrefaciens eos adjecit: *Quasi terra alienigenarum*: hac comparatione graviolem accusationem parans. Quod et Paulus frequenter facere solet, ut et quando dicit: « De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres, ut non contristemini, sicut et cæteri, qui spem non habent ¹ », ac rursum: « Ut sciat unusquisque vestrum, vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in passione desiderii ² ». Neque hoc contentus fuit, sed adjecit: « Quemadmodum et reliquæ gentes, quæ ignorant Deum ». Hic quippe modus sermonis mordere solet etiam eos, qui admodum lapsi sunt. Quod si Judæi de talibus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalem, in parem, quam illi, decidimus inopiam? Multi namque jam sunt, qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insanix se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi lucrantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur. Hoc enim omnino curat diabolus, ut insipientioribus suadeat, non penes se esse aut virtutem aut improbitatem adire, neque se libertate quadam arbitrii honoratos esse, ³ hæc duo turpissima perficere volens, ut labores pro virtute suscipiendos solvat,

1. I. Thes. iv. 12.

2. I. Thes. iv. 4.

3. *Text. Arm.* Haec duo vitia emendare voluit Deus, quibus inimicus solvere conatus est, ut labores etc.

et maximum illud libertatis donum auferat. Hoc per auguria, hoc per omina, hoc per observationem dierum, hoc per pravum fati dogma; hunc gravem morbum per alia multa in vitam invexit, nullam ad hoc non machinam movens. ¹ Quamobrem propheta vehementer instat incusans ut morbum radicitus evellat. *Et filii multi alienigenæ nati sunt eis.* Quid est, *filii alienigenæ*? Lex illis erat olim lata propter animi fragilitatem, et mentem fraudi opportunam, ut cum nullo reliquorum hominum affinitatem contraherent, ne hujusmodi affinitates, impietatis ipsis occasio essent. Quia enim non modo alios corrigere non poterant, sed neque detrimentum ab aliis, quicumque essent, sibi importatum depellere; lege ipsos vallans, et ab affinitate cum aliis abducens, seorsim illos efformabat et instituebat: optabile enim difficileque erat ut, vel sic ducti, possent servare disciplinam a Deo sibi traditam. ² Sed quemadmodum alia præcepta transgressi sunt, sic et hoc contempto, transierunt ad affinitatem, cum vicinis contrahendam, et uxoribus inde ductis, a Moabitis videlicet, ab Ammonitis et ab aliis impiis gentibus, aliasque cognationes amplexi, doctores nequitiae admiserunt, et nobilitatis decorem labefactarunt. Hoc itaque cum aliis propheta crimen intentat.

§ 7, 8. *Impleta est enim regio eorum, inquit, argento et auro, et non erat numerus thesaurorum eorum. Et impleta est terra eorum equis, et non erat numerus curruum eorum.* Ecquod crimen hoc, dixerit forte quispiam, divitias habere, et equos possidere, ea potissimum ætate, quando non tantum erat philosophiæ studium? Quid ergo dixerimus? Scilicet, non usum improbat, sed animum non iis, ut oportebat, utentem. Quemadmodum enim cum dicit: « Væ qui potentes estis ³ », non utique potentiam dat crimini, sed eos, qui potentia male utuntur; sic et hoc loco, non quod pecunias possiderent, sed quod cum ingenti copia, et ultra necessitatem illas congererent. *Non erat, inquit, numerus thesaurorum eorum.* Neque hoc solum, sed quod de

1. *Text. Arm.* Ut Dei auxilio eos omnia præcepta, quæ a Deo illis data perdere posset. fuerant.

2. *Text. Arm.* Oportebat enim eos, 3. *Is. v. 22.*
qui Deo tam dilecti erant, servare

divitiis et de equorum copia inflati, paulatim a spe in Deum abstraherentur, quod ipsis etiam alibi propheta dicebat: « Væ qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur ¹ ». Ac rursum alibi: « Non salvatur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ ² ». Iterum in alio psalmo: « Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei; beneplacitum est Domino super timentes eum ³ ». *Et impleta est terra abominationibus operum manuum suarum, et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum.* Ut sapiens medicus, propheta morbi causam dicit, et fontem morbi. Cum enim eorum impietatem accusaturus esset, occasiones morbi prius dixit, avaritiam, arrogantiam, connubiorum affinitates non licitas: declarans eos hinc paulatim supplantatos in perniciem barathrum corruisse et idola adorasse. Deinde illorum ⁴ cultum traducens, subjungit: *operum manuum eorum.* Quid enim risu dignius fuerit, quam cum homo Dei creator efficitur? Abominationem vero Scriptura vocare solet idola: indeque abominatio desolationis vocatur statua in templo erecta. « Cum enim videritis, inquit, abominationem desolationis stantem in loco sancto; qui legit, intelligat ⁵ ». Quoniam enim ipsos abduxerat, ne sensilia admirarentur, prohibuit ipsis, ne quamvis imaginem facerent, illudque abominationem vocavit, procul illos avocans ab impietate. Nam abominari, supra modum odisse est, quasi impurum, quasi exsecrandum. Abominabile igitur, perosum et aversione dignum, in Scriptura dicitur. Idolum autem quodvis, hujusmodi est. *Et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum.*

§ 9. *Et incurravit se homo, et humiliatus est vir.* Quemadmodum enim adoratio Dei, hominem in altum evehit, sic adoratio eorum deprimit dejicitque. Quid enim abiectius homine, qui a salute decedit, universorumque Deum inimicum sibi reddidit, qui

1. Psalm. XLVIII. 7.

2. Psalm. XXXII. 16.

3. Psalm. CXLVI. 10.

4. Text. Arm. addit: Ut eos irrideat, illorum cultum, etc.

5. Matt. XXIV. 15. — Dan. IX. 14.

inanimatis se submittit, et lapides colit? Deus quippe in tantum nos honorem evexit, ut cælis etiam nos sublimiores redderet; diabolus eos, qui sibi obsequebantur, in tantam vilitatem deduxit, ut insensilibus insensiliores faceret. Ideo ait propheta: *Incurvavit se homo et humiliatus est vir*. Sufficiebat certe hæc accusatio, ut mente præditum ab hoc morbo abduceret; verum quia plerique homines, non tam peccata, quam supplicia formidant, ille supplicium adjunxit, dicens: *Non dimittam eos*. Non condonabo, inquit, non dimittam, non negligam; sed rationes pœnasque repetam scelerum.

§ 10. *Et nunc introite in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini*. Postquam illorum insipientiam, qui idola adorant, satis traduxit, et a modo fabricandi eorum amentiam ostendit, necnon idolorum imbecillitatem; rursus verbis concertat, et dictorum inquisitionem rerum experientiæ permittit, aitque: Sufficiebat mihi per hoc ipsum, quod hæc facta sunt ab hominibus, eorum, qui decepti sunt, insipientiam ostendisse: ¹ quia vero impietate ceu ebrietate quadam aggravati, circa res claras et manifestas cæcutiunt, tales urbem excipient calamitates, ut vel eos qui admodum stupidi sunt doceant, quanta sit illorum imbecillitas, et quanta Dei potentia. Idecirco antequam de bello loquatur, quæ ex illo consequutura sint, aperit, præcipiens ut in petras ingrediantur, et sub ipsa terra delitescant; non ut id agant, sed ut hinc ediscant, quam intoleranda sit ira Dei tunc illos invasura; nam ait: *Abscondimini in terra a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit percutere terram*. Non ait tantum, a fortitudine ejus, sed a gloria fortitudinis. Talia namque sunt ejus præclara gesta, talia tropæa, multum splendorem, multam dignitatem præ se ferentia. Hic mihi videtur victoriam illam significare, quæ sub Ezechia contigit, terram vocans multitudinem hominum, et percussione illorum ruinam, resurrectionem vero, ejus egressum ad auxiliandum. Quandoquidem et David dicit: « Exsurgat Deus, et dissipentur

1. *Text. Arm.* Ipsi etiam homines poterant suas vituperare insipientias.

inimici ejus ¹ »; ac rursus: « Surge, Deus, judica terram ² » ab humanis gestis et modis, Dei operationes exprimens.

§ 11. *Oculi enim Domini sublimes, homo autem humilis.* Deinde ne quispiam aulientium dictis negaret fidem, multis enim contra spem et expectationem erat id quod eventurum dicebat; confugiebat ad potentiam opificis, et ad eorum, qui patiebantur, imbecillitatem. Neque enim, ait, Deo est quidpiam sublimius, neque hominibus vilius. Ne ergo dubites, num possit ille magnus et fortis, imbecillos sic confestim deprimere. Et apposite dixit: *Oculi Domini sublimes.* Non dixit, potentia, sed *oculi Domini*, quasi solus aspectus possit omnia sibi reluctantia prosternere: id quod etiam David alibi dicebat: « Qui respicit terram, et facit eam tremere ³ ». Et alius iterum propheta: « Respiciam ad eum, et prævalebo ei ⁴ ». *Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Conspecta enim illa inopinata victoria, illisque conspicuis admirandisque tropæis, dæmones devicti sunt, idola dedecore affecta, pseudoprophetarum ora obturata, barbarorum tyrannis soluta, et os omne, quod Deo adversabatur, obstructum est. Ideo ait: *Exaltabitur Dominus solus.* Nullus erit deinceps qui contradicat, nec qui de Dei potentia dubitet, cum rerum gestarum demonstratio evidentissima fuerit. Naturæ quippe divinæ celsitudo perpetua est, ac nunquam incipit, sed semper est. Exaltari autem dicitur in mente hominum, quando ii, qui contradicebant et reluctabantur, ipsa rerum demonstratione suadente, cedunt, ac competentem benedictionem referunt ⁵.

§ 12 - 17. *Dies enim Domini Sabaoth advenit super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur; et super omnem cedrum Libani excelsam et sublimem, et super omnem arborem glandis Basan; et super omnem montem excelsum, et super omnem murum sublimem; super omnem turrim*

1. Psal. LXVII. 2.

2. Psal. LXXXI. 8.

3. Psal. CIII. 32.

4. Osee. XI. 4.

5. Hic Text. Arn. sensum fert differentem, sed valde obscurum ac incertum.

sublimem; et super omne navigium maris, et super omnem aspectum pulcritudinis navium. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa. Murum hic, cedrum, collem, quercum, potentes homines vocat, altitudine hujusmodi arborum eorum potentiam metaphorice significans: ac cum navigium et aspectum pulcritudinis navium dicit, eos subindicat, qui sunt opulentiores. Hoc autem vult significare, nempe fortem quemlibet, potentem, ducem exercitus, quemque divitiis circumfluentem, totumque, ut ita dicam, hominum decorem ac totam fortitudinem tunc abituram et solvendam esse, nihilque patrocinii profuturum esse, ad effugiendam iram Dei, non virtutem corporis, non experientiam belli, non pecuniarum copiam, non potentiae clientelam, non exercitus magnitudinem, non aliud quidpiam simile. Cedros autem Libani memorat, quia ibi maxime nascitur hæc arbor, vel quia res jam proximæ sunt. Aspectum vero ait pulcritudinis navium, decorem ducum exercitus, qui divitiis, armis et satellitibus stipandi forent. Videtur autem mihi subindicare longinquam barbarorum expeditionem. ¹

§ 18 - 19. *Et manufacta omnia abscondent, inferentes ea in cavernas et scissuras petrarum, et in foveas terræ, a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendam terram.* Tantum, inquit, aberit, ut eorum dii aliquid opis afferre possint, ut illi hominum auxilio opus habituri sint, necnon locorum tutela, ut ne capiantur, *a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Ne quis enim barbarorum irruptioni hæc imputet, neve existimet ² timorem ex eorum potentia provenire, sermonem refert ad universorum Deum, dicens,

1. *Text. Arm.* Vel sicuti cedri proximi erant, ita etiam ira imminens erat. Pulchro autem aspectu navium, decorem exercitus ducum, abundantiam divitiarum, multitudinem armorum ac claritatem servorum metaphorice indicat; præterea quia inimici ex lon-

gino venturi erant, ob istam causam, videtur mihi, eos similitudine navium eminens venientium indicare.

2. *Text. Arm.* Neve eos existimet sua potentia regionem prædari, timorem eorum ad Deum refert, dicens, etc.

eum belli hujusce ducem futurum, et ab eo potestatem esse in tanto periculo vindicandi scelera jam admissa.

§ 20-21. *Die enim illa ejiciet homo abominationes suas argenteas et aureas, quas fecerunt sibi ipsis ut adorarent inania sua et vespertiliones. Ad ingrediendum in solidas petras, et in scissuras petrarum a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum resurrexerit ad percutiendam terram.* Satis traduxit eos, ostendens ipsos cum diis suis delituisse, et in terra se abdidisse, neque materiæ pretium aliquid opis conferre potuisse imminente calamitate. Idola porro *vespertiliones* vocavit, sive ob imbecillitatem, sive ob erroris tenebras, et quia omnia a dæmonibus clam geruntur. Quemadmodum enim vespertilionibus sol inimicus est et lux quoque, nox autem et tenebræ amicæ sunt; sic et dæmonibus, et iis, quos in errorem deduxerunt, nequitia et iniqua omnia familiaria sunt et amicæ; virtus autem et opera lucis inimica sunt, iisque splendentibus, statim illi obtenebrantur; cum contra is, qui virtute præditus vivit, nullo labore vel sudore egeat, sufficit enim ut ille appareat, omniaque illa dissolvuntur.

§ 22. *Quiescite vobis ab homine, cujus est respiratio in naribus ejus: quia in quo ipsis reputatus est hic?* Hic mihi videtur Ezechiam subindicare, qui præ timore et angore extremos halitus afflabat. Quia igitur barbari eum, quasi retibus interceptum habentes, paratam sibi prædam tenere putabant, neque sibi labore opus esse ad urbem capiendam, et eum captivum abducendum, contrarium barbaris accidit. Ideo ait: *Quiescite ab homine, cujus est respiratio in naribus ejus: quia in quo ipsis reputatus est hic?*¹, id est, in nullo reputatus est. Etenim quasi per excursionem se omnia sublaturus esse sperabant; sed contrarium prorsus accidit. Et qui a vobis pro nihilo reputabatur expugnatuque facilis, Dei auxilio fretus, omnium splendidissimus apparebit.

1. *Text. Arm. addit:* Num impiis dicentes sine ullo labore urbe illius regibus, respiratione salutis carentibus? Is, dicit, quem nihili fecistis, potiri, gloriosior omnibus erit, Deo favente; vos enim precibus vincet, quem expugnatu facilem credidistis, sese urbemque salvabit. Id est, etc.

CAPUT III

Ecce dominator Dominus Sabaoth auferet de Judæa et de Jerusalem validum et validam. Quemadmodum optimus medicus, modo urens, modo secans, modo amara afferens remedia, ægrotorum sanitati arte prospicit; sic et benignus Deus, variis et diversis suppliciis, quod diffuebat et lapsum erat apud Judæos, constringens, modo barbarorum incursione ingratos terrefacit, modo ante illorum invasionem aliis illos interminationibus reprimi, minarum varietate imminenti formidine continuo percellens. Nunc itaque infirmitatem ipsis interminatur, et famem et siccitatem; non quidem rerum necessariarum, sed earum, quæ non minus aptæ sunt ad vitam conservandam. Non enim fames solum gravis est, sed grave etiam est, cum nullus adest qui rempublicam administret; id quod rerum copiam fame molestiorem reddere solet. Quid enim utilitatis est cum ceu ex fontibus omnia fluant, si civilia bella oriantur, et mare intumescat, insanientibusque fluctibus, neque gubernator, neque ad proram sedens, neque alius quispiam adsit, qui possit negotiorum tempestatem dirigere, et tranquillitatem conciliare? ¹ Quando autem cum his famis etiam adest, cogita quanta sit malorum moles. Hæc itaque omnia comminatur Deus: primumque est omnium gravissimum. *Ecce enim, inquit, dominator Dominus Sabaoth.* Hac voce, *Ecce*, sæpe prophetæ utuntur, quando auditorem de rebus, quæ dicunt, certiores facere volunt. Non hic tantum, sed etiam superius et a principio videre est, peccata corpoream infirmitatem sæpe præcessisse, ut in Cain: quia enim robore corporis non recte usus est, jure in paralysim in-

1. *Text. Arm.* Ac navem in portum peragere?

cidit. Sic etiam ei, qui ad piscinam sedebat: quia paralysis origo peccata erant, ait Christus: « Ecce sanus factus es, noli amplius peccare ¹ ». Paulus quoque ait: « Ideo apud vos multi infirmi ² », quia peccabant, quod non pura conscientia mysteriorum participes essent. Fornicarium quoque infirmitati corporis tradit, has de peccatis pœnas repetens. Neque tamen semper infirmitas est peccatorum ultio, sed aliquando coronæ materia est, ut in Lazaro et in Jobo. Nec infirmitates tantum, sed et alia corporis incommoda a peccatis orta sunt, ut Oziae lepra, ob animi impudentiam; ut Jeroboami regis manus ariditatem perpessa est, ob arrogantiam et superbiam ejus. Lingua quoque Zachariæ non aliunde ligata est, quam ob animæ peccatum. Quoniam igitur Judæis bona valetudo et robur corporis, resque prosperæ, arrogantiae occasio fuerant, arrogantiae radicem subtraxit Deus commonefaciens illos et ad meliorem frugem reducens, majoraque dans, quam ipsis auferebat. Quid enim detrimenti erat corpore ægrotare, si hinc institueretur anima? Deinde ne putarent id ex naturæ infirmitate procedere, id eventurum propheta prædixit: neque viros tantum minis terruit, sed pœnam mulieribus quoque transmisit, quia uterque sexus corruptus erat, et in progressu ad ipsas mulieres sermonem dirigit, et ob absurda admodum gesta, crimina ipsis offert, quæ urbem ipsam a fundamentis diruerunt. Ideo illas pestilentia affligit: pestilentiam enim mihi subindicare videtur cum dicit: *Auferam robustum et robustam*, vel alium corporeum morbum medicorum arti non cedentem. Tales enim sunt Dei plagæ. *Robur panis et robur aquæ*. Gravissima hæc vindicta est, quando non ipsam tollit substantiam, sed vim ex ea aufert innatam, ita ut vel ex ipso aspectu crucientur nunquam satiati, et hinc intelligant a Deo immissam fuisse iram.

§ 2. *Gigantem et potentem*. Gigantem semper Scriptura fortem solet vocare, vel eum qui proportionem membrorum multis antecellat. Etenim in creatione cum dicit: « Hi erant gigantes, homi-

1. Joan. v. 14.

2. I. Corinth. xi. 30.

nes nominati ¹ », non aliud genus fuisse dicit, sed fortes, robustos, et vegetos nobis subindicat. *Et hominem bellatorem et iudicem.* Intolerabile supplicium, et illa quæ dicta sunt extremæ perniciiei sunt argumentum; quæ, stantibus muris et turribus, urbem possint cum civibus inimicis dedere. Tutamen quippe urbis non in lapidibus, lignis et septis situm est, sed in prudentia civium, qui cum tales adsunt, etiam præsentē hoste, tutius quam cætera omnia ipsam muniunt: cum autem ii absunt, etiam nemine urgente, miseriorem illam exhibent, quam si obsideretur. Itaque et illos et auditores omnes non parvo philosophiæ documento imbuunt propheta, suadens ut ne unquam in magnitudine urbium spem ponant, nec in vallis et machinis, sed in frugi virorum virtute. Illos igitur territans ait, ipsum eam tutela omni destitutum esse, non modo bellicæ rei peritos auferendo, sed etiam iudices, qui non minus juvant civitates quam bellatores, dum pacem curant, imo sæpe imminētia bella propulsant. Hi enim cum frequenter a radice peccatorum oriantur, fieri potest ut legum custodes, iique qui juri dicundo cum æquitate præsent, plurima peccata reprimentes, belli causam auferant. Cur ergo Deus eos amovet²? Quia illis præsentibus, non ut oportebat, usi sunt. Quemadmodum enim salutaria ejus dogmata multam afferebant audientibus utilitatem, Judæis autem concionans, dicta sua obscuritate multa involvebat, quia iili dictis non attendebant; ita hæc dona sua magna, quæ multam nobis salutem conferunt, de medio sæpe tollit, cum ii, qui accipiunt, nihil hinc fructus percipere volunt. *Et prophetam et conjectorem.* Non parvum autem iræ genus est, cum prophetiæ deficiunt. Quando igitur Judaicum populum Deus ob peccata filiorum

1. Gen. vi. 4.

2. *Text. Arm.* Cur ergo Deus eos amovet? Quia cum illi judiciis præerant, non juxta leges res statuebant. Quemadmodum enim decreta eorum sana, plurima mundo ferunt bona, ita etiam judicia mala multos ad perditio-

nem trahunt. Atque ad synagogam Judæorum loquens, dicta sua obscuritate involvit, quia dictis non attendebant: ita dona sua magna, quæ multum salutis conferebant, de medio sæpe tollebat, quia ea accipientes, fructus percipere nolebant.

Heli aversatus est, obque multitudinis nequitiam, defecit prophetia ¹: « Verbum enim, inquit, pretiosum erat, et non erat visio distinguens ²»; pretiosum, id est, rarum erat. Et sub Ozia idipsum accidit: neque enim hinc exiguum fructum cepissent, si voluissent. Nam divina ediscere, et ad futura mala præparari, de incertis rebus responsa accipere, quandonam inimicos invadere oporteat, quando quiescere, quomodo tristia omnia depellere, multam ipsis ad salutem afferebat facilitatem. Verum quia quæ didicerant non explebant, ideo disciplinam hanc ipsis ademit: quod erat ingentis Dei clementiæ argumentum: quod cum futura prævideret, sciretque eos non recte donis usuros, tamen quæ sua erant, omnia exhiberet. Cum propheta vero conjectorem se dicit ablaturum esse; conjectorem hic mihi videtur dicere eum, qui ex multa intelligentia, et ex ipsa rerum experientia, futura conjicere poterat. Aliud enim est conjectura, aliud prophetia. Propheta enim ex divino spiritu loquitur, ex se nihil asserens; ille vero occasione capta ex iis, quæ jam contigerunt, intelligentiam exercens suam, futurorum multa prospicit, ut par est virum prudentem prospicere. At multum hunc inter et illum discrimen; tantumque, quantum est intervallum inter prudentiam humanam et divinam gratiam. Ut autem exemplo sermonem dilucidiorum reddam, cogitemus Salomonem et Elisæum: ambo enim res occultas in medium adducebant, et abscondita revelabant: sed non ambo eadem virtute; sed ille quidem ex prudentia humana, a natura sumens occasionem circa meretrices illas mulieres; hic vero ratiocinio nullo usus. Quod enim ratiocinium Giezi furtum revelare potuisset? Sed ex divina gratia ea, quæ procul facta erant, prævidit.

§ 3. *Et senem, et principem super quinquaginta.* Cum iis etiam senem et principem super quinquaginta se sublaturum esse dicit. Senem non simpliciter eum, qui consenuerit, dicit; sed eum, qui cum canitie, prudentiam canitiei consentaneam servat. Cum vero dicit

1. *Text. Arm.* Quando igitur ob i- est eos, tunc defecit prophetia.
 niquitates Judæorum Deus aversatus 2. I. Reg. III. 1.

principem super quinquaginta, non quempiam hujusmodi principem memorat, sed hoc nomine principes omnes subindicat. Nihil enim, nihil certe miserabilius, quam nullo magistratu regi, ut nihil periculosius navi suo destituta gubernatore. Neque hic gradum sistit, et aliam magnam tutelam se ablaturum comminatur, eos qui bona dare consilia possint, qui non minus quam arma civitatibus afferunt auxilium; nam ait: *Auferam admirabilem consiliarium, et sapientem architectum*, non structorem dicens, sed in negotiis peritum, multa doctum, et cum prudentia omnia civitatis negotia administrare scientem.

Cum his etiam, *et prudentem auditorem*. Si enim hoc abfuerit, etsi alia omnia adsint, nihilo plus accedit civitatibus, etsi prophetæ, etsi consiliarii, etsi magistratus adsint, si nullus sit qui audiat, omnia frustra et in nihilum abeunt. Videtur autem mihi hic *auferam* dici, quasi sinam, permittam, quemadmodum Paulus ait: « Tradidit eos in reprobum sensum ¹ »; non hoc sensu, quasi in amentiam ipsos conjecerit, sed quia insipientes cum essent, ipsos dimisit et reliquit.

§ 4. *Et instituam adolescentulos principes eorum*. Hoc defectu etiam magistratuum pejus et multo gravius est. Nam qui principem non habet, duce privatur: qui vero malum nactus est ducem, habet qui se in præcipitia conjiciat. Adolescentulos autem hic memorat, non ut ætatem culpet; sed ut illorum insipientiam aptius ostendat. Contingit enim juvenes esse prudentes, et senes in insipientia vixisse. Verum quia id rarius accidere solet, sed contrarium plerumque contingit, ideo illos insipientes nominavit. Nam et Timotheus juvenis erat: is tamen sapientius ², quam innumeri senes, Ecclesias administravit. Et Salomon annos natus duodecim, cum Deo loquebatur, multaque erat dicendi fiducia instructus, ac rex

1. Röm. i. 26.

2. *Text. Arm.* Ideo adolescentiæ nomine insipientiam indicat. Quia vero neque juvenus, neque senectus pro-

dest, sed tantum mens constans, animadvertit Timotheum, qui dum juvenis erat, animarum regimen suscepit; et sapientius etc.

declaratus coronatusque est, barbarosque habuit sapientiæ suæ spectatores ¹; neque viri solum, sed et mulieres ex longinquis regionibus venientes, hanc solam peregrinationis causam habebant, nempe ut ex ejus voce quidpiam edicerent et audirent: sed ut ad senium pervenit, multum de virtute detraxit. Hujus vero pater beatus David, grave illud peccatum, non cum juvenis et puer esset, sed cum illam ætatem prætergressus esset, tunc peccavit. Cum autem puerulus esset, mirabile tropæum erexit, barbarum prostravit, omnemque exhibuit philosophiam, neque impedimento juvenis fuit, quominus hæc præclara gesta ederet. Jeremiam quoque qui ætatis obicem objiciebat ut recusaret, non admisit Deus, sed eduxit ad populum Judaicum, ipsum nihil inde impediri dicens, si mente firma præditus esset. Hac, imo multo minore ætate, senes Daniel judicavit. Et Josias ne decem quidem annos natus, in solium regni ascendit, tuncque florebat, sed postea tantillum elapsus in ignaviam, virtutem animi labefactavit. Quid vero Joseph? Annon juvenis, et admodum juvenis, grave illud bellum suscepit, non adversus homines, sed adversus ipsam naturæ tyrannidem decertans, et ex media fornace flammaque multo quam illa Persica graviore, illæsus exsiliit, ² non minus, quam tres illi pueri, sine damno manens? Quemadmodum enim illi corpora cum ipsis capillis illæsa tunc egressi ostenderunt, ex fonte potius quam ex fornace exeuntes; sic et iste in certamine, ex ægyptiæ manibus elapsus exiit, neque a tactu, neque a verbis, neque ab aspectu, neque a vestimentis, neque ab unguentis, quæ sarmentis et pice ardentiolem concupiscentiæ flammam accendebant, neque ab ætate, ejusmodi quidpiam passus est, quale ut homo pati posse videbatur. Ac tres illi pueri, in ipso juventutis flore, et ventrem superarunt, et mortis formidinem calcarunt, tantumque exercitum, furoremque regis ipsa fornace ardentiolem vicerunt: nihilque illos exterruit,

1. *Text. Arm.* Ejus sapientiæ fama atque sine damno exsilierunt tres illi pueri in Persarum regione.

2. *Text. Arm.* Ea ipsa virtute illæsi

sed constanter manserunt animo minime servili instructi. Non igitur ætatem traducens hæc dicit. Quandoquidem et Paulus cum ait: « Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli¹ », non ætate juvenem dicit, sed recens plantatum, id est, institutum; ² plantare quippe dicit catechesi instituere, et docere, ut cum ait: « Ego plantavi, Apollo rigavit³ ». Christus quoque id plantationem vocat dicens: « Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur⁴ ». Nam si neophytum dixisset juvenem, Timotheum certe, qui juvenis erat, et ita juvenis, ut ille diceret: « Nemo juventutem tuam contemnat⁵ », ad tantum culmen dignitatis non evexisset, nec tot Ecclesiarum ferre curam permisisset. *Et illusores dominabantur eis.* Vides ipsum non simpliciter ætatem traducere, sed corruptum animum? Hac enim additione id clarius efficit. Illusores enim, inquit, hic vocat, deceptores, cavillatores, adultores, eos qui verbis gratiam captantes, ipsos diabolo propinarent.

§ 5. *Et corruet populus, homo ad hominem, et homo ad proximum suum.* Quemadmodum enim lignis, quæ ædificia continebant, corruptis aut sublatis, necesse est etiam muros perrumpi, nullo ultra retinente; sic illis sublatis, qui supra dicti sunt, principibus, consiliariis, iudicibus, prophetis, nihil prohibebat, quin populus in factiones se scinderet, et magna perturbatio oriretur. *Irruet puerulus adversus senem, et ignobilis adversus nobilem.* Adversabitur, inquit, juvenis seni⁶, despiciet, contemnet illum. Hæc etiam, antequam bellum instaret, quovis bello graviora erant. Quando enim senectus a juventute inhonoratur, vilesque et abjecti homines, honorabiles prius viros calcant, non meliori in statu versatur hujusmodi civitas, quam si hariolos haberet⁷.

1. I. Tim. iii. 6.

2. *Text. Arm.* Id est, quando catechumenus statim sacerdotium init.

3. I. Cor. iii. 6.

4. Matt. xv. 13.

5. I. Tim. iv. 12.

6. *Text Arm.* Adversabitur filius patri, despiciet etc.

7. *Text. Arm.* Civitas, quæ in hujusmodi rerum statu versatur, nullo pacto differt a navi fluctibus ac ventis agitata.

§ 6, 7. *Quia apprehendet homo fratrem suum, aut domesticum patris sui, dicens: vestimentum habes, princeps noster esto, et cibus meus sub te sit. Et respondens in die illa dicit: Non ero princeps, non enim est in domo mea panis, neque vestimentum. Non ero princeps populi hujus.* Hic mihi videtur, aut obsidionem aliquam gravissimam subindicare, quæ ipsos in extremam necessitatem redegerit; aut, sine obsidione, famem quamdam intolerabilem, multamque rerum necessariorum penuriam. Usus est autem communi loquendi consuetudine; et sicut multi dicunt: Si contingeret urbem totam obolo venundari, non possem illam emere, extremam sic paupertatem ostendens; sic et propheta dicit: Si principatus veneat vestimento uno, aut pane solo, nemo erit qui emat: tanta rerum necessariorum penuria erit.

§ 8. *Quia dissoluta est Jerusalem.* Hoc est, derelicta et deserta est, Dei providentia denudata. *Et Judæa concidit.* Perturbatione, inquit, et tumultu repleta est, confusione et seditione. *Et linguæ eorum cum iniquitate, his, quæ Domini sunt, non obtemperant.* Deinde causa malorum subnectitur, linguæ intemperantia. Id quod Osee coarguit dicens: « Ephraïm in interitum abierunt in diebus redargutionis, in tribubus Israel ostendi fide digna¹ ». Et Malachias eadem iterum dicit: « Prophetæ exprobrantes iis, qui provocaverunt Deum in sermonibus. Et dixistis: In quo provocavimus eum? In eo, quod dicitis: Omnis, qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et in eis ipse sibi bene complacuit. Et ubi est Deus justitiæ?² » De hoc certe et ipse accusat, duplex proferens crimen, quod non solum non obtemperent, nec solum transgrediantur legem; cum debeant hac de re pudore suffundi atque erubescere, sese abdere et caput inclinare, illi priora accumulare contendunt; nec satis habentes præcepta transgredi, onerosa quoque proferunt verba. Velut famulus quispiam improbus, qui heri mandata prætermittens, ad hæc etiam insolenter agit.

1. Osee v. 9.

1. Mal. ii. 17.

§ 9. *Idcirco nunc humiliata est gloria ejus, et confusio faciei ejus resistit eis.* Rursus futura quasi præterita dixit, consueta usus prophetiæ lege. Humiliationem autem gloriæ, captivitatem vocat. Non enim vulgaris infamiæ erat, eos, qui regum orbis ordinem tenerent, hominibus profanis et barbaris subjeci. Confusionem vero vultus hic vocat eam, quæ a peccatis oritur. Talis quippe erat eorum vita. Cum enim se prius dedecorassent per gesta sua, ideo Deus a gloria sua illos dejecit, leviori tradens supplicio, quam id, quod ipsi sibi inflixerant. Non enim ita vituperabiles erant cum alienam terram incolerent, quam cum metropolim suam habentes prævaricarentur. Tunc enim eorum nequitia comprimebatur, in patria vero magis ac magis augebatur. Magnum igitur illis propheta documentum tradit, ubique suadens ut ante supplicium nequitiam fugiant, ac pudore ruboreque coerceant: non postquam barbari illos captos abducent, sed cum peccati tyrannis illos captivos tenebit. *Peccatum autem suum, ut in Sodomis, annunciarunt et ostenderunt.* Quod sæpe dixi, nunc etiam dico, quod propheta nempe Dei clementiam ostendens, non ea quæ passuri sunt, prædicat, sed ea, quæ digni fuerant ut paterentur. Peccata quippe ipsorum Sodomitarum flagitiis paria erant, supplicium autem levius. Non enim ipsos radicitus evulsit, neque a fundamentis urbem diruit, neque reliquias generis delevit. Illud autem, *annunciarunt et ostenderunt*, humaniori more dictum fuit. Neque enim Deus quæ facta sunt, tunc discit, cum illa fiunt. Quomodo enim, cum omnia sciat, antequam fiant? Sed, ut calamitatis magnitudinem ostendat, ita loquutus est. Quemadmodum enim alibi dicit: « Ascendit clamor malitiæ eorum ad me¹ », non Deum procul habitantem constituens, et in cælo circumscribens, hæc dicit, sed peccati magnitudinem declarans. Sic et hoc loco, *annunciarunt*, nequitiae gravitatem ostendens dicit. Leviora enim peccata latere possunt, gravissima autem et maxima omnibus sunt nota et conspicua, etsi nemo accuset vel

1. Gen. XVIII. 20.

arguat. Ipsa enim sese annunciant et declarant. Volens ergo propheta magnitudinem malorum ostendere, dixit: *annunciaverunt et declararunt*; id est, cum audacia, cum superbia magna, mala perpetrabant sine ullo pudore vel rubore; sed de industria nequitiam operabantur. *Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malignum contra semetipsos dicentes.*

§ 10. *Alligemus justum, quia noxius est nobis.* Exsuperantia nequitiae, cum non solum peccant, neque solum cum audacia peccant; sed etiam eos, qui talia emendare possunt, rejiciunt. Quemadmodum enim phrenitide correpti sæpe medicum verberarunt, sic et hi incurabilis morbi maximum hoc argumentum exhibebant, quod justos ejicerent. Talis quippe virtus est, vel solum se monstrans, in nequitia viventem dolore afficit: talis est nequitia, ne reprehensa quidem sæpe, vel præsentiam eorum, qui in æquitate vivunt, moleste fert. Duplex autem hic est accusatio, et quod justum alligent, et quod eum quasi noxium alligent. Quando igitur quis utilia non modo non admittit, sed noxia sibi putat, quænam demum relinquitur emendationis occasio? Quamobrem propheta videns eos ad extrema prorupisse, a lamentatione iterum incipit, non ab accusatione et increpatione, dicens: *Væ animæ eorum*: quod sequitur, cum multa prudentia additur: *quia inierunt consilium malignum contra semetipsos.* Atqui ea, quæ facta sunt, videntur contra justum suscepta esse; sed si quis accurate exploraverit, non contra patientem, sed contra eos, qui id aggrediebantur consilium, vertitur. Hic discimus virum probum, etsi sexcenta mala patiatur, in nullo ab iis, qui se adoriuntur, lædendum esse; sed eos, qui ipsi insidiantur, potius in seipsos gladium impulsuros esse, ut et hi faciebant. Justum enim nihil lædebant, cum alligarent, sed seipsos in majore caligine et solitudine constituebant, dum lucernam ab se removerent. *Igitur fructus operum suorum comedent.* Talis quippe est nequitia, in seipsa supplicium habet; quod autem hic dicit, hoc sibi vult, fructibus suis donabuntur, in majore se solitudine constituentes, multaque sibi præcipitia adornantes.

§ 11. *Væ iniquo: mala enim contingent ei secundum opera manus ejus.* Viden' a nobis semper mensuram et initia supplicii oriri? Ideo propheta rursum luget, lamentatur, seseque macerat, quia Judæi sibimetipsis insidiabantur, et atrocius, quam quilibet hostis, salutem suam pessumdabant, quo quid miserabilius fuerit? *Popule mi, exactores vestri demetunt vos.* Optimi doctoris est, sermonis varietatem afferre, neque exasperare tantum, neque etiam semper mansuetum reddere; sed nunc illud, nunc aliud tractare loquendi genus, ut ex hac mixtione multa exsurgat utilitas. Idcirco propheta non modo incusat, sed etiam luget, quod gravius est ipsa criminatione, sed minorem parit dolorem: quodque mirabile est, in graviore incisione moderatior est dolor. Neque solum luget, sed etiam sanat, aliumque rursum mirabilem doctrinæ ingerit modum. Quis ille est? Quod non simul omnes increpet, sed populum a principibus dividat, et in illorum caput crimina convertat. Tantum enim est in hac arguendi specie lucrum, ut id Moyses maxime frequentarit. Is enim cum omnes essent criminibus obnoxii, ad principes sermonem vertit: ipse vero Moyses cum vidit populum maxime prævaricationis fuisse auctorem, Aaronem vero non tanta increpatione dignum esse, dimissis iis, qui admodum rei erant, ad minus reum accusationem vertit, per crimina ipsi objecta, conscientiae ipsorum relinquens, ut se majore supplicio dignos judicarent: quod etiam evenit. Neque enim opus habuit, aliis deinceps sermonibus populum alloqui, sed satis fuerunt pauca illa verba Aaroni dicta, ut tot millia, quasi unum hominem comprimerent, et a tali ferocitate audaciaque in extremum timorem angoremque deducerent. Quod cum prævideret Moyses, statim descendens tabulas projecit, et Aaroni dixit: « Quid fecit tibi populus hic, quia fecisti eum gaudium inimicis¹ ». Hoc et hic propheta facit, sanctumque illum duplici modo imitatur. Non enim solum tunc accusavit Moyses, imo etiam dolentis personam assumsit, sicque accusationem instituit. Ita et hic utrumque imitatus est dicens:

1. Exod. xxxii. 21.

§ 12. *Popule mi, exactores vestri demetunt vos.* Nam et illos incusavit, et quasi cum populo dolens, hæc dixit. Exactores autem hic vocare videtur eos, qui repetunt. Ego vero puto ipsum raptos et avaros eorum subindicare: sin minus hoc, certe tributorum collectores. Hic ejus vide prudentiam. Non enim rem improbat, sed immoderatam rationem. Non quippe dixit, exigunt, sed *demetunt*; id est, vos a facultatibus denudant, exactionis obtentu vos ab omnibus spoliant. Hoc autem protulit verbum ex metaphora demetentium. Demetere enim dicitur post messem lapsas e manibus metentium spicas colligere, et nihil omnino in arvo relinquere. Quod hi tunc faciebant, universas facultates abripiantes, ac nudos ipsos relinquentes. *Et exactores dominantur vestri.* Quodque gravius erat, neque hic avaritiæ termini erant, sed tyrannidem ultra promovebant, servituti subicientes eos, qui liberi erant. *Popule mi, qui vos dicunt beatos, decipiunt vos.* Hic mihi videtur pseudopphetas subindicare, vel eos, qui ad gratiam ipsis loquebantur, quod extremæ corruptelæ ubique causa est. Nocumentum igitur inde proveniens ut declararet, subjunxit: *Et semitam pedum vestrorum turbant*: hoc est, non sinunt recte progredi, subvertentes, dissolventes, segniores vos reddentes.

§ 13, 14. *Sed nunc constituetur in judicium Dominus, et statuet populum suum ad judicium: ipse Dominus ad judicium veniet cum senioribus populi, et cum principibus ipsorum.* Adhuc in eadem perstat correctionis specie, a populo ad seniores et ad principes increpationem vertens, ac sermonem reddens terribiliorem. Ipsum vero Deum inducit jus dicentem et condemnantem, ac de peccatis contra populum perpetratis accusantem eos, qui populum lædebant. Quamobrem dicebat: *Et nunc constituetur ad judicium Dominus.* Quia enim accusando sermonem consumsit, iis vero, qui animo sunt stupido, accusari non admodum grave est, puniri vero terribile, ait: res non in accusatione tantum consistet, sed ultio peccata sequetur, illo, qui damnaturus est, pœnas demum exigente, et adversus prævaricatores jus dicente. Quod certe attemperacionem Dei

multam ostendit, qui velit etiam cum iis subire iudicium, ac sermonem vertit ad excitandum pudorem, id quod certe intelligentia præditos in summum angorem conjicere solet. Neque solum ob eam, quam supra dixi, causam, ad principes et seniores sermonem convertit; sed ut omnes doceat, graviores daturos esse pœnas principes, quam subditos. Subditus enim pro se tantum, princeps vero pro seipso et pro populo, in quem ipsi imperium traditum est, dat rationem; et a senioribus quoque non immerito tanta requiritur diligentia, quod enim illis est imperium, id ipsum istis ætas ¹. Dignus enim est etiam junior correptione si graviter peccet: sed ille, qui per ætatem immunitatem est adeptus, neque tot affectuum fluctibus obsidetur, cui temperate vivere facilius est, et ab aliis sæcularibus rebus nullo negotio abstinere potest, et rerum experientia majorem adeptus prudentiam, jure majore quam alii omnes damnatione dignus est, utpote qui juvenum lasciviam in provecta ætate exhibuerit. *Vos autem cur incendistis vineam meam, et rapina pauperis est in domibus vestris?* Ubique Deo magna providentia est erga eos, qui injuria afficiuntur²: ac non minus, imo aliquando plus indignatur de peccatis erga conservos, quam de peccatis in ipsum. Etenim permisit ut is, qui fornicariam haberet uxorem, illam expelleret, gentilem vero uxorem secus. Licet hoc peccatum contra ipsum esset, aliud vero contra hominem. Et hostia præsentē, jussit relinquere munus, nec ante illud offerre, quam cum fratre reconciliaretur is, qui proximum offenderat. Et cum de illo judicavit qui decies mille talenta devoraverat, cum de peccatis contra se commissis illum accusaret, non ipsum nequam appellavit, sed cito cum illo reconciliatus est, totumque debitum dimisit ei: at cum de centum denariis ageretur, et servum nequam vocat, et tortoribus tradit, nec prius eum se dimissurum dixit, quam totum redderet debitum.

1. *Text. Arm.* Juventus enim initium est vitæ, senectus vero terminus ætatis est.

2. *Text. Arm.* hæc etiam verba adjungit: vexationesque pauperibus factas, sibi factas putat; ac non minus, etc.

Ipse quoque Christus cum colaphis cæderetur, nihil servo percutienti malum retulit, sed etiam mansuete respondit: « Si male loquutus suum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis? ¹ » Cum autem Jeroboam manum extendens prophetam, qui se tunc arguebat, apprehendere conabatur, manum ejus aridam reddidit; te erudiens, ut injurias tibi illatas mansuete feras, eas vero, quæ Domino inferuntur, vehementissime ulciscaris. Ideo etsi cum legem ferret secundo loco posuerit amorem erga proximum, tamen similem dixit priori: ac sicut illum accuratissime exigit, sic et hunc quoque. De illo enim ait: « ex toto corde tuo, et ex tota anima tua »; de hoc autem: « sicut teipsum ² ». Et alibi quoque sæpe videre quisque possit quantam Deus a nobis exigit diligentiam circa ea, quæ nobis mutuo debemus officia. Observa igitur hic acriter instantem, et accusationem acerrimis verbis augentem, dicens: *Vos autem cur incendistis vineam meam?* Quod immanes quidam hostes et barbari fecerint, hoc vos erga familiares vestros admittitis. *Vineam* porro vocat populum, quod eum multo studio et superna providentia conservet. Et augens accusationem, non dixit, cur conservos, proximos, fratres, sed, quid mea, inquit, perdidistis, mea labefactastis? Deinde incendii speciem ostendens ait: *Rapina pauperis est in domibus vestris*. Non enim ita solet grando vineas vastare, ut iniquitas pauperis et inopis animum succendere, morte graviorem ipsi mœrorem inferens. Ubique igitur rapina malum est, maxime vero cum is, cui damnum infertur, in extremam redactus est paupertatem. Neque tantum increpat hæc dicendo, sed etiam corrigit, ³ mittens eos ad rapinæ spectaculum. Post hujusmodi dictum enim, aspectus rei sub oculis positæ compungere potest eum, qui non impudentissimo fuerit animo.

§ 15. *Cur vos injuria afficitis populum meum?* In eodem rursus

1. Joan. xviii. 23.

2. Matt. xxii. 37.

3. Ex hoc verbo: *mittens*, usque ad

terminum paragraphi, non reperiuntur hi tres versus in textu armeno.

perseverat dicendi genere. Sicut illic vineam meam, ita hic *populum meum* dicit. *Et facies humilium confunditis?* Quos corrigere oportebat, hos impellit; quos erigere, hos confringitis. Nam post rapinam, viliores respuebant, et indignius quam mancipiis illis utebantur, præter avaritiam arrogantiam quoque augentes, et per divitias inique partas, multa insuper sese efferentes arrogantia. Avaritiæ enim superbiæ morbus adjungitur; et quanto plus divitias quis cumularit, tanto magis morbus hic increverit. *Hoc dicit Dominus, Dominus, Dominus exercituum.* Quid est, *exercituum?* Angelorum, dicit, Archangelorum, supernarum virtutum, a terra ad cælum auditorem adducens, ut ipsi cogitationem magni illius regni injiciat. Ut ergo illum sic stupefactum temperatiorem redderet, ostenderetque tantam patientiam non infirmitatis, sed maximi animi esse.

§ 16-26. *Hæc dicit Dominus: Pro eo quod exaltatæ sunt filiæ Sion, et egressæ sunt elato collo, et nutibus oculorum, et incessu pedum trahentes simul tunicas, simulque pedibus ludentes. Et humiliabit Deus dominatrices filius Sion, et Dominus revelabit habitum earum in die illa. Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et ornatum earum et cincinnos earum, et corymbos, et lunulas, et monile earum, et ornatum faciei earum, et compositionem ornamenti gloriæ, et armillas, et torques, et reticulum, et annulos, et collaria, et inaures, et purpura prætextas, et pannos per domum, et perspicua laconica, et byssina, et hyacinthina. Coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro adstricta. Et erit pro suavi odore, pulvis, et pro zona, funiculo cingeris, et pro ornamento capitis tui, calvitiem habebis propter opera tua, et pro tunica purpura clavata, circumcingeris sacco. Hæc tibi pro ornatu. Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet, et fortes vestri gladio cadent, et humiliabuntur. Et lugebunt thecæ ornatus vestri, et relinqueris sola, et in terram prosternebis. Insolitam rem propheta fecit, longum ad mulieres dirigens sermonem, quod nusquam in Scripturis factum videmus. Quæ igitur causa est insolitæ rei? Videtur mihi*

tunc temporis magnam fuisse mulierum mollitiem, multumque contulisse illas ad virorum nequitiam. Ideo illas speciatim redarguit, gravissima illis offerens crimina, sermonemque ad principium revocat, ex persona Dei iterum loquens. *Hæc dicit Dominus: Pro eo quod exaltatæ sunt filiæ Sion, et ambulaverunt elato collo.* Caput malorum ipsis crimini dat, superbiam et arrogantiam. Hoc enim ubique grave est, maxime vero cum in muliebri sexu exoritur. Alto enim spiritu plena mulier, utpote levior et irrationabilior, facile pervertitur, submergitur, naufragium patitur, ab omni maligno spiritu impulsa, fastu et arrogantia ipsam submergente. Videtur porro Jerosolymitanas mulieres alloqui: ideoque filias Sion vocavit. *Et ambulaverunt elato collo.* Hic illas traducit, ac muliebrem ostendit fastum, qui non potest in animo se continere, sed erumpit, ac per corporeos motus sese prodit: nec in arrogantiam modo, sed etiam in lasciviam illas dejicit; hoc in sequentibus dicit et declarat, pergit igitur: *et nutibus oculorum*, id quod amasiarum proprium est, pupillas vertere, mollitiemque multam et lasciviam hinc exprimere; mollitiei autem ac lasciviæ, nullum hoc majus indicium habetur. *Et incessu pedum trahentes simul tunicas.* Non exigua hæc est criminatio, etiam si parva videatur esse, sed extremæ est corruptionis argumentum, mollities nempe, lascivia, dissolutio, tunica diffuens. Hoc exterorum quispiam adversarium suum traducens sic expressit: *Palium demittens usque ad talos. Simulque pedibus ludentes.* Et hoc rursum ejusdem turpitudinis demonstratio est. Per hæc enim omnia, per oculos, per vestimenta, per pedes, per incessum, seu castitas, seu lasciviasese prodit. Nam intus sedentis animæ sensuum motus quasi præcones quidam sunt. Ac quemadmodum pictores colores quosdam miscentes imagines, quas volunt, exprimunt; sic et motus membrorum corporis animi characteres foras expromunt, et ante oculos nostros ponunt. Quamobrem alius quispiam sapiens dicebat: « Amictus viri, et risus dentium, et incessus pedis, annunciant quæ ad ipsum spectant¹ ». *Et humiliabit dominatrices filias Sion, et Do-*

minus revelabit habitum earum in die illa. Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum. Duobus positis criminibus, arrogantia et lascivia, singulis congruentem adhibet medicinam, primo primam, secundo sequentem: arrogantiae, humiliationem; ornatui habitus, ipsius abreptionem. Bello, inquit, tunc urgente, omnia auferentur. Quæ enim tuebant et superbiebant, metu compressæ, ab hoc morbo liberabuntur: quæ mollitie et luxu omnino diffuebant, in captivitatis jugum incidentes, ab omni illa mollitie eruentur. Ut autem onerosiorem ipsis texeret sermonem, et auditorum mentem perstringeret, ornamentum vestium mulierum illarum minutatim recenset, puta aureorum; quod in oculis, quod in reliquo corpore: hinc procedit ad domus ornatum. Non solum enim corpora ornamentis decorabant, sed hanc contumeliam usque ad parietes extendebant, superfluis sumtibus: et calamistro capillos torquentes, alas hujusmodi fallaciæ ubique extendebant. Hanc itaque intentat accusationem cum dicit: *Auferet gloriam vestimenti earum, et ornatum earum, et cincinnos earum et corymbos.* *Corymbos* autem dicit, vel ornatum quempiam capitis, vel vittæ caput stringentis formam. *Et lunulas*: ornamentum scilicet circa collum lunari forma. *Et cathema*: forte theristrum dicit. *Et ornatum faciei earum.* Hic mihi videtur fucum et pigmenta subindicare. *Et compositionem ornamentis gloriæ.* Hoc auro circumdatum dicit. *Et armillas*, aurei nempe ornatus circa brachia; *et dextrocheria*, circa manuum juncturas. *Et reticulum*, ornamentum aureum circa caput. *Et annulos, et inaures et prætexta purpura, et clavata purpura, et pannos per domum et pel-lucida laconica.* Tantum enim ipsis inerat lasciviæ studium, ut non modo iis uterentur, quæ in sua regione erant, sed etiam ex aliena terra procul illas advehi curarent, per transmarinos commeatus. Multum enim spatium et pelagus immensum est Palæstinam inter et Lacedæmonem. Non sine causa igitur regionem posuit, misso vestimentorum nomine, sed ut ingentem earum luxum demonstraret. *Et byssina, et hyacinthina, et coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro ad-*

stricta. Nullam enim speciem vel in vestimentis vel in alio ornatu reliquerunt; sed omnem luxus viam tentarunt, ex lasciviæ tyrannide lymphatis similes. Porro si hæc tunc criminationes offerebantur ante gratiam, et ante tantam philosophiam; quam veniam consequantur illæ, quæ nunc in cælum vocantur, et ad longiora certamina, quæque ad angelorum imitationem trahuntur, et longe magis hanc superare possunt lasciviam, et tamen eas, quæ in scenis et theatris versantur, lascivia vincunt? Quodque gravius est, ne peccare quidem se putant. Ideo adversus illas vox prophetæ opponenda est. Non solum enim adversus illas olim, sed etiam adversus has pronunciabitur id, quod sequitur. *Erit pro suavi odore pulvis.* Viden' quomodo unctiones etiam unguentorum reprobet, magnumque ipsi adscribat supplicium? Pulverem enim hic dicit eum, qui excitatur post urbem eversam et barbarorum incursionem. Nam illam igni et ferro tunc diruerunt, aliud diruentes, aliud igni tradentes. Hæc itaque prænuncians dicebat: *Pro suavi odore pulvis erit, pro zona, funiculo cingeris:* sub oculis ponens captivitatis formam, et abductionem in barbarorum terram. *Et pro ornamento capitis tui, calvitiam habebis:* sive capillis ob miseriam defluentibus, sive id agentibus hostibus, sive ipsis seipsas tondentibus. Mos enim erat olim in luctu et calamitate sese tondere et radere. Etenim Job, audita liberorum calamitate, caput totondit. Et in sequentibus ait propheta, cum sacco et luctu, etiam tonsionem futuram. Aliusque rursum ait: « Et radere et tondere super filios tuos delicatos ¹ ». *Et pro tunica purpura clavata præcingeris sacco.* Annon hæc terribilia et intoleranda esse videntur? Verum apud nos non hic gradum sistet ultio, sed vermis venenatus, sed tenebræ interminabiles excipient. Si enim illos captivitas, servitus et extrema mala exceperunt, idque pro ornatu, quod enim hujus pœnas exigeret, et hoc proprie peccatum puniret; audi quomodo, his enumeratis, causam subjunxit: Hæc tibi pro ornatu. Si igitur Judææ mulieres ob talem ornatum tantas subiere pœnas,

patria a fundamentis excisa, et post tantam voluptatem, servæ, captivæ, et extorres, in alienam regionem abductæ sunt, ac fami, pesti, milleque mortibus traditæ; annon perspicuum est, nos graviora passuros esse, qui in eadem peccata incidimus? Quemadmodum enim honores majores, ita graviora supplicia. Quod si nulla mulier talem ornatum affectans hactenus aliquid tale passa est, ne ideo confidat. Mos enim est Deo pœnas definire uni et alteri, et per illos commonefacere cæteros omnes de pœnis, quæ ipsos excepturæ sunt. Ut autem id clarius evadat, peccatum grave admisserunt olim ii, qui Sodoma incolebant, extremas dederunt pœnas, iis immissis fulminibus, et urbibus, populis, terraque ipsa cum corporibus simul combustis. Quid igitur? Nullusne post illos similia ausus est? Multi certe, et in multis per orbem locis. Cur ergo nihil hujusmodi passi sunt? Quia longe graviori reservantur supplicio. Ideo namque Deus postquam id semel fecit, destitit ut, qui talia auderent, etiamsi hic pœnas non darent, certe scirent se numquam effugituros esse. Quomodo enim consentaneum rationi fuerit, ante gratiam et ante legem, eos, qui neque prophetas, neque alium quempiam audivissent, pro admissis peccatis talia passos esse; eos autem, qui post illos tantam providentiam nacti sunt, neque exemplo temperantiores evaserunt ¹, id quod peccatum reddit longe gravius, pœnam ipsis destinatam effugere? Cur ergo hactenus pœnas non dederunt? Ut ediscas illos longe graviori reservari supplicio.

Quod enim possint atrociora infligi, quam Sodomitis, audi Christum dicentem: « Tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæ in die judicii, quam civitati huic ² ». Ita ut etiam si quæ hoc ornatu fulgent mulieres non paria patiantur iis, quæ tunc ornabantur, ne confidant. Nam tolerantia patientiaque graviolem accumulât ignis fornacem, majoremque flammam efficit. Hoc Ananix et Sapphiræ contigit. Nam illi in principio et exordio prædicationis, cum ex pecuniis illis quidpiam suffurati essent, confestim

1. *Text. Arm.* Dum et exempla habebant ut temperantiores evaderent, id quod peccatum etc.

2. *Matt. x. 15.*

abrepti sunt. Post illos autem multi, qui talia ausi fuerant, nihil perpersi sunt. Quī igitur rationi consentaneum esse possit, justum judicem, qui paria omnibus distribuit, eos, qui minus peccaverint, ulcisci; eos autem, qui graviora admisere scelera, dimittere? Annon palam est, quia diem statuit, in qua judicaturus est orbem, ideo supplicium differre ut aut patientia ejus meliores reddantur, aut, si in iisdem persistent, atrociora patiantur? Cum igitur eadem scelera admittimus, quæ admiserunt illi, qui supplicio affecti sunt, nec eadem quæ illi patimur, ne confidamus, sed magis timeamus. Sicut enim legem tulit Deus per illorum supplicium, omnes admonens, dicensque: Ideo eum qui ab initio peccavit, supplicio affeci, ut et tu, qui post illos scelera admittis, eadem ipsa exspectes, et convertaris et melior evadas. Similibus enim criminibus similes pœnæ constitutæ sunt, etiamsi non statim veniant. In his porro non sine causa sum immoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum ædes ingressus est ob mulierum mollitiem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumtus intempestivos homines conjiciens, ac belli, dissensionis, et quotidiana litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sæpe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere; ¹ nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum, necesse prorsus est manum retrahere ab eleemosyna eroganda, multaque alia hinc orta peccata videre est. Verum his dimissis, ut ea experientia discant ii, qui hæc patientur, ea, quæ sequuntur, attingamus. Postquam captivitatis formam declaravit, et dixit: pro ornatu ipsam inducam; auget calamitatem dicens: *Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet, et fortes vestri gladio cadent.* Hoc quippe est vel captivitate gravius, est enim vita quædam morte acerbior. Nam quando cum servitute intempestivos luctus prosequi coguntur, cogita quanta sit calami-

1. *Text Arm.* Quum enim aureis ornatibus capita, aures atque brachia curis retrahuntur, multaque alia hinc decorantur, tum denique manus ab eleemosyna eroganda a pauperumque

tatis magnitudo, cum continuata serie ærumnæ sibi mutuo succedunt. Nam etsi captivitas sola adesset, ea tamen esset intolerandum malum. Et si in libertate viventibus tales luctus contingerent, morte acerbior vita esset. Sed nunc hæc ambo erunt, inquit, mutuo conjuncta. Imo potius hanc calamitatem duplicem appellare par est, etiamque triplicem et quadruplicem, quando et filius, et pulcherrimus, et dilectus, et a barbaris cæsus; sed neque ex communi naturæ lege vitam clausit, et cum illo omnes qui in ætatis flore erant, ita ut nullam spem bonam haberent, quantum attinebat ad humanum auxilium et commilitium. *Et humiliabitur, et lugebunt thecæ ornatus vestri, et derelinqueris sola et ad terram prosterneris.* Per hæc omnia luctum amplificat, auget timorem, angorem reddit majorem. Sub aspectum ducit ærumnas, extendit calamitatis narrationem, quoquoversum circumcurrens, undique tristitia colligans ob auditorum stoliditatem. Nam optabile fuisset illas tot minis exagitatas sese erigere, et in sensum futurarum calamitatum venire. Ideo subjunxit id, quod miserabile prorsus esse videbatur, quod auri thecam evacuatam visuræ essent¹, in monumentum pristinae prosperitatis, ut per oculos mœrorem vigentem servarent. Etenim tunc nos magis angere solent calamitates, cum illas cum pristina felicitate comparamus, comparatio quippe gravius ulcus efficit. Hoc igitur et Job olim dicebat: « Quis me ponat secundum mensem dierum pristinorum²? ». Narratque divitias omnes, et bona sibi quasi ex fontibus affluentia, honores, proventus, splendorem omnem; ita ut illorum comparatione multo graviore ostendat ærumnas præsentis, quæ ipsum exceperant. Quod etiam nunc propheta fecit, thecas commemorans, neque his contentus, illas inducens lugentes. Hæc enim dicendi formula emphasi plenior est, cum tales prosopopœias efficit. Jam ergo et vineas lugentes inducit et vinum, ut auditores magis pungat, et illorum crassitiem

1. *Text. Arm.* Ut, quum in captivitate gloria in qualem miseriam pervenerint et sic gomant atque lugeant.
 2. Job. xxix. 2.

attingat. Quid autem est, *derelinqueris sola*? Et auxiliatoribus, inquit, et Dei providentia eris vacua, et omni alio splendore spoliata, hostibusque undique cineta, in mediisque conclusa barbaris. Sub hæc volens humiliationis magnitudinem ostendere, ait, *et ad terram prosterneris*. Non ait, cades, vel dejicieris; sed alia usus est dictione, quæ vilitatem ejus omnem clarius exprimeret.

CAPUT IV.

Et apprehendent septem mulieres in die illa virum unum dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur. Cæterum nomen tuum invocetur super nos: aufer opprobrium nostrum. Paucitatem virorum ex bello residuorum vult ostendere, et quomodo ad minimum numerum redactus sit populus Judæorum. Neque enim sibi subsidio opus esse dixerunt, quod mulieribus a viris ferri par est, sed se illum a tali officio immunem complecti et amare, si utcumque solum a viduitatis nomine liberentur. Id enim sibi vult illud: *Aufer opprobrium nostrum*: quoniam olim id vituperio esse videbatur.

§ 2. *In die illa splendet Deus in consilio cum gloria super terram, ut exaltet et glorificet quod relictum est Israelis.* Quia ex tristium comminatione animum illorum admodum concussit, et calamitatem satis traduxit, longoque sermone terribilia enarravit, ad meliora demum se convertit. Illa enim medicinæ optima ratio est ¹, non solum secare et urere, sed dolores inde partos dulcioribus pharmacis lenire; id ipse nunc facit. Neque enim in tristia totum desitutum esse ait, sed malis de medio sublatis meliora eventura esse. Neque tantum ærumnarum solutionem fore ait, sed etiam multum splendorem magnamque claritatem. Hoc enim illustrationem Dei vocat, quæ tristitiæ tenebras solvat, lætamque diem pariat, ipsosque illustriores reddat. Illud autem, *in consilio*, significat eum prudenter omnia facere, et cum sapientia sibi competenti.

§ 3. *Et erit quod residuum fuerit Israelis in Sion, et quod re-*

1. *Text. Arm.* Hoc enim sapientis medici prudentiæ signum est, non solum etc.

licitum fuerit in Jerusalem: sancti vocabuntur omnes, qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem. Ut scias non fortuito casu salutem nactos esse eos, qui periculum effugerunt, sed cælestis sententiæ decreto munitos, etiam in mediis malis non captos fuisse. Ideo ait: *Sancti vocabuntur omnes, qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Qui segregati sunt, inquit, qui probati, qui signati, ut nihil mali paterentur. Jure autem illos sanctos vocat, ostendens segregationem non temere, nec sine causa Dei decretum illos servasse; sed aliquid illi rei contulisse virtutem, sive ea præcesserit, sive post subsequuta sit. Etiam si enim boni quidam fuerint et æqui, attamen ex iis, quæ contigerunt, meliores ac diligentiores evaserunt. Quemadmodum enim aurum, igni traditum, omnem scoriam deponit; sic et probi in tentationibus probiores fiunt, omnem abluentes socordiam.

§ 4. *Quia abluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem expurgabit de medio eorum, spiritu judicii et spiritu ardoris.* Duplicem hic mihi videtur dicere expurgationem, et quod dent peccatorum pœnas, et quod exhinc in futurum diligentiores evadant. Sanguinem vero Jerusalem cædes vocat, cædèsque injustas ¹. Deinde augens accusationem ait: *de medio eorum.* Non enim clam homicidia aggressi sunt, sed pejus quam latrones, et ii, qui in publicis viis insidias locant. Illi namque in tenebris latentes et in solitudinibus, consueta facinora aggrediuntur; hi autem, medio in foro, in media urbe et in ipsis tribunalibus eadem, quæ illi, scelera perpetrabant. Sed et maculam inde ortam, bellum ingruens consumet. Etenim in tempore bonorum de ærumnis prius illatis se defendit, quod scilicet illæ ideo acciderint, ut abluerentur ac sordes ponerent, ut igne purgarentur, ut omnem maculam abstergerent, ut probrum ex peccatis et cædibus partum eluerent. Quid vero est quod ait: *spiritu judicii et spiritu ardoris?* In metaphora conflatæ metallicæ materiæ substitit. Quemadmodum enim illic spiritus in conflatoriam fornacem immissus, et flammam afflans,

1. *Text. Arm.* Inanesque fastus superbix.

ardentioresque prunas reddens, omnem absumit scoriā; ita et hic immissa a Deo ira, et incidens hostium incursus, instar ignis urbi factus est, ignis non perniciem inferentis, sed urentis, purgantis, punientis et emendantis. Hunc enim sensum habet illud, *spiritu iudicii*; hoc est, punitionis, vindictæ, ultionis. *Et veniet Dominus*; adventum ejus operationem vocat.

§ 5, 6. *Et erit omnis locus montis Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit nubes per diem, et quasi fumo et quasi luce ignis ardentis per noctem, omni gloria protegetur. Et erit in umbraculum diei ab æstu, et in tegumento et in abscondito ab asperitate et pluvia.* Nubem hic vocat consolationem in malis datam, rogum vero adventum ejus cum consolatione adjunctum. Quod enim in æstu est nubes, hoc in tenebris et profunda nocte rogi splendidi ignis accensus. Illa enim æstum depellit, hic vero caliginem discutit. Adventum ergo ejus pyre splendori, remissionem vero et recreationem umbræ nubis comparavit. Deinde ostendens non paulatim solutis tristibus hæc eventura esse, sed derepente in ipsaque ærumnarum vi fore mutationem, ut et inde discant, non ex revolutione quadam et fortuito mutationem in melius esse factam, sed ex superna virtute totum esse confectum; *sicut igne ardente in nocte*, inquit, sic fiet mutatio, *et erit in umbram per diem.* Quænam hæc umbra? Dei auxilium, inquit, et subsidium, quasi umbra in æstu, et quasi tectum vel cavernæ latibulum imbre vehementi cadente, in tuto servat eum, qui illo confugit; sic et Dei commilitium nihil sinet pati detrimenti, tanto ingruente bello, eos quos a principio servare voluerit.

CAPUT V.

§ 1. *Cantabo dilecto canticum dilecti mei vineæ meæ.*

Postquam tristium comminatione exterruit et bonorum promissione exhilaravit, variamque medelam adhibuit, in aliud denuo principium sermonem reducit, principium, inquam, quod prophetiæ exordium videatur. Quemadmodum enim a principio statim beneficia ipsis adeo collata recensuit, dicens: « Filios genui et exaltavi¹ », adductis propositisque sceleribus, quæ illi patraverant, nempe « ipsi spreverunt me »; et, « Israel autem me non cognovit, et populus meus me non intellexit² »; sic et hoc loco, aliis dictis, sed eadem sententia, ea ipsa quæ prius exhibet. Verum qua de causa reprehensurus, reprehensionem *canticum* vocat? Moyses enim id jure fecit cum Maria, utpote triumphale canticum modulaturus, meritoque sic incipit: « Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem projecit in mare³ ». Et de Debora post illud admirabile tropæum, et insperatam victoriam, jure canticum illud triumphale contexuit, laudem referens Deo. Hic autem criminaturus, cum vehementi sermone egeat, et animo non remisso, sed concitato, se cantaturum nobis promittit, et accusationes canticum vocat. At non ipse solus, sed et magnus ille Moyses, qui tunc triumphale illud canticum cecinerat, dum Judæos reprehendit, longum illud canticum fecit reprehensionibus plenum dicens: « Hæccine Domino redditis? Hic populus stultus et insipiens⁴ »;

1. Is. i. 2.

2. Ibid.

3. Exod. xv. 1.

4. Deut. xxxii. 6.

et multis collectis accusationibus, hæc ipsos canere lege præcepit, et nos hodieque canentes hæc dicimus. Cur ergo criminationes ut canticum concinnant? Sapientia certe usi spirituali, et multum emolumenti auditorum animis inferre volentes. Quia enim nihil sic utile est, ut scelerum assidue recordari, nihilque memoriam ita firmam parit, ut melodia; ne ob criminationum magnitudinem tæderet eos, et assiduam peccatorum memoriam subterfugerent, cantici modulatione pudorem subripiens ex memoria partum, et intolerabilem mœrorem leniens, hæc cantica fecit, ut melodiæ amore coacti ad ea frequenter pronuncianda, sæpe illorum recordarentur, assidueque doctrinam de colenda virtute haberent, nempe assiduam peccatorum recordationem. Scitis igitur alios Scripturæ libros multis hodieque ne de nomine quidem notos esse, psalmorum autem opus omnes in ore ferre, et hæc etiam cantica; sicque ex rebus ipsis ostenditur, quantum ex cantu lucrum accedat. Idcirco ipse ait: *Cantabo dilecto meo canticum dilecti mei vineæ meæ*. Canticum dilecto, ait, vineæ. Cantabo circa ipsum dilectum. Et ipsi canto, inquit, et argumentum cantici circa illum et res ad eum spectantes versatur. Quod si objurgaturus et dilectum vocat et amatum, ne mireris, nam et hoc magnum est ad criminationem viaticum, quod scilicet cum diligerentur, et tanta fruerentur Dei benevolentia, neque sic meliores effecti sint. Hoc et alius propheta subindicans, dicebat: « Quasi uvam in deserto inveni Israel, quasi scopum in ficu præcocem vidi patres eorum ¹ »: optabiles illos amabilesque esse per hos fructus indicans: optabiles, inquam, amabilesque non ex sua virtute, sed ex Dei benignitate. Quod autem dicit, hujusmodi est: Ego ita dilexi, ut si quis uvam invenerit in deserto, aut si quis scopum repererit in ficu. Etiam si enim hæc exempla indigna sint Deo, at illorum ingluviei consentanea sunt. Ipsi vero, ait, cum tanta dilectione fruerentur, abalienati sunt, « ingressique sunt ad Beelphegor ² ». Sic sane illum hic vocat dilectum et amatum, ostendens, Deum omnia, quæ a se ipso erant, exhibuisse, non quod ipsi cæperint, sed quod Deus prior

1. Osee. ix. 10.

2. Ibid.

amarit. Illi vero neque postea dignos sese beneficio exhibuerunt, sed opere ipso omnia exhibuere contraria. *Vinea facta est dilecto in cornu, in loco pingui*. Vineæ nomine omnem subindicavit providentiam, suamque circa illos sollicitudinem. Neque hic gradum sistit, sed alia etiam beneficia enumerat, primoque id præstat a situ loci; illud enim, *in cornu, in loco pingui*, tum naturam terræ, tum situm laudans dicit: id quod et David psallendo dixit de Jerusalem: « Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui ¹ ». Namque cinxit eam, inquit, vel ex situ loci; cæterum hoc contentus non fuit, sed maximus ipse murus illi factus est, quod hic subindicat dicens, *in cornu*, inexpugnabilem nempe esse locum; at quod majus est, Dei subsidium declarat ex metaphora bovini cornu. Etenim tale adagium in vulgus exiit de iis, qui in tutum aliquem locum confugiunt. Quia enim omnium fortissimus est taurus, quod vero fortius in eo, est cornu, quo ceu armis utitur, quia captu difficile est; id solent multi dicere, ac Scriptura sæpe cornu unicornis vocat eos, qui in tuto positi sunt. *In cornu* itaque hic dicit, quasi in tuto, in alto loco; id quod initio dicebat: « Filios genui et exaltavi ». *In loco pingui*: quod Moyses dicebat, « terram fluentem lac et mel ² ».

§ 2. *Et sepe circumposui, et circumvallavi*. Sepem aut murum dicit, aut legem, aut providentiam suam. Etenim lex tutius, quam murus illos circumcingebat. *Et circumvallavi*; tutam posui custodiam. Quia enim sepes solet esse superatu facilis, aliud ipsis præsidium circumposui. *Et plantavi vineam Sorec*. In metaphora persistit, quod non est ad literam explicanda, sed cum scopum attigimus, hoc satis esse debet. *Sorec* autem hic significat, veram, generosam, non malis, nec inferioris notæ propaginis instructam, sed probatis et præcipuis. Multa namque vitium genera sunt. *Et ædificavi turrim, et torcular in medio ejus*. Quidam *turrim* interpretantur templum, et *torcular*, altare; quia illic fructus virtutis cujusque congregabantur, nec non oblationes

1. Psalm. cxxiv. 2.

2. Exod. iii. 8.

et hostiæ omnes. Ego utique quod dicere cœperam, nunc etiam dicam, animum nempe metaphoræ scopo adhibendum esse. Per hæc enim omnia hoc significare vult: quæ mea erant implevi omnia, omnem exhibui diligentiam: non attrivi laboribus, non fregi sudoribus, non ipsos jussi ædificare, non fodere, non plantare, sed absolutum ipsis opus tradidi. Neque hoc desii benignitatem exhibere, *sed expectavi ut faceret uvam*, et expectavi tempus opportunum ut fructum ferret, multa usus patientia: illud enim *expectavi*, id significat. *Fecit autem spinas*. Infructuosam illorum vitam ostendit, asperam, duram. Qua ergo venia digni fuerint ii, qui post tantam agricolæ curam, tales fructus ipsi reddunt?

§ 3. *Et nunc, homo Juda et habitantes Jerusalem, judicate inter me et vineam meam*. Magna juris copia, cum ipsos reos constituit judices inter ea quæ ipse, et inter ea quæ illi fecerunt. *Et nunc*: non commemoro vetera, inquit, sed hodie paratus sum iudicium subire: sic numquam cesso implere mea, vos vestra non impletis.

§ 4. *Quid faciam amplius vineæ meæ? quoniam expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas*. Orationis structura videtur esse obscurior; quocirca necesse est, illam dilucidiores reddamus. Quod dicit, hoc sibi vult: Quid oportebat facere, et non feci? nimirum, ut talia peccata admitterent. Quid autem objicere possunt? an quod quibusdam prætermisiss, ipsi sic deliquerint? *Quid faciam ultra vineæ meæ, et non feci ipsi?* Quæ feci, inquit, hæc sunt. Verum jam factis non contentus sum, neque dico me multa beneficia contulisse; sed si non omnia feci, post quæ nihil faciendum relinquebatur, id rogo dicatis mihi, vos qui hæc consequuti, et gestorum testes estis, ex experientia hæc didicistis: non alienos et peregrinos interrogo.

§ 5. *Nunc autem annuntiabo vobis, quid faciam vineæ meæ*. Quia victoriam reportavit, ingratumque illorum animum demonstravit, tunc demum profert sententiam, et quæ factururus sit dicit, non ut condemnet, sed ut ex metu per minas incusso moderatiores reddat.

Auferam sepem ejus, et erit in direptionem: et destruiam murum ejus, et erit in conculcationem. Auferam, inquit, auxilium meum, præsidio nudabo, tali providentia vacuos reddam, et adversorum experientia scient, quantis ante bonis fuerentur, cum fuerint omnibus ad direptionem expositi.

§ 6. *Et dēmittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur.* Rursus dico, eum metaphora uti. Si quis tamen id accuratius explorare voluerit, de doctrinæ et mandatorum sollicitudine loquitur. Non enim iisdem fruuntur, quibus antea; non doctores habebunt, non principes, non prophetas sicut olim, qui ipsos corrigant, qui ipsorum curam gerant. Sicut enim qui vineas colunt, fodiunt, putant, sic qui animas emendant, comminantur, exterrent, docent, reprehendunt. Verum iis destituti erunt, inquit, in alienam abducti terram. *Et ascendet per eam, quasi per incultam terram, spina: et nubibus mandabo, ne pluant in eam imbrem.* Aut desolationem urbis memorat, aut desolationem eorum, et uniuscujusque animæ eorum. Nubes autem hic, quidam dicunt esse prophetas, quippe qui pluviam desuper acciperent et sibi dicta ad populum transmitterent. Verum ne hi quidem, quæ consueverant, facient. Etiamsi enim unus vel alter propheta cum ipsis commigrarat, prophetarum tamen turba tunc silebat.

§ 7. *Vinea enim Domini Sabaoth, domus Israel est, et homo Juda novella plantatio dilecta. Expectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem; et non justitiam, sed clamorem.* Quoniam multa nominum metaphora usus est, vineam, turrim, torcular, sepem, fositionem, et putationem vineæ commemorans; ne quis insipientium de vinea hæc dici putaret, sub finem repente totum interpretatus est. *Vinea enim Domini Sabaoth, domus Israel est.* Non enim de plantis mihi sermo est, neque de natura inanimata, neque de lapidibus et muris, sed de populo nostro. Ideo subjunxit: *et homo Juda, novella plantatio dilecta.* Quia scilicet Juda plus obtineret quam cæteræ tribus, eratque illic e vicino situm templum, et reliquus cultus; atque illa magis, quam cæteræ omnes, florebat, ad regiamque

magis accedens, potentior erat. Dilectum autem dixit, rursus illos perstringens, quod tales erga se valde amantem sese exhibuissent. Ea quippe lex est diligentium, ne in oblatiis quidem criminatibus magnum suum amorem occultare. Hinc aliud quidpiam non spernendum ediscimus. Quale illud? Nempe quando et quæ Scripturæ loca allegorice interpretari oporteat. Neque penes nostram esse facultatem, has leges pro lubito explicare, sed ipsam Scripturæ mentem sequi oportere, sicque allegoria uti. Quod autem dico, sic intelligendum: Scriptura nunc vineam dixit, sepem, torcular; nec penes auditorem reliquit, ut pro lubito hæc quibusdam rebus aut personis aptaret, sed in sequentibus sese interpretata est, dicens: *Vinea enim Domini Sabaoth, domus Israël est.* Ezechiel vero rursus, cum aquilam magnam et magnarum alarum ingredientem in Libanum et avellentem summum verticem cedri commemorat, non relinquit penes arbitrium auditorum hujus allegoriæ interpretationem, sed explicat ille, quam aquilam dicat, quam cedrum. Et hic rursus in sequentibus, ubi fluvium quemdam violentum inducit in Judæam, ne liceret auditori cuivis personæ pro arbitrio hæc aptare, dixit regem esse eum, quem fluvium nominasset. Hæc vero lex ubique locorum in Scriptura servatur, ut cum allegorice loquitur, allegoriæ interpretationem afferat, ut ne eorum, qui allegorias amant, cupidus animus tenere et fortuito erret, et quocumque feratur. Et quid miraris, si id prophetæ faciant? Proverbiorum certe auctor id observat. Cum enim dixisset: « Cervus amicitiae, et pullus gratiarum tuarum conversetur tecum, et fons aquæ tuæ tibi soli sit¹ »; interpretatus est, cur hæc diceret, nempe de uxore legitima et libera, ut averteret a meretrice et aliena. Pari modo hic explicavit hoc loco, quam diceret esse vineam. Deinde cum eorum crimina enunciasset, suppliciaque dixisset, rursus in fine defensionem parat dicens: *Expectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non judicium, sed clamorem.* Juste, inquit, pœnam exigo. Expectavi enim ut faceret judicium, id est justitiam, ipsi vero contraria

exhibuerunt, iniquitatem, injustitiam et clamorem; clamorem hic vocat, acquirendi cupiditatem, injustum furorem, irrationabilem iram, pugnas, contentiones.

§ 8. *Væ qui conjungunt domum ad domum, agrum ad agrum aptantes, ut a proximo auferant aliquid.* Cum dixisset ipsum clamorem fecisse, id est acquirendi cupiditatem et rapinas, subjicit iniquitatis speciem multa plenam nequitia; ac rursus a lamentis initium ducit, magnitudinem peccatorum ostendens, eosque insinuans, qui incurabili morbo laborabant. Hæc etiam nunc tentari videre est ab iis, qui male divitiis utuntur, qui vicina loca invadere cogitant, non ut securitatem pariant, sed ut insidias proximis moliantur, qui ut ignis grassans, ita vicinos omnes spoliant. *Numquid habitabitis soli super terram?*

§ 9. *Audita sunt enim nunc in auribus Domini Sabaoth hæc.* Ostendit illos frustra laborare et nullo fructu. Quia enim non ita supplicia et cruciatus hujusmodi homines adducere solent, ut cum probe didicerint, se rapinæ fructum non percepturos, hanc in eos fert comminationem dicens: ipsos laboraturos, et miseriis affectos peccatum admissuros, sed ab ejus usu et fructu lapsuros esse. Non enim insomnis ille oculus, talibus visis facinoribus, quiescet. Illud vero, *audita sunt nunc*, non dicit, quasi tunc res gestæ notæ sibi essent, sed quasi ultio e vestigio sequeretur, retributioque instaret. *Si enim fuerint domus multæ, in solitudinem erunt magnæ et pulcræ, nec erunt, qui habitent in eis.* Hujusmodi est avaritia, cum plura possessoribus addit, ipsos etiam ex prius possessis dejicit. Quod etiam hic subindicat dicens: cum splendide ædificaveritis, et omnium bona vobis corraseritis, tunc etiam ab iis, quæ prius habebatis, excidetis. Et stabant ædes nullos habitatores habentes, sed tuba clariorem emittentes vocem contra eos, qui illas prius rapuerant, vastitate illa tanta tropæi instar exhibita.

§ 10. *Ubi enim operantur decem juga boum, faciet lagunculam unam: et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres.* Ab urbe in agri vastitatem sermonem educit, ita ut undique auditorem per-

cellat. Neque enim domus, inquit, habitatores detinebunt, neque terra suam ostendet nativam virtutem. Etenim ab initio ob Adæ peccatum spinas et tribulos protulit. Ac post illum propter Caini iniquitatem, multo minorem quam labores ejus exigebant, et quam vis nativa terræ postulabat, proventum tulit. Sæpeque alibi videre est terram ob peccata hominum plecti. Et quid miraris, si iniquitas terræ fertilitatem obtundat hominumque fecunditatem, quando etiam propter nos corruptibilis facta est, et propter nos rursum incorruptibilis efficitur? Quia enim propter nos omnino et propter ministerium nostrum existentiam accepit; hinc etiam accepit ut hac vel illa conditione sint ejus principium et radix. Sic etiam tempore Noe factum. Quia in extremam nequitiam natura hominum deflexerat, res omnes miscebantur, semina, plantæ, brutorum genera, terra, mare, aer, montes, saltus, colles, urbes, muri, domus, turres, omniaque prorsus terribili illo pelago obruebantur. Quia vero rursum necesse erat, ut humanum genus accresceret, terra nativum suum ordinem accepit, et in priorem elegantiam restituta est. Id autem videas ex parte factum in hominum honorem. Etenim pelagus se summovit, et iterum apparuit, sol refrenatus est cum luna, solitumque cursum deseruit, ignis quæ ad aquam pertinebant præstitit, terra quæ ad pelagus, pelagus quæ ad terram; omniaque, ut semel dicam, in utilitatem hominum se transformant. Et quia omnia honore præcedit homo, propterque ipsum omnia facta sunt; ideo et nunc, quia Judaicus populus peccavit, terræ partus Deus cohibet, ac post multos labores sudoresque non sinit ejus viscera solitum proventum referre; ut inde discant, non agriculturæ artem, nec boves et aratrum, neque terræ naturam, nec aliud simile quidpiam, sed horum omnium Dominum esse, qui liberali manu omnia effundit, et iterum cum vult, omnia cohibet.

§ 11-12. *Væ qui surgunt mane, et siceram persequuntur, qui manent ad vesperam. Vinum enim succendet eos. Nam cum cithara et psalterio et tympanis et tibiis vinum bibunt: opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant.* Postquam ingentem

illorum avaritiam redarguit, mali radicem hic ponit. Hæc vero erat ebrietas sexcentorum causa malorum, cum maxime illa modum omnem excedit. Observa igitur, quam accurate illos traducat. Totum enim diem in hæc insumi dicit. Neque enim cum prandendum est id faciunt, inquit, sed omne tempus in ebrietatis tempus vertentes, ab ortu diei, quando maxime sibi attendere debebant, multo mero se dedentes, vellent nollent, deinceps usque ad vesperam in morbo perseverabant. Quando enim semel in voraginem intemperantiæ sese demerserant, ac de naturali mentis statu deciderant, animamque captivam pravæ ebrietatis tyrannidi tradiderant: quemadmodum navis non saburrata, gubernatoreque et nautis destituta, fortuito et quoquoersus fertur, temerario aquarum impetu excitata; eundem in modum hi ebrietate demersi feruntur. Ideo ait: *Væ qui surgunt mane, et siceram persequuntur*. Non enim necessitatem explebant, neque appetitum exspectabant, ut illi facerent satis; sed in hoc toti incumbabant, hoc curabant, ut perpetuo temulenti essent. Idcirco ait: *Qui siceram persequuntur*. *Siceram* enim hic dicit palmarum succum, quam conficiebant fructum conterentes et contudentes, ut in vini transformarent naturam. Soporificum autem est illud, ebrietatemque parit. At illi nihil horum observabant, voluptatem ubique persequentes, et usque ad vesperam manentes. *Vinum enim succendet eos*. Talis quippe est ebrietatis natura, progressa augetur, et graviolem sitim excitat. Deinde aliud non minus priore crimen objicit dicens: *Nam cum cithara et psalterio et tympanis et tibiis vinum bibunt*. Hanc criminationem profert alter propheta dicens: « Qui bibunt defæcatum vinum et primis unguentis uncti, qui plaudunt ad vocem organorum. Quasi stantia reputaverunt, et non quasi fugientia¹ ». Etenim extremæ stoliditatis signum est animique dissoluti, domum suam in theatrum vertere, et hujusmodi canticis se dedere. Quod et ebrietas facit tenebris offundens, hoc et musica operatur vigorem mentis emolliens roburque animi frangens et ad majorem alliciens lasciviam.

Opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. Vel miracula ejus dicit, vel naturæ contemplationem. Quomodo autem possint horum spectatores esse, cum diem in noctem vertant, noctu vero nihilo melius sint affecti, quam mortui ¹? Quomodo poterunt solem orientem videre, cæli splendentem pulchritudinem, vespereque varium illum stellarum chorum, cæterarumque creaturarum ordinem et ministerium, exterioribus interioribusque oculis privati ²? Non parum ergo in hoc læsi sunt, quod numquam contemplati Dei mirabilia ex hac vita discedant, cum omni tempore ebrietatis tenebris obruti fuerint.

§ 13. *Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint Dominum.* Rursus quod futurum erat, ut præteritum annunciat, et pœnam infert delicto huic. Siquidem vel ipsa ebrietas quodvis supplicium exæquat, tumultum in anima pariens, caligine mentem replens, captivam ipsam constituens, innumeris illos interius et exterius obruens morbis. Hoc noverat Paulus, nempe malitiam pro supplicio esse, ideo ait: « Et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes ³ ». Verum quando id etiam stoliditatis eorum proprium est, quod puniantur, nec se puniri sentiant: quod ægrotent, nec sciant se ægrotare, ab exteris etiam supplicium inducit, aitque ⁴: *Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint Dominum. Et multitudo facta est mortuorum propter famem et sitim aquæ.* Vide multam insertam in supplicio monitionem, neque gravissimam statim induci sectionem. Neque enim subito captivitatem intulit, sed famem prius et sitim, ut domi manentes meliores evaderent, neque ob incurabilem morbum, barbarorum exercitum attraherent. Quia vero non cesserunt, nihilque inde lucrati sunt, extremum denique ipsis inducit supplicium.

1. *Text. Arm.* Et noctem quidem ipsa morte acerbiorum atque graviorum faciant?

2. *Text. Arm.* hæc verba adjungit: Ex nimis ebrietatis torpore?

3. *Rom. i. 27*

4. Quidquid ab initio hujus paragraphi legitur hucusque, ubi iterum referuntur verba prophetæ: *Igitur captivus factus est*, etc., non reperitur in textu armeno.

Attamen ante illa, verbis extollit et amplificat famis calamitatem, dicens:

§ 14. *Dilatavit infernus animam suam.* Non quod infernus animam habeat, sed personæ forma minas intentat, ut majore cum emphasi loquatur ingentique timore auditorum animos percellat, ideo in prosopopœia persistit, dicens: *Et aperuit os suum, ut non cesset*: quasi de fera verba faciens, et imaginem rerum prope ipsos adducens. Quodque gravius est, non modo aperuit os suum, sed hianti ore manet, nec ex jam absorptis satiatur. *Et descendant ad eum gloriosi, et magnates, et divites, et pestes ejus.* Exhinc, ut scias non secundum naturæ ordinem hæc fieri, sed a Deo immissam esse plagam, et decretum ex cælo delatum, in dignitate et potentia constitutos, qui omnia miscebant, resque Judæorum subvertebant, eo descensuros esse ait. *Pestes* autem illos jure vocat, utpote qui nequitiam non penes se servarent, sed etiam ad alios morbum transmitterent. Talis quippe est pestilentiae natura: cum ab uno corpore cœperit, gradatim in multitudinem grassatur. *Et exsultans in ea.* Qui deliciis vacat, qui exsultat, qui putat se immobilia possidere bona, ipse quoque cadet et capietur¹.

§ 15. *Et humiliabitur homo, et inhonorabitur vir, et oculi sublimes humiliabuntur. Et exaltabitur Dominus solus Sabaoth in judicio.* Vide rursus Dei providentiam. Non enim internecionem adducit, neque totum e medio abripi populum permittit, sed quosdam relinquit, ut ex abeuntium supplicio resipiscant. Hoc ergo subindicans ait, *humiliabuntur*, id est, qui manent, qui relictii sunt.

§ 16. *Et exaltabitur Dominus Sabaoth in judicio, et Deus sanctus glorificabitur in justitia.* Duo ponit bona, et illos nempe tumorem deposituros esse, melioresque futuros, et Deum admirationi fore apud omnes; id enim sibi vult illud, *exaltabitur et glorificabitur*, per supplicium nempe, ac per ipsam ultionem. Quid autem est, *in judicio*? Per ultionem.

1. Hic *Text. Arm.* differentem habet ordinem verborum et locutionum, sensus tamen idem est.

§ 17. *Et pascent dispersi quasi tauri, et deserta eorum, qui assumti sunt, agni comedent.* Relictorum paucitatem his subindicat, et ingentem regionis solitudinem.

§ 18, 19. *Væ qui attrahunt peccata sua ut funiculo longo, et quasi jugi corrigia vitulæ iniquitates suas. Qui dicunt: cito appropinquent quæ faciet Deus, ut videamus, et veniat consilium sancti Israel, ut sciamus.* Prophetis frequenter comminantibus, et terribilia præ-nunciantibus, pseudoprophetæ ad gratiam loquentes populique vigorem dissolventes, illorum dicta falsa, sua vera esse dictitabant. Multi ergo seducti, illorum verbis non credebant. Deinde quia prophetiæ non statim atque pronunciatae erant, eveniebant; prophetiæ namque natura erat, multo ante tempore ea pronunciare quæ eventura erant. Quoniam ergo frequenter prophetæ famem, pestem bellaque prædicebant, nec tamen ea reipsa ostendebant; interim multi ex iis, qui decepti erant, ex cunctatione ad non credendum occasionem accipientes, dicebant: Veniant quæ dicuntur: si vere dicitis, accedant res ipsæ: exhibete nobis ex operibus ipsis consilium Dei. Quia igitur ejus patientiam incredulitatis occasionem efficiebant et peccatis suis hoc adiciebant, tum quod non crederent, tum quod ob incredulitatem segniores evaderent; jure ipsos propheta luget dicens: *Quasi funiculo longo, sic contra vos trahitis iram Dei, et nequitiam vestram augetis.* Quia enim dictis non creditis, id relinquitur demum, ut rerum vobis experientia afferatur. Ita ut vos ipsi mala vobis attrahatis, qui verbis fidem non habetis. Ideo ait: *Væ qui attrahunt peccata sua:* id est, retributionem peccatorum, quasi longo funiculo trahitis, inquit, definitam peccatis vestris ultionem, et quasi jugi corrigia vitulæ subjugalis, ut exprimat illorum studium et curam in peccando. Ut si quis loro forti quid pertraxerit, sic vos per incredulitatem Dei iram contra vos trahitis. Deinde dicit quomodo trahant: *Qui dicunt: cito appropinquent quæ factururus est Deus, ut videamus.* Id quod et alius propheta eis vitio vertit dicens: « Væ desiderantibus diem Domini: et quid vobis hæc dies? et hæc

est tenebræ, non lux, et caligo non habens splendorem suum¹ ». Etenim illi quoque increduli dicebant: Quando veniet dies supplicii et ultionis?

§ 20. *Væ qui dicunt malum bonum, et bonum malum, qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem: qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Rursum de iisdem loquitur. Quoniam prophetas contumeliis onerabant et deceptores vocabant, pseudoprophetas vero honorabant, rerumque ordinem invertabant, ipsos miseros prædicat ob corruptum iudicium. *Væ, inquit, qui dicunt malum bonum; id est, pseudoprophetiam, et bonum malum, prophetiam: qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem: qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Etiam si enim molesta sint verba, sed nihil dulcius est prophetis, qui verborum interminationibus rerum experimentum depellunt. Etsi dulcia sint verba pseudoprophetarum, sed nihil illis amarius, qui per gratiam verborum, minas in rem et opera vertunt². En prophetæ sapientiam, quomodo illorum opinionem invertat. Quia enim illis ut acerbiora narrantibus non attendebant, his secus ut mitioribus, multamque dulcedinem exhibentibus; dixit, rem contrario se habere modo, multamque esse prophetarum dulcedinem, multam pseudoprophetarum amaritudinem. Sic etiam de luce et de tenebris sermo nobis habendus est. Nam illi ad errorem, hi ad veritatem deducebant. Et illi quidem captivitatis caligini manus ferme ligantes tradebant; hi autem nihil non agebant, ut in libertatis lucem adducerent. Quoniam ergo oppositam et non consentaneam de ipsis sententiam habebant, jure illos corrigit dicens: *Qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem.*

§ 21. *Væ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et coram se scientes.* Non parvum et hoc vitium, cum quispiam se sapientem

1. Amos v. 18.

2. *Hic addit textus armenus hæc verba:* Eadem intelligenda sunt etiam de tenebris ac de luce: hi (pseudoprophetæ) enim in tenebras induce-

bant populum, prophetæ vero in lucem. — Quæ sequuntur usque ad paragraphi terminum desiderantur in textu armeno.

putat, et cogitationibus suis omnia permittit. Nam hinc illud oritur; nimirum quod dicant malum bonum, et bonum malum, et cætera. Hoc etiam Paulus externis philosophis crimini dans, dicebat: « Dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt ¹ ». Proverbialisque sermo rursum sic habet: « Vidi hominem qui sibi sapiens videbatur esse apud semetipsum, majorem quam ille spem habet stultus ² ». Hoc ipsum iterum arguit Paulus his verbis: « Ne sitis prudentes apud vosmetipsos »; ac rursum: « Si quis in vobis videatur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens ³ ». Ne propriæ sapientiæ, inquit, neque cogitationibus suis fidat, sed illas reprimens, spiritus doctrinæ animum tradat. Quia igitur apud Judæos quidam erant hujusmodi, prophetas despicientes, quasi pastores et caprarios, volentesque sapientes in semetipsis videri, quod tum arrogantiae ipsis occasio erat, tum ut sibi dicta contemnerent; jure illos luget dicens: *Væ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et in conspectu suo scientes.*

§ 22. *Væ qui fortes sunt inter vos, qui vinum bibunt, qui potentes sunt, qui miscent siceram.* ⁴ Ne mireris si cum paulo ante tanta dixerit contra ebrietatem, rursus eundem resumat sermonem. Quia enim grave ulcus erat, nec cedebat, ideo illud frequenter abstergere oportebat. Grave et curatu difficile illud est, cum id quod multis videtur non esse peccatum, gravissimum tamen omnium est peccatum, quod sexcentos ingeneret morbos. Ideo ait: *qui vinum bibunt, et potentes qui miscent siceram.* Duplex præcipitium, tyrannis ebrietatis, et potentiæ magnitudo. Omnibus quippe hominibus ratiocinio est opus, maxime vero iis, qui in dignitate et in potentia sunt, ne principatus tumore, ceu inundantium aquarum impetu, præcipientes agantur.

§ 23. *Qui justificant impium propter munera, et jus justi tollunt*

1. Rom. I. 22.

2. Prov. XXVI. 12.

3. Cor. III. 18.

vero principibus, qui provident atque omnibus præsent. — Reliqua omnia verba usque ad finem paragraphi non reperiuntur in textu armeno.

2. Text. Arm. sic habet: Semper ac perpetuo mala est ebrietas, maxime

ab illo. Duplex rursus crimen offert, quod reum dimittant, et quod innoxium condemnent. Utriusque peccati radix sunt accepta munera ¹.

§ 24. *Ideo quemadmodum succendetur stipula a carbone ignis, et succendetur a flamma accensa.* Celeritatem ultionis et facilitatem sumendi supplicii exhibet, extremam illorum perniciem imagine exprimens. Hæc quippe omnia, flamma, carbones, stipula et quæ sequuntur nobis indicant. *Radix eorum quasi pulvis erit, et flos eorum quasi pulvis ascendet.* Quæ fixa sunt et firma peribunt, quæ splendida effundentur, quæ læta abibunt et diffluent. *Non enim voluerunt legem Domini Sabaoth facere, sed eloquium sancti exasperaverunt. Eloquium* vocat legem.

§ 25. *Et iratus est furore Dominus Sabaoth in populum suum, et rejecit manum suam in eos, et percussit eos, et exacerbatus est adversus montes. Et facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio viæ. Et in omnibus his non est aversus furor ejus: sed adhuc manus ejus excelsa.* Hoc loco bellum grave subindicat, in quo ne corpora quidem sepeliri poterunt, non ut illi pœnas dent, sed ut qui vivent, alienis malis abducti, aliquid saltem de nequitia succidant. Ac vide quomodo atrociorum reddiderit sermonem. Non enim dixit, non sepultos fuisse, sed cadavera abjectiora, quam stercus ipsum, modo projecta esse: quod viventibus omnium horribilissimum esse videtur, et ipsa morte acerbius. Quod vero pejus est, ne his quidem ita se habentibus, inquit, moderatiores facti sunt; sed in iisdem persistunt. Quia igitur non meliores evadebant, minatur rursus illis gravissimam illam barbarorum plagam. Quamobrem pergit dicens:

§ 26. *Igitur levabit signum in nationibus procul.* Ne viæ longitudo in segnitie illos conjiciat, ait, ita facile posse Deum illos inducere, ut facile est levare signum, et eos qui adornati paratique sunt educere in aciem, quod utique fit in equis ad certandum

1. *Hic Text. Arm. addit: Quamobrem pergit ad ejus causam, dicens: Ideo quemadmodum etc.*

instructis. Simul enim atque signum emissionis in sublime erigitur, ex carceribus confestim illi exsiliunt. Propheta igitur duo hic subindicat, facile nempe esse eos accedere Deo vocante, et jam olim venturos fuisse, nisi eos ingens Dei patientia detinuisset. Deinde ¹ inter narrandum majorem exhibet facilitatem dicens: *Et sibilabit eos ab extremo terræ*. Ne mireris autem de Deo loquentem ita crassissimis uti verbis: nam secundum insipientiam auditorum verba attemperat, unum his omnibus declarare volens, id nempe Deo facile esse et rem prorsus eventuram; ideo subjunxit: *Et ecce cito velociter venient*.

§ 27. *Non esurient, neque laborabunt, neque dormitabunt*. Hæc hyperbolice sunt dicta. Quomodo enim fieri poterat ut neque esurirent, neque dormirent, homines cum essent, communemque naturæ conditionem sortiti essent? Sed velocitatem exercitus, facilitatem, celeritatem, ut jam dixi, his omnibus demonstrat: *Neque solvant zonas suas a lumbis suis, neque disrumpentur corrigiæ calceamentorum eorum*.

§ 28, 29, 30. *Quorum sagittæ acutæ sunt, et arcus eorum extenti. Pedes equorum eorum ut solida petra reputati sunt, rotæ curruum eorum ut procellæ. Impetu feruntur ut leones, et adstiterunt ut catuli leonum. Et apprehendet, et clamabit quasi fera, et ejiciet, et non erit qui liberet eos. Et clamabit propter eos in die illa, sicut vox maris æstuantis. Et aspicient in cælum sursum, et in terram deorsum: et ecce tenebræ duræ, tenebræ in angustia eorum*. Hisce omnibus sermonem amplificavit, et timorem auxit, minutatim singula enarrans, de decreto, de fortitudine, de armis, de equis, de curribus, ita ut dictorum multitudine magnam inferret anxietatem, et imaginum claritate res prope sub oculos ageret. Ideo leonibus illos comparat, neque in hoc exemplo substitit, sed effingit vocem et impetum feræ, inque metaphora insistit, multaque utitur figurata dictione. Hinc ad mare sermonem traducit dicens, tantum fore tu-

1. *Text. Arm.* Præterea ad majorem adventus facilitatem exhibendam, dicit: *Et sibilabit etc.*

multum, tantam perturbationem, quanta fuerit insaniente et æstuante pelago: ac modis omnibus annititur, ut metum augeat, ut illi non egeant ipsa rerum experientia. Quodque gravius est, nemo adfuturus est, inquit, neque ex terra, neque ex cælis; sed destituti superno auxilio, et terrena ope, tradentur hostibus. Tenebras autem hic dicit eas, quæ ex calamitate ipsis immissæ sunt, non quod radii solis sublati essent, sed quod pro affectu patientium in meridie illi pro luce tenebras viderent; id quod illis qui dolore et ærumnis premuntur contingere solet. Et ut discas non ex natura æris tenebras provenisse, sed ex illorum affectu, adjecit, *Tenebræ duræ in angustia eorum.*

CAPUT VI.

§ 1. *Et factum est in anno, quo mortuus rex Ozias.* Cur cætera omnia tempora a vita regum, hoc autem a morte nunc propheta notat? Non enim ait: Factum est in diebus Oziæ, non, regnante Ozia, sed, factum est cum mortuus est. Quid ergo vult hic agere? Non temere, nec fortuito hic agit; sed quid arcanum nobis subindicat? Quid illud est? Hic Ozias ex rebus gestisque prosperis ebrius, et felicitate inflatus, majus quidpiam quam sua dignitas ferebat affectavit. Et quia rex erat, putavit sibi competere, ut sacerdotio fungeretur, insiliit in templum, ingressus est in sancta sanctorum, et reluctantante sacerdote, atque ingressum illuc prohibente, non tulit ille, sed in amentia perseveravit, parvam sacerdotis rationem habens. Ob tantam impudentiam immisit illi Deus lepram in frontem. Cum enim majorem, quam sibi competeret, honorem affectaret, ab illo etiam quem habebat excidit. Non modo enim sacerdotium non accepit, sed immundus factus, a regno etiam expulsus est, ac per omne tempus in domo quadam occultus habitabat, quod pudorem non ferret. Populus quoque omnis in partem talis ultionis vocatus est, quia leges Dei despexerat, et contumelia affectum sacerdotium non vindicaverat. Quomodo igitur in partem ultionis vocatus est? Quia prophetia retracta est: iratus quippe Deus, circa rem quamvis nihil respondebat. Hoc vero non ad omne tempus fecit, sed secundum mensuram vitæ regis, mensuram quoque ultionis definivit. Simul ergo atque ille vitam obiit, Deus iram solvit, et fores iterum prophetiæ aperuit. Hoc itaque subindicans propheta, memoriam nobis revocavit obitus regis. Quamobrem sic prophetiam orditur: *Factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias,*

vidi Dominum sedentem. Atqui Christus ait: « Deum nemo vidit unquam, Unigenitus, qui est in sinu Patris, ille narravit¹ ». Et rursum: « Non quia Patrem quis vidit, nisi qui est a Deo, ille vidit Patrem² ». Illeque Moysi dixit: « Nemo videbit faciem meam, et vivet³ ». Quomodo igitur ait se vidisse Dominum? Nam ait, *vidi Dominum*. Non contraria ait vero iis, quæ Christus dixit, sed admodum consona. Nam Christus de accurata cognitione loquitur, secundum quam nemo vidit: nudam enim divinitatem puramque substantiam nemo vidit præter Unigenitum. Propheta vero eatenus se vidisse narrat, quatenus poterat. Neque enim ipse id quod Deus est videre poterat, sed sub figura quadam illum contemplabatur, qui tantum descenderat, quantum contemplantis infirmitas ascendere poterat. Quod enim neque ipse, neque quisquam alius, nudam viderit divinitatem, ab iis quæ narrant perspicuum est. *Vidi* enim, inquit, *Dominum sedentem*. Deus autem non sedet: hæc quippe figura, corporum est. At non modo sedentem, sed *super solium*, Deus vero non continetur⁴. Quomodo enim contineri possit⁵, qui ubique adest, et omnia implet, in cujus manu sunt fines terræ? Unde palam est id quod videbatur ex attemperatione quadam fuisse. Sic igitur alter propheta ex persona Dei subindicans dicebat: « Ego visiones multiplicavi⁶ », id est, diverso modo visus sum. Si porro ipsa substantia nuda apparebat, non diverso modo videbatur. Sed quia descendens nunc illo, nunc alio modo prophetis seipsum ostendebat, temporibus congruentem figuram qua videretur assumens; ideo dicit: « Visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum⁷ ». Non sicut eram, apparebam, inquit, sed assimilatus ei formæ, quam contemplantes videre poterant. Vides igitur ipsum nunc sedentem, nunc armatum, nunc canis capillis, modo in aura, modo in igne, nunc a tergo apparentem, nunc super cherubim,

1. Joan. i. 18.

2. Idem vi. 46.

3. Exod. xxxiii. 20.

4. *Text. Arm. addit: neque limitibus circumdatur.*5. *Text. Arm. adjungit etiam hæc**verba: itemque sedere super solium**parvulum, qui ubique adest etc.,*

6. Osee, xii. 10.

7. Ibid.

et ad metallicarum materiarum magis perlucidarum splendorem imaginem conformantem. Cur ergo modo armatus apparet et cruore conspersus, aliquando in igne, modo posteriora ostendens, modo in cælo, modo in solio, nunc vero super cherubim, non præsentis temporis fuerit dicere, ne corollarium fiat opere majus. Interim operæ prætium fuerit de præsentī visione disserere. Cur ergo nunc sic apparet supersolium sedens et cum Seraphim? Humanum morem imitatur, quia cum hominibus sermo ipsi erat. Quia enim sententiam prolaturus est de magnis rebus deque toto terrarum orbe, insuperque de Jerosolimis, duplicem profert sententiam, alteram qua pœnam decernit urbi et genti toti, alteram quæ beneficium orbi terrarum, magnamque spem pollicetur et honores immortales.

Mos est autem iudicibus hæc non clam facere, sed in excelso tribunali sedentes, omnibus adstantibus et contractis velis ¹. Hos imitans Deus, sibi Cherubim adstare iussit, et in excelso solio sedet, sicque sententiam hanc profert. Et ut discas rem non conjectura tantum niti, sed hunc illi morem fuisse, ex alio quoque propheta id palam facere tentabo. Nam apud Daniele, quoniam ibi etiam sententiam quamdam magnam prolaturus erat, circa ² supplicia et ultiones Judæis inferendas, et circa bona quæ orbi terrarum conferenda erant, solium quoque apparet splendidum et conspicuum et angelorum chorus adstans, et archangelorum cætus, et Unigenitus sedens, et libri aperiuntur, et fluvii ignei manant, et undique tribunalis forma constituitur. Sunt autem illa omnia iis affinia, quæ hic narrantur: aut etiam apertius is hæc annunciat, quia viciniora tempora illa erant, et ad ipsas demum fores prophetia pervenerat. Verum hæc studiosis relinquentes, ut colligant et apponant, et utriusque prophetiæ consonantiam ediscant, uti jam dixi, eam quam nobis proposuimus jam accurate tractemus, pro virili nostra singulas dictiones expendent. Ita enim et nobis et vobis dilucidiora

1. *Text. Arm. addit:* Ea omnia pa- quenti, textus armenus habet ante-
tefaciunt. quam nuntiaret.

2. Pro hoc verbo *circa*, et pro se-

erunt ea quæ dicta sunt. Quid igitur ait: *Vidi Dominum sedentem*. In solio sedere, semper symbolum iudicii est; quemadmodum David ait: « Sedisti super thronum qui iudicas iustitiam¹ »: et Daniel: « Throni positi sunt, et iudicium sedit² ». Sedere³ autem simpliciter, alterius symbolum est, ait propheta. Cujusnam? Firmi, manentis, procedentis, immutabilis, interminabilis, vitæ perennis. Ideo ait: Tu sedens in sæculum, et nos pereuntes in sæculum. Tu, inquit, manens, existens, vivens, semper eodem existens modo. Quod enim id non dixerit de cathedra, ipsa distinctio demonstravit. Non enim dixit, nos stantes, sed pereuntes.⁴ Illud autem in solio sedere, id est iudicare. Ideo ipsum sic videt *sedentem super solium excelsum et elevatum*; vel aliud hoc, aliud illud subinducat. Etenim excelsum erat solium, id est, magnum, et altissimum, et elevatum, id est, immensæ altitudinis apparens et sublimis. *Et plena erat domus gloria ejus*. Quæ domus, dic mihi? Templum. Quia enim illinc⁵ oriebantur inimicitiae, jure in hac mirabili visione ibi conspicitur sedens. Gloriam autem hic vocat splendorem, lucem inaccessibilem, quam cum non posset verbis exprimere, gloriam vocavit, neque simpliciter gloriam, sed Dei gloriam.

§ 2. *Et Seraphim stabant in circuitu ejus*. Quænam dicit hæc Seraphim? Virtutes incorporeas supernorum cœtuum, quarum virtutem et beatitudinem ex ipso nomine videre est. Nam hebraica lingua *Seraphim* ignita ora significant. Quid igitur hinc discimus? Puritatem substantiæ, vigilantiam, diligentiam, agilitatem, vim operandi, munditiem. Ita enim propheta David supernarum potestatum expeditum ministerium volens nobis ostendere, necnon velocitatem agilitatemque ministerii, dicebat: « Qui facis angelos tuos spiritus,

1. Psal. 1x. 5.

2. Dan. vii. 9.

3. *Text Arm.* Sedere autem simpliciter, aliud indicat apud prophetam. Quidnam? Firmitatem, incorruptibilitatem, æternitatem vitamque perennem. Ideo ait, etc.

4. *Text. Arm.* Non enim dixit: Nos stantes et tu sedens, sed tu sedens et nos pereuntes.

5. *Text. Arm.* Quia enim illinc præcipiebat, similiter et in hac mirabili etc.

et ministros tuos flammam ignis ¹ », velocitatem, levitatem, agilitatem nobis per hæc elementa ostendens. Hujusmodi officia habent hæ virtutes, ore puro celebrantes Dominum, hoc opus jugiter habentes, laudes offerentes, incessabile ministerium. Earum autem dignitatem id commonstrat quod solio sint vicinæ. Quemadmodum enim apud terrenos reges, qui in majori dignitate sunt, prope solium regium stant: sic et hæ potestates ob virtutis eminentiam, sublime solium circumsistunt, ineffabili beatitudine perpetuo fruentes, et in beata sorte hujusmodi officii gaudentes. *Sex alæ uni, et sex alæ alteri. Et quidem duabus velabant pedes suos, duabus autem velabant facies suas, et duabus volabant.*

§ 3. *Et clamabant alter ad alterum, et dicebant, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Sabaoth. Plena est omnis terra gloria ejus.* Quid nobis hæ pennæ significant, et quid nobis alæ subindignant? Neque enim incorporeæ illæ potestates alas habent. Sed rursum crassioribus figuris arcana quædam nobis indicat propheta, infirmitati eorum qui tunc audiebant se attemperans, simulque etiam per hanc attemperationem sensa quædam mentem omnem superantia accurate nobis ostendens.

Quid igitur subindignant alæ? Celsitudinem et sublimitatem harum virtutum. Sic et Gabriel volans, et de cælo descendens apparet, ut discas velocitatem et levitatem. Et quid miraris, si de administris virtutibus loquens, hujusmodi verbis usus est, quando etiam de universorum Deo non dedignatus est hanc adhibere attemperationem? Cum enim vellet David ostendere aut ejus incorpoream naturam, aut velocitatem quæ ubique præsens est, ait: « Qui ambulas super pennas ventorum ² ». Etsi neque venti pennas habeant, neque ipse super pennas ambulet. Quomodo enim fieri possit, cum ubique præsens sit? Verum, ut jam dixi, infirmitati audientium se attemperans, ab iis, quorum capaces erant, mentes eorum erexit. Ac rursum ejus auxilium et securitatem inde partam exhi-

bere volens, iisdem utitur verbis, sic dicens: « In umbra alarum tuarum proteges me ¹ ». Hoc autem loco non sublimitatem solum ejus ac velocitatem per alas subindicat; sed et aliud quidpiam horribile. Ostendit enim, etiamsi id quod videbatur per attemperationem esset, ut revera erat, supernas certe potestates, ne hac quidem mensura, id capere potuisse. Nam quod tegerent pedes, et quod item dorsa velarent, stupentium erat et trementium fulgorem, nec ferentium splendorem ex solio prosilientem. Ideo objectu alarum, ceu quodam pariete, facies suas obumbrabant; id quod facere solemus aut tonitru decidente, aut fulguribus emissis, versus pavementum nos inclinantes; hoc et illæ faciebant ². Quod si Seraphim, magnæ illæ mirabilesque virtutes, Deum sedentem in solio, inquam, sedentem, sine timore videre non poterant, sed et facies et pedes velabant; qui sermo illorum insaniam declarare poterit, qui se clare ipsum Deum nosse dicunt, et qui de immortalitate illa substantia curiose perquirunt? *Duabus volabant, et clamabant*. Quid hoc est, *volabant*, et quid vult significare? Ipsas nempe assidue circa Deum esse, nec ab illo secedere: sed hanc illis esse vivendi rationem, ut perpetuo ipsum canant, ut semper opificem suum celebrent. Non enim dixit, clamaverunt; sed, *clamabant*; id est, hoc perpetuo habent opus: *alter ad alterum, et dicebant, Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Hoc concinnam modulatamque eorum symphoniam indicat, laudesque magno consensu celebratas. Hic hymnus non laus modo est, sed etiam prophetia de bonis quæ totum orbem occupatura sunt, atque etiam dogmatum accurata disciplina. Cur autem non semel dixerunt, et tacuerunt, neque secundo, et postea desierunt, sed tertium etiam addiderunt? Annon palam est id ideo illas fecisse, ut hymnum offerrent Trinitati? Idcirco Joannes id de Filio dictum fuisse ait, Lucas vero de Spiritu, Propheta demum de Patre. Quæ sequuntur autem hanc nobis insinuant sententiam. Post hymnum enim addiderunt. *Plena est omnis terra gloria ejus*.

1. Psal. xvi. 8.

2. *Text Arm. addit: Tremantes ful-*

gorem ejus gloriæ.

Id quod accuratæ prophetiæ erat: futuram¹ scientiam prænunciant, per quam universus orbis Dei gloriam repletus est. Cum contra olim, et cum hæc dicerentur, non modo reliquæ orbis partes, sed etiam ipsa Judæorum regio, multa impietate plenæ erant, et nemo usquam Deum glorificabat. Testisque est ipse propheta dicens: « Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus² ». Quandonam igitur impleta est terra gloria ejus? Cum hic hymnus in terram delatus est, hominesque in terra positi supernarum virtutum choro adjuncti sunt, unamque melodiam retulerunt, et conjunctim Deum celebrarunt. Quod si judæus his impudenter obstat, indicet, quandonam omnis terra gloria ejus repleta sit, hac nempe gloria, quæ ex cognitione proficiscitur³? Sed nunquam ostenderit, etiamsi sexcenties impudentiam suam prodatur.

§ 4. *Et elevatum est superliminare a voce, qua clamabant.* Vidi-sti prophetiæ facilitatem, res ipsas sibi mutuo cohærentes? Nam post hunc hymnum cum impleta esset terra gloria ejus, judaica omnia cessarunt, quod ipsum ostendit per elevatum superliminare. Hoc quippe signum erat desolationis et eversi templi. Templo autem de medio sublato, alia insuper omnia cessaverunt. Ut autem discas novum testamentum abrogasse vetus, *a voce, inquit, elevatum est superliminare*, id est, eo quod hæc glorificatio adven-nerit, et gratia effulserit, gloriaque effusa sit per totum orbem, umbræ dissipatæ sunt. *Et domus repleta est fumo.* Hoc quoque mihi videtur signum esse futuri ejus excidii, ignisque barbarici⁴ atrocissimique incendii.

§ 5. *Et dixi: O me miserum! quia compunctus sum, quid homo cum sim et immunda labia habeam, in medio populi immunda labia habentis ego habito, et Dominum Sabaoth vidi oculis meis.* Hæc visio

1. Text. Arm. sic habet: Futuram Dei gloriam prænuntiant, qua universus orbis terrarum replendus erat, id est, ejus cognitionem.

2. Is. LII. 5.

3. Sic habet textus armenus: Quandonam nimirum cognovit eum totus orbis? Sed nunquam etc.

4. Addit text. arm. et hæc verba: Quo urbes exurebant.

prophetam exterruit, expergefecit, in magnam formidinem conjecit, ad confessionem pertulit, vilitatem propriæ substantiæ ut melius cognosceret, effecit. Tales quippe sunt sancti omnes. Quando majori fruuntur honore, tunc magis humiliantur. Sic et Abraham Deum alloquens, terram et cinerem seipsum vocabat; sic et Paulus quando visione illa dignatus est, tunc abortivum se nominavit; ita et hic se miserum prædicat, primo ex natura dicens¹: *O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum sim*; deinde ab animi conditione, et *impura labia cum habeam*. Impura labia sua vocavit, ut ego existimo, in comparisonem igniti oris illarum, purarum Virtutum et accuratissimi illius ministerii². Neque hic stetit, sed pro toto populo confitetur, hæc subjungens: *in medio populi immunda labia habentis ego habito*. Qua vero de causa hic labia criminatur? se fiducia loquendi destitutum ostendens. Nam tres illi pueri hoc ipsum prope dicebant, cum essent in fornace: « Non licet nobis os aperire³ ». Et nunc quando hymnorum et laudum tempus erat, et supernas potestates videbat hoc agentes, jure ad labia sermonem convertit, quæ maxime ad hoc officium vocantur. Verum labia sua ideo immunda vocavit, populi vero labia non item; sed quia iniquitate multa repleti erant.⁴ *Et regem Dominum vidi oculis meis*. Ideo gemo et lugeo, inquit, quod indignus licet tantum honorem sim consequutus, qui meam dignitatem superat, meamque naturam excedit. Cum autem dicit, *vidi*, ne exactam cognitionem putes, sed eam cujus ille capax erat. Ac consideres velim quantum sit confessionis lucrum. Seipsum accusavit, et statim mundatus est. Quia enim hæc verba protulerat.

§ 6, 7. *Missus est ad me, inquit, unus ex Seraphim, et in manu sua habebat carbonem, quem acceperat forcipe de altari. Et tetigit*

1. *Text. Arm.* Primo naturæ debilitatem confitetur, deinde animi confessionem patefacit. *Et impura* etc.

2. *Addit. Text. Arm.* Ideo et dicit: Quomodo similis eis possum esse?

3. Dan. III. 33.

4. *Pro his verbis sic habet text. armenus*: Jure immunda vocavit sua labia, quum vidisset ea ad tale tremendum officium vocata esse. *Et Dominum Sabaoth vidi oculis meis*, etc.

os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit. Quidam dicunt hæc futurorum mysteriorum symbola esse, altare nempe ignem superpositum, Virtutem ministrantem, quod admotus sit ori, quod ad purgationem peccatorum. Nos autem interim historiæ hæremus, ac dicimus, ejus rei causa hoc factum sit. Mittendus est ad populum Judaicum, terribilia quædam et intoleranda annunciaturus: mittuntur ergo Seraphim, ut eum timore simul et loquendi fiducia impleant¹. Ac ne objiceret, quemadmodum Moyses se exilem vocem habere, et ut Jeremias, se juniorem esse, sic et ipse se immunda labia habere, non posse dictis ministrare, veniunt Seraphim ut expurgent ejus peccata, non propria virtute, hoc enim est solum Patris et Filii, et Spiritus sancti, sed jussu et admotione carbonum. Non enim dixit, *Ecce auferam ego*; sed, *Ecce hoc auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit*, propter mandatum mittentis. Cur autem forcipe Seraphim acceperunt carbonem? Neque enim incorporea virtus carbonibus uti poterat². Cur hæc facta sunt? Per magnam indulgentiam. Ideoque ex altari accipit, ubi hostiæ offerebantur expiationesque peccatorum. Quod si dixeris: Quomodo os prophetæ non adustum est? Certe quia id quod apparebat non erat ignis sensibilis; alias vero cum quidpiam Deus operatur, ne curiose inquiras vel scruteris. Etenim ardens et sensibilis ignis corporibus admotus, ea non effecit quæ competunt igni. Quod si ubi sarmenta et pix, flamma propriæ oblita est naturæ, quid miraris, si nunc in tam stupendo casu, hic ignis purgaverit, nec adusserit.

§ 8. *Et audiui vocem Domini dicentis. Quem mittam, et quis ibit ad populum hunc?* Viden' quantum profuerit visio, quantam rem perfecit timor? Licet sub Moyse quidpiam simile gestum sit: etsi enim Seraphim non apparuerint, nec Deus in solio sedens; atamen aliud stupendum spectaculum tunc prophetæ exhibitum est,

1. *Text. Arm.* Ut ejus timorem depellant simulque fiducia impleant. Ac ne etc.
 2. *Text. Arm.* Nonne ipsi ex incorporeis virtutibus sunt, quibus nihil nocent carbones. Cur hæc etc.

tantumque ut nemo in illud respicere possit. Rubus enim ardebat, inquit, et non comburebatur. Attamen etiam post illa, et post multam Dei adhortationem, reluctatur tamen Moyses ille magnus, causificatur, ac sexcentas excogitat recusandi causas dicens: « Gracilis vocis sum et lingua tardus, et delige tu alium, quem mittas ¹ ». Jeremias vero ætatem teneram obtendit. Ezechiel autem postquam jussus fuerat, septem diebus circa flumen versatur, reluctans et tergiversans. Ideo parabolam illam Deus adjecit dicens: « Speculatorem te dedi domui Israel, et animam eorum de manu tua requiram ² ». Jonas autem non modo recusavit, sed etiam aufugit. Quid igitur? Audaciorne omnibus fuit Isaias, etiamque magno illo Moyse? Quis hæc dixerit? Cur ergo ille jussus reluctabatur, hic vero non aperte jussus, insiliens præsto fuit? Neque enim dixit, vade; sed, Deo dicente, *quem mittam?* jussum ille abripuit. Quidam certe dicunt, eum quia peccaverat, quod non reprehendisset Oziam, qui in adyta se intromittere ausus est, ut de illo peccato sese purgaret per alacritatem obedientiæ, statim insiluisse, ut Deum placeret. Idcirco enim impura esse labia sua dicebat, quod non libertate loquendi usus esset. At eos qui talia dicunt ferre non possum: nam fide dignior illis est Paulus, qui audacem illum vocat et ait: « Isaias vero audet et dicit ³ ». Ideo igitur non ex communi lege, ut aiunt, mortem obiit, sed gravissimum sustinuit supplicium, Judæis ejus loquendi libertatem non ferentibus. Præter ⁴ hæc autem, Scriptura nusquam dicit, ipsum præsentem fuisse, et præsentem siluisse, quando Ozias illa attentavit: sed qui hæc proferunt ex se ipsis alia conjiciunt. Quid ergo dicendum est? Non esse parem Moysis et hujus rationem. Ille enim in alienam et barbaram terram mittebatur, et ad tyrannum furem, insanientemque ac rabidum; hic vero ad suos, qui se sæpe audierant, multoque tempore instituti fuerant. Neque ⁵ paris erat constantiæ in illo et in hoc casu ob-

1. Exod. iv. 10 et 13.

2. Ezech. iii. 17.

3. Rom. x. 20.

4. Ex hoc verbo usque ad ea: *sed qui*

proferunt etc. nihil est in arm. textu.

5. *Text. Arm.* Neque paris erat constantiæ ut illic, ita et hic dicto parere. Quidam porro etc.

sequi. Quidam porro dicunt aliud quidpiam tantam illi indidisse alacritatem. Quia enim pro se et populo confessus erat, et Seraphim ad se mitti viderat, quæ labia sua expurgarent, cum speraret eadem ipsa populo eventura esse, seque ad hæc annuncianda abiturum esse, alacriter dictum illud rapuisse. Sancti enim, ut Dei amantes erant, ita plusquam alii homines populum amabant. Cum speraret igitur se malorum quamdam solutionem annunciaturum esse, cito insilivit et ait: *Ecce ego sum, mitte me*. Alias vero animam ad pericula subeunda valde propensam habebat; ipsumque ita affectum fuisse per totam ejus prophetiam declaratur. Postquam ergo promiserat, cum non auderet ultra abnuere, tunc tristitia audivit. Siquidem Deus sagaciter cum illo rem tractavit. Neque enim a principio dixit: *Vade et dic*: sed prius mandatum in sublimi tenens, missionis modum occultum habuit. Cum autem ille facile paruisset, tunc mala quæ Judæos invasura erant dixit: Quænam porro hæc erant?

§ 9, 10. *Vade, inquit, et dic populo huic: Auditum audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis. Incrassatum enim est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur et sanem eos*. Hæc interpretatione non opus habere puto, cum ii qui hæc probe sciebant, jam olim ea accurate interpretati sint; Joannes videlicet tonitruï filius, et Paulus qui et vetera et nova apprime noverat. Hic enim Romæ iis concionans, qui postquam accesserant, resilierant et dicta sua non ferebant, aiebat: « Bene dixit Spiritus Sanctus: Aure audietis, et non intelligetis¹ ». Filius vero tonitruï, cum miracula viderent, nec crederent, dogmataque audirent nec attenderent; Christus enim Lazarum suscitaverat, et ipsum occidere tentabant: dæmones eiecerat, et ipsum dæmoniacum vocabant, Patri obtulerat eos, et ipsum seductorem appellabant, contrariasque recipiebant opiniones; hanc prophetiam memorat dicens: « Bene dixit Isaias propheta: Aure

audietis et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis¹ ».

Quia enim internis mentis oculis excæcati erant, nullam ex oculis exterioribus percipiebant utilitatem, iudicio mentis corrupto. Idcirco videntes non videbant, et audientes non audiebant; causamque adjicit; quia sensus non erant depravati, nec natura labefactata, sed cor excæcatum. *Incrassatum enim est cor populi hujus*, inquit; crassitudo autem mentis efficitur a peccatis et a sæculi concupiscentia. Hanc crassitiem enarrans Paulus dicebat: « Non potui vobis loqui quasi spiritualibus; nondum enim poteratis sed neque adhuc potestis² ». Causamque adjicit dicens: « Cum enim sint inter vos lites et zelus et contentio, nonne carnales estis?³ » Cum ergo illi invidia magna et livore tabescerent, sexcentisque aliis affectibus obsiderentur, crassum mentis oculum effecerunt, nec ultra poterant sincere videre. Ideoque circa illa quæ videbant alienas contrariasque sententias accipiebant. Hæc cum probe videret propheta prænuntiavit causam morbi. Tu vero hic mihi considera, quomodo cum duæ essent prophetiæ, illam, quæ de Ecclesia et de bonis totius orbis erat, acceperint Seraphim dicentes: « Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus⁴ »; aliam vero quæ de excidio et de pœnis Judæorum erat prophetæ huic reliquerunt, ut hinc etiam Ecclesiæ præcellentiam ediscas. *Et dixi, usquequo, Domine?* Vides⁵ non frustra neque temere nos conjecturam duxisse circa obedientiam prophetæ multa alacritate plenam? Quoniam igitur contraria iis quæ expectabat audivit, vastitatem, extremam perniciem; rogat doceri se mensuram inferendæ pœnæ; non audebat enim ab illa illos prorsus eripere, eo quod Deus prævertisset ostendere peccata eorum veniam non mereri. Eorum quippe ausus non rapina erant, neque animus

1. Joan. XII. 38.

2. I. Cor. III. 1.

3. Idem. III. 3.

4. Isai. VI. 3.

5. *Text. Arm.* Nonne vides quam frustra nos conjecturam duxisse circa alacrem obedientiam prophetæ? Quoniam etc.

proximum lædendi; sed animus data opera inobsequens, et mens contentiosa, quæ quasi cum meditatione et studio rebus a Deo gestis obsistebat¹; *ne forte videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos*. Ac si timerent enim, inquit, ne forte discerent quidpiam eorum, quæ scire par erat; sic magno cum studio mentem excæcaverant. Quoniam igitur et accusatio gravissima est, et supplicium quod condonari nequit, quod reliquum erat, ediscere cupit, et quasi discere volens supplicationem inducit. Quoniam vero pro hac re ne supplicare quidem aperte audebat, ideo quasi ut ediscat, interrogationem excogitat, dicens:

§ 11, 12, 13. *Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates, eo quod non habitentur, et domus, eo quod non sint homines. Et terra derelinquetur deserta. Et post hæc longe faciet Deus homines, et multiplicabuntur qui derelicti fuerint super terram. Et adhuc in ea est decimatio. Et rursus erit in deprædationem ut terebinthus, et sicut glans cum exciderit ex theca sua. Semen sanctum statio ejus.* Absoluta illa prophetia, ad historiam² rursus sermonem reducit, captivitatem decem tribuum prænuncians, necnon patientiam Dei, quam propter illam captivitatem erga duas tribus exhibuit; deinde harum etiam abductionem, quia illa patientia nihil ipsis profuerat; et reliquiarum ejus successuram prosperitatem³. Cum enim dicit: *Donec desolentur civitates, eo quod non habitentur*, decem tribuum captivitatem subindicat. Nam radicitus omnes sublatis sunt, et cum multa violentia abrepti, omnes in alienam terram translatis sunt; ita ut urbes omnes starent hominibus vacuæ, et terra destitueretur viris, qui eam colerent ad eorum utilitatem, qui relictis fuerant. Cum ergo dicit: *Donec desolentur civitates, eo quod non habitentur, et domus eo quod non sint homines*, tunc captivitatem memorat. Cum vero dicit: *Post hæc longe faciet Deus homines*, aut omnimodam omnium

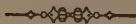
1. *Addit textus armenus*: Itaque, hoc ducit, etc.
sane indicans, adjecit: *Ne forte* etc.

2. *Text. Arm.* Absoluta illa, quæ ad relictis bonis fructi essent. Cum enim universum orbem respicit, prophetia, dicit, etc.
ad obsidionem rursus sermonem re-

3. *Text. Arm.* Præsertim quum soli relictis bonis fructi essent. Cum enim dicit, etc.

felicitatem subindicat¹, aut prosperitatem quæ post abductas decem tribus, duabus tribubus concessa est. Liberati enim a Sennacherib et ejus barbaro exercitu, atque inexpectata victoria fruenter, rursus in multitudinem aucti sunt, et ad vitæ longitudinem progressi, nullo eos interturbante bello. Quando autem dicit, *longe faciet*, aut multitudinem hominum, aut longitudinem annorum subindicat. Et ut discas eum de duabus tribubus hæc dicere, subjunxit: *In illa est decimatio*, decimationem vocans id quod supra illas decem erat, et quod erat post illas decem reliquum, idque erant duæ tribus. Hac et Paulus dictione utitur dicens: « Plusquam quingentis fratribus² »; hoc est pluribus quam quingentis: *Et rursus erit in depredationem ut terebinthus*. Id est, duæ tribus. *Et sicut glans cum deciderit de theca sua*. Quemadmodum enim ille fructus, cum de theca sua decidit, injucundus est; sic et hi risui et opprobrio expositi erunt, cum ex urbe sua exciderint, et a gloria illa spoliati omnes. *Semen sanctum statio ejus*. Non incurabilia, inquit, mala erunt, neque immortalia; sed semen ejus sanctum erit, et *statio*, hoc est firmum erit, fixum, immotum, exspectans rerum mutationem. Si quidem a felicitate excident; ipsi vero non externam perniciem sustinebunt, sed manebunt et stabunt; donec pristinum vitæ institutum iterum acceperint, et ad priscam redierint sanctimoniam.

1. *His verbis addit textus armenus* cessura erat: aut prosperitatem etc.
hæc etiam: quæ post captivitatem suc- 2. I. Cor. xv. 6.

CAPUT VII.

§ 1. *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan, filii Ozia regis Juda.* Id quod sæpe dixi, id et nunc dicam, prophetias olim, non ideo emissas fuisse solum, ut Judæi futura discerent, sed ut edocti, lucrum corde perciperent, et minarum terrore temperantiores fierent, bonorumque promissione studiosiores exercendæ virtutis; utrinque discentes et Dei potentiam, et ejus erga illos providentiam: hæc enim de causa hæc prædicebantur, ac ne putarent ea, quæ accidebant, temere et casu quopiam contingere, secundum quamdam naturæ seriem, aut secundum rerum cursum; sed viderent ex superno et divino decreto hæc utraque fieri; id quod illis maxime ad Dei cognitionem utile erat. Verum quoniam, ut ante dixi, prophetia non eodem ipso tempore suum exitum habebat, sed verba quidem tunc proferebantur, res autem post diuturna inde tempora exitum habituræ erant, cum jam nonnulli ex iis qui audierant, sæpe mortem obiissent, nec potuissent de dictorum eventu judicare; vide quid faciat et moliatur Deus. Prophetiam prophetiis connectit; iis quæ post longum tempus eventura essent, eam cujus exitus prope erat, per eam quæ illa in generatione exitum habitura erat, iis quorum eventus post diuturnum tempus futurus erat, maximam fidem faciens. In Evangeliiis autem hoc utilitatis genus alio modo tractat, miracula prophetiis copulans, aliud alio confirmans. Exempli causa, accessit aliquando ad eum leprosus, et mundatus est; ac post illum rursus puer centurionis a gravi illo morbo liberatus est, signaque hæc magna erant: et tamen non in signis stetit, sed et prophetiam adjecit. Quia enim centurio admirandam illam et magnam

exhibuerat fidem, qua puerum ab ægritudine eripuit, hæc subdidit Chistus; « Multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob, filii autem regni ejicientur extra¹ ». Hæc porro dicebat et gentium Ecclesiam et Judæorum reprobationem prænuncians, quod etiam nunc opere completum est, et sole clarius omnibus exhibetur. Sed tunc obscurum erat, et ab incredulis non facile admittebatur. Ideoque signum tunc exhibitum præcessit, quod multam fidem ante faciebat rei postea eventuræ. Quemadmodum et ipsa prophetia, quæ nunc opere completur, signo tunc facto magnam præbet confirmationem. Quid dixerit incredulus? An mundatum non fuisse leprosum²? Respiciat in prophetiæ veritatem, ut illa perspecta signo fidem habeat. Quid porro dixerint illi tunc Judæi? An ea quæ ille prædicebat non esse vera? Respiciant leprosum mundatum, et ex beneficio illi collato, futuris non negent fidem, cum maximum illi prophetiæ pignus acceperint, nempe signum; ut hodierni signi pignus prophetiam habent. Viden' quomodo alterum altero confirmetur? Illud etiam in veteri testamento videre est. Quia enim Jeroboam gravissima illa insania laboravit, et vitulas aureas erexit, veniens propheta futura prænunciavit, et signum statim dedit. Ne quis enim fidem non haberet iis, quæ post tercentos annos eventura erant, aram fregit, et adipem effudit, regisque manum arefecit, ex iis quæ ante oculos eveniebant, eorum quæ post multum temporis eventura erant, conspicuam præbens demonstrationem. Multaque hujusmodi videre est in novo et veteri testamento, Deo diversis modis salutis nostræ prospiciente. Id quod etiam hic accidit, et utique cum majori copia; non signum enim modo, sed prophetiam cum signo connexuit. Verum ut ea quæ diximus clariora evadant, ipsam historiam accurate prosequamur. *Et factum*

1. Matt. viii. 11.

2. *Text Arm. sic habet:* Utrum leprosus fuit mundatus, necne? ergo et prophetia vera est; si vero et prophetia vera est, et prophetiæ nolunt

credere, confundet certe eos leprosus, qui mundatus adstabat, ut per ipsum pignus futurorum acciperent. Viden' quomodo etc.

est in diebus Achaz, filii Joathan, filii Ozia regis Juda, ascendit Rasin rex Aram, et Phaces filius Romelia rex Israel in Jerusalem, ut oppugnarent eam, nec potuerunt expugnare.

§ 2. *Et annunciatum est in domo David a dicentibus: Consensit Aram cum Ephraim.* Haec historia sunt rerumque gestarum narratio. Sed qui mente valet et acute videt, multum hinc lucri referet, Dei magnam sapientiam, necnon ejus erga Judæos providentiam ediscens. Neque enim a principio bellum repressit, neque ipso ingruente urbem capi permisit; sed verbo tenus tantum comminationem fieri sinens, ejus experimentum prohibuit, illos una expergefaciens, et a socordia reducens, suamque potentiam demonstrans; quod videlicet ipse possit, etiam cum res ad extremum finem deductæ videntur, quasi nondum cœpissent, sic in periculo versantes illæsos servare. Quod ipsum sæpe fecisse videre est, ut verbi gratia in fornace Babylonica, in lacu leonum, et in aliis sexcentis casibus. Etenim hi venerunt, obsederunt, et muros adorientes, obsessorumque animos perterrefacientes, nihil ultra facere potuerunt.

Hinc autem perspicere licet decem tribuum iniquitatem, quod non modo civile incoeperint bellum, neque modo contra fratres arma moverint, sed etiam alienigenis exterisque gentibus se adjunxerint, et eos quibuscum societatem habere ipsis non licebat, etiam commilitones vocaverint, cum iisque castrametati adversus civitatem steterint. Etenim Rasin alienigenam adversus metropolim suam excitarunt. Eratque in prælio partium inæqualitas. Apud illos enim multitudo infinita erat, et urbes, et gentes et populi; hic autem nihil simile; sed urbs una et metropolis, ita ut Dei fortitudo exuberantius enitesceret. Nemine enim arma movente, nemine exeunte et castrametante, eorum maligni conatus in nihilum abierunt. *Non potuerunt enim* inquit, *expugnare eam.* At quid impediabat? Nihil aliud quam Dei manus, quæ eos invisibiliter depellebat. Verumtamen, ut jam dixi, bellum depulit, sed metum non statim sustulit. Nam ait: *Annunciatum est in domo*

David: consensit Aram cum Ephraim, et emota est anima ejus, et anima populi ejus. Cum vult Deus aliquid inopinatum facere, non statim miraculum inducit; sed prius eos qui beneficium consequuturi sunt, sensu malorum tangi sinit, ut ne, postquam a malis erepti fuerint, quidpiam ingrati animi exhibeant. Quia enim plerique hominum partim ex superbia, partim ex ignavia, mox ut malis defuncti sunt, eorum obliviscuntur, aut certe non obliti, res bene gestas sibi adscribi cupiunt; ipsos ut tristium sensu exagitarentur prius relictos, tunc demum liberat ab infestantibus, id quod etiam hic fecit; eorum corda exterreri permisit, et in angore multo versari, et tunc a malis ipsos eripuit. Hoc etiam modo erga magnum Davidem se gessit. Quia enim eum in aciem educturus erat, ac per ejus manus splendidum illud tropæum erecturus, non a principio belli id fecit, sed cum permisisset eos quadraginta dierum spatio confici timore, cum de salute sua desperarent, et sexcenta probra barbarus effunderet, nemoque surgere auderet, atque adversarium excipere; tunc scilicet, tunc cum jam se superatos faterentur, et infirmitas palam esset, eduxit adolescentulum ad bellum, et inexpectatam illam victoriam reportavit. Etenim si post hæc, post tantam imbecillitatis demonstrationem, rex ille servatus, a livore et invidia victus, Davidi insidiatus est, animo prorsus exulcerato, ingratusque erga beneficium visus est; si non tantum dedisset et suæ et exercitus totius ignaviæ argumentum, quid non fecisset? Idipsum et alibi sæpe Deum fecisse videre est; quod etiam hic agitur. Bellum namque soluturus et a tristibus liberaturus illos, sinit illos ante a malis exagitari. Ait enim: *Emota est anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in silva lignum a vento moveri solet.* Hoc etiam prophetiæ est proprium, ut eorum arcana in medium producat. Nam ¹ ejusque animi affectum nobis explicat, et claritatis causa imaginem addit, ut ingentem

1. *Text. Arm.* Cum enim dolores phetia vel a Deo, qui scrutatur corda. Et quid dicit? Agitata, inquit, hoc aliter fieri nequit, nisi vel profuit etc.

angustiam exprimat. Agitata, inquit, fuit anima eorum, dejectus est animus, de salute sua desperarunt, in extremis se versari putabant, nihil boni expectabant¹, singuli a suis cogitationibus prodicti erant. Quid igitur Deus? Liberationem prædicit, ipsamque tunc opere complet, ne alii cuiuslibet libertatem urbis adscriberent: mittitque prophetam, qui futura prænunderet. Ait enim:

§ 3, 4. *Dixit Dominus ad Isaiam: Egredere in occursum Achaz, et qui derelictus est Jasub filius tuus ad piscinam ascensus agri fullonis. Et dices ad eum: Observa ut quiescas, et ne timeas, neque anima tua infirmetur, neque formidet a duobus lignis titionum famigantium horum. Cum enim ira furoris mei fuerit, rursum medebor.* Quid est *Egredere in occursum*? Præ formidine et angore rex non quiescebat neque domi manere sustinebat; sed ut solent obsessi, frequenter exibat, muros circumspiciens, ad portas accedens, curiose perquirens, exploransque, quo in statu res hostium se haberent. Quapropter ait: *Egredere in occursum*. Quid vero sibi vult illud: *Tu et qui derelictus est Jasub filius tuus*? *Jasub* hebræorum lingua, conversatio dicitur et agendi modus. Quapropter Jesse Davidem mittens dicebat: « Et *Jasub* eorum accipies²; » id est, conversationem eorum annuntiabis mihi, et quid agant.

Hic igitur videtur mihi prophetæ præcipi, ut multitudinem secum accipiat; ut cum res exitum haberet, non possit rex ingrate se gerere, ac si nihil eorum a propheta audissent. Quod igitur ait, hoc est: *Egredere in occursum tu, et qui tecum versantur, qui relictii sunt ex populo.* Ne mireris autem si populum vocet filium suum; nam in sequentibus ait: « Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Deus³ ». Etenim patrum ordinem tenebant sancti, qui caritate et sollicitudine circa populum illum, eos omnes qui natura patres erant superabant. Relictos vero dicit, quod multi ab hostibus fuissent abdueti. *In via agri fullonis.* Magnæ mihi dif-

1. *Hic textus armenus sic habet:*
Non modo ille, sed etiam omnis populus; singuli in captivitatem sese ductos putabant. Quid igitur Deus? etc.

2. I. Reg. xvii. 18, ubi ita legitur:
“ Et pignus eorum accipiet „.

3. Is. viii. 18.

ficultatatis id esse videtur, si qui vallati et obsessi erant, ne respicere quidem extra portas audentes, tamen sese monstrabant. Nam extra muros hæc via jam esse videtur. Quænam igitur est hujus difficultatis solutio? Olim urbs duplici muro muniebatur; nam duo urbis mœnia erant, idque ex alio propheta attendere volentibus probare licet. Egressus igitur lapsum eorum erigit animum et de futuris confidere jubet: Quiesce, ait, *et ne timeas*, et reges vocat *litiones lignorum*, eorum simul vehementiam et imbecillitatem declarans. Nam ideo addidit, *fumigantium*, id est, qui mox exstinguendi erant. Exhinc declarans, non ex eorum potentia, sed ex Dei permissione invasionem esse factam, ait: *Cum enim ira furoris mei fuerit, rursum medebor. Et filius Aram, et filius Romeliæ.*

§ 5, 9. *Quia inierunt consilium malum Ephraim et filius Romeliæ contra te dicentes: Ascendemus in Judæam, et affligemus eam, et colloquuti avertemus eos ad nos, et præficiemus ei regem filium Tabeel. Hæc dicit Dominus Sabaoth: Non manebit consilium hoc, neque erit. Sed caput Aram Damascus, et caput Damasci Rasin. Et adhuc sexaginta quinque anni, et deficiet regnum Ephraim a populo. Et caput Ephraim Somoron et caput Somoron filius Romeliæ. Et si non credideritis, non intelligetis.* Rursus propheta magnum prophetiæ argumentum exhibet. Quia enim timor illos exagitabat, et ante oculos mala erant, bona autem in spe, expectationemque omnem superantia, nec satis creduli erant auditores, vide quid faciat. Dat signum maximum eorum quæ eventura erant, consilium hostium in medium adducens. Eorum namque animum aperit, quo moti urbem oppugnabant, et quid mutuo colloquuti essent, et quo pacto inito redierint. Ostenditque aut prodicionem esse id quod agebatur: *Colloquuti enim mutuo, inquit, cum ipsis, eos avertemus ad nos; aut multa arrogantia ipsos ebrios esse, existimantes ne armis quidem ipsis esse opus, neque acie et conflictu, ut urbem caperent. Satis est, inquit, si in conspectum veniamus et colloquamur et omnes in captivitatem abducentes discedemus. Deinde, ut solent*

arrogantes, hac spe inflati, de rege constituendo consilium ineunt, quasi jam capta urbe; et quem oporteat in metropolim regem constituere consultant. Eo in statu res illorum erant, inquit. Quæ vero Deus moliebatur, hæc omnia de medio sustulerunt. Idcirco subjunxit: *Hæc dicit Dominus*; neque hic stetit, sed adjecit: *Sabaoth*. Cum enim magni quidpiam annunciaturus est, potentiam Dei memorat, supernum nempe regnum, atque imperium illud magnum ac stupendum. Quid itaque ait Deus? *Non manebit consilium hoc, neque erit. Sed caput Aram Damascus*. Imperium ejus, ait, potestas ejus in Damasco stabit, nec ultra progredietur. *Et caput Damasci Rasin*. Et princeps Damasci, inquit, atque dominator Rasin erit, id est¹, in iis quæ ad ipsum pertinent manebit, ac majorem sibi non adjiciet potentiam. *Et adhuc sexaginta et quinque anni, et deficiet regnum Ephraim a populo*. Maxima veritatis demonstratio, quando tempora prædicunt prophetæ, ansam præbentes iis qui volunt explorandi cum accuratione vim prophetiæ. Nunc enim, inquit, abscedent ab urbe; sed post quinque et sexaginta annos, universa gens peribit, et regnum Israel de medio tolletur; ab hostibus intercepti abducentur omnes. Nunc certe ante excidium illud, nihil plus habebunt, quam ea quæ sua sunt. Ut ne enim rex audiens eos post sexaginta quinque annos perituros esse, apud se diceret: Quid igitur? si postquam nos nunc ceperunt, tunc peribunt, quæ hinc nobis utilitas? Confide, inquit, etiam de præsentibus. Capiuntur enim tunc omnino, sed nunc nihil plus habebunt, quam id quod habent. Sed erit caput Ephraim, hoc est, decem tribuum, Samaria: ibi enim illorum regia erat, et non ulterius extendetur, et caput Samariæ, rex Israel. Quod de Damasceno dicebat, hoc etiam hic significat, nempe nihil plus habituros, quam nunc haberent. Deinde quia verba dixerat humanam rationem superantia, et quamvis ratiocinationum seriem excedentia, cum id quod dicebatur prophetia esset, jure adjecit: *Nisi credi-*

1. *Text. Arm.* Id est: quod habet, tenebit, et nusquam alibi audebit se movere. *Et adhuc etc.*

deritis, neque intelligetis. Ne quæras, inquit, quomodo et qua ratione hæc futura sint: Deus ¹ enim est qui operatur, solaque fide opus tibi est, et intelliges operantis virtutem: demonstrationem omnem supra dictorum accepisti. Ideo David propheta dicebat: « Credidi propter quod loquutus sum ² ». Et Paulus hac arrepta dictione, e re illam ad res majores traxit dicens: « Habentes autem eundem spiritum fidei, secundum id quod scriptum est: credidi, propter quod loquutus sum, et nos credimus, propter quod et loquimur ³ ». Nam si vetera fide opus habebant, quæ tantum distant ab iis quæ in nova lege sunt, quantum cælum à terra; multo magis tam sublimium dogmatum cognitio, quæ in nullius unquam mentem venerunt. Id quod et ipse significans dicebat: « Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se ⁴ ».

§10, 14. *Et adjecit Dominus loqui ad Achaz dicens: Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum, sive in excelsum. Et dixit Achaz: Non petam, et non tentabo Dominum. Et dixit Isaias: Audite ergo domus David: Numquid parum vobis est agonem exhibere hominibus? Et cur Domino exhibetis agonem? Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium: Et vocabunt nomen ejus Emmanuel.* Multa Dei indulgentia, ingratissimus est regis animus. Oportebat enim eum, audito propheta, de dictis nihil dubitare: quod si dubitabat, saltem, viso signo, credere, quod plerique apud Judæos fecerunt. Etenim Deus, benignus cum sit, non recusavit sæpe signa præbere crassioribus et humi repentibus terræque affixis: ut fecit Gedeoni. Cum enim (Achaz) esset imperitior et admodum rudis, vide quo Deus se demiserit: ipse illum attrahit: et hortatur ut signum petat: etsi non parvum hoc signum erat, ejus arcana prodere, ejusque sententiam totam in

1. *Tet. Arm.* Deus enim est, qui rum veritatem. Ideo David etc. juxta voluntatem suam operatur omnia, solaque fide opus tibi est; et quum operantis virtutem conspicias, tunc denique intelliges et ejus dicto-

2. Psalm. cxv. 1.

3. II. Cor. iv. 13.

4. I. Cor. n. 9.

medium producere, et simulationem ejus omnem detegere. Quia enim propheta dicebat: *Pete tibi signum*; ille vero se admodum credere simulans respondebat: *Non petam, et non tentabo Dominum*; vide cum quanta vehementia Propheta sectionem infligat, jure post demonstratam simulationem, gravius intentans crimen. Ideo illum ne responsione quidem dignatur, sed ad populum sermonem convertit: *Audite domus David: Nunquid parum vobis est agonem præbere hominibus? Et cur Domino agonem præbetis?* Obscurum est id quod dicitur: ideo dictum illud accurate est explicandum. Quod enim dicit, hoc est: Num mea verba sunt? num mea sententia? Si autem hominibus non credere sine causa, grave et criminatione dignum est; multo magis Deo. Illud igitur *agonem præbere*, nihil aliud est quam fidem negare. Hoc, inquit, num parvum crimen est? An parva criminationis causa hominibus non credere? Quod si hoc grave, multo magis non credere Deo.

Hoc porro dicebat, ut discerent omnes, prophetam decipi non posse, nec a verbis, quæ prolata fuerant, deceptum esse, sed ab iis quæ in mente Achazi erant, ferebat sententiam. Hoc et Christus sæpe fecisse in Evangeliiis legitur. Prius enim quam demonstrationem ex signis præberet, malitiam Judæorum, quam mente versabant in medium proferens, hoc jam non parvum signum edebat. Ut fecit circa paralyticum: cum enim ille dixisset: « Confide, fili, dimittantur tibi peccata¹ », ipsique dicerent in semetipsis: « Blasphematur »; dixit illis priusquam paralyticum roboraret: « Quid cogitatis mala in cordibus vestris²? » Maximum hoc præbens divinitatis indicium, quod arcana mentis nosset. « Tu enim, inquit, nosti corda solus³ ». Et David rursus ait: « Scrutans corda et renes Deus⁴ ». Hoc etiam prophetis sæpe dabat Deus ut nossent, ut qui audiebant hinc ediscerent, nihil eorum quæ dicebantur humanum esse, sed superne et de cœlis omne decretum esse delatum. Ideo vocalissimus hic Isaias, postquam cum omni moderatione regem erat

1. Matt. ix. 2.

2. Ibid. 3, 4.

3. Esther. xiv. 15.

4. Psal. vii. 10.

alloquutus, eumque a malis liberaverat, ac de præsentibus confidere jusserat, et indicia hujusce rei ipsi præbuisset, quod consilium se oppugnantium ipsi aperuisset, prodicionem detexisset, excidiumque integrum Israelis prædixisset, et tempus adjecisset; his non contentus, ulterius progreditur, neque insistit ut signum postulet, sed illum, ob nimiam incredulitatem id nolentem, hortatur; neque id simpliciter, sed liberam potestatem signum eligendi relinquit. Neque enim dicit hoc, vel illud signum, sed ut volueris, ait, dives est Dominus, omnipotens virtus, ineffabilis potestas: si ex cœlis volueris, nihil impedit; si ex terra, nihil prohibet: id enim sibi vult illud, *in profundum, aut in excelsum*. Cum autem nec sic eum adduxerit; ne hic quidem tacuit, sed reprehensione subjuncta, idque ad emendationem audientis, et ut ostenderet, se non illum decepisse, neque circumvenisse verbis, prophetiam revelat arcanam, in salutem orbis futuram, et in rerum omnium emendationem: aitque signum non deinceps dari Achazo, sed toti Judæorum populo. Initium enim ipsum regem alloquebatur; quia vero se ipse indignum reddidit, turbam populi alloquitur. *Ideo inquit, dabit, non tibi, sed vobis signum*. Vobis, quibusnam? iis qui sunt in domo David. Etenim illinc signum exortum est. Quodnam igitur est signum? *Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel*. Observandum, id quod et ante dixi, non Achazo datum fuisse signum. Quod autem id non ex conjectura dicatur, ipse propheta objurgavit et accusavit dicens: *Numquid parum vobis est agonem præbere hominibus?* et adjicit: *Ideo dabit Dominus vobis signum: Ecce virgo in utero habebit*. Si autem virgo non fuisset, signum non erat. Signum enim rerum seriem excedere debet, et naturæ consuetudinem superare, itemque novum et inexpectatum esse, ita ut id insigne sit singulis qui vident et audiunt: ideo enim signum appellatur, quod sit insigne. Insigne autem non fuerit, si delitescat in communitate cæterarum rerum. Itaque si sermo esset de muliere secundum naturæ legem pariente, cur signum vocaret quod quotidie fieri solet? Ideo in exordio sermonis,

non simpliciter dixit: *Ecce virgo*: sed, *Ecce hæc virgo*, additione articuli insignem quamdam, et hanc solam fuisse nobis subindicans. Quod enim hoc additamentum id significet, ex Evangeliiis discere possumus. Cum enim ad Joannem misissent Judæi interrogantes: Quis es? non dicebant, tu es Christus sed, Si tu es ille Christus¹ Neque dicebant, tu es propheta: sed, si tu es ille propheta. Quod utrumque eximium erat². Ideo Joannes Evangelium ordiens non dicebat: In principio erat verbum; sed « In principio erat illud verbum, et illud verbum erat apud Deum³ ». Sic et hoc loco, non dixit: *Ecce virgo*: sed *Ecce hæc virgo*. Ac cum dignitate prophetæ convenienti, illud, *ecce*, præmittitur. Nam ferme videntis et imaginem in mente habentis hæc erant, multamque in se habentis eorum quæ dicebantur evidentiam. Nam illi oculi clarius quam nostri illa sub aspectum non cadentia videbant: sensus enim decipi potest, Spiritus vero gratia nulli fallaciæ obnoxiam sententiam præbebat.

Et cur non adjecit, inquires, partum fore ex Spiritu sancto? Prophetia erat id quod dicebatur, et sub umbra annunciari debebat, ut sæpe dixi, ob ingratum audientium animum, ne omnia clare discerent, libros omnes comburerent. Si namque prophetis non pepercerunt, multo minus a scriptis abstinuissent. Quod autem id non ex conjectura dictum sit, alius quidam rex sub Jeremia cum ipsos libros accepisset, discidit, et igni tradidit. Viden' insaniam intolerabilem? Viden' iram ratione vacuum? Non satis ipsi fuit scripta oblitterasse, etiam combussit, ut rationis expertem affectum impleret. Attamen etsi mirabilis hic propheta obscure loquutus sit, totum tamen exhibuit. Virgo namque, donec manet virgo, unde parere possit, nisi ex Spiritu sancto? Solvere enim legem naturæ non alterius erat, quam ejus qui condidit naturam. Itaque cum dixit, *virgo pariet*, totum declaravit. Proinde dicto parto, dicit et nomen

1. Joan. i. 20.

2. *Text. Arm.* Quorum utriusque virtus additione articuli patefit. Ideo Joannes etc.

3. *Idem.* i. 1.

ejus qui natus est; non id quod ei impositum est: sed id quod ex rebus ipsis illi competebat. Quemadmodum enim Jerusalem vocat civitatem justitiæ, licet nusquam hoc nomine appellata sit, sed ex rebus ipsis hanc sortita sit nomenclaturam, eo quod admodum mutanda in melius et æquitatis patrociniū foret. Etenim cum illam meretricem vocat, non significat eam aliquando hoc nomine fuisse vocatam; sed a nequitia nomen imponit; sic et postea a virtute¹. Idipsum itaque de Christo dicendum, quod nempe ipsi ex rebus nomen imposuerit. Tunc enim maxime « Nobiscum Deus »² factus est, cum in terra visus est et cum hominibus conversatus est, multaque erga nos providentiam exhibuit. Non enim ultra Angelus, non Archangelus nobiscum, sed ipse Dominus qui descendit, omnem in se suscepit emendationem, cum meretricibus loquens, cum publicanis recumbens, in peccatorum domus ingrediens, latronibus liberam loquendi fiduciam indens, magos attrahens, omnia perlustrans et reformans, ipsam naturam sibi ipsi uniens. Hæc itaque omnia propheta prænunciat, simul partum dicens, et partus lucrum ineffabile illud et immensum. Cum enim Deus cum hominibus est, nihil ultra timendum, nihil tremendum, sed de omnibus fidendum est: id quod etiam factum est. Nam antiqua illa et immota mala soluta sunt, lata contra communem hominum genus sententia submota est, peccatique nervi rupti sunt, diaboli tyrannis soluta, paradisusque omnibus inaccessus homicidæ et latroni primum aperitur, cælestes fornices reserantur, homoque cum angelis commiscetur, ac natura nostra ad regium solium adducitur: inferni carcer inutilis mortisque nomen solum mansit, re ipsa vacuum: martyrum chori, et mulieres stimulos inferni fregerunt. Hæc itaque omnia prævidens propheta exsultabat et choreas agebat, et uno verbo omnia nobis declaravit, Emmanuelem nobis prænuncians.

§ 15-16. *Butyrum et mel comedit, antequam sciat ipse vel præeligere mala, eliget bonum. Quia antequam sciat puer bonum aut*

1. *Text. Arm.* Sic et postea a justitia, justitiæ vocata est civitas. Idipsum etc.

2. *Matth. i. 23.*

malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum. Quoniam puer iste natus neque homo simplex erat, neque Deus tantum, sed Deus in homine, jure propheta sermonem variat, nunc hoc, nunc illud dicens, stupenda proponens, nec permittens ut fides negetur æconomiæ propter eminentiam miraculi. Cum dixisset enim virginem esse parituram, id quod naturam superabat, et illum Emmanuel vocandum esse, quod ipsum expectatione majus erat; ne quis Emmanuelem audiens, in Marcionis et in Valentini morbum incideret, propter dispensationem, clarissimam induxit dispensationis demonstrationem, a mensa ipsi fidem faciens. Quid enim ait? *Butyrum et mel comedet.* Id vero non divinitatis fuerit, sed naturæ nostræ¹. Idcirco enim non simpliciter in homine ab se formato habitavit; sed etiam in utero gestatus est, idque per novem menses, partum pannosque subiit, et cibum tenellæ ætati consentaneum; ut per hæc omnia os obturaret iis qui incarnationem negare auderent. Hæc itaque prævidens propheta, non² natalia solum et mirabilem partum dicit, sed etiam alimentum tenellæ ætatis, quo in cunabulis usus est, quod nihil differebat a cæterorum hominum esca, nec quidpiam insolitum habebat. Nam in illo neque omnia diversa erant, neque omnia communia. Illud enim, ex muliere nasci, commune est; ex virgine autem³, majus quam conditio nostra ferat; alimentum sumere rursum, ex naturæ lege est, quæ cæteris competit, ac commune est; at templum illud inaccessum esse nequitiae, neque experimentum ullum malitiæ habere; hoc novum, hoc stupendum est et ipsi soli competit. Ideoque et hoc et illud posuit. Non enim post experimentum malitiæ a malitia abstinit, inquit, sed ab ipso principio et exordio omnem virtutem exhibuit. Quod et ipse ait: « Quis ex ipsis arguet me de peccato?⁴ »

1. *Text. Arm. addit:* Quod et ejus corpori¹ convenit.

2. *Text. Arm. sic habet:* Non tantum mirabile partum dieit, sed et pannos minime obtegît; ita ut nihil haberet plus quam cæteri homines, nec

quidpiam insolitum. Nam in illo etc.

3. *Text. Arm. addit:* Intacta nihilominus manente virginitate, majus quam etc.

4. Joan. viii. 46.

Et: « Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidpiam¹ ». Atque hic ipse propheta in sequentibus ait: « Peccatum non fecit, neque dolus inventus est in ore ejus² ». Hoc certe et hoc loco ait. Quia prius quam sciat ipse vel mala praeligere, ab ætate illa nullum experta malum, ab ipso principio virtutem ostendet, nihilque cum nequitia commune habebit. *Quia priusquam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Rursum iisdem verbis eandem sententiam subindicat, et in eodem versatur sermone. Quia enim admodum sublime erat id quod dicebatur, narrationis continuatione ipsi fidem conciliat. Quod enim supra declaravit dicens: *Priusquam sciat ipse vel praeligere mala*, hoc postea subindicavit dicens: *Priusquam sciat puer*, et enarratione rursum utitur dicens: *bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Hujus enim solius erat hæc prærogativa. Ideo et Paulus hoc assidue versat, et Joannes videns illum, hoc prædicavit. « Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi³ ». Qui autem aliorum peccata tollebat, multo magis ipse a peccato immunis erat. Et Paulus, ut modo dicebam, frequenter idipsum clamat. Quia enim ille moriturus erat, ne quis infidelium putaret, ipsum peccati sui dare pœnas, frequenter ejus impeccabilitatem in medium adducit, ut mortem ipsius peccati nostri solutionem esse ostenderet. Quamobrem dicebat: « Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur. Etenim quod mortuus est, peccato mortuus est⁴ ». Neque morte illa, quasi reus, inquit, secundum rationem peccati mortuus est, sed pro communi omnium delicto. Si itaque priori morti secundum hoc obnoxius non erat, satis superque demonstratum est, ipsum non amplius moriturum esse. *Et derelinquetur terra, quam tu times, a facie duorum regum.* Quod frequenter facit propheta, id etiam fecit hoc loco. Post prophetiam ad historiam sermonem reducit. Hoc etiam modo circa Seraphim se gessisse perspicue ostendimus, quod etiam hic effecit. Cum enarravisset enim bona orbi terrarum ob-

1. Joan. XIV. 30

2. Is. LIII. 9.

3. Joan. I. 29.

4. Rom. VI. 9.

ventura, ad regem demum sermonem convertit. Ideo hæc subjungit: *Derelinquetur terra*. Quid est, *derelinquetur*? Intacta erit, libera erit, nihil molestum patietur, belli mala non sustinebit. *Et derelinquetur terra, quam tu times*, pro qua tu formidas, pro qua tremis, *a facie duorum regum*, Damasceni nempe et Israelitæ. Deinde ne per bonorum prophetiam segnior evaderet, nec per pacem mollior, ejus rursus animum perstringit dicens:

§ 17. *Sed adducet Deus super te et super populum tuum, et super domum patris tui dies, qui nondum venerunt, ex quo die abstulit Ephraim a Juda, regem Assyriorum*. Per hæc enim indicat barbarorum irruptionem, qua urbem a fundamentis diruerunt, ipsisque in captivitatem abreptis abierunt. Hæc vero prædicit, non ut eveniant, sed ut metu temperantiores facti, comminationem depulsent. Quia porro neque ex bonis, quæ præter meritum consequuti sunt, meliores sunt effecti: quod enim præter meritum hæc consequuti sint, ostendit regis animus et ingens incredulitas; neque terribilium comminatione mutati sunt, sed utrique salutari pharmaco vehementer obstiterunt; sectionem demum profundiore infligit, excindens putridum ulcus, et immedicabili morbo laborantes resecans. Quid sibi vult illud: *ex quo die abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum*? Irrupere barbari illos omnes abducturi; sed omissis Juda et duabus tribubus¹, contra Israel conversi sunt. Quod igitur dicit, hoc est: A die illo, quo decem tribus barbarorum exercitum ad se pertrahent, a vobisque avertent, ob peccati sui magnitudinem, iisque adversus se evocatis abductæ erunt; ab illo, inquam, die timere et formidare demum oportet. Progressi namque, ad vos etiam venient, nisi resipiscatis. Aitque, ab illo die adducet eos. Non enim simul cum Israelitæ abducerentur, illi capti sunt, sed parum intercessit temporis. Quod igitur dicit, hoc est, decreto suo tunc dies illas induxisset, sed expectabat Deus et patienter ferebat, etiamsi jam tunc peccata supplicio digna essent; id quod

1. *Text. Arm.* Equitantes in captivitatem abduxerunt omnem Israel. Quod igitur etc.

sæpe facere consuevit, ut cum assignatus dies adveniret, adhuc procrastinet et cunctetur; quod est maximum clementiæ ejus indicium, necnon argumentum conspicuum ingrati eorum animi, qui ejus indulgentia nolunt, ut par esset, uti. Hoc igitur ait hoc loco, jam tunc nempe comminationem, jam tunc divinam iram adfuisse, ut supplicio ad fores adducto, excitaret ad pœnitentiam, meliores redderet, et post illorum excidium in angore constitueret, neque quia illi abducti fuerant, hi vero effugerant, ideo segniore fierent.

§ 18. *Et erit in die illa: sibilabit Dominus muscis, quæ dominabuntur parti fluminis Ægypti.* Viden' me non frustra dixisse ipsum metum augere volentem, ab illa die comminationem intulisse. Quæ sequuntur itaque hoc indicant, queis verbo timorem incutit, exercitus illis declarans, qui formidabiles ipsis erant, et invasionis facilitatem demonstrans, id quod illos admodum percellerat, exercitus multitudinem indicans, quod illorum animos maxime terrebat. Hæc porro omnia in sequentibus subindicavit. Animum autem adhibe: *Et erit in die illa*, inquit, *sibilabit Dominus muscis.* Muscas hic vocavit Ægyptios, ob impudentiam et inverecundiam, et quod sæpe repulsi, sæpe instarent, neque tantillum respirare ipsis concederent, sed sæpe illis sexcenta negotia facerent, ut muscæ vulneribus, sic continue ipsorum calamitatibus insistentes. Hos igitur ducet Deus; nec tamen dixit, ducet, sed *sibilabit*, facilitatem ascensus ostendens et inexpugnabilem Dei potentiam, quodque sufficiat nutus ejus ut omnia sequantur. Meritoque ab his comminandi initium ducit, quæ jam experti erant. *Et api, quæ est in terra Assyriorum.* Syrus et Hebræus, ut aiunt non dicunt apes sed crabrones. Quia enim non illos adhuc admodum experti erant, insecti hujus imagine in anxietatem illos ingentem conjiciebat, hinc declarans illorum vehementiam, pungendi vim, atque pugnandi, vulnerum acerbiter, velocitatem adventus, se ab eis tuendi difficultatem.

§ 19. *Et venient et requiescent omnes in vallibus regionis, et in foraminibus petrarum, et in speluncis, et in omni fissura, et in*

omni ligno. Enarratis gentium terrore exercitusque celeritate, multitudinem demum recenset. Non dixit, castrametabuntur, sed *requiescent*, neque venturos quasi ad hostilem regionem, sed quasi in propria deliciis se dedituros, quasi nullo labore vel defatigatione egeant, sed quasi ad certam victoriam, et paratam prædam. Idcirco ait: *Venient et requiescent*, quod victores indicat, tropæum erigentes ¹ et post multum sudorem multasque cædes requiescentes. Neque in campestri solum loco requiescent, sed quia immensa sunt multitudo, non capax erit regio tot corporum, sed valles, petrae, montes, saltus, et omnia obtegentur barbarorum corporibus. Quamquam etsi non tam feroces fuissent, neque sic superatu faciles erant, multitudo quippe sufficebat ad illos consternendos. Quando autem utrumque aderat, et tanta multitudo et tam ingens potentia et, quod omnium gravissimum est, ira Dei exercitum ducens, quæ demum spes salutis? Illud vero, *in omni fissura, et in omni ligno*, hyperbolice dictum est ². Neque enim in arboribus erant requiem capturi; sed simul, ut dixi, hyperbolem obscure adhibuit, et in metaphora crabronum mansit.

§ 20. *In die illa radet Dominus novacula inebriata*. Timorem per exercitus auctum rursum amplificat, ad cælum sermonem transferens, ostendensque non barbaros quosdam Ægyptios aut Persas, sed Deum esse qui Judæis bellum infert. *Novaculam* autem hic vocat intolerandam ejus iram, quam nemo ferre possit, facile invadentem et consumentem. Quemadmodum enim pili corporis novaculæ aciem non sustinent, sed statim cedunt et abeunt; sic et res Judaicæ iram illam a Deo immissam nunquam sustinuerint, ait. *Novacula igitur inebriata* vigentem plenamque Dei iram, completamque sententiam nobis declarat. Quod autem ait: *Trans flumen regis Assyriorum*, trans Euphratem ³ videlicet:

1. *Text Arm. sic habet*: Quod victoriam indicat atque facilem expugnationem et multas cædes.

2. *Text. Arm.* Multitudinem indicat.

Neque enim in arboribus etc.

3. In textu armeno diverso nomine appellatur flumen, id est: *Arazani*, qui rivus in Euphratem influit.

ut erat Judæa et Palæstina omnis a Perside redeuntibus. Hæc itaque omnia, inquit, penitus delebit. Caput autem, capillos, barbam et pedes, universam regionem dicit, sub comparatione corporis, eamque totam sermone complectitur, quemadmodum initio dicebat: « Omne caput ad laborem et omne cor ad dolorem. A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas ¹ ». Non de uno tantum dicens homine, sed totam regionem uni comparans corpori. Hoc autem hic dicit, totam terram grave subituram supplicium esse. Et hoc quidem per novaculam, illud vero per corporis imaginem declaravit, ostendens, decretum a Deo latum acerbius quam novaculam quamlibet, et homines et terræ fructus consumpturum, illamque nudam et desertam relicturum esse ². Deinde ejus vastitatem per aliam comparationem exhibet. Idque facit curans ut timor semper vicens maneat, et angor longitudine sermonis non minuatur. Et quidem videtur hic sermo iis, qui non attendunt, quædam bonorum promissa complecti; sed qui accurate scrutantur, sciunt ingentis vastitatis esse demonstrationem. Quid enim ait?

§ 21, 22. *Et erit in die illa, nutriet homo vitulam boum, et duas oves. Et erit, ex plurima potione lactis comedet butyrum. Quia butyrum et mel comedet omnis relictus super terram.* Hoc multam, ut dixi, vastitatem indicat. Terra enim, quæ frumentum et hordeum ferebat, hominibus destituta, uberem pabulationem ovibus præbebit, et ita uberem, ut ob abundantiam talis pabuli, sufficiant oves duæ et una vitula, ut possessori fontes lactis præbeant. Itaque abundantia pabuli brutorum, solitudinis hominum maximum est argumentum. Mel quoque illud subindicat; solent enim apes in solitudinibus lubenter versari, ubi abundanti esca fruuntur, et ubi nullus sit qui perturbet. Ut vero discas illam ingentem solitudinem subindicare, ex sequentibus disci potest.

§ 23, 24. *Et erit in die illa, ubi fuerint mille vineæ mille*

1. Is. i. 5.

2. Quæ sequuntur usque ad ea ver-

ba: Et quidem videtur etc., in textu armeno desiderantur.

siclorum, in incultam erunt et in spinam. Cum sagitta et arcu ingredientur illuc, quia inculta et spinis obsita erit omnis terra. Magnum et hoc infelicitatis signum est, quod non montes et silvæ, sed ipsa arabilis terra, quæ diligenter colebatur, spinas ferat. Neque enim temere vinearum pretium posuit; sed ut naturam terræ demonstraret, multamque colonorum curam. Attamen illa, quæ prius tam prospera erant, inquit, et agricolarum manibus fruebantur, in tantam vertet solitudinem, ut spinas pro vineis ferant, et tantum incutiant ingredientibus terrorem,¹ ut nemo audeat nudus et sine armis introire. Hoc vero ait, solitudinem loci declarans, multamque illis in locis ferarum frequentiam. Illorum itaque animo timore perculso, ipsisque vehementi incusso metu, rursum sermonem parum remittit, bona admiscens, necnon mutationem in melius, ut utrinque Dei potentiam agnoscerent. Verum in terribilibus diutius insistit, bona vero statim, ut dixit, intermittit. Quare? Quia hoc maxime increpationis pharmaco tunc egebant; ita ut postquam copiose illud apposuit², quo sinat parumper respirare, et hinc etiam ad virtutem eos evocet, bona intermisceat, dicens:

§ 25. *Omnis mons aratro sulcatus, arabitur.* Quemadmodum enim irato Deo, etiam ferax planities solitudo erit; sic illo placato, etiam loca aspera pinguioris terræ conditionem acquirant, et aratrum excipient atque semen³. His porro peractis, etiam ea quæ hæc sequuntur aderunt, pax, libertas, fiducia, nec ullus erit timor, ut pridem. Nam ait: *Non ingreditur illic timor. Erit autem ab inculta terra, et a spina in pascua ovis, et in conculcationem bovis.* Per hæc rursus res prosperas significat, sicut et ulterius progrediens ait: « Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi

1. *Sic habet textus armenus:* Et tantum incutiant habitantibus terrorem, eaque futura sit regionis illius conditio, ut nemo nudus ac inermis incolere audeat. His verbis desolationem

ac excidia loci indicat, multamque etc.

2. *Hic versus non reperitur in textu armeno.*

3. *Hæc verba:* Et aratrum excipient atque semen, non leguntur in text. arm.

bos et asinus calcant¹ ». Quemadmodum² enim, cum solitudinem vult significare, sirenas et onocentauros in medium adducit, sic cum pacem et securitatem, animalia mansueta et tractabilia: quæque agriculturæ inserviunt, ubique conspicua exhibet, ab his ea quæ eorum ministerio fiunt indicans, agriculturam et alia eorum ministeria.

1. Is. xxxii. 20.

2. *Text. Armenus*: Quemadmodum enim, cum vastitatem regionis vult significare, de sirenis et onocentauris loquitur, sic et cum pacem ac pro-

speritatem ejus, animalia mansueta ac domestica, et agricolas et agriculturam adducit. *Hic finem hujus capituli codex armenus habet.*

CAPUT VIII.

§ 1 - 4. *Et ait Dominus ad me: Sume tibi tomum chartæ novum, magnum, et scribe in eo stylo hominis, ut velociter depredationem faciat spoliolorum. Adest enim, et testes mihi fac fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachia. Et accessi ad prophetissam, et in utero accepit, et peperit filium. Et dixit mihi Dominus: Voca nomen ejus, cito spolia, velociter prædare. Quia antequam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariae coram rege Assyriorum.* Hæc duo præcepta secundum literam videntur omnino diversa esse, nihilque commune habere. Si quis vero sententiarum vim accurate exploraverit, multam videbit in ea re consonantiam et unum scopum. Necessarium autem est prius dicere cur prophetia in hominum vitam inducta sit. Cur ergo invecta sit, necesse est dicere. Solet Deus ad pœnas peccantibus inferendas cunctari et procrastinare, quemadmodum promptus celerque est ad beneficia probe viventibus præstanda. Hoc id efficit ut segniores decident, eo quod ultio scelerum non e vestigio sequatur. Ut ergo Deus patientiam suam exhibeat, neque tamen illi hinc segniores evadant, prophetiæ pharmacum apparat, non suppliciorum experimento, sed interim præscientia erudiens peccatores; ut si auditis comminationibus meliores evadant, pœnæ experimentum depellant: sin vero sine sensu maneant, tunc ipsis supplicium inferat. Hoc perspicuus diabolus, et quantum hinc lucri foret cogitans, pseudoprophetas immisit, qui prophetis minantibus famem, pestem, bella, barbarorum incursionem, contradicebant, fausta annunciantes. Quemadmodum

enim Deus metu verborum volebat supplicii experimentum depellere; sic et diabolus contrarium operabatur, verborum illecebris eos emolliens et segniores reddens, necessitatem afferebat ut supplicia reipsa experirentur. Hinc quia postea pseudoprophetis fidem habentes, ac virtutis exercitium contemnentes, sed in peccatis suis permanentes, sibi supplicium attrahebant, ac per exitum, prophetarum veritas ostendebatur, et pseudoprophetarum mendacium detegebatur; aliam rursus machinam apparat ad eorum perniciem qui se intercipi sinunt. Suasit enim ipsis, qui deceptu faciles erant, has, quæ accidebant, calamitates ex dæmonum ira provenire, quod ab ipsis negligenter ac despectui haberentur. Hanc igitur fallaciam ut tolleret Deus, ante multa tempora quæ illis eventura erant, imo potius quæ ipsos comprehensura erant mala prænunciat, ut qui illos decipiebant non possent iræ dæmonum hos eventus adscribere. Quod autem non per conjecturam hæc dicam, audi Isaiam dicentem: « Scio quia durus es, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua ænea. Ideo ab initio loquutus sum tibi, ne dicas: Idola mihi fecerunt, et sculptilia et conflatilia mihi fecerunt. Neque nosti, neque audita fuere tibi¹ ». Quia igitur, ut dicebam, utque ex testimonio videre est, dæmonibus illa adscribebant, venit prophetia hanc tollens fraudem, et ea ante multa tempora prædicens. Sed quia etiam sic verisimile erat eos, ingrati cum essent, dicturos esse: Non prædixistis, non prius audivimus, nunc id fingitis post eventum: non enim nostis ea quæ eventura sunt. Undenam ergo id palam erit, quod nempe dictum fuerit? Vide quomodo illis clare ineluctabile paret argumentum, impudentia consuens ora. Non enim permittit ut tantum dicat, sed jubet in charta scribi ea quæ dicuntur: neque modo scribi, ne liceret eis dicere, hoc postea finxit, sed etiam testes scriptorum vocat homines fide dignos et a dignitate et a morum probitate. Nam ait: *Fac mihi testes, fideles homines, Uriam sacerdotem et Zachariam*, ut quando rerum exitus

erit, et illi dixerint: Hæc ante multa tempora non dicta fuere, eductus liber et testes qui aderant, impudentibus illis os obturent. Ideo ait: *Sume chartæ tomum novum*, ut ne si vetus jam sit, cito pereat; sed qui multo duret tempore, et per scripta illos incuset, *Et scribe stylo hominis*, id est, calamo, *quæ futura sunt*. Quænam futura sunt? Bellum, victoria barbarorum, spoliolum deprædatio, exuviarum rapina. Hæc itaque omnia, inquit, scribe, ut velociter deprædationem faciat spoliolum. *Adest enim*. Quid sibi vult illud: *Adest enim*? Hæc duo significat: nempe jam tunc peccatorum magnitudinem, ultionem expetiisse, et in foribus jam esse vindictam: ipsum vero cunctari, patientia sua volens illos meliores reddere, et ultionem amovere: ipsique facile esse solo nutu omnia ad effectum perducere. Quia enim de barbaris sermo erat, qui bellum illaturi erant: Ne putetis, inquit, viæ longitudinem, exercitusque multitudinem cunctationem quamdam allaturam esse; id quod solet apud homines accidere. Nam Deo adest is, qui procul est: ita facillimum ipsi est uno temporis momento ab extremis terræ partibus, etiamsi illi magno numero sint, illos statim adducere vobisque sistere. *Et testes mihi fac fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachie*. Cujus rei testes? Temporis. Ut si scripta calumniis impetantur, homines adhuc viventes, qui dum hæc scriberentur præsentibus erant, tempusque apprime noverant, quo hæc dicebantur, possint os obturare impudenter oblatrantibus. Eidem hæret argumento id quod sequitur, clarius rei probationem inferens. Quomodo et qua ratione? Ipsa verba audiamus. *Accessit enim*, ait, *ad prophetissam*. Uxorem propriam sic forte vocavit, quod illa etiam prophetico spiritu dignata fuisset: nam non viris modo hæc munera dabantur, sed in muliebrem etiam sexum transierant. Neque enim ut in sæcularibus negotiis officia distinguuntur, et alia virorum sunt, alia mulierum, nec possunt illæ functiones inter se commutari: ita se res habet in spiritualibus. Sed paria sunt certamina, communes coronæ. Et hoc utique videre est in veteri et in novo testamento, in toto hu-

mano genere contingere. Cum hac igitur ex lege matrimonii congressus cum esset, prægnantem illam effecit. Et postquam natus esset puer, nomen novum et admirandum ipsi imposuit, quod futurorum historiam complecteretur. Quid enim ait? *Voca nomen ejus, cito spolia, velociter prædare*. Ut etiamsi scriptis fides non haberetur in tomo positus, appellatio pueri futurorum historiam complectens et ante eventum rerum imposita, ac frequenter omni tempore prolata, vel impudentissimorum ora consueret. Quod enim hæc propheta non post eventum effinxerit, sed longe ante præviderit, etiam ¹ ii qui ex studio ingrati stupidique erant, hinc ut crederent adduci poterant, qui ante rerum eventum hunc puerum viderant sic appellari, et futurarum calamitatum doctrinam sic prædicare. Ideoque prophetiæ vim interpretatur, tempusque accurate significat his verbis ²: *Quia antequam sciat puer vocare patrem vel matrem, accipiet potentiam Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum*. Quod dicit, hujusmodi est. In tempore, inquit, immaturæ ætatis, cum nondum possit loqui, victoria et tropæa erunt; non quod puer possit aciem instruere, hostesque profigare: sed quod ætas illa, sive tempus illud elapsum antequam puer loqui possit, omnia tradat hostibus.

§ 5 - 7. *Et adjecit Dominus ad me loqui adhuc: Eo quod non velit hic populus aquam Siloam, quæ manat quiete, sed vult habere Rasin et filium Romeliæ regem super vos: Propter hoc ecce adducit Dominus super vos aquam fluminis fortem, multam, regem Assyriorum*. Deus pro more suo, non solum pœnas prædicat, sed causas affert, ut sic auditores erudiat: id hoc etiam loco facit. Ubi enim prædixit devastationem per alienigenas futuram, abrepta spolia et barbarorum irruptionem prænunciavit, causam belli dicit. Quænam hæc? Ingratus civitatem incolentium animus. Quoniam, inquit, cum regem habeant moderatum, mitem et mansuetum, ab eo

1. *Hæc verba, usque ad ea: Ideoque dicit: Ideoque interpretatio nominis prophetiæ vim etc. non reperiuntur in pueri, tempus accurate significat: Quia textu armeno. antequam sciat etc.*

2. *Pro his verbis textus armenus*

resilierunt, tyrannosque optarunt, et sub alienum imperium transfugere conati sunt, felicitatem suam non ferentes, desiderium eorum copiosius explebo, barbarum quemdam et inhumanum adducens. Metaphorice porro verbis utitur, mores indigenæ regis describens, et barbari potentiam. Id vero facit, quod semper dixi, ut majorem sermonis emphasim exhibeat. Ideo ait: *Eo quod nolint aquam Siloam*; non de aqua dicens, sed quia fons sensim et sine strepitu manat, lenitatem et moderationem ejus qui tunc regnabat, tranquillo aquarum cursui comparat, et *Siloam* ipsum vocat ¹, quod lenis sit et mansuetus: id quod maximam subditis affert criminationem, qui cum non grave jugum haberent, res novas aggredi tentabant, alienisque regibus sese dedere. Quoniam ergo, inquit, illum mitem moderatumque nolunt, sed Rasin et filium Romeliæ, inducam Babylonium; impetumque exercitus illius, aquam fluminis vocat copiosam et vehementem. Deinde metaphoram explicans ait, *Regem Assyriorum*. Viden' quam indubitatum appareat id quod supra diximus, in metaphoris nempe Scripturam se semper interpretari solere? quod etiam hic fecit. Cum enim flumen dixisset, non in metaphora substitit, sed quodnam flumen esset, dixit: *Regem Assyriorum, et omnem gloriam ejus. Et ascendet super omnem vallem vestram, et deambulabit super omnem murum vestrum*.

§ 8. *Et auferet a Judæa hominem, qui possit levare caput, aut qui possit aliquid perficere. Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ*. Ostendens non humana virtute, sed ira Dei sæviente hæc, quæ dicuntur, eventura esse; non illum ut hostem acie instructa describit, sed ut ad paratam prædam venientem. Non enim stabit, inquit, et aciem instruet; sed corporum multitudine terræ faciem obteget, facileque aderit. Ad hæc in ira etiam magna observatur clementia. Neque enim comminatur se ipsorum urbem demoliturum esse, sed captivitatem quamdam et

1. *Text. Arm.* Et Siloam ipsum regem vocat, quod neminem subditorum cui præerat, dimittebat. Et quia gra-
suorum vexabat, neminemque infe-
ve jugum non haberent, etc.

abductionem prædicit; reliquos volens ex captivorum pœna ad meliorem frugem reducere. Nam ait: *Auferet a Judæa hominem qui possit levare caput*: de proceribus loquitur, deque iis qui omnia sursum deorsum versant; eos qui multitudinem populi labefactabant, captivos servosque faciet; ita ut inferiores possint tantillum respirare, exque metu per abductionem aliorum parto, et ex propria libertate, meliores evadere. Ideo ait: *qui possit aliquid perficere*; id est, fortem, aliquid operari valentem qui possit vel minimum quid efficere. Et ante abductionem, per ipsum rerum aspectum, ait, vos satis terrore percellet barbarus, totam terram implens barbarorum corporibus. Ideo intulit: *Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ*.

§ 9, 10. *Nobiscum Deus. Scitote gentes, et vincimini; nunciate usque ad extremum terræ, et fortitudine valentes vincimini. Si enim iterum prævalueritis, iterum vincimini. Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus: et verbum quodcumque loquuti fueritis, non manebit in vobis, quia nobiscum Deus*. Videtur mihi hoc loco Ezechie victoriam prædicere, ac splendidum illud tropæum causamque victoriæ. Etiam si enim arma apud illos sint, inquit, etiam si exercitus immensi, et belli peritia; sed auxilium nobis omnium potentissimum nobiscum est, nempe Deus. Venit enim barbarus, ut prius minatus fuerat, et multis captis urbibus abscessit. Postea vero admotis castris, contraria passus est¹. Hæc itaque prædicit propheta, causamque victoriæ prædicat, ipsosque barbaros alloquitur. Ne priori, inquit, victoriæ fidatis: in hac enim irruptione maximum nobis adest præsidium. Hoc ipso igitur cognito recedite, utpote qui ea, quæ fieri nequeunt, aggrediamini. Hinc et causam illius victoriæ declarans, et annuncians, famam hæc præclara gesta ad extremos usque terræ fines allaturam esse ait: *Nunciate usque ad extremum terræ*. Nemo enim non audivit ea quæ tunc Jerosolymis contigerunt. Idcirco ait: *Audite usque ad extremum terræ, et qui*

1. *Textus armenus sic habet*: Et postea venit in Judæam, et eo quod nullo modo expectandum erat, exitio profligatus est. Hæc itaque etc.

fortitudine valetis vincimini. Magnam quippe gloriam tunc barbarus ob potentiam obtinebat. Fortes autem hic dicit, non corpore robustos; sed eos qui pecuniarum copia, et gloriæ splendore conspicui erant. *Si enim iterum prævalueritis, inquit, iterum vincimini. Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus: et verbum quodcumque loquuti fueritis non manebit in vobis, quia nobiscum Deus.* Quia mala apud eos erant consilia, et sperabant se urbem ipsam a fundamentis demolituros esse, et sic domum reversuros, consilia eorum in medium adducit propheta et ait, verborum tenus omnia remansura esse. Deinde quia res annunciabat humanam naturam superantes, ut fide dignum sermonem exhibeat, ad dignitatem præclare operantis frequenter confugit dicens, *Quia nobiscum Deus*, et quia hæc omnia machinamenta dissipabit. Quoniam ipsi gloria. ⁴

1. *Hic codex armenus hæc verba adjungit:* Hactenus invenimus scriptum græce ipsismet manibus S. Joannis Chrysostomi. — *Hic finem habet latina versio in editione Tom. VI. 93.*

CAPUT VIII.

§ 11, 12. *Sic dicit Dominus iis, qui fortitudini manus (ejus) resistunt.* Scilicet Judæis incredulis, qui legibus non parebant. *In itinere populi hujus saltem ne loquamini, ne forte mendacia dicatis, aut blasphemias aut dura; omne enim quidquid dicit populus iste, durum est;* vel sicut alius interpretes Symmacus ait: Antarsis¹. Scilicet, num verbis tantum contentio ad finem ducitur? Quemadmodum alienigena dicebat: « Numquid in consiliis et sermonibus labiorum prælium sit? ² ». Ne verba minacia (illis) objiciatis, ne se quid perfecturos putent, quoniam alienigenarum est iracunde loqui. *Timorem autem eorum ne timueritis.* Vos non ideo veto eis minari, ac si vobis timendum esset, nec verba minacia proferre, tamen ne timeatis. *Neque conturbemini.*

§ 13. *Dominum ipsum sanctificate, et ipse erit timor vester.* Quid autem significat: *Dominum ipsum sanctificate?* nisi spem habere in eo eumque glorificare, in eo maxime gloriari, eumque timere, ne, honorem ei tribuendo, alios timeatis. *Et si in ipso confideris, erit tibi in sanctificationem; et non ut quasi lapidi, offensioni occurretis, neque ut petre ruinæ;* quoniam ne leviter quidem vos mœrore afficere poterunt, quæ eventura erunt.

§ 14, 15. *Domus autem Jacob in laqueo, et in convalle sedentes in Jerusalem.* Hæc de grassatoribus, qui circumventuri erant, prophetizat. *Ideo infirmi erunt in ea plurimi, et cadent et ruinæ proximi erunt, et viri in servitutem abducentur;* atque ideo *in servitutem abducentur,* quia externas urbes ceperunt. Ne putetis omnes

1. Ἀνταρσις, id est, *Rebellio.*

2. Is. xxxvi. 5.

salvos fieri, dicit; nam aliquid potius est in urbe, non propter templum, sed propter habitatores. Et ne quis putet perditionem et salutem esse communem, hæc addit:

§ 16. *Tunc, dicit, manifesti erunt qui signantur, ut non discant legem.* Idest manifesti sunt rebelles legibus, urbium externarum habitatores: quia sicut in fornace combussit eos, qui erant foris, et eis qui intus erant non nocuit, idem etiam ibi evenit.

§ 17. *Et dices: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et fidens ero super eum.* Quid loqueris? expectabis eum, qui alios in captivitatem abduxit? Utique, ait, eum: et recte dicit, ut et illi patientiam discant; aliter et ii eadem pœna afficientur; hoc enim verbum eos patientiam in doloribus docet, ut prudentiores fiant. Expectabo patienter eum, dicit, qui me percussit, et pœnis me affecit. Nam quum disceptamus cum patre aut matre, alium patrem aliamque matrem non quærimus, sed nitimur ut cum eisdem reconciliemur; quanto magis autem quum Deus nobis irasceatur, ad ipsum currere nos oportet, qui iratus est, et non ad alium qui iratus non sit? Etenim quum irascitur, benignior erit erga te: nam « Melior est amicorum percussio, quam blanditiæ inimicorum »; quanto melior autem erit admonitio Dei? « Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici¹ ». Audi quid David dicebat: « Reduc arcam Dei in civitatem: si invenero gratiam in oculis Domini, et reducet me, et ostendet mihi decorem ejus: et si noluerit me, ecce ego sum, faciat mihi juxta id quod bonum in oculis suis² ». Ne leges ei demus, et ne rationem, dicit, ab eo quæramus de rebus quæ nobis eveniunt; sed hoc tantum agere oportet ut, quum admonemur, grato animo admonitionem accipiamus.

§ 18. *Ecce, dicit, ego et pueri mei, quos dedit mihi Deus, et non natura; nam si ipse dedit, ipse servabit illos.* Et non solum (dicit), *Ecce ego*, sed simul cum pueris *ecce ego*; uti David dicebat: « Ecce ego, faciat mihi juxta id quod bonum in oculis suis³ ».

1. Prov. xxvii. 6.

3. II. Reg. xv. 26.

2. II. Reg. xv. 25.

Illi similis fiebat servus ille Domini, qui tradidit seipsum et dicebat: Ecce ego adsum: num meum est? sed Dei quidem est parcere eis, quos dedit mihi; et ecce ego meipsum et quos dedit mihi eidem offero. Et nos pariter dicamus in calamitatibus, uti et Job dixit: « Dominus dedit, et Dominus abstulit¹ ». Si ærumnæ aut quævis alia superveniant, ut satis suam obedientiam probet: *Ecce, ait, ecce ego, et pueri quos dedit mihi Deus.*

Et statim erunt signa et prodigia in domo Israel a Domino virtutum, qui habitat in monte Sion. Recte dictum est: *a Domino virtutum*; sed cur: *Qui habitat in monte Sion*? nisi ut res (futuras) patefaceret et auxilii indicium præberet. *Ecce ego et pueri mei; et erunt signa et prodigia.* Viden' quinam patientiæ sit fructus? *Et erunt, dicit, signa et prodigia.* Non solum salutem prædicat, sed etiam suam gloriam. Veluti enim herus quum servum videt suum verbera et punishmentem libenter accipere, iram deponit, ita et Deus. Nam ipse Dominus virtutum descendit et habitat in monte Sion; et tua pravitas causa est quare non adjuvet; quia si te adjuvare nollat, in illo monte non habitaret. Nam prophetæ non solum prædicunt, sed dictorum sententiam eumque etiam qui dixit demonstrant: et Deus non cogit, sed vult ut homines sponte iram ipsius placent.

§ 19. *Et si dixerint ad vos: Quærite ventriloquos, et eos qui de terra loquuntur, vana loquentes, et eos qui de ventre clamitant, nonne gens ad Deum suum exquirent? Quid exquirunt de vivis mortuos?* Ne vos vestra sponte ad hariolos confugiendi consilium capiat, sed etiamsi alii ad id alliciant, ne consentiatis. Nam si bella excitentur aut quædam calamitates superveniant, mos est futura auguriis exquirere. Humana enim natura invisibilium semper conscia esse desiderat, et quærit et vana scrutatur, et præsertim sua infortunia præscire vult, ne inconsulto in tribulationes incidat. Audi igitur quid dicat: Antea, ait, prædixi vobis signa et prodigia futura

esse, ne aliis vaticiniis indigeatis, quamvis vos alliciant et decipiant. Ergo si aliorum consilio aures præbueritis, indulgentia veniaque Dei digni non eritis, qui ultro vobismetipsis mala comparatis.

Quid solatii autem tu ab incantatoribus accipies, o homo, quando supplicia superveniunt? Si propter amissas divitias aliam perdis pecuniam et vates interrogas, quid proderit tibi si bona invenias? nam simul cum divitiis in servitutem abduceris, et animam tuam perdes, et nemo tibi erit adjumento. Et quid sit hariolus, oportet dicere: Dæmon malignus est, qui ex ventre mulierum loquitur, et hoc novo facto ut falsum credibile fiat nititur: non enim naturaliter loquitur, sed a ventre; et ignaros stupore afficit, se vera loqui ostendens, ut etiam ars eorum, qui de terra loquuntur et qui vana a ventre loquuntur credibilis sit. Aquilas autem (eos) Augures, appellat, et Vocem emittentes; Symmacus vero Fatidicos, appellat, qui susurrant et strident; Theodotion (vertit) Praescios pipilantes, scilicet, similes factos pullis. Mihi autem videtur his (verbis) etiam significata esse necromantia, ut nova illa voce (diabolus homines) obstupefaciat; uti quoque alii traductores declaraverunt. Dæmonum enim est consuetudo garrire, et vocem avium emittere; quod Septuaginta (interpretes) vocarunt Vaniloquentiam, ut undique insolitis clamoribus falsitatem confirment. Nam quamvis dæmonis ars sit persuadere se animas mortuorum revocare posse, ut doctrinam (novissimi) iudicii deleat; sed nos dicimus animam quando exit corpore, in quoddam habitaculum ingredi et ibi morari unde exire nequit. Sed dæmon non solum illam ossibus inhabitare ostendere nititur, sed huc et illuc ire et frustra vagari; nulli dominationi, ne divinæ quidem providentiæ, subjectam esse, et propter commissa scelera nulla poena affectum iri: itaque efficit ut multi credant post mortem animas assidue vagari. Sed hæc sunt puerorum et anuum fabulæ; et cavete ne creduli sitis, quum vos hisce fascinationibus alliciunt. Nam saga quondam Sauli (Samuelem), Deo permittente, ostendit, ut ei resur-

rectionem, quæ resurrectio non erat, fingeret, atque hac saltem ratione ille Deum crederet viventium et mortuorum Dominum esse : quamvis enim qui ab eo conspectus est Samuel non esset, tamen illum a Deo deterrere ausus non est.

Non sicut gentes qui ad Deum suum exquirent. Qui enim talia dicunt aut faciunt a Deo procul sunt : sicuti etiam Saul pœnas luit ; a Deo recessit, fatidicum interrogavit, idque sibi nihil profuit, sed maximis pœnis affectus est ; nam ante (præfixum) tempus ejus malus finis advenit. Vide quomodo (Deus) eos irrideat : *Quid exquirent*, dicit, *pro vivis ab illis mortuis* ? Vel dæmonia mortuos vocat, vel mortuos ipsos. Et hoc plus quam satis est ad mendacium aperiendum. Si autem vivi nihil sciunt, quanto magis hoc est dicendum de mortuis ac de humatis, qui id quidem nesciunt, quod nos scimus ?

§ 20. *Legem enim in auxilium dedit, ut dicant ; non sicut verbum hoc, pro quo non est dare munera pro eo.* Et non dicit : Verbum hoc, sed *Sicut verbum hoc*. Nam sæpe aliquis a magica arte se abstinet, sed cuidam alii errori indulget. Et ecce lex (uno verbo) sententiam profert : Nullam causam adducatis ; Deo enim prohibenti nobis obtemperandum atque cavendum est, ne judicium feramas de his, quæ Deus prohibet. Bene dixit : *Legem in auxilium dedit*. Cogitationes incitant, homines decipiunt, multa sunt quæ mentem conturbant ; ærumnæ, angustiae hæc omnia cogunt. Non solum legi satis est prohibere, sed etiam ostendere hujusmodi facinoravenia digna non esse. Num hæ sunt culpæ quæ condonari, quodammodo, possint ? Hæc peccata sunt sine remedio ; hæ culpæ sunt sine consolatione. Non solum dicit ea committenda non esse, sed de iis ne verbum quidem faciendum. Non tantum enim ea committere, sed de iis etiam loqui, peccatum est, Deus hæc radicitus evellere voluit. Ideo præcepit ut altera pars peccatorum sacrificiis expiaretur, alteram vero sine remedio esse declaravit. Et cur autem ? Quia horribilia sunt et fugienda. Sufficit te audivisse a Deo prohibita esse, ut concupiscentiam coerceas mentis tuæ.

§ 21. Atque ita mala prænuntiat: *Et veniet super vos dura fames et erit ut esurieritis, contristabimini, et maledicetis principem et patriam*, idest idola. Viden' cur fames superveniebat? Prædicat mature, et ostendere vult mala et impotentia esse idola: quæ famem tollere nequiverunt, quomodo externa bella impedient? *Et erit ut esurieritis, contristabimini et maledicetis principem et patriam*. Videsne simul cum impotentia etiam idolorum accusationem? Quoniam blasphemiam, quæ de ipsis dicenda erat, et famem impedire nequibant.

§ 22. *Et suspicient in cælum sursum, et in terram deorsum inspicient*. Viden' quomodo Deum blasphemabant? Conscientiæ morsu enim torquebantur et calumniabantur. *Et in terram deorsum*, dicit, *inspicient*, ne propter commissa peccata audaces fiant. *Et ecce egestas, angustia et tenebræ et tribulatio, ita ut non sit videre*. Sed Aquilas non dixit: *Ut non sit videre*, sed, Mores dissoluti: alii autem interpretes dicunt (eos) apertis oculis tenebras videre, idest oculos obumbratos facultate videndi caruisse. *Et non deficiet qui in angustia fuerit usque ad tempus*. Idest, hæc mala duratura erunt certum temporis spatium, ut idolorum nequitiam cognoscatis.

CAPUT IX.

§ 1, 2. *Hoc primum velociter bibe, regio Zabulon, terra Nephthalim, et reliqui, qui juxta mare et trans Jordanem, Galilæa gentium, partes Judææ. Populus qui ambulabat in tenebris, videbit lumen magnum: qui habitant in regione umbræ mortis, lumen lucebit super eos.* Primum, dicit, pœnas lue; atque id caritate annonæ circa Jerusalem evenit. *Populus qui ambulabat in tenebris, videbit lumen magnum.* Et quoddam est hoc lumen?

§ 3. *Plurima pars populi tui, dicit, quam deduxisti in lætitia tua, et lætabuntur in conspectu tuo.* Et quoniam profugi erant, Christus in eorum regionem venit, eosque lætitia perfudit, non ut crimini obnoxios atque profugos erubescerent. Et recte dixit: *Plurima pars populi tui*; ex illis enim multi atque etiam ethnici, qui simul cum eis et qui in vicina (habitabant) et lætitia afficiendi erant, crediderunt. Vide unde primum lumen oriatur: qua ratione autem ethnici hujus participes erant? Quum Christus advenit, ortum est (lumen) in Bethlehem, et hinc gentibus refulsit; et usque ab initio omnes ex Judæa eum persequiebantur; et procedens in Ægyptum perveniebat, ut lux gentibus splenderet. Hoc lumen autem oculis (corporis) non videmus, sed cordis atque mentis oculis. *Populus qui ambulabat in tenebris.* Primam eorum vitam tenebras vocat: et quoniam in tenebris ambulabant, ego tibi ostendam vulnera eorum et plagas. *Qui in regione umbræ mortis habitabant.* Regionem ac umbram mortis appellat errorem idololatriæ, qua erraverunt et in terram lapsi erant. *Videbit lumen magnum.* Non tantum terrena, quæ splendida nobis patefacta sunt,

sed etiam cælestia quæ nobis manifestata fuerunt, idest, quid sit mors, quid vita, quid malum, quid bonum: ne lapidea et lignea (idola) aspiciamus, neve in terra oculos figamus, sed intelligibilia, investigabilia et cælestia contemplemur. Revera lumen magnum et admirabile est, quod Evangelista « Lucem veram¹ » appellat, quia nos vera docet; nempe visibilia celeriter corrumpi, transire, evanescere atque nullibi consistere; et e contra illam lucem magnam, veram, firmam et immobilem esse, nam magna et vera ostendit. *Plurima pars populi tui, quam deduxisti in lætitia tua.* Et Domini tantum est lætari propter salutem nostrum, qui liberati sumus: ideo lætitiā crucem appellat.

Et lætabuntur in conspectu tuo, sicut lætantur in diebus ætatis. Quia sicut hi de fructibus agrorum lætantur (in messe), pariter illi, quamvis labore et sudore, tamen omnia parata invenient. *Et lætabuntur sicut hi qui dividunt spolia.* Quia adversa deinceps eos amplius non oppriment, sed iis rebus tantum delectabuntur, in quibus sollicitudo non est.

§ 4, 5. *Quia ablatum est jugum quod super ipsos erat positum, et virga quæ super collum eorum. Virga enim exigentium dissipavit, sicut die quæ super Madiam.* Quia sicuti tunc non humana vi bellum extinctum est, ita hic Satanæ prælium; tunc urnæ et faces, nunc neque urnæ, neque faces, sed dæmones invicem pugnantes profligati fuerunt. Vobis bellum notum est, sed si ignoratis ego illud vobis narrabo. *Omnem stolam congregatam dolo, et vestimentum cum commutatione restituent.* His verbis futura indicat, idest omnia cum increpatione et fœnore eos reddituros esse.

§ 6. *Sed ii cupient si fiant igne combusti, quia parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis.* Cur, cedo? Nisi tantum (ad demonstrandum) eum qui natus est destruxisse et perdidisse eos; ex eo quod ille natus est nobis, consumpsit eos. Quamvis Paulus dicat eum pro illis natum esse, tamen quia illi noluerunt (eum agnoscere), ortus est nobis; et parvulus nobis, filiusque nobis. Tamen,

audi, quomodo naturam humanam et nativitatem ejus prædicat et docet ab initio, a quo natus est? Et nunc intellige quis ille sit, aut quod est nomen ejus. *Cujus principatus factus est super humerum ejus*. Et hoc impossibile est intelligi de alio homine; non enim ab alio suum principatum habet, sed a se ipso, suaque natura, quia sibi sufficit.

Et vocatur nomen ejus magni consilii angelus. Et nunc ubi est utraque pars, Judæi et hæretici? Hoc est Spiritus Sancti donum quod nos dignos efficit ut miremur et non scrutemur; confitendum igitur est Creatorem non creaturam esse, atque unum non duos esse, Filium, scilicet, quem Judæi (agnoscere) nolunt. Et eorum vulnerum indicium est eos communi remedio sanari noluisse. Quia supra dicit: Deus est nobiscum, et hic dicit: *Magni consilii angelus*. Et vere magni paterni consilii: quia nomen Patris nobis nemo manifestavit, nisi qui ipsius naturæ est, et ultro voluit angelus fieri; non ut in angelum transformaretur, sed ut angeli officio, charitate sua, Deus a Deo, fungeretur, juxta dictum: « Ego manifestavi eis nomen tuum¹ ». *Magni consilii angelus*. En alia significatio: quoniam Pater ethnicos cohæredes et consimiles et participes Filii sui facere voluit, vide quid consilii cum Filio et Spiritu Sancto ceperit, nempe naturam nostram extollere et supra angelos, archangelos, Cherubim et Seraphim collocare. *Et vocatur nomen ejus magni consilii angelus*; ut terram et cinerem ad cælos extollat. Et ipse autem consilium est et voluntas; cogitavit enim et voluit, mundum amavit, venit eumque a malis liberavit.

Admirabilis consiliarius. Hoc dictum non invenitur in interpretatione Septuaginta, sed reperitur in aliis interpretibus et in (textu) hebraico, simul cum aliis (verbis), quæ hoc sequuntur. Propterea admirandus est Lucianus martyr qui reliquas (partes) bene excerpsit et collocavit, ut manifestam nobis faciat Filii cum Patre parem consubstantialitatem; et falso eum sicuti hæreticum

1. Joan. xvii. 6, 26.

accusant. Quomodo autem dicit: « Quis consiliarius ejus fuit? ¹ ». Nonne vides dicendo « Quis » non separationem inter Patrem et Filium ostendere, sed ab idolis quæ Dii vocantur? Admirabile, dicit, nomen meum erit atque magnificum: optime et alibi ait: « Quid interrogas nomen meum, et ipsum est admirabile? ² »; et etiam: « Domine Dominus noster, admirabile est nomen tuum in universa terra ³ ». Et reapse nomen illud, quod errorem depulit atque orbem terrarum illuminavit atque ad se et ad Patrem attraxit, quomodo admirabile non est?

Deus fortis. Inter eos qui Dii non erant (et Deum verum) discrimen (facit) principatus. Quomodo dicitis eum sub potestate esse, quum propheta principem vocat? Constat enim principem non esse sub potestate alicujus. *Princeps pacis, pater futuri sæculi.* Quomodo igitur diem non noverit, cum ecce Filius etiam Pater vocatur? Etsi in hoc mundo ab infidelibus cognitus non sit, omnes tamen in fine agnoscent eum. Bene dicit: *Pater futuri sæculi*: nam etiam futura ille fecit, neque solum præsentia.

Et quia antea vocavit eum angelum magni consilii, deinde libere de eo omnia maxima dicit. Atque ne eum ingenuum unquam credas, dicit:

§ 7. *Adducam pacem super principes, et sanitatem ei.* Scilicet, diebus incarnationis ejus, per eum sanabo membra ejus, omnes fideles. *Magnus principatus illius, et pacis ejus non est terminus.* Infinita enim est pax ejus, et nihil est quod eam auferat; quapropter dicit etiam: « Pacem meam relinquo vobis ⁴ ».

Super thronum David et regnum ejus. Rursus ad principium hujus loci revertamur, et eadem verba uti ab aliis interpretibus dicta fuerunt, iteremus. Septuaginta (interpretes) dicunt: Quia parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus principatus factus est super humerum ejus: et vocatur nomen ejus magni consilii angelus; ad-

1. Is. xl. 13.

3. Psal. viii. 2.

2. Jud. xiii. 18.

4. Joan. xiv. 27.

ducam pacem super principes, et sanitatem ei: magnus principatus illius, et pacis ejus non est terminus. Aquilas autem ait: Quia parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, et fuit mensura super tergum ejus: et vocavit nomen ejus admirabilis, consiliarius, fortis, potens, pater et princeps etiam eorum, incommensurabilis, et pacis non est amplius finis. Symmachus autem: Adolescens natus est nobis, et pax super humeros ejus erit: et vocabitur nomen ejus admirabilitas, consiliarius, fortis, potens, pater futuri saeculi, princeps pacis eorum: multiplicata est admonitio, et pacis tuae non est finis. Hoc modo etiam Theodotion non dixit Vocatur, sed Vocavit; mirabiliter cogitat, fortis, potens, pater, princeps pacis; multiplicare admonitionem et pacis non est finis. Hoc modo et hebraicus (textus) dicit: Uiegra semo pele, ioves, El, kippovr, api-ath, sar-salom. Lemarpe ammisra oulescialom enghez ¹. Patet igitur Sanctum martyrem (Lucianum) nihil addidisse, vel detraxisse, sed ab Hebræis et ab aliis etiam interpretibus (ea) collegisse et in ordinem digessisse et omnia in lucem prodidisse. Non est igitur contemnenda (interpretatio) Luciani ², sed immo præstantior atque correctior est quam textus Palæstinorum. Sed nos ad inceptum redeamus.

Super thronum David et regnum ejus, ut corrigat illud, et auxilietur in judicio et in justitia, ex hoc nunc et in sæculum: zelus Domini Sabaoth faciet hæc. Quia semper diruebatur, neque alia causa, nisi propter peccata; ad illud profecto restituendum venit natiuitate baptismatis. *In judicio et in justitia*; etenim juste tuitus est

1. *Hæc est significatio hebraici textus* pacis ejus non erit finis.
verborum: Et vocabitur nomen ejus 2. Hæc interpretatio est illa, quam
 admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, fecit S. Lucianus martyr, presbyter
 pater futuri sæculi, princeps pacis. antiochenus, p. Ch. n. anno CCC, im-
 Multiplicabitur ejus principatus, et perante Diocletiano.

illud. *Ex hoc nunc et in sæculum*. Quomodo autem constitutum est regnum David? Nisi quia ubique locorum orbis terrarum eum, qui a David ortus est, adorant; et semen ejus manet in sæcula sæculorum. *Zelus Domini Sabaoth faciet*, et non virtus, dicit, hominum qui indigni eo erant. Hoc autem nos injuria non afflicto, sed bonorum firmitatem palam facit. Pacem sanitatemque animarum simul ac corporum nominat; quia dolorum corporis initium ex peccatis ortum est; ideo ad paralyticum dicebat: « Ecce sanus factus es; jam noli peccare¹ »; et alio loco: « Non erit apud vos infirmitas ». Quia primæ punitiones haud satis fuerunt, alias etiam addi oportebat. Atque hoc significat, quod dico: punitionem mortis statuit Deus, si homo fructum arboris edere auderet, neque aliud addidit; quia homo transgressus est præceptum, in se ipsum punitionem dolorum attraxit: mori debebat, attamen ipsi vita absque dolore degenda erat; sed quoniam ex hoc ignaviæ sese tradere poterat, dolorum etiam pœnam superaddidit (Deus), ut hoc saltem admonitus homo, bonorum meminisset. Hæc vero providentia est Dei, ut paucis doloribus a multis cruciatibus liberetur (homo). Ideo etiam multa Judæis minatur, idest angores, morbos, mæstitiam, ceterasque afflictiones, ut virtutem causam omnium bonorum ostendat. Et nunc etiam quia vitam malam ducebant, infernum pœnam minatus est.

§ 8, 9. *Mortem misit Dominus super Jacob, et venit super Israel*. Et misit atque veniet. Interpretes autem verbum misit dicunt; quia nihil est quod depellere queat, quod Deus miserit. Et quoniam ad suos mittit, quasi suppliciter respondet. *Et cognoscent omnis populus Ephraim, et sedentes in Samaria, in contumelia et excelso corde dicentes*. Vide, nihil Deum tam exacerbat, quam mens inflata, superbia non ferenda atque contumeliosa verba, quæ spem in rebus fugacibus quasi firmissimis ponunt.

§ 10. *Lateres ceciderunt*, dicit, *sed venite, delemus lapides*. O homo, qui semper bella futura audis, magnasque calamitates su-

perventuras civitati tuæ, atque adhuc hæc verba contemnis, et bene ædificandi curam habes! Ehu dementia, imperitia, superbia! Deus comminatur, et tu contemnis? Et quamvis Deus non minaretur, res ipsa tibi suadere hoc debebat; etenim si nihil aliud, eorum (Judæorum) vita non minus quam prophetæ, poterant iis persuadere, illa verba prophetica esse. Forsan aliqua bona opera facite, et propterea pœnas vobis non superventuras esse putatis? Nimis infidelium hæc verba sunt, qui Deum ignominia afficiunt. Quoniam adeo, ne fidem haberent sententiis propheticeis, reluctabantur, ut ædes diu duraturas construere cogitarent. Atque nunc, o homo, cui ædificas ædes diu duraturas? brevi enim tempore ex hoc mundo decedes; hodie vel cras corpus tuum solvetur, atque ædes firmæ quas fecisti cujus erunt? O quam magna hæc dementia est! Sed de filiorum nepotumque, ait, substantiis dispono. O quanto meliora domibus et ædificiis erant mandata, quæ Jonadab Racabæ, dedit suis filiis: « Nec ædes incoheretis neque vites insereretis ¹ » sed tu, si potuisses, ad majora mala eos incitavisses: ad quæ etiam nunc impellis, sicque illos huic fugaci mundo alligas.

Ædificemus nobis turres: non dicunt pueris aut nepotibus, sed *nobis*: propheta, dicit, amens est, et nescit quid loquitur. Turres autem non ut habitent ædificant, sed gloriæ atque ostentationis causa. Viden' quantum sua superbia Deum vituperabant? Sed tamen non propter hoc tantum, dicit, pœnis afficiam, sed etiam propter populum hebræorum.

§ 11, 12. *Et allidet Deus eos, qui consurgunt contra montem Sion super eum, et inimicos Judæ dissipabit, Syriam a solis ortu et Græcos a solis occasu.* Beneficiis utiles esse opus est. Vide quomodo Deus timore pœnarum nos admonet. Prius de Babylonensibus prophetizavit et postea de Syriis et Græcis occidentalibus. Mihi videtur ostendere voluisse aliquod auxilium; id est ut gloria ipsius in universo terrarum orbe manifesta fieret, ac maxime inter Ba-

bylonenses, qui multas regiones tunc temporis tenebant, ne sibi victoriam tribuerent sed intelligerent Deum illis potentiam dedisse multas gentes Græcosque *a solis occasu* profligandi. Et cur? Quia *Devorabant Israel populum meum toto ore*. Videsne ipsum etiam in posterum ab illis vindictam quærere? *Omniſ his non est aversus furor, sed adhuc manus erecta est*. Aut illos, tot minis auditis, nondum bonos factos esse indicat, aut Deum eo usque pœnas producturum non esse; uti sequentibus verbis de populo dicit.

§ 13. *Et populus non est reversus, donec percussus est, et Dominum non quæsierunt*. Videsne eum omnia propter hoc dixisse ne percuteretur; tamen hic reversus non est. Hæc omnia (verba prophetæ) significant, ac si quidam diceret; cuncta tentata et minime profuerunt, donec vulneratus est.

§ 14, 15. *Et abstulit Dominus ab Jerusalem magnum et parvum, caput et caudam una die*. Sed alii interpretes non dicunt *magnum et parvum*, sed: Illum qui discordias serebat, seducebat ac liberationem impediēbat. Neque dicit caput et pedes, sed quasi ageretur de irrationabilibus feris, caput et caudam: nam cum populus similis serpentibus esset, ideo caput contrivit, radicem omnium malorum, et caudam rescidit ne amplius movere se posset. *Una die*. Vere demonstravit has pœnas immissas a Deo fuisse.

Et postea ad eos verba facit qui consecrati erant: *Senem et eos qui facies admirantur: hoc est principium*, qui, acceptores personarum quum essent, male jus reddebant. *Et prophetam doctem iniqua; hic est cauda*. Cur autem pseudoprophetam caudam vocat, qui caput istorum videtur? Quia illi eos ad malum impellebant, neque ad emendationem venire sinebant. Quare docemur majoribus pœnis dignos non esse qui mala operantur sed qui hos ad peccata incitant. Pauper suam forsitan paupertatem causam sibi fingeret, tu autem, quid tibi fingis, cum fortis atque locuples sis? Postea respondit (propheta) iure affirmans hanc non pœnam esse sed medicamentum ac correctionem.

§ 16. *Et erunt qui beatum dicunt populum istum, seducentes, et*

seducent, ut devorent eos, et postea manifesti erunt. Quia adhuc manifesti non erant, sed in fine denique ostenduntur. Nunc seducent, sed postea omnes scient. Quamobrem addit *seducent*, quia quamvis nunc seducant, tamen *postea manifesti erunt*.

§ 17. *Propter hoc super adolescentulis eorum non lætabitur Dominus.* Nam quid proderit vegetum ac robustum fieri, si quis ætate ac vigore male utatur? Exempli gratia, si cui servi erunt homines corpulenti, lacertosi, fortes sanique, sed malitiæ, ebrietati gulæque dediti et huc aut illuc fugiant, nemo illorum fortitudine gaudebit; quia quamvis, corpore robusti sint, mente tamen carent, ex quo omnia mala oriuntur. Bonum enim per se ipsum non est bonum, neque malum est malum, sed secundum illius mentem, qui unum vel alterum profert; si enim ab initio bono intendit, equus erit domitus ac probatus; et maleficia turpiter multiplicabit, si ad malum inclinat.

Et pupillorum eorum et viduarum non miserebitur, qui pœnis non emendabuntur neque boni fient. Ne talem severitatem contempnas eamque crudelitatem putes, ejus causam intellige: *Quoniam omnes*, ait, *iniqui ac mali fuerunt, et omnis os nequitiam locutus est.* Vide, misericordem non esse, signum misericordiæ; quia (interdum) nihil magis ad emendationem prædest, quam derelinquere, negligere, deserere. *In his omnibus adhuc ira Dei placata non est, sed adhuc manus ejus erecta est* ad pœnas reapse infligendas, vel ad minitandum, uti Deum decebat. Hæc omnia feci atque prædicavi, sed *ira illius non est placata*, idest verba quæ dixi iram ipsius remove haud potuerunt.

§ 18. *Et succendetur quasi ignis iniquitas, et tamquam gramen siccum vorabitur ab igne.* Viden' qualem cibum Dei furor igni dedit? Sicut scintilla quæ ibi cadat ubi multam aridam herbam inveniat, incendium ingens fit, et si nihil inveniat, quod illud exaltet, statim deficiens exstinguitur.

§ 19. *Et succendetur in densitatibus saltus, et devorabit quæ in circuitu collium eorum omnia: propter furorem iræ Domini combusta*

erit tota terra. Quia fœnum brevi consumi audivisti, ne ideo, dicit, exstinguibile incendium putes; hujusmodi enim similitudine usus sum ut celeritatem et vim ejusdem ostenderem; quod si hanc vim cognoscere velis, sequentibus (verbis) attende. Excursiones etiam facientes, dicit, devorabit ignis. *Propter furorem iræ Domini combusta erit tota terra, et erit populus tamquam combustus ab igne.* Atque ut sententiæ veritatem probet, iram Domini nominat, quam neque terræ et nulli rei parcituram esse, dicit, non pauperibus neque divitibus; et hoc affirmat ne putes peccatum tantam vim habere, et iram Dei nihil posse. *Et erit populus tamquam combustus ab igne:* hic caritatem demonstrat, in qua leges etiam naturæ, dicit, erunt contemptui, neque se invicem noscent (homines).

§ 20. *Homo fratris sui non miserebitur.* Quia non novistis vos invicem, alio modo perdam vos. *Homo fratris sui non miserebitur.* Mansuetus nunc et placidus non immutabitur adversus alios uti bellua ferox, sed fratris sui qui omnium proximus est, non miserebitur atque perseverabunt calamitates. *Sed declinabit ad dexteram, quum esuriet:* idest abscedet, relinquet eum: *Et comedet a sinistris;* scilicet vorabit sicut ignis, qui destruit a dextris et a sinistris.

Et non suturabitur homo comedens carnes brachii sui. Symmacus autem dicit Carnes proximi sui. O mensam amaram, plenam fellis! o cibum a dæmonibus ~~preparatum~~! o inutile convivium! de membris suis mensa amaritudinis parata, ipse sibi ipsi cibus factus est atque tam dulcis cibus, ut satietas non adfutura sit: malevoli ac pugnantes dæmones in urbem convenerunt, quod multis funebribus amarius erat. Nonne melius erat inedia vitam finire et hujusmodi remedium caritatis non invenire? Medicamentum pejus quidem erat quam dolor, sanitas pejor quam infirmitas; homo ipse cum semetipso contendebat. Quomodo ergo omnia horrore ac terrore plena non essent? Vide quem cibum comedebat; os sanguinis et luti, labiaque plena carnis crudæ erant, seipsum absumebat, ipse canis sibi et omnibus rapacibus ferocior factus. Quantum scelus! quantam miseriam! Scio multos verba mea horrere, terrore affici, pavere,

lacrymari; sed si ego demonstrarem nos ipsos majora his scele-
ribus committere, nonne id horreretis? Corpus est unum tota ec-
clesia, sed cum fratres nostros comedimus, et uniuscujusque ossa
invicem laceramus « Quod si invicem mordetis et comeditis,¹ »
quum talia, dico, inter homines efficiuntur, nonne furiosis, rabidis
amentibusque similes se faciunt?

§ 21. *Comedet Manasses Ephraim, et Ephraim Manassem*; hi
fratres legitimi. *Et simul oppugnabunt Judam*. Videsne iram, con-
spicisne furorem? *In his omnibus non est aversus furor, sed adhuc*
manus erecta est, ut sciant quibus pœnis digni sint; nam licet tot
punctionibus affecti sint, tamen emendati non sunt, sed adhuc in
eadem vitia manebant recumbentes.

1. Gal. v. 15.

CAPUT X.

§ 1. *Væ scribentibus iniquitatem! scribentes enim iniquitatem scribunt.* Sed alii (interpretes) dicunt: Vae exacte exquirentibus rationes. Et cur hæc repetit? nisi quia mala eorum multa ac frequentiora erant, quæ etiam causa dolorum fiebat; Scripturæ enim ubicumque mala dolores appellant: « Sub ejus lingua, ait, labor atque dolor ¹. » Et vere, dolores sunt mala, quæ non solum (bonum) fructum non afferunt, sed immo fructum perditionis adducunt.

§ 2. *Qui declinant judicium inopum, et rapiunt causam pauperum.* Nonne vides eum non illos qui vexantur sed qui vexant miseros existimare? nam quo magis pauperes pessumdatos ostendit, eo magis divitum pœnas auget. Atque de his omnes semper queruntur, et tamen ita semper agitur. Non est mirum propter ea Hebræos pœnas luere, quia omnino terrenis rebus hærent; sed nos, qui sobrii et sapientes fuimus, non licet hujusmodi criminationi obnoxios esse.

Ducere viduam in captivitatem, atque pupillos in prædam populi mei. Ecce aliud magnum refugium. Illis, quos neque orbitas afflixit, neque viduitas, nullumque aliud malum vexavit, non licebat alios angore afficere. Timendus sum, ait, et mei timore mansuetos et sobrios vos esse oportet.

§ 3. *Et nunc quid facietis in die visitationis? Tribulatio enim vobis de longe veniet.* Et quare dicit de longe? Nisi ut ad pœnitentiam revertantur, atque ut palam faceret Deum pœnas minitari et decretum esse cœleste.

Ad quem confugietis in auxilium, et ubi derelinquetis gloriam vestram, ut non incidatis in abductionem? Sed alii interpretes dicunt: Ut non incidatis in vincula. Et quia erga propinquos crudeles et inhumani inventi estis, mittam in vos alienos, nihilque consolationis aut salutis invenietis. Hoc vero injustum non est; vos enim pupillorum miserti non estis, atque nemo vestrum miserebitur: quis in hanc miseriam vos adduxit?

§ 4. *Ubi derelinquetis gloriam vestram?* Quis, ait, gloriam vestram servare potest? *Nisi in servitutem abducemini.* Videsne quomodo malitia seipsam reprobet? Væ, dicit, scribentibus, iniquitatem! suam enim iniquitatem scribunt. Tu animum immitem, dicit, ostendisti, et ego, ait, pœnas atque plagas super te adducam et ostendam; neque his finem faciam: *In his omnibus non est reversa ira, sed adhuc manus erecta est.*

§ 5. *Væ Assyriis, virga furoris et iræ meæ in manibus eorum.* Nunc minas vertit ad pugnautes, atque prædicit quæ, regnante Ezechia, futura erant, quoniam centum octoginta quinque milia (hominum) ceciderunt uno die: et nunc quæris cur talia facta sunt? Nam Dei providentia erga populum eos magis admonebat, quam prophetarum prædictiones. Judæi enim a prophetis monebantur et inimici legibus, quæ apud eos valebant. Nonne vides eos (Assyrios) a semetipsis causam præbere? Quærendum autem est, cur eos flagellabat, dum virga iræ tuæ in manibus eorum erat? Atque ut istam prophetiam de Assyriis esse scias, audi quod dicit: « Nonne hic ipse est Deus, qui excelsa amovit, atque coram altare meo, dicit, adorandus est?¹ » Ac etiam « Dominus dixit ad nos ascendere² »; atque ita eos prius hæc cognovisse omnia demonstrat. Sed Rhapsacem dicunt ex illis esse. Videsne cur hoc antea prophetizat? Ne animo cadant videntes postea ingentem exercitum obsidione urbem cingere. Quapropter dicit illos (Assyrios) cum ab ipso potestatem (obsidendi) accepissent, eum tamen qui hanc potestatem illis dedit, noscere noluisse. Etenim victoriam in alias gentes

a Deo illi concessam fuisse nescire, non gravis nec tanta erat ignorantia; dum victoriam contra Judæos, potentiæ suæ adscribere non Deo, maximæ dementiæ erat. Sicuti tempore Moysis ita etiam nunc: virgam iræ in manu tua dedi, ut alienigenas non populum meum percutias.

§ 6. Atque quia gens iniqua erat, *Iram meam in gentem iniquam*, dicit, *mittam, ac populo meo præcipiam ut faciat spolia et prædam, et conculcet civitates, et ponat eas in pulverem*. Quamvis hæc omnia sufficerent ad demonstrandum eas gentes iniquas esse, attamen ego illis imperavi ut tantas prædas facerent.

§ 7. *Ipsæ autem non sic cogitavit, et animo non ita arbitratus est*, sed cogitabat quomodo omnium revera fortissimus esse posset. *Sed abscedet mens ejus, ut disperdat gentes plurimas*. Etsi ad id consequendum sibimetipsi sufficere putabat, humanæ tamen vicissitudines ipsi pertimescendæ erant. Vide quantum malum sit reverentiæ modum non agnoscere.

§ 8, 9. *Quod si dixerit ei: Tu solus es princeps, et dicet: Non cepi regionem quæ supra Babylonem et Chalanen est, ubi turris edificata est?* In memoriam revocavit eum punitum fuisse a Deo, ut summam virtutem Dei manifestaret: a præteritis futura conjiciet. Quum tuam audaciam coerceas, nonne tunc potentiam virtutis Dei intelliges? Hoc modo loquebatur ut Dei virtutem ostenderet; nam illum qui uti vehemens pluvia aut violentus torrens multas regiones invadebat, nationes dividebat, agros vastabat, Deus in parva contempta urbe claudet, tamquam non fuisset.

§ 10. *Cepi autem Arabiæ partes, dicit, et Damascum et Samariam; sicut hanc cepi, sic omnes principatus destruiam*. Vide hæc supra humanam naturam esse. O homo! tu dicis, neminem me impedire potuisse; quo plura de his portentis loqueris, eo magis Dei potentiam manifestas.

§ 11. *Ululate, sculptilia, in Jerusalem et in Samaria; sicut enim feci Samariæ et manufactis ejus, sic faciam et Jerusalem et idolis ejus*. Viden' idolorum infirmitatem? Viden' ejus superbiam

non solum homines petere, sed etiam diis insultare, dicit enim: neque hominum multitudo et ne divina quidem potentia, me ab inceptis impedire potuit. Si incipis, manifestum est te debilem esse; et si unquam inveniatur qui te impediat, patet hunc hominibus et diis fortiozem esse.

§ 12. *Et erit cum Dominus omnia perfecerit in monte Sion et Jerusalem, mittet iram super superbum, super principem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus.* Quid (hoc verbum) *perfecerit* significat? Aquilas dicit: Statim secabit, et Symmacus: Secandum erit. Multis permittit timorem et fugam, nam hoc etiam proderit ad ostendendam magnitudinem miraculorum; quum autem (princeps Assyriorum) suam iram augebit atque nihil aliud amplius dicere poterit, tum Deus eum impedit: nam quod Deus operatur, non ad ostentationem, sed ad Hebræorum et barbarorum utilitatem operatur, uti etiam Paulus dicit: « Cum impleta fuerit vestra obedientia¹ ».

§ 13, 14. *Dixit enim: In fortitudine manus meæ faciam, et in sapientia intellectus auferam terminos gentium, et fortitudinem eorum deprædabor: et concutiam civitates habitatas, et orbem terræ totum apprehendam manu quasi nidum, et quasi ova derelicta tollam; et non est qui effugiat, neve qui contradicat mihi.* Vide magnam fuisse superbiam ad majestatem Dei mentem non erexisse, atque id satis erat ut confunderetur et puniretur. Quis coram me (ajebat) est Deus vester? At ideo (Deus) superbum illum et fortem prosternebat et deserebat, ut is divinam potentiam magis agnosceret, (Deus) ignem cælo demittere poterat et exercitum adurere, sive belluas in eum immittere, aut variis pœnis in eum animadvertere; sed noluit, et permisit ut ipsi urbem obsiderent, siluit ut inolescèrent atque rex Ezechias suam precem perficeret; deinde suam iram manifestabat, rem haud parvam operando. Atque si Dei gratia ad hunc (Isaiæ) locum perveniam, declarabo quid significat quod dicit: « Quum Deus omnia absolverit² ». Exempli causa, veluti mira-

bilis artifex in spectatorum plateam importune non prodit, sed tantum postquam omnes ingressos viderit, et quemque suo ordine et loco sedentem, ad suæ artis virtutem ostendendam ingreditur: ita Deus quum unusquisque veluti ad spectaculum in monte Sion et Jerusalem suo ordine sedebit, tum, dicit, mentem superbia elatam visitabo, nulla enim alia mens hac pejor. Ita omnino illud (dictum) comprobatum est, neminem posse superbo infeliciores esse: nam qui ne ea quidem quæ pueris etiam clara sunt intelligere valet, quomodo superbus esse potest? Et non dixit: visitabo hominem, sed mentem superbia elatam. (Regem) de medio non sustulit, sed concessit ut calamitatibus, quæ aliis contigerunt, emendaretur; et quoniam neque ideo emendatus est, sed redux deos adorabat, et vitiis insanabilibus dare se cœpit, eum de medio sustulit, ut alios punitionibus, quibus eum affecerat, admoneret; neque rerum vicissitudines, sed finem tantum manifestabat. Is etiam aliud factum ostendere voluit (scilicet) nobis, salutem eorum, qui servati fuerunt, superbiq̃ue excidium narrare.

Ego, dixit, in fortitudine manus meæ faciam et in sapientia intellectus auferam terminos, ne alicubi reges essent neque principes invenirentur. Et concutiam civitates habitatas, et orbem terræ totum apprehendam manu quasi nidum. Vides, quousque superbiam mens ferox extendit? Quomodo superbiam minis ostendit? Videsne quot mala gignuntur superbia? *Et non est qui effugiat me, aut contradicat mihi.* Totam ejus superbiam manifestat, ut, quem hominem vicisset, ostenderet; nam neque eos qui virtutem sequuntur bonum est sese extollere aut magna de se loqui, nam a Deo superbis punitiones superveniunt, sicuti phariseo contigit: atque si eum qui bonis operibus voluntati diaboli contrarius erat, unum verbum et parva culpa avertere et corrumpere potuit, quanto magis (poterit) alios rese jactantes? Etenim si iis qui virtutibus operam dant, licita non est jactantia, quanto magis iis qui procul absunt a virtutibus?

§ 15. *Numquid elevatur securis sine eo qui cædit in ipsa? Aut*

exaltabitur serra sine eo qui ipsam trahit? Vide cuinam Filium Dei hæretici comparant? Cui operi Scriptura Sacra Assyrios exæquat. Sicut securis per se non secat, ita tu nihil per te facies; atque uti serra se ipsam non trahit, ita per te nihil perficies. *Et non sic*; scilicet mihi posthac amplius te opus non erit. *Aut elevabitur virga sine eo qui ipsam sublevaret?* Quoniam ego eram qui te elevabam, deinceps nunquam elevabo te.

§ 16. *Sed mittet Dominus virtutum in honorem tuum ignominiam, et in gloriam tuam ignem ardentem accendet*; ut et clades cum ignominia sit; quo majores erant minæ, eo plures Israelitis gloriæ erant, cum in hostibus ignis accenderetur.

17. *Et erit lumen Israel in igne, et sanctificabit eum in igne ardenti, et comedet sicut fœnum silvam.* Perditionem eorum significat; nam sicut ignis, ita exercitum hostium ira consumebat.

§ 18, 19. *Die illa exstinguentur montes et colles et saltus, et devorabit ab anima usque ad carnes; et erit qui fugit, quasi qui fugit a flamma ardenti: et residui ex eis numerus erunt, et parvulus scribet eos.* In fugam se conjicient sicuti ab igne et facile numerabiles erunt. *Atque non amplius ad te confugient*; et dicens *non amplius*, illos aliquando ad eum confugisse indicat; nam Hebræos in servitutem adduxit atque eos qui Samariam incolebant Hebræorum causa, quia propter horum obsessionem calamitates illis acciderunt.

§ 20, 21. *Et erit in die illa, non ultra adjiciet residuum Israel, et salvati de Jacob non ultra fidentes erunt super eos qui ipsos injuriis afficiunt, sed erunt fidentes super Deum sanctum Israel veritate.* Viden' quid calamitas profuit? *Et erit residuum Jacob super Deum fortem.* Et cur illi tantum neque omnes? Omnes enim oportebat reverti ad bonum? Vides miracula pro omnibus facta fuisse, et illis tantum profuisse?

§ 22, 23. *Quod si erit populus Israel quasi arena maris, reliquie eorum pauca salvabuntur; verbum consummans et brevians in justitia, quoniam sermonem breviatum faciet Dominus in toto orbe terræ.* Et ecce ad prophetiam se convertit; quoniam semper numero con-

fidebant (dicentes) Deum tantam multitudinem perditurum non esse, hanc spem de medio tollit, nullam, inquit, multitudinis rationem habebō. Alius etiam propheta dicit: « Et erat numerus filiorum Israel sicut arena maris¹ ». Quid prodest multitudo si opera inutilia fiunt? Non omnes increduli futuri erant, sed quia pauci credebant, ideo pauci salutem obtinebant. *Verbum consummans et brevians in justitia*; quia non ultra longanimitas et indulgentia veniaque erit. Sed mihi videtur vitæ futuræ judicia ostendere dicendo: *Verbum consummans et brevians faciet Dominus in toto orbe terræ*. Atque vide quomodo miraculis mixta sunt et vaticinia, veluti facta et impleta. Et quia dixit reliquos paucos fore salvatos, ne dicas quomodo ex tanta multitudine, tam pauci salvi fiunt. Utique, dicit, non parcam vobis, sed omnes etiam superstites perdam. Videsne quomodo urgeat ut in Deo sperent, atque ne multitudine confidant, sed utpote alibi dicit: « Num ego urbi non parcam, ubi plures quam centum viginti milia hominum habitant²? » Atque hæc dicens Deus prophetam quasi consolabatur; sed etiam sine hoc (respectu) ob exemplarem pœnitentiam ei pepercit. Nam si multitudine rationem habuisset, etiam ante pœnitentiam parcere debuisset; sed si ante pœnitentiam rationem non habuit multitudinis, certum est neque post pœnitentiam multitudinis rationem habuisse; quapropter dicit etiam: « Et vidit Deus, quoniam reversi sunt de viis suis malis³ »; et alio loco « Secundum multitudinem eorum contra me peccaverunt⁴ ». Videsne multitudinem non placare, sed magis irritare (Deum), nam quanto plures (homines) sunt, eo majora mala (erunt); unus enim improbus sæpe salvus esse potest, sed multi nunquam et nullibi, nam omnes eodem morbo laborant. Et nunc nostris temporibus, dicunt, num Deus tantam multitudinem perderet? Utique, quia multitudinem contemnit. Nonne vides unum tantum cum (sua) domo diluvio salvum evasisse et ab ignifera ira in Sodomitas tres tantum servatos esse, atque duos tantum

1. Os. i. 10.

2. Jon. iv. 11.

3. Jon. iii. 10.

4. Os. iv. 7.

in deserto? Melius est unus, dicit, qui voluntatem Domini faciat, quam decem milia iniquorum, et merito; quid malles, vel decem milia nummorum ex ligno aut plumbo, aut unam pretiosam margaritam invenire? Neque dicas unam tantum esse, sed hanc unam pretiosiore illis multis esse scito; nam non in multitudine pretium, sed in pretio est multitudo; quare de paucis bonis dicit: « Quibus dignus non erat mundus ¹ ».

§ 24. *Noli timere, populus meus, dicit, qui habitatis in Sion et ab Assyriis, quia in virga percutiet te, (plagam) enim induco super te, ad videndam viam Ægypti.* Id est, quia leviter neque inhumane percutiam te pœnis ærumnisque caritatis; hoc signum (admonitionis) justitiæ Dei est, ne palam faciat ullo modo tibi profuisse Ægyptios, quibus pluries ipse confidebas.

§ 25, 26. *Adhuc enim paululum, et cessabit ira: furor autem meus super consilium eorum: et suscitabit Dominus super eos, secundum plagam Madiam.* Aquilas et alii addunt: Dominus virtutum (suscitabit) tormenta, secundum plagam Madiam, in loco tribulationis, super locum firmum, quem aperuit; et alii: Super Sion, quem aperuit. *Et furor ejus in via, quæ super mare, et in via Ægyptiorum.* Aquilas dicit: Virga ejus super mare; Symmacus autem: Baculus ejus in via Ægyptiorum. Hoc exemplo confirmatur hæc prophetia; quia uti olim sine labore et absque armis tercentis tantum hominibus omnes exterminavit, nunc etiam similiter. *Et furor ejus super viam quæ in ora maritima;* id est, obiter juxta vos transibunt, et Ægyptum petent; ideo quum videas eos, ne timeas.

§ 27. *Quia auferetur timor ejus a te, et jugum ejus ab humero tuo.* Aquilas et Symmacus Onus ejus dicunt. Non ita superbuntur, ut rursus delectum habentes bellum contra te moveant; sed gravi excidio omnino delentur; ideo dicit. *Auferetur jugum ejus ab humero tuo.*

§ 28. *Venit enim in civitatem Ange;* alii appellant Avath.

Et transibit in Maggedo. Septuaginta autem et alii: in Makron, et textus hebræus: in Matton.

§ 29-31. *Et in Machmas ponet vasa sua: et transibit vallem, et veniet in Angæ: timor apprehendet Rama, civitatem Saul: fugiet filia Ghelelem: audietur in Laia, audietur in Anathoth; obstupescet Medebena et habitatores Gebber.* Viden' castra etiam in quibus habitaret (exercitus Assyriorum) singillatim Scripturas numerare? Ne quamvis haud procul a vobis sit, timeatis; quia eo ibit quo tendit, et inde apprehendet quidquid voluerit, et revertetur, nihilque damni vobis inferet.

§ 33. *Ecce Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudine, et excelsi superbia conterentur, et sublimes humiliabuntur, et cadent multi gladio, et Libanus etiam cum excelsis cadet.* Nonne vides quantum adsit consolationis atque lætitiæ, quum Deus ipse aliquid operetur?

CAPUT XI.

§ 1. *Et egredietur virga de radice Jessæ.* Alii traductores: ex trunco, Hæbreus autem ex gramine dicit. Viden' admirabilia! Viden' vaticinium! Et *egredietur*, dicit, *de radice*, ut manifestum faceret rem futuram esse. Hoc aliqui de rege Ezechia dictum tradunt; Ezechias vero ante tempus, quo hoc dictum est, rex erat, et hanc virgam de radicibus majorum esse (propheta) confirmat. Bene ex radicibus, dixit, ab Abraham scilicet et etiam ante huius ætatem, ut generationem sine matrimonio palam faceret, sicuti et alii dicunt, ex trunco. Non ex semine aut ex humo, dicit, sed ex radicibus virga egredietur, non quasi per radices pertransiens, sed ex radicibus ipsis egredietur; id est, non ex corpore aliquo quod aliud corpus pertransiit, sed ex corpore virginis carnem accepit, non de cælis corpus ferens, neque aliud sumens ex novis creaturis, neque ipse in carne mutatus, sed verum corpus ex virgine assumens, cum spiritu et intellectu, corpus suum, Verbi Dei, neque corpus hominis cujusdam extra se; ut Paulus etiam dicit: « Venit et factum est ex muliere¹ », ut simul manifestaret corpus sine matrimonio ex mulieris carne. Et per virgam regnum declarat, ubicumque enim Scriptura stirpes honoremque regni virgam vocat; virgam enim auream reges in manu tenent: hoc modo regnum et terrorem consternationemque virgam vocat. Quem supra puerum vocavit atque ex virgine nasciturum, videamus quomodo hic corporalem ejus adventum vocavit. *Et flos de radice ascendet*, sed alii, *egredietur ramus*, dicunt. Viden' hoc augmentum etiam significare? Quia

ascendet et egredietur indicant augmentum progrediens et secundum leges, et non dicit: a te, sed virga a semetipsa augebit, ne unquam flos virgæ languescat. Et ne materialis virga intelligeretur, bene *Jessæ* addidit, sicut Evangelistæ faciunt ut moneant, omnium Dominum neminem horruisse.

§ 2. *Et requiescet super eum Spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus.* Pudeat hæreticos, qui Scripturas secundum Judaismum volunt interpretari. *Spiritus*, dicit, *consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis*; alii vero addunt etiam, *timoris*, idest *replebit eum spiritus timoris Domini*. Aquilas, super eum odor timoris Dei erit. Symmacus et Teodotion: redolebit ipse timorem Dei. Cur ergo Spiritu Deum replebit? Patrem si ille timet, ut blasphematis, quare Spiritu etiam indigebat, quem vos inferiorem ipso esse dicitis? Pro nobis porro in suo spiritu ac corpore recipit sapientiæ et intellectus, scientiæ et pietatis Spiritum, ut exemplum nobis ex semetipso præbeat, esse nos indigentes talibus donis Spiritus Dei. Ille accipiendo Spiritum indigens hoc non est, quum Dominus sit, sed Spiritus in eo apparet, ut huius beneficia nobis pateant; non enim carnem induit et factus est homo propter aliquam suam indigentiam, sed tantum ut filios Dei redderet homines, ita accepit Spiritum non propter aliquam inopiam, sed solum ut largiretur Spiritum indigentibus. Etenim, si quidquid Patris est, et ipsius est, ut dictum est in Evangelio: « Omnia quæ sunt mea tua sunt et quæ tua sunt mea ¹ », patet ergo esse Spiritum Patris consubstantialem ipsi et sicut se ipsum posuit pro grege, ita Spiritum consubstantialem sibi dedit annuentibus Patri et Spiritu Sancto ut mundum qui mortuus erat vivificaret. Non in mensura se Spiritum accepisse, sed se totum impletum Spiritu Dei affirmat. Nil enim condignum est Patri nisi sola persona Filii, et nihil Filio nisi sinus Patris; itaque nihil Spiritu Sancto nisi Filius ei consubstantialis. *Spiritus*, dicit, *sapientiæ, intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis et scientiæ pietatisque et timoris Domini*, nam ubi

1. Luc. xv. 31.

reperitur timor Domini, ibi sunt omnia. Qui enim ostendit in se Spiritum cum omnibus huius donis, propter hoc ostendit ut nos ad timorem pietatis induceret, et ideo non dicit de se ipso: Ego timui te, sed ego amavi te; Filio enim licebat amor, non timor. Qui de alio homine interpretantur dictum esse qui fieret plenus Spiritu Sancto, ostendant hunc qui aptus fuit ad totum Spiritum accipiendum? Putasne Ezechiam aut Zorobabel? Ne alios adducas, de his enim loco suo loquar, nunc dicam de his duobus scilicet de Ezechia et Zorobabel. Uter plenitudinem Spiritus accipere potuit? Si instabis affirmando, vere, illos aptos fuisse, cur non eadem de Christo confiteberis? Quænam Ezechias potuit? Quamvis deprecatione sua urbem incolumem servaverit, hæc omnia autem fecit adjuvante Dei virtute; sed quas virtutes Christus ostendit? Audi prophetam dicentem: « Cujus principatus est super humerum ejus ¹ », neque hoc satis est, sed sequentibus verbis impudentes arguam. *Non in suspicione judicabit*, dicit. Viden' signum ipsius divinitatis. Aquilas: non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum sermones arguet. Alii: non secundum auditum aurium arguet. Talia non humano modo opera sunt, sed secundum Deum, sicuti dictum est; « Abscondita Domini Dei nostri sunt ² », « homo enim videt, Dominus autem intuetur cor ³ ». Dei solius est non secundum suspensionem judicare et nostrum est sæpe a justitia discedere. Viden'? Quidquid prophetæ in omnibus locis tribuunt divinæ virtuti, eadem hic noster illi tribuit, quoniam non dicit modo in suspicione et modo non in suspicione judicabit, sed nunquam suspicione judicabit. Atqui si propheta tantum esset, errare et ipse poterat, ut Samuel et Eli-seus, qui multa non prænoscebant, et tunc agnoscebant quum gratia Spiritus Sancti volebat. Rursum ut judicium severum manifestum faceret, addidit *neque secundum sermones arguet*. Videsne qualem judicem advocat, qui non solum secundum sermones ar-

1. Is. ix. 6.

2. Deut. xxix. 29.

3. I. Reg. xvi. 7.

guet, sed etiam manifestabit arcana cordis, et sic iudicium faciet. Iudices terrestres manifesta dumtaxat iudicant, et sæpe propter igncrantiam contra jus agunt; sed Deus arcana etiam cordis scrutatur et omnia coram eo aperta sunt, secundum illud: « Vivus enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, et discretor cogitationum et intentionum cordis ¹ », quia non tantum spiritum a corpore dividit, sed etiam animam, scilicet gratias Spiritus, ab anima, nec indiget sermonibus et scriptis, ut dictum est: « Aperientur libri viventium et iudicium redditur ² ».

§ 4. *Sed iudicabit humili iudicium et arguet humiles terræ.* Illic scientiam, hic severitatem manifestat, quemadmodum iudicavit iudicium de Lazaro et divite, et alibi: « Non est meum dare vobis, sed quibus paratum est ³ », nempe non est ex me ipso impedimentum, dummodo se ipsos dignos constituent. Et bene gloriosos terræ appellavit, quia non cæli gloriosi erant. Et vide quomodo per Abraham iudicavit divitem non usus potentia sua, ipsius enim iudiciorum thronus iustus est.

§ 5. *Et erit iustitia cinctus lumbum suum et percutiet terram verbo oris sui*, quod clare dixit Paulus de Antichristo, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui et destruet illustratione adventus sui ⁴ », neque indigebit armis et tormentis bellicis, satis est solum ut appareat lux et evanescant tenebræ. Visne cognoscere quo modo percutiet? Cum vidisset illos qui in eo erant ut eum comprehenderent, « Quem quæritis, dixit, et statim abierunt retrorsum et ceciderunt in terram ⁵ ». *Percutiet terram oraculo oris sui.* Ut dictum est de Patre: « Verbo Domini cæli firmati sunt et spiritu oris ejus omnis virtus eorum ⁶ », qui comminatur mare et arefacit, omnia flumina exsiccatur, qui dicit soli: Ne oriaris et non oritur; sicut contingit nobis, ut quibus manibus fabricamus, eisdem possimus destruere, ita et Deo:

1. Hebr. iv. 12.

2. Dan. vii. 10.

3. Matt. xx. 23.

4. II. Thes. ii. 8.

5. Joan. xviii. 4.

6. Psalm. xxxii. 6.

« Verbo Domini cæli firmati sunt¹ ». *Et erit justitia cinctus lumbum suum et veritate involutus costas*: Symmacus et Teodotion: Pectus ejus circumdatum est fide, ut nos etiam hoc induamur vestimentum. Quis homo apparuit qui habuerit vestimentum sempiternum quod Deum solum decet, de quo in fine prophetiæ istius dicit: « induet arma justitiæ² », et vestimentum, dicit, Dei induet? « Tunc, inquit, simul pascetur lupo cum agno³ ». et rursus: *Oraculo oris sui percutiet terram* et alibi: « Locutus est et terra vulnerata est », si corpus intelligas, cujus peccata percussit virga, aut in terra cædem, quæ futura erit in fine mundi, non errabis.

§ 6. *Tunc simul lupi cum agnis pascentur*. Aquilas: Peregrinatur, vertit lupo ad agnum; Symmacus: Simul habitabunt; Teodotion: Peregrinabuntur. Feroces hominum mores lupos appellat et prudentes agnos. Si quis non ita locutum esse affirmet, sed de feris tantum, demonstret qualis virga de radice Jessæ egressa sit. Præterea de malis hominibus deque bonis locutum esse ex eo patet, quod alii interpretes hoc vel pressius affirmant, alius enim dicit: peregrinabitur, alius: simul habitabit, addit, et nefas est hoc intelligere de feris, cum utilitatem adventus in hominibus vides. Lupi cum agnis pascentur et damnum sibi vicissim non inferent, intellige milites, silvestres mente, feroces, centuriones, ducesque qui pietate et amore Christi resipiscentes humilibus rusticisque hominibus vicissim non irascuntur. *Et pardus simul accubabit cum hædo*, et hoc facile Deus efficere potest, et nos etiam, dummodo velimus, possumus. *Et vituli et leones et tauri simul pascentur et puer parvus ducet eos*.

§ 7. *Et bos et ursus simul pascentur et erunt simul catuli eorum et leo quasi bos comedet paleas*. Non dicit simul tantum eodem loco ambulare, sed simul esse etiam tempore vescendi, cum mensa

1. Psalm. xxxii. 6.

2. Sap. v. 10. — Is. lix. 17.

3. Is. xi. 6.

parata sit, non ut naturam mutet, sed vitæ mores; non enim, dixit, lupus mutabitur in agnum, nam quamquam in feritate est, dominabitur quidem fortiter, sed tamen humilem damno non afficiet; nam et alibi sævos principes Sacrae Scripturae lupos Arabum appellant. *Et pardi cum hædo simul accubabunt et vituli et leones et tauri simul pascentur.* Unaquæque bestiarum morem suum ferum deseret, hoc idem est quod antea dixit: *Arguet multas gentes.* Et hoc non est mirandum, quod ipse iudicet iudicium et terræ gloriosos arguat, sed potius mirandum est, quod hominibus tales virtutes inserat ut viatores cœlestes imitentur, et magnos et parvos eidem legi subiiciat, ne quis opibus pauperes offendere possit. Hæc Dei Creatoris opera est. *Et puer parvus ducet eos.* Ita consentientes erunt et confidentes ut nec principibus neque legibus neque aliis hujusmodi indigeant, sed tantum quisque se ipsum regat, sicut dicit etiam: « Leges enim iustis non sunt latæ¹ ». Cum enim aliquis ad urbem Christianorum regendam veniat, ubi omnes Christi sunt sectatores, quamvis ignarus valde sit et prorsus puer parvus, et juxta mores christianos vitam acturum promittat, facile statim omnes ducet, et nunquam molestia afficient eum qui dux ipsorum venit.

§ 8. *Et bos et ursus simul pascentur et catuli eorum ambulant simul.* Hæc verba idem nobis indicant quod antea, videlicet, feroces prudentesque simul habitaturos seseque invicem non offensuros propter pietatem. Vide quomodo sermonem usque ad pueros parvos deducit, quos nunc etiam videmus puerili ætate talem virtutem pietatis ostendere. *Et leo quasi bos comedit paleas.* Cum virum quidem videris ducem, qui ex furto mensam suam plenam parabat, bibebat et manducabat, et tamquam leo furens corpora aliorum devorabat et ossa comminuebat et mensam suam sanguine et carne implebat, postea autem eum videas propter pietatem modo jejunantem, modo cibum modicum manducantem, tunc verborum prophetæ istius meminit, qui dicit: *Leo quas i bos comedit*

paleas, commutavit enim feritatem atque asperitatem suam, non tantum ex societate, sed etiam ex tali mensa ut non amplius in eo indoles fera aut aspera reperiri possit.

§ 9, 10. *Et puer infans super foramina aspidum et in cubile factuum aspidum manum mittet; et non nocebunt neque poterunt perdere quemquam in monte sancto meo.* Symmacus: Et ibit infans super foramina aspidum et cum videat basiliscos puer ablactatus manibus illos capiet et hi non offendent, neque nocebunt in monte sancto meo toto. Nempe infirmi quamquam in mediis malis habitant, tamen incommodis non afficientur ex malitia eorum. Deus enim nobis talem virtutem dedit propter quam malitia eorum nobis nocere nequeat. Quoniam si terebræ veneficorum et incantamenta mendacia, quibus utuntur, corpora venenis malarum bestiarum inoffensa reddere possunt, quo magis unctione Spiritus et spiritualibusque incantationibus, quibus mentes nostræ incantatæ sunt, malis liberati erimus, si volumus; ideoque non tantum a malitia nostra retracti erimus, sed etiam ita fortes, ut nequeat malitia aliorum nobis nocere. Quomodo hoc adimplebitur? *Repleta est enim terra cognitione Domini quasi aqua multa cooperiat maria.* Cognitio Dei hæc omnia facit, qua renovamur et transmutamur, non tantum nos, sed etiam omnis terra. Ne putes eum locutum fuisse de Palæstina quum dixit cognitione Dei totam terram repletam esse; quia verba prophetiæ libri hujus hanc paupertatem non admittunt, immo ab hac abhorrent. *Aqua enim multa cooperit maria*, non sine causa maria dicit et non mare: Et quomodo opera bona aut pietas hæc in Christianis reperiri possunt? Nonne videmus jurgia et lites etiam inter Christianos? Sibimetipsis invident, dominandi cupidine inter se pugnant, amant gloriam et mundum, vindictis judiciisque inhærent, terram et mare lucri mercaturæque causa percurrunt. Nonne vides duces principesque Christianorum homines vivos deglutire; quomodo igitur in christianis ista verba completa sunt, aut tota terra co-

gnitione Domini repleta est? Cur complures etiam gentes quæ audierunt religionem christianam non a suis feris moribus abscesse-
runt? Ergo ostende nobis, dicunt, ubi omnino leges hæ bonæ sint. Mihi videntur inania et multa cogitare et loqui, conturbare et con-
turbari, et niti ut vanas prophetias et fallacia verba reddant. Ita pu-
tant nos non posse veritatem confirmare. Nolite timere, quia, faven-
te Deo, quum de his sermonem faciemus, quidquid gratia Spiritus
dabit, dicemus, ejus enim propter gloriam laboramus et bellum
pro eo gerimus. Quot bella ostendam tibi absoluta. Nonne natura
ipsa erat inimica contra semetipsam? Nonne adorabant ligna et
lapides et sanguinè omnes aras aspergebant? In quo a lupis diffe-
rebant? Imo vero peiores lupis erant. Hi enim curam et pietatem
erga catulos suos habent, homines e contra, pro misericordia,
quam natura exigit, feri inveniebantur. Cur hoc demonstrare ex
ethnicis nitimur? Audi prophetam dicentem: « Immolabant filios fi-
liasque diabolis¹ », sive ut scriptum est in libro Regum: Rex
Amon cum bellum gereret, filium suum obtulit holocaustum co-
ram omnibus ». Num autem hæc videntur esse signa parvæ
feritatis? Cur nunc quoque talia nemo agit, ne ethnicus quidem?
Libere vero habitant pueri cum patribus et matribus, et curam
et amorem habent erga parentes. Tunc enim patres erga filios
tanquam carnefices se gerebant, nunc autem illis cibum, vitam
et honores suppeditant. Visne intelligere quomodo *puer infans*
manum mittet super foramina aspidum, neque noceant? Hæc omnia
in christianis reperiuntur; nam in martyrio quamvis feris objecti
essent, tamen nimia horum vis non iis potuit nocere, et sæpe
infantes etiam coronati sunt in hisce pugnis, alii possessiones suas
dereliquerunt, et alii illas distribuerunt. Nonne vides quot noso-
comia propter paralyticos, quot auxilia orphanis, quot sollicitudines
erga viduas constituta sint. Et quare externa numeramus? In-
gredere in Ecclesiam et oculis tuis videbis has institutiones, et
qui scripsit hæc omnia contra nos, ipse testimonium perhibet,

pauperes et divites, procures et servos in Ecclesiam eodem honore frui. Nonne vides omnes eadem egredi ex mensa, (eadem frui mensa)? Sed tibi non licet videre. Quomodo pardi cum hædis simul accubabunt et bellator ferox fortisque cum humilibus et mitibus? Si omnes virtutes simul non complexi sunt, non est mirandum, sed hoc potius mirandum quod quidam multis virtutibus præditi aliique non omnino perfecti, tamen a fera indole abscesserint. Quando autem repleta est tota terra cognitione Domini? « Cum in omnem terram exivit sonus eorum¹ ».

§ 11. *Et erit in die illa.* Videsne quando hæc omnia adimplenda erant? Postea dicit, *erit radix Jessæ et qui consurgit ut princeps sit gentium, et in ipso gentes sperabunt.* Atqui quisnam speravit in Zorobabel aut in Ezechia? *Et erit requies ejus honor.* Cujusnam? Hoc in aliquo nescimus impletum, sed utique in Christo: *requies ejus honor*, sepulcrum scilicet in quo sepultus est, quod semper honoratur atque laudatur. *Et erit die illa adjecit Dominus ostendere manum suam*, illa die, idest adventu Christi hæc adimpleta sunt, et quum redierit ipse colliget zelo refertus relictum residuum populi quod relictum fuerit ab *Assyriis*. Videsne omnia zelo Dei perfici?

§ 12-13. *Et levabit signum in nationes et congregabit perditos Israel et dispersos Juda colliget a quatuor alis terræ. Et auferetur zelus Ephraim et hostes Juda peribunt. Ephraim non æmulabitur Judam, et Judas non tribulabit Ephraim.* Parvus quamquam erat et duas tribus dumtaxat habebat, tamen regnum ad ipsum pertinebat. Et cædem Ægyptiorum quæ post reditum futura erat ostendit, quosdam profligabit et alios subiget.

§ 14. *Et erit, dicit, via residuo populo meo in Ægypto, sicut dies quando egressus est de terra Ægypti.* Commemorat primos casus qui evenerunt ipsis.

CAPUT XII.

§ 1. *Et dices in die illa: Benedico te, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum et misertus est mei.* Etenim Deo cum irato, tum reconciliato semper gratias agere oportet nos, quia ex ista iracundia oritur perfecta reconciliatio.

§ 2. *Ecce Deus meus salvator meus, fidens ero in eo et non timebo.* Per hæc debitum quoddam ostendit quod nos exstinximus, idcirco nunc hilares sumus. *Et fidens ero in eo*, præ omnibus hoc quærit Deus. Et « Quid, dicit, Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas, diligas ac custodias mandata ejus¹ », *quia laus et gloria mea Dominus est, qui fuit mihi in salutem.* Et non tantum salvos facit, sed etiam commendat ac illuminat.

§ 3-6. *Et haurite aquam lætitiæ de fontibus salutaribus.* Hic et alia adiungit: *Exultate et lætaminini, qui habitatis Sion, quia exaltatus est sanctus Israel in medio ejus.* Omnes, dicit, vocate in testimonium et omnibus ostendite ut me non erubescere et libere omnes appellare cognoscant.

1. Deuter. x. 12.

CAPUT XIII.

§ 1. *Visio Babylonensium.* Aquilas: Currus Babylonensium, Teodotion et Symmachus: Proverbium Babylonensium dicit, *quam vidit Isaias*, quia et alii prophetæ viderunt.

§ 2-3. *Super montem campestem levate signum, exaltate voces vestras super eos, consolamini manu, aperite, principes. Ego præcipio, et ego adduco eos. Sancti sunt et ego colligo eos.* Aquilas: Ego mandavi sanctificatis meis, nempe ego adducam duces et milites: ipse hoc monet, de rege enim Cyro, dixit, ego adducam eos ut timeatis regem. *Gigantes veniunt implere furorem meum*, alii interpretes pro gigantibus milites dicunt; *gaudentes simul et contumeliam facientes.* Aquilas: Superbia elati, Teodotion: *Gaudentes sunt in contumeliis meis.*

§ 4-9. *Vox gentium multarum super montes, similis gentium multarum, vox regum et gentium congregatarum.* Multos esse milites indicat cum magno et ingenti subsidio. *Dominus Sabaoth præcepit militibus bellicosus, ut veniant de terra longinqua a summo fundamento calii.* Idest a Medis et a Parthis. *Ecce dies Domini insanabilis.* Optime intelligunt de futuro, quia si in hoc mundo laboramus ut virtutes adipiscamur, hæc salutis sunt remedia; secus enim nobis ex hoc mundo migrantibus suppliciorum vis superveniet et nunquam suppliciorum finis erit. Quapropter diem *insanabilem* vocat, ne quis in hoc mundo insanabilis inveniatur; sicut domini servos verberaturi et propositum habentes dimittendi eorum culpam, tamen sæpe coram amicis jurant: Si eum capiam, non sinam vivere. Si vis discere quomodo insanabilis est dies, veni simul, eamus

apud divitem, cui multi erant servi, pateris suppellectilibusque in hoc sæculo abundantem, in altero autem nihil horum eum vivificavit,¹ sed eo angoris venerat, ut Lazarum quæreretur qui labia siti usta refrigeraret. Nec erubescis? Quomodo non confunderis quærens tibi medicum plagarum quibus macrescis, quem videbas quotidie et crudelis relinquebas, nec ejus miserebaris, quum eandem naturam haberes? Sed afflictio acerba verecundiam in oblivionem mittit; quemnam non miseritum esset hujus afflictionis intollerabilis, vel ipsum qui mala ab eo passus erat? Et vide, non magnum quoddam illum petere, non ut ex accensa flamma liberaretur nec ex inferis egrederetur, sed brevem corporis partem aliquantulum refrigeraret; tamen hoc etiam nemo ei concedebat. « Chaos magnum, dicit, firmatum est inter nos et vos² », ne putaret ex eo, quod fuisset in Lazarum crudelis, patrem Abraham prohibuisse illum labia siti usta refrigerare, quod esset aliis argumentum pigritiæ, et ita cognoscerent Lazarum non fecisse bona diviti, quia ab illo tempore vitæ suæ mala accepisset. Pater meus vel frater intercedere possunt, pater enim non potest in hisce pœnis videre quin misereatur, misericordiam enim habet et tollit ex afflictionibus. Christus ut auferat has inanes omnes consolationes et suadeat unicuique spem in suis virtutibus habere et minime aliis confidere, affert Abraham in medium et dicit: « Magnum chaos firmatum est inter nos et vos, ut qui vult hinc transire ad vos non possit, neque inde huc transmeare³ ». Primum justum jus ostendit; « Tu, dixit, recepisti bona, et Lazarus mala⁴ ». Et ego, dicit, confiteor et non nego, me non tam impudentem esse ut vel in tormentis inveniar injustus; non ex ratione justitiæ cupio levamen, sed tantum misericordiam flagito. « Caos autem magnum inter nos et vos firmatum est », *insanabilis enim est dies plena iræ et furoris*. Bene dixit, plenam esse, quia non est locus pœnitentiæ sed omnia iræ plena sunt, non est locus misericordiæ et

1. In codice armeno pro vivificavit dicit inspiravit, quasi dicat: Nihil horum ei profuit.

2. Luc. xvi. 26.

3. Ibid. idem.

4. Ibid. 25.

pietatis, quia tempore vitæ Deus remedium pœnitentiæ dedit, et diem illam insanabilem fecit. Sed fortasse dicent: Nonne humanam naturam admonet? Nonne sumus ex limo, nonne sumus pulvis et cinis? Tamen hoc non est tempus talium verborum, sed cum peccata committebatis, gloriabamini, superbia efferebatis, molles et torpidi eratis ebrietate, tunc licebat hæc pulcra verba recordari. Loquebatur patriarcha Abraham tempore afflictionum, cum jam advenerat ira divina, iam in foro erat, decretum vero iudicii nondum erat datum, nec traditum carnificibus. Numquid post decretum lex potest iudicii mutari? Nonne audis ipsum Abraham, qui dum iudex stabat et cum eo loquebatur, supplicabat; postquam autem numerum justorum usque ad decem minuisset, « Numquid perdes, dicit, justum cum impiis? ¹ » Hoc tantum dixit et tacuit; ita et ibi dicendum est: post decretum datum, est tacendum, frustra nunc conaris; si tempore festinationis non festinabas, quid nunc expedit festinare? Ipse Christus obsecrat et non exaudis: Paulus quoque adveniens dicit obsecrare Christum, « Obsecramus vos, dicit, pro Christo, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo ² ». Filio meo, dicit, reconciliator, qui in neminem peccavit, imo etiam peccata multorum abstulit; si cum ipso reconciliaris et mecum reconciliaberis, si autem supplicationes ejus non audis, frustra aliquid a me petis.

Licet non cum Salvatore reconciliatus es atque redemptore, expecto tamen et patientiam habeo, rogo et abire nolo, neque preces despicere; quomodo igitur poteris me rogare, cum pœna mulctabo te atque puniam? Nunc rogas me ac obsecras, sed tunc te oportebat, cum vocabam te, audire atque obedire, et veniam dedissem tibi et misertus essem tui atque in gratiam tecum rediissem, tu vero accusatricem tuiipsius reconciliationem fecisti.

§ 10. *Ecce enim dies Domini venit insanabilis furoris et iræ,*

1. Gen. xviii. 23.

2. II. Corinth. v. 20.

ad ponendum orbem terræ desertum. Illum appellat Domini diem, quo omnia ora obstupescunt, quæ non erubuerant; tunc autem omnes intelligent, qui nunc rebelles sunt, a Deo esse omnia, cum pœna mulctabuntur, cumque trepidi aderunt, cum qui contempti in hoc mundo fuerunt, splendent clarius, quam solis radii; superbi vero clari hic et famosi subversi ac humiliati in supplicia ibunt. Tunc dies Domini erit quum unusquisque præmium accipiet juxta opera sua. Si hæc dies est non iracundiæ tantum et furoris, verum etiam doni et honoris (dies); cur dicunt, verbis duris nominatur non vero suavibus? Te propter atque propter tuam negligentiam, hoc modo saltem te excitabit. Adde, omnes iam scire illum esse diem doni, sed nescire esse quoque diem pœnæ; illum credunt, istum vero non credunt. *Ad ponendum orbem terræ desertum.* Cur autem dixit, *orbem terræ*? Audi etiam quæ sequuntur, *et peccatores perdendos ex eo*; cum inferi peccatores et paradisum justos recipiant, jure dixit *orbem terræ*, ubi peccata committuntur; tunc urbes et domus et omnia evertentur; ordo autem mundi iterum renovabitur, quamquam nonnulli non credunt. Jure dixit, *perdendos ex eo*; non enim omnino interibunt, in ignem vero injecti juxta sua opera pœnas solvent.

§ 11. *Stellæ enim cæli et orion et omnis ornatus cæli non dabunt lucem.* Cui enim lucem dabunt, cum sol apparebit justitiæ? Cum enim sol apparet, omnes diffugiunt stellæ, ita etiam, oriente sole justitiæ, nihil luminis posthac apparebit.

§ 12. *Et mandabo universo orbi terræ mala.* Audi nunc sententiam quæ minatur mala orbi terræ. *Et impiis peccata eorum, et perdam contumeliam iniquorum, et superbiam superborum humiliabo.* Cur vero omnia relinquens alia mala, hoc tantum in medium profert? Ad gravitatem ostendendam ejus, quæ malorum radix est, pravitatumque fons, ex qua finis fuit, atque initium perditionis mundi, quæ malorum omnium fuit origo, atque de cælis satanam dejecit, cæterosque simul cum eo. Quapropter Deus ut tale vulnus sanaret grave, omnia humilitate perfecit: nativitatem

suam, in mundo ambulationem, apostolorum vocationem et virginem, ex qua natus est, sponsumque desponsata cui erat hæc virgo, cum ars sponsi esset fabrilis, quibus locus non fuit in diversorio et sic pauperes, ut carerent etiam cunabulis, quare sicut pauperum filius positus fuit in præsepio. Cum ætate progressus esset secundum corpus, « Aliæ, dicit, mulieres ministrabant ei de facultatibus suis ¹ »; ipsemet etiam dicebat: « Filius autem hominis non habet locum, ubi caput reclinet ² ». Tales vocavit apostolos, humilitatis dedit doctrinas, ut humilitatem munitam omnino redderet, superbiam vero persequeretur, sicut feram malam; hoc modo igitur non aliud nisi humilitatem nos docet Deus mensa sua atque lecto, vita, vestimentis suis, et admonitionibus, cruce passionis et aliis omnibus. Traditoris lavit pedes, hoc vero magis mirum est quam cætera. Viden', qualem ostendit mansuetudinem? Colaphum accepit a servo quem virtute patientiæ sustinuit; contemnitur adhuc et contumelias recipit ex eo tempore, tamen et loquebatur omniaque perficiebat opera ad eorum salutem qui contemnunt eum atque despiciunt.

« Et erunt residui quasi damula fugiens, et quasi ovis errans et non erit qui congreget, ita ut homo ad populum suum revertatur, et homo ad regionem suam espelletur ³ ». Non de vitiis tantum loquitur, verum etiam ostendit quantum sit virtutum prætium.

§ 13. *Et erunt, qui derelicti fuerunt, honorati magis quam aurum incoctum; et homo magis honoratus erit quam lapis qui de Suphir.* Viden' virtutum pulchritudinem? Viden' claritatem? *Cælum enim indignabitur et terra concutietur a fundamentis suis, propter furorem iræ Domini.* In verbis duris iterum insistit et ibi etiam diutius manet, quoniam hoc cognoscit utile ut honestos faciat. *Cælum*, dicit, *indignabitur*. Si cælorum virtutes commoventur, quo magis indignabitur ipsum cælum, quo tamdiu nutriti fuerant et ipsa causa erit pœnarum æternitatis bonorum abundantia

1. Luc. viii. 3.

B. Is. xxiii. 14.

2. Luc. ix. 58.

cæli, quæ semper alebat eos. Neque sicut primum putabis alterum adventum, tunc enim silens et tacitus venit et ad tollenda peccata, nunc autem ad ulciscendum veniet justitiam, tunc sicut medicus nunc vero in iudicis forma; vitem tunc plantavit, fructum nunc exigit, quapropter ad omnia evertenda venit, ut cognoscas ipsius magnitudinem, et scias tunc etiam hoc modo venire posse; cum enim in manu ejus sint extrema mundi, respicitque mundum et facit eum tremere, quid igitur mirum, quod, cum veniet, evertat omnia? *Propter furorem iræ Domini exercituum*, animæ etiam sentient furorem Domini.

§ 14. *Et erunt residui quasi damula fugiens*, qui a justis separabuntur, nullibi refugium invenient neque consolationem. *Et quasi ovis errans*, jure quidem, pastorem enim non cognoverunt. *Et non erit qui congreget*, quomodo autem colligent, cum Deus ipse sit qui dispergit? Locutionem mutat iterum:

17, 18. *Ecce suscito vobis Medos, qui argentum non reputant, neque auro opus habent. Arcus adolescentium conterent*. Symmacus vero dicit, Arcubus juvenes interficient. *Neque filiorum vestrorum miserebuntur*. Mala esse debent gravia cum verba non appareant veniæ; vide autem quot bona istis, quot vero mala illis. O mutationem admirabilem!

§ 19-20. *Et erit Babylon, quæ inclyta vocata fuit a regibus Cædæorum, sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrhæam, non habitabitur in æternum tempus. Et requiescent illic bestię, et implebuntur domus sonitu, et accubabunt ibi sirenes, et dæmonia illic saltabunt, et onocentauri illic habitabunt et nidificabunt hericii in domibus eorum*. Onocentauri re quidem non existunt, nec habitant Babylone, sed ita vocantur ab hominibus, quo verbo utuntur ad significandum desertum vel urbem carentem habitatoribus, et hoc quoque modo accipit Scriptura omniaque exponit juxta usum hominum, non vero ad confirmandum id tale esse re; sed accipiunt Scripturæ quæ vulgo dicunt homines et ita loquuntur cum illis. Alii interpretes struthiones pro onocentauris ponunt. Aquilas vero

dicit: Daemones criniti atque pilosi. Symmacus et Teodotion: Daemones hirsuti capillos atque onocentauri. *Et respondebunt ad invicem in Idim*¹. Symmacus dicit: Crarcus, Theodotion: Evparparghiim. Hebraica vero dicit: Uvaniim.

1. In nostro codice (armeno) hæc verba adjuncta sunt verbis Theodotionis, nec satis constat utrum Prophetæ sint an Theodotionis; probabilius autem nobis visa sunt Prophetæ esse hæc verba. Licet enim non inveniantur tum in interpretatione Septuaginta, tum in versione armena, tamen reperiuntur in textu hebraico et in Vulgata S. Hieronymi, ubi sic legitur: "Et respondebunt ibi ululæ". Hebraicus autem textus dicit: Vehann iim, id est: Clamabunt ululæ. De vera autem significatione verborum, *Crarcus* et *Evparparghiim*, non constat nobis; quia fragmenta interpretationum Symmaci et Theodotionis desiderantur.

CAPUT XIV.

§ 1. *Cito venit et non elongabitur dies punitiois, acceperunt enim Parthi Medique regnum Babylonensium. Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget adhuc Israël, post septuaginta annos statutos a Deo ad populi captivitatem, revertebantur ipsi Babylone. Et advena apponetur ad eos, et multiplicabitur domus Jacob, nemo enim vexator erit, nemo qui moveat eos a terra Domini.*

§ 2. *Assument eos gentes, et introducent in locum eorum. Cum Cyrus rex præcepit populis ut colligerent et honorifice ducerent in terram Israel, filiique Israel diviserunt eos in terra Domini in servos atque ancillas, non tantum posuit in hostium cordibus sollicitudinem ut colligerent ducerentque eos, verum etiam ut fama pietatis allecti populi non pauci libenter iis servos sese constituerent, sicut etiam magna exiit turba ex Ægypto simul cum Domini populo. In quo implebantur verba prophetæ: Erunt captivi qui captivaverant eos, et subiicientur dominationi qui dominati fuerant eis.*

§ 3, 4. *Et erit in die illa, requiescere te faciet Dominus a dolore et furore tuo. Et sumes lamentationem hanc super regem Babylonis. Quomodo cessavit exactor. Hoc vero mirum est; mala enim quietem vocat. Aquilas autem clarius ostendit modum, quo infernus cessabit ob opere, malitiam videns ejus. Exacerbati sunt occurrentes tibi, hoc est iracundia incensi sunt. Aquilas vero dicit: Interius remissi sunt. Symmacus autem. Moti sunt. Theodotion: Indignati sunt tum illum hostem tum etiam mortem.*

§ 5-11. *Contrivit Deus jugum peccatorum, jugum principum,*

percutiens gentem insanabili furore. Omnes respondebunt, et dicent: Et tu captus es sicut nos, et in nobis reputatus es. Vide igitur: commovebantur, perturbabantur, ostendebant etiam a Deo esse pœnas, Deique esse opera, quæ ne exspectabant quidem, hæc enim præter omnem spem erant; meritoque dictum est: *Quomodo cecidit de cælo Lucifer, qui mane oriebatur?* Aquilas vero dicit. Quomodo cælo lugens cecidisti fili matutine? Nonnullis videtur dictum hoc propter contrarias virtutes, Christus enim etiam dicit: « Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem ¹ ». Non autem hanc contemnemus interpretationem; licet enim alius sit sensus hujus verbi, hanc tamen accipiamus, quoniam utilis etiam nunc est. Enimvero hoc erat mirum, quod cum esset virtus incorporea, et mane illucesceret, et mitteretur ad omnes gentes, de cælo decidisset. Viden' quando autem memoriam superbiæ excitat in eo? Pessimum illud semen, quod Satanæ ab initio seminavit, vide igitur, quomodo germinavit atque crevit? Cum vero mala comparas terrestri vitæ, Deus hoc jus tibi confert per prophetam. Si enim tot necessitatibus atque multiplicibus mutationibus non potuit audaciam coercere Adam, ne sese extollere auderet in magnitudinem, non enim satis putavit quietem immortalitatemque, sed voluit etiam æqualem se facere Deo: quomodo igitur qui in manu Satanæ traditi sunt, non te docuerunt humanam naturam? Dicit etiam de rege Tyri. « Tu vero dicebas; Deus sum ego, non sum homo ² » de Assyriis autem sic « Orbem terræ totum apprehendam manu quasi nidum, et quasi ova derelicta tollam ³ ». Hujusmodi autem erat cautio, ne modum tibi statutum excedas; tu vero extra fines egrederis, si vero liberum te reliquisset, nonne opera pejora prioribus fecisses? Turrim etiam ædificantes repleti erant superbia, et hoc etiam apud gentes fiebat. Figura iniquitatis his ostendebatur rebus, Deus vero semper studet tollere avaritiæ cupiditatem, ne quis cupiat et ultra mensuram optet.

1. Luc. x. 18.

3. Isaias x. 14.

2. Ezech. xxviii. 9.

§ 16, 17. *Iste homo qui irritabat omnem terram, qui concutiebat reges, qui ponebat orbem totum desertum.* Quid loqueris, cur fles atque accusas? Ille est fletus: accusatio malorum, ostendere Deo ipsi inesse jus inferendi pœnam; ille enim qui erant in captivitate non liberavit. Viden' hominis duritiam fuisse causam divinæ iustitiæ, quæ aggravata est super eum per duram mortem?

§ 19. *Tu autem projectus eris (ibi) in montibus sicut mortuus abominatus.* Viden' neque hoc sine ratione fuisse, sed propter hominis malitiam? Quare antea dicit, fortuitas pœnas nobis non esse putandas. Nec mortem tantum dicit, sed morte crudeli morietur. *Omnes reges gentium dormierunt in honore; tu autem projectus in montibus, sicut mortuus abominatus,* alii enim dormierunt in honore, tu vero in pœnis atque suppliciis.

§ 20-25. *Quemadmodum vestimentum in sanguine conspersum non (erit) mundum, ita neque tu eris mundus.* Quoniam terram meam perdidisti, et populum meum interfecisti, non manebis in æternum tempus. *Sicut dixi, ita erit, et sicut consilium cepi, sic manebit, ad perdendum Assyrios super terram meam, et super montes meos.* Viden', unde sunt pœnæ ejus; tu ecce præceptum dedisti. Superius vero et inferius id dicis. « Adducam regem Babylonis, et nemo est qui possit acquiescere illi ⁴ »; hic vero contra illud præceptum alterum profers: *Semen malum præpara filios tuos, ut occidantur.* Cur autem? Nonne tu imperium dedisti illi super terram? Iterum, *Ut non resurgant nec hæreditent terram et impleant terram bellis.* Propter igitur res futuras affliguntur pœnis, quas non meriti sunt. *Pro,* dicit, *peccatis patris tui.* Hoc vero quomodo licet? Cum illi crudeles essent contra patres suos, eos e medio tollit prius quam talia operentur, belli enim amatores erant atque contentiosi et bellicosi. Quis autem est de quo dicit: *Semen malum?* De Nabucodonosor enim hæc non potest dici, cum filius ejus ab eo regnum accepit, illeque obiit in pace: num Balthasarem innuit, qui occisus fuit una cum filiis suis? Cur dicit: *Terram meam perdidisti et populum meum inter-*

fecisti? Hoc vero fecit Nabucodonosor et non Balthasar; forsitan de Assyriis loquitur qui onus Judæis erant grave; hoc autem dicemus: qui vasis non pepercit sacris, quæ ebrietate polluit inordinata, quomodo ceteris parcere poterat? Quapropter pergens ait. «Aggravasti valde jugum eorum, cum ego dedi eos in leve, tu vero non fecisti eis misericordiam, et tradidisti eos in malo gravi¹». Paterque eorum talia agebat, veneratus est Daniele, præceptumque dedit hoc modo: «Quicumque dixerit blasphemiam contra Deum Sedrogh, Mysak, Abednag, in perditionem erit, et domus ejus in direptionem²». *Hæc dicit Dominus Sabaoth: Et ponam Babyloniam desertam, ut inhabitent eam viperae.* Ceteri vero dicunt: Haereditatem viperarum. Hebraicus autem, Ghippod dicit. *Et erit in nihilum, et ponam eam luti voraginem in perditionem.* Quum terra propter peccata ex se producit quæ incolis suis perniciæ sunt, hoc gravius est malum quam urbem hostibus prodere. *Hæc dixit Dominus: sicut dixi, ita erit, et sicut consilium cepi, sic manebit in æternum, ad perdendum Assyrios super terram meam, et super montes meos.* Vel Babylonenses dicit, vel alios his similes. Babylon enim subjecta erat Assyriis, Babylonenses postea non Medi Assyria potiti sunt. Hic vero dicit: *Suscito vobis Medos,* aut forsitan Babylonenses Assyriorum potiti sunt regno, non bello sed legibus imperii, denique autem interfecerunt Medi eos; hoc enim *Suscito* noli credere dictum de Babylonensibus, neque de Assyriis.

§ 28, 29. *Visio Philistiim.* Anno quo mortuus est rex Achaz, factum est verbum hoc de Philistiim: *Nolite letari, alienigenæ: contritum est enim jugum percutientium vos.* Alii vero dicunt, Contusum enim est; Aquilas autem: Sceptrum imperii exigentium, Symmacus et Teodotion dicunt: *Prae jugo percutientium vos virga supplicii. Nam ex semine serpentis egredientur fetus aspidum, et fetus eorum egredientur serpentes volantes.* Ceteri autem dicunt: Basiliscus egredietur, qui uno oculorum occidit intuitu. Ex quo docemur rerum mutationes, quæ non secun-

dum hominum sed Dei voluntatem fiunt; qui enim horas mutat atque tempus, ille est qui tum constituit tum reges mutat. Cum videas regnantem principem crudelem, homicidam, ferocem, noli precari, ut hic de medio tollatur, sed Deo reconciliare, qui duritiam ejus flectere potest; quod si Deo non reconciliaberis, potest illè suscitare alios principes ferociores. Non ergo ad homines confugiamus, sed ad cœleste imperium, a quo principum constituuntur imperia: « Sicut impetus aquæ ita corda regum in manu Domini; quocumque vertere voluerit, illuc inclinavit illos. ¹ » Neque ergo timeas cor ejus, sed manum cor habentem; ubi enim Deus placatus est, in igne etiam ros invenitur; cum vero Deus pugnat, in deliciis quoque pugna adest atque contentio. Nonne Babylonenses extra fornacem stantes igne consumpti sunt? Deus enim ipsis inimicus erat. Nonne tres pueri immissi sunt in fornacem ardentem, et ignis nihil nocuit eis? Deus enim ipsis erat amicus. Quibus Deus non est placatus, nihil fit boni, e contra quibus placatus est, nihil fit mali. Cur igitur longum ambulas iter, cur tot artes et industrias cogitas, cur huc illucque discurras, hunc precaris, illi præmium corruptionis polliceris, quosdam intercessores constituis, dum breve tibi faciendum erat iter ut reconciliareris Deo? Si Deus tibi placatus non est, labores omnes inutiles sunt: et cum ipse misericorditer in te respicit, inimici etiam amici fiunt. Animalia, dicit, deserti, reconciliabuntur tibi. Itaque poterat Danielis damnum tollere Deus, qui ora cœrcuit leonum insatiabilia, atque cupidas linguas eorum sanguine abstinuit, ora maledicentium obstruendo, mala eorum consilia commutando in bonas cogitationes, ne eorum mentes insidiarentur sancto: sed non illius invidit coronæ, nam non ostendebatur nec laudabatur prophetæ amor erga Deum, neque amor Dei erga illum, nisi Deus eum periclitationes laboresque experiri permisisset. Deus justos amat, vultque ostendere eos omnibus; hoc modo utuntur amantes erga dilectos, non patiuntur amorem abscondi, sed plurimos volunt testes san-

cti intimique amoris; Deus vero, etsi nihil indigeat, amore sanctorum exornat seipsum sicut qui seipsum ornatibus decorat, vultque omnibus patefacere se amare et amari. Audi vero, quomodo Deus diligebat Job, nemo enim hoc sciebat. Quid igitur facit? Amorem manifestat suum satanæ, ut ostenderetur hoc amore laus ejus. Vide igitur, quomodo laudat eum: « Numquid considerasti servum meum Job, quod non sit ei similis in terra? ¹ ». Amoris hæc sunt verba, nec vero talia sicut nostra, nos enim adulatione laudamus, ille autem non ita. Non tantum dicit Deus: volo ostendere vobis laudem illius, quoniam diligo illum, sed totum appellat mundum ad spectaculum, athletamque solum relinquit in pugna, ipse vero abit. Et ne quis dicat, ejus solius esse totam victoriam, Deus a longe stabat et prorsus intentus ad athletam pugnantem. Licet athletic lanista adsit et nemo eum prohibere possit, Deus vero, quo splendidior esset victoria, non aderat neque modum pugnandi eum docebat, sed in pugna illum solum nudumque reliquit. Tu autem, dicit, bona ejus abstulisse putavisti, ego autem in manu tua dabo corpus ejus, tu vero nihil poteris adversus eum. Vult Deus ostendere omnibus, quantum amabat eum, et patefacit amorem suum erga nos, ipse enim caret omnibus cupiditatibus malis. Nos gloriam in omnibus quærimus, quare virtutes, quibus præditi sumus, ad jactantiam ostendere volumus; ille vero non ita, sed ut mansuetos nos efficiat atque probos. Sicut amator quidam ut amorem ostendat suum erga dilectum, corporis ejus pingit effigiem, oculos, nasum, maxillasque, sic Deus ostendere vult amorem suum maximum: ideo in animas imaginem pulcherrimam exprimit testimoniumque præbet nihil esse quod eius pulchritudinem adæquet. Imprimis Iob habuit testimonium, illo tempore se unum gratum Deo fuisse, postea autem virtutes ejus singulæ enumerantur: « Homo justus, verax, colens Deum, abstinens ab omni malo ² ». Unde hoc patet, adversarius dicit? Ego faciam ut tentes eum; ac si quis diceret: Pulchritudo apparet ex albo, fuce et stibio, permitte mihi

ut ornamentum tollam, ut videas quam deformis sit facies, quam amas, ille vero confidenter dicat: Accede, et sicut vis, lava, et multo pulchriorem apparebit; itaque Deus dicit: Accede et experire, et videbis illum splendidiorem apparere. Dilectum benigne alloquitur dicens: Ne putes, me reliquisse te; non abstuli amorem neque curam, e contra omnia amoris causa feci, ut omnibus ostenderem meum erga te amorem. Vide etiam, quid Job dicebat: « Dominus dedit, Dominus abstulit¹ », et « Si bona suscepimus de manu Domini, mala cur non sustinebimus?² ». Cum nollet aliquem dilecto suo maledicere, poterat aliquis dicere: In hisce malis tradidit te, ille amore impedit execrationem, « Sit, dicens, nomen Domini benedictum³ ». Amo, dicit, neque possum maledicere ei; licet alibi dicat: « Contumelia amorem aufert » de hoc nunc non agitur, sed ibi talia non nocere videntur. Non tantum enim contumeliæ erant, verum etiam supplicia gravia, nulloque modo nocere ei poterant; etsi acriter locutus esset non contumeliæ sed precis causa, preces angoris erant propter dolorem acceptum. Hæc vero sunt verba ejus gravia: « Noli me docere impium esse⁴ ». « Quare constituisti me, ut loquerer adversus te⁵ ». Valde enim contristabat eum, proximos stantes esse tunc putaturos ipsum non Deum amare, neque Deum ipsum. Ego, dicit, scio, et tu scis Domine, sed quis his persuadebit? Tam putabant ipsum a Deo derelictum esse. Moysem etiam simili modo alloquebatur: « Dimitte me, propter te honoro eos⁶ » ad sororemque ejus dicebat: « Neminem allocutus sum sicuti Moysi.⁷ » Ille parcebat, Deus vero non dimittebat. Propter te enim, dicit, veniam do, non propter illos. Vide etiam tempore Abraham: « Egredere de terra tua et de natione tua⁸ » et, « Num celare potero Abraham servo meo, quæ gesturus sum?⁹ ». Sed ad inceptum redeamus.

1. Job. I. 22.

2. Idem. II. 10.

3. Idem. I. 22.

4. Idem. X. 2.

5. Idem. VII. 20.

6. Exod. XXXII. 10.

7. Num. XII. 6.

8. Gen. XII. 1.

9. Gen. XVIII. 17.

§ 29. *Nolite lætari, alienigenæ omnes, contritum est enim jugum percutientis vos. Nam ex semine serpentium egredientur fœtus aspidum.* Ezechias enim, dixit, intollerabilis erit vobis; cur autem non dixit: Deus vos puniet? Nomine enim aspidum magis horrore afficiebantur. Et quum dicit aspidem, non Ezechiæ ostendit malitiam, sed aliquid ipsis gravius, atque molestius.

§ 30. *Et pascentur inopes per Dominum, inopes autem homines super pacem requiescent.* Viden', quod non credebant a Domino esse, a Domino esse futurum. Aliquid hujusmodi adventus Christi tempore factum est: per ipsum enim inopes pascentur, pauperes aluntur, divites vero non item, sed avaritia sua; pauperes vero Deus pascit, sicut dicit etiam: « Ego sum pastor bonus ¹ », non pastor bonus divitis mensæ peritus, sed qui ad fontem conducit oves mundum et purum. Nonne vides oves, quæ non cupiunt delicatos cibos, sed escam carpunt simplicem? Itemque Deus alet te. Nonne unquam nutrit? Utique nutrit, sed tantum piscibus et panibus, hic enim erat cibus quotidianus civitatis; aliquando autem carnibus etiam nutrit, sed damno non utilitate manducantium. *Inopes autem homines super pacem requiescent*, mortis ostendit quietem. Interpretes enim ceteri dicunt: In pace sedeant, non enim voces, neque lamentum, neque luctus fient iis, neque alia hujusmodi, sed erunt *in pace*; non enim perturbabuntur neque contra præliabunt, licet interficiantur et capite præcidantur; *in pace enim requiescet*, cum aliquis propter Deum morietur, et in pace cum honore requiescet. Hujusmodi enim mors justorum est pretiosa; non quod aliquis domi moriatur suæ, ex eo mors in lecto vel inter familiares pretiosa erit; sed quum fortiter ac viriliter moriemur propter veritatem. Hanc vero mortem pretiosam esse orbis terræ testimonium præbet; licet enim insignes sint mortes regum et ducum, et aliquamdiu a suis honorentur familiaribus, non tamen similes piscatorum, qui non juxta naturæ ordinem mortui sunt, sed magna virtute perfectaue victoria, quorum autem se-

pulera toto mundo honorantur; alius enim capite, alius membra-
tim præcisus, alius lapidatus est; idcirco tamen honorantur magis,
talem enim mortem obierunt: pro pace orbis terrarum mortui sunt.
Sicut etiam duces parum strenui etiam post mortem, ex eo quod
propter res mundanas adlaboraverint, atque in prælio ceciderint,
summopere coluntur, itaque Apostoli propter Ecclesiam, mundum
ipsorum, mortui acceperunt coronas, et post mortem magis ma-
gisque honorantur. Si enim rex eorum morte mortem vicit, uti-
que oportebat duces regem suum imitari. Ne plangamus igitur
capite præcisos, neque felices putemus qui domi suæ moriuntur,
hoc enim non est beatum, neque illud miserabile; sed beati pu-
tandi sunt qui viriliter propter veritatem moriuntur, et in sepul-
cro vitam bonam quasi vestem gerunt quæ vestimentis aureis
multo est pretiosior. Illum enim qui propter veritatem moritur,
quamquam nudum aliquis relinquit, neque dignum honore se-
pulcri putat, hoc modo magis eum exornat, gravem enim con-
tumeliam propter laborem, quem veritatis causa pertulit infert;
illum tamen non miserum sed beatum efficit, dum tale vestimen-
tum nec tinea comedit neque vermis rodit, nec spoliatores fu-
rantur, neque tempus consumit, nec terra putrefacit; sed manet
inconsumptum, et ipso indutum ornat, magis quam sol stellarum-
que corona cælum exornet.

Hujusmodi enim cupiamus mortem, quæ propter publicum
sit bonum. Cur vero non propter lucrum nostrum utilitatemque?
Hoc dico ut laboribus pietatis causa supervenientibus in dies præ-
paremus nos ipsos. Nunc etiam, si velimus, multiplici morimur
morte; quomodo homo mortalis mori multiplici morte potest? Cum
enim mortalis sit morietur semel tantum, si vero sæpe moritur,
patet ipsum esse immortalem; nam vivens moritur, neque qui
mortuus est rursus moritur. Nova adest quæstio: neque enim
mortalis est: si enim mortalis erat, quomodo mortuus iterum
moriebatur; neque immortalis, quoniam si immortalis erat, quo-
modo dicebat Paulus: «Propter te mortificamur tota die¹» ite-

rum: « Amen, amen dico vobis, per vestram gloriam, quotidie morior? ² » Vilitatem damnumque putabat, neque actum virtutis, semel mori sicut statutum est omnibus hominibus, quapropter dicebat: « Quotidie morior. » Quantum temporis Deus illius vitæ concessit, tantum Paulus moriens semper restituit, nec voluit debitor manere, immo vero debitum putabat quotidie mori. Quid vero huic par nos ostendimus? Vide autem, quibus datum est sic quiescere: pauperibus, infirmis, non vero dictitantibus verba magna. Mortem istorum appellat requiem, nihil enim est simile huic quieti, cum aliquis inculpatus hanc viam currit extra terrenam patriam. Sicut enim homo proximus morti præcepta iussaque dat congrue domui suæ, uxori et filiis, atque ut vult omnia disponit, licet hoc non amplius ad eum pertinéat, mortem postea non amplius mortem putat; quo magis qui tot cumulavit thesauros, cum quibus Deum confidenter adire possit. Anima vero stabit coram Deo, cum mors sancta peccatorum gravitatem abstulerit; spiritus levis in cælum ascendet et fidenter ad Deum curret, cum conscientia malitiosa sit ablata ipsi, cum nullas timeat pœnas, nullumque timorem habeat, ne portæ cœlorum sibi claudendæ sint, cum nulla sit pugna, nullum certamen, quum libenter corpus relinquat, cum non violenter trahatur a ductoribus, neque repente auferatur, neque propter aliquod peccatum sibi exspectandum sit, neque propter mala diffidat. Hilaris et cupidus ipsemet seipsum donat, sicut puer nutricem vel patrem vel matrem requirens; quoniam optime novit se non vocari ad supplicium et ad mortem immortalem, sed ad regium honorem, et ad mensam omnibus bonis refertam, intelligitque magna cum gloria et honore hoc corpus, quod aliquantisper reliquit, iterum sese resumpturum.

§ 30. *Interficiet autem in fame semen tuum, et reliquias tuas (hæreditatis tuæ) interficiet.* Neque enim radix invenietur deinceps, magna est illa salus quæ fame aufert mala.

§ 31. *Ululate, portæ civitatum, clament urbes turbatæ, alieni-*

genæ omnes, quoniam ab aquilone fumus venit, et non est ut sit, et quid respondebunt reges gentium? Quoniam Dominus fundavit Sion, et per ipsum salvabuntur humiles plebis. Ecce ad alienigenas prophetizat, et vere fumum prius vaticinatur; etenim sicut fumus ignis est præcursor, ita etiam nuntius molestus iræ est præcursor. Vide hic humanitatem Dei, qui non ignem statim inflamat, sed prius elevat fumum, ut hunc videntes ignem fugiant. Vide quomodo a longe fumus venit, nemo autem sibi consulit?

Et quid respondebunt reges gentium? Quoniam Dominus fundavit Sion, et per ipsum salvabuntur humiles plebis. Quid est hoc: *Quid respondebunt?* id est, nihil poterunt dicere, nulloque modo respondere; quoniam auferuntur ipsis omnes causæ defensionis; non enim secundum ordinem naturalem omnia evenient, sed omnes in malis, omnes in cupiditatibus deficient; Jerusalem incolæ tantum liberabuntur. Quod igitur poteris responsum dare? Ipsemet enim fundavit Sion, et per ipsum salvabuntur humiles plebis, et non virtute sua. Viden', quos humiles appellat? Infirmos a suis familiaribus traditos, ut manifestum fiat auxilium Dei.

CAPUT XV.

§ 1. *Visio septima; verbum quod contra Moabitidem.*

De Moabitide nunc etiam loquitur, ne ex se ipsis auctoribus prædicta putentur, causasque pœnarum enumerat; primum quidem eos esse superbos atque convitiatores, deinde propter Jerusalem punitos esse affirmat¹. *Nocte peribit Moabitis, nocte enim peribit murus Moabitidis.* Nocte errorem desiderii indicat, ex quo perditio civitatis venit.

§ 2-3. *Contristamini super vos ipsos, peribit enim et Debon, ubi est ara vestra.* Quia altare erat, ubi aræ erectæ erant. *Illuc ascendetis plorare super Nabay Moabitidis.* Cum venerit hostis ab obsidendum, fugietis ex urbibus in montes, in Nabay montem, ubi Moyses sepultus est. *Ululate, (quia) super omne caput calvitium, omnia brachia dissecta, galeis atque pondere armorum; his etiam nihil fieri poterit. In plateis ejus circumcingimini saccis, ubi idola*

1. In codice nostro hic invenitur ista adnotatio quæ videtur esse pars explicationis XVI capitis Isaïæ: *Numquid petra deserta est mons filiæ Sion? Eris enim velut avis avolantis pulvis ablati, eris filia Moab.* Et profecto ne quis putet fortuita esse mala futura, loca et tempora multo antea indicat; nec non ostendit, cui ea (mala) prius superventura sint et quonam tempore. *Sicut merces triennis mercenarii*, id est, post tres annos. Et quoniam bona prænuntiabant divinatores, addit: *Non sic divinatio tua, non sic; neque sic, ut diu ululant in Moab;*

in Moabitide enim omnes plorabunt. Etenim rapinis, neque voluntate Dei locupletati sunt. *Vitula triennis*, dicit, *filia Moab.* Fortis, opulenta, felix, beata, superbia elata, mollis; nihil horum omnium, quæ tibi annuntiarent divinatores, fiet; sed e contra omnino destrueris, funditus everteris; non ut isti pseudoprophetæ mentiuntur, dicentes: Nulla tibi mala superventura erunt. Nihil tibi proderunt idola quæ precaris, nihil simulacra quæ adoras, nilque isti fallaces divinatores mendacia velut veritates narrantes.

colebant. *Et plangite super domos ejus, et in plateis ejus, et in vicis ejus, omnes ululate cum ploratu; ubi virtutes cœlorum venerabantur.*

§ 4-5. *Quoniam clamavit Esebon et Eleale usque Jassa audita est vox eorum in externis urbibus, quæ circa Moabitidem erant. Propter hoc lumbus Moabitidis clamat; nempe e foro Moab exibat clamor et deploratio. Anima ejus cognoscet; ut cor quasi instrumentum faciat. Cor Moabitidis clamat in se usque Segor; quia plagæ invaluerunt in urbe Moabitidis usque Segor, quo Lot confugit. Vitula enim triennis est, id est, in pubertate, in vigore, in maturitate, in deliciis. Et dicit: Ad te flentes ascendent via Aroniim, quia Aroniim in planitie posita est et illa in monte, et fugientes ex agris prope montana confugiebant; sed etiam ibi non requiescebant, in montes enim fugiebant, sicuti superius loquutus est; « Illuc ascendetis plorare super Nabay Moabitidis in montem¹ »: et quo magis affligat; Clamat, ait, contritio et concussio, aqua Nemerim deserta erit. Aut exercitus urbium aquas vocat, aut crescentibus latronibus, aquæ decrescunt.*

§ 6-9. *Et herba ejus deficiet, herba enim viridis non erit. Patet, ubi exercitus innumerabiles morantur, penuriam herbarum et quidem viridarum esse. Licet enim ab hac salventur, tamen inducam super vallem Arabos, et capient eam: etsi a latronibus alienis incolumes maneant in vallibus et arcibus, ab Arabis autem finitimis non poterunt se eripere scientibus arces. Pertigit enim clamor terminum Moabitidis ipsius Agalim supervenientibus contra Moab aliasque urbes finitimas latronibus. Usque ad puteum Elim. Aqua autem Dimon implebitur sanguine. Hi mihi videntur esse duo rivi fluminum quo confugiebat profugus, huc autem Arabi venientes et scientes loca interficiebant fugientes; quare addit: Inducam enim super Dimon Arabos, et tollam semen Moab, et Ariel et residuum Adama, et mittam in orbem terrarum propter mendicitatem ac evagationem.*

CAPUT XVI.

*N*umquid petra deserta est mons filiæ Sion? Id est (destituta) auxilio; sed non ita cum ille, obsidentibus gentium exercitibus, auxilium inveniet. *Eris enim velut avis avolantis pullus ablatu;* deinde vero, *Arnon, plura consulta;* nec aliud, sed: *Fac tegmen luctus ipsis semper, in meridianis tenebris fugiunt;* lumen enim eorum in tenebras convertetur propter periculum; quare addit: *Stulti fuerunt, profugentne in te fugitivi Moab, sicut in principio, et erunt tegmen vobis a facie persequentium?* Neminem Moabitarum servabit Arnon civitas munita. *Quia sublatum est, ait, auxilium tuum et princeps periit, qui conculcabat de terra;* quia hæ urbes una cum principibus devictæ fuerunt. *Et dirigetur cum misericordia thronus, et sedebit super illum cum veritate in tabernaculo David, et judicans et exquirens et accelerans justitiam.* Hic mihi videtur Ezechias innui, precibus enim ipsius civitas misericordiam obtinuit. *Audivimus superbiam Moab; contumeliosus valde, superbiam sustuli, dicit Dominus, et odium illius;* quia semper odium habebat in Israelitas. *Non sic divinatio tua, non sic;* non sic evenit tibi, sicut te divinatio tua decipiebat dicens: Non super-venturam esse tibi iracundiam. Non sicuti ululant in Moab; aliquando enim ibi ululatio audiebatur; sed nunc: *In Moabitide omnes plorabunt, habitatores autem Seth idem recantabunt, et non confundentur campi Esebona;* quia propter extremam miseriam ne horrorem quidem desolationis agrorum putabunt pudorem. *Vineæ Sebama lugebunt, quas absorbebunt gentes, atque conculcabunt*

vites ejus; a multitudine enim militum arva et vites conculcabantur. Usque Jazer nolite contingere; quo profugi confugietis, sed Oberrate desertum. Qui missi derelicti sunt, transierunt enim in desertum; hoc est, erraverunt in deserto.

§ 9, 10. *Propter hoc plorabo quasi ploratum Jazer, vineam Sebama; qui erant campi eorum. Arbores tuæ dejectæ sunt, Esebon, quoniam super messem et vindemiam tuam conculcabo, et omnia cadent. Et tolletur lætitia et exultatio de vineis, et in vineis tuis non lætabuntur, et non calcabunt vinum in torcularibus, nam cessavit; nempe, extenuatis hominibus, etiam campi et vineæ infructuosa erunt.*

§ 11. *Propter hoc venter meus super Moab velut cithara sonabit, et interiora mea quasi murum renovasti; sicut et Jeremias ait dicens: « Sermo Domini in ore meo sicut ignis fuit, et inflammatus est in ossibus meis¹ ». Et Michæas; « Ego impletus sum virtute spiritus Domini² »; nam gratiam Spiritus Sancti cordibus prophetarum insufflare ipsi omnibus primum prædicare properabant.*

§ 12. *Et erit in confusionem tuam, ait, confusus est enim ab idolis in quibus fiduciam posuerat; quapropter addit: Laboravit Moab in aris, et ingreditur manufacta sua, ut deprecetur, et non poterunt eximere eum; ut cognoscant a nullo esse auxilium, nisi ab illo, qui Jerusalem custodivit eamque destruxit.*

§ 13, 14. *Hoc verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando locutus est, et nunc iterum loquitur: In tribus annis annorum mercenarii inhonorabitur gloria Moab omnibus divitiis multis. Quoniam olim locutus est de cæteris plagis, nunc et hanc manifestat: post tres annos inhonorabitur gloria sua; Et relinquetur paucus, et non honoratus.*

1. Jerem. v. 14.

2. Mich. iii. 8.

CAPUT XVII.

§ 1. *Visio septima. Verbum quod contra Damascum.*

§ 2, 3. *Ecce Damascus tolletur de civitatibus et erit in ruinam; causasque affert; Et non erit ultra munita ad confugiendum Ephraim; non enim tu melior es filiis Israel: ex quo patet Dominum non hunc punire veluti rebellem, sed parcendo atque providendo. « Et ingreditur manufacta sua, ut deprecetur, ait, et non poterunt eximere eum ¹ »; et non dicit, non possunt; et quomodo? Qui contra prophetiam prius loquebantur vana, quonam modo auxilium poterant præbere, cum jam ipsi auxilio destituti essent? Dicit ergo quod Hebræis eventurum erat, ut omnes relinquerent urbes.*

§ 4. *Erit, ait, in die illa defectio gloriæ Jacob, et pinguis gloriæ ejus concutientur; quia alii extra occidentur, alii in urbibus obsidebuntur, cæterique in extremum miseriæ venient, ut nec sacerdos, nec propheta, nec quisquis alius auxiliari possit; patet ergo quid sit defectio gloriæ Jacob, et pinguis gloriæ ejus concutientur; nam neque multitudo, neque vis corporis, neque aliud hujusmodi protegere poterit, perpauci enim manebunt sicuti in agris spicæ post messem. Propterea bellum suscitatur Deus, et sæpe paucis dedit vincere multos, ut manifestet, non multitudinis esse victoriam, sed ipsius potentiæ, qui juxta voluntatem suam et cum multis multos, et cum paucis multos vincit.*

§ 5, 6. *Et erit quomodo si quis congreget messem stantem et semen spicarum metat, et relicta in ea fuerit stipula, vel sicut grana olivæ duo vel tria in summitate excelsa, vel quatuor aut quinque super ramos earum sint relicta.* Vide quæ dicit! In loca sua gloriati liberam civitatem putabant, et aliquid facere intra mœnia negligebant; nobis autem libertas non locis speranda est sed auxilio Domini. Hoc dicit, ut fidem faciat prophetiæ, ne timeant; vide quantus eorum timor erat! Non solum ut discerent ipsius potentiam percutiebat alienigenas, sed ut etiam ipsi sobrii et sibi utiles essent.

§ 7, 8. *Hæc dicit Dominus Israel; die illa fidens erit homo in eo qui fecit eum, oculi autem ejus in sanctum Israel intuebuntur, et non erunt fidentes in eis, qui flagellarunt ipsos.* Quid agis, homo miserabilis? Ipse creavit te, et in aliò confidis? Ipse te fecit, et non poterit protector tui esse? Qui te ex nihilo ad vitam adduxit, iterum in nihilum redigere potest. *Oculi autem ejus in sanctum Israel intuebuntur;* id est, oculi mentis sanctum Israel aspicient. *Et non erunt fidentes in eis qui flagellarunt ipsos.* Nonne magnum probrum est, ablatis difficultatibus, facillima intelligere non posse? Et, quod homo facit, quomodo idem adorabit? Id non ex alio procedit, nisi ex sua ignavia.

§ 9. *Die illa erunt civitates tuæ derelictæ, sicut dereliquerunt Amorrhæi et Evæi a facie filiorum Israel, et erunt desertæ.* Beneficia præterita in memoriam revocat, ut ipsi discant eum nunc, quia impotens est, hoc non permittere sed ut cognoscant non sua ipsorum virtute destructionem fecisse; sed hos ipsos propter peccata sua, quemadmodum etiam tunc ipsæ urbes propter peccata, derelictos fuisse. Vide magnum numerum accusationum! Cum enim hi eadem peccata commisissent, quæ populi gentium, nonne eorundem pœnam merebantur?

§ 10. *Quia dereliquisti Deum salvatorem tuum, et Domini adjutoris tui non es recordata.* Nonne satis erat Deum dicere tantum, cur etiam salvatorem et medicum? *Domini tui non es recordata.*

Non solum recordata non es, immo oblita; at si Dei oblita eras, altorem qui te semper nutriebat, quare non revocaveras in memoriam? Quia dum cibi et curationis necessitas adest, oportet te recordari. *Ideo plantabis plantationem infidelem.* Aquilas ponit: Plantationem decoris; Symmacus autem: Plantationes pulchras; Theodotion vero: Plantationes decentes. *Et semen infidelem.* Aquilas dicit: Et surculum alienum; et alii his similia; nempe alienigenis bellum gerentibus, et extra mœnia ponentibus castra plantabis.

§ 11. *Quoniam quacumque die plantaveris, errabis;* propter fugientes qui urbem relinquebant. *Mane autem si seminaveris, floreat in messem;* id est, maturescet. *Quacumque die hæreditaveris, et tamquam pater hominis hæreditatem distribues* alienis veluti filiis tuis, et comitaberis illos

§ 12-14. *Væ multitudo gentium plurimarum! Tamquam mare undosum, sic turbabimini.* Ne, ait, terreat te multitudo, ista enim perturbationem producit. *Et dorsum gentium multarum tamquam aqua sonabit, tanquam aqua multa gentes multæ, quasi aqua multa per vim impulsa; et exterminabit eum, et longe eum persequetur.* Alii dicunt: Confugiet et longe persequetur. *Tamquam pulverem paleæ ventilantium coram vento.* Vide, quomodo statim facillima fiebat victoria. *Ad vesperum et erit luctus, priusquam mane, et non erit.* Etiam tempus victoriæ dicit, noctu enim futura erat; quare non diu? Ne videant afflictiones, neque turbentur cives. *Hæc est pars eorum qui deprædati sunt vos et hæreditas iis qui hæreditarunt vos.* Viden' hæc in mentem revocare ut discant tunc etiam propter illos pœnis mulctatos esse.

CAPUT XVIII.

§ 1-2. *Væ terræ navium alis, trans flumina Æthiopiæ, qui mittebat in mari obsides, et epistolas biblinas super aquam, ferenda ad gentem absque spe et conculcatam; auxilium tuum nihil perficere poterit et eris sicuti homines iter frustra peragentes. Mittunt enim epistolas et nuntios in mare, peracturos viam longinquam atque peregrinam; ne epistolas consumat tempus, ideo fluminum forma eas conficiunt. Væ terræ navium; Aquilas: Vae terrae umbris, dicit; Symmacus autem: Vae terrae in qua auditur clamor conculcatorum absque spe, vel quia valde infirmatæ erant alæ, vel quia ultra flumen Æthiopiæ, vel ultra flumen habitabant septentrionale. Quomodo mittent ad Indorum regionem et auxilium accipient? Qui mittebat in mari obsides et epistolas biblinas super aquam, ut eant nuntii leves ad gentem peregrinam et ad populum pessimum.* Symmacus autem: Qui mittebat in mari missos, atque papyracea vasa ut eant super aquam ad gentem absque spe ultra eam habitantem.

§ 3. *Nunc fluvii terræ tamquam regio habitata.* Qui natura infirmi sunt, eo magis impetu bellum gerentium infirmabuntur. *Tamquam regio habitata;* nempe, ipsorum regio pulchris ædificiis exornabitur. *Quasi signum a Domino levabitur, quasi tubæ vox audibile erit;* hoc est: quæ dicta sunt et deinceps perficientur, ne credas, dicit, meis manifestata verbis; non enim in testimonium vos omnes invocabam, nisi spem haberem futurum esse ut hæc adimplerentur. Magnificum atque admirabile hoc erit ut non in

angulo aliquo, neque in speciem, id est occulte, sed coram omnibus feratur sententia, ad similitudinem tubæ quæ sonitu orbem terrarum adimplet, ut altitudo virtutum veniat atque ambulet in orbem universum.

§ 4. *Quia sic dixit Dominus mihi: Securitas erit in civitate mea, sicut lux æstus in meridie*; ne hæc in dubium vocent; quoniam sicut sol splendidior est, cum meridies adest, ita nunc etiam; ideoque noli omnino timere. *Et sicut nubes roris in die messis erit*; sicut etiam nubes solamen præbent solis fervore calentibus, quia obumbrando calorem solis minuunt, et non solum obumbrant, sed etiam refrigerant, ita et salus Dei in solatium malorum ipsis impendentium super illos veniet.

§ 5-6. *Ante messem, quando consummatus fuerit flos, et uva immatura effloruerit, immature florem germinans. Et auferet racemulos parvos falcibus, et sarmenta auferet, et abscindet, et relinquet simul volatilibus celi, et bestiis terræ*, ut de medio tollantur sepulchrique honore careant, et magni et parvi pariter quasi falcibus auferantur ita ut in monumento etiam corpora mortuorum tuorum ingredi nequeant; ut autem terribilia mala demonstret (dicit) tot homines morituros sicut olim in deserto; Hebræi enim in litore cadavera inimicorum mari proiecta aspiciebant; quos timebant, quibus terrefiebant, illos ad ripam iactatos, nudos, inermes, insepultosque videbant; tunc hoc perficiebatur ad spectaculum omnium, nec vulnera nec plagas videbant, sed corpora mortua et derelicta.

§ 7. *In tempore illo afferentur munera Domino Sabaoth de populo tribulato et avulso, et a populo magno, ex hoc nunc et usque in æternum tempus*; cum hæc adimplebuntur et trophæum extollentur, victoriam et gloriam Domino tribuent. Quod enim suapte virtute consequi nequiverant, hoc postea Dominus potentia sua effecit. *Gens absque spe et conculcata, quæ est in parte fluvii regionis ejus*. His verbis tum paucitatem et infirmitatem illorum tum victoriæ magnitudinem manifestat ne sibi sed Deo victoriam tribuant.

CAPUT XIX.

§ 1. Visio Ægyptiorum.

Ecce Dominus sedet super nubem levem, et veniet in Ægyptum, et concutientur manufacta Ægyptiorum. Aquilas dicit: Super densum exiguum. Quid loqueris? *Sedet super nubem?* Quia etsi nubes densæ (non) sint, inest tamen ipsis aliquid corporei. Alii intelligunt nubem Beatam Virginem esse, sed etiam hoc non est perfacile admittendum, tenuitatem enim, levitatem ac agilitatem essentiali ostendit. *Et concutientur manufacta Ægyptiorum.* Initium victoriæ a dæmonibus facit, ne causa aliqua pœnæ inter homines maneat. Cum venit nihil operatus est, sed suo tantum adventu, orbis terræ concutiebatur. Christo enim tantum adveniente, hoc opus perfectum est: nam cum in Ægypto descendisset, cunctas iniquitates radicitus evulsit, nullus postea tyrannus et rex contra Deum bellum gesserunt, vel magnis iniquitatibus defecerunt ab illo, immo vero sese ad mortem propter ejus fidem obtulerunt. Nullus est Pharaos, qui tum ante miracula tum post hæc Deo resistere audeat, sed sine miraculis accipiunt homines regnum Christi; nulla amplius invenitur ibi urbs deserto præstantior; sed totum desertum civibus suis ornatum aliis civitatibus præstat, quoniam spiritum et corpus Deus creavit, et adsunt homines qui spiritus libertatem et virtutem sequuntur. Vide ergo rem omnino admirabilem: nullum tribunal conspicitur. Cur et quomodo? Nullus conventus consiliatorum, nullus interrogantium, non leges prophanæ, non imperia, non præfecti, non equi, neque muli trahentes currum,

non præconum voces, non lucrum servis, sed hæc omnia illinc repulsa sunt. Quid enim juvat medicus sanos, quibus perfecta salus fuit adveniente Christo? Et bene dixit *sedet*, ut hoc verbo ostendat illum judicem esse atque ultorem omnium rerum ibi evenientium. *Et cor eorum deficiet in ipsis*. Quid juvat deinceps corpus, cum illius rector mens deficit? Et hic defectionem illam indicat, quæ ex bellum gerentibus provenit; non enim propter infirmitatem corporis deficiebant sed propter timorem mentis, quia ex se ipsis deficiebant.

§ 2. *Et incitabuntur Ægyptii super Ægyptios, et oppugnabit homo fratrem suum*. Hoc autem num benignitatis est signaculum? Utique, immo benignitatis magnæ; quemadmodum et Dominus aiebat: « Non veni pacem mittere, sed gladium et ignem; veni enim separare hominem adversus patrem suum¹ ». Sicut quum membrum hominis corrumpitur, pars immedicabilis recidenda est, ita hic etiam est faciendum.

§ 3-5. *Et interrogabunt deos suos et simulacra sua, et eos qui de terra vocem edunt, et ventriloquos; et tradam Ægyptum in manus hominum dominorum, et reges duri dominabuntur eorum*. Etsi vaticinium innuant hæc verba, nihil tamen prædicunt de futuris. *Hæc dicit Dominus Sabaoth: Bibent Ægyptii aquam quæ juxta mare, fluvius autem deficiet et arescet*. Idque quando fuit? Viden' potestatem atque virtutem Dei? Cur non antea ita fuit? Quare tunc non de medio naturam aquæ sustulit, sed eandem transformavit? Tempore fascinatorum a minoribus signis ordiri voluit, ut ad hæc excitarentur et ipsi. Hic autem ubi siccatus est fluvius, nos interrogant; quis est qui sciat, et quomodo hæc fieri poterant? Quomodo hoc factum est, dic mihi, quæso? Numquid hæc mirabilia fuerunt pluvia ignis et flammis in rorem conversis? Hæc tamen nesciunt gens græcorum, quoniam insipientes sunt, in suis delectantur, et sua tantum celebrare solent; aliquid novi mirabilisque

1. Matth. x. 34, 35.

audientes hoc celare nituntur. Hæc sunt antiqua, quæ olim ætate etiam ipsorum philosophorum evenerunt.

§ 6-7. *Et deficiet fluvius et rivus fluvii, et arescent omnes congregationes aquarum etiam in omni palude calami et papyri, et omne, quod seminatur circa fluvium, arescet.* Symmacus ait: Indecentia mendicabit; Teodotion: Inops erit aroth; hæc vox hebraica indecentiam indicat. Viden' unius tantum diei minutionem aquæ non magnum putari? ¹

§ 8-11. *Et gement, ait, piscatores, et omnes qui jaciunt hamum in fluvium, et qui jaciunt sagenas et qui retia, lugebunt.* Non tantum enim erit malum sitis, sed etiam operarii periti hoc afficientur malo. *Et stulti erunt principes Taneos, sapientes consilarii regis, et consilarii eorum infatuabuntur.* Quid est infatuari? Id est: nihil remedii invenient ut res facilius evadat; quemadmodum et alio loco dicit: « Omnis sapientia eorum absorpta est ² ». Hæc etiam virtus est Domini, ut talia mala inducat, quæ nec sapientes nec fortes nec divites vel minuere vel tollere possint, ut pateat a Deo immissas esse plagas. *Quomodo dicetis regi: Filii sapientum nos?*

§ 12. *Ubi sunt nunc sapientes tui, annuntient tibi?* Et non dicit ipsos mala tollere quod summæ potentiæ est; sed *annuntient*, ait, quod etiam vaticinatio gentium promittit. *Et dicant: Quid deliberavit Dominus Sabaoth super Ægyptum?*

§ 13. *Defecerunt principes Taneos, et exaltati sunt principes Mempheos;* vel quia bona aliqua prius polliciti erant, vel quia antea superbi hæc non potuerunt manifestare.

§ 14. *Et seducent Ægyptios; Dominus enim miscuit eis spiritum seductionis seduxitque Ægyptios.* Hic multiplici modo demonstratur virtus Domini, multa enim amplificatione ipse omnem artis magicæ vim, quam ista possidere gloriabatur, aufert; non enim solum non accipient prophetiam et prædicent res futuras, sed etiam a me edocti demonstrare non poterunt; quoniam talis est virtus Domini ut etiam aliquid certi et visibilis possit eos celari. Ecce,

1. Sic in codice.

2. Psal. cvi. 27.

ait, dixi, ecce cogitavi, ecce feci; nihil tamen deinceps poterunt dicere. Dedit illis spiritum erroris, quia mentes eorum fuerunt imbecilles. Nempe Deus seipsum vult causam putari non solum bonorum, sed etiam malorum. Nam « Ego sum Deus, ait, faciens pacem et creans mala¹ »; et « Si erit malitia in urbe, quam Dominus non fecit² ». Etenim non minus quam veritas manifestat eum et error; audi Ascalonitas, quomodo dolo demirabantur « Nonne, dicunt, hic est Deus qui decepit Ægyptios?³ » Imo timendus est, dicunt, qui a recta via abducit; ne tantum illum miracula facientem timeant. Cum autem in pace sunt ac in securitate, ne his fidant, cum aliquid doli apud eos esse possit; quapropter dicit seipsum seducere; amat enim genus humanum, atque nullius causam putari dæmones vult: sicuti et græcorum sapientes posuerunt alteram virtutem, divinam autem in duas partes sibi invicem contrarias diviserunt eadem mensura suum actum ostendentes, alteram dæmones bonos, alteram malos appellaverunt; sed ita Deus non est. Dicunt tamen virtutem aliquam malam incorpoream esse, sed non contra Dominum neque parem, sed obedientem eique subiectam; veluti in genere humano, ubi homines possunt fieri mali aut boni, (Deus) dæmonem ex se ipso mala agere non posse demonstrat. « Quem tradidi, ait, Satanæ⁴ ». Si Paulus non traderet nihil posset Satanæ audere, quanto igitur magis sine Dei licentia Satanæ nihil huiusmodi assequi potest? Si enim servos Domini timet, et exspectat, donec imperium eorum audiat ut obediat velut carnifex iudici, quo magis Deum? Et vide, quomodo, permittente Deo, paulatim Job aggrediebatur. Vide etiam quod in misero Juda factum est: Satanæ primum sua sponte illum adoriri non audebat, antequam acciperet potestatem; cum enim a divino choro separatus est, tunc Satanæ supervenit ei: Licet antea iterum atque iterum in semetipso Satanæ paravisset locum furto sacrilego, et ipse Judas sibi malo fuisset,

1. Is. XLV. 7.

2. Amos. III. 6.

3. Reg.

4. I. Tim. I. 20.

non tamen Satanas potestatem habebat antequam Christus illum ipsi tradidisset. Hoc docemur quam terribile sit hominem præces legesque negligere. *Et seduxerunt Ægyptum in omnibus operibus suis, sicuti errat ebrius, et vomens simul.*

§ 15-17. *Et non erit Ægyptiis opus quod faciat caput et caudam et principium et finem. Die autem illa erunt Ægyptii quasi mulieres in timore et tremore a facie manus Domini Sabaoth, quam ipse im-mittet eis. Et erit regio Judeorum Ægyptiis in terrorem.* Judæos, dicit, mulctatum iri pœnis. Hi enim illis causa malorum fuerunt. Viden' quantis bonis fruebantur Hebræi, dum orbis terrarum ipso-rum causa perturbabatur neque tantum illos seducebant, verum etiam timebant.

§ 18. *Die illa erunt quinque civitates in Ægypto loquentes lingua Chananæorum, et jurantes nomine Domini Sabaoth. Civitas Asedec voca-bitur una civitas.* Aquilas: Civitas veris; Symmacus: Civitas Areg; Teodotion: Civitas Aren appellabitur una. Copiam igitur rerum ostendit, quia et in Ægypto ædificatum est templum. Cur dicit: *loquentes lingua Chananæorum?* Quia Judæorum linguam locuturi erunt. Dicit deinde et nomen: *Civitas Asedeg vocabitur una civitas.* Viden' prophetiam adimpletam? Viden' confirmatio-nem? Tempus enim dicit, locum ac numerum ac nomen, non enim tantum eorum scient nomen, sed etiam suum discent, et quoniam oportebat eos per orbem terrarum disperdi, prius illos ad virtutes^a assuefaciebat, atque legum terrorem earumque vim e medio tollebat; et nunc, dicunt, alio modo docet, et nos cur dicto audientes ei erimus? Secundum enim leges alibi templum ædi-ficare nefas omnino est, hæc autem transgressio est. Legem dein-ceps ne timeas, sed vide, in quo indifferentiam ostendit; non in virtutibus sed in locis tantum instituta mutare permisit.

§ 19. *Die illa erit altare Domini in regione Ægyptiorum.* Hoc etiam de præsentī tempore dicit. *Et simulacrum ad terminum ejus.* Sicuti monumentum erectum firmum manet et inscriptis verbis antiquas virtutes prædicat, ita etiam altare; non monumentum ex

ære est neque adamantinis lapidibus confectum, sed alia ex materia non manufacta. Quidque huius monumenti inscriptio prædicat? Domini potentiam. Hoc altare, quod extra erectum est, nihil aliud indicat nisi mortem Domini, si Deus mori potest; quia mors Domini in corpore nihil aliud demonstrat nisi misericordiam Domini, quæ mors causa fuit vitæ æternæ. Post hoc etiam exponit causam.

§ 20. *Clamabunt enim ad Dominum a facie tribulantis.* Sicut ab initio clamaverunt et misit ad illos Moysem, ita et nunc. Vide, semper quærentibus, clamantibus, petentibus bona concedere, non omnibus indiscriminatim, sed illis tantum qui clamabant propter tribulantes se. Viden' afflictionem ad meliorem frugem adducere? Hortatur ut clames et ita misericordiam consequaris.

Et mittet ad eos hominem qui salvabit eos, iudicans salvabit eos. Aliqui de Onia dicunt, mihi autem videtur de Christo hoc esse dictum. Quidam interpretes dicunt: Mittet illis salvatorem. Multæ enim prophetiæ duplicem habent sensum, quemadmodum enim ait: « Ex Ægypto vocabo filium meum¹ », hæc enim salus eo major est quo digniores sunt animi et cogitationes. *Judicans salvabit eos.* Quid est: *iudicans*? Vel quia condemnavit Satanam, vel non indifferenter omnes. Propterea quod ex gratia sit salus, noli putare hanc absque consilio indiscriminatim fieri; sed quomodo ex gratia? Si quis aliquid gratia dignum operatur.

§ 21-25. *Et notus erit Dominus Ægyptiis, et cognoscent Ægyptii Dominum in die illa, et facient sacrificia, et vovebunt vota Domino, et reddent.* Viden' primum Deus se illis manifestare, postea autem ipsi cognoscere eum? *Et percutiet Dominus Ægyptios plaga, et sanabit eos sanatione, et convertentur ad Dominum, et exaudiet eos, et sanabit eos sanatione.* Die illa erit via ab Ægypto ad Assyrios, et ingredientur Assyrii in Ægyptum: et benedictus erit populus meus qui est in terra Ægyptiorum et qui in Assyriis, et hæreditas mea Israel. Cum Jerusalem incolebant in malis erant, cum in terra alienigenum venerunt, bene-

dictione donati sunt. Viden' Deum virtutem non loca semper quærere. Quis hoc populo sanctior? Ostendit primum tibi possibile esse placere Deo in terra aliena. Cum autem audis a Paulo locis omnibus elevari manus sanctas, ne turberis neque putes eum contra legem aliquid dicentem; omnia enim quæ erant in veteri Testamento sublata sunt: sabbatha abolita, circumcisio ablata, victimæ contemptæ, nihil profuit templum, perdita est civitas, urbs deleta. Post hoc igitur tempus, demisso capite, huc venies et subter umbris fugientibus sedebis quæ nil patribus profuerunt; res sublatae sunt omnes Judaicæ; sola Dei cognitio sine operibus nihil adiuvit eos. Viden'? Hæ omnes umbræ sunt et figuræ; his Deus aliquid aliud volebat, nos autem faciamus quæ Deo placent et salutem consequemur, nihil vel Judæorum vel Christianorum quæramus; nihil enim est tam nobilis sicut virtus et, quam Deus vult, religio sancta.

CAPUT XX.

§ 1-2. Visio decima:

Anno quo ingressus est Tanathan in Azotum. Alii dicunt: Tharan. Cum missus esset ab Arna rege Assyriorum. Aquilas et Symmacus dicunt: a Sarcun. Et oppugnavit Azotum, et cepit eam, tunc locutus est Dominus ad Isaiam filium Amos. Cur autem tempus etiam dicit propheta, urbisque obsidionem ostendit? Ut et Judæos tempus ac obsidionem urbis edoceat, verbis enim tantum fidem non præbebant, imo ut et Ægyptios doceat verbis, quibus possit persuadere illis non amplius tempus dari; cum enim infideles nullam fidem præteritis rebus habeant, urbis detrimentum addit tamquam signum. Si enim hoc contemnendum putes, Ægyptie atque vaniloque, crede his rebus, atque gestorum cognitionem accipe. Audientibus ipsis credendum erat cito præcepto vel minimo, quanto magis nunc cum addit effectum idest prophetæ nuditatem; nisi verba allata impleta forent, frustra et vane dilectus confusione aspergeretur. Quid mirum si cum loqueretur ad infideles atque alienigenas hujusmodi ostendit opus, dum confirmabat verba sua hisce rebus loquens ad suos; nec tantum quum missus erat sed cum bellum agens vicerat? Viden' quantam utilitatem ex tempore? Non frustra atque vane scripturas legimus, non incassum semper meminit tempus, sed quo majora temporibus edoceat. *Vade, et aufer saccum a lumbo tuo, et calceamenta tua solve de pedibus tuis.* Qua veste, quo amictu utebatur propheta, et cur tali veste qua membra sua nuda involutus lugebat mala supervenientia, quam

jussus est cito abjicere et nudum se offerre? Quemadmodum Daniel cinerem stravit tamquam lectum, ita hic propheta illorum immedicabile vitium videns, tantum luctum induebat. Nonne vides mulieres, cum conspiciant viros suos proxime morituros, caput pedesque nigris involvere vestibus et, si fieri posset, omnibus vestimentis nigris usuras esse? Ita hic propheta nihil utilitatis ex prophetia venturum cognoscens ab animarum medico civitatem morituram esse audivit nihilque illi esse auxilii vel remedii; ut infirmum dolorem non capientem, ita videbat Hebræos insensibiles, ideoque lugebat. Parem luctum ostendebat etiam Jeremias; sed vide: luctu licet et Isaias erat affectus, non hunc manifestabat nisi quando opus erat; non enim vana gloria adducti id faciebant sed magnæ sollicitudinis causa, ne cito (quæ) super illos ventura erant inconsiderate aperirent. Adverte insuper qualem ostendit obedientiam. Hic constans vir lugens hoc modo, simul atque iuebatur luctus tristitiæque abjicere vestem, statim audiens dicto erat. Cur et Joannes cameli pelle vestitus erat? Non ut luctum hominibus, sed causam multorum donorum, scilicet adventum, qui nuntiandus erat, ostenderet; præterea videtur mihi Jerusalem luxisse quia Christum acceptura non erat super quam et Dominus flevit; et etiam ut verba figuris confirmarentur. Scitis cum infirmus nullos capit dolores et unusquisque ex circumstantibus proximum finem vitæ intelligere potest, medicos præcipere ne hi amore affecti defleant et mentem infirmi conturbent, ne tristitia magis magisque augeatur. Quid loqueris, dicit, medice? Num lacrimis interficiam? Utique, ait, lacrimæ ostendunt illi mortem proximam. Itaque propheta non lacrimis tantum verum etiam figuris admonebat futuros. Idem faciebat et David, ille autem propter sua peccata; nunc alii quoque idem faciunt, non urbem brevi expugnandam lugent, sicut tunc propheta, neque præcognitam captivitatem, sed tempora mala; toto hunc orbe terrarum, sicut tunc Jerusalem, perturbato, confusione semper ubique vident, perditos lugent perditionem nescientes

suam, quare, relictis urbibus, non tamquam Jonas sed alio modo in deserta confugiunt.

Et calceamenta tua solve de pedibus tuis et fecit ita; hoc autem signum est magnæ obedientiæ. Non dixit: quid loqueris Domine? Iocari, irridere, contemnere, subsannare, ludibrio habere iubes? Dicent dementem me esse ac stultum; in lege enim discernit ne in balneis quidem decere nudos esse parentes coram filiis et filios coram patribus, et tu me iubes nudum esse? Ignominiosi erimus coram mulieribus turpesque coram pueris. Talia non tantum dicere sed ne cogitare quidem audet, turpitudine enim ac ignominia tunc solum adest cum homo, quod Deus vetat, operatur; quod autem Deus præcipit hoc turpe non est, imo vero obedientia utilitati hominibus est. Quid loqueris, homo? Ipse enim Dominus formam indignam assumere non dedignatus est, eaque suscipere quæ dedecabant eum, ut te ab ignominia liberaret; tu contra hanc abnuis teque tædet conservorum causa tuorum illam pati. Ineffabilis et incomprehensibilis mente, corde, cogitationibus sedere dicitur super nubes, et, quod maius est, irasci ipsi tribuitur quem hæc cupido minime afficit; sæpe enim dicitur: Iratus est Dominus; tu vero recusas et moraris propter tuos conservos. Adverte unde nuditatis ignominia? Ex peccatis. Ignominia enim est peccatum, ipsa causa fuit nuditatis, qua contemptui sunt omnes; si quis autem ostendit se nudum, præcipiente Deo, hæc non est ignominia; nonne vidisti athletas nudos et promptos? Hic vero talia videntibus nihil est damni, sed e contra lucrum magnæque utilitas.

§ 3-4. *Et fecit ita, vadens nudus et discalceatus. Et dixit Dominus: Quomodo ivit puer meus Isaias nudus et discalceatus tres annos, tres anni erunt in signa et prodigia Ægyptiis et Æthiopibus: quoniam sic ducet rex Assyriorum captivitatem Ægypti et Æthiopum, jūvenes et senes, nudos et discalceatos: et cur, dicunt, non præcepit per alios? Respondemus: nisi res tanta fuisset non toto terrarum orbe promulgata fuisset. Tres anni erunt in signa et prodigia. Viden' magnum detrimentum esse in homine spem ponere et non in*

Deo? Audivisti infirmitatem vicinorum cum appropinquavit, neque melior factus est, audivisti nuditatem prophetæ, neque te pœnituit; tres annos mirabile quoddam fieri præcepit nec hoc quidem profuit tibi, quapropter nudus ibis in captivitatem cum ignominia, et pœnæ erunt una cum afflictionibus et detrimentis. *Juvenes et senes*. Spectaculum horrendum visu, miserabile et triste senes in captivitatem ducti. Judæi autem quibus pœnis digni non erant hæc jam antea cognoscentes reique exitum conspicientes? Vide idem nunc etiam fieri: non mittitur propheta, sed ipse Christus in se ostendit omnia bona et infirmitates, resurrectionem dicit futuram esse, quam prius in corpore suo ostendit, locutus est etiam de passione sua dicens: « oportet filium hominis multa tormenta pati ¹ », in facie accepit sputum, colaphum, vinctus est, deinde dolores mortis pertulit. Prophetæ flentes dicebant hæc futura esse; ille vero dolores tulit ut nos etiam ad patiendum invitaret, illorum passio pœna erat, nostra vero est virtus.

§ 6. *Et dicent habitatores insulæ hujus in die illa: ecce nos fuimus fidentes ad fugiendum ad eos in auxilium, qui non potuerunt salvari a rege Assyriorum, et quomodo nos salvabimur? Hoc ad Hebræos pertinet ut discant in Deo non in auxilio hominum sperare.*

1. Luc. ix. 22.

CAPUT XXI.

§ 1. *Sicut tempestas per desertum transeat e deserto veniens de terra terribilis.* Aquilas dicit: Currus deserti, Symmacus et Theodotion dicunt: Turbo, Aquilas ait: Sicut procella in meridie, Symmacus, et Theodotion: Sicut tempestas a meridie: Aquilas dicit: Vagari in deserto.

§ 2. *Visio et dura annuntiata est mihi terribilis....*¹

1. Nonnullæ codicis paginæ desiderantur ideoque interpretationes desunt sextum quod incipit: *Visio quadrupedum* ecc. usque ad caput trigesimum versiculum

BEATI DOMINI JOANNIS CHRISOSTOMI

INTERPRETATIO IN PROPHETAM ISAIAM

CAPUT XXX.

§ 6. *Visio quadrupedum in deserto in tribulatione et angustia.* Propterea quod iniquitates fecerint, quadrupedes eos vocat. Licet enim inter utrosque pateret desertum, tamen homines stulte bona sua populo Ægyptiorum tradere, qui nullomodo eos adjuvare poterat, non dedignabantur.

Leo et catulus leonis, inde etiam aspides, et genimina aspidum volantium, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas. Leonem tribum Judæ nominat, quæ non ex semetipso potentiam habebat sed ex cœlesti auxilio, juxta illud: « Catulus leonis Juda. ¹ » Memorans patrum virtutes stultitiam filiorum irridet. *Inde etiam aspides, et genimina aspidum volantium,* hæc dicit ut his verbis corda eorum affligat, demonstrans ex piis parentibus filios impios progenitos esse. Vos, dicit, confunditis me, ego enim de vobis glorior coram hostibus; qui enim justus est, confidit sibimetipsi sicut leo, iniquus autem confusione abundat neque animum habet.

§ 7. *Vade, dicit, et annuntia eis quia vana consolatio vestra hæc....* prius non pœna erat.... pœnæ superveniebant.... nec opinum hoc putabant; non solum ille præceptum exponit, sed etiam addit: *tota angustia*

§ 8, 9. *Nunc igitur sedens scribe super buxum hæc et in libro, quoniam erunt in dies hæc tempore, et usque in æternum, quia populus inobediens est, filii mendaces, qui nolunt audire legem Dei.* Viden' scribere reprehensionis atque accusationis causa iussos esse, sicut et Moyses in cantico suo? Populus quidem inobediens erat, omnino corruptus.

§ 10-11. *Qui prophetis dicebant: nolite annuntiare nobis; videntibus visiones: nolite vera loqui nobis,* ut ægroti manus medicorum horrentes, *sed loquimini et annuntiate seductionem et avertite nos a via hac.* Tamen videmus visiones manifestatas et prophetias declaratas fuisse ad confirmandos animos eorum; cur ergo ipsi tædio afficiebantur propter hæc verba et errare volebant?

§ 12, 13. *Propterea hæc dicit sanctus Israel, quia increduli fuistis verbis his, et sperastis in mendacio, et quia murmurasti, et fidens fuisti in verbo isto.* In quo verbo? Non enim Deo confidebant, sed Ægyptiorum fraudibus. *Propterea erit vobis peccatum hoc sicut maledictio et sicut urbis munitæ murus.* Ecce magnum peccatum: affligi propter verbum Dei; sicut murus validæ urbis corrui ita et qui affligitur. Firmus et immobilis is est, qui dicit:

§ 15. *Cum reversus ingemueris, tunc salvus eris, et cognosces ubi es, quia confidebas vanis; vana facta est fortitudo vestra, et nolulistis audire.* Tunc melius docebimur quando a peccatis tamquam a peccatis recedemus. Cum enim peccata committuntur, tenebris circumdantur oculi et nemo peccatum vult tamquam peccatum, cum autem recedit a peccatis tunc sentit peccatorum dolores, sicut glacie resoluta erumpunt ex glacie rivi; ut magno evenit David, vel ut quum in profundum ac obscurum barathrum præceps aliquis cadit, quum exit, terrore afficitur. Quis, dicit, tunc fructus vobis fuit, quare nunc confusi estis. Difficile est peccatorum malitiam cognoscere, cum sis peccator, sed resipiscens tunc propter rectitudinem intelliges peccata tamquam peccata. Propter ergo peccata deflendum est, nam fletus et gemitus signa sunt reprobationis commissorum. Patet igitur conversione et lacrimis gemitibusque

opus esse, gemitus enim probatio est conversionis et cautio. Dominus fortitudo fuit vestra eumque audire noluistis, et quamquam rerum spectaculum vidistis, nihil tamen his edocti estis.

§ 16-18. *Sed dixistis: super equos fugiemus, propterea fugietis, et super levibus ascensoribus erimus: ideo leves erunt qui persequuntur vos, mille ad vocem unius fugient et ad vocem quinque fugient multi.* Hic autem prophetam patet locutum esse de Babylonensibus, multa enim docet ut cognoscatur de cœlo auxilium venisse. *Donec relinquamini, quasi malus navis super montem et quasi signum ferens super collem, et rursus exspectabit Deus ut misereatur vestri et propterea exaltabitur ut parcat vobis;* hoc est, ut magnam ac immensam ostendat virtutem suam.

§ 19. *Quia iudeæ Dominus Deus noster. Beati qui immanent in eo, quia populus sanctus in Sion habitavit.* Nihil aliud nos tam juvat quam patientia atque spes constans. Paulus enim dicit: « Spes autem non confundit ¹ » et « Cum multa patientia ² », in Evangelio autem legitur. « Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit ³ ». Nihil est enim quod magis hominem probet.

Et Jerusalem plorans plorabit: miserere mei, responsum accepit.... tuorum.... quia hic.... omnia ad finem perduxerunt. ⁴ Non vitæ honestas, non justitiæ abundantia, non virtutis indicium, sed solum singultus lacrymæque erunt. Sicut etiam in regione Ægyptiorum « Videns, dicit, vidi afflictionem populi mei in Ægypto et clamorem eorum audiui ⁵ », non quia ad justitiam conversi essent sed quod satis fuisse putaverit illorum salutem ipsos ad Deum confugisse. Num hoc satis est ad reconciliationem cum Deo? Utique, dicit, clemens enim est, et miseretur tui, *vocem clamoris tui quando vidit, exaudivit te.*

§ 20. *Et dabit Dominus vobis panem tribulationis, et aquam*

1. Rom. v. 5.

2. II. Cor. vi. 4.

3. Math. xxiv. 13.

4. In codice hæc tantum verba ex-

stant quæ ad litteram vertimus quis sit sensus nos latet.

5. Exod. iii. 7.

angustam, licet enim in hac urbe parum passi sitis, liberati tamen eritis a captivitate in terra aliena. *Et nequaquam ultra appropinquabunt tibi qui decipiant te*. Viden' quot lucra ex pœnis, quantæque utilitates post supplicia? Non dicit: non seducent te, sed *nequaquam appropinquabunt tibi*: inaccessibilis enim ac incomprehensibilis eris illis.

§ 21. *Quia oculi tui videbunt eos qui te seducebant, et aures tuæ audient verba post te decipientium, qui dicebant, hoc est, deargentatis vanitatibus quibus a salute Dei te arcebant ipsimet erraverunt, sicut, quæ sequuntur verba, ostendunt.*

§ 22-24. *Et contaminabis idola deargentata, et deaurata comminues ea, et disperges sicut aquam menstruatæ et sicut sterces abicies ea. Tunc erit pluvia semini terræ tuæ, et panis frugum terræ tuæ erit abundans et pinguis. Et pascentur jumenta tua in die illa locum pinguem et spatiosum.* Noli hic inquirere utrum dicta impleta sint annon; multa enim dicta sunt hyperbolice ad illos hortandos ut a captivitate se liberarent, multa non sunt impleta ex eo quod digni non fuissent, idque ex sequentibus perspicuum est.

§ 25. *Et erit super omnem montem excelsum, et super omnem collem elevatum aqua transiens in die illa.* Nihil unquam hujusmodi post reditum factum esse videmus. Dicit se populum exterminaturum et regnum, si autem convertantur, non facturum iterum; et alio modo: ne putentur hæc dicta tunc fuisse quum impleta fuerunt, ideo antea prænuntiat¹.

§ 26. *Et erit lumen lune sicut lumen solis, et lumen solis erit septuplum in die, quando sanaverit Dominus contritionem populi sui.* Videmus in quo perfecta est hæc prophetia. Ab initio ordiamur: Judæi enim dicunt: hoc nondum impletum est; nos autem ostendimus neminem Judæorum sanatum esse, sed in nobis melius hoc manifestamus: nobis enim orta est lux non tantum septies major quam lux solis sed etiam plus millies, eodem enim tem-

1. Hic obscura codex præbet verba; hæc versio nobis videtur cum notatione singulorum verborum convenire.

pore interni ac externi oculi illuminati fuerunt, ubique effluxit aqua vivens hoc est præceptio doctrinæ Christi, sanata est contritio nostra, vulnus circumligatum. Caveant ergo ne decipiantur neque a veritate recedant confugientes in spem frigidam et vanam. *Jerusalem, ploratu ploravit: miserere mei.* Quando hæc fuerunt? Captivitatis tempore, dicunt. Nonne nunc etiam in luctu vel tantum tunc temporis afflictionibus consumebantur? « Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus ¹ ». *Idola contaminabis.* Quomodo idola? Quando mundati sunt illi ab impietate? Nonne hæc magna dicta sunt illis futura post reditum? Num quod promisit perficere nequibat? Sed sicut superius dicimus indigni facti sunt.

§ 27, 28. *Ecce nomen Domini venit post tempus, ardens furor: cum gloria eloquium laborum ejus, eloquium ire plenum, et ira furoris sicut ignis devorabit, et spiritus ejus sicut aqua in valle trahens.* Nunc etiam adest ira sed non una cum gloria, tunc autem manifesta erit gloria ejus, ac splendor magnus. *Et ira furoris sicut ignis devorabit;* sicut sententia judicium non aliud est nisi mors, ita sententia Christi ignis ac tormentum est, secundum illud, « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum qui paratus est diabolo et angelis ejus ² ».

§ 29. *Et persequetur eos in errorem et ponet penas ad faciem ipsorum. Numquid semper oportet vos letari et ingredi in sancta mea?* Qui semper peccant, semperne tradentur pœnis? Licet nullum esset aliud signum tormentorum ex ipsis tamen mutationibus humanis hominibus recedendum erat a peccatis, neque audendum mala committere. Licet non credant Judæam satis defensam a Deo solo et Assyrios in auxilium advocent, et pro certo habeant nihil mali sibi obventurum, tunc amicos potius quam hostes timebunt, quod satis erat ad eorum compunctionem et ad cognoscendam iram divinam. Ne ergo accusent veteres inimicitias neque inopinatae mutationi fidem præbeant.

§ 32, 33. *Ipsi cum tympanis et cithara pugnabunt.* Ipsimet sibi

1. Psal. cxxxvi. 1

2. Matt. xxv. 41.

erunt causa perniciiei; ipsi enim super se mala adduxerunt: gladium Babylonensium, flammam devorantem, grandinem lapidibus mixtam. Cum securi essent nihilque dubitarent hos amicos non hostes putantes, tanquam incendium fere exarserunt citoque descenderunt sicut grando qui diebus Ezechie ad hunc cum muneribus nuntios miserant. Cum de Babylonensibus loquitur, etiam Assyrios indicat. Nihil mirum. Cum enim Syriam Assyrii obtinerent omnes Babylonenses subjecerant eodem modo quo, subjectis Assyriis, Babylonenses regnabant Babylone.

Et erit ei per circuitum, unde erat eorum spes auxilii, in qua ipse confidebat: ipsi cum tympanis et cithara pugnabunt contra eum ex commutatione; tu enim ante dies exigeris; hoc est, ante tempus non traderis pœnis; duo mala superventura erant, alterum subito, alterumque ab amicis. Numquid et tibi paratum est regnare supra vallem profundam? Nisi regnaveris, Judææ regnum tempore captivitatis punietur; et hoc clarius patet ex sequentibus: sicut ligna succensa igne, dicit, furor Domini, et sicut vallis sulphure succensa, ut manifestet infallibilem pœnam. Hoc etiam de futuro mundi judicio intelligi potest.

CAPUT XXXI.

§ 1. *Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, qui in equisidentes sunt et in currubus.* Quid enim est hoc stultius? Qui antea malis ab his affecti erant et tunc et postea, non ab eis se eripiebant, neque illos odio habebant, sed potius ipsis confidebant. *Et in currubus quia multi sunt et in equis multitudo magna; et non fueruntidentes super sanctum Israel.* Licet vetus historia docebat eos Dei virtutem nec militibus confidendum esse, non tamen Deus de hoc illos accusat, sed quod in Deo spes non posuerint et Deum salvatorem suum non confessi sint.

§ 2, 3. *Et ipse sapienter adduxit super eos mala et verbum ejus non frustrabitur, et insurget super domos hominum pessimorum, et super spem eorum vanam, Ægyptium hominem, et non Deum.* Communes sunt pœnæ, et magna accusatio. Multi enim nunc etiam ad Ægyptios confugiunt cœlestem spem relinquentes, confidunt vanis auxiliis, gloria scilicet ac divitiis. *Et ipse sapienter adduxit super eos mala;* sapienter non ingrati animi causa; agit enim tali sapientia ut intelligant sibi opus esse ejus auxilio et hæc non solum sapientiæ opera est, verum etiam misericordiæ. *Et verbum ejus non frustrabitur,* ut ad eum confugiant neque frustra vana quærant. *Et super spem eorum vanam, Ægyptium hominem et non Deum,* equis enim Ægyptiorum confidebant, quibus tamen nihil auxilii erant consecuti. « Equus, dicit, ad bellum paratur, sed auxilium a Deo est¹ »; quamquam Deus victoriam donare poterat etiam sine hoc

apparatu, ne tamen superbe caput extollas, hæc omnia necessaria tibi fecit.

§ 4-6. *Sic dixit mihi Dominus: Quomodo clamabit leo, aut catulus leonis super venatione quam cepit, et vociferabitur super ea, donec impleat montes voce ejus, et omnes victi fuerint, et multitudinem furoris expaverint, sic descendet Dominus Sabaoth ut prælietur super montem Sion.* Viden' ex humili exemplum sumere et tamen terrore ipsos afficere, sicut in propheta Osea ait, « Occurram ipsis sicut ursus iratus¹ »; nec impleta reprehensione magna cito ad hortationem revertit. *Convertimini, qui profundum consilium consultabatis et iniquum.* Conversionis modus major est quam beneficium ac salus.

§ 7. *In die illa enim abjicient homines manufacta sua argentea et aurea.* Cum pœnis mulctantur tunc boni fiunt, sicut et in gehenna idem erit. Dives ille cum pœnis mulctatus est, tunc bonus factus est, malus ac crudelis repente misericors evasit; petebat enim aliquem mitti qui fratres hortaretur suos ne et ipsi in peccatis mortui iisdem pœnis obnoxii essent. Cum in divitiis erat et proximum videbat afflictum numquam miserebatur eius, in tormentis postea miserebatur etiam absentium.

Ita semper profectum post pœnas videmus; Deus enim nemini pœnam infligit irata mente, dum nos iracundia incensi nostram in alios effundimus iram, non vero ita Deus, qui ad emendationem punit malas nostras actiones. Cur, dicunt, Deum Pharaonis non miseritum est post conversionem? Nos vero respondemus: quando ostendit ille virtutes? Nonne etiam post decem plagas persecutus populum sibi hunc subiiciendi desiderio flagrabat? Ex quo patet non Deum sed ipsum fuisse perditionis suæ causam. Morbo enim insanabili affectos morti tradidit, ut fecit Sodomitis illisque diluvii tempore qui, neglecta salute, perierunt. Cur, dicunt, nunc hoc non facit sed hominibus in malis inveteratis parcit ad se-nectutem usque? Jure, respondemus, tunc prompte ulciscetur,

nunc vero parcit, ut spes confirmetur resurrectionis et ne quem ex necessitate justum faciat; tunc enim infernum non metuebant, ideoque hac pœna repente afficiebat eos; nunc vero non ita ut propter terrorem vitæ futuræ resipiscant; interdum tantum inopinantes punit.

Et cadet (ipse Assur) gladio: non gladius viri, neque gladius hominis vorabit eum, et fugiet non a facie gladii. Juvenes autem erunt in cladem, hoc est: angelus non gladio Assyriorum copias cecidit. Petra enim circumdabuntur quasi vallo, et vineentur: qui autem fugerit capietur, ut palam faciat ipsos gravem Dei iram effugere non posse. Hæc dicit, Dominus. Beatus qui habet in Sion semen et filios in Jerusalem. Aquilas et Teodotion dicunt: Beatus qui lumen in Sion habet; Symmacus autem: Qui ignem in Sion habet, fornacemque in Jerusalem: ignem hic appellat mala quæ tempore Ezechiae superventura erunt Assyriis. *Semen in Sion et filios in Jerusalem* tempus salutis beatum appellat. Nonnulli vero de cœlesti hæc intellexerunt Jerusalem, ego non invitus idem concedo: in hoc enim mundo potest aliquis se eripere pœnis atque plagis, sed ideo num credere potestis aliquem alterius vitæ pœnas effugere? Licet Dei sint filii et semen, oportet tamen suas quemque ostendere virtutes. Filii quamvis nominentur, nisi mores ostendant honestatis, nihil ipsis utilitatis affert nomen filiorum, sicut etiam patres non propterea sunt tales, quod gignunt, sed quod justitiæ filios suos regulam docent; Paulo etiam videtur nihil nobis prodesse filiorum generatio, dixit enim « Permaneant in fide, et dilectione et sanctificatione cum sobrietate¹. » Si enim pœna mulctati erunt, ampliorem consequentur honorem.

CAPUT XXXII.

§ 1, 2. *Ecce enim rex justus regnabit, et principes cum judicio præerunt.* Non parvum enim Dei hoc est beneficium, ut regem juste regnantem, atque principes cum judicio præeuntes suscitet; justum autem non tantum vocat eum qui se divitiis expoliavit sed qui cum justitia omnia perfecit: regis atque principum est justitiam colere quippe qui sua potentia firmas servare leges, regulasque destruere valent. Alii vero de Christo hæc intelligunt: *Ecce rex justus regnabit*; principesque esse dicunt Apostolos, juxta quod in Psalmo dicitur: « Constitues eos principes super omnem terram¹ ».

Et erit homo occultans sermones suos, et abscondetur, quasi ab aqua quæ fertur, a terrore multitudinis virium et apparebit in Sion sicut fluvius currens inclytus in terra sitiendi. Victorias hic ostendit ætate Ezechie reportandas. Ideo permisit Deus horrorem crescere, hostesque verbis tantum gloriari, ut, rebus impletis, miraculorum recordarentur, nec parvi facerent mala. Cum enim calamitates appropinquant tunc metum incutiunt, horribilesque et quasi novæ apparent, cum vero cessant minimi putantur, neque memoria quidem earum manet. Viden' victoriam hic regis Ezechie prænuntiata non quum desierit terror ac ipsi miraculorum obliti sint? Ne hoc fieret, terrorem Deus continuavit atque permisit ut manifesta miracula essent.

Et fiat, dicit, in Sion sicut fluvius currens inclytus in terra

sitienti. Indigentes prius ostendit eos gratia, deinde vero utilitatem dedit illis.

§ 3, 4. *Et nequaquam ultra erunt confidentes in hominibus*. Adepti enim gratias, animarum etiam lucra consecuti sunt. *Sed aures ad audiendum dabunt, et cor infirmorum attendit ad intelligendum*. Patet ergo non satis esse audire, sed oportere etiam intelligere: quid enim illud prodest, nisi intellectus intelligat?

§ 5-9. *Et nequaquam ultra dicent stulto ut princeps sit, nec ultra dicent ministri tui: Tace: perficere iniquitates, loqui de Domino errorem, consilium enim pessimorum iniqua cogitabit, interficere humiles in sermonibus iniquis, et dissipare verba pauperum in iudicio; pii, autem sapientia cogitarunt, et hoc consilium permanet*. Talis est cogitatio eorum, qui verbis humiles corruperunt iniquis, hoc est, tale malorum qui huc et illuc mente discurrunt est consilium, ut corripiant et pervertant verba in iudicio. Summa vere iniquitas est, pro verborum auxilio et misericordia hæc corrumpere in iudicio ac pervertere. Immobiles justorum manebunt cogitationes, a quibus autem nihil potest abscindi vel auferri; sic tres illi pueri proposuerunt sibi non adorare imaginem, et nemo commutare eorum mentem potuit; Paulus pariter sibi proposuit non prodere prædicationem, nihilque potuit dimovere ipsius voluntatem; sicut enim quæ sunt Dei, sunt etiam immobilia, itaque quæ servorum ejus firma sunt, nemo enim potest cogitationes mutare eorum quas cogitant, neque mors, neque aliud, juxta quod Paulus dicebat: « Neque mors, neque vita, neque angeli, neque archangeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro ¹ ». Cum sic constans firmaque sit virtus, contra malignitas instabilis atque infirma est. Quis autem fortior quam Nabucodonosor fuit, qui orbem dominatus est universum totumque suo imperio subjecit, cui nemo principum neque tyrannorum

obsistere potuit? Verum, contra, pueruli quidam juvenes terrore Dei mentem regis mutaverunt. Hoc enim significat petra illa de qua loquitur dicens: « Omnis ergo, qui audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti qui ædificavit domum suam supra petram ¹ ». *Mulieres divites, surgite et audite vocem meam, filiae, in spe audite verba mea.* Bene dixit, *surgite*; divitiæ enim in magnam ruinam projiciunt. Quare dicit: *surgite* a ruina vestra, *et audite, filiae in spe*? Hoc est, bono este animo ad audiendum. Quid autem audient? *Omnis terra*, dicit, *evertetur*. Cur autem mulieres vocat *divites*, vel, sicut alii dicunt interpretes, felices? Alius etiam propheta usus est his verbis ad increpationem dicens: « Quæ dicunt dominis suis: date nobis ut bibamus ² », ipsæmet enim causa perditionis sæpe sæpius fiebant virorum, quare ad pœnam eas vocat. Vel civitates dicit mulieres, sicut ex sequentibus patet.

§ 10-19. *Dierum anni memoriam facient in dolore cum suspicionem.* Cum enim tortoribus tradentur, recordabuntur tunc lætitiæ festorum dierum idque dolorem atque suspicionem illis excitabit. Horum omnium sequentiumque verborum idem sensus est. *Donec venerit super vos spiritus ab excelso*, hoc est visitatio ab excelso. *Et requiescet in deserto iudicium, et justitia in Carmelo habitabit.* Mons est Carmelus prope regionem Israel, nomine autem montis salutem indicat regionis atque pacem, sicuti etiam cum recordatur Libani hujusque cedrorum populum demonstrat atque regionem. Hæc omnia illis post reditum fiebant, quapropter etiam dicit: *Confidentes usque in sæculum.* Non hic mundi designat finem sed salutis tempus. *Grando autem si descenderit, non veniet super vos.* Licet enim multæ gentium copię ætate Zorobabel contra illos pugnarent, nihil eis nocere potuerunt. Iterum alio modo. *Et erit desertum sicut Chermel et Chermel in saltum deputabitur.* Neque enim inter se differunt deserta et urbes ubi cædes committuntur atque semper vigent certamina. Quid iudices tribunaliaque juvant,

1. Matt. vii. 24.

2. Amos iv. 1.

ubi iniqua omnia committuntur? Sublata autem iniquitate, tunc terra pace fruetur. *Et erunt*, dicit, *opera justitiæ in pace*. Equidem quomodo pax inveniri potest ubi contentio est atque certamen? Audi dicentem: « Spiritus autem (concupiscit) adversus carnem ¹ ». Si voluntas nobis sit in justitia, habitamus urbem pacis, ubi nulla omnino causa erit certaminis; sicut enim origo contentionis iniquitas est, ita ex justitia procedit pax. Ne corporis afflictionem consideres, sed quod ab ipsa afflictione oritur lucrum: sæpe enim pugna certamenque causa fiunt pacis. Sicut cum milites pugnam committunt, civitates populi que pace fruuntur, quumque cum ignavia desistunt neque cum hoste configunt, pax aufertur: ita evenit hic. *Et obtinebit justitia requiem, et confidentes usque in sæculum, et habitabit populus meus in civitate pacis*, quoniam nihil dat requiem animi, nihilque conscientiam acquiescit, neque mentem delectat nisi justitia, cum nihil sit quod remordeat, ac mentem perturbet. *Et confidentes usque in sæculum*. Justitia enim mutationem ignorat temporis, æque ac difficultates humanorum, omnia hujusmodi ab ipsius aspectu repelluntur, despiciuntur, contemnuntur.

Et erunt qui inhabitant in silvis fidentes sicut qui in campestri. Qui enim cum virtute in silvis inhabitat, tutior quam in urbe habitabit, contra vero qui actionibus pravis pessumdatum est, quamquam mille muris circumdatur, nihil ab inermi atque nudo distat. Magnum bonum est virtus omni sollicitudine conservanda; malum autem magnum est peccatum, hoc est, sese tradere corruptioni. « Sapientia, dicit, adjuvabit sapientem melius quam decem principes civitates ² ». « Arma mentis labia sapientis ³ ». Hujusmodi instruemur forma, nihil fortius hac armatura, quæ numquam inermes ac nudos nos relinquit.

Quid Joanni ad solitudinem inclinatio nocuit? Quibus nocentibus aut latronibus solitarium hominem (Deus) tradidit? Quid nocuit

1. Gal. v. 17.

2. Eccl. vii. 20.

3. Prov. xiv. 7.

Eliæ mons Carmelus? Nonne magis metuendæ erant urbes munitæ quam ille mons?

Nihil securius virtute, nihil deformius malitia. « Vias, dicit, vitæ non ingreditur, lubricæ autem orbitæ ejus et non bene vestigabiles ¹ »: quid mirum si hominum dolis non deceptus fuit, cum inexpugnabilis mansit, plagis de cœlo descendentibus? Idem Christus innuit, non vero internam tentationem, sed illam quæ de cœlo procedit. « Descendit, dicit, pluvia »: hic pluviam vocat tentationes cœlo permissas, « et venerunt flumina » conservorum dicit dolos, « et flaverunt venti, et non cecidit ² ». Visne me tibi ostendere hominem talem qui desuper tentatus atque deorsum dolis affectus nihil detrimenti passus est, sed inexpugnabilis mansit tum cœlo tum mundo? Dicit enim: « Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est ³ ». Pluviam vero vidisti desuper venientem? « Ecce in manu tua est ⁴ ». Vide dolos qui oriuntur ab hominibus « Benedic, dicit, Deo, et morere ⁵ »; sed nihil hujusmodi dixit. Nonne vidisti flumen pulsasse ædificium, neque hoc excidisse? Fundatum enim erat in petra timoris Dei.

§ 20. *Beati seminantes super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant. Beati*; quid hoc indicat verbum? Juxta nonnullorum interpretationem redeuntes designati sunt. Mihi vero videtur aliud indicari, hoc est: *Beati*, qui duras ipsorum animas molliunt et aratas præparant terreno semini. Non dixit omnem terram, sed *super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant*, non tantum enim ut ipsis seminatio cordi sit, verum etiam ut in horreo vitæ segetes collocent.

1. Prov. v. 6.

2. Matt. vii. 25.

3. Job. i. 22.

4. Ibid. ii. 6.

5. Ibid. 10.

CAPUT XXXIII.

§ 1. *Væ qui vos miseros faciunt, vos autem nemo facit miseros.* Quid loqueris? Cum enim *miseros faciant*, cur non faciunt miseros? Hoc ita tibi videtur, sed non hoc modo res perficiuntur.

Et qui vos reprobat, non vos reprobat sed seipsum. Res enim instabiles sunt. «Si autem evaseris insolens, hauries (mala)¹»; licet multos videamus aliis nocere cupientes, nemo tamen illis sed unusquisque sibi nocet; malus enim sibi tantum malus est. «Cor autem imprudentis dolor est²» non cæteris sed possidenti illud (dicit). «Iracundia perdit sapientem, vir autem iratus est (deformis)³»; non illius mutat colorem cui irascitur, sed suum tantum, licet enim obiurgetur ille, qui irascitur tamen vulnus in corde suo recipit. Iterum dicit: «Sicut uva acerba dentibus est noxia et fumus oculis, sic iniquitas eis qui utuntur ea⁴»; unusquisque enim vinculis propriis colligatur, iniquitates vere perdunt hominem. *Et quasi tinea in vestimento, sic tradentur.*

§ 2. *Domine, miserere nostri, in te enim confidimus.* Viden' non frustra miserendum esse pauperibus? Num cares virtutibus, num opera poenitentiae tibi desunt? Si cum fide saltem hæc petas, accipies. Sæpe ita invenisse non ignoramus qui misericordiam invenerunt: «Procidens conservus ejus, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omniam reddam tibi⁵»; et qui veniens amicum rogabat

1. Prov. ix. 12.

2. Prov. xvii. 21.

3. Ibid. xiv. 15.

4. Prov. x. 26.

5. Luc. xviii. 29.

suum, nocte hac autem «et si non dabit illi surgens eo quod amicus ejus sit, propter improbitatem tamen ejus dabit illi¹»; ovis vero perdita inter nonaginta novem, quæsita inventaque fuit ac pastori fuit pretiosa. Investigandum tamen est. Si miseretur Deus, cur autem non omnium miseretur? Ubi enim misericordia adest, honor ibi non requiritur, neque virtus, neque mores; si res ita se habet, omnium oportebat misereri, et si omnia ex Dei misericordia procedunt, ne dicas: hic dignus est, ille minime. Quum Deus quærit, hæc verba tollenda sunt; cum misericordia adest salutem affert, dignitatem aut indignitatem non respicit.

Quomodo igitur dicit: «Miserebor, cujus misereor, et misericordiam præstabo, cujus miserebor²?». Ut manifestum faciat se nullius frustra misereri, sunt enim digni atque indigni. Omnes digni salute sunt qui hanc volunt, sed non omnes digni misericordia, quia hanc nolunt. Ex hoc cognoscuntur digni et indigni. Quomodo, dicit, hoc conveniens potest esse? Ex Scriptura dico non ex ratione mea: alter decem millia talentorum debebat, alter centum denarios, uterque debitor erat. Utrique remissio inveniendâ erat, annon? Utrique, dico, neque ibi dignitas quærebatur, uterque enim debitor erat, alterum duorum autem scimus perdidisse misericordiam etiam post remissionem. Dei autem Filius venit, nonnullis veniam tribuens, aliosque vocans; nonnulli appropinquerunt, alii vero non; patet igitur illum non miseritum istorum esse vi vel necessitate, et neminem nolentem misericordiam implorare coegisse. Misericordiam enim roganti ostendendum est desiderium et voluntas illam consequendi, ut sic possit misericordiæ cognoscere effectus: sed si hoc negligat, quomodo salutem potest accipere aquæ vel gratiæ excellentiam? Quis autem, dicunt, adeo insanus miser et nequam est, qui innumeris patratâ iniquitatibus, neque Dei misericordiam cupiat nolitque salutem? Multi innumereque sunt; cum enim venit Christus veniam peccatis daturus, cur Judæi noluerunt salutem consequi, quibus quidem dicebat: «Quoties

1. Luc. xi. 8.

2. Exod. xxxiii. 19.

volui congregare filios tuos... et noluisti¹?». Viden' illos. quoque noluisse? Quid est facilius prece? Quum autem precari nolueris, quomodo vis misericordiam invenire? Qui igitur rogare noluerit veniam, quomodo hanc optabit? Num virtutes requiruntur aut difficilis est tibi oratio vel laborem aut sudorem aut vigiliis exigit? Pete, dicit, tantum; sed ne hoc quidem vis et Simonis mentem sequeris dicentis: «Precamini vos pro me Dominum²»; hoc insuper ignoras neminem quamvis te excellentiorem et magis pium posse pro te orare melius quam ipse facere possis. Etiam cum immundus sis atque destitutus fiducia in Deo, placent huic orationes tuæ magis quam preces pro te sancti cujusdam atque confidentis; Deus enim non sibi procurat honorem te repellendo illiusque preces accipiendo, hoc tantum vult Deus, ut familiariter ipso utaris. Cur igitur Jeremiæ prophetæ recusabat preces sæpe pro Judæis supplicantis? Nonne propterea quod illos propheta hortaretur ut ipsimet preces ad Deum effunderent? «Noli, dicit, orare pro populo hoc». Postea addit: «Nonne vides, quod isti faciunt³?». Isti, dicit, nihil solliciti sunt, tu vero vis, fles, luges et clamas. Nos quoque una cum sanctis precamur, sed magna nobis spes sit etiam in precibus nostris. Publicanus enim Deum non per superiorem quemdam rogavit, sed ipsemet potuit tantum quantum mille justi inspectores, si forsitan Deum pro ipso precati essent. Noli dicere: orare nescio, non sum dignus, mihi non est fiducia; cum causas indignitatis prætendis et silentii, majorem necessitatem ostendis precandi. Indignus es, nec fiduciam habes? Cum talis sis, remedium mali adhibe preces. Audi quod tres dicebant pueri: «Et nunc non possumus aperire os, confusionem enim et opprobrium passi sunt servi tui, et qui colunt te⁴». Quomodo igitur os non aperuerunt? Est apertum tamen os, precati sunt atque acceperunt. Nos etiam ut ipsi ad preces accedamus. Quod mihi dicis, indignum te esse, neque fiduciam habere, dic omnium Domino, cito vero fiduciam

1. Matt. xxii. 37.

2. Act. viii. 24.

3. Jerem. vii. 16, 17.

4. Dan. iii. 33.

acquies. Conscientia tuā fiducialiter cœlum adspicere non sinit? Hoc quidem utilitati fuit publicano. Quod putas impedimentum precibus tuis, hoc sanctificat preces tuas. Hæc verba et iste sensus non tantum scelestos decent, verum etiam virtutes colentes. Abraham vero cum a Deo aliquid petiturus erat, dicebat: «Cum sim pulvis et cinis¹»; indignitatem suam agnoscens adeo in naturæ vilitatem descendit, ut mentis posset deponere superbiam. David vero dicebat: «Ego autem sum vermis et non homo²».

Sæpe a Deo defecisti; num propterea in peccato manebis? Peccata addis peccatis Deo non appropinquans nec ipsum orans. Audi prophetam pro multis orantem: *Domine, miserere nostri, in te enim confidimus*. Quid melius hac prece, cum non pro uno sed pro omnibus Ecclesiæ universæ membris precatur? Tam Deo acceptus erat ut pro omnibus oraret et omnium curam gereret, causamque diceret precum suarum: *In te enim confidimus*. Etiam tu idem fac; num parva Dei misericordia? Num tua ipsius peccata bonitatis ejus mensuram superare possunt? Sicut enim in vastissimo mare parva scintilla, ita et vel minus etiam hominis sunt culpæ peccataque præ Dei misericordia. Vis ejus scire potentiam? Voluntate tantum suâ filios et cohæredes fecit Unigeniti sui hujus mundi desolatos, condemnatos, inimicos, alienatos, spe destituos, atheos. Vis ejus potentiam discere ad peccatorum exterminationem? «Et si fuerint peccata vestra quasi coccinum, sicut nivem dealbabo³»; alibi vero clarius: «Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor⁴». Hic est flos quem tangebant in sanguine eoque aspergebant peccatores in populo. «Lavabis me et super nivem dealbabor⁵»; si enim existentia animarum ab illius bonitate procedit, quo magis earum munditia et sanctificatio? Nemo igitur desperet impossibilem putans muta-

1. Gen. xviii. 28.

2. Is. xxi. 7.

3. Ibid. i. 18.

4. Ps. l. 9.

5. Ibid. 9.

tionem, hoc enim, cum peccator sis, est aliquid enorme; peccatum enim non aliud est, nisi actus contra Dei voluntatem, et etiam ad pœnitentiam non redire contra ejus est voluntatem. Ipse est Dominus omnium, libertatisque creaturarum; voluit et facti sunt cœli; si vult tantum, statim sanctus evadis: « Deus qui justificat, quis est qui condemnet? »¹ Ne multitudinem consideres peccatorum tuorum, sed Dei respice bonitatem infinitam, morbi sunt magni sed major medicus, vehemens tempestas est sed sapiens gubernator, in desperationem adacti sunt animi sed prompta adsunt remedia post desperationem; nihilque est quod vincere ac superare possit misericordiam ejus; dicit enim: « Hodie si vocem ejus audieritis »². Quid est peius latrone? Tamen uno verbo, in ictu oculi paradisum ingressus est ante sanctorum multitudinem. Cogitatio ac timor peccatorum est accedentis ac confugientis ad Dei misericordiam: si quo utamur familiarissime, etiamsi plurimum in eum peccaverimus, nihil tamen timemus amici amore confisi; si vero amore eius confidere dubitamus ea nobismetipsis amissio fiduciæ pendet.

Nonne propterea dignus salute filius fuit prodigus quod etsi propter multa turbatus mala quæ fecerat, tamen supplex ad patrem venit suum? Cur igitur hic tanta cum hilaritate recepit illum? Quas vidit in filio virtutes? Num non invitus ac sponte venit? Nonne venit et patrem adiit inedia, paupertatis stimulo atque opprobrio coactus? Pater vero ejus non accurata de his usus est investigatione, manifesta enim omnia ipsi erant; vidit porro eum macerum, pallidum, maculis fœdatum, atque sitientem neque hæc eum deterruerunt quominus optatum agnosceret; quamvis enim ille propter angustias veniret ad patrem, hic filium suum recepit. Cum ad Deum revertimus, ille brachia nobis circumdat, licet ex angustia necessitateque ad eum confugerimus; cum enim alter alterum diligit, detrimentis omnibus posthabitis, solum exigit faciem dilecti conspicere, gratiasque agit angustiis quæ ejus

adventum coegerunt. Nihil aliud enim effecit ut Hebræi clament ad Deum, nisi afflictio et laterificii labor. Nonne erat voluntas vel inclinatio mentis? Nonne cum interfecti erant, tunc Deum quærebant? Quid? Quia tunc temporis tantum quærebant illum, nonne eos repudiabat? Minime gentium; Deo enim placet nos ad ipsum confugientes etiam tempore tribulationis excipere, hoc ita optatum est illi ut ipsi videatur malis homines afficere; alias enim cur gehennam nobis minatur semperque terret nos? Nonne ut ad eum revertamur? Cur multorum indigentes nos fecit? Nonne ut inopiæ saltem causa ad eum revertamur? En alia argumenta: vide quod dicit: « Arguet te rebellio tua, et malitia tua increpabit te, ut scias atque cognoscas quia malum et amarum est, te reliquisse me¹ ». Non verbis vis resipiscere? Permitto te factis argui; non hæc erat mea voluntas, sed quia voluisti, non tibi contra morem geram. Vide misericordem patrem, nullum veniæ verbum vel supplicationis audivit, vidit tantum brachiaque circumdedit filio. Quas vidisti in eo virtutes ut tanto amore obviam illi venires? Neque hoc satis fuit, sed magis coluit hunc quam alterum virtutibus præditum. Nonne satis erat parem illum honore cum aliis facere potius quam præ cæteris illum honorare? Si res ita se habet, peccatores igitur justis præstant. Non ita: ii tantum peccatores justis præstant qui post peccatum ad pœnitentiam redeunt; hic autem palam facit contingere posse ut aliquis peccator et lapsus melior quam antea evadat. *Factus est filius rebellium in perditionem, et semen eorum corruptum est.* Non omnes interimit Deus malos, neque derelinquit; non interimit ut prædestinatus quisque honoretur, neque derelinquit ad aliorum emendationem et vigilantiam. Si enim omnes de medio tolleret, auferret etiam luctarum occasiones, si reliquisset omnes, viventes efficeret pigros, difficiles virtutum actus; si autem malos pœnis non mulcasset, lucrum proborum impedivisset.

§ 3-5. *Salus autem nostra a te est et in tempore tribulationis,*

propter vocem correptionis tuæ obstupuerunt populi. Non vero quasi vocem Deus habeat, minime; vox enim corporis est et membris diversis ad corpus spectantibus perficitur, sed hoc verbo victoriæ expeditæ facilitatem ostendit. *Nunc autem congregat spolia vestra parvi et magni; quomodo si quis congreget locustas, sic illudent vobis a foveis suis.* Bene dixit *a foveis*, foveam enim vocat populum atque emporium.

§ 5. *Sanctus Deus qui habitat in excelso.* Cur dicit *in excelso*? Non ibi tantum, verum etiam in animis excelsis, labia enim iustorum excelsa cognoscunt, adoratores vero eum adorare oportet in spiritu veritatis. Ille est excelsus qui procul abest a terra atque a terrenis rebus; non enim sufficit ut parvo a terrenis sed tanto absit intervallo quanto mortui a viventibus; si enim parum recedis idem est ac si prope sis et statim capieris. « Longe fac, dicit, ab illa viam tuam ¹ ». Multum quidem interest utilitatem inter et inutilitatem, quamvis enim pecces non statim in foveam cades; contra surges fortior, cautusque semper deinceps eris. *Repleta est Sion iudicio et iustitia, in lege tradentur*, secundum enim iudicium Dei justum fiet sententia.

§ 6. *In thesauris salus nostra*, hoc est, in cautione. Nemo desperet, nemo metuat; ante omnia hoc curandum est, quod est caput omnium virtutum, ne cui damnum inferatur, neque bonis aliorum invideatur, tunc in pace manebimus, omnibus iucundi atque amabiles. Neque dicit: Sion parum habet iustitiæ sed repleta est iustitia. Nam si in bonis tantum sis justus, neque talis in cæteris, ex parte iustitia violatur. Ut divitiarum certus es, licet has non videas, scias tamen esse tibi paratas, ita ad salutem magnæ paratæ tibi sunt divitiæ in thesauris absconditis, nunc vero non apparent, ne quis illis insidietur. Ergo non te pauperem putes, etsi nihil in plateis manifestetur. Gloria nunc non videtur? Imo nunc ipsa videtur. Quis gloriosior apostolis, quis honoratior atque magis venerandus prophetis quorum nomine orbis terrarum impletur? Alio modo: non

enim vult nunc manifestam facere gloriam certare cupientibus ut tempus ipsis concedat. Dicunt tamen: si gloriam vidissemus, certamen nobis esset optatius. E contra laxiores efficeremur multo majores conatus nostros reputantes.

Venit sapientia et spiritus. Aquilas vero et Symmacus pro spiritu scientiam ponunt, et pro pietate: Timorem atque pietatem erga Dominum. *Isti sunt thesauri justitiæ.* In Scripturis sapientia vocatur timor; spiritus et pietas recesserant et longe aberant; quis autem ea adduxit? Pœnæ; isti sunt thesauri justitiæ, hoc est, caute enim et firmiter custodiunt justitiam; timor enim Dei in homine omnia potest.

§ 7. *Ecce nunc in timore vestro ipsi timebunt, quos timebatis, clamabunt a vobis.* Summam Dei ostendit excellentiam atque ipsius auxilium, cum servos dominis anteponit, ut illi cognoscant non suapte virtute sese hoc consecutos esse, et hos non causa infirmitatis depositos esse, sed vel virtutem semper vel negligentiam fuisse causam, et in omnibus virtutem Dei et justitiam manifestam esse; non enim suis peccantibus parcit, neque alienis cedit cum in iisdem perseverant malis. Ita cum Babylonenses vides suppliciis affectos, justitiam admirare ejus, suos enim ac alienos pari mensura judicavit judicii; virtus enim tantum justificat et negligentia reos facit; omnes creavit omnesque amat, omnes insuper manuum opus suarum ab eo vitam habuerunt sed non omnes pares sunt in donis vel in pœnis; mali enim et boni sua quisque voluntate fuerunt, quapropter se ad aliquos convertit, a nonnullis vero faciem avertit suam, quosdam repulsos odio habet aliosque ad se vocatos diligit. Duæ adsunt relationes nobis cum Deo; altera per orationem, per virtutes altera.

§ 8, 11. *Angeli mittentur, amare flentes, obsecrantès pacem, desolabuntur enim istorum viæ: cessavit timor gentium, et testamentum quod erga istos tollitur et non reputabis istos homines.* Haec opera est Dei. *Luxit terra, confusus est Libanus, planities factus est Saram. Manifesta erit Galilæa et Chermel. Nunc exurgam, dicit*

Dominus, nunc glorificabor, nunc exaltabor. Nunc videbitis, nunc sentietis. Et tunc surrexit quia tradidit illos; sed res vero non tam manifestæ erant; natura enim sua habet gloriam, sed ita de se ipso loquitur secundum hominum intelligentiam. Et non dixit, *nunc curram*, sed dicit *exurgam*, quia satis est exurgere dumtaxat ut omnia in fugam coniciantur. Dicit: « Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus¹ »; hoc crassum est atque indignum divina natura, quia exurgere corporis est quod priusquam exurgat sedet; sed etsi hoc crassum sit, cæteris verbis autem est subtilius.

Dicit se gloriam quoque habere, ut, licet incredulus sis, credas ei, si te ad lucem vocet. Paulus etiam ita loquebatur « In acquisitionem gloriæ Domini nostri. Non pro vobis hoc facere dico, sed propter gloriam meam ut credamini² ». *Nunc exaltabor*, id est ostendam me; videbatur humilis in populo, et nunc loquens tempus proximum manifestat et prophetiam non post longum tempus adimplendam. Ne credatis me moraturum esse; non dico: audietis, nunc autem vos spectatores novorum miraculorum faciam. *Nunc sentietis*, vobis hoc multo abhinc tempore intelligendum erat. *Vana erit fortitudo spiritus vestri, ignis devorabit vos, et erunt gentes combustæ, sicut spina in agro projecta et combusta*, non sicut lignum, sed sicut infructuosa spina, sic simul eodem tempore statimque comburentur; nam nunquam comburit Deus lignum fructiferum. Ne credas propter gentes hoc fieri, dixit: *Vana vestra fortitudo spiritus, quare comburetis in igne sicut spina*; spina apta est igni, pariter et illi iræ obnoxii sunt.

§ 13. *Audient gentes quæ feci, scient qui appropinquant fortitudinem meam.* Hi scient, sed illi audient; quinimo mœrore afficiebat Judæos cum multi testes essent ipsorum pœnarum et virtutum omnium manifestarentur causæ ita ut nusquam terrarum laterent, ad ultimum terræ pervenirent, et per omnes orbis partes transirent.

§ 14. *Recesserunt qui erant in Sion iniqui, apprehendet tremor*

impios, quia cum aufertur causa, propter quam hostibus tradébantur a quibus vexabantur, nihil deinceps erit quod eos impediât. *Quis annuntiabit vobis, quia ignis ardet? Quis annuntiabit vobis locum æternum?* De reditu, dicunt, locutus est; sed mihi videtur futurum etiam innui. *Quis annuntiabit vobis quia ignis in gehenna ardet?* Ignis est quem Christus locum æternum vocabat, quia non est finis illius.

§ 15. *Qui ambulat in justitia in Christo. Et qui loquitur rectam viam.* Sunt multi qui ambulant secundum jus; non quia amaverunt jus, sed propter timorem Dei; sed non ita justus. *Odât iniquitatem et manibus munera excutit, qui obturat aures, ut non audiat judicium sanguinis.* Vel iniquitatem vocat malum quod ne audire quidem vult, hæc etiam est virtus. « Justus, dixit, non aspicit labia mendacia; » sicut videre mala non licet ita nec audire.

§ 16. *Iste, dixit, habitabit in excelsa spelunca petre fortissimæ* scilicet securitatis, ne cito in manus malorum veniat; *claudit oculos ne videat iniquitatem, panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis*, abundans cujus voluptas omnem captum excedit et est immutabilis. Quoniam igitur dignus est iste?

§ 17. *Regem cum gloria videbitis, oculi vestri videbunt terram de longe* non oculis, sed fide videmus. Et vide quod sequitur cæteris præstantius. *Filii vestri meditati sunt timorem Domini; ubi sunt scribe, ubi consiliatores?* Hæc omnia bona venerunt, dixit, absque scribarum sapientiumque industria. *Ubi est qui numerat populi præmia parva et magna cui non dedit consilium neque sciebat profundam vocem habentem, ita ut non audiret populus incuriosus, et non est audienti intelligentia*, non, quia non aderant consiliatores ita fuit, sed quia erat populus absque intelligentia; causa omnium malorum est stultitia.

§ 20-21. *Ecce Sion civitas, salutare nostrum, oculi tui viderunt Jerusalem, civitas dives, tabernacula quæ non commovebuntur, neque movebuntur paxilli tabernaculi ejus in sempiternum tempus, et funiculi ejus non disrumpentur.* Ergo non commoti sunt nec soluti?

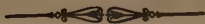
Utique, sed quare? Propter culpam ipsorum, *quia nomen Domini magnum in vobis*. Vide eum causam ostendentem; non dicit exercitu s neque divitias, neque mœnium firmitatem, sed nomen Dei. *Locus vobis erit, flumina et rivi lati et spatiosi*: victoriam manifestat, et stabilitatem bonorum. *Non ibis hanc viam, neque ibit navis impellens remigio*; qui venisti, dixit, Babylone, nunquam redibis eadem via nullaue alia propter Dominum Deum tuum, *Deus enim meus magnus est, non transibit me*.

§ 22. *Dominus iudex noster, Dominus Pater noster, Dominus princeps noster, Dominus rex noster: Dominus iste salvabit nos; princeps noster ipse pœnis muletabit nos*.

Disrupti sunt funiculi tui, quia non prævaluerunt, malus tuus inclinatus est, non demittet vela, non elevabit signum, donec tradatur in direptionem. Sic est; solet vaticinatio tum captivitatem tum cum ista reditum designare, quia sicut soliditas navis ventis vehementibus dissolvitur, sic et illorum a crudelibus inimicis auferebantur instituta legesque atque monumentorum firmitas lucrumque pecuniæ. *Multi igitur claudi prædam facient, et non dicet: populus qui habitat in eis: laboravi; dimittetur enim eis delictum*. Jeremias dicit: « Parturient filios claudos ¹ » ut hic dicit: *claudi prædam facient*; et Zacharias: « Jēbusæus erit sicut chiliarcus ² ».

1. Ger. xxxi. 8.

2. Zac. ix. 7.

CAPUT XXXIV.

§ 4. *Accedite, gentes, et audite, principes; audiat terra et totum universum.* Videamus quid dixit: cur totum vocat universum orbem? *Quia furor Domini super omnes gentes et ira super numerum earum, perdendos eos, et tradendos eos in occisionem; vulnerati autem eorum projicientur velut cadavera, et ascendet eorum odor, et rigabuntur montes a sanguine eorum.* Hoc propter occisionem Gog et Macog dictum censent; sed videtur mihi innuere diem novissimum mundi, ut quæ sequuntur indicant:

§ 4. *Complicabitur, dicit, cælum sicut liber, et omnes stellæ cadent sicut folia ex vite, et sicut cadunt folia de ficu.* Vide: ut prædixit propheta, ita et Christus vaticinabatur subitum astrorum casum. Noli inquirere quomodo cadent, sicut cadunt folia vitis, quæ affixa et firma sunt in cœlis; quia sicut foliæ suo tempore cadunt, ita et illa tempore cadent statuto. Insuper et aliud significat: nobiliora erunt, quia sicut vitis, cadentibus foliis, nuda apparet et iterum novo vere ornatur foliis et postea racemis, ita et cœli mutabantur in melius.

§ 5, 7. *Inebriatus est gladius meus in cælo. Ecce super Idumæam descendet, et super populum perditionis cum iudicio. Gladius Domini impletus est sanguine, incrassatus est de adipe, de sanguine agnorum et hircorum et de adipe taurorum et arietum.* Pœnas gladios nominat, ut notis manifestet ignota. Et dixit: *in cælo inebriatus est gladius meus*, ut manifestet de cælo descendere pœnas, quas ut terribiles demonstret, dicit: *super populum perditionis cum iudicio;*

ut ostendat populum, qui peccatis pessumdatus erat, non iniuria sed iudicio justo Dei pœna mulctatum esse; illi minatur iram terribilem, non ut interficiat sed ut timore ad virtutes impellat. Et jure eos *perditionis* vocat *populum* qui erant in peccatis; sicut res amissa longe abest ab oculis domini, ita et peccator a sancta facie Dei remotus est, sicut Cain dicebat: « si ejicis me hodie a facie tua, et erit omnis qui invenerit me, occidet me ¹ », et juxta illud: « auferatur impius, ne videat gloriam Domini ² ».

Et quia iracundiæ verba loquitur, nolite putare, dicit, Deum his obnoxium cupiditatibus esse; homo enim adversis afflictus irascitur, neque potest vim intelligere legum, mente iracundia commota; sed non ita Deus. Quomodo igitur? Cum irascitur justa facit omnia; mens nostra irata obnubilatur, contra Deus alios puniens, dat unicuique secundum opera sua, neque iracundia commovetur. Licet de nobis et de Deo idem dicatur, non idem significat; ipse enim natura sua irascibilis non est, nos contra irascimur, quare nos ipsos primum affligimus postea alios, sive his inferimus damnum, sive non. *Gladius Domini impletus est sanguine, incrassatus est de adipe, de sanguine hircorum et agnorum et taurorum*. Vide illum rem ante oculos ponere, hircis et arietibus ostendere ipsorum exterminium sicut animalium brutorum. Sicut de his occisis amplius non loquitur, ita neque de hominibus qui mores eorum acceperunt et facti sunt ipsis pejores; illi enim natura loquela carent, hi vero similes illis se reddiderunt. *Sacrificium enim Domino in Bosor, et mactatio magna in Idumœa*. Cur sacrificium vocat hæc? Iam enim iracundia eo processerat ut ipsos præterire non posset.

§ 8. *Dies enim judicii Domini, et annus retributionis*, nihil enim erat injustitiæ, sed justum iudicium et retributio secundum opera.

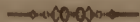
Et inebriabitur terra ex sanguine, et ex adipe eorum implebitur, dies enim judicii Domini et annus retributionis judicii Sion. Hic patet propter Sion Dei civitatem iracundiam venisse super Idu-

muros, dum civitas Dei extaret Sion, idest, sitiens salutem a Deo, alienorum idola contemnens, quæ nihil ipsis profuerunt.

§ 9, 10. *Et vertentur vallis ejus in picem, et terra ejus in sulphur, et erit terra ejus quasi pins ardens nocte et die.* Ideo plagas gravissimas Idumæorum exponit, multi tamen de judicio extremo hæc dicta putarunt; quia ignis est, dicunt, et sulphur et poena æterna, nam addit *non extinguetur in nocte et die, et non in sempiternum tempus.*

§ 11-17. *Et ascendet fumus ejus sursum, in generationes suas desolabitur* ¹, *et in tempus multum. Aves et ericii, et ibes et corvi habitabunt in ea. Et immittetur super eam funiculus geometrie deserti et onocentauri habitabunt in ea, principes ejus quasi non essent: reges enim et magnates ejus erunt in perditionem. Et pullulabunt in civitatibus eorum spinea ligna, et in munitionibus ejus: et erit caula sirenium et atrium struthionum. Et occurrent demonia onocentauris, et clamabunt alter ad alterum, illic requiescent onocentauri, inveniētes sibi requiem. Illic nidificavit ericii, et nutriti terra filios ejus cum securitate: ibi occurrerunt cerri, et viderunt facies inter se. Numero transierunt, et una ipsarum non perit, altera alteram non requisierunt, quia Dominus eis mandavit, et spiritus ipsius congregavit ea. Et ipse mittet eis sortes, et manus ejus distribuit ut pascantur: in æternum tempus possidebitis, in generationes generationum requiescent super eam. Usque ad serpentes* ² *ostendit exterminium eorum; a cervis usque ad finem si quid aliud intelligendum sit, sapientiores videant.*

1. In codice desiderantur verba: *In*   2. τὸ serpentes in textu allato non
generaciones suas et prima pars verbi   reperimus.
desolabitur.

CAPUT XXXV.

§ 1. *Lætare, desertum sitiens, exultet solitudo, et floreat quasi lilium.* Bis, dixit, solitudinem. Solitudo vocatur terra inculta, iterumque vocatur terra sitiens.

§ 2. *Efflorebunt et exultabunt deserta Jordanis: gloria Libani data est ei, et honor Carmeli, et populus meus videbit gloriam Domini et altitudinem Dei.* His verbis ostendit propter...¹ mutandi in adventu Christi.... (hic tres tantum litteræ in codice extant) sitientia idest animi sitientes et otiosi biberunt aquam vivam doctrinæ Christi et viderunt gloriam Domini, secundum quod dicebat Joannes: « et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre. »² *Et altitudinem Dei* idest quia exaltatus in cruce omnes, qui nuncupantur dii, superavit.

§ 3, 4. *Confortamini manus remissæ et genua dissoluta,* hæc verba Paulus scripsit ad Hebræos, ut afflictis esset adjutor, et lassiss admoveret manus suscitaretque, sicut vir pugnator lassiss auxilium præbet. *Consolamini vos, pusillanimes mente, confortamini, nolite timere.* Viden' non ex tentatione sed ex pusillanimitate derelictionem procedere? *Ecce Deus noster judicium retribuit et retribuet ipse, veniet et salvabit nos.* Ipse veniet neque alius, quia nemo efficere poterat redemptionem nostram. *Et retribuit ante judicium.* Vide

1. Propter vetustatem codicis manu exarati ubi puncta notantur, verba evanuerunt; probabilis sensus hic est: hæc verba mutationem in melius futuram in adventu Christi portendunt; deserta (tres litteræ, quæ exstant, ad hanc vocem pertinent) sitientia idest animi sitientes ecc.
2. Joan. i. 14.

quatenus Judaeorum res deciderant: desolata erat urbs, Judas suffocatus, Herodes morte turpissima obierant pater atque filius, punitione affecta est Saphira repentina morte correpta itemque Elimas magnus. Nonne poterat unumquemque Deum in hoc mundo punire? Sed audi quod dicunt: Deus non semper irascitur. Si juxta peccati gravitatem statim puniret jam pridem totum hominum genus delictum foret. Sed non hic solum, sed in futuro retribuet illis cæterisque; quæ nunc ostendit pauca, tum pœnas tum requiem portendunt. Cum vides dæmones expulsos, dolores fugatos, naturam totam justitiam colentem, feras mansuefactas atque omnes creaturas Apostolos honorantes puta te vidisse potentiam futurorum, pignus animarum. *Ipsæ veniet et salvabit nos*, ipse veniet, non servus aut angelus sed ipse, quod et Paulus sæpe affirmat ad ostendendum summum ejus honorem, dicens venturum ipsum ut loquatur: « multifariam, multisque modis, olim Deus loquens patribus in prophetis novissime diebus istis locutus est nobis in filio¹ »: his verbis inter Dominum et servos discrimen fecit.

§ 5-6. *Tunc aperientur oculi cæcorum et aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus claudus.* Non modo de hominibus dictum est nunc sese retribuere et postea retributurum sed etiam de diabolo; retribuit enim huic in præsens tempus illum ligando. Et unde hoc patet? « Nemo, dixit, potest agere prædā a forti, nisi prius vinciat illum² »; et illi dicebant: « Relinque nos, quid ad te de nobis, Jesu Nazarene? Ante tempus ad affligendum nos venisti;³ » et Dominus: « Vade, Satana: Scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies⁴ » et iterum, « Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem⁵ », et rursus: « Calcate serpentes et scorpiones et omnem virtutem inimici ».

Tunc aperientur oculi cæcorum et aures surdorum audient. Sanabantur membra corporis magis necessaria ut convenientem Dei

1. Hebr. i. 1.

2. Marc. iii. 27.

3. Matt. viii. 28.

4. Matt. iv. 10.

5. Luc. x. 18, 19.

cognitionem, acquirerent; diabolus enim obcæcavit prius viam nostram, atque occludit vias scientiæ quæ nos ad Deum ducunt. Audi beatum Paulum dicentem: « Invisibilia enim ipsius, in principio mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur¹ ». Cum enim desunt oculi, quomodo videbit? De auribus autem dixit: « Auditus per verbum Dei² », si quis auribus caret, quomodo audiet? Quia quos obcæcavit inimicus, hos veniens Christus instauravit, non tantum membra innovavit corporis, sed etiam mores animorum. Quid prodest, si membra externa illuminata sint, cum intellectus obcæcatur, nam sæpe etiam oculis apertis non vident? Et si oculis hoc fecit, quo magis id animis faciet, cum error in mente ingreditur, aut aliquis morbus rectum ordinem perturbat? Hoc quidem fiebat et Christus hæc omnia sustulit de medio. *Tunc saliet sicut cervus claudus*. Non modo sanitatem dabat corporis, sed omnes manibus sanctis accedentes soluti fiebant vinculis animarum. *Expedita autem erit lingua balborum*. Quia ignorantes rudesque vicerunt sapientes et philosophos, præter populum Judæorum, qui pertinax in defectione perduravit, Scripturas Sacras non audivit et a salute aberravit.

§ 7. *Quia scissa est in deserto aqua, et vallis in terra sitiendi*. Ostendit una simul beneficia inopinanter accepta sitientiumque refrigerationem animarum; non est enim aliud durius desertum, quam animæ inoperosæ, incultæ, factæ habitationes ferarum; sicut in desertis habitant feræ et spinæ crescunt ita in animis hominum. *Et erit inaquosa in paludes, et in sitiende terra fons aquæ erit*. Idem dicebat et Christus: « Si quis est sitiens, veniat ad me, et qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina ex utero ejus fluent aquæ vitæ³ ». Cur dicit: fons erit? Sanctitati convenit Christianorum, vimque cupiditatum exstinguit.

Ibi lætitia avium, carulæ arundinis et paludes, erit ibi via munda, et via sancta vocabitur. Quando? Post baptismum, post illumina-

1. Rom. i. 20.

3. Joan. vii. 37, 38.

2. ibid. x. 17.

tionem, quia nihil a nobis habebamus, sed omnia largita est nobis benignitas Dei. Ubi ambulant pedes regis quomodo iter mundum et sanctum non erit? Ubi fons talis scatet, quomodo rivi non rigabunt animas sitientes?

§ 8, 9. *Et non transibit illic immundus, neque erit ibi via immunditiæ*, purificemus nos ipsos dum peregrinamur a Domino, ut hoc iter curramus: *Qui autem dispersi sunt ibunt super eam, et non errabunt...* Nemo enim ambulans in luce de via decedere potest...¹ Quid leo? Qui putari voluit leo et concupivit ministros suos malas bestias putari, licet omnes isti conentur, tamen nihil veris fidelibus nocebunt; liberati vero quique vias peccatorum ambularunt a Domino collecti sanguinisque ipsius sancti prætio redempti ibunt per eam. Licet aliquid huiusmodi tempore reditus visum sit, hoc impletum tamen fuit in adventu Christi.

§ 10. *Et revertentur, et venient in Sion cum lætitia et lætitia sempiterna super caput eorum, super caput enim eorum laus et exultatio, et lætitia apprehendet eos, fugit dolor et tristitia et gemitus.* Quia licet alii credant omnia impleta in reditu, fieri non poterat quin amplius essent dolor et tristitia et gemitus fugerent, eo vero tempore hæc impleta sunt. Quare dixit Apostolus « Gaudete semper, gaudete et in omni oratione solliciti sitis ² », quia non amplius gignit in dolore Ecclesia filios suos, neque augetur tristitia et gemitus, sed *fugit dolor et tristitia et gemitus.*

1. In codice nostro desunt hæc verba: *Et non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet in eam neque invenietur* ibi sed ambulant in ea redempti.
2. Philipp. iv. 4.

CAPUT XXXVI.

§ 1. *Et factum est in quarto et decimo anno, regnante Ezechia, ascendit Sennacherim rex Assyriorum super civitates Judææ munitas et cepit eas.* Admirabilis ille vir erat, admirabilis quidem et magnus. Audi: cum Deus facturus est aliquid mirabile, cogitat antea; ascendit, dicit, *super civitates munitas Judææ, et cepit eas*, ne credas Jerusalem munitionibus suis potuisse servari. Vide justitiam viri, qui factus est, protector urbis; licet hostis ceperit alias urbes non vero Jerusalem expugnare potuit, nec tamen opere diu ibi versatus est, sed sicut homo audax vallum pertransiens ceteris urbibus irruens potitus est.

§ 2, 3. *Et misit Assyriorum rex Rabascen de Laches in Jerusalem ad regem Ezechiam cum virtute multa.* Obtinere volebat omnes urbes, atque illa etiam potiri. Et cur *cum virtute multa*, nisi ut ostendatur potentia Dei? Subitus enim venerat ille perterrefaciens verbis, urbisque habitatores plurimorum militum aspectu terrebat: nesciebat sese reversurum fuisse lacerato corde ac spe destituto. *Et egressus est ad eum Eliacim filius Chelciæ æconomus et Somnas scriba et Joach filius Asaph a commentariis.* Et quomodo non terrefacti fuissent, si veniens, non sicut fortis miles sed sicut rex tyrannus, audacia sua omnia deleturus erat?

§ 4, 5. *Et dixit eis Rapsaces: dicit Ezechia: Hæc dicit rex magnus.* Gravabatur vocare Ezechiam regem. *Quid fidens es? Numquid in consilio et sermonibus labiorum prælium sit?* Jure dixisti non verbis nec sapientia perfici bellum sed Dei virtute. Quid

sonant hæc verba: *in consilio et sermonibus labiorum?* Aut indicant verba missa ad Ezechiam aut mentem illius qui existimabat Hebraeos tantum verbis valere, quasi irridens eos diceret: etiamsi prophetæ tibi sint consilarii, hoc nihil prodest; sed armis, tormentis, viris fortibus, vi opus est juxta morem barbarorum ac fortium. O verbum inutile et superbum! O mentem insanam! Num consilio et labiorum verbis perficietur bellum? Nisi sapienter aciem instruxeris, labor erit vanus irritusque. *Et nunc super quem confidisti, quia inobediens es mihi?* Quis animum addidit tibi? Ægyptiine? Infirmi- tatem horum affirmat dicens hos nihil prodesse imo vero nocere; hoc jure dicebat, cætera autem injuria.

§ 6-10. *Ecce fidens es super virgam arundineam confractam*, sicut etiam Ezechiel Ægyptios vocat arundines; auxilium eorum, dicit, infirmum est, non solum non prodest imo vero detrimentum affert. *Sicut si innitatur vir super eam, intrabit in manum ejus et perforabit eam, sic erit Pharaon rex Ægypti et omnes qui confidunt in eo; sin autem dicitis: super Dominum Deum nostrum confidimus, nonne hic est Deus qui templa atque aras destruxit, nihil proderit vobis hujusmodi error.* Quid postea fecit? Jussit urbem obsideria militibus dixitque: *nunc admiscemini Domino meo regi, et dabo vobis duo millia equorum, si poteritis præbere ascensores super eos. Et quomodo potestis avertere in faciem toparcharum?* Vide testimonium ex hostibus. *Servi sunt qui confiderunt Ægyptiis.* Quid loqueris, homo miser? Si sunt servi confidentes, propterea quod confidebant, deinceps Ægyptiorum superbiam reprimet; increpabat tamen illos utiliter innuens spem in Deo qui sæpe auxilium vel maximum mittere poterat. Vide quomodo ad diffidentiam pertrahebat eos. *Et nunc num sine Domino ascendimus super regionem hanc ad oppugnandum eam?* Ille, ait, eduxit nos et iterum non potest nos servare. *Non, dicit, seducat vos Ezechias sed liberabit nos Deus, dicis iterum: ille nos eduxit.*

§ 11-21. *Et dixit ad eum Eliacim, et Somnas, et Joach: loquere ad servos tuos syriace: audimus enim nos, et ne loquaris ad nos*

judaice; et ut quid loqueris in aures hominum super murum? Vide quomodo provocaverunt eum. Dei virtute te confidere oportebat, ne, dicit, perterreres tuorum militum mentes: magna insania plena sunt hæc verba; ille autem superbus militum mentes tum pollicitatione bonorum tum minacibus terroribus laxabat. *Non*, dicit, *seducat vos Ezechias dicens: Deus liberal nos. Numquid liberaverunt dii gentium, unusquisque regionem suam?* Tum cæterorum deorum tum postea Samariæ et sociorum infirmitatem dicit. Vide conatus ejus ut gloriosam redderet victoriam. *Numquid liberaverunt*, ait, *dii gentium Emath et Arphath et Eppharæm?* Tu dixisti hos nihil salutis attulisse, si autem Deus conservat, juxta tuam mentem Deus ergo magnus est neque tamquam cæteri.

Comedite stercus et bibite urinam. Vide ipsum fædissimas pœnas minatum esse omnibus hominibus et præcipue Judæis. *Et nemo respondit ei verbum.* Cur? *Quia ita rex mandaverat.* O miserum, nihil simile est Deo; noli infirmum putare auxilium Dei. Hæc audientes scindebant vestimenta sua et Ezechiae hæc nuntiabant; ille autem quum a David didicisset: « Ego autem cum mihi molesti essent, induebar cilicio¹ », hoc ipsum faciebat.

1. Ps. xxxvi. 13.

CAPUT XXXVII.

§ 1. *Obvolutus est sacco, et ascendit in domum Domini.* Vide prælium, vide bellum ac pugnam; non arma præparabat, neque machinas instruebat, nec mœnia circumambulabat, neque turribus hæc muniebat, nec ad alias gentes legatos mittebat; sed nuntios ad cælum preces animo confidenti tollebat quibus sese placaturum regem cœlorum sperabat, lacrymas, cor contritum, seque obvolutum sacco rex iste holocausta offerebat. Illum decebat, qui nobilior cæteris erat, omnium fieri animarum sponsorem; humi stratus supplices preces effundebat, regius honor sibi cordi non erat, non regnum cogitabat, hoc unum tantum cum animo suo volvebat salutem sitam esse magis in consilio divino quam in auxilio militum; hoc enim regis ac principis est, ut non tantum honoretur magis quam qui potestate non pollent, verum etiam ut curam subditorum gerat illa maiorem quam ipsi sui gerunt.

§ 2, 3. *Et dixerunt Isaïæ. Hæc dicit Ezechias; Dies tribulationis et opprobrii.* Cur autem ipsemet prophetam non adiit? Melius enim et validius operatus est, cum ad Deum confugerit. *Hæc dicit Ezechias;* sicuti in infirmitate sua aiebat: « Memento, Domine, quomodo ambulaverim coram te cum veritate ¹ », non ita nunc loquitur, nec vitæ sanctitatem ac multitudinem virtutum proponit, sed tantum magnitudinem dolorum. *Dies afflictionis,* non, dicit, quod urbs expugnetur, doleo, sed quod Dominum barbarus parem dæmonibus faciat, nec his potentior esse putet.

Dies correptionis et iræ hodierna dies, quia venit dolor parturienti, virtutem autem non habet pariendi. Duplex calamitas est quum venit tempus pariendi: vel fœtum parere non posse vel coactione, quæ nihil prodest, inducere partum. Viden' eum quoque precatum esse ut calamitates tollerentur? Hic vero qui ita preces effundebat humiliterque loquebatur, deinde superbus factus est. Quam mala est superbia! Quamquam multis validisque auxilii divini testimoniis utebatur, tamen postea horum omnium luctusque ipsius vestis oblitus est, adeo superbiæ vitio correptus erat.

Forsitan exaudiat Dominus Deus tuus verba Rapsacis. Sicut etiam Ninivitæ dicebant: « Num Deum pœniteat calamitatum quas dixit¹ ». Quid his discendum nobis est? Licet nos invenire misericordiam non confidamus, precibus tamen non est abstinendum; verbum enim *forsitan* signum incertæ mentis indicat. Idem loquebatur Deus cum prophetis; *forsitan exaudiat*, dicit, et iterum: « Quis dabit ita esse cor populi hujus »? Quamquam optime sciebat illos non audituros, tamen admonitionibus non parcebat; nos quoque ita agamus. *Forsitan Deus exaudiat verba Rapsacis*, non audet suum vocare Deum. Quid ergo loqueris? Precaris Deum, et non ex precibus tuis sed ex injuriis hostis speras haurire salutem. Idem legitur in Proverbiis: « Si ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas super eum et in supplantatione ejus ne extollaris, quoniam videbit Dominus et non placebit ei et avertet indignationem suam ab eo² ». Sæpe autem non dignitas illorum qui servati sunt sed malitia improborum excitat Deum et ad præsidium provocat, ita et hic in mente sua tutus multum ostendebat humilitatis. Viden' quam turpia vituperia sunt? Neque credas hæc verba esse Rapsaciæ, verba erant regis, quia addebat *quæ misit rex Assyriorum*; hæc enim misit vana verba ac superbiæ plena ut viventium Deum injuria afficeret. Non hoc urbi fuit injuriæ nec nobis dedecori, sed, contra, magnus fuit nobis dolor quod ipse omnia Deo obicere ausus

fuerit et injuriosis verbis affecerit; nullum dicit autem verbum, ut magnam suam pietatem ostendat.

Et orabis ad Dominum tuum pro derelictis his. Vide dolorum multitudini orationem Ezechiae, injustis hostis verbis prophetae animum et simul reliquorum paucitatem conjuncta esse. Etiam nos confugiamus ad illos qui cum Domino loqui libere possunt; turres enim sunt firmæ ad nostri tutelam. Sed non satis est solum ad hos confugere, nec quidem ille cessabat, sed prophetae nuntiavit, antea enim solus et postea cum isto in orationem incubuit; ideo nec preces negligere, neque tantum ad sanctos confugere licet. Induebatur cilicio rex, cum in honore esset, tantum ut bellum impediret; tu contra, homo vulgaris, honestatis expers, non accedis ad orandum Deum, sed tunica fluente exornatus et oleis suavis unctus, illum tibi conciliare negligis, qui tibi iratus est. Nemo autem inertiae pessumdatus conciliare sibi regem regum ac placare iratum potest. Considera autem magnitudinem illius quem precaris et multitudinem peccatorum tuorum vilitatemque tuæ naturæ, cognitaque mente tua, paulum teipsum humilia; licet enim indueris cilicium, nihil operatus es dignum illo quem placare optas. Tempus est luctus atque lacrymarum non risus aut lætitiæ; multum semper peccamus, ad iram Deum provocamus; nonne saltem aliquam horam a peccatis abstinere nos oportet?

§ 6, 7. *Et dixit eis Isaias: Hæc dicit Dominus: Ne timeas a verbis quæ audisti, quibus expronaverunt me legati regis Assyriorum.* Vide quomodo excitat illum atque addit animum: memet increpavit, dicit, et cum res ita se habeat, noli timere. Cum Deus injurias sibi factas existimat, ne his turbemur. Contra me surgit, dicit, contra me bellum gerit; *Ecce ego immitto in eum spiritum* idest perturbationem. *Et audiens nuntium revertetur in regionem suam, et cadet gladio in terra sua.* Pœnam ultimam dicit, quin continuo omnia declaret singillatim flagella. Mihi videtur, non irrogaturus fuisse illi pœnam, nisi in eadem malitia perstitis-

set. His verbis addebat illi animum; si enim dixisset, cadendum illi esse gladio in terra tua, iure dubium ingereret hunc, quamvis gladio caderet, ipsi nocere potuisse; cum autem in terra sua cadat, secura manet terra illius. Iterum ad superbarum mentium extinctionem dicit: *Et misit nuntium illius in via recta, nemo deorum suam nationem ducem umquam servare potuit*; et hoc ut ipsimet hostes magnæ Dei potentiæ fidem faciant.

§ 14-15. *Et accepit Ezechias librum a nuntiis, et legit illum, et ascendit in domum Domini et orabat ad Deum.* Cepit librum sicuti armaturam magnam, ut Deus ipsi consentiret. Vide patrem illius infidelem fuisse, hunc, contra, fiduciæ plenum acriter pugnare adversus hostem. Unde sumebat arma adversus bellatores? Domo Dei, precibus petitionibusque; arma sunt magna ac necessaria subsidium a Deo ubique et semper invocare. *Dominus Sabaoth, Deus Israel.* Supernæ virtutes, angeli archangelique Sabaoth dicuntur. Nihil injuriæ hostium, dicit, moverunt me, neque blasphemiae eorum inhærens nunc invalidam potentiam tuam existimo; quamquam sæpe diminutus misericordiæ tuæ sit honor, tamen ego non tantum super terram, sed in cœlis etiam potentiam tuam magnam confiteor. Cur igitur? Potens est Deus, vos autem indigni salute. Idcirco addit, *Deus Israel.* Potens sum, quia Dominus sum Sabaoth, idest potentiæ. *Tu vis et hoc conveniens est tibi, quia Dominus es Israel, qui sedes super Cherubim, tu es Deus solus omnis regni terrarum.* Quia barbarus parvam universi orbis partem Judæam tantum Dei esse putabat, Deumque sicuti sibi parem alloquebatur, ad tollendam e medio hanc opinionem dicit: *tu es rex orbis terrarum*; et non tantum tu es rex, sed tu solus incomparabilis neminem habens socium vel comitem sicut Syrius putat.

§ 17-20. *Tu fecisti cælum et terram*; si hæc opera sunt potentiæ tuæ, quo magis incolæ eorum. *In veritate enim desolaverunt reges Assyriorum et injecerunt idola eorum in ignem.* Cur autem? *Non enim dii erant sed opera manuum hominum.* Et sic potentia Dei ubique ostenditur non a suis tantum, sed etiam ab

alienis. *Quia dæmones erant, nec dii. Nunc autem, Dominus Deus noster, salva nos de manu ejus, ut cognoscat omne regnum terræ quia tu es Deus solus.* Ego autem Te scio absque testimonio, sed ut et alii te cognoscant ex perfectione operum tuarum et hæc salus sit communis doctrina et omnibus regula, liberabitur urbs afflictionibus, ut servetur universus orbis errore; et spes Jerosolymæ docebit barbarum magnum existimantes. Viden' omnibus præfuisse rebus, hisque completis, facultatem vaticinationis habuisse?

§ 21. *Et missus est Isaias filius Amos ad Ezechiam et dixit ei: Audivi quæ orasti ad me.* Non dicit propter te regem audiui, sed propter orationem quam orasti; semper post orationem donum videmus. Nonne poterat Deus absque oratione salutem donare? Sed tunc nec virtutem nec prævidentiam servatus sibimetipsi parabat.

§ 22. *Hoc est verbum quod locutus est de eo Deus: Viliipendit et subsannavit te?* Antea cædem hostium dicit, ut Ezechiae morem gereret. *Cui exprobrasti?* Nonne et visibilia tibi suadebunt? *Ad quem tetendisti sagittas; erga quem exallasti vocem tuam?* Tu enim dixisti, quod et nunc dicis: *veniam super univcrsum mundum quasi super nidum gallinæ et ova relictæ auferam;* et nunc exprobras mihi et virtutem meam tuam putas.

§ 26. *Non hæc audisti olim quæ ego feci?* Et diebus antiquis constitui, nunc autem ostendi. Vide quantum adjumenti nobis afferunt prophetæ; et quia non credidisti, ab ultimis te prima docebo; constituam tribunalia statuamque judicem totum orbem univcrsum. Ille dicebat: virtute mea consilioque hac et illa urbe potitus sum; contra, dicit Deus: non virtute sapientiaque tua sed virtute mea; quia antequam hæc fierent tibi prædixi. Sed huic non habeo fidem, dicit; nisi credas, finis te docebit: si quem miserum subito virum fortem tyrannumque facio, nonne patet antea non me invito hanc ruinam perfecisse urbis? Iterum alio modo: a parvo triumpho credenda sunt magna; quoniam Christo de resurre-

ctione loquenti pagani non credunt, ostendimus ipsis majus factum quam resurrectio est, ne de minoribus dubitent: totum mundum a fide alienum ad Christum adducere multo majus est quam resurrectio; natura enim corporis voluntati creatoris non adversatur neque huic resistere potest; sed libertas divina corporum voluit creationem et fuerunt; voluit insuper homines bonos esse et non fuerunt; cum vides difficillimum quoddam esse factum, quod est facilius credes, omnia enim sub divina retenta sunt potestate, quædam autem non tantum huic potestati subiiciuntur sed a libero arbitrio tuo pendent; item prophetia tunc melius cognoscitur cum non solum patefacit quæ ipse facturus est sed quæ ipse cupis. Vide quæ hic dicit; quamquam enim ostendit suam potentiam, sed hujus manifestationis causa ab illo pendet.

§ 28, 29. *Nunc autem requiem tuam, et exitum tuum, et introitum tuum, ego scio: furor autem tuus quo furis in me, et amaritudo tua ascendit ad me.* Non dicit tantum, *furor quo furis* sed etiam *ascendit ad me*; longanimitatem suam ostendit sicut et erga Sodomitas; non in actu rebellionis tuæ surrexi contra te, dicit, sed expectans expectavi ascensionem tuam ad me.

§ 30-34. *Hoc autem tibi signum.* Ad Ezechiam verbum vertit; *Comede hoc anno quæ seminasti, anno autem secundo reliquias*; idest non abieritis in servitutem sed comedetis quæ seminastis; hoc ille declarat non vos ab hostibus infirmatum fore. Et cum dicit: *anno secundo reliquias*, mihi indicare videtur abundantiam panis futuram esse, idest terram fructus prolaturam esse ita ut et secundo anno sufficiant. *Tertio¹ autem seminantes, plantate vineas et comedite fructum earum. Et erunt derelicti in Judæa, pullulabunt radicem deorsum, et facient semen (fructum) sursum*; et hoc prædicit ne sint spe destituti. *Zelus Domini Sabaoth faciet hæc.* Viden' semper cautum reddere regem, ne unquam putaret salutem sibi obventuram ex virtutibus suis, sed ex benevolentia Dei? Nilominus in superbiam incidit.

1. Textus armenus habet: *secundo*,

Propterea sic dicit Dominus super regem Assyriorum: Non ingreditur in civitatem hanc. Vide superbiam hostis victoriamque regis sine effusione sanguinis juxta quod propheta prædicebat; « Cadent a latere tuo mille¹ »; tu autem videbis tantum, dicit, ictus hostium. Protegam pro civitate hac ad salvandam eam propter me, et propter David puerum meum. Vide quomodo cor lenit regis, ne in peccata ruat; tamen ille peccavit.

§ 36. *Et egressus est angelus Domini, et occidit de castris Assyriorum centum octoginta quinque millia: et surgentes mane invenerunt corpora mortua. Hæc noctu facta sunt ne turbarentur, neque sibi tribuerent victoriam, utque, si unquam superbi evaderent, ipsum tempus iis improperearet, vobis enim dormientibus, facta sunt hæc.*

§ 37, 38. *Et abiit reversus, et cum ipse adoraret idola sua, filii ejus venientes percusserunt eum gladiis. Vide incredulitatem! Nam postquam multis modis Dei virtutem cognovisset, adorabat idola, ab illis salutem expetens; ideoque eodem tempore virtutem Dei experiebatur. Et regnavit Asordan filius ejus pro eo. Cum domum pervenire putabat majora mala quam quæ ab angelo processerant illi obvenere, a filiis enim suis ictus cecidit, nihilque ei profuerunt idola; sunt enim infirma. Nec dici potest hoc evenisse eo quod non orasset idola, hæc enim adorans ante idola occisus est. Quare igitur, stulte diabole, non hunc adjuvisti qui traditus fuit tantæ calamitati? Milites collegerat contra barbaras gentes et nullo modo adjuvisti, sed mortem multorum militum in terra aliena permisti. Non ille tamen de te questus est, nec tibi detraxit neque exprobravit sed ingressus te adoravit. Cur occisionem illius coram te passus es? Patet te esse omnino infirmissimum.*

CAPUT XXXVIII.

§ 1, 2. *Et factum est autem, dicit, in tempore illo.* Non inconsulte addit propheta *in illo tempore* ut doceat nos mali causas, quia aliquod bonum sæpe multis mali origo est, et hoc probant libri Paralipomenon: « Et humiliatus est Ezechias ab altitudine cordis sui¹ ». Vide, homo, super nos juste afflictiones venire; quidnam satis erat ut superbires? Forsitan tuapte virtute direxisti aut perfecisti victoriam? Forsitan persecutus es milites? Nonne, dormiente cuncta civitate, perfecta sunt omnia? Causa ipsius superbix hæc fuit, quod Deus civitatem rexit; numquamne audisti: « Propter me atque propter servum meum David? ² ». *Et venit ad eum Isaias et dicit: Dispone de domo tua.* Vide quando ad illum venit; scilicet quum in magna afflictione esset, quo in infirmitate sua facilius crederet. Præterea credendum illi erat propter ea, quæ sibi hostibusque evenerant. *Disponde de domo tua, morieris enim tu et non vives.* Non autem vane dixit: *morieris*, sed addit: scribe, *disponde*, quod alii interpretantur, præcipe, quod verbum ad firmius credendum impellebat. Ita se gessit ut cætera miracula, quæ facienda erant, confirmarentur.

Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem. Cur non dixit causam infirmitatis? Ne macularet justum. Considera nunc, infirmitatem ingressum in templum Dei non permisisse neque ambulationem, ægrotavit enim usque ad mortem, non autem illum negligentem fuisse; quapropter nos discere oportet semper nobis vo-

1. Paral. xxxii. 26.

2. Is. xxxvii. 34.

luntate bona, libertate ac intellectu opus esse. Cur autem convertit se ad parietem? Ut secreto et tranquille Deum, nullo exhortante, alloqui posset.

§ 3. *Memento, Domine, quomodo ambulaverim coram te cum veritate, in corde vero, et placita coram te fecerim. Et ploravit Ezechias ploratione magna.* Cur autem suæ virtuti confisus est? Quia potius quam dolores vidit....¹ *Coram te*, dicit, non ad ostentationem nec ut ex hoc hominum laudem sibi pararet, sed perfecto corde. Lacrimas addidit ut quam apertissime sese ostenderet non virtutibus tantum confisum esse, sed in misericordia Dei salutem consequendi spem habere. Viden' non multa proferre verba sed pietatem tantum ostendere cordis? Ita omnia consummata sunt.

§ 4, 5. *Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens: Dic Ezechiae: Hæc dicit Dominus Deus David patris tui.* Non autem dixit Dominum tuum; in mente volutat pietatem patris, mansuetudinem humilitatemque David. *Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas; ecce adjicio ad tempus tuum quindecim annos.* Ab hoc, quæ ad magnam pietatem pertinent, discimus; utrum agonia vel necessitatibus animæ vitæ exitus fiat, an doloribus naturalibus vel iniuriis alicuius, oportet nos hæc singula inquirere. Dies vitæ nostræ septuaginta vel summum octoginta anni sunt; hic est naturæ limes, dicunt; eatenus tantum pervenit hominum natura. Non a paucis coniciamus omnes, quia non semper hoc adimpletur: ad aliud sermonem vertamus. Mors a peccatis oritur; quare Scriptura dicit: « Longum vivas tempus, adjiciantur etiam tibi anni vitæ² »: et « Ut longævus sis super terram³ »: « Noli esse durus, ne moriaris in tempore non tuo⁴ »; et alibi: « Dies ætatis illorum implentur⁵ » et optime scimus quasdam mortes tempestivas, quasdam intempestivas, illas propter justitiam, has propter peccata. Ergone propter virtutes non erunt mortes intempe-

1. Nonnulla verba in codice desiderantur.

2. Prov. ix. 18,

3. Exod. xx. 12.

4. Eccl. vii. 18.

5. Exod. xxxiii. 26,

stivæ? « Raptus est, dicit, ante malitiam ¹ »; patet igitur mortem posse intempestivam esse secundum ordinem sapientiæ ac iuxta misericordiam Domini: Accipe, dicit, Domine, Josiam ne aspiciat mala ventura. Viden' propter afflictiones et etiam propter misericordiam Domini esse tum mortes intempestivas tum senectutem. « Et longævus erit, dicit, super terram ² »; altera autem est senectus propter peccata, juxta quod propter Caïn dictum est, « Omnis qui occiderit Caïn, dicit, septem vindictas exsolvet ³ »; sicuti alii alio modo, explicarunt et sicut nos quoque etiam indicavimus in commentario Zachariæ. ⁴ Paulus autem dicit: Propter hoc multi sunt infirmi inter vos, multi etiam mortui sunt ⁵ ». Patet nos invenisse duas causas mortis tempestivæ et intempestivæ contrarias sibi invicem, justitiam atque peccatum. Videmus num alias etiam causas invenire possimus? Equidem invenimus, sed non ut credis tu, dolorem vel iniurias hominum cogere Deum posse; moriuntur quidem non tantum calumniæ hominum causa sed permissione Dei; ut illi super quos turris decedit, de quibus dicebat Jesus: « Illi forsitan peccatores erant plusquam alii peccatores ⁶ ». Alia autem est causa mortis maturæ, sicut in Paulo adimpletum est; non vane neque injuria quia justus erat longævus fuit; « Propter utilitatem vestram manebo ⁷ », secus currebat velox ad Christum; sed propter predicationem in corpore manere cupiebat. Ita etiam propter has causas prophetæ vitam longævam debebant ad utilitatem multorum. Ecce jam ostendimus tres causas mortis tempestivæ atque intempestivæ; vultis quartam etiam discere causam? Abraham a senectute ad juventutem renovatus est, ut gigneret filios. Vultis etiam quintam discere causam quæ ineffabilis atque admiranda

1. Sap. iv. 11.

2. iv. Reg. xxii. 20.

3. Gen. iv. 15.

4. Optatissimum nobis fuisset pretiosam hanc in thesauro librorum hujus sancti Patris margaritam invenire. De hoc opere nullum aliud indicium invenimus non solum in libris

nostris sed ne in operibus quidem aliorum scriptorum. Non tantum integer liber sed nec fragmenta imo ne memoria quidem hujus exstant.

5. I. Cor. xi. 30.

6. Luc. xiii. 4.

7. Philip. i. 24.

est? Mors infantum qui crudeli impii Herodis imperio occisi fuerunt; hi enim non propter justitiam vel propter peccata interfecti sunt, neque rapti fuerunt ante malitiam, sed cordis alius crudelitate necati; Herodes enim eos occidit malitia sua. Sed in diluvio, dicit, quare? Imperio Dei, dicimus, exterminati sunt propter sua peccata. Quare autem infantes Israelitarum? Quare primogeniti Ægyptiorum? Etiam isti propter aliquam causam; sicut qui exterminati sunt in diluvio, ita et qui ab Herode et etiam qui in Ægypto propter diversas causas; quamquam singulorum variæ sunt causæ, quæ sint, inquirere oportet. Tempore Noë, ne dilarentur mala, tempore Christi non ita; Ægyptii perierunt propter peccata patrum, Israelitæ autem propter malitiam Ægyptiorum. Si autem dicas, quare non disperdit omnes simul peccatores, dico: judicium venturum est. Infantes vero interfectos ab Herode, si quis dicat, non propter hujusmodi causas occisos fuisse, quia si peccavissent profecerunt, si fuissent justi læsi sunt, dicimus rem ita non esse; scit enim Deus etiam vix natos retribuere, quum de nondum nato, qui nihil boni vel mali operatus erat, dicit: « Major serviet minori ¹ »; prætereaque: « Jacob dilexi, Esau autem odio habui ² ». Et hoc propter ventura; quia scit Deus quonam perventuri sunt. Patet autem eos, si boni sint, Deo placere, si autem mali utiliorem illis esse mortem ne mali fiant. Quomodo autem, dicunt, intelligendum est hoc: si quis fur vel scelestus occidatur, nonne a Deo imperatum erat ut iste morte mala moreretur? Non a Deo hoc imperium proveniebat, sed malitia ipsius; male libertate usus est, ipse causa fuit suæ mortis, subjecit enim se mortis jugo, sicut dicit Sapiens: « Manibus arcessivit ³ ». Si quis autem præceps cadit, nonne Deus hanc facit mortem? Negligentiæ causa forsitan cecidit; si Deus permittit sic istum mori, causas ille perfecte noscit; si autem quis suffocatus moritur, non ita vult Deus, sed permittit secundum superbam istorum voluntatem. Sic etiam,

1. Rom. ix. 13.

3. Sap. i. 16.

2. ibid.

cum fures viatorem aggrediuntur, interdum aliquem ibi facit venientem et illum servat, interdum permittit necem ne tollat libertatem. Sic autem comprehendimus alteram mortem ab imperio et voluntate Dei esse, et alteram, licet non velit, permittere tamen, ut damnet seipsum occisor. Non ubique adjuvat Deus, nam vult nos ipsi confidere; neque semper contemnit, ne absque providentia atque cura creaturæ ipsius esse putentur. Manifestum est non esse prædestinatam a Deo hominibus mortem ineffugibilem, sed propter pœnitentiam sententiam jam latam mortis Deum tollere, quum justus vel peccator ad ipsum confugiunt. Et sententia lata erat super justum Ezechiam, hincque suis lacrimis sententiam mutavit. Ita vult Deus, ut non secundum naturam tantum, sed etiam secundum justitiam atque peccata fiat mors, ut justitia mortem intempestivam auferre possimus. Nunc autem quid prodest, dicit, dum audio primum hominem propter peccata mortuum esse? Ego autem quamquam aliquam justitiam ago, eadem punitione combustus morior. Si justus es, auferre mortem intempestivam potes, si peccator, non licet; hoc proderat tunc, sed nunc jussit mortem quoque pro nihilo reputari.

Ecce adjicio ad tempus tuum quindecim annos. Non amplius dicent ita statutum fuisse; nonne intelligunt sententiam latam fuisse sed illum hanc mutasse lacrimis suis? Hoc autem signum misericordiæ Domini est; si quis enim sententiam ab homine accipit, hic non potest salvus esse, nisi quis magis auctoritate polleat apud iudicem possitque capitis damnatum liberare; non ita tamen apud Deum; ille vero, cui sententia dicebatur, oravit solus atque lacrimatus est; punitio revocata est mortis.

§ 6-8. *Et de manu regis Assyriorum eruiam te.* Vide, quomodo frangebat superbiam illius; ego, dicit, servabo te, non tu te. *Hoc autem tibi signum a Domino.* In bello victoriæ conditionem quasi signum concedit; *hoc autem tibi signum: comede hoc anno quæ seminasti;* tale dat signum quod præterita innuit; quia non tantum signum Deus concedit cum vult credibile aliquid futurum reddere, sed etiam

cum ut ipsi obliviscantur præteritorum desiderat; sicut et in serpente æneo, qui præfigurabat manus extensas «Scribite in memoriam hoc, dicit, ut clarum sit nationibus aliis et venturis¹». Res enim si proximæ sint, non indigent signis, si autem remotæ, tunc egent. Nunc vide rem mirabilem et prædictionem; mirabilis erat finis belli, viso enim angelo, occisi fuerunt milites Assyriorum; mirabilior autem prædictio est: Seretis atque metetis sicut tempore pacis, et non sicut tunc quum hostis ut fulgor minax venit. Signum signis addebat non propter justum, hic enim sine signo credebat, sed propter cæteros ut omnia paterent et ut cæde militum multorum cognoscerent illum dominum esse mortis, atque amplificatione vitæ Ezechiaë, esse principem vitæque datorem. *Ecce ego vertam umbram graduum quos descendit decem gradus domus Achaz patris tui sol. Et reversus est sol.* Symmacus clarius dicit: Ecce, dicit, ego, rursus currere faciam graduum umbram, quibus descendit super horologium Achaz et solem vertam decem gradus. Et versus est sol decem horas lente descendens gradibus. Mirabilia sunt quidem; si enim celeriter reverti jubebat, non mirum erat, et hoc fortasse arbitrabantur a solis cursu procedere, nihil igitur ostendebatur; leniter vero revertendo patebat hoc opus a rectore potentissimo fieri.

Vide, non plano loco rem geri, sed gradibus ubi clare mirabilia perficientis fortitudo videbatur, et hoc fiebat toto orbe terrarum; nemo unquam vidit neque audivit huic par factum esse miraculum. Dicit Jesus filius Nave: «Stet sol et luna, et steterunt²», quamquam signum erat magnum, non tamen clare ostendebat hæc a seipsis non stare, sed aliquem esse tenentem atque omnia regentem. Ne cursum videndo ordinatum creaturas suapte vi stare et solis motum huiusce esse crederent, ideo leniter movet et volens mutat; non ut nocere velit toti mundo, sed ut admiratione perculsi ad fidem revertantur. Solem jussit stare Jesus filius Nave, revertit

1. Deut. xxxi. 19.

2. Jes. x. 12.

autem illum Deus; Christus etiam illius iter impedivit; ut videns eum diminutum disceres hoc non natura solis factum esse, sed a creatore.

§ 9, 10. *Oratio Ezechiæ regis Judææ, quando languit*; alii dicunt: Quando languit et surrexit de infirmitate sua. Viden' in infirmitate gratias agere recordarique beneficiorum? *Ego dixi in excelso dierum meorum*. Excelsum dierum vocat dies pueritiæ; vel sicut alii dicunt, In diebus meis tranquillis idest in cessatione aut in quiete. *Vadam ad portas inferi, relinquam annos residuos*, idest mortem intempestivam obibo; mensura tristitiæ anni sunt, nobis autem vivere oportet.

§ 11, 12. *Dixi: Nequaquam ultra videbo salutare Dei in terra viventium, non videbo ultra hominem et habitatores ejus*; hoc etiam tristius est, nam mortuos quoque tristitia afficit. *Defeci ex cognitione mea, dereliqui residuum vitæ meæ, exivit et recessit a me sicut tabernaculum solvens qui fixerat: sicut tela texentium spiritus meus apud me factus est, appropinquans ad succisionem*. Ex quo patet, vitam suam proximam fini esse et ipsum jamjam moriturum omniaque a Deo servari. Hoc igitur erat opus quasi resurrectionis novæ; et quamquam sententia non adimpleta fuit, vita tamen quodammodo finem habuit; et hunc mortuum suscitavit ille, qui liberat a morte.

§ 13. *In illa die traditus sum usque mane sicut leoni*. Dolorem magnum vocat leonem. *Sic contrivit omnia ossa meæ: a die enim usque ad noctem traditus sum*. Sic finem patefecit imminensem atque a Deo inopinatam salutem; quia spei defectus vere spes fuit illi.

§ 14-20. *Quasi hirundo, sic clamabo, et quasi columba, sic meditor*; idest clamabam, precabar propter acerbitatem doloris. *Defecerunt enim oculi mei aspiciendo in excelsum cæli ad Dominum, qui eruit me, et abstulit a me dolorem animæ. Domine, de ipsa enim annuntiatum est tibi, idest de me. Et suscitasti spiritum meum, et consolationem accipiens vixi. Eruisti enim animam meam, ut non*

periret, et projecisti post me omnia peccata. Viden', eum ostendere peccatum causam mortis, sicut et ipse confessus est. Non enim qui in inferno laudabunt te, neque mortui benedicent tibi.

Ergo nihil differunt a mortuis, qui non benedicunt Deo, immo pejores sunt, quia non benedicentes Deo, putantur mortui atque in sepulcro conditi. Revera dicit: *Viventes benedicent tibi sicut et ego.* Hic viventes illos vocat, qui pietatem colunt, quod patet ex verbis sequentibus: *sicut et ego.* Non enim ille solus vivens erat eo tempore sed mundus totus, tamen propter pietatem ille solus vivens erat; fide enim resurrectionis non carebat dicens: *non enim in inferno laudabunt te neque mortui benedicent tibi;* sed in peccatis mortui similes sunt in terra corruptis, carentibus benedictione. *Non cessabo benedicens tibi cum psalterio omnibus diebus vite meæ, in conspectu domus Dei.* Viden', illum promittere magnam peccatorum accusationem; quia quamdiu non desinat benedicere Deo in conspectu domus Dei, nunquam peccatum in ipso radices agere poterit.

§ 21, 22. *Et dixit Isaias ad Ezechiam: Sume massam de ficis, et tere, et calaplasma, et sanus eris. Et dixit Ezechias: Hoc signum sit quia ascendam in domum Dei.* Cur autem massam de ficis imponere vulneri jubebat? Ad instar Naamam qui terram visibile corporaleque accipere signum sanitatis suæ cupiit: ita etiam hic.

Et cur dixit: *Hæc est oratio Ezechiæ quando surrexit de infirmitate sua;* et nunc dicit; *Calaplasma vulnera tua, et sanus eris?* Mos est prophetarum, iterum narrare quæ antea loquuti fuerunt: non peritia medicorum auferuntur dolores, sed auxilio Domini, qui non subsidio medicinæ sed abque ullo medicamine sanare potest nihil sacrificii postulans, et si quid interdum petat, solum fidem exigit sanatorum. Propterea Christus non petiit domum centurionis, quoniam magna illius fides erat; contra, venit ad archisynagogum propter parvam huius fidem. Iterum dicit alibi: « Volo, mundare »; et ad alium manus extendit, et alii oculos examinabat. Cur? Ut omnium affectionibus se aptaret. Leproso dicit Neeman: « Vade et

lavare¹ », ipsemet autem cæci oculos luto linivit; lutum non fert salutem, immo vero excæcat. Et de Lazaro dicit: « Tollite lapidem² », et « Veni foras ». Forsitan dum operculum stabat, non ut mortuus resurgeret efficere poterat? Sed ut lapidem tollentes testes fierent resurrectionis; si enim mortis aperuit portas, clausosque ab illius seris liberavit, quanto magis poterat verbo tollere lapidem ad ostium monumenti? Præterea ne increduli essent homines, coram illis mortuos resurgere jubebat. Hic etiam eodem modo præceptum dedit cataplasmandi vulnera ficis. Se autem proximum morti esse ipsemet ostendit dicens: *Sicut tela spiritus meus apud me factus est, texente appropinquante ad succidendum*. Patet autem sanationem esse non a ficorum cataplasmate sed a Dei præcepto; auxilium enim medicorum a medicamentorum natura procedit, non ab illorum potentia. Christi vero potentia non ita; non enim medicamentis medebatur, sed his utebatur ad signum tantum; medicamentum enim verbum est ejus; eo præcipiente, omnia facillima evadunt.

Hoc signum, quia ascendam in domum Dei. Nonnulli dicunt: Quid ostendunt haec verba: *quia ascendam in domum Dei*? Noli, dixit, signum orationis vel sanationis vel alius rei præbere, contra, cum ascendas domum Dei, hoc erit signum.

1. iv. Reg. v. 10. 2. Joann. xi. 39, 43.

CAPUT XXXIX.

§ 1. *In tempore illo misit Marodach Baladan, filius Baladan. Quid misit? Epistolas salutem dicentes et legatos cum muneribus. Viden', quot virtutes ex ægritudine Ezechiae prodierant? Viden' victoriæ fructum? Qui copiis suis persequerentur Judæos, neque hos homines putabant sed pro gente iniqua habebant, ipsimet legatos mittebant, pacem postulabant, de religione eorum solliciti erant, ac Judæorum accipere cupiebant leges; post sanctionem legatos mittere et muneribus non tantum pacem postulare, verum etiam amicitiam inire, signum erat conciliationis. Ezechias vero amici amorem ostendebat illis sincerum. Propheta autem ad Ezechiam*

§ 3. *Quid, ait, dicunt homines isti, et unde venerunt ad te? Ezechias vero non, quæ dixerunt, sed unde venerunt, aperuit. Nonne propheta, quia nesciebat, interrogabat eum? Postea ostendit sese, non quia nesciebat, interrogasse: captivitatem enim prædixit venturam. Inquirenda nobis est captivitatis pœnæ causa; quamvis manifesta non sit hæc, tamen ex prægrandi Ezechiae gaudio licet colligere. Sicut enim non est manifesta ægritudinis ejus causa et hanc nos superbiam putamus, ita nunc quamquam causa non patet, existimamus ipsum in hominibus et non in Deo spem suam posuisse. Dedecebat enim illum confidere hominibus et cum his amicitiam inire sed muneribus victus non, quod decebat, ostendit eis, sed, contra, domum ostendit illis Nechotha. Aquilas pro domo Nechotha dicit: Domum incensurum; Symmacus: Domum*

armorum militum et auri argentique, stactae, olei atque incensi, et quidquid erat in ejus thesauro. Cur hos amicos tibi conjungebas neque Deum in quo omnia tua tuta erant? Nonnulli putant ipsum terrere illos voluisse thesaurorum ostensione, dum aliis rebus illum uti oportebat ad hunc finem. Quidam vero dicunt, eos venisse ut causam signi, quod fuit, cognoscerent; dies enim ille longus fuit ac longior quam cæteri dies; hora enim decima erat, sol vero iterum revertit decem alias horas, veniendo ac redeundo factæ sunt multæ horæ, et postea vero sol secundum suum cursum horas duodecim persolvit. Babylonenses vero rem hujusmodi torvis oculis spectantes ut interrogarent venerunt de signo quod fuit; non enim sol unò die cursum triginta et duarum horarum conficere solebat. Propter hoc dicit: *Quid dicunt homines isti?* Ipse vero omisit Deum, quia mira operatur, ostendere magnum, ipsum vero spectandum ostendit ex rebus humanis; non enim cogitabat quod scriptum est: « Maledictus homo qui confidit in homine mortali¹ ».

§ 5-8. *Et dicebat Isaias: Ecce dies veniunt, et tollent omnia quæ in domo tua sunt, et de filiis, quos genueris, tollent, et facient spadones, alii vero dicunt: Eunuchos. Recte putant nonnulli hæc scripta esse de Daniel qui semine natus erat regio, quem fecerunt eunuchum et ita etiam de tribus pueris.*

Et dixit Ezechias: Bonum verbum tuum: fiat pax in diebus meis. Non ita tamen magni illi viri ac mirabiles. Quomodo igitur? « Absit, ait, ut finiatur oratio mea pro vobis² »; alius: « Ego pastor peccavi, et ego malis homines affeci, oves istæ quid fecerunt?³ » Alius autem: « Siquidem eis remittis peccata, remitte: sin autem, dele me de libro tuo quem scripsisti.⁴ » Hi dolorem suum non sentiebant videntes afflictiones eorum quibuscum vitam agebant, ille vero non considerabat afflictiones aliorum, dum in bonis erat; hujus mos humanus erat, illorum vero angelicus, hic in filios

1. Jer. xviii. 5.

2. Ephes. i. 16.

3. II. Reg. xxiv. 17.

4. Exod. xxxii. 31.

ac nepotes sævus et crudelis erat, illi autem erga alienigenas etiam bonos iisque faventes. Hoc dicimus, ne idem faciamus; si enim dives qui in Lazarum fuit crudelis, tam clemens erat in tormentis, quo clementiores oportet nos esse. Vide quantum accepit virtutis ex tormentis: Ezechias enim justus ne filiis quidem suis consuluit; iniquus et crudelis, contra, ne propinquorum quidem suorum oblitus est; licet tot tormentis circumdatus, non tamen a supplicationibus petitionibusque abstinebat; quamquam nihil poterat solatii illis afferre, semper tamen supplicabat petebatque. Ubi igitur sunt dicentes solatium in tormentis habitantium hoc esse, ut omnes simul in suppliciis inveniantur? Ecce iste non talia rogabat, ut tormentum tormentis adderetur sed hoc petebat ne peccarent, et ne ipsi quoque habitarent in tormentis, ubi nondum venerant. Enimvero quid prodest tibi, homo, alios cupere in suppliciis videre? Num solatium hoc tibi erit doloris? Num leviora fient tormenta? Utique, dicit, ex his.¹ Ita agens, nescis quam magna sunt supplicia. Num divitem solum cogitas esse in tormentis, et non cum sexcentis pœnarum sociis? Et non eum solum esse sed una cum multis, percipe ab Abraham dicente: «Chaos magnum est firmatum inter nos et vos²». Num multitudo leviolem effecit flammæ calorem? Nequaquam; Judæis qui in captivitatem ducti erant, num cum multi essent, hoc erat solatium? Si tu, homo, rationis lumine frueris, intelliges te in suppliciis aliorum solum orationes adjuvare posse ut salutem invenias; si vero omnes sumus sotes contra Dominum, quis est qui placet iram ejus? Quoniam Ezechias tam crudelis fuit in suos filios, vide quomodo clemens Dominus solabatur.

1. Ita in codice nostro,

2. Luc. xvi. 26.

CAPUT XL.

§ 1-2. *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus; sacerdotes, loquimini ad cor Jerusalem*, neque frustra repetit, propter illos enim erat oraculum qui in desperationem deveniant; ut etiam Abrahamo dicebat: « Abraham, Abraham ¹ », ita et hic: *Consolamini, consolamini*. Quoniam multa et magna verba accusationis Judæis imposuerat et multiplicia mala, quæ futura erant, eis prædixerat, terribilibusque verbis mentes eorum perterruerat, nunc subito misericordia motus dicit *Populum meum* quem alibi alio modo vocabat « Vade hinc, descende statim, quia peccavit populus tuus ² ». Moysis enim dignus erat vocari populus neque Dei. Sed justus servus dominum suum diligens numquid passus est eum esse populum suum? Minime. Cur dixit: Peccavit populus tuus? Ut ad deprecationes illum excitaret. Quum enim dicebat: « Dimitte me ³ », indicabat sese illum, ut oraret, hortari.

Sacerdotes, loquimini ad cor Jerusalem. Sacerdotum est intercedere et emendare; portus enim sunt populorum, intercessores ad Deum placandum, homines inter et Deum mediatores. *Consolamini eam, quia repleta est humilitas ejus, solutum est peccatum illius quia recepit de manu Domini duplicia pro peccatis suis*. Nos autem dicimus Deum non secundum uniuscujusque debita reddere, juxta illud: « Si iniquitates observaveris, quis inter omnia animalia sustinebit coram te ⁴ ». Tu autem ecce dicis: *Re-*

1. Gen. xii. 11.

2. Exod. xxxii. 7.

3. Exod. xxxii. 10.

4. Ps. cxxix. 3.

cepit de manu Domini duplicia pro peccatis suis. Et hoc est patris misericordissimi, ut parum puniat et hanc pœnam magnam faciat, quia amor multa damnatorum supplicia videre non patitur. Et alio modo: vult ipsos ad fidem adducere rursum bona largiendo. *Soluta sint peccata illius.* Blanditiæ sunt hæc iis qui in pœnis erant, istæ enim solent peccatorum esse absolutionem.

§ 3. *Vox clamantis in deserto, soluta sint peccata.* Antea captivitatem dixit, deinde ostendit consolationem et libertatem a captivitate; numquid semper pœna cum culpa congruens erit? Nonne solutum erit peccatum? Utique dicit: *soluta sint peccata.*

Vox clamantis in deserto. Id est bona annuntiatio in terra derelieta Judæorum post reditum. Alio etiam modo intelligi potest: *Vox clamantis in deserto* non tantum in regionibus derelictis, sed in animis quoque desertis et solitariis. Et cur clamabat ad insensibilia? Audentiam nobis prædicantis ostendit; qui Judæos accusabat neque timebat, acceperat a maioribus suis, manus eorum plenas esse sanguine prophetarum, ipse igitur non tenebatur sed liberrime profitebatur: « Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira¹ ». Ergo sicut iste appellatus est vox, qui non tantum vox, sed etiam homo et propheta erat, ita Verbum Dei non solum verbum erat inanime, sed verbum erat vivens et homo perfectus. Et bene dixit *in deserto*, quia urbes plenæ erant malis eoque confugit ubi nullæ malitiæ erant et loca peccatorum vacua; si ad fructus animum intendisses, terra vocari poterat desertum.

Vide prudentiam et mansuetudinem; quoniam non erant ibi bella neque cædes, non furta neque avaritiæ nullaque alia peccata; ideo dicit propheta: « In urbe injustitiam vidi² » et « Injustitia et labor sunt in medio eorum³ »; et alibi: Cur demonstrasti mihi simul labores et dolores? Et in primis documentum quoddam præbet, sese contemnere omnia quæ pertinent ad hanc vitam, habitationem enim suam constituit desertum, urbes dein et quæ

1. Matt. III. 7.

3. Abac. I. 3.

2. Ps. LIV. 10; 11.

in urbibus sunt omnia describit. Talis erat etiam in principio Adam; nec domo indigebat, nullaque veste neque indumentis nostræ in signum verecundiæ futuræ. Urbs frequens non ita utilis est ad habitandum sicuti desertum multitudinis omnino expers. Videmus ergo quid dicit: *Parate vias Domini, rectas facite semitas ejus*, quia viæ non calcatæ nec tritæ erant. Sicuti veniente rege in quamdam urbem præparanda, coæquanda et apta ad iter facienda est via quæ diu invia fuit, nec calcata, fere invisibilis, spinis referta tribulosque producens; ita tunc faciendum erat; illeque prius venit ut viam Christi pararet. *Rectas facite semitas ejus*, parate scilicet viam ei in incalcato et impervio. Hoc est mirabile, quod in desertum veniat ubi nulla unquam apparuit via virtutis neque prudentiæ; magi enim, fornicatores, publicani, latrones antea prædicaverant, quorum animi erant virtutibus omnino carentes incalcatique, numquam ad morum emendationem inclinati, neque fortitudinis cupidi, sed semper malignitate depicti. Magna est ergo regis potentia, qui desertum incalcatum et impervium paravit viamque regiam reddidit.

§ 4. *Omnis vallis implebitur et omnis mons et collis humiliabitur.* Videmus hoc secundum figuram in novo testamento adimpletum esse; prius enim in reditu hoc factum est, quia sine difficultate et absque obstaculo venit populus Babylone; deinde rursus impletio vallium et humiliatio montium et collium et mutatio difficultum in faciliora, hoc tantum significant, viam quæ ducit ad virtutes facilem esse et planam; scilicet non valles profundæ neque montes prærupti occurrent, nullaque alia obstacula erunt illis qui vere volent. Audi, quomodo Dominus ipse hanc facilitatem demonstrat: «Jugum meum, dicit, est dulce et onus meum leve¹». Et Paulus: «Quod in præsentī est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis²» et «Exspoliantes, dicit, veterem hominem³», quia

1. Matt. xi. 30.

3. Coloss. iii. 9,

2. ii. Cor. iv. 17.

sicut exspoliatio facilis est, ita mala quoque abjicere vel facilius est. Patet quidem non natura facilem esse virtutem, sed Christum adventu suo facillimam effecisse, ut Paulus quoque dicit: « Infelix ego sum homo, quis me liberavit de corpore mortis hujus? ¹ », et postea: « Nihil ergo nunc damnationis est eis qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant ² », Ante Christi adventum via virtutis quasi cedrorum densa nemora locaque prærupta ac silvestria impossibilis fere atque impervia erat, prophetæ justique lamentabantur eosque deplorabant, qui loca hæc aspera incolebant; post Christum autem non ita. Et cur dicit, *Omnis vallis implebitur et omnis mons et collis humiliabitur?* Sciscitemur Judæos; dicite: ubi hoc factum est? Quis mons humiliatus est aut quæ vallis impleta? Nihil indicavit Esdras qui de reditu scripsit. Sed ego ostendo hoc dictum esse de virtutibus; nusquam etenim gentium audiebatur nomen virginitatis, nam via virginitatis et virtutum difficilis, aspera et inæqualis erat, plana facilisque facta est ita ut etiam mulieribus hanc viam regiam tutamque currere datum sit: multi enim hanc viam ingrediuntur sine suspicione et timore, quia quod ipse fecit, ad hoc etiam nos hortatur. *Parate vias Domini*; quas ipse primus ambulavit, hisce nos ducit, ut nos etiam optemus, cupiamus, velimus. *Omnis vallis implebitur.* Nulla virtus difficillima est nullaque cæteris faciliior, omnes vero facile assequemini et perficietis dummodo velitis. *Et erunt omnes difficiles in faciles et aspera in campos.* Quid est *difficiles in faciles*? Non tantummodo manibus tyrannicis liberabimur sed etiam errore et ab iis qui virtutem nostram in pravitatem permutant, quod Aquilas clarius dicit: Pravum in iustum, quod Hebræus appellat Agoba, scilicet pravum, secundum illud: « Et omnes fuerint a Deo docti ³ ». Non dixit: viæ difficiles auferentur, sed mutabuntur in faciles, et hoc est magnæ signum potentiæ, quia non naturam sed mores et voluntates com-

1. Rom. vii. 24.

3. Is. liv. 13.

2. ibid. viii. 1,

mutat, illi enim qui in paupertate vivit, hanc non difficilem sed optabilem propter pietatem ostendit. *Et erunt difficiles in faciles et aspera in campos.* Quid durius est quam omnium rerum inopia? Hanc vero faciles lætique ferebant omnesque summo gaudio afficiebantur. « Erat enim cor unum et anima una, nemo eorum, quod possidebat, suum esse agebat, sed erant omnia communia ¹ ». Apostolus etiam dicit: « Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis passionum, et in altero quidem opprobriis et tribunalibus spectaculum facti et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis ² ». Quid loqueris, Paule? Rapinam bonorum cum gaudio suscipiet? Utique, dicit: quia scriptum est: *erunt difficiles in faciles.* Et Lucas in Actis apostolorum dicit: « Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine (Jesu) contumeliam pati ³ ». *Et erunt difficiles in faciles.* Quid difficilius est quam minari, quid magis anxium quam pœnæ post minas? Hoc etiam facile factum est, non natura mutata, sed quia alterum alterius causa fuit. Talis enim est virtus Dei, qui nec hoc aufert nec illud immittit, sed eadem quæ sunt prava in directum convertit, ut discas non tantum a natura, sed a libertate quoque quæ rectum non cogitat, mala oriri. Ita etiam Deus non nova corpora ad resurrectionem vocabit sed eadem mortua, corrupta et in pulverem redacta renovabit.

§ 5. *Et apparebit gloria Domini; et videbit omnis caro salutare Dei; quia Dominus locutus est.* Gloria Domini semper apparuit, sed tunc magis apparuit magna gloria Dei, quando Deus naturam hominis assumpsit et angelicam vitam constituit in terris, cumque tot supplicia in assumpto corpore pertulit. *Et videbit omnis caro salutare Dei.* *Salutare Dei* et non hominis alicujus, quia omnes qui respexerunt in eum, salutare ejus viderunt; quamvis enim non omnes crediderint, tamen viderunt omnes, aliqui ex fide, alii

1. Act. iv. 32.

3. Act. v. 41.

2. Hebr. x. 32.

ex auditu, sed deinceps omnes videbunt. Et quia magna locutus est, hoc quoque addidit quod fidem verbis suis faceret ita ut omnes crederent dicens; *Dominus enim locutus est*. Cum ipse Dominus sermonem fecerit, nemo incredulus erit; nam verbum ejus creator est naturæ et architectus rerum novarum; ideoque nihil juris ab eo exige. Affirmavi quoque, nonnullos inter ethnicos philosophos talia dixisse, et ego nunc dicam: cum Deus loquitur, noli amplius inquirere; servi enim cum verba dominorum audiunt, nihil amplius quærunt neque interrogare vel respondere audent, sed tantum jussa eorum adimplent, item et tu audiens, Deum locutum esse, noli amplius scrutari.

§ 6. *Vox dicentis, clama. Et dixi: Quid clamabo? et dicit: Omnis caro fœnum est, et omnis gloria hominis quasi flos fœni.* Alii autem dicunt: Omnis misericordia ejus. Hebræus: Ucu-ghisdov, dicit, quod interpretatur misericordia. Nunc vide quomodo hortatur nos ut resurrectionem cupiamus, nam contemnendo quæ proxima sunt, nos ad aliud excelsarum rerum desiderium inclinât. Et jure dixit: *Clama*; quia decretum ferendum erat contra uniuscujusque opinionem, et verba sapientiæ loquebatur, quæ difficulter plurimi accepturi erant, juxta enim mentem suam nubilam de omnibus iudicabant; ideoque dicit: *Clama*. Ne dubites mandata prædicare; hæc enim etiam undas metientibus navi animos addunt, ut mari vel altissimo se committant. Ne timeas, dicit, quamquam verbis auditis obstant; noli constantiam tuam deponere, *clama*, lamentare, magna enim vis inest in verbis quæ loqueris. Etiam si hæc nemo accipiat, tu tamen vi præcepti confide; nihil hoc decretum tollere potest, namque Dei præceptum est. Noli dicere: Omnes adversantur, omnes obstant; tua verba in veritate sunt firmata, idcirco libere clama: *Omnis caro fœnum est*. Quomodo res se habet? Numquid hæc Creatoris culpa est? Absit, ipse non ita hominem formavit, sed statim immortalitate donavit; tu autem qui peccatum induxisti, tu eum in opprobrio constituisti. Ne credas manuum ejus opus esse corpora

ex fœno, prius dicit: « In quocumque enim die comederis ex eo morte morieris¹ ». Cur de fœno loqueris? Nonne regum quoque corpora aut mulierum pulchrarum, aut gigantum nominatorum ex fœno facta sunt? Utique, dicit; quod si dubites, respice communem omnium finem. Sepulchra oculis intueri intentis? Nonne inferior est plebs et superiores sunt divites? Minime, sunt omnes communiter cinis, omnes pulvis quia omnes in pulverem et in putredinem reversi sunt. Et hic non tantum dicit: *Caro*, sed *Omnis caro*. Idem et alius propheta dicit: « Omnis homo vanitas est² ». Vide autem quare non dicat: Omnis homo sed *Omnis caro* id est corpora quæ secundum carnem ambulant. Ideo verbo inferiori usus est quia opera egerunt prava, ita ut Deus dixerit: « Non permanebit spiritus meus in homine in æternum quia caro est³ ». Nos autem non sumus fœnum; « Vos, dicit, non estis caro⁴ ». Et nunc vide, dicit, clementiam Dei, tibi enim damnato et ad miseriam perducto rursum potentiam te e damnatione eripiendi largitus est. Fuisti fœnum; sed si vis, non es fœnum; dicit enim: « Si quis ædificat supra hoc fundamentum, aurum, argentum, lapides pretiosos, lignum, fœnum, calamum⁵ ». Viden' omnia pendere ex ædificio. Si enim naturam corporis scrutaris hæc non est melior quam herbarum; similiter enim exsiccatur et cadit, tempore senectutis nihil iuvenile in ea invenitur; si vero respicias ad nobilitatem animorum hominem nihilo minorem angelis inveneris; « Minuisti eum paulo minus ab angelis et honore et gloria coronasti eum⁶ ».

Et omnis gloria hominis quasi flos fœni. Corpus enim humanum cæteris corporibus nihil plus habet, gloriæ tamen augmentum accipiens majus reliquis apparet, ideoque gloria affectus aliquam claritatem ostendit, reliquique inferiores apparent. Quum dicit, non tantummodo fœnum cadere, sed etiam florem exsiccari fœni glo-

1. Gen. ii. 7.

2. Ps. xxxviii. 6.

3. Gen. vi. 3.

4. Rom. viii. 9.

5. 1. Cor. iii. 12.

6. Ps. viii. 6.

riam potentium contemnit. Nonne vides principes quibus officiis vacant? Num aliquid contra afferre poteris? Sint quidem auro margaritisque ornati, terga superborum equorum premant, in curribus sedeant equis albis vecti, servorum caterva circumdati sint, custodes corporis habeant ante et retro, si quid terrorem injiciens appareat, plurimos tenet pavor et sæpe ante vesperum omnia dilabuntur. Nihil paupere ac nudo pretiosius. Ideo dicit: *Omnis gloria hominis quasi flos fœni*. Etiamsi hoc de bonis dicatur vel de honore, vel de pulchritudine, omnia in eandem miseriam ventura sunt, et si nunc ita corpori evenit, quo magis in futuro huic erit? Quid loqueris? Ecce nunc exsiccatum est fœnum et cecidit flos. Ipse David dicit: « Ne timeas, cum dives factus fuerit homo; et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus. Quoniam cum interierit, non sumet omnia secum; neque descendit cum eo gloria ejus¹ ». Et cur non dixisti viventem quoque hanc reliquisse? Hoc enim magnum videtur infidelibus et mundanis spiritibus, incredibile enim ipsis videtur in altera vita recepturos esse centuplum de his quæ hic reliquerint, sed quod non dubitabile est affirmat, scilicet cum interierint magnitudinem suam cum ipsis non descendere.

Cur autem tam sæpe voluisti ora eorum, qui mundana tantum cogitant, claudere? Ne quis dicere posset plurimis gloriam usque ad mortem permansisse et ita verba prophetæ confutarent; ideo affirmat, omnem gloriam in vitæ fine abituram esse.

§ 7, 8. *Exsiccatum est fœnum*, dicit, idest mortuum est. Talis est mors nostra quasi exsiccatio leguminum et casus florum. Non duplex adest mors, dicit; mortuus est homo et cum eo ejus flos, id est magnitudo, gloria, cogitationes. « In hac die, dicit, peribunt omnes cogitationes eorum² ». Tu hodie aliis nocere niteris et cras non invenient locum tuum. Quæ clamant facta per totum orbem, pigri intelligere nolunt, quapropter *Clama* dicit. Aquilas *Clama* et Hebræus *Cria* dicit, idest advoca. Quasi ad stupidos jubet

1. Ps. XLVIII. 17, 18.

2. Ps. CXLV. 4.

illum clamare, ut cum aliquem videas a tyrannis oppressum eadem verba ad eum clames: *Omnis caro fœnum est*. Noli, corpoream gloriam respicere sed cogita futuram eorum miseriam; quo enim clarius nunc apparet, eo miserior deinceps erit, cum ejus magnitudo uno temporis momento deciderit. Et ecce, dicunt, omnia bona contempsisti mundi. Non contempsi quasi sint, natura sua, mala, sed quamvis bona sint et bene his utamur, tamen transitura sunt neque permanebunt.

Quid autem manet? *Verbum Domini*, quod manet in æternum firmum et immutabile; id est verba ejus et præcepta quæ nec tempora neque mors, neque morbus, neque senectudo, neque invidia, neque jurgium, neque aliud hujusmodi destruere possunt. Si quis maculam verbis meis invenerit, agedum surgat et demonstret male me locutum fuisse; dixi enim quædam esse quæ firma sunt et manent, quædam vero mutabilia et cito transitura. Non dixit: Opera Domini manent sed *Domini verbum manet*; quia si verbum manet quo magis opera; si verbum in æternum manet, ergo fides resurrectionis omnino admittenda est. In quibusdam exemplaribus post hæc verba: *exsiccatum est fœnum et cecidit flos*, invenimus scriptum litteris paulo majoribus: *Spiritus Domini sufflavit in eo. Vere fœnum est populus*. David etiam dixit: « Auferes spiritum eorum, et deficient et in pulverem suum revertentur¹ ».

§ 9. *Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem: exaltate, nolite timere*. Et cur dicit: nolite timere? Num aliquis inveniri potest qui annuntiet simul et timeat præsertim si rectus ac justus sit hic nuntius? Quid igitur est? Ne incredibilia videantur omnibus verba nuntiata, nolite timere, dicit, ne hæc fiant, quod enim dico, adimplebo. Cum vero magnitudo dictorum incredulos non paucos redderet putantes hæc non adimplenda fuisse, ut factum est ipsi Jonæ; noli timere, dicit, quamquam magna sunt hæc dicta, sed intellige, omnia dicentem perficere posse. Ideo dicit: *Ascende*

super montem excelsum, exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem, ut multos testes faciat de verbis nuntiatis, quæ jamdiu prædicta fuerant.

§ 10. *Dic civitatibus Judæ: Ecce Deus vester, ecce Dominus, Dominus cum virtute venit, et brachium cum dominatione.* Quid est *cum virtute* atque *cum dominatione*? In primo adventu nec cum virtute neque cum gloria apparuit, sed mansuetus et humilis; crucifixus est enim secundum carnem et mortuus est vivens et vivificans secundum divinitatem; in altero autem non ita se ostendit juxta illud: « Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus ¹ »; ut discas illum ignominiam pro nostra salute sustinuisse cum similis nobis esse voluisset.

Ecce merces ejus cum eo. Recte dixit mercedem futuram esse per verba; præcipit enim et disponit omnia verbo. *Et opus in conspectu illius* nempe Dei, non enim opus est accusatore, ut ipse postea iusta discernat.

§ 11, 14. *Sicut pastor pascet gregem suum, et brachio suo congregabit agnos.* Rerum facilitatem tunc temporis agendarum manifestat. Ipse Christus enim in Evangelio hanc parabolam docet: « Sicut pastor segregat oves ab hædis ² ». Ego enim facile malum a bono discernere nequeo, ille vero hoc sine difficultate operatur juxta illud: « Quis enim hominum scit quæ sunt hominis nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ³ » Melius autem quam anima humana cognoscit animi scrutator quæ sunt in homine. « Ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi spiritus Dei qui in ipso est ⁴ »; Paulus etiam nihil sibi ipsi conscius erat sed non in hoc justificatus fuit; Christus vero dicebat in cœna: « Unus vestrum me traditurus est ⁵ »; ipse enim antequam sint cognoscit omnia. Quid est hoc? Priusquam aliquid boni vel mali factum esset, alterum amavit alterumque odio habuit, nec id immerito sed propter illud:

1. 1. Cor. v. 16.

2. Matt. xxv. 32.

3. 1. Cor. ii. 11.

4. Cor. ii. 11.

5. Marc. xvi. 18.

baculo suo congregabit agnos suos; ipse enim nec baculo nulloque indiget instrumento.

Et in sinu suo fert, ac consolabitur pręgnantes. Viden' clare suam ostendere sollicitudinem? Quamvis hæc verba vere in iudicio et in retributione perficiantur, videtur mihi hoc adimpletum in reditu a Babylonensi captivitate: cura enim indigent magis quam cæteri homines pręgnantes vel matres in gremio pueros excipientes, hisce dicit: in via maiorem gerite curam.

Cum vero magna locutus fuisset, quæ multis difficilia viderentur, majoribus etiam eadem confirmari voluit. Addit enim: *Quis mensuravit manu sua aquas?* Alii interpretes dicunt: Orotov. *Et cælum palmo, et omnem terram pugillo? Quis statuit montes pondere, et rupes statera?* Cur autem de angelis non locutus est? Quis angelos fecit, aut quis archangelos constituit? De visibilibus vero atque manifestis loquitur. Cum illi sint magni, mentem insipientium non ad invisibilia elevat, sed visibilibus docere vult. Neque dicit: quis fecit, vel quis constituit sed quis cognovit? Si enim cognoscere est actus, imo vero actus Dei, quo magis ex nihilo aliquid producere? Alio loco dicit: « Qui enumerat multitudinem stellarum, omnesque nomine vocat ¹ ». Unaquæque earum enim sufficit ut Dei opus cognoscamus; quia ex nihilo produxit productumque conservat, vultque conservare; idem Job etiam dicebat. Artificum tamen hæc non est ars; ipsi enim quamvis vasa fingant, non tamen ex nihilo fingunt; opus factum nec usque ad finem imo nec diu servare possunt. In Deo autem hoc admirabile est, quod possit, quæ fecit, in æternitatem, intacta servare. Quæ vero servantur, non suapte virtute, sed secundum illud: « In manu ejus sunt omnes fines terræ ² ».

Nunc vero, ne credas antea Deum mensum esse et postea struxisse; nam cælus non mensus est palmo, neque terram pugillo, nulla est enim mensura manui immensurabili est apta. Cum enim dicit verbi gratia: « Qui scrutatur corda ³ », non aliud dicit nisi

1. Ps. cxlvi. 4.

2. Ps. xciv. 4.

3. Ps. vii. 10.

sese scire; scientia enim oritur ex perscrutatione; « Qui enumerat stellarum multitudinem »; non aliud ostendit nisi scientiam; scire enim oritur ex enumeratione. Hic etiam cum dicit: *Quis mensuravit aquas?* nihil aliud vult ostendere, nisi se scire quot aquæ sunt. Et vide, nullis indiguissse mensuris sed ad manuum suarum virtutem confugisse; operum suorum ipsemet mensuras cognovit. « *Mensus est*, ait, *cælum palmo*, ut ostendat hoc perfectæ virtutis esse opus; *Et terram pugillo*: omnibus quidem manifestum est cælum esse majus quam terra, cæli enim sunt tamquam amictus super terram. Viden' hujusmodi verba indigna esse Deo, qui omnia ex nihilo fecit?

Quis statuit montes pondere et rupes statera? Nonnulli non rupes sed *colles* dicunt. Quæ statera montes tantam molem pendere potest? Quamquam stateram audivisti, ne tamen statera credas Deum usum esse, ipse vero tam perfecte noscit, ac si statera pendidisset. Quidam ex diabolis dicebat se scire numerum arenæ ac mensuram maris, iste vero ita gloriabatur ut mendaciis seduceret, hic autem propheta nobis vere annuntiat partem quamdam divinæ virtutis; hic nulla est mendacii jactantia, sed veritas firma. Iterum Dei magnitudinem ostendit alio modo, sibi esse nempe a semetipso scientiam eamque incomprehensibilem. Ne mireris, dicit, quod ille omnia cognoscat, sapiens enim est, et talis sapiens, cujus sapientiam nemo comprehendit; quare addit: *Quis cognovit mentem Domini?* Cum dicit: *quis*, omnes simul in ignorantia orbem conclusit. Non quomodo schismatici dicunt Filium etiam ac Spiritum sanctum; nam per Filium docemur a Domino: « Nemo cognoscit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater¹ ». De Spiritu vero Apostolus dicit: « Nemo scit quæ Dei sunt, nisi Spiritus Dei² »; rursusque: « Spiritus investigat omnia, etiam profunda Dei³ ». Hoc est, scit profunda Dei, non vero ignorantia causa scrutatur, sicut etiam Pater hominum corda non scrutatur quia ignorat:

1. Luc. x. 22.

3. 1. Cor. ii. 10.

2. 1. Cor. ii. 11.

etiam superius ostendimus, scientiam ab investigatione procedere, non investigationem a scientia. *Quis cognovit*, ait, *mentem Domini?* Apostolus vero dicit: « Nos habemus mentem Christi ¹ ». Si nemo cognoscit mentem Domini, quomodo dicit Apostolus: « Nos habemus mentem Christi? » « Sed nobis, ait, manifestavit Deus per Spiritum ² », tantum quod nobis satis esset, non quanta revera sit mens Domini.

Ut omnino Deum ab omnibus creaturis sejungeret nulla re indigentem, a nullo doctum, neque donatum, addit: *Quis consiliarius ejus fuit, qui doceat eum? Aut cum quo consilium inivit, et instruxit illum? Vel quis ostendit ei judicium, vel viam intelligentiæ quis ostendit illi?* Ille prior invenit rerum rationem futurarum; et nos credere possumus parvam scientiam ipsi inesse? Quæ cognitu necessaria sunt, ab eo didicimus; nihilominus ita mali ac stultissimi, ut scientem a seipso naturam omnium rerum scrutari conamur.

§ 15-17. *Si omnes gentes sicut stilla de situla, et quasi momentum statera reputatae sunt, quasi saliva reputabuntur.* Noli multitudinem gentium respicere, sed Dei magnitudinem intueri qui facile potest perdere illas. *Sicut stilla de situla, et quasi momentum statera reputatae sunt, quasi saliva reputabuntur.* Aquilas dicit: Ecce insulae tamquam rores descendentes; Symmachus vero et Theodotion idem; Hebraeus: En im chataghi eddol. ³

Libanus autem non sufficit ad comburendum. Iterum verbis opportunis minora fecit quæ parva erant; si enim holocaustis indigebam, ait, etiam si totum nemus Libani prostravistis, hoc non satis erat ad comburenda holocausta; etiamsi omnia animalia obtulisses, non sufficebant. Omnis enim natura digne Deum colere non valet. Vide tamen Dei erga hominem bonitatem; etsi nihil satis sit ad ipsius honorem, non vilia despicit sed digna efficit.

1. 1 Cor. 11. 16.

2. Ibid. 10.

3. *Hæc verba significant:* Insulas sicut pulvisculum levabit.

Et cunctæ gentes quasi nihilum sunt et in nihilum reputatæ sunt. Sicut nihil invenitur dignum quod illum colat, sic etiam nullus sapientiæ ejus comprehensor est, nullus est consiliator neque doctor. Si nemo comprehendit scientiam ejus, quis potest essentiam ejus intelligere? Si cœli partes sunt mensuræ manus ejus, qui inferiores sunt cœlis, quomodo sapientiam ejus investigare possunt?

§ 18. *Cui similem fecistis Dominum, et cui simulacro assimilastis eum? Numquid imaginem fecit faber aut aurifex fundens aurum circumauravit illum?* Nullum hujusmodi dedit Deus præceptum effingendi figuram suam, vel circumaurandi: Moyses enim præcipit multis locis « Non facies tibi ipsi idolum nec cujusquam similitudinem eorum, quæcumque sunt in cœlo sursum, et quæcumque in terra deorsum¹ ». Nemo enim ab initio Deum finxit; et nemo potuit vere comprehendere scientiam ejus; effigies illius fit quod corrumpitur ac deletur, ut cum ablatus sit e medio, per effigiem saltem exstet memoria. Dei autem viventis ac incorruptibilis quis imaginem faciet? Cuinam similis est, ut aliquis possit imaginem ejus describere; qui tantum sibi similis est? Propheta sapienter scrutando idolorum infirmitatem Deique virtutem illa pœnis afficit. Ostendit primo scientiam Dei esse incomprehensibilem ac immensam; structuram deinde reprehendit idolorum, quæ lignea vel lapidea vel aurea vel argentea sunt omnino irrationabilia. Cur, dicunt, ut idolorum dixit naturam, non ita et Dei? Dei naturam nihil potest exprimere, quare tacens de essentia scientiam patefecit. Quia vero idola sunt lignis vel metallis confecta ideo naturæ eorum, dicit, conditionem ac structuram. *Cui similem fecistis eum?* Nihil enim est simile illi, nulla imago similis in creaturis, una tantum est imago ejus Filius non factus.

§ 20, 21. *Lignum enim imputribile elegit faber.* Cum multæ diu permansissent harum imaginum, ideo ostendit, has non a semet-

1. Exod. xx. 4.

ipsis factas, sed ligno imputribili; opus enim duravit propter artificis peritiam adlaborantis ne corrumperetur imago. Noli imaginis pulchritudinem nec durationem neque immutationem considerare, hoc ad hominis artem pertinet. Si quid autem perfecerint, ostendant, juxta illa quæ addit: *Nonne scielis? Nonne auditis? Nonne annuntiatum est vobis a principio? Non cognovisti fundamenta terræ?* Cognoscenda quidem hæc vobis erant, neque exspectandum ut, auditis verbis, crederetis, sed a principio hæc discebatis, natura enim ipsa rerum vos docere poterat; quamquam vos non intelligitis, ab aliis vero accepistis, non nunc, sed a principio; nihilominus impietatem vestram sine venia esse affirmo. Quoniam de reditu loquebatur, ne putarent ut liberarentur afflictionibus et requiem consequerentur in malitiam veterem venire oportere, ideo tamquam columnas dedit præcepta, quæ eos in præteritam impietatem labi non sinerent.

§ 22. *Qui tenet* dixit, *gyrum terræ*. Alii autem dicunt; Qui sedet super gyrum, *Et habitatores ejus quasi locustæ*. Viden' terram esse orbem? Gyrus enim ostendit formam terræ rotundam; prodest etiam scire hoc, ne decipiamur philosophorum ethnicorum fabulis, qui terram cavæ, circino, disco, catino aliisque hujusmodi similem putare solent; prophetam audiens dicentem terram esse gyrum, ne amplius inquiras. Bene dixit: *tenet*, in illius enim manu sunt fines terræ; ab ipso enim facta sunt omnia. De scientia illius antea dixit: *Qui mensus est terram manu, et cælum palmo*; hic vero loquitur de providentia, non de creatione. Ne igitur quæras in quo terra consistat firmataque sit; Deus manu sua tenet eam, nullum aliud fundamentum quam illum nullaque alia argumenta quære persuasibilia. *Et habitatores ejus quasi locustæ*. Ita infirmus est homo coram Deo! Ita Deus vertit eum quocumque vult! Ne ergo terræ molem cogites, sed magnam illam tenentis virtutem animadverte, postea ne turberis, neque inquirendo huc aut illuc discurras. Si autem memineris immobilem esse gyrum terræ, virtutem magnæ, invictæ, indefessæ manus intel-

liges, sicque fide credebis; nos etiam solemus sæpe velut debilitatis exemplum locustam nominare.

Qui statuit quasi cameram cælum. Aquilas dicit; Qui tendit coelum tamquam aëra; Symmachus: Qui statuit coelum quasi trabem. Iterum hic de creatione loquitur, non de materia producta, neque de cœlestibus creaturis; sed ea ostendit quorum homines possunt cum Deo participes esse. Non dicit quomodo creaturas ex nihilo produxit sed ostendit ipsum aliquas integras conservare, alias vero ornatas reddere. Nec minor hæc est artis peritia, confirmare res creatas et ornare, confirmatas autem integras conservare; architectos enim non tunc admiramur quum multas sculpunt columnas, sed cum has loco suo collocant atque firman; sic noli tantum Deum admirari, quod corporum cœlestium molem produxerit ac manifestaverit, sed quod producta firma ac integra conservet. Fac molem cœli magnumque palatium super terram labi vel decidere, quæ virtus hæc dirigere ac retinere valet, nisi illius qui a principio ex nihilo illa produxit? Cum audis, *Statuit cælum sicut tabernaculum*, habitans terram noli timere ne forsitan super hanc decidat; dicit enim antea: *Statuit cælum quasi cameram*, ut hoc exemplo tibi timorem adimat; quum enim timeas ne, cum sit tabernaculum, forsitan decidere possit, tibi cito cælum esse firmum tamquam cameram affirmat. Cur autem duo hæc exempla in medium affert? Ut cameræ nomine firmitatem nomineque tabernaculi creatoris facilitatem ostendat, qui tam facile constituere potuit cælum tamquam tabernaculum, nec tamquam tabernaculum inconstans, sed quasi cameram firmam. Ne autem facilitas creatoris terrefaceret creaturas, prius cameram ad tollendum timorem cælum appellare voluit, deinde vero de adiunctis loquitur, manifestatque non frustra neque vane nec propter inanem gloriam ita statuisse sed ut homines sub illa habitent; cœli vero tamquam tectum extensi sunt in formam cavam. Si quis autem dicat, cur inclinati sicut camera sunt cœli, neque tamquam tectum planum, hoc tantum respondeo me de hujus-

modi rebus nihil comprehendere, didicisse vero hanc esse formam cœli, sed cur talis sit ignorare. Extendere autem quid significat? Sicut homo cito et haud difficulter vestem extendit, ita multo facilius et citius Deus extendit cœlos. Hoc vero mirum est quod post tot sæcula nihil rimæ vel sinus in cœlis factum sit. Quæ funis extensum valet retinere cœlum, vel quæ columnæ, aut qui funiculi cœlo adjuncti firmum ac extensum servabunt? Scio tamen nihil vos mihi ostendere posse, sed potius ad Dei virtutem recurrendum vobis esse, juxta illud « In manu ejus sunt omnes fines terræ ¹ ». Jure vero dixit: *Statuit*; alio autem loco dicit: « Complicabitur cœlum sicut liber ² », alibi vero: « Sicut vestimentum flectes et mutabuntur ³ ». Tamquam linteum subtile, sic Deus cœlum super caput extendit nostrum; magnitudine, pulchritudine variisque ornamentis oculos nostros exhilarat et reficit; ab ipso enim non tantum procedunt quæ nobis necessaria sunt sed etiam quæ magnificentia pulchritudinis nos gaudio lætitiaque afficiunt. Dives enim Deus nobis magna offert, non tantum necessitates explendo nostras, verum etiam donando nobis gaudium ac requiem largiendo; secus enim cur ante oculos tantam fœcunditatem terræ, atque maris latitudinem, vastum aera, tantam aquarum copiam ponebat? Nonne multitudo creaturarum necessitates superat nostras? Hoc tum ad voluptatem, tum ad solatium indigentiae nostræ ipse fecit.

§ 23, 24. *Qui dat principes quasi nihil præesse, cœlum autem (terram) quasi nihil fecit.* Quid sibi vult: *Qui dat principes quasi nihil præesse?* Mutatio enim regis cujusdam difficilis est, Deo autem hoc difficile non est. Facile forsani tibi videtur hominem regem sceptro suo mundum totum subiicientem, ab omnibus honoratum, verbo omnia juxta necessitatem moventem regno expoliare? Ne hoc quidem Deo difficile est. Aliquem ex plebe, qui loqui non valeat, in tantum honorem evehere, hoc etiam haud difficile ipsi est. Ille vero non

1. Ps. XLIV. 4.

3. Ps. CI. 27.

2. Is. XXXIV. 4.

dixit hoc facile esse, sed facillimum declaravit, dicit enim: *Qui dat principes quasi nihil præesse*. Viden', quæ omnibus nota in exemplum affert? Quando cœlos creabat non aderamus, neque dum extendebat illos, intelligebamus. Quoniam alta imo et altissima auribus quidem audiuntur, non tamen ab audientibus omnino comprehenduntur, verbum absconditum ipse in aliud omnibus notum quod semper in medio habitat, convertit; sicut etiam alius propheta dicebat: « Qui mutat tempora et ætates, constituit reges et transfert ¹ »; rursus: « Tyranni sederunt in solio, et insuspicabilis portavit diadema ² »; iterumque: « Vidi servos in equis, et principes ambulantes quasi servos ³ »; præterea: « Et mane usque ad vesperam mutatur tempus ⁴ »; iterum: « Omnia sunt citata in oculis Domini ⁵ ». Vide, quot documenta ubique terrarum seminavit Deus ut terræ creatio cognosceretur et crederetur: audire cupis verbum quod de cœlo docet te Dominus, discere tamen non vis; res comparâ mundi; animadvertite quæ quotidie fiunt, Dominum et Creatorem agnosces.

Terram autem quasi nihil, ait, *fecit*. Firmam illam tenere num magnum videtur tibi scienti eum, quum ipsa non esset, fecisse, tamque cito quasi nihil? Ubi autem sunt dictitantes terram fuisse invisibilem, informemque? Ecce enim dicit: *fecit eam*; si *fecit*, quomodo non facta est? Fecitque facile ac cito. Aliusque propheta dixit: « Videbo cœlos opera digitorum tuorum ⁶ ». Idem rursus: « Omnia quæcumque voluit, fecit ⁷ » iuxta illud: *Fecit eam quasi nihil*, hoc est: Verbo tuo omnia fecisti.

Jure vero ait: *Vocavit eos, et dicunt: Ecce sumus*; quo facilitatem creationis ostendere videtur. Sapiens autem quidam dicit, unamquamque creaturarum creatorem revelare; hic vero non creaturis tantum, sed alio argumento nos docet magnitudinem Crea-

1. Dan. II. 21.

2. Eccl. XI. 5.

3. Eccl. X. 7.

4. Eccl. XVIII. 26.

5. Eccl. 4.

6. Ps. VIII. 4.

7. Ibid. CX III. 11.

toris hoc est, creationis forma. Viden' magnitudinem creaturarum ac pulcritudinem? Noli tamen in his tantum morari sed intellige ac disce hæc omnia magna quasi nihil facta esse, iussu scilicet ac verbo, digitis ac vocatione. « Solus vocans, dixit, omnia ex nihilo ». Hoc enim etiam facilitatem confirmat celeritatemque creationis; sicut nos facile audientes vocamus, ita ille quæ non erant esse iussit. Quomodo, dicit, hoc fieri potest? Hoc mirum est, quod talis nobis sit Dominus, cujus opera nec verbis nec mente nulloque alio modo comprehendere possimus.

Primum de creatione dixit facile Deum terram cælumque fecisse: *Fecit*, ait, *terram quasi nihil*, additque: *Non plantabunt, neque serent, nec radicabitur in terram radix eorum*. Propter idola hæc dicit aut propter Babylonenses? De utrisque loquamur, utrisque hæc verba accommodemus ut veritatem possimus addiscere. Forsitan Babylonenses dicit in captivitatem venturos et quasi a vento ablatum iri. Si autem de idolis loquitur, nullam hæc ostendere possunt virtutem, insensibilia enim sunt ac inanimata; nam non tantum ex semetipsis nihil boni offerre hominibus possunt, sed ne more quidem hominum, qui sibi invicem aliquid offerunt, quamquam non hoc pertinet ad plantantes, vel ad serentes, sed ad Deum qui incrementum dat; illa vero vel minimum efficere nequeunt. Quid igitur mirum quod nihil valeant ad suam salutem, sed tamquam a vento auferantur? Dei vidisti virtutem, vide etiam infirmitatem idolorum. Cur autem illud posuit, neque quod est oppositum, scilicet, ipsa terram non fecisse? Dicens enim: fecisti terram, ostendit eum quoque plantas fecisse; qui enim harum produxit matrem, patet etiam plantas fecisse; illa autem nec plantas fecerunt, imo nihil prodesse possunt sicut homines. *Arefacti sunt* id solet accidere lignis, sicut enim lignum arefactum infructuosum est, ita ipsa nullis predita sunt virtutibus. *Tempestas tollet*. Tempestatem vocat hic pœnas quæ oriuntur ab illo, supervenientiaque bella quæ idolis nihil proderunt.

§ 25, 26. *Nunc ergo cui assimilastis me?* Bene dixit: *Cui assi-*

milastis me; iure dixit nunc *ergo*. Tot frui bonis me non intellexistis. *Et exaltabor, dixit Sanctus*. Id est, quid exaltare me potest? Ex quo patet idolorum gloriam ab hominibus esse et ab ornamentis hominum exaltationem eorum; cum enim opus testamentum regia veste ornant, inque manu magnum iræ signum ponunt ut aut ignem possit cœlo vel grandinem demittere, nonne ipsi sunt qui illud exaltant? Quomodo autem, dixit, me exaltare potestis? Nullo modo; impossibile hoc omnino est et erit. Patet Deum nihilo indigere, neque ab hominibus exaltari, sed ipse exaltat eos. Postquam ostendit nihilo ipsum indigere, nihilque posse eum exaltare, addit: *Elevate in excelsum oculos vestros, et videte quis ostendit hæc omnia*? Nonne ego ex nihilo feci omnia? Hoc significant verba illa: *quis ostendit hæc omnia*? Nos etiam his verbis utamur; quæ non erant, esse iussit et ostendit, quemadmodum cum hominem quemdam dicimus aliquid fecisse aut vasum aut vestem, hoc ostendimus, neminem ante eum hæc fecisse. Non indigeo, ait, vestra exaltatione, sed vos *elevate oculos in excelsum*. Bene cum hominibus hæc locutus est tantum inferiora semper aspicientibus quique elevari in excelsum nequeunt, quamvis data sit homini talis forma ut, velit, nolit, oblivisci naturæ suæ nobilitatis non possit; erecto enim fecit corpore hominem, oculosque posuit eminentes corporis contemplatores. Nonne qui te fecit te etiam docebat non propter aliud ibi collocasse oculos nisi ut excelsa aspiceres tamquam princeps et iudex, ne infima solum contemplareris, sed ut liberos oculos ad excelsa attollereres? Præterea tibi alteram alam oculis leviores dedit, quæ non in æthere tantum volare sinit, quem pacatum dicunt, quique super astra aera inter et cœlum extenditur, imo etiam ultra cœlos. Qualis est hæc ala? Veræ fidei ala. Alis enim fidei ultra cœlos ascendere potes omniaque cognoscere quæ illic adsunt.

Et videte, dixit, quis ostendit hæc omnia? Forsan dicat aliquis: Video omnia, ipsorumque pulchritudinem ac magnitudinem, sed qui hæc ostendit omnia hunc scire nequeo. Solem video, lunam,

cœlum, stellas et alia hujusmodi; quomodo creatorem cognoscere poterō? Minus quam cæteros hæc dicere Judæos decebat, quibus multis modis scientiam dedit creationis suæ. Ille invisibilis erat, et dum cœlos extendebat nemo apud ipsum erat, multo minus homo, qui intelligere posset creaturas opus manuum eius esse. Cœlos fecit, Adam vero non erat ibi; firmavit terram, hic vero non vidit; mare vocavit, hic autem aberat, ideoque nescivit, quoniam postquam creavit omnia, factus est homo. Quomodo ergo, dicunt, scire possumus a Deo esse creaturas? A principio propter opus summum ac maximi momenti; nam coram Adamo ex ipso alterum hominem fecit, mulierem; qui enim hominem potest facere, quo magis cætera, quæ facta sunt propter hominem? Facilius quidem erat facere cœlos aliasque creaturas, quam hominem, non animæ tantum, verum etiam corporis causa; magnam virtutem enim in singulis posuit membris. Dicunt tamen Adam mulierem dum formaretur non vidisse, sed post illam creatam. Respondemus: scivit tamen illam ab ipso sumptam et ab ipso esse, quoniam dixit: « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea¹ ». Deum animalia quoque fecisse ex eo didicebat, quod omnia ad ipsum adduxerat ut illa vocaret, quæ creata cognovit de terra ex illis verbis: « Terra es, et in terram reverteris² ». Utique, dicunt, seipsum de terra esse ex his sciebat, sed terram ex nihilo creatam esse, unde scire poterat? Respondemus: in ipso creatorem sapientiam infudisse cognoscentem omnia; qui enim vaticinatus est, Deique secreta scire potuit, quomodo alia minora nesciebat? Si enim sopor erat immissus in eo, quoniammodo costæ separationem scire poterat? Cum alter enim dormit, et ab ipso alter aliquid tollit, quod ad eum pertineat, ille non sentit. Viden' aliis oculis non præsentia tantum, sed etiam futura vidisse? Bestias vero non ab homine esse, ex sequentibus patet: « Hoc nunc os ex ossibus meis, et

1. Gen. ii. 23.

2. Gen. iv. 19.

caro de carne mea¹ ». Quid significant verba: « Hoc nunc? » Primum bestias non ab ipso esse, postea nunquam factum fore quod nunc factum est. Viden' et futura vaticinari? Moyses etiam qui non erat apud Deum dum omnia creabat, quæ proinde non cognovit nonnisi post tempora multa, hæc a Sancti Spiritus revelatione, ut a patre puer, discebat. Alibi vero dicit: « Quod notum est Dei, in illis manifestum est² », id est, Deum cognoscere poterant: « Invisibilia enim ejus ab initio mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur³ ». Iterum: omnibus generationibus aliquod doctrinæ suæ signum dedit. Tempore diluvii orbem terrarum renovavit, diebus turris novum aliquid mirabile fecit, alia hujusmodi Sodomitarum tempore, aliaque Abrahami ætate; in adventu autem mirabiliora. Caïn etiam didicit a patre suo, sed contempsit, cum iniquus esset; ille enim, non tantum Deum cognovit Creatorem, sed si voluisset, judicem quoque ac vindicem cognovisset; pater tamen ejus Deum cognovit creatorem, ubique præsentem, auxiliatorem omnium hominum, insuper nihil sorte fieri cognovit, sed omnia Dei dispositione illumque, qui e medio inimicum tollit, puniendum esse. Vide etiam resurrectionis scientiam: mortui enim sanguis magis clamat, quam vox viventis. Pœnis multabat eum, ne quis diceret: occidi inimicum, nihil prorsus mihi timeo; ostendit quoque nobis magis timendum esse, cum nullum timemus inimicum, alius enim est nobis inimicus Deus. Nunquam Deus mundum sine aliquo testimonio reliquit.

Ipse etiam Petrus ait: « In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente, qui timet eum, et operatur justitiam, acceptus est illi⁴ »; atque iterum alibi dictum est: « Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi lex sunt⁵ ». Leges quidem conscripsit, reliquit postea rursus

1. Gen. II. 23.

2. Rom. I. 19.

3. Rom. I. 20.

4. Act. Apost. x. 34, 35.

5. Rom. II. 14.

sine legibus, ne diceret: nimis me oneravit. Ecce, inquit, non ero amplius tuum præsidium; vide autem, num virtutes ex te exercere potes? Nihil vero ex semetipsis perficere poterunt, iterum igitur eos tuebor ac mea servabo benevolentia.

Levate in excelsum oculos vestros. Quidquid enim in terra erat, tibi creatorem revelare nequivit, ut existimasti; non enim illud intellexisti: « Terra plena est gloria eius ¹ », et quod dictum est alio loco: « Misericordia Domini plena est terra ² ». Si autem plena misericordia gloriaque est terra, cur eos in excelsum elevare oculos jubet? Cælum vero sciunt melius quidem terra esse. Quoniam nihil a terra didicistis, cælum saltem intuemini. Pulchrum est cælum, necessaria autem est terra; quemadmodum unum corpus multis ex membris compositum est, sic et Deus fecit mundum, et quod Paulus de membrorum unitate dixit, id intelligendum est etiam de universo mundo; quod si plus dedit honoris vili cuidam membro, hoc fecit, ne discordiæ dissidiaque in corpore orirentur. Fac abjectiorem despectioremque terram esse quam cælum, illa tamen plura possidet quam hoc, alit enim omnes, qui in ea ambulant, et ex ea sunt corpora. Cælum quoque plurima habet, ipsum enim multa nobis sole, luna atque sideribus largitur. Præterea contemptibilis est terra, quoniam conculcatur semper; si autem, inquit, in excelsum intuemini, quidquid in terra est, intelligetis; non autem Ethnicorum more, qui inter sexcenta deorum numina providentiam administrationemque mundi partiebantur, eamque non totam, sed imperfectam et litigiosam. Itaque ferunt Cererem telluri, Neptunum mari, Aëraque tempestatibus præesse; neque tantum Cererem solam dicunt telluris esse cultricem, verum et alia una cum ista finxerunt numina: Bacchum vitis monstratorem, oleæque Minervam inventricem, et alia numina arborum cultores appellant.

Hic vero nihil huiusmodi: *Videte, quis ostendit hæc omnia*, et adjungit: *Qui educit in numero mundum suum, et omnes ex*

nomine vocabit. Aquilas dicit: Qui educit in numero militiam eorum; Symmachus, In recensione, dicit; Theodotion: Qui educet juxta numerum virtutis eorum; sicut et David dicit: « Qui enumerat multitudinem stellarum et omnes eas ex nomine vocat¹ »; ut ostendat, non modo omnia fecisse, verum etiam firma ac stabilia cuncta conservare; hoc indicant illa verba: *Qui educit in numero mundum suum.* Et non dixit: *Qui educet*, sed: *Qui educit*, ut ostenderet sese semper et continuo educere. Hæc etiam addit verba: *Qui mirificus et admirabilis est*, ut semper eum videas, semperque mireris, aliud enim noctu, et aliud diu tibi ostendit. At semper eadem, aiunt, nihilque novi ac pulchri offert. Nonne admirabile tibi videtur in iisdem multiplicem semper ac pulchrum ordinem ipsum monstrare? Si enim omnia promiscue congesta, et hiems et æstas commixtæ essent, nonne facta ex sese putares omnia? Si te ad Dominum cognoscendum haud impellit mirificus omnium rerum ordo, quo minus contumacia tua! Quemadmodum mercatores venalia proponunt, sic etiam Deus posuit coram te mundum, ut fidem in ipsum rebus visibilibus emas.

Omnes, dicit, *ex nomine vocabit.* Idest, ejus dicto omnia audientia sunt. *A multa gloria tua*, non autem dixit: a multa tua scientia vel sapientia, verum ejus gloriam tantum est miratus; etenim gloria sapientiæ præstat. *A multa gloria tua*, dicit, namque iis omnibus, quos admiramur, gloriam inesse putamus. Quum de rege quodam loqueris, magna, inquis, est ipsi gloria, quamquam nec dignitatem ejus neque pulchritudinem omnino cognoscere potes, quia pulchritudo et dignitas et alia hujusmodi in se aliquid gloriæ habent; gloriæ vero nomen propius excellentiæ est, quam cæteræ appellationes et plurima simul complecti potest; magna est, dicimus, in admirabilibus gloria, tantaque, ut amplior cogitari nequeamus. *Et in robore fortitudinis suæ.* Non tantum in fortitudine dixit, verum etiam *in robore fortitudinis.*

Nihil te latuit, primo propter intellectus naturam et deinde etiam propter recordationes quotidie evenientes, id est, propter providentiam et propter ea, quæ ad Dei sapientiam pertinent. Noli dicere, quod nunc dico; num hæc a te, cum impius sis, cognosci possunt? Jam ab initio intellexit ille omnia, quoniam creator et scrutator cordium est, atque omnium, quæ existunt, administrator. Itaque si creaturæ, quas propter te fecit, ipsi sunt cordi, juxta illud: « Fecit cælum habitaculum ¹ », et si cælum domicilium fecit, quo magis terram? Si cælo ac terræ prospexi (dicit Deus), quo magis tibi, propter quem omnia facta fuerunt?

§ 27. *Quare dicis Jacob, et quid locutus es Israel? Abscondita est via mea a Domino, et Deus meus judicium meum abstulit et recessit.* Hic mihi videtur Deus afflictos vexatosque recreare et reficere voluisse, qui diutissime in captivitate fuerant, dicens: Haud sum procul a te, neque absconditæ sunt a me viæ tuæ, neque judicium tuum abstuli, prope sum ad juvandum te, venit et adest salus tua; non absconditæ a me erant viæ tuæ, sed peccata tua faciem meam te celabant, et propter iniquitates tuas jura tua negligebam. Quum enim dicebant: « Jejunium egimus, et tu non vidisti, humiliavimus nosmetipsos, et tu nescisti ² »; non ille ignorabat, immo vero perfecte cognoverat, sed despectui propter multas iniquitates eos habebat; quare de sapientia tantum loquitur, dicens: Perfecte omnia cognoscit et metitur, enumerat atque omnia ex nomine vocat. Nonne vos, inquit, scio et redimere possum? Sane omnia scio omnibusque provideo. Si cælum manibus meis mensus sum, nonne magis vobis providebo? Si terram propter vos velut nihil creavi, num vos juvare nequibo? Incolas ejus sicut locustas, principesque tamquam nihil præesse feci; cuiusnam egomet indigeam? Cuiam ergo me similem fecistis? Holocausta vestra non exprobravi, quia *et Libanus non sufficit ad succendendum, neque animalia sufficiunt ad holocaustum.* Nihil te celavi, nam omnia ab initio didicisti.

§ 28-31. *Et nunc nescis, et non audisti? Deus æternus, Deus, qui creavit terminos terræ.* Aquilas: Creat, inquit, terminos terræ; Symmachus ait: Creavit. Quare dicit hoc: *Et nunc nescis?* Quia, vel ipso rerum ordine, vel eo quod ego antea enarravissem omnia, cognoscendum tibi erat. Noli dicere, hoc me a diabolis didicisse. *Deus æternus*, hoc equidem solius Dei est, æternum esse et terminos terræ creasse, et quod sequitur: *Non esuriet, nec laborabit.* Aquilas dicit: Deficiet; Symmachus autem dicit: Non est defatigatus, nec laboravit. Aliqui interpretes hæc verba dicta censent propter (Hebræorum) vacillationes.¹ Angelos quoque constat non esurire, neque laborare; proindeque tu prius creatricem ejus didicisti potentiam, ex nihilo enim omnia fecit, et sapientiam et incomprehensibilem essentiam. *Nec est inventio sapientiæ ejus.* Aquilas dicit: Non est investigatio; Symmachus: Non est mensura sapientiæ ejus; Theodotion: Non est terminus sapientiæ ejus. Haud immerito dixit: *Qui dat esurientibus fortitudinem*; cæteri autem: Qui dat lasso virtutem. Non illud tantum Dei est, ipsum nihil indigere, verum etiam, quibus ipsi non opus est, aliis hæc impertiri. *Et non dolentibus mœrorem.* Illi impie malitiam quamdam naturæ adscribunt divinæ, in qua nihil mali est, sed unicuique juxta meritum reddit justum judicium. Quum ipse aliquem torquet, nunquam irascitur, et quum vexat, nihil ipsemet patitur; dum nos, cum aliquem torquemus, ipsi ex multa iracundia tabescimus.

Esurient enim juvenes, et laborabunt adolescentes, et electi infirmi erunt. Viden' Dominum eos vexasse? *Qui autem expectant Dominum, mutabunt fortitudinem, assument alas quasi aquilæ.* Hoc et in baptismo efficitur, nam juvenescunt, itemque renovantur qui hoc sancto digni sunt sacramento. *Qui expectant*, dicit; nonne

1. Codex noster obscura verba, forsitan amanuensis negligentia, hic habet quæ ad verbum interpretata sensum vanum imò intellecta difficilli-

mum lectoribus offerunt. Quæ Pater sanctus hic scripsit an vere intellexerimus, affirmare non audemus.

vides, quæ ac quanta virtus sit patientia? Nunquam ergo animo excidere, nunquam extimescere et spem abjicere, utcunque res se habeant, nunquam perturbari oportet, sed constanter resistere et patienter omnia perferre opus est. Fidei etiam quoque exemplum affert; si hæc aquilis renovatio erit, quæ fiet hominibus, quum illuminati baptisinate renovabuntur? *Current et non laborabunt, ambulabunt et non esurient.* Nonne vides, ex utraque parte Dei tum torquentis tum servantis splendescere potentiam?

CAPUT XLI.

§ 1. *Innovamini ad me insulæ.* Aquilas dicit: Obmutescite, et Symmachus: Silete. *Principes enim mutabunt fortitudinem*¹. Haud immerito dixit: *Innovamini ad me*, etenim nullo modo renovatio fieri potest, nisi a Deo, juxta illud: «Accedite ad eum, et illuminamini»². Sicut accedens ad solem illuminatur, ita etiam quicumque ad Deum accedit, quam maxime illustratur. Animadvertite, quæso, modum renovationis, vide baptimatis regenerationem, quæ ex rebus innovatis patet; quod alii dicunt: *Tacet insulæ, hoc est signum vocationis ad doctrinam. Appropinquent et loquantur simul, tunc judicium annuntient.* Quid significat, *judicium annuntient*? Judicium exercere, de iis quæ dicta fuerunt sententiam ferre. Futura antea annuntiat. Si quid enim dixissem, et ipse perficere non potuissem, tunc impotens eram non secus ac idola; quare jure meritoque dixit: *Et tunc annuntient*, scilicet, quum omnia perfecero.

§ 2, 3. *Quis suscitavit de Oriente justitiam?* De Cyro nonnulli hæc verba, et alii de Zorobabel dicta intelligunt; alii vero interpretes: Quis excitavit, inquiunt, ab Oriente justum? Hæc ultio est ab Oriente excitata. Num ex mea, dicit, urbe? Minime quidem, sed ex aliena regione barbaraque terra; quamobrem non modo nemo habitatorum, verum etiam ne unus quidem meorum obsecrat me. Ex hoc enim non Dei tantum misericordia, verum

1. Armenia versio sic habet: *Principes enim renovabuntur fortitudine.*

2. Ps. xxxiii. 6.

etiam ejus manifestatur potentia. Et optime dixit: *suscitavit*, nec fecit; qui enim omnia in posterum facere poterat in ipso et antea hæc potentia inerat, sed propter eorum iniquitates moratus est. Itaque et ejus indicat celeritatem, quum dicit: *Et vocavit eum ad pedes suos et ibit*. Idest, nihil obstaculi ac impedimenti erit. *Dabit in conspectu gentium, et reges obstupefaciet*. Numquam, inquit, testes rerum gestarum hostes vocare recuso, ut omnia fiant ac compleantur ita ut et ipsi mirentur hostes. *Et dabit in terram gladios eorum; et sicut stipulas proiectas arcus eorum: et persequetur eos, transibit in pace via pedum eius*. Viden' ipsum de suscitato ab Oriente justo locutum esse? Juxta vero Septuaginta de populo dicit, cui nemo impedimento erit.

§ 4. *Quis operatus est et fecit hæc? Vocavit eam qui vocat eam a generationum principio*. Hic Dei mos est ut, nova iniquitate patrata, priorum eventuum recordetur. Quos igitur putas esse hos eventus? Ægyptiorum, Abrahami, Sodomitarum, Diluvii. Nonne vides, tam ex suis quam ex alienis æquabiliter ultionem exigere? Ut salvam ac integram servet justitiam, et ne jus pereat, cum suos Deus, tum non suos eligit, horum peccata vel justitiam considerans. Et quum nonnunquam res majorum commemorat dicens: *Propter Abraham elegi vos*, nihil aliud ostendere vult, nisi ut superbiam deponant, Deoque non sibimetipsis rectitudinem tribuant. *Ego Deus primus, et in ea, quæ ventura sunt, ego sum*. Neminem eo fuisse priorem, compertum est, et neminem post eum futurum; id enim Dei maxime est, neminem antea fuisse, neque postea futurum, scilicet ipsum carentem principio esse ac sempiternum; namque hoc tantummodo immortalis æternitatis est.

§ 5-7. *Viderunt gentes et timuerunt, extrema terræ obstupuerunt, appropinquaverunt et accesserunt: unusquisque proximo suo auxiliabitur, et fratri suo*. Verbis, quæ antea dixit, reditum patefacit, ac deinde idola irridet; quamquam enim vires colligunt suas ac auxilium in bellis præbent, tamen inanis est ipsorum spes; quoniam lignea sunt idola, nihil ideo auxilii apud hæc inventuri sunt.

§ 8, 9. *Tu autem, Israel serve meus, Jacob quem elegi.* Aliquid scilicet affert iis solatii, quia non sunt tanquam qui suam in idolis spem ponunt; Deus enim est spes illorum, et non idola; nominibus majorum Israel et Jacob eos solatur. Vide potens auxilium! *Serve meus, quem elegi, semen Abrahæ, quem dilexi*, ita loquitur, ne tumentes illi sese efferant. Dilexi, inquit, Abraham. Quid hoc ipsis prodest? Ut æmulentur imitenturque illius virtutes. Etiam amoris signum est, quod dicit: « Quem adjuvi; ab extremis terræ et a longinquis vocavi te », id est, de mediis principibus. Et ne dicant: dum in nostra regione eramus, et templum exstabat in quo verus colebatur Deus, tunc ipse nos tradidit hostibus, nunc vero nos vocat ex aliena regione. Numquid hoc, inquit, sciemus? ¹ Utique dixit, hoc futurum est; nam aliquid huiusmodi nonnumquam vestrorum tempore maiorum factum est; eum enim adjuvi dum in Persarum regione versabatur, ubi quamquam captivus non erat, tamen afflictionibus gravissimis afficiebatur, et futura tamquam præsentia cernens, dixi: *servus es meus*. Nihil par est huic nobilitati! *Servus meus, dicit, quem elegi*. Non enim, dicit, (ut fit apud nos) argento (elegi) te; nam quod eligitur est præstantius, qui vero eligit majorem erga electum curam habet; cæteras, inquit, despexi gentes, teque unum *elegi*.

§ 10-14. *Ne timeas, dicit, quia ego tecum sum*; magnum hoc est solatium. *Ne decipias, quia ego Deus tuus, qui consolatus sum te et auxiliatus sum tibi, et custodivi te*. Præteritorum meminit Dominus beneficiorum; nonne tibi sunt prioris benevolentiae multa exempla? Ipsemet David dicit: « Numquid in æternum despiciat Dominus, et nunquam misereatur? »

Et custodivi te dextera mea iusta. Nonne immerito tibi auxiliatus sum, cum meus sis? Minime, sed iure; hæc enim meæ est dexteræ fidelis opera, ut numquam eos spernam, qui suppliciiis

1. Sic legimus in nostro codice,

2. Ps. LXXVI. 8.

cruciatibusque afficiuntur; ita ut, quum dextera mea sit justa, et vos profecto meo auxilio fruamini.

Ecce confundentur et erubescant omnes, qui pugnant adversum te; erunt quasi non sint, peribunt viri, qui contradicunt tibi; quia ego Dominus Deus tuus, apprehendens manum tuam. Etsi enim breves dies tui sint et tu vermis, tamen maximum Dei agnosce auxilium; noli instantes intueri ærumnas, omnipotentem vero intellige virtutem.

Ecce ego posui te quasi plaustrum trituranus novum, habens rostra serrantia. Alii autem mucronata dicunt. *Triturabis montes, et comminues colles.* Num vere montes et colles tritulari possunt? Multitudinem indicat militum. *Et tu exaltabis in Domino;* alii autem, *Laetaberis,* inquit, in Domino. Quid significat, *Lætari in Domino?* Nihil aliud, quam nec in divitiis, nec in victoriis læteris, sed in charitate Dei; ipse enim fuit tibi auxilio. *Lætabuntur egeni et pauperes, quærent aquas, et non erunt.* Hæc verba: *Quærent aquas, et non erunt,* possunt intelligi et hoc modo: Quærebant egeni aquas, et ipsis non erant. *Et lingua eorum siti aruit. Et non derelinquam eos, sed aperiam in supinis collibus flumina, et in medio camporum fontes; ponam desertum in stagna aquarum, et terram sitibundam in rivos aquarum. Et dabo in solitudinem cedrum et spinam, et myrtum, abietem, ulmum, et buxum simul; ut videant et sciant, quia manus Domini fecit hæc omnia.* Nonne vides, quæ sit Dei cura, qui non modo bona largitur, verum etiam patefacit seipsum esse donatorem; ne a sorte vel hominum industria res putentur, sed ut cognoscatur a divina providentia atque administratione hujusmodi orta esse beneficia. Est enim hominis poenis ac afflictionibus affici, et iterum commoda adipisci, Dei autem utriusque intelligere causam.

§ 20-22. *Juxta est judicium vestrum, dicit Dominus Deus; appropinquerunt consilia vestra,* scilicet, objurgationes idolorum. *Dicit rex Jacob. Appropinquent et annuncient vobis, quæ ventura sunt, aut priora, quæ erant; dicite, et apponemus sensum, et sciemus quæ*

sint priora, quæ mediâ, quæque novissima sunt. Propterea quod Judæos in captivitatem abductos idolorum victoriam putaretis, nunc igitur, inquit, judicabo vos; finis enim advenit, nam ego etsi pœnas adduxerim, tamen eas omnes antequam fierent prædixi; idola autem ad vos ne accedere quidem audent. Quare? Quia immobilia sunt. Non modo quæ futura sunt prædicere nequeunt sed ne se quidem movere; ego autem non modo annuntiavi ab initio, verum etiam viam ostendi, qua effugere poterant. Dicite igitur priora, si vero ne narrare quidem hæc potestis, quis confidere vobis poterit de futuris. Non est idolorum annuntiare quæ ventura sunt, neque dæmonum, a quibus facta sunt idola; Deus vero solus, qui prædicit, potest, quæ predixit, adimplere. Nunc vero ut confusione et pudore operiantur ministri, idola ac dæmones pœnis afficit.

§ 23-27. *Annuntiate priora et quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos, bene quoque aut male, si potestis, facite, et admiremur et videamus, unde estis vos, et unde sit opus vestrum, de terra abominationem elegerunt vos.* Sensem duplicem habent verba, cum præscientiam indicant tum beneficia suppliciaque, quæ solius Dei sunt opera et non dæmonum.

Diaboli, inquit, num possunt hæc patrare? Virtute sua, minime; sed tantummodo, permittente Deo, quædam facere possunt; ego quoque, si Deus sinit, aliquid perficere possum. Et qua de caussa hoc mireris, quod diabolus absque Dei potestate damno hominibus nunquam esse possit, quum nec subus nec canibus nocere potuerit, ut in Evangelio atque in Job didicimus?

Unde sitis vos, et unde opus vestrum; de terra abominationem elegerunt vos. Cur igitur hoc dicendum est? Satis enim est scire unde estis vos; nec iudicio nec electione opus est; ex terra eratis haud vero impuri eratis ex terra, sed impuri facti estis, natura enim non eratis contaminati. Confutata eorum imbecillitate, suam postea manifestat virtutem: *Ego, inquit, suscitavi ab austro Assyrium, et ab ortu solis Babylonensem; vocabuntur nomine meo,*

venient principes, et quasi lutum figuli conculcentur; idest, in reditu qui eos Babylone discedere nolunt. *Quis annuntiavit ab exordio ut sciamus; et futura, ut dicamus: Justus est?* Nisi annuntietis ab exordio, non expedit ut postea nuntietis quum ne aliorum quidem dicta intelligitis. Et forte aliquis dicet: Cur hæc omnia ad simulacra loqueris, propheta, et minime, quæ iis insunt, intelligis virtutes, illa quamvis annuntient ab exordio, tamen nunquam aliquid boni faciunt; hæc cretacea atque lignea, tamquam duces sunt hominum ad insitas virtutes et propheta cum materia tantum disceptat, non secus ac pueri, qui pleni pudore fugiunt. Quid igitur est nunc ad hoc dicendum? Prius scientiam incorporum ad posterius tempus pertinere; dum veteres omnes simulacra tantummodo adorabant. Et donec reprehensa non erant simulacra muta, in his nemo eas, quæ celatæ erant, virtutes cognoscere curabat; quapropter propheta adversus illa disceptat, quos deos existimabant, et sæpe sæpius istis exprobrat dicens: Accedant et annuntient. Si autem dæmones oporteret alloqui, ex iis quæ facta sunt eadem affirmare non dubitamus. Adorabant Judæi dæmones, eoque cultu, ut filios illis immolarent, et filias mactarent; adeo scelesti, ut ne filiorum quidem vitæ parcerent, patrium desererent Deum beneficum et misericordem, qui variis modis consulebat illis eosque adjuvabat, dæmones nocentes et non Deum largitorem munerum venerarentur et colerent. Videamus igitur, num dæmones ipsis profuere, quos multo magis venerabantur quam Deum? Nunquam profecto; immo vero eos prodiderunt, et a pœnis et suppliciis redimere non potuerunt. Et non modo in aliena regione, verum etiam nec domi eos adjuvarunt; nec a principio annuntiaverunt; quæque ipsimet prophetæ annuntiaverant, hæc falsa facere conabantur.

Historias, sis, ethnicorum narrabo. Exarsit olim bellum adversus Græcorum regionem, et Persæ, irruptione facta, permultis potiti sunt urbibus. Forsitan dicere potes, tunc temporis dæmones liberasse Græcos ab hostibus? Fabulas vero enarras et

garrulitates hominum effutis; nulla enim apparitione, sed consilio Themistoclis liberati sunt, qui classem ædificandam curavit. Ita servavit quidem suos, urbs tamen incensa fuit; non autem ita fecit Dominus Deus noster, qui centum et octoginta millia virorum in ictu oculi occidit. Ipsimet idolorum sacerdotes non illis culpæ tribuebant, quod negligentes fuissent in idola templorum, sed quod invicem sibi infesti fuissent, non pigritiæ causa in idola, sed propter eorum avaritiam quod invicem se percussissent ac cecidissent illos criminabantur. Quare igitur a principio non annuntiaverunt adventum Christi? Nunc vero cur nihil a principio annuntiant, sed cunctæ divinationes futurique prædictiones silentes conticescunt? Nonne sacerdotes idolorum, divinatores, augures et furiosi amplius inveniuntur? Plurimi sunt profecto. Num per hos semper ab omnibus malis servati sumus, atque vitam admodum pacificam degimus? Nulla prælia, nullum certamen, nihil huiusmodi est apud nos; ne divinationibus quidem opus est, talem quippe vivendi modum dedit nobis, ut etiam sine prædictione vitam tranquillam degere possimus; et vaticinia liquet propter quamdam benevolentiam Dei erga homines fuisse. Ergo quid vaticiniis opus est, quum nos tranquille sancteque vivimus? Vobis autem nihil huiusmodi;

Principium dabo Sion. Idest, sicut a principio erant, item et in reditu. *Et Jerusalem consolabor in via; nam de gentibus ecce nemo est.* Etenim nemo umquam eorum solatus est eam, quamobrem passus sum eam illuc adduci, ut gentium illarum idolorum discat imbecillitatem. Quomodo hic coram me deprecaris idola? Redi illuc ibique deprecare, postea intelliges, utrum quidpiam possint, necne; redi, secundum eorum cultum et religionem deprecare et postea eorum impotentiam experieris.

CAPUT XLII.

§ 1. *Jacob servus meus, assumam eum; Israel, electus meus, quem suscepit anima mea.* Sicut David sæpe sæpius Christum atque Salomonem exhibet, et quamvis de Salomone loqui videatur, tamen prophetiæ finis Christus est; ita et hic dicens Jacob et Israel de Filio sermonem facit. Nihil autem mirum; si enim homines appellantur dii et filii Dei, ita Deus Dei Filius appellatur homo et filius hominis. Etsi hujusmodi nomina celent prophetiam veluti aliquid occulti, tamen est nobis veritas cognoscenda; propterea quod ex horum gente nasciturus esset Christus, his nominibus modo illum occultat, modo manifestat. Quum dicit: *Assumam*, ejus humanitatem nos intelligere oportet, non autem divinitatem; divinitas enim nihil indiget. Itemque confirmari ab angelo, non secundum divinitatem, sed est secundum humanitatem intelligendum; cui enim sunt omnia, quomodo servi auxilio hic indigere potest secundum illud: « Omnia per eum creata factaque sunt? ¹ » Si omnia per eum constituta factaque sunt, quomodo ab angelo confirmabatur?

Dedi, inquit, *spiritum meum super eum.* Hoc maximæ Dei est caritatis indicium, ut per ipsum in nobis illa diffundatur, secundum quod dicit Apostolus: « Caritas Dei in cordibus nostris diffusa est ² ». Impossibile enim est, prius quam animi mündentur, hæc accipere dona; ut enim ille, qui ad exemplum tantum accepit Spiritum Sanctum, quo, ut fieret homo, non indigebat, sic etiam

1. Joan. i. 3.

2. Rom. v. 5.

omnes vult esse sanctos, ut digni templa ac domicilia esse Spiritus Sancti efficiantur.

Judicium gentibus proferet. Hæc verba interpretatione indigent; turpes enim scelestique erant veterum mores, filii obscena cum matribus patrabant, filiaeque cum patribus, alii alios trucidabant, per manus suorum interficiebantur, feram indolem ostendebant imo sæviorem quam ferarum, nunc autem non ita; oves enim et lupi simul requiescent, et pardus simul accubabit cum hædo, secundum illud: « Ex Sion exhibunt leges, et verbum Domini in Jerusalem¹ ».

Judicium gentibus proferet. Id est, judicabit eorum religiones. Duo igitur mirabilia facta sunt: a malo recesserunt et ad probitatem vitæ redierunt. Judæi igitur, quum semper leges præ oculis haberent perversitate sua a veritate recesserant; contra Ethnicis, quamvis animalibus brutis insipientiores essent, præstantissimas quidem divinarunt virtutes. Et merito quidem dixit, *proferet*, non vero, faciet; quod enim jampridem iudicatum sed absconditum erat, venit ille id manifestatum, secundum illud: « Ecce exiit qui seminat seminare² ». Cœlestem religionem, quæ verum Deum venerabatur ac prædicabat, tamquam excellentissimum donum ex paterno thesauro protulit et diffudit, quæ præstiosior tum omni auro est ac omnibus margaritis, tum coronis et purpuris regum; et coronam est nobis pollicitus regni cœlorum, extremum iudicium ostendit nobis, et quasi frænum timorem iudicii animis nostris iniecit; variis ac plurimis animos nostros exornavit virtutibus, impietates atque stimulos cupiditatum, quæ nos vexabant, omnino extinxit. Quæ ac quanta bona dedit! Non enim modo de iudicio futuro verba fecit, sed etiam præsentia manifestavit, quum de turri loquutus est, quæ cecidit et occidit multos, et de Pilato qui sacrificiis sanguinem miscuit. Neque enim futura tacuit in veteri testamento, neque in novo proxima occultavit, verum unicuique legislationi suam inesse virtutem ostendit.

1. Is. II. 3.

2. Luc. VIII. 5.

§ 2, 3. *Non clamabit neque dimittet.* His verbis ejus mansuetudinem manifestat: non violentia ac imperio, sed lenitate et tranquillitate omnes adipiscetur virtutes. Quid enim clamandum erat illi, qui has virtutes docuerat? Ex illis religionibus quæ homines ad superbiam sibi finxerunt, quænam perturbationes non ortæ sunt? Ille vero non ita, sed omnia tranquille et absque strepitu perfecit.

Calamum quassatum non conteret. Equidem maxime hoc mirum est, quod tot ac tantas virtutes tam pacifice coluerit, ut nemini fuerit taedio. Quum tam gravissimos ac severos mores prædicaverit, nemo umquam est taedio affectus neque avertit faciem suam ab eo. Animadvertite, quæso, quanta sit lenitatis virtus! In quo tandem hæc omnia perfecta sunt? In Judæis, illi enim erant calamus quassatus. Quæ certamina quæque cædes post eorum reditum commissa sunt, ita ut flumina sanguine redundarent, et cadavera montes operirent! Tum enim firma ac stabilis manet religio, quum nulla vis, nullumque acre atque grave imponitur vitæ hominum præceptum; tum denique ordo constituitur, quum discordia omnino abest.

Et linum fumigans non exstinguet, alii autem interpretes: Et linum, inquiunt, extenuatum non exstinguet; nonnulli lino leges intellexerunt, ac calamo populum.

§ 4. *Sed in veritate proferet judicium.* Cur dicit: *in veritate?* Quia ostensurus et reprehensurus erat hominum fallaciam; non modo enim rejiciebant veritatem, sed etiam cupiditatibus omnibus et vanitatibus pleni erant; quoniam ante illud tempus nemo unquam veritati studebat, verum omnes inania vanaque sequebantur. Sed aliud quoque potest intelligi: judicia et pænæ, secundum illud: « Nunc est judicium mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras, et ego exaltatus fuero ¹ ». Judicium magnum fit, hoc ipsemet vult Deus; si enim ille nollet, nemo staret contra eum, ut dixit quidam sapienter: « Quis dicet ei: Quid fecisti ²? » Itaque quam-

quam ille erat super omnia (Deus), leniter tamen ac mansuete respondebat, iudiciumque reddebat non modo nobis, verum etiam dæmoni scelesto, ne quis diceret, injuste illum fuisse damnatum; mors enim jure meritoque suo subigebat imperio homines, quoniam peccabant eosque tanquam criminosos arripiebat. Ipse quoque Christus ait: « Nunc iudicium est mundi¹ », idest, naturæ humanæ ultio. Omnes sotes reosque peccati existimasti; sed quomodo Filio Dei es ausus tuam vim audacter inferre, « Qui iniquitatem non fecit, neque dolus inventus est in ore suo?² » Qua igitur ratione, diabole, ut afficerent eum pœna (homines) incitasti? Utque ipsum intelligas incitatorem, audi: « Cum diabolus jam misisset in cor ut traderet eum Judas Simonis Iscariotæ³ ». Ipse molitus est, ipse scelus concepit ut eos ad interficiendum induceret Christum Deum. Si enim, diabole, quis a te peteret atque siscitaretur, cur interfecisti eum, quid in eo criminis invenisti, tu solus condemnareris ac pœnas solveres, cæteri autem salvi fierent. Jam ultio mundi facta est, innocens enim tamquam impius mortuus est, ut mortuos pœna mortis mulctatos vivificaret.

§ 4. *Sed in veritate proferet iudicium.* Non inutiliter nec vane de iudicio loquutus est, recte quidem dixit: *In veritate proferet*; etenim nullo tempore in veritate iudicium perficitur hominum, non tantum quia jura non servantur, verum etiam quia, etsi iudex nec corruptus pecunia sit aut largitione et iræ quoque expers sit atque inimicitiarum, sæpe ipsa quidem natura veritatem detegere haud valet, aut aliquid non intelligitur, aut testes desunt veridici; verumtamen illud tantummodo est verum iudicium, in quo Deus, qui æque dijudicat omnia, cordis nostri etiam recondita inspicit; cum omnia intelligat, neque jus quasdam ob animi perturbationes, aut propter odium, aut pro aliquo dicat; tanta in eo iudicio adest veritas, ut ipsi scelesti atque sotes jure

1. Joan. XII. 31.

3. Joan. XIII. 2.

2. Is. LIII. 9.

sese damnatos esse fateantur. Quid hoc verius iudicio? Neminem autem vestrum latet, scelestos suam laudquaquam fateri culpam nolle, verum ut eam abundant niti: horum nihil in illo iudicio, sed ipsi sibimetipsis sententiam dicunt. In hoc quoque mundo huiusmodi res accidere, Davide rege: « Ecce ego ipse, inquit, injuste egi, et hi oves quid fecerunt¹? » Neque dicas pœnis illum ad hæc dicenda coactum fuisse, ut qui cruciati sunt seque reos esse nesciunt, verberibus affecti peccati se insimulant. Non ita ille justus, sed, ceteris pœna mulctatis, cum solus punitionis expertus esset, in se pœnas assumebat dicens: Ego pastor injuste egi. Cain vero aiebat: « Major causa mea est, quam ut ego dimittar² »; et hoc antequam lueret pœnam. Adam vero abscondit se, ut latens iniquitatem suam apertam manifestamque faceret. Visne in gehenna quoque res huiusmodi inspicere? Quum dives audiret: « Quia recepisti bona³ », nec obstitit neque excusationem attulit. Nemo dicat iudicis timorem hoc effecisse, nam alios respondisse audacter et obstitisse novimus. Nonne idem iudex aderat? Nam cum propter unum coerceret talentum, adspice, quid respondet: « Sciebam, inquit, quia homo durus es⁴ ». O mansuetudinem, o tranquillitatem iudicis! Quæ perferebat verba: « Sciebam, ait, te durum esse hominem! Quem incenderent iudicem hæc verba? Illum tantum. Alibi quasi causam instituens dicit:⁵ » « Popule meus, quid tibi feci aut quem tibi dolorem attuli, responde⁶ ». Alibi quoque non recentia sed præterita quærit: « Quid culpæ, ait, invenere in me patres vestri?⁷ » Et cum jure meritoque Jonam accusaret, ait: « Tu pepercisti super cucurbitam, pro qua non laborasti super eam; Ego autem non parcam super Ninive civitate magna, in qua habitant plures, quam centum viginti millia hominum⁸ »? Nonne intelligis, ubicumque ipsum nobiscum causam instituisse? Imo etiam ne cum

1. II. Reg. xxiv. 17.

2. Gen. iv. 13.

3. Luc. xvi. 25.

4. Ibid. xix. 21.

5. Luc. xix. 21.

6. Mich. vi. 3.

7. Jer. ii. 5.

8. Jon. iv. 10, 11.

diabolo quidem dedignatus est causam instituere: « Animadvertistine, inquit, servum meum Job: cui nemo est similis ei in terra? ¹ » Est quidem homo sine crimine, verax, colens Deum. Illi quoque nobis considerandi sunt, quos in gehennam detrudi jubebit. Prius iudicium sedebit, deinde pœnam infligetur; ut cum ipsi contra nihil possint dicere, tunc pœnis mulcentur: sicut non habenti vestem nuptialem, et illis qui cibum ei non præbuerunt, vel illis qui aliquid hujusmodi patraverunt, factum est. Neque inconsulto, sed omnibus uno collectis loco, iudicium feret, et puniendis manifestabit magna cum mansuetudine, quemquem eorum pro criminibus suis jure meritoque cruciatibus mulctatum iri.

Splendebit et non conteretur. Fore enim crux prædicationis impedimentum putabatur; bene ergo dixit, *splendebit*; crux, quam brevi contritum iri sperabant, magnifice *splendebit*.

Donec ponat super terram iudicium. Et in nomine ejus gentes sperabunt. Viden' utilitatem futuri iudicii? Cum enim super terram prædicatio postremi iudicii facta est, nec iussa regum, nec minæ iudicium, neque spinæ, nec cruciatus, nec mors, nec qualiscumque astutia impedire hanc potuerunt, immo vero hæc causa fuit ut leges statutæ essent justæ in orbe terrarum. Licet idololatræ sint, quum his fruantur, gratiam christianorum consequentur, si non religionis causa, quæ ad Dei ducit cognitionem, tamen justas ob leges, quæ perversos eorum mores in melius mutaverunt, terramque a malis purgaverunt; sublata enim christianorum religione, perfecta pax omnino destruitur. Quot cessarunt peccata! Neque dicas: quam obcaussam non extincta omnino fuerunt mala? Nonne vides hæc minora impetu ac effectibus? Quot atque quam enormia impedita sunt adulteria! Qua inhumanitate ante hoc tempus homines erant! Quibus affecti erant calamitatibus! Neque dico, hæc te a scripturis didicisse, sed ab ipsis scriptoribus historiarum qui tot fabulas relulerunt. Quot fames ac pe-

stilentiae terrarumque motus! In furto etiam gloriabantur; si quis esset fur quærebatur tantum, et postea nihil dedecoris huic erat; audisti enim Mercurium insignem Deorum esse furem, Veneremque meretricem: hujusce rei testes quoque sunt feriae, quæ celebrabantur; in nomine eorum hisce temporibus quoque tibycines carmina parant. Non ita apud nos; nec de Deo, quod absit, verum etiam nec de Dei dilectis talis est fama. Verumtamen discere si vis, quanta apud veteres vis esset libidinum, ab idololatriis quære, et discere ab eis. Nunc etiam magi, dæmones, furentesque inter idolis servientes inveniuntur et inter Arabes ac Persas; hanc ob causam portionem vel parvam fermenti idololatriæ reliquit, ut hæc pudori esset suis ministris. Hoc quoque tempore, diebus festis, vultum vestibus pannuceis contegunt, et os velant fascinationis causa, nullaque repugnantia carne vescuntur canum, cum autem dæmon venit, insanum capillis passis prosternit quem tum inaudita tum impossibilia dicere cogit. Non ita omnino apud nos, hæc gentium sunt impudicitiae. Cur hæc recordor, dum scimus homines muliebri veste indutos per totam vagari urbem lasciviis indulgentes? Quid turpius hac infamia? Malum inspicere dæmonem; quamvis a principio peccavisset ideoque cecidisset, tamen usque nunc vestigium aliquod malitiæ suæ servare conatus est; antiquis temporibus tanta erat insania ut in canum faciem homines vertere putabant, verba linguamque mutabant: et si voce non crederes canem illum esse, cibus, aiebant, crede hunc esse canem; canis vocem emittere homo forsitan potest, sed quomodo canum appetere cibos? Seductis fascinatores naturam quoque mutare posse videbantur, illi vero non intelligebant in hominis corpore dæmonem esse aliquem inhabitantem qui canis vultus monstrabat, hujus vocem imitabatur cujus cibus specie tantum edebat. Atque hanc Deus noster omnino prohibuit licentiam: tunc vero adimpletum est illud: *In nomine ejus gentes sperabunt*, hoc est Christi. Viden' etiam apud gentes res hujusmodi evenisse? Cur ergo nobis non credendum est in eum qui hos nobis mores concessit?

Quid sibi vult: *In nomine ejus sperabunt?* Illo tempore nomen tantum ejus faciet quod ipse operatus est: cum Christum invocabis, et sese dæmones in fugam dabunt, quomodo in nomen ejus non credes? Nec putandum est illum in præsentiarum mirabilia ostendere, verum etiam cæteris arrham vitæ immortalis dedisse iisdem modis quibus nobis mirabilia monstravit.

§ 5. *Sic dicit Dominus Deus, qui fecit cælum et defixit illud.* Alii dicunt: Qui firmat fornices; Symmachus ait: Qui firmavit. Et quid est: *Qui defixit?* Liquidam fortasse aliquam firmavit naturam? Aliquid simile hoc significare videtur. In superiore enim parte fornicem duxit propter liquidam aquarum naturam, ne in partem defluerent inferiorem; cum enim levissimæ et tenuissimæ sint tamquam fumus, firmavit eas durasque effecit. Iterum: *defixit*, scilicet cum terra conjunxit, ne declinans caderet; quod enim figitur cum aliquo figitur; ex ipso verbo compertum est; et hoc modo non gyrum significat nec figuram rotundam. *Qui firmavit terram, et quæ in ea.* Quomodo natura quidem tenuis pondera montium magnorum atque excelsorum ferre potest? Cur continuo aqua perculsa non dissolvitur? Aut cur semper flammis correpta ignem non concipit? Induruit tamen tamquam lapis atque etiam plus quam lapis; Deus enim fuit, *Qui firmavit eam, et quæ in ea*, præcipue homines, ut intelligas eorum fortitudinem a Deo esse; etenim nisi divina illos providentia protexisset, a principio hominum sublatum omnino genus fuisset. Quot calamitates! quot miseræ! Quare ait propheta: «A Deo auxilium meum¹». Quot mærores! Quæ animi fluctuationes! Quæ mæstitia! Quot naufragia! Nam etsi corpus non dissolveretur, spiritus tamen, cum hoc pondus mæroris atque tristitiæ tollere non posset, evolavisset. Cum tot sint dolores ac miseræ, ille non derelinquit; sæpe recedit, ut intelligas, cum non deserit neque abit, opus potentiæ suæ esse. Animalia animadvertamus: quot calamitates! Quot mala laboresque! Tamen non dissolvuntur; quare

1. Ps. cxx. 2.

Paulus quoque ait: « Quis ad hoc satis?¹ » Et iterum: « Qui solatium in omnibus miseriis nobis præbet² ». Si cælum nobis adjumento non esset, cætera non satis nobis essent ad perferendas calamitates. *Et qui dat spirationem populo, qui super eam, et spiritum calcantibus eam.* Ecce aliud: animarum est curator, idest Dei providentia omnia conservantur. Quædam enim sunt corpora animata, quædam vero animæ expertia: cum pulchrum atque visibile cœlorum corpus adspicis, ne credas illud animatum esse, sicut Græcorum effutiunt fabulæ, ac omnia quæ sunt, existunt durantque haudquaquam expertia esse animæ. Item cum terram conspicias, ne animatam istam quoque credas ex eo quod existit et durat: item et aquam. Ecce cælum atque terra, alterum superius est, altera vero inferior, ecce quæ sunt animata, quæque carent anima; nam Deus animam hominibus dedit, nequaquam tamen cœlo aut terræ aut aquis; pecudibus vero animam sensitivam sed irrationabilem; constat enim, ipsum esse animarum rationabilium atque sensibilibium creatorem. In hominibus vero nihil est discriminis inter spiritum atque animam, sed hæc duo nomina idem significant, ut corpus et caro, ut homo et animal rationabile.

§ 6, 7. *Ego Dominus Deus.* Viden' nullum aliud nomen rectius ac verius Deo convenire quam Dominum? *Vocavi te in justitia.* Scilicet Filium; nemo enim alius vocatus est ut humani generis sit in justitia. *Et tenebo dexteram tuam, et confortabo te.* Iterum et hic Filii ostendit incarnationem, neque hoc asserere dubito. *Dedi te, inquit, in testamentum generis et in lucem gentium.* Nonnulli dicunt: In pactum. Quid est pactum? Aut quonam modo? Ut legem adimpleret. *Et in lucem gentium.* Viden' gentes quoque a prophetis vocatas esse? *Ad aperiendum oculos cæcorum.* Et hic duabus erat opus rebus, luce scilicet atque sanis oculis, et utrumque ipse efficit; quemadmodum in cæco operatus est, sese enim ostendit, oculosque illius aperuit, et dixit; « Credis in Filium Dei? Quis est, ait, hic ut in eum credam?³ » Ostendit se neque dissimulavit,

1. II. Cor. II. 16.

2. Ibid. I. 4.

3. Joan. IX. 35, 36, 38.

« Ego sum », respondens. Et paralytico dixit: « Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat ¹ ». *Ad educendum de vinculis vinctos.* Hoc autem iudicis erat, nam catenis tam diu homines vincti erant. *Et de domo carceris, et sedentes in tenebris.* Iterum errorem reprehendit simulacrorum. Satanias enim firmis catenis humanam naturam devinxerat, nigro erroris nimbo frontem obduxerat, atris stultitiæ nebulis obcæcaverat mentem, quemadmodum dictum est: « Inania eorum consilia fuere, atque ignorantia obscurata corda eorum ² ». Causam vidisti tenebrarum? Noli imitari eos qui in tenebris sedent, nam ex eorum mente, ait, procedunt tenebræ. Fac jure dictum, his ex mente tenebras processisse, sed undenam Judæis? « Ex eo quod suam quærentes justitiam, justitiæ Dei non obtemperarunt. ³ » Nemo ab altero disce-re sed magister esse cupit; pudet illum aliquid ab altero accipere, ideoque nihil habet. Hoc affecti sunt vitio Judæi atque Ethnici. Utrique religionis voluerunt inventores esse; et tanta fuit hæc mala voluntas, ut stare nequirent, sed vincti atque proni tamquam in horrendo carcere considerent.

§ 8. *Ego sum Dominus Deus; hoc meum est nomen.* Itaque cum Filius eodem appelletur nomine, nonne vere Dominus est? « Unus est, inquit, Dominus Jesus Christus ⁴ ». Animadvertite, quæso, primum nomen Domini dictum esse: apud nos autem cum aliqui domini appellantur, nunquam proprie hoc nomen ipsis convenit; sed ad Deum vere pertinet appellatio hæc, namque vere est Dominus. *Gloriam, inquit, meam alteri non dabo.* Hoc est; nomen meum a simulacris sejungam. Et hoc reapse in adventu Jesu Christi (Domini nostri) factum est; etenim nemo amplius invocatur nomina idolorum, verum tantum nomen Domini (nostri) Jesu Christi. Præterea de hominibus etiam locutum esse potest intelligi, quia homines sunt Dei gloria, secundum illud Apostoli: « Vir quidem non debet

1. Joan v. 14.

2. Rom. i. 21.

3. Rom. x. 3.

4. I. Cor. viii. 6.

velare caput suum, quoniam imago et gloria Dei est¹ »; sicut effigies cujusdam imago est, ita et homo (est imago) Dei. Statuam, dicit, eam ornatissimam, munitissimam, decentissimam pulcherrimamque, opus manuum mearum nunquam dæmonibus tradam. Videntur necessarium Christi adventum fuisse?

§ 9. *Quæ a principio, ecce venerunt, et nova, quæ ego annuntio; et antequam annuntientur, manifestata sunt vobis.* Hic loquitur de antiquis, quæ abrogatæ sunt, legibus; ergo tempus novi erat Testamenti, quod nuntiare oportebat atque credibilia reddere quæ postea futura erant; quemadmodum prima adimpleta fuerunt ita et altera erant adimplenda. Multa in primo legimus scripta ad alterum respicientia quæ vere adimpleta sunt, de bellis scilicet, de virtutibus, et de aliis plurimis, secundum prophetias, « Imber, inquit, non veniet² » et non est effusus; Stirpem, dixit, eligam tuam, et possidebit terram; et hoc factum est; et rursus: « Ecce servitute oppriment eos, atque tormentabunt quadrigenos annos³ », hoc etiam factum est; et alio loco dicit: « Erit mihi populus proprius in regnum et in sacerdotium⁴ »; aliaque plura sunt quæ diximus quæque dicemus, ex quibus perspicuum erit, alterum in primo exordium habuisse.

§ 10. *Laudate Dominum cantico novo.* Alii dicunt: Cantate: *Principatus enim ejus glorificatur in excelsis, et nomen ejus a summitate terræ.* Quid autem indicat *canticum novum*? Non juxta morem veterum neque juxta leges judaicas, sed in Spiritu Sancto. Omnia enim, quæ ex gratia oriuntur, nova sunt et virtus nova, sic etiam et canticum esse novum necesse erat. Neque ideo plus honoris vel laudis datur Deo, divina enim natura nullo indiget; sed, contra, qui ita Deum colunt, bonis actibus magis ad Deum accedere possunt; quapropter dixit Jesus Christus: « Et Pater tales quærit, qui adorent eum in spiritu et veritate⁵ ».

1. I. Cor. xi. 7.

2. III. Reg. xvii. 1.

3. Gen. xv. 13.

4. Exod. xix. 5.

5. Joan. ix. 23.

Principatus ejus in excelsis, ne quis dubitet ipsum indigere alicuius. *Regnum ejus, inquit, glorificatur in excelsis*. Vestris omnino non indigebat, imo etiam neque angelicarum virtutum laudibus; etenim antequam essent istæ, nullo indigebat. Scimus angelos incessabili voce clamantes: « Sanctus, Sanctus, Sanctus ¹ », et quosdam « Gloria Deo in excelsis, et pax in terra ² »; et cherubim magna voce: « Gloria Domini benedicta est e loco suo ³ », et alias plurimas audivimus laudes multaque cantica: « Benedicite ei angeli atque archangeli ⁴ »; tamen nullo modo horum indiget. Et bene dixit: *Principatus ejus in excelsis*. Visne regnum videre Dei? Introduc in cœlum oculos tuos, et ibi sexcentos inspicies angelos, mille cernes archangelos, seraphim qui adsunt, cherubim qui ejus circumdant thronum igneum; omnes reverentes atque trementes videbis. Hic vero ita non manifestatur principatus Dei, non tantum propter infirmitatem naturæ nec quia magnum est discrimen inter homines et angelos, verum quia homines eodem modo ei servire, quo utuntur mirabilissimæ illæ naturæ, non possunt. Quod si magno, cum rex apparet, terrore afficitur plebs, quo major erit terror supremæ majestatis? Sicut enim cum aliquis ad regiam aulam accedit, mortem minasque ibi cernit, omnesque muneribus suis apud regem fungentes; ita et ibi militiæ angelorum idem faciunt. Præterea plurima sunt, quæ ab hac servitute incolas terrarum prohibent; cœlestes, contra, nihil aliud faciunt, nisi semper Deum laudant eumque intuentur, juxta illud: « Videte ne contemnatis unum ex his pusillis, dico enim vobis, quia angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est ⁵ ». Etiam ipsi Christo serviebant angeli, « Ecce accesserunt, dicit, angeli et ministrabant ei ⁶ ». Ne tantum cogites ipsum alapis percussum aliaque plurima passum esse, verum etiam recordare quod ipse dicebat: « Regnum

1. Is. vi. 3.

2. Luc. ii. 14.

3. Paral. xvi. 27.

4. Ps. cii. 20.

5. Matt. xviii. 10.

6. Ibid. iv. 11.

meum non est de hoc mundo¹ ». En vide, quam conveniens sit hæc vox cum prophetæ verbis: *Principatus ejus in excelsis*. Idem quoque et ipse Nabuchodonosor confessus est: « Regnum ejus regnum sempiternum, et principatus ejus in cœlis est, et quidquid vult, facit in cœlis et in terra² ». Item in Evangelio scriptum est, « Pater noster, qui es in cœlis, glorificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua, sicut in cœlo et in terra³ ».

Principatus ejus in excelsis glorificatur, nomen ejus a summitate terræ. Illi magis quam homines timent Deum atque videntur; quo magis cognoscunt eo magis timent eum; nulla est apud eos contumacia, neque inobedientia vel desidia, quia « Fortes sunt virtute, atque faciunt verba ejus⁴ ». Viden' magnum eorum esse timorem? Qui nullam pœnam subeunt, vide qua formidine afficiuntur. Si ipsimet Seraphim eum non audent conspicerere, quomodo nos ipsum scrutari volumus? Quemadmodum in hac terra quo magis intuemur solis radios, eo magis recedere cogimur; sic etiam quo propius contemplamur Christum, eo magis nos illum timere oportet. Viden', quomodo ipse glorificatus est in monte? Ejus discipuli conterriti sunt et animis conciderunt. Prophetæ sæpe non obtemperabant Deo, Angeli autem nunquam hoc fecerunt. Cur autem? Magni timoris causa. *Glorificatur nomen ejus a summitate terræ*, his verbis annuntiat quod per totam terram futurum erat, secundum illud: « In omnem terram exivit sonus eorum⁵ ».

Qui descendunt navibus in mare, et navigant illud, insulæ et habitatores earum. Viden' in omnem terram prædicationis sonum prodiisse? Sed forsitan aliquis dicet: Num qui continentem terram incolunt prædicatione carebunt; nam et David dicit: « Ipsi vident opera Domini, et mirabilia ejus in profundo? ⁶ » Nihil huic contra dicendum est; etenim his multa quidem ad cognitionem

1. Joan. xviii. 36.

2. Dan. iii. 100.

3. Matt. vi. 9.

4. Ps. cii. 20.

5. Ibid. xviii. 5.

6. Ibid. cvi. 24.

divinæ scientiæ largitus est Deus; verum illos magis quam hos oportet intentos ad virtutem esse, propterea quod mare terribile summopere eorum animos perturbare potest; vident enim semper fluctus agitados ac minaces, semperque mortem et umbras adspiciunt.

11-24.¹ *Lætare, desertum et vici ejus, villæ et habitatores Cedar.* Desertum vicique nunquam lætantur, sed Scripturæ Sacræ solent quum misericordiam facturus est Deus, nuntium lætitiæ etiam inanimatis afferre. *Dominus Deus virtutum egredietur et conteret bellum; suscitabit zelum, et clamabit super inimicos suos cum fortitudine.* Propter benevolentiam visit populum suum eumque liberavit a captivitate, non iam propter redemptorum merita. *Tacui, num et semper tacebo et sustinebo? Sicut pariens patienter egi, erumpam et arefaciam simul; et ponam flumina in insulas, et paludes siccabo.* Aquilas et Symmachus dicunt: Portum siccabo. Viden' Dominum palam ostendere sese suppliciis afficere scelestos noluisse, ideoque tot doloribus, dicit, sum excruciat, sicut pariens. Licet enim non ad Deum pertineat mœror vel dolor, tamen hoc manifestat, sese unquam pœnis homines mulctare nolle neque illos contemnere.

Et ponam flumina in deserta et paludes siccabo. Id est: tollam e medio sortes vel vim hostium, et si horum vires fregero, reducam vos in regionem vestram. *Et adducam cæcos in via quam nesciunt.* Viden' maximam Dei potentiam, qui tortores torquet, cruciatos in quietem adducit; quod quidem factum est, quum a captivitate redierunt. Sed hæc prophetia Ethnicis convenientius assignanda est quam Hebræis, quia addit propheta: *Adducam cæcos in via, quam nesciunt;* et profecto ignorabant viam, quia cæci erant; sed *Faciam eis tenebras in lucem,* dicit, *et prava in directum.* Iterum alia dicit mirabilia, nam tenebræ mutatæ sunt in lucem, et tristitiæ in lætitiā. *Hæc verba faciam et non derelinquām eos.* Donabo et docebo et servabo; postquam hæc acceperimus munera a Deo, confidere ipsius manu

oportet nos, ne iterum in præterita mala recidamus. *Ipsi vero conversi sunt retrorsum.* Quare non a principio? Ut alii ingrederentur.

Confundamini confusione, qui confiditis super sculptilibus. Semper quidem sed præcipue post adventum Christi, qui manifestavit eorum impotentiam. *Surdi, audite; et cæci, suspicite ut videatis.* Non corporum erat surditas et cæcitas sed animarum; surditas enim corporis haud multum potest nocere nobis, sed sæpe causa est nobis prudentiæ, juxta illud: « Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum¹ »; animarum autem surditas, semper privat bonis.

Et quis est surdus nisi pueri mei, et cæci nisi qui dominantur eorum. Judæi quidem erant surdi et cæci. Dicit « Qui habet aures audiendi, audiat² » et alio loco: « Beati oculi qui vident et aures quæ audiunt³ ». Itaque compertum est, eos (Judæos) fuisse surdos et non audivisse, cæcos et non vidisse, quia adjungit: *Cæci fuerunt pueri Dei.* Non enim eo tantum tempore obcæcati sunt, sed multo antea obcæcati erant, etenim addit; *Vidistis sæpe, et non custodistis.* Utrum semel an bis? *Sæpe vidistis et non custodistis.*

Dominus Deus cogitavit, ut magnificaret laudem et justificaret. Hoc semper vult Deus, vos autem noluistis, immo, contra, rapinis atque blasphemiiis intenti eratis. *Et fuit verbum vastatum atque direptum.* Cæteri autem non verbum sed populum dicunt. *Laqueus enim in cubilibus ubique.* Propterea quod ipsi rapinis dediti erant, ideo et ipsi in direptionem venerunt.

Quis est in vobis, qui hæc auribus percipiat aut exaudiat in futura? Quis dedit in direptionem Jacob et Israel vastantibus eum? Nonne Deus cui peccaverunt ei et noluerunt in viis illius ambulare, neque audire legem ejus? Viden' palam ostendere seipsum sedulo alios punire, sese autem a nullo torqueri.

¹ 1. Ps. xxxvii. 18. ² Matt. xiii. 16.

³ 2. Marc. iv. 8.

CAPUT XLIII.

§ 1-9. *Et nunc sic dicit Dominus Deus qui fecit te, Jacob, et qui formavit te, Israel: Noli timere, quoniam redemi te: vocari te nomine tuo. Meus es tu. Et si transieris per ignem, non combureris, flamma non exuret te: Quia ego Dominus Deus tuus, sanctus Israel, salvator tuus.* Nunc igitur non modo a malis liberari conemur, verum etiam semper proximos esse Deo nitamur. Etenim licet quidam omnibus ærumnis atque afflictionibus careat; si longe a Dei auxilio absit, hoc pejus est omnibus ærumnis. Sacra Scriptura etiam multa nobis præbet hujusmodi exempla: Pueri in fornace magis quam qui extra fornacem erant, maxima lætitia afficiebantur; dum contra rex quoque una cum exercitibus animo angebatur. Præterea et ipsi Judæi, quum Apostolos in vincula injecerunt, magis quam Apostoli conturbabantur. Ea est natura virtutis, ut etiam in angoribus absque turbamento suos servet cultores; mala autem huius sunt naturæ, ut etiam in summa pace scelestos conturbent. Quemadmodum veris suaves ac vivificæ auræ nihil pro sunt corpori febris laboranti; sic etiam animis nostris nihil prodest, quamvis careant ærumnis, si intus multorum peccatorum pondere illi premantur. *Ego sum Dominus Deus, sanctus Israel.* Vide, quomodo suam potentiam atque voluntatem ostendit! Quid indicant hæc verba: *Ego sum Sanctus Israel*, nisi gloriam suam, ob quam hunc populum elegerat, qui suus omnino erat? *Feci commutationem tuam Ægyptum*; cæteri autem interpretes, Redemptionem pro te, dicunt. *Et Soenem pro te*: id est, percutiam eos et destruam propter

supplicia, quibus te affecerunt. *Noli timere, quoniam tecum sum.* Nihil quidem est par huic consolationi; hoc etiam discipulis pollicitus est (Jesus Christus), dicens: « Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi¹ ».

Ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni: Adduc; et africo: Noli prohibere: adduc filios meos de terra longinqua, et filias meas a terminis terræ. In gloria enim mea creari illum, et plasmari eum, et feci illum. Id est, mea gloria erit eorum congregatio; ego, dicit, glorior; sicut dicit Apostolus: « abundet in gloriam Domini nostri Jesu Christi »; tum enim aliis de causis tum præcipue propter meam gloriam non relinquam vos in regione aliena. *Et eduxi populum cæcum, et oculi sunt cæci similiter, et surdi qui aures habent,* de principibus hic loquitur qui obcæcati sunt.

Omnes gentes congregatæ sunt simul, et convenient principes ex eis. Quis annuntiabit hæc? Aut quæ a principio sunt, quis annuntiabit vobis? Nemo profecto poterit unquam annuntiare ea, id est, quæ illis quæque eventura sunt vobis. Vobis quidem annuntio et vestra et aliorum, his autem ne sua quidem. Igitur quis hæc omnia nuntiare poterit? *Adducant testes suos, ut fit in judicio, Et justificentur.* Si jus suum ostendere et justitiam loqui poterunt, ego inquisitionem non timeo neque prætermitto; *adducant testes suos,* si quos habent, vel homines, uti sunt prophetæ et vos qui pœnas passi estis, vel libros, in quibus jam antea locutus sum multa et adimplevi. Vide illum leniter et nunquam violenter jura ostendere! Nunc igitur postquam reprehenderit inimicos, ad Hæbræos sermonem vertit.

§ 10-13. *Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus Deus.* Nonne vere, quæ prænuntiavi, postea adimplevi? Quamquam ego, dicit Deus, dignus ac fidelis testis sum mihimetipsi, tamen vos etiam estote mihi testes. Vide Deum quam sæpissime ostendere (sua) jura! Quoties dicit in Evangelio: « Ego sum qui testimo-

1. Matt. xxviii. 20.

nium perhibeo de me ipso ¹», et « Testimonium meum est verum ² »; et « Pater meus testimonium perhibet de me ³ » et Joannes; sicut et hic dicit: *Puer meus quem elegi*, quoniam et prophetam appellat testem; et hoc, dicit, propter vestram salutem loquor: *Ut sciatis et credatis et intelligatis*. Viden' semper fidem sapientiæ antepone?

Et intelligatis, quia ego sum. Ante me non fuit alius Deus; et post me non erit. Quid ergo de Filio dicendum est? Noli putare genitum quoque non esse Deum, qui vero creatus est, Deus esse non potest. Viden' semper et ubique æternitatem ejus ac potentiam creatricem ob oculos nostros ponere. Quemadmodum enim initio carere indicium divinitatis nobis præbuit, sic etiam una cum creatrice virtute manifestavit ejus præscientiam. Hujusmodi signis atque exemplis ostendit nobis Deum.

Ego Deus, et non est præter me salvator. Nullo modo, dicit, vos me precati estis neque mihi persuasistis ut servator vester essem, sed mea sponte volui libertatem vestram. Et ne hanc quidem fortuito factam esse existimes: ipse, dicit, prænuntiavi, et postea adimplevi; quia *Ego annuntiavi et salvavi, exprobravi, et non est in vobis (Deus) alienus*. Palam scilicet *exprobravi*: ubi sunt Dii, quibus immolabatis et sacrificia offerebatis; ne diceratis: sua sponte ac consulto nihil annuntiaverunt idola. *Exprobravi*, dicit Deus, nihilominus annuntiare nihil potuerunt. Ego autem, quum exprobravit mihi Assyrius, subito potentiam meam manifestavi.

§ 12-21. *Vos mei testes, et ego Dominus Deus; usque a principio, et non est qui de manibus meis eruat. Faciam, et quis avertet illud?... Viden' potentiam super omnes potentias? Viden' imperium omnibus dominationibus præstans? Propter vos mittam in Babylonem; hoc est, propter vos eos cruciabo. Ego Dominus sanctus vester qui vobis manifestavi regem Israel, specie quidem*

1. Joan. viii. 18.

3. Joan. viii. 18.

2. Ibid. viii. 14.

Zorobabel, re autem Christum indicat. *Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam.* Priora miracula in eorum memoriam redigit, ut posterioribus fidem faciat. *Et in aquis torrentibus semita*, id est in procelloso pelago quod assiduis ventis æstuat. Miraculum autem duplex est, tum in aquis tum in hoc mari, quod fluctibus semper mugientibus imminet, viam dedisse. *Sed simul obdormierunt et non resurgent.* Quamvis tot figuras præ oculis habuerint Egyptios scilicet et mare, tamen de mercede in dubio erant.

Nolite meminisse priorum; en ego facio nova, ponam in deserto viam et in inaquoso flumina. Tunc enim pelagus scidi undasque ut murum erexi; et nunc in inaquoso flumina percurrere sinam. Viæ tamen in deserto et flumina in inaquoso primum metaphrice liberationem populi a Babylonica captivitate indicant, deinde reapse doctrinam Christi, juxta illud: « Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ ¹ ». Vide in utroque imo in omnibus tribus Dei potentiam?

§ 22-25. *Non quidem nunc vocavi te, Jacob, neque te laborare feci Israel:* scilicet ab antiquo ac longo abhinc tempore quum sacrificia non erant. Ne, cum a captivitate redirent, in sacrificiis dumtaxat salutem suam autumantes, cæteras virtutes negligerent, eum vide ex ipsorum animis hanc evellentem opinionem non solum peccantes corripiendo sed etiam bonos tuendo ne unquam in eandem culpam labantur. « Et Libanus, inquit, non sufficit ad conburendum ² », et item: « Numquid manducabo carnes tauro-
rum, aut sanguinem hircorum potabo ³? » Viden' hic quoque illum ex iis etiam quæ superius dixit ipsos omnino certiores facere? Nonne in principio dilexi te, dum nondum sacrificia exstabant?

Nec laborare te feci, Israel, non attulisti mihi oves holocausti tui, neque in victimis tuis glorificasti me, nec servisti mihi in hostiis. Propterea quod ipsi sibi gloriæ hæc tribuebant, dicit: si priora legis, disces sine victimis me te vocavisse; a recentibus in-

1. Johan. vii. 38. 3. Ps. xlix. 13.

2. Is. xl. 16,

telliges absque hostiis me te liberavisse. *Nec laborem tibi præbui in thure*; ac si ab ultimis oris mihi thus attulissent. *Non emisti mihi argento thymiana*, alii vero, calamum, dicunt, aromaticum, *et adipem victimarum tuarum concupivi, sed custodiri te in peccatis tuis et in iniquitatibus tuis*. Hoc est, etsi in peccatis et in iniquitatibus dies tuos consumeris, verumtamen defensionem meam a te non abstuli. Et mihi videtur his verbis tempus, quo in Ægypto versabantur, innuisse.

Ego sum, ipse qui deleo iniquitates tuas, et peccatorum tuorum propter me non recordabor. Non tantum dicit: pœnas tuas lenio, sed *peccatorum tuorum non recordabor*. Tu etiam si non vis in aliquem odium habere, eadem die non verbis tantum, sed ex animo noli culpæ alicujus reminisci; non enim tantum injuriis peccatorum est parcendum, sed etiam ira ab animo tuo est omnino repellenda.

§ 26-28. *Tu vero memento, et judicemur simul, dic tu iniquitates tuas primus*. Viden' illum tribunal erigere jureque triumphum manifestare? Sicut superius dixit: hæc aut illa facite, « Judicate pupillo, justifyate viduam et venite et arguamur¹ », et imprimis modum docet quo vincere potest, postea in jus vocat; similiter et hic. *Tu vero memento, inquit, et judicemur simul*. Quare dicit: *tu vero memento*? Ut beneficiorum magnitudinem intelligant; nam qui aliquem diligit, hunc manifestare cupit qui sibi cordi est, ut sive dilectus beneficiorum memor est, sive illorum non reminiscitur, saltem intelligat a quibusnam peccatis sit liberatus. Noli, inquit, cum animo tuo unquam cogitare me ingredi tecum in judicium ut te condemnem, sed ut aperiā tibi quam te diligo. Non manifesto peccata tua, sed hæc ipse enarra, tunc cognosces quæ vulnera sanavi. Propter hoc dico, *tu vero memento*, ut iustifices teipsum, et ad hoc satis est ut, quin verba faciam, ipse confitearis.

Patres vestri primi peccaverunt, et principes vestri inique egerunt in me. Numquid nunc non adsunt peccata? Nonne nunc

defecistis a me? *Et contaminaverunt principes sanctitatem meam, et ego tradidi eos ad interitum.* Quidam, dicunt: in anathema, et Hebraicus, Asserm Jacob, ait, hoc est: in anathema Jacob et Israel in contaminationem; alii, in blasphemiam, dicunt. Viden' omnia opera tua mendacia esse? Quid significat illud: *Patres vestri imprimis peccaverunt?* Ego tacebam, vos autem initium fecistis. *Dic iniquitates tuas primus;* noli morari, noli expectare sermonem meum; sicut et alius dixit: « Justus in responsione prius est accusator sui¹ ». En semper nos cogit ut lucrum acquiramus, quod tum justo prodest tum peccatori. Cur peccata tua celas; quæ manifestanda sunt aut hic aut illic? Si res ita est, hic manifestare iuvat, ut ea expellere possis. Cur mortem propter Deum horres, si, conclamatum est, necesse est mori? Si ita est, melius est propter Deum mori. Cur divitiis inhæres quæ etiam nobis invitis relinquendæ sunt? Si hoc est verum, sponte eas relinquamus. Cur gloriam ceteraque hujusmodi concupiscis? Nonne omnia hæc a te discedent? Nonne Deus hæc nullius momenti a te exigit? Cur non de pietate laboras, cum scias semper mala sustinenda esse? Et nos invicem sic dicimus: quid interest mea, nonne tibi gratias ago, si hoc me propter fecisti? Nonne opus erat id facere? Non ita tamen Deus; nam si a natura aliquid mali tibi superveniat tuque ipsius causa patienter feras, etiam pro his meritis gratias tibi refert.

1. Prov. xviii. 17.

CAPUT XLIV.

§ 1-2. *Et nunc audi, Jacob serve meus, et Israel quem elegi.* His verbis palam facit sese custodem eorum, causam vero principiumque pœnarum suarum ipsosmet esse; nam amicum dilectum electumque non inutiliter nec abque corrigendi hunc voluntate pœnis tradebat. *Sic dicit Dominus qui fecit te formavitque ab utero matris tuæ.* Et hic aliud beneficium in memoriam revocat; non enim vult generationem operam naturæ sed suam censi, juxta illud: « Opera manuum tuarum ne despicias¹ ».

§ 3. *Noli timere, serve meus, Jacob, et Israel quem elegi. Effundam enim aquas super sitientem et fluentes super aridam.* Fontes, qui in deserto emanaverunt, commemorat; sicut enim, vobis sitientibus, rivos scatere volui, nunc etiam a mœroribus vos liberabo. *Ponam spiritum meum super natum tuum.* Alii dicunt: Effundam; id est voluntatem meam, amorem meum ac benedictionem meam super natum tuum effundam ita ut beneficia mea a generationibus in generationes transeant.

§ 4-5. *Et germinabunt uti herbæ irriguæ, et quasi salices juxta aquas. Iste dicit: Dei sum.* Magnum est familiarem Dei esse et in numerum suorum referri. *Et iste animum sumet in nomine Jacob.* Symmachus clarius dicit: vocabitur in nomine Jacob. *Et alius scribet manu sua: Dei sum; et animum sumet in nomine Israel.* Sed Aquilas non hæc dicit sed Imitabitur; Symmachus: Parabit se; Theodotion: Se finget. Nam qui dicit:

Dei sum, hic se fingit in nomine Jacob, quod interpretatur mendax, quia et iste decipiet inimicos suos. Multi enim gentium cum viderunt opera Dei quæ in Persarum regione pro Judæis facta sunt, cum his exire et in Israel regionem venire cupiebant; hoc interpretes ostendebant dicentes: imitabitur vel se finget in nomine Jacob.

§ 6-20. *Hæc dicit Dominus Deus rex Israel, et qui eruit eum Deus Sabaoth: Ego primus et ego post hæc: præter me non est alius Deus. Quis sicut ego; et nemo iuxta me; adstet, vocet, præparet, manifestet et annuntiet ex quo feci hominem.* Vide non magna quæsisisse, sed *ex quo hominem feci*; hoc tantum dic. Non jubeo, ait, de primis temporibus neque de supernis potentiis verba ipsum facere.

Vos enim eratis testes mei, numquid est alius Deus præter me? Et tunc jam non audiverunt, qui formabant vana inutiliaque sculpebant, omnes vani facientes desideria sua quæ non proderunt ipsis. Viden' ab hominibus esse eorum originem? *Omnes unde facti sunt, exaruerunt.* Rursus omnimodam idolorum insensibilitatem manifestat, sculptilia irridens mordacibus incessit dictis moraturque tantum ut dicat quomodo sculptilia hæc facta fuerunt. *Quoniam faber lignarius instrumenta sua acuit, securim cudit hisque formavit.* Reliqua quæ sequuntur ad dedecus fabricatorum numerat. *Nescierunt in corde suo neque meminerunt, dimidium lignum succensisse igni et coxisse super eo panes ac super ejus prunas carnes assas fuisse, residuo autem imaginem fecisse.* Ne ergo imaginem eiusque pulchritudinem intuearis, sed potius sic meditare: Ubi est dimidia ejus pars quam succenderunt, quæ ad calefaciendum et ad eorum indigentiam data est? Accensa et in cinerem conversa est. Atque simul verba calefactorum exponit irridens: *Suave mihi quia calefactus sum et vidi ignem.*

Residuum autem in Deum sculptum fecit et adorat et dicit: Deus meus es tu: nescierunt sapere quia obscurati sunt ne videant oculis suis; scitote quia cinis est cor eorum; videte, non dicetis,

quia mendacium est in dextera mea. Aquilas ait: Neque dicet: numquid mendacium sit in dextera mea? Viden', quis est accusationum sensus?

§ 21-23. *Memento horum Jacob et Israel, quoniam servus meus es tu; ne obliviscaris mei.* Nihil aliud dicit nisi quod homo postulat. *En delevi veluti nubem iniquitates tuas et quasi caliginem peccata tua.* Facilitatem enim suam manifestat. *Delevi peccata tua,* inquit, *revertere ad me, et redimam te.* Viden' non dumtaxat in beneficiis Dei nobis fiduciam esse oportere, sed etiam opus esse reverti ac rogare? *Revertere ad me,* inquit, nam non æquum facis cum dicis: non audeo, quia iguominie plenus sum. *Delevi iniquitates tuas.* Excusationis afferre causas, est semper murus, obex, impedimentum et pudor. *Scito quia cor eorum cinis est:* tum adorantium, tum eorum quæ adorantur. *Et non est mendacium in dextera mea;* scilicet: cum opus quod illis perficiendum est magnum sit ac eorum excedens vires, ideo auxiliarius ego et protector sum et fortitudo. *Lætamini, cæli, terra gaudeat et tuba canite fundamenta terræ, clamate, montes, lætitiā, colles saltusque omnes, quoniam misertus est Deus Israel.* Sicut enim dicit: « Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat¹ », vel: « Omnis creatura ingemiscit et parturit² »; item hic in signum ipsorum cum Deo reconciliationis multa in partem lætitiæ suæ assumit.

Ego sum Dominus qui compleo omnia, extendi cælum solus et firmavi terram. Cogunt, inquit, eum, ut maxima quæque manifestet. *Etenim, quis est qui impediat?* Aquilas: Quis est mecum qui contemnat? Non dico: quis puniet, vel quis auxiliarius esse potest? Quamvis hoc multo facilius sit, tamen ex hoc virtutem potentiæ meæ patefacio.

§ 24-28. *Sic dicit Dominus qui redemit te, et formavit te ex utero; ego sum Dominus qui compleo omnia, extendi cælum solus.* Ubique enim præ ceteris creationem proponit, ut potentiā manifestet

1. Rom. viii. 19.

2. Rom viii. 22.

sollicitudinemque suam, imo affirmat contra ipsum certare nefas esse; non enim creasset nisi quoque servare potuisset. Nam si in principio absque ulla coactione atque sine alicuius merito creavit, multo magis etiam post creationem conservabit. Quoniam non creando nemini præbebatur murmurationis occasio, creaturas autem doloribus tradere compluribus nefas videbatur, ideo maximus inter prophetas aiebat: « Forsan dicent: ideo callide eduxisti eos e regione Ægyptiorum ut interficeres in deserto et deleres e terra¹ ».

Ego sum Dominus qui compleo omnia. Et quæ vestra sunt quæque inimicorum. Nolite putare alium esse Deum. *Ego solus extendi cælum et solus terram firmavi.* Iterum de creaturis nobilissimis loquitur quæ sunt præcipuæ inter cæteras. Intellige eum ex visibilibus et non ex invisibilibus nos certiores facere velle. *Firmavi terram* inquit, *et quis potest delere?* Hoc magnæ est indicium potentiae; ipse aliquid potest facere, quod nemo destruere potest, et non tantum destruere sed ne hoc quidem cogitare: nemo enim non tantum hoc destruere valet sed ne bonus quidem est cogitandi. *Dissipabo signa pytonum.* Symmachus ait, mendacium. Hoc quidem est mirum, quod ipse faciat, eoque modo ut nemo, quod factum est, in nihilum redigere possit. Fac me nec cælum fecisse neque terram firmasse, tamen, quod magnum ab omnibus putabatur, hoc delevi potentiamque tyranni coercui: non enim dicta tantum pytonis dissipavi sed etiam vaticinationem ex corde eorum abstuli. En magna potentia atque fortitudo inexpugnabilis! *Avertam sapientes retrorsum, et consilium eorum stultum faciam:* ut manifestet se sapientiæ consiliique esse Dominum. *Et statui verbum servi mei.* Potentiæ est signum, delere quæ sunt alienorum et quæ servi sui sunt complere. Si dumtaxat destruere posset, forsitan dixissent hoc solummodo facere posse, si autem quæ sunt alienorum destruat et quæ suorum sunt firmet, patet ipsius perfectam esse potentiam nulloque indigere. *Et consilium angelorum suorum pro-*

1. Exod. xxxii. 12.

babit. Illic vaticinia, quæ cito destruit; hic autem nedum prophetias annuntiat sed etiam earum impletionem. Mihi hic angelos ipse homines appellare videtur.

Qui dico Jerusalem: ædificaberis, et civitatibus Judææ: ædificabimini, qui dico abyssis: Desolabimini. Symmachus: Quid dico terræ: Desolaberis, quasi abyssus; et flumina tua arefaciam. Sive de his vere loquitur, potens est Deus ut hæc faciat; sive multitudinem bellorum innuit, et hoc quidem convenit.

Qui dico Cyro ut sapiat. Aquilas, dicit: Qui dico Cyro, invasori meo. Symmachus ac Theodotion: Pastori meo juxta horum versionem. *Et omnem voluntatem meam complet.* Hoc quoque magnitudinem potentiæ Dei manifestat; qui enim nunquam in eum speraverant neque ipsum quidem cognoverant, in iis quodcumque vult assequitur. Nam Deus ejus mentem movebat ut ipsius jussu captivos dimitteret; sicut omnes quoque prophetæ discessionem, exitum populi, opera quæ magnis miraculis gerebantur, prædixerant. Liberare enim captivum misericordiæ videbatur signum; sed coram Deo, quem ille honorare nesciebat neque magnis colere sacrificiis, hoc non erat misericordiæ signum, sed summæ ipsius indicium potentiæ, quæ regis animum movebat. Sicut adduxit Babylonenses tradiditque illorum manibus Hebræos, ita hæc quoque nunc agebat. Num libertatem ejus abstulit, et mentem viri convertit? Nequaquam, libertatem nunquam abstulit, sed ad hoc impulit illius libertatem. Interdum enim Deus movet homines ad bonum, nunquam vero ad malum; et modo malitia eorum bonum aliquod efficit, ipse autem ex malis operibus que ab iis geruntur aliquod bonum educit, sicut ex Babylonensibus ex Judæis atque ex aliis plurimis patet.

CAPUT XLV.

§ 1-3. *Sic dicit Dominus Christo meo Cyro cujus apprehendit dexteram.* Patet Deum eum unxisse, quapropter Christum suum appellat; ex illa unctione unctionem patefacit. Aquilas dicit: Oleo uncto. Alii autem: Christo suo. Cæteros enim reges ipse non unxit, nec hunc quasi justum nunc manifestat, sed ad ædificationem urbis rem ita perficere voluit ideoque ipsum Christum suum nominat; præterea quia mitissimus cæterorum regum erat Cyrus. Imo loquens de rege Babylonis dicit hunc ab ipso potestatem accepisse, nam servum suum eum appellat dicens: « Nabuchodonosor servus meus ¹ ». Assyrios quoque ipse tales effecit: « Væ Assyriis, virga iræ furorisque meæ in manibus eorum ² ». Iterum: « Populo meo præcipiam ³ ». Viden', quomodo sibi conciliabat reges gentium? De Antioco enim ita loquitur dicens, Deum illum suscitasse: « Ecce ego suscitabo, inquit, pastorem stultum vasaque pastoralia ⁴ ». Sic manifestat imperium suum ubique extendi, quamquam reges imperio ipsius non obediunt. Quare ita agit? Nos latet, sibi ipsi dumtaxat hoc notum est, ejus providentiam ignoramus.

Obedient ante faciem ejus gentes; et aperiām coram eo januas et urbes non claudentur, conteram portas æreas et dabo tibi thesauros invisibiles, ut scias quia ego Dominus sum qui roco nomen tuum, Deus Israel, propter servum meum Jacob. Viden', quot munera

1. Jer. xxvii. 6.

2. Is. x. 5.

3. Is. x. 6.

4. Zach. xi. 15.

populo largitur? Cum aspicias plagas quibus Pharaonem affecit, ne injustitiam putes ex parte Dei; ab Aegypto enim facili modo populum liberare cupiebat, Aegyptius tamen noluit. Deum noluisse istum plagis afficere, ex iis quæ prius fecit est manifestum. Misit enim ad regem Aegyptiorum, qui diceret. « Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi deserto ¹ ». Quum præceptum istud haud difficile esset, nonne libenter huic erat obsequendum? Non dixit: in regione tua sacrificent mihi; quia tunc respondebas: hoc impossibile est, nostris enim utimur sacerdotibus atque nemini licet novam legem in regionem nostram inducere. Non dixit: in longinquum locum veniant; tres dumtaxat otii dies petiit. Quod si etiam omnino in libertatem eos vindicaturus fuisset, hoc quidem non erat injustum, cum diu illi tibi, Aegyptie, sine mercede serviissent. Non ita tamen; tres solummodo exiguntur dies, illeque renuit. Nonne te potentiam meam timere vel patientia mea non abuti oportebat? Persa non ita in sententia sua perstitit; simulatque audivit, confestim eos dimisit, celeriterque captivos reddidit. A quonam hoc audivit vel apprehendit? Licet in regione Persarum jam exstarent divinæ potentiae documenta, dico tamen: Dei exhortatione. Nec dicat Pharao se non monitum fuisse: præcepta Dei audivit, et nihilominus induratum est cor ejus. Quare Deus Moysem præmisit? Nonne ad regem hortandum ut populum dimitteret? Ille vero noluit; Persa, contra, statim ac audivit, protinus præcepto obsecutus est.

§ 4-6. *Propter Jacob vocavi te nomine meo; hoc est, nomine Christi mei. Item hic una cum promissione Hebræis plagam quoque annuntiat. Tu, dicit, non cognovisti me, quia ego sum Dominus, et non est amplius præter me Deus. Ego enim ita effeci ut inimicus inimicis tuis et amicus essem amicis tuis; nam re-ditum tuum nolentibus me inimicum manifestavi; Cyro autem, qui obsecutus est mihi, meam ostendi amicitiam.*

Ego Dominus, et non est alius præter me. Ne aliquem ex

multis autement adversarii eum esse, sed unum tantum et omnipotentem, propterea addit: *Ut sciant hi qui ab ortu solis et qui ab occidente, quoniam præter me non est alius*. Viden' eum cæteris quoque gentibus providere magnaue illis ostendere beneficia ut, quamvis in domum suam redeant, erroribus aliquando sublatis, veritate duce, ad cœleste regnum perveniant.

Ego, solus, sum Deus, et præter me non est alius. Optime noverant eum esse Deum, sed solum esse Deum hoc ignorabant, quod Judæi jam didicerant: « Dominus Deus noster; Deus unus est¹ ». Pariter cognoverant non tantum Judæorum sed simul totius orbis terrarum Deum unum esse. *Ego Dominus Deus et non est amplius*.

§ 7-8. *Ego sum Dominus qui constitui lucem et feci tenebras; faciens pacem et creans mala*. Viden' nullum admittere alium creatorem. Sicut alio loco dicit: Quis enim fecit surdum et mutum? *Creans vero mala*, de bellis dicit, nam nullum in se malum Deus fecit aut facturus erit. Retributiones quasdam et ultiones mala appellat; nihilque esse in se malum, patet ex eo quod interdum ultiones et pœnæ in solatia mutantur.

Lætetur cælum desuper, et nubes pluant justitiam. Iterum quædam pollicitur futura post reditum ac si res creatæ eorum beneficiis gauderent; quod etiam, si cui placet, de Christi doctrina potest intelligi. Væ non tantum illi qui creatorem accusat suum, sed væ etiam contra hunc loquenti aut illi qui de rebus quidem futuris a Deo rationem postulat. *Ego creavi te*, quare ergo a me auxilium non postulas? Si ego noluissem, tu non esses. Ex quo patet, existentiam a Dei bonitate procedere.

§ 9-11. *Numquid dicet lutum figulo, cur moraris? Cur non facis? Et opus: nec manus habes?* Hæc loquitur cum illis, qui patientiam Dei accusant dicentes: hoc Deo faciendum erat, illud omittendum. Nullum est magis impium verbum quam legem judici imponere atque legislatorem naturæ humana mente dijudicare; exemplo

parvo in re magna utitur, figulus enim non est conditor luti, sed formæ ejus dumtaxat est auctor et in quantum potest; Deus autem non tantum formæ tuæ sed etiam materiæ, qua creatus es, auctor est. Nam lutum non esse sed formam dumtaxat a figulo accipit, huic tamen nec obsistit neque adversatur; contra, tu, qui omnino a Deo conditus fuisti, pro tribunali sedens in jus Deum vocas. Lutum non adversatur, neque enim verbum neque os habet; nonne tu resistis propterea quod donum linguæ ab eo accepisti? Dono contra largitorem uteris ad bellum cum eo gerendum? Cur non causas memoras, quibus te bellare contra Deum non licet? Non ideo verbis intelligentiaque te donavit, ut his privilegiis ei obsistas, sed ut eum glorifices ipsique benedicas; non ut eum dijudices neque cum ipso contendas. Linguam accepisti ad eius exaltationem, mentemque ad gratias agendas et ad fidem; ut in Ecclesiastico legimus: Sponte linguam tibi dedi; causam etiam patefacit dicens: Ut ipsi benedicas gloriasque ejus narres. Lutum est sermone omnino expers; creatorem si agnosceres, te luto viliorum esse et loquela carentem intelligeres.

Quia autem in eo erat ut liberaret illos, et optime sciebat eos ipsi male dicturos esse propter præterita tempora quibus afflictiones passi erant, juxta illud: « Mei autem pene moti sunt pedes¹ », et iterum: « Dixi quomodo agnovit Deus, aut si est scientia in excelso? Ecce ipsi peccatores sunt et abundantes in sæculo obtinuerunt divitias² », et item: « Quare iratus es nobis iste, jam septuagesimus annus est?³ », multosque hujusmodi verbis eum accusaturos esse, ideo ora eorum obstruit dicens: *Numquid dicit lutum figulo?* Vide opportunitatem temporis, scilicet, dum libertatem jamjam accepturi erant. Ne crederent Deum opus perfecturum non posse, ideo hæc verba in medium affert. Etenim si dum hisce verbis utebatur in afflictionibus adhuc relictus essent,

1. Ps. lxxii. 2. Ps. lxxii. 3. Zach. i. 12.

2. Ps. idem 11, 12.

existimare poterant, eum propterea quod illos a pœnis liberare non posset, his decipere verbis. Ille autem tempore liberationis os eorum obstruit, ut derelictionem illam investigabilis inscrutabilisque sapientiæ opus esse cognoscerent, et nemini licere accusare neque male dicere aut inquirere. Cum adversariis ex aratione verba sumens loquitur: « Numquid tota die arabit arans? ¹ » Cum illis autem, quibus nulla spes erat in liberatione, similitudine luti figulique utitur. Nescitis, inquit, omnia hæc jam me fecisse ad doctrinam vestram; omnia prædicebam et vos non audiebatis; quod si non audivistis nec vosmetipsos pœna mulctavistis, vos non me de crimine accusate.

Neque solum inter te ac Deum, illud interest discrimen quod est inter lutum ac figulum; figulus enim non est creator luti, sed formæ dumtaxat, imo vero, alter alteri proximus est, tum enim lutum tum figulus creaturæ sunt; creator tuus autem est increatus, tuque creatura ejus. Et quia maximum est inter te et Deum discrimen, ideo dicit: *Numquid dicet lutum figulo: cur moraris? Cur non facis? Aut opus dicit: nec habes manus? Numquid creatura creatori respondebit suo?* Nec cum lutum sit neque cum vasum factum fuerit, respondebit ita: si, me lutum esse melius erat, quare me finxisti, aut si me fictum melius erat, cur me esse lutum passus es? Hoc a multis philosophis impudentibus dicitur, qui derisui sunt omnibus et opprobrio habentur; hi enim immensam Dei sapientiam mente sua scrutari volunt, ideoque repelluntur ac odio afficiuntur propter nugatorios sermones quos quotidie inutiliter mutare non desinunt dicentes: Si bonum erat creare, cur non a principio? Si malum, quare et postea? Quid aliud respondendum erit, nisi illud: *Numquid dicet lutum figulo, aut creatura creatori suo?* Ille enim solus tum omnia cognoscit tum tempus quo operari oportet. Si bonum est, dicunt, operari, cur non quotidie operatur? Nonne tu nunc Deo legem imponas? O superbiam atque miseriam vermis, terræ ac cineris! A natura tam inef-

fabili tamque investigabili impudenter rationem petit, puerorum more dissolutorum et garrulorum qui quum consilio careant virum sapientem molestia afficiunt. Quod propheta dixit non magnum imo nihil est.

Væ qui dicit patri suo, cur me genuisti? Et matri quare me parturivisti? Etiam hoc, ut quæ prius dixit, in exemplum assumit. Numquid licet alicui dicere patri suo: cur me genuisti? Aut matri suæ: quare me parturis? Etenim si illud est insani hoc multo magis est dementis. Naturam non accusas de crimine, et me, qui naturæ sum Dominus, cur insimulare de culpa audes. Cur, dicis, Deus creavit homines? Ubi est generatio juxta naturæ leges, ibi et patri et matri copiosæ sunt molestiæ, has quidem non quæris; contra, in me jus dicis. Quare de generatione deque partu hic loquutus est? Ut sibimetipsi utramque parentum dispositionem assumat, seque horum causam simulque Deum misericordem patefaciat. Nam aliquando dixit: « Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se¹ », rursus: « Quis est ex vobis quem si petierit filius suus panem numquid lapidem porriget ei? ² » Præterea in hoc ipso libro inferius: « Sin autem horum (fœtum uteri sui) oblita fuerit mulier, ego tamen non obliviscar tui. ³ » Cura maxima parentes utuntur, qua major inveniri non potest, providentia tamen Dei longe huic præstat. Idem hic manifestat, scilicet, seipsum quasi matrem quæ parturivit, curam suorum gerere; et quasi patrem omnia providere ac disponere atque omnium esse causam.

Sic dicit Dominus Israel, qui ventura fecit. Aquilas dicit: Eversor ejus. Symmachus: Redemptor ejus. *Interrogate me de filiis meis et de filiabus meis et de operibus manuum mearum. mandate mihi.* Licetne patrem reposci pro filiis, aut creatorem pro creaturis? Nunquam et nullo pacto providere ac curare potestis melius quam ego possum. Nolite quæ a necessitate naturæ pro-

1. Ps. cii. 13.

3. Is. xlix. 15.

2. Matt. vii. 9.

cedunt inquirere, sed potius quæ a beneficiis meis oriuntur dijudicate. In generatione quidem non totum meritum patris est, quia hoc naturæ quidem est opus, sed ad me totum pertinet, nam a meo beneficio procedit generatio. Si quid meriti patri tribuitur, multo maius meum est meritum, quia patres media tantummodo fuerunt, ego vero omnium revera sum causa.

Hæc dicit Dominus, qui ventura fecit. Bene dixit: *ventura*, scilicet, futura; nam non præterita tantum considerare oportet. Hoc solummodo satis erat ad vos redarguendos, quod ex nihilo ad vitam vocati essetis, sapientiaque mea hanc vitam adepti essetis. Numquid non diligam vos, inquit? Sed non est satis tantum diligere. Numquid nesciam curam agere vestri? Ut cognoscamus scientiam eius qua omnibus providet, hoc induxit exemplum; sicut etiam patrem et matrem nominat ut de sua dilectione certiores nos faciat. Nemo est qui dicat: nequeo curam gerere, diligere scio sed nolo; sed omnes dicunt: diligo et curo. Et mihi ille videtur sic dicere; sicut filius nihil matri dicere potest, etsi in dolore ex utero veniat ad lucem, sic et vobis nihil dicendum est.

Postea præterita enumerat: *Ego feci terram, et hominem super eam creavi ego.* Vide terram altricem atque hujus creationem ante cætera; *terram* enim dicens omnia ostendit bona, illa enim mensa est parata, vestis, cibus.

§ 12. *Ego manu mea firmavi cælum, ego omnibus stellis mandavi.* Aquilas vero et Symmachus dicunt: Omnibus potentiis earum (stellarum) mandavi. Theodotion: Omnibus virtutibus ejus mandavi. Hoc autem in signum curæ suæ atque providentiæ. Fac creationem ad providentiam non pertinere, nonne tamen providentiæ non tribuetis tot bona parata? Patri habendæ sunt gratiæ quod genuerit, etiamsi nullam nati curam postea habeat, nemo illum accusat si generare cupiat, sed ipse sua utitur potestate; leges enim civiles in hoc dominum constituunt eum operandi quidquid vult sine metu pœnarum, pignus enim est ipsi fidele, naturales sunt curæ eius atque amor. Hoc fretus patri om-

nimodam potestatem dedi; nec hoc tantum feci, terram vero, cœlum et stellas addidi. Hæc forsitan pro omnibus sunt, peculiaria etiam videmus.

§ 13-17. *Ego, dicit, suscitabo eum cum justitia regem.* Mihi vero videtur simul cum creaturis naturam universam indicare; sed de sua sollicitudine loquens illo tempore Judaicam gentem tantum designat. *Ego suscitabo eum cum justitia regem.* Aut de Zorobabel dicit, aut de rege Cyro. *Ipsæ ædificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei convertet, non cum pretio.* Alii dicunt: Non commutationibus, neque muneribus. Ut cognoscas a Deo hoc esse præceptum, *Dixit, ait, Dominus.* Domino loquenti credendum est, quia Dominus est. Alii vero affirmant hoc dictum esse de Christo; nihil impedit quominus hoc admittamus. *Ipsæ ædificabit civitatem meam,* Ecclesiam scilicet. *Suscitare eum cum justitia.* Ipse enim ita Ecclesiam constituit, ut hæc suam potestatem ostenderet non multitudine ministrorum, neque legibus atramento scriptis neque rebus externis. Quo alio modo igitur? *Justitia;* nihil enim similis est justitiæ. Ideo eos qui suæ potestati subjiuntur non vi detinet, sed voluntate ipsorum; nihil mali fecit, nemini damnum intulit. *Omnes viæ illius rectæ,* ne quis accuset eum de datis legibus. *Et captivitatem populi mei convertet, non pretio, neque muneribus.* Id est: « Nolite possidere aurum et argentum¹ ».

Laboravit Ægyptus. Alii vero dicunt: Flumen Aegyptiorum et negotiatio Aetiopum. Jure labores appellat res mundanas atque sollicitudines, sicut alius propheta perturbationes hæc appellat: « Frustra, dicit, perturbatur, cumulat, nescitque cui hoc colligat² ». Negotiatio vero dolor est, laboresque vani sunt secundum illud: « Hanc occupationem pessimam dedit ut occuparentur et colligerent, universa enim vanitas et afflictio spiritus.³ » Postea vero dicit: *Et Sabaim viri excelsi ad te transibunt, et tui erunt servi, et post te sequentur.* Sabaim Æthiopibus finitimi

1. Matt. x. 9.

3. Eccl. i. 13.

2. Ps. xxxviii. 7.

sunt, etenim ipsi quoque novam per eunuchum prædicationem acceperunt.

Vincti manicis, et transibunt ad te, et adorabunt te, in te orabunt. Omnes quidem magno errore vincti erant, præcipue Ægyptii Æthiopesque et his finitimi Sabaim. Postea causam, qua venturi erant, dicit: *Quoniam in te Deus est*, secundum illud: « Ego in Patre, et Pater in me¹ ». Alii vero hæc verba: *In te Deus est*, de Jerusalem dicta putant; si res ita se habet, non sensus mutatur, ex ea enim ortus est Dominus et Deus. Cæteri autem interpretes nullam afferunt causam, sed dicunt: Sed etiam in te fortis. Symmachus tantum dicit: In te enim Deus est, et non est absque te Deus, Deus in Deo. Patet Patrem in Filio esse, sicut et ipse dicit: « Ego in Patre, et Pater in me est² ». Cœcitatem etiam innuit Judæorum. *Tu es Deus, et nesciebamus, Deus Salvator Israel.* Aquilas non dicit: *Tu es Deus, et nesciebamus*; sed: Tu es Deus invisibilis. Symmachus et Theodotion dicunt: Absconditus. Quomodo autem absconditus est? Manifestus enim est creatione sua atque providentia creaturarum, qua has conservat, quapropter verba quæ sequuntur providentiam ejus ostendunt: *Deus Israel*, dicit, *Salvator. Confundentur, et erubescunt omnes adversarii eorum, et ambulabunt in confusione. Innovamini ad me, insulæ.* Aquilas dicit: Confundentur, imo erubescunt omnes simul, abierunt cum confusione ad opera fabrilia. Symmachus dicit: Confusus fuit: Theodotion: Ipsi omnes simul. Alii vero interpretes idolorum fabricatores de multis accusant; hæc forte de mercatoribus Ægyptiis ac Æthiopibus dicta sunt. Septuaginta vero gentium innovationem indicant, et lætantur simul in salute Israel. Postea mare terramque vocat; cum enim dicit: *Ipsulæ*, hæc ostendit. *Innovamini*, dicit, *ad me, insulæ, Israel enim salvabitur in Domino salute æterna, non confundentur, neque erubescunt usque in æternum.* A pueritia enim virtutes colent optimas.

1. Joan. xiv. 12,

2. Joan. xiv. 12.

§ 18-19. *Hæc dicit Dominus, qui fecit cælos, iste Deus qui ostendit terram, et fecit eam.* Vide cum aliquid magni dicturus est, non Domini nomen ipsum exprimere, quamquam hoc etiam dignum est atque fidele, verum etiam, quoniam ipse tenet omnia ac regit nihilque suæ potestati adversari potest, de virtute ejus loqui. *Iste Deus qui ostendit terram.* Vide, terram non esse et creatam postea ab illo fuisse; hoc enim indicant verba: *Qui ostendit terram et fecit eam.* Non solum dixit materiam creasse, verum etiam formas et collocationem, incomposita enim erat terra et invisibilis, informis, indecora, circumdantibus ac operientibus eam aquis. *Ipse Deus qui ostendit terram.* Numquid dividit, sicut Græci impudici fecerunt nonnullos deorum infernos appellantes aliosque cœlestes? Unus, dicit, est Deus totius mundi; hujusmodi autem est virtus eius in terra, ut omnia visibilia testimonium de ipso præbeant. Nec hoc satis, sed talis est ut nemo de eo loqui digne, nec intelligere illum possit. Aquilas et Theodotion dicunt: *Haec dicit Dominus, qui firmat coelum; iste est Deus, qui creat terram, et facit eam.* Horum etiam necessaria est interpretatio: omnia a Deo creata non ab ipso longe absunt, ipse enim omnia tenens atque regens, quasi continuo creat et firmat. Septuaginta vero dicunt: *Perfecta completaque omnia fecit; quaeque fecit ipsemet distinxit.* Alii autem dicunt: *Praeparavit, firmavit; juxta tamen Septuaginta: Distinxit,* hoc est, multis absconditum aquis manifestavit. In principio enim talis separatio non erat, sed commixta erant aqua et terra; aquæ multitudinem expellere, terramque aridam manifestam efficere, hoc opus non mediocris est virtutis. Quod nunc etiam videre possumus cum mare fremit, impetusque fluctuum furentium terram operire universam minatur; minas tantum ostendit, non tamen quod minatur perficit, intelligit enim ab initio sic eam Deum constituisse, neque absque consilio eam fecisse, sed ut habitatio esset creaturarum. Vide mare ipsum dignum effici quod divinæ credat promissioni ut homines liberet neque

perdat. *Numquid in vacuum fecit eam?* Quod alibi dicit: « Numquid enim vane constituisti omnes filios hominum? ¹ » Propter vos facta est terra, præparataque fuit ad habitationem vestram, ut vos alat vobisque provideat.

Ego Dominus, et non est alius. Non in abscondito locutus sum neque in loco terræ tenebroso. Sicut in exitu de Ægypto leges Moysi datæ sunt, ita quoque hic, ut a Persarum malitiis abstinerent. *Non in abscondito locutus sum, neque in loco terræ tenebroso.* De idolis vaticiniisque eorum obscuris loquitur et de iis qui in tenebris sedent; hoc est: si opera eorum tenebrosa sunt, mea non sunt talia, sed magna libertate loquor, quam nemo reprehendit nihil dubitans quin aliquis me contemnere possit. Clara sunt hæc verba secundum illud: « Quæ vero dico in auribus vestris prædicate super tecta ² », hoc est, in luce, manifeste; et iterum: « Unusquisque qui facit mala, odit lucem ³ », rursum: « Ego lux sum mundi ⁴ », et alio loco: « Ego palam locutus sum in templo, quo omnes Judæi conveniunt ⁵ ». *Non dixi semini Jacob, vanum quærite.* Non hujusmodi dedi præceptum, neque hoc mandavi ne in excelso quidem monte, ubi aderant omnes atque audiebant. Nonne cum de cælo vox veniebat tubaque sonabat, promissionem vobis dedi? Nulla igitur adest causa dicendi me hoc mandavisse, propterea ergo, quæ antea dixi, iterum affirmo. *Ego sum, Ego sum Dominus qui loquor justitiam, et annuntio veritatem.* Id est futurorum annuntio veritatem in tuo judicio. Hoc vero ad Deum pertinet, cum justitia, quæ adsunt, perficere, futuraque cum veritate prædicere; quæ omnia idola annuntiare non poterant.

§ 20-26. *Congregamini et venite ad cogitandum simul qui salvati estis.* Sicut ille qui vinculis reos est liberaturus prius hos monet et in memoriam præterita scelera revocat, ne liberatis solutio causa sit qua nova perpetrent mala, terrefacit et

1. Ps. LXXXVIII. 48.

4. Joan. ix. 5.

2. Matt. x. 27.

5. Ibid. xviii. 20.

3. Joan. iii. 20.

minatur, non quasi pœnam inferens, sed, contra, ne ad mœurs revertantur pristinos, ita etiam Deus cum in eo esset ut liberaret eos a captivitate, ante suum tribunal eos vocat et admonet. *Numquid inclinari vos, dicit, adorare idola? Congregamini et venite ad cogitandum simul qui salvati estis.* Omnes simul voco, si quis audet, palam me reprehendat, coram omnibus annuntio, ut consolemini invicem cum congregati sitis, et cogitetis vos a gentibus liberatos esse. *Non cognoverunt qui portabant lignum sculpturam suam, et orabant Deos non salvantes, neque annuntiantes.* *Non cognoverunt,* cum adhuc in tenebris et excæcati omnino essent; factum ipsum eos accusat, nam quæ porto nequeunt natura sua seipsa movere. Cur hæc mors, cur hoc pondus? Duo autem ponit: imagines sunt, similitudinesque hominum; ego vero non sum istis similis. Licet ligna sint, similitudinesque habeant hominum, si tamen possunt vos adjuvare, adjuvent quidem. Quapropter cum irrisione dicit: *Orabant deos non salvantes neque annuntiantes.* Etsi parvum sit prædicere, ad Deum tamen pertinet non tantum prædicere, verum etiam vias docere quibus (quæ prædicta sunt) effugere possumus; ego vero non hoc exigo ab eis sed ut tantum annuntient. Utrum ego mentior, an vera loquor, *Illuc venite ad discendum ubi honorantur; forsitan aliquid annuntiabunt? Approquinquent ut gentes simul cognoscant.* Quid significat hoc verbum *simul*? Nonnulli cum vobis ex gentibus exhibunt ut verum Deum cognoscant.

Quis auditum fecit hæc omnia ab initio? Vide præscientiam; non tantum dixi, sed etiam auditum feci ab omnibus: *tunc annuntiatum vobis est,* igitur quamquam obliviscuntur, simul tamen cum vobis audient. *Ego nunc sum Deus et non est alius absque me.* Etenim non est præter me Salvator, nec frustra regnum exigo, quia nemo est justus præter me; nullus enim Deus et Salvator præter me potest esse qui erga cruciatos justus sit simulque Salvator mirabilis. Fieri potest ut aliquis justus se ostendat in sontes, non vero potest esse Salvator; exempli gratia: rex quidam jus justum

dicere potest, non potest tamen incolumem facere, complures interficiendi sunt ad justum judicandum judicium; apud me autem nihil hujusmodi, sed simul sum justus et Salvator; sententia enim justa non me impedit quominus servem; reos enim servare nolle judicium justum corrumpit, cum justitia autem punire salus est magna reis, sicut in corpore vulneris alicuius sanatio salus est totius corporis. Ego autem rem ita sese habere ostendam tibi. Cedo: bonum est jure vel injuria punire? Non ita dico, imo contrarium affirmo, qui enim justum liberat, non pœnis parcit, sed finem imponit peccatis. Num Paulus blasphemus erat quum diceret: « Gratias ago Christo, qui me confortavit, quia fidelem me existimavit, qui prius blasphemus eram, sed misericordiam consecutus sum, ut in me ostenderet Christus omnem patientiam¹ »? Quid igitur? Viden' justum Dei carpere semetipsum? Exprobrat sibimetipsi magis magisque, ne quid judex in eo reprehendat; nulli enim videtur Deus talia dixisse et reprehendisse, sed ipse vult ut peccator sese reprehendat, nemo enim peccata denuntiat, nisi prius malitiam reprehendat suam. Liberavit autem hunc, necne? « Non veni, dicit, judicare mundum, sed ut salvem mundum² ». Nonne talis latro erat? Justus tamen et Salvator liberavit eum. Quos autem non servavit? Justos secundum leges, qui noluerant; justorum enim sententiam una et peccatorum simul denuntiat, quoniam dicit: « Omnes peccaverunt, et a Dei gloria defecerunt³ », quibus verbis ostendit apud Dei justitiam justos quoque peccatores esse; servare vero non tantum locum habet in hoc mundo, sed potius post mortem, ubi maxime necessaria est salus. *Convertimini ad me, et salvi eritis qui ab extremis terræ.* Noli putare propter Jerusalem tantum esse misericordiam meam; propterea vocavi eos, ut vos quoque vocarem, utque illos æmularemini; tantum volo ut convertamini, ut a vobis non a me conversionis principium sit, ego autem vos multum adjuvabo cum ad

1. 1. Tīm. i. 12, 16.

2. Rom. iii. 23.

3. Joan. xii. 4.

me redieritis. Nihil aliud nisi poenitentiam postulo. *Ēgo sum Deus non est alius absque me, per memetipsum iuravi: quodcumque ab ore meo provenit, justitia est.* Nonne jurare oportebat? Ut hæc verba audientes crederent. Hoc vero ita esse, Paulus testatur: «Habeant, dicit, magnam consolationem, qui vocati sunt ad vitam æternam¹». *Et verba mea non revertentur.* Sæpe enim dixit, non tamen propter indignitatem malorum fecit, quapropter hic iuramentum apponit. *Omne enim genu mihi incurvabit.* Decebat enim incredulis quoque suadere. Quid dicis, bone Domine? Judæi tui reliquerunt te, aliosque cupis amicos tibi conciliare? Magna Judæis erat gloria, cum eorum Deus victoriam ostendebat, unaque magna erat vilitas hostium, cum non tantum servos superare non poterant, sed hos dominos ipsos repudiantes videbant. *Omnisque lingua jurabit Deum verum.* Quod de iis, qui in inferno habitant, dicit Paulus. Ubi ergo, Judæi, hoc perfectum est? Patet apud nos hoc factum esse. Ubi omne genu incurvatum est Deo, si vos quoque post reditum Deo restitistis? Non autem dicit, stabunt, sed omne genu flectetur. Superius vero hoc ipsum ostendit: si ego terram feci, patet me esse Deum orbis terrarum. *Omnis lingua jurabit.* Hoc vero signum pietatis est. *Et loquetur justitia atque gloria ad eum veniet.* *Omnes vos a Domino recedentes erubescite.* Quomodo omne genu flectetur, cum nonnulli sint *recedentes*? Multi etiam recedentium a Domino erubescunt, omnesque per Deum glorificabuntur, nemo autem mundanis rebus apud Deum justificabitur. *Et glorificabitur omne semen filiorum Jacob.* Illa est vera gloria quæ a justitia neque ab alio procedit.

1. Hebr. ii. 7.

CAPUT XLVI.

§ 1-2. *Cecidit Bel, contritus est Tagon, in bestias facta sunt atque reptilia idola eorum.* Imo, quin ita mutantur, cadent, cum nullam habeant virtutem nullumque sensum; præsertim quo tempore liberandus erat populus cadebant. *Facta sunt omnia idola eorum in bestias et reptilia.* Aut bestias et reptilia adorabant, vel imagines hisce similes sculpebant. *Quasi onus*, dicit, *colligatum et revinctum.* Idola irridet; si enim dii sunt, quomodo quasi onera colligata extolli possunt? Nunquam virtus divina huiusmodi hominum auxilio indiguit. *Quasi onus*, dicit, *laboranti, sitiienti, esurienti, deficienti, nec prævalenti simul.* Cogita igitur, quomodo se a bello expedire unquam poterunt.

§ 3-4. *Audite me, domus Jacob, et omnes reliqui Israel.* Cum multi perditii essent ac corrupti, idcirco dicit: *Qui electi de utero, et eruditi usque ad senectutem.* Ne quis prophetam accuset, quod semper idem loquatur idemque repetat, ideo causam exponit, id est, audientium duritiam; nullo vitæ tempore, dicit, apti fuistis ad discendum. *Ego sum, et donec senescatis, ego sum.* Num usque ad horum senectutem tantum? Non, sed deinceps etiam, sicut cum dicebat se esse ante Abraham, non tantum usque ad illud tempus erat.

Ego audio vos, ego feci, et ego parcam, ego suscipiam, et salvos vos faciam. Postea autem misericordiæ illud ostendit signum, quod præcipue rogabant. Tute es et quidem horum es auctor sed absque pietate nos torques. Hoc verbis adversatur quæ dixit: *Ego audio vos.* Vos tamen me non auditis; cum enim æternus sim, video vos deos mutantes; quomodo ergo non vobis parcam? Grave estis onus, contumeliosi, nisi ergo vobis consulissem, jamdudum periissetis. *Ego*

feci, ego audiam. Hoc est: non vos hæc omnia fecistis, sed ego deinceps veniam dabo et salvos vos faciam. *Ego audio vos.* Hæc vel accusatio est vel annuntiatio.

§ 5-13. *Cui assimilastis me? Num idolis?* Iterum creaturas sculptiliaque et idolorum imagines irridet. *Qui conferunt aurum de sacculo, et argentum metiuntur in statera; præmio conducentes aurificem faciunt opera manuum, et incurvati adorant ea: portant illud super humerum, et vadunt: si autem posuerint illud in terra, manet et non movebitur; et quisquis clamaverit ad ipsum, non exaudiet, de malis non salvabit eos. Mementote horum, et ingemiscite, agite pœnitentiam, qui errastis, revertimini corde, et mementote priorum a sæculo.* Sicut vulnus faciem mordet, ita peccata animos. *Agite pœnitentiam qui errastis.* Quis de recta via abductus in hanc redire recusat? Licet enim ego non adhortatus essem vos, nonne vos oportebat aliunde rectam quærere viam? *Revertimini corde.* Viden' Deum huiusmodi exigere conversionem? *Mementote priorum a sæculo.* Talis enim est modus pœnitentiæ, ut cogitet quisque sæpe priora seque pœniteat; ideo adsunt libri et præcepta. Promptus sum omni tempore a vobis ultionem exigere; non dicit hoc tantum tempore neque alio, sed omni tempore. Non beneficentiam tantum, sed et ultionem ostendo, non solum patientiam, sed etiam meam dilectionem, et hoc satis est mihi ut plene et non vacuetum beneficentiæ meæ tum punctionis æternæ fidem faciat. *Ego sum et ego solus qui annuntio prius, novissima antequam fiant, et simul complebuntur.* Viden' ad solum Deum et ad nullum alium prædictionem pertinere? *Complebuntur simul futura.* Quando? Non juxta temporis ordinem, sed omnia simulatque ipse voluerit. Prius dixit quæ futura erant post longum tempus, hæc enim *novissima* vocat. *Et dixi: Omnia consilia mea stabunt et cuncta, quæ volo, faciam.* Hoc enim Dei solum est, quodcumque dixit facere, nihil enim est quod illum impedire eique obsistere possit; homo autem neque dicere potest nihilque facere audet. *Vocabo ab oriente aves, et de terra longinqua ea de quibus cogitavi,*

Aves appellat Israelitas propter reditus celeritatem, tamquam enim aves volantes viam de qua descenderunt carpent. *Hoc cogitavi, et idem faciam, quia ego sum creator.* Facilitatem qua cogitavit iterum ostendit. *Cogitavi, constitui, feci, produxi et prosperavi viam ejus;* ut palam faciat ex nihilo fecisse, neque tamquam instabile sed firmum; hoc est: *constitui et feci* quod non erat. Si facilitatem operis quæris, dicit: vocavi quasi essent; si vero virtutem: feci quæ non erant. *Audite me, qui perdidistis cor.* Aquilas dicit: Fortes corde; Symmachus vero: Durus corde; quod etiam Stephanus, cum coram omnibus loqueretur, dicit. *Recedentes a justitia.* Vide magnitudinem damni, cum aliquis a justitia recedit. Viæ enim bonæ initium est sequi justitiam, malitia vero insensatos stultosque efficit homines; vos non tantum recessistis, sed longe a justitia facti estis. *Ego igitur prope faciam justitiam meam, et salutem quæ a me est tartare non faciam.* Misericordiam vocat justitiam, justitia enim est in misericordia, et misericordia in justitia; quare dicit: « Misericordiam judiciorumque cantabo tibi, Domine ¹ », et iterum: « Misereor cujus miserebor ² », neque omnium absque causa. Vidistine simul cum misericordia justitiam, misericordiamque cum justitia? Interdum eos pœna mulctavit sed quantum post temporis? Si tum longo post tempore tum celeriter illum punientem animadvertas, semper tamen misericordiam invenies. Punivit Cain, nihil tamen misericordius erat hac pœna, inclinaverat eum ut malitia sua se exueret. Quamquam brevi illos occidit qui in diluvio mortui sunt, nihil tamen hoc erat levius, hoc enim modo nequitiam eorum abrumpit. *Prope feci justitiam meam, et non longe erit, et salutem quæ est a me tardare non faciam. Dedi in Sion salutem, Israeli in gloriam.* Reliqui enim de longinqua regione venientes a captivitate liberati utpote rei contempti erant quasi errantes et peregrini; ego, ait, in contrarium agam. *Dabo in Sion salutem Israeli in gloriam.* Ita post reditum tanti illos faciebat, ut non tantum non contempti verum etiam maxima gloria affecti essent.

1. Ps. c. 1,

2. Exod. xxxiii. 19.

CAPUT XLVII.

§ 1-5. *Descende, sede super terram.* Cæteri vero dicunt: Super humum. *Virgo filia Babylon.* Vide prophetam potenter imperantem, ut nos magna doceat; hæc non prophetia est, sed Dei præceptum. *Intra, sede in tenebris filia Chaldæorum, quoniam nequaquam ultra apponeris vocari mollis et tenera.* Vide mulieres molles miseras factas et regno expulsas esse. *Tolle molam, mole farinam.* A regno in molam, in captivitatem eamque intolerabilem atque durissimam devenerant. *Revela operimentum tuum, denuda canos.* Num miseram efficis senectutem? Numquid ne capillos quidem canos revereris? *Revelabitur ignominia tua, apparebunt opprobria tua, quod enim justum est de te auferam.* Alii vero: Ultio fiet, id est, te ulciscar.

§ 6-15. *Iratus sum enim contra populum meum, contaminarunt enim hæreditatem meam, et dedi eos in manum tuam, tu vero non dedisti eis misericordiam, seni aggravasti jugum valde, et dixisti: In æternum ero domina.* Viden' causam pœnarum? Num tuapte virtute illos vicisti? *Ego in manum tuam dedi eos, tu vero non pepercisti, neque miserta es senum, et dixisti dominam te usque in sæcula sæculorum futuram.* Viden' illos quoque qui traditi sunt nobis a Deo, cum misericordia puniendos esse? *Non intellexisti hæc in corde tuo; neque recordata es novissimorum.* Nihil pejus est homine qui naturæ obliviscitur suæ. *Nunc autem audi, delicata, quæ sedebas confidens, dicebas in corde tuo: ego sum, et non est altera.* Hæc dicit ut tibi ostendat non juxta hominum mentem esse

mutationes humanas, quoniam post paucos dies decepta eris et repente contra te pugnabunt illi quibus confidebas. *Non sedebo vidua, neque cognoscam orbitatem. Nunc autem venient super te duo hæc subito in die una.* Vide prophetam ostendere subito a Deo esse hanc iram a cœloque pœnas. *Sta nunc in incantationibus tuis, et in multo maleficio tuo.* Papæ! O magnam istorum potentiam! Non tantum prædicta cognoscere nequeunt, sed ne ipsis quidem cognitio aliorum prædictionibus resistere nihilque moliri possunt; contra ea quæ prædicta sunt pugnare nihil aliud est quam suæ virtuti valde confidere ac pugnantium infirmitatem contemnere. Hoc tantum de hominibus dico? Minime, sed etsi virtutes infernales commoveantur, nihil tamen nocere poterunt.

Dicebas: Ego sum, et non est altera. Vide etsi, quod est humanum, promptum atque apte sit dispositum, nisi de cœlo veniat prosperitas, præparationem nihil prodesse, imo opprobrium fieri parantibus atque confusionem. Hoc vere signum est confusionis, cum iis confidant a quibus nihil invenient auxilii. Quum autem, dicit, in hac tua mente maneat superba, *Veniet super te perditio et nescies; fovea, et incidet in eam.* Viden' semper inopinata ostendere? Hoc autem mirum est, quod multo ante dicat neque effectus prædictionis perficiat, ut homines putent ipsum non posse quæ minatus est perficere; inopinanter postea et subito prædicta adimplet. Semper ipsis exspectandum erat; sed etiamsi iram continuisset, ne hoc quidem proderat; qui enim Ninivitis pepercit, illis quoque parcere poterat. *Sta nunc in multo maleficio tuo, et in incantationibus tuis, quæ didicisti ab adolescentia tua, si poteris adjuvari.* Assyrius etiam Judæis exprobrabat dicens: ubi est Deus vester, qui possit vos adjuvare? Ipse tamen frustra locutus est, Deus enim auxilium dedit atque ultus est.

Laborasti in consiliis tuis; stent nunc, et salvam te facient astrologi cœli. Aquilas dicit: Illuminatores coeli. Alii vero dicunt: Coelos observantes, qui astra coeli contemplantur. Ne quis dicat esse astrologos, qui futura annuntiare pos-

sunt, idcirco dicit: nihil aliud annuntiabunt tibi, nisi tædium quo affecti sunt ipsi semper astra contemplantes nihilque cognoscere valentes. *Ecce omnes quasi phrygana in igne comburentur, et non eruent animam suam de flamma.* Non tantum tibi inutiles erunt, verum etiam ipsimet peribunt. *Laborasti in commutatione tua ab adolescentia tua, homo secundum errorem suum, tibi autem non erit auxilium.* Unusquisque, dicit, secundum peccata sua pœnis mulctabitur, tu vero quomodo ab his liberari poteris?

CAPUT XLVIII.

§ 1-5. *Audite hæc, domus Jacob, qui vocati estis in nomine Israel, et de semine Judæ existis.* Alii vero: Ab aqua, dicunt, Judæ. Viden' ipsum cognationem contemnere non cum virtute conjunctam sed potius humi serpentem, verbum inutiliter pulchrum. *Domus Jacob, qui vocati estis in nomine Israel, et de semine Judæ existis, qui juratis in nomine Domini Dei Israel, inherentes nomini civitatis sanctæ.* Priora in mentem revocat, vel quæ in Ægypto facta sunt, dicit enim: «Torquebunt eos annis quadringentis et triginta¹»; vel quæ Babylone: septuaginta enim annos vexati sunt. *Subito auditum fuit, feci et advenit;* vel ipsis tamquam reis, vel inopinantibus subito advenit. *Ego scio, quia durus es, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua ænea.* Hoc affirmat, ne quis dicat, nihil prophetias profuisse semper pœnas futuras minantes ipsosque ex minis nihil utilitatis assecutos, nec meliores factos esse. *Annuntiata fuerunt tibi quæ antequam venirent; auditum est subito quod fecerunt ne forte diceres quod idola mihi fecerunt, et diceres quia sculptilia et conflabilia fecerunt mihi.* Quapropter et Agab prophetabat futuram esse caritatem magnam, ne vix sublato dæmonum cultu crederent ab istõrum iracundia caritatem venisse; idcirco (Deus) per suum prophetam, neque per alienum hanc manifestavit. Scio, inquit, te pertinacem esse, et quoniam nihil utilitatis ex prophetiis assequeris, ideo prædixi.

§ 6-8. *Hæc audivistis sed non intellexistis*. Scilicet, neglexistis. *Imo et audita feci tibi nova quæ futura sunt*; id est, quæ in re-ditu facienda sunt. *Et non dixisti: nunc fiunt et non olim neque prioribus diebus hæc audivisti*; hoc est, nec credidistis neque curavistis. *Ne forte dicas: utique ego scio; neque cognovisti neque scistis neque ab initio aperui aures tuas*, scilicet hoc te intelligere non passus sum: non enim simul atque dixi, statim pœnas adduxi. Profecto verbis prædixi, re autem nihil feci. Ita et Christus multa dicere solitus erat, sed non omnes aperiebat parabolas.

Causas etiam eorum cæcitatibus affert: *Sciebam enim, quia prævaricaberis atque iniquus ex utero vocaberis*. Propter nomen meum ostendebam tibi furorem meum, gloriosa mea super te inferam ne te interficiam; quapropter de promissione nihil tibi locutus sum, sed permisi te huc illucque vagari. Quomodo autem potest aliquis ex utero iniquus esse? His verbis multitudinem indicat malorum, non enim impossibile est ex utero aliquem iniquum esse. Quamvis alio loco dicat: « Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero, falsaque locuti sunt¹ », intellige, cum ab infantia ad puberem ætatem pervenerint, semper illos deliquisse. Alii autem dicunt: Ab utero matris iniquus nuncuparis. Quo quidem tempore ex Ægypto egressi sunt, hoc fiebat, etenim ex cruciatibus quasi ex utero ad salutem egressi sunt per Moysen.

§ 9-15. *Propter nomen meum ostendam tibi auxilium meum*. Viden' cruciatus ipsum auxilium putare? Atque ne hoc quidem, inquit, digni erant, etiamsi in virtutibus permansissent, sed propter nomen meum hoc perfeci. Ut enim levitatem pœnarum manifestet non ait: imponam, sed solummodo *ostendam*. Eja, cedo, quid utilitatis sequetur? *Ne*, dicit, *te interficiam*.

Et gloriosa mea super te inferam, ut nedum pœnis, sed etiam miraculis resipiscant, quia neque mala neque bona quidem sine miraculis mitto. Et, sis, iterum tibi exponam, in unoquoque malo aut bono miracula inesse, ut ex utroque gratiæ dona manifesta sint.

Ecce vendidi te non propter argentum, liberavique de fornace paupertatis, propter me id facio, ne nomen meum blasphemetur, gloriamque meam alteri non dabo. Populum hic suam vocat gloriam. *Audi me, Jacob et Israel quem ego voco: ego sum primus, et ego æternus.* Quid hoc significat? *Manus quoque mea fundavit terram, dexteraque mea firmavit cælos.* Hic non quidem de creatione, sed de dispositione loquitur.

Vocabo, inquit, inanima et insensibilia, et ita audient eruntque simul, et congregabuntur omnes et audient. Quis eis narravit hæc? Diligens te Dominus fecit voluntatem suam super Babylonenses, scilicet, diligens te adimplevit voluntatem suam in illis. Ad delendam Chaldeorum stirpem. Quid dicis? Quod illos diligit propterea istos cruciabit? Minime; sed veluti qui hominem amat, pulchrum putat dicere dilecto suo: hæc quidem et alia propter te feci; ita et Deus diligens populum suum cruciavit illos prætereaquæ amoris hujus causa a servitute liberavit; non propter eos tantum pœnis affectisse Chaldæos ex hoc patet, quod *fecit voluntatem suam. Ego locutus sum, ego vocavi, ego adduxi eum, viamque ejus prosperam feci.* De Cyro loquitur, de quo prædixit et quæ prædixit, adimplevit. Sæpe etiam causas hujusce rei indicavimus, quas etiam in Evangelio invenimus quum legimus: « Ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum¹ ».

§ 16-19. *Accedite ad me et audite: non a principio in abscondito locutus sum, neque caliginoso terræ loco.* Cur semper vocat ad se, nisi quod de rebus necessariis et majoribus loquatur, quibus credere oportet? *Non a principio in abscondito locutus sum.* Si nunc libere loquor, etiam tunc non in abscondito locutus sum. *Quando fiebat ibi eram, et nunc Dominus misit me et spiritus ejus.* Videntur Spiritum quoque Deum esse mittentem?

Sic dicit Dominus Deus redemptor tuus sanctus, Israel: Ego sum Deus tuus, ego tibi ostendi ut invenires viam ad utilia. Alii vero dicunt: Te docui. Sæpe dicit: « Ego sum Dominus Deus tuus² »,

1. Joan. xviii. 19,

2. Exod. xx. 2,

ut maximum ejus auxilium cognoscant. Reges non ad utilia incumbunt virtutis amore sed sui commodi gratia et si quando virtutibus studeant, hoc etiam tamen est ad ipsorum utilitatem. Deus vero monet servos suos ut virtutibus vacent, operaque manuum suarum ut pie vivant.

Et audisses, inquit, mandata mea. Patet ipsum ad utilitatem nostram fecisse quidquid operatus est. *Facta fuisset sicut flumen pax tua, justitiæque tua veluti gurgites maris fluctuantes copiosique.* Pax indefectibilis et non impedita; nihil aliud utilius est quam mandatum Dei, hoc enim et vitæ et pacis omniumque bonorum simul est fons.

Et sicuti arena maris semen tuum. Hoc quoque beneficium assequebantur præceptorum cultores. *Atque filii uteri tui quasi terræ pulvis.* Alii autem dicunt: Uti milia humi. *Sed neque nunc exterminaberis, neque nomen tuum peribit coram me;* scilicet, nunc quoque quamquam me non audivisti. O benignitatem! Quamquam me non audivisti, inquit, tamen etiam nunc nullis te pœnis afficiam coram me; etsi ab hominum animo ablatis estis, tamen coram me vivitis mandataque mea iterum audire potestis.

§ 20-21. *Egredere de Babylone, fuge a Chaldæis.* Quare autem fugam capessere jubet? Pigritiam eorum hoc manifestat. Quidam enim ex iis inimicorum regionis amore capti, ibi manere volebant; ab hoc volubili tardoque animo illos deterret dicens: *Egredere de Babylone, fuge a Chaldæis,* a terra inimicorum tuorum, quia tot ac tanta flagitia huic regioni supervenient, ut vos, qui vita frui cupitis, semper fugam capere oporteat. Ut etiam olim in Ægypto factum est ut qui detinebant Hebræos ne egrederentur, illi postea coegerint eos atque vi expulerint; ita, dicit, et hic talia fient mala ut tum vos tum alii simul fugam capturi sitis.

Vocem exaltationis annuntiate, et audietur hoc, annuntiate usque ad extremum terræ. Scilicet, res gestas ubique terrarum prædicate. Aut ostendere vult, summa sua potentia ipsos ab inimicorum

manibus eripuisse, aut incolumes eos restituuisse, dixit enim: *Dicite: liberavit Dominus populum suum Jacob: neque eos sitire passus est, et si sitierit in deserto, educet de petra aquam, scindetur petra et fluet aqua et populus meus bibet.* His verbis facilitatem quoque liberationis indicat, ut si quis dubitet me liberationem a Babylone perficere non posse ex his, quæ in deserto facta sunt, credat. Multo durior est libera hominum voluntas quam cæterarum creaturarum natura, hæ enim omnino sunt vel animæ vel sensus expertes, illi, contra, ratione præditi si volunt audiunt, si vero nolunt pertinaces sunt.

Non est lætitia impiis, dicit Dominus. Quomodo impii lætitia non afficiuntur cum Prophetæ dicant: « Quia non est firmamentum in plaga eorum nec in labore hominum sunt neque cum hominibus flagellabuntur¹ »; rursus: « Cum tybiis tympanisque exultent infantes coram eis² », quod quidem magnæ lætitiæ signum est; iterum: « Via impiorum prosperatur?³ » Cur igitur hic dicit: *Non est lætitia impiis?* Alii vero dicunt: Non est pax impiis, lætitia enim aliquando forsitan invenitur. Atque Psalmus Hebraicus ait: A mar Adonaï Karsaim: scilicet: Non est pax impiis⁴. Manifestum est non esse ipsis lætitiam veram, interminabilem, immarcescibilem; nam sicut Deus est infinitus, ita lætitia quæ a Deo procedit interminabilis est, semper profluit, semperque florescit et nunquam marcescit, hujus autem lætitiæ expertes sunt impii. Et non dixit: lætitia non afficiuntur, sed: *Non est lætitia*, ac si quis pauperi cuidam diceret, ipsum divitem non esse; hoc enim impossibile est. Nam homines qui quotidie vitam pravam ducunt atque conscii scelerum suorum semper in magno timore metuque vivunt, hi perpetuo in morte manent, imo vero non expedit hanc mortem nuncupari, est enim aliquid morte ipsa durius, quoniam mors liberatio est a malis quæ nos vinctos de-

1. Ps. LXXII. 4.

2. Is. v. 12.

3. Jer. XII. 1.

4. Hæc verba non inveniuntur in

Psalmis, textus vero Hebraicus prophetæ sic dicit: *Non est pax impiis, dicit Jehovah.*

tenant, animamque a corporis vinculis solvit; quum hæc fit solutio, una cum ipsa et omnes curæ evanescent; prava vita multorum scelerum est causa, nam mala producit et sæpe vehementius hæc accendit, unusquisque enim funiculo suo vincitur, vinciri autem a prava oritur vita. Sunt profecto etiam alia quæ vitam tristem faciunt tamen absque culpa, ut labor ad procurandum sibi victum, morborum dolores, damna, exprobrationes, accusationes, doli, mœstitiæ sæpe sæpius occurrentes, aliaque hujusmodi. Cum vero peccatum etiam adest, immanis bellua, nullum deinceps invenitur solatium; vide Cain vagum profugumque vitam inquietam degentem.

Nonne de his stultis ac sine spe agere oportet, qui quamvis homines sint, magis quam lapis sensu carent? Qui licet mente præditi sint, hæc tamen non utuntur, quia continuo in abyssum malorum præcipites cadunt, et quamquam vitiorum cæno immersi sunt stare existimant. De his ait: *Non est lætitia impiis*. Et revera *non est*; imo etiam in dolore et in dubio vitam agunt sive soli sunt, sive alios una cum ipsis in pœnis vident, namque ex horum pœnis suas misérias prævident, sicut qui virtutem colunt, si forte aliquid honesti audiant, gaudio afficiuntur. Illi Scripturas audire non possunt, quia pœnas suas audire nolunt; Scripturæ enim quamvis directe malos non crucient, tamen omnibus impiis minantur, has impii minas audientes omnino tabescunt. Scripturæ neminem singillatim sed improbos omnes simul minis afficiunt; sicut et Paulus dicebat: « Pacem sequimini et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum¹ ». Malus autem cum hæc audit, vulnus alit venis abique, nam audiens sententiam vulneratur in corde; et hoc fit antequam judicem videat tempusque judicii adveniat, quamquam nec cruciatum neque pœnæ adsunt; conscientia tamen ostendens, quæ facienda erant, iniquitatem ulciscitur, et multo magis cum audit: « Nolite errare; neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubi-

1. Hebr. xii. 14.

tores regnum Dei possidere possunt¹ »; et iterum: « Terribilis quædam spectatio iudicii et ignis æmulatio quæ consumit adversarios² ».

Cum enim a Scripturis hæc accipit, undenam aliquid consolationis ac levaminis percipere potest? Cum dolor tristitiaque ab illis oritur, quomodo impius lætitia affici potest, quo fugere vel quod quærere refugium cum ab illis tristitiam accipit ac vulneratur? Etiam si portum ingrediatur omnium bonorum, nihil gaudii percipiet sed dolorem ibi atque plagas inveniet. Enimvero cum Scripturæ solatium ipsi non præbent, quid aliud potest levamen afferre?

Vis forsitan hunc nos ad spectaculum publicum ducere, ubi lætitiæ cachinnique locus est? Hunc locum antiqui viam existimabant, non quidem ad honestum, sed ad oblivionem virtutis, et ad morum dissolutionem. Quidam vero instant dicentes: non ita est, sed ut hoc modo mœstitiam nostram quotidianam, quæ animum suffocat, leniamus. Fac hoc esse verum; ille igitur venit ad spectaculum publicum, cantores audit, personas videt. Quum et ibi etiam videt violatorem uxoris alterius damnatum, vulnerratus domum redit. Enimvero, quamquam nemo ex spectatoribus conscius est criminis ab eo patrati, verumtamen conscientia ejus animum pulsat eumque monet, derisionem populo propter socii uxorem non illum tangere, qui hanc personam sustinebat, seipsum vero, qui culpam patraverat.

Hunc malum, si vis, eo adducamus, ubi est gaudium, vel ubi homines ludo operam dant, aut ubi nuptiæ fiunt gestusque saltantium. Hic etiam vehementer dolet ac ingemit, propter iniquitates commissas. Quod enim omnes plena libertate perfectoque gaudio faciunt, ille inique operatus est reusque evasit. Tunc enim magis intelligimus nostros errores, cum bona opera aliorum videmus; cum aliquis apprehendit se, quod inique gessit, honeste et decore agere potuisse, nonne amarius ingemit et dolet? Quo

1. 1. Cor. vi. 9.

2. Hebr. x. 27.

igitur ducere vis hunc adulterum? Ad tribunal forsân iudicium ubi plures ipsi similes decollantur? Hic quoque magna scelera magnasque misérias videbit; cum enim aliû ibi tormentis traditum videat, semetipsum vero ejusdem culpæ sontem indemnem, magis magisque dolores ejus augebunt; nam ille jam curas deposuit, traditus enim fuit tortoribus; ipse vero propter metum et dubium in dies magis deficit. Quid ultra faciendum est, quum iam hunc pravum homines duxerimus ad Ecclesiam, ad spectaculum, ad nuptias, ad lætitiâ ipseque in his nullum invenit solatium? Si quemdam morbo gravi affectum ac morosum ad fontem aquarum aut ad flumen vel ad stagnum ducimus, tunc magis ventris ardorem patitur, in ventre enim alit morbum. Si illi morienti adfuerimus, ibi etiam misérias malaque ineffabilia videbimus. E nuptiis egressus tortoribus tradetur pœnasque solvet: nonne illic majora sunt mala et ineffabiles metus ac punctiones?

Non est lætitiâ impiis, dicit Dominus. Cum Deus hoc dicit, noli amplius diffidere; decrevit lætitiâ non esse, noli amplius inquirere. Cum quemdam febrî laborantem, atque pateras poculaque multarum potionum videas, vel frigida aqua plena, et mensam omnino refertam in qua cibaria exquisita delicatasque escas apposita sunt, infirmum ex valentibus quemdam esse putabis: ipse autem morbo tabescit. Ego vero flocci facio bona illius qui quamquam cibos comedit, magis tamen tunc dolore afficitur, nam calori febris escam præbet; similiter etiam cum improbum quemdam a parasitis ad cœlum elatum, ab iis honoratum qui ipsum circumstant verbisque blandis erga eum dumtaxat utuntur prandioque luxurioso fruuntur varia unguenta olentes variisque vestibus ornati videas, cave ne illum beatum prædices, sed luge, suspira, ac ingeme, nihil aliud est hoc nisi esca ignis qui peccatis inflammatus est ideoque magis dolorem auget, ponderi ac angustiae quotidie animo est, divitiæ dumtaxat illum nutriunt. Sicut enim nimius cibus non tantum ægrotantium sed etiam valentium corpora corrumpit, ita et nimiae divitiæ non solummodo malorum

animis nocent, sed etiam iis, qui se bonos esse putant, causa sunt doloris augmentumque curarum. Etenim tunc minor est ipsis lætitia cum culpis delectantur, nam mœstitia est medicina et lenimentum hujusmodi doloris, eo magis si hæc mœstitia sit propter Deum; lætitia autem gaudiumque sunt augmentum doloris. Cave ne gaudium putes quod causa est lacrymarum; qui inter has lacrymas gaudio perfunduntur, animæ sanitate nunquam fruuntur. Ecce vide quantum ignem isti sibi congerunt; quantaque vis prophetæ in minimo verbo inerat. Sis, denuo scrutemur. Cum principes videas civitatum formosos, gigantes, in senectute pinguedine sua lætantes, filiorum nepotumque causa lætos, exultantes, triumphantes sine cura sineque mœstitia, felices ac in omnibus rebus beatissimos, tunc magis fletibus atque lacrymis ipsos dignos esse putabis, quia animas suas igne peccatorum inflammant. Peccata enim bonorum copia augentur, dolore ac ærumnis abeunt. Si improbo cuidam contingat ut vita facili jucundaque fruatur, hæc facilitas fit augmentum doloris. Et revera cognoscimus multos, qui magis quam bruta animalia intelligentia carent, hujusmodi vitam appetere dicentes, se velle hanc vitam ducere, et hæc quidem pati. Quod est autem omnium pessimum: isti nullo afficiuntur dolore.

CAPUT XLIX.

§ 1. *Audite me insulæ, attendite ethnici.* Aquilas dicit: Gentes; Theodotion: Populi. *Per multum tempus exurget, dicit Dominus.* Aquilas et Theodotion dicunt: De longe. Ab insulis semper appellat; ethnicos quoque invitat uti insensibilibus eos qui sensu fruuntur vocet; quasi illa res gestas Deique magnitudinem inteligerent.

Per multum tempus exurget, dicit Dominus. Pelagus enim et terram invocat in futurorum testimonium; in figura quod in re ditu adimplendum erat, re autem quod nunc fit ostendit.

Ex utero matris meæ vocavit nomen meum. Alii autem non *Vocavit*, dicunt, sed: Recordatus est. Sed juxta Septuaginta dicentes: *Ex utero matris meæ vocabit nomen meum*, verba hæc interpretanda sunt, secundum illud: « Spiritus Domini superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et qui nascetur ex te Sanctus vocabitur, Filius Dei ¹ ». Non post hoc tempus Sanctus vocabitur qui ab initio naturaque sua jam Sanctus et omnium sanctificator erat; sed post hoc tempus Sanctus manifestabitur. Et iterum: « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Jesus, videlicet, redemptor ² ». Redemptor enim erat ab initio et ab æterno: Redemptor autem vocabitur, quia revelabitur qui redempturus erat, sicut et prius dixerat, neminem angelorum nullumque spiritum sed Dominum ipsum de cœlos descendisse ac liberasse. Ita interpretari oportet verbum:

1. Luc. 1. 35.

2. Matt. i. 21.

Sanctus. Et bene quidem, *Ex utero matris meæ*; nam exinde vere Sanctus Redemptorque manifestatus est.

§ 2-4. *Posuit os meum quasi gladium acutum*, quo omnes dolores morbosque abscindebat, quo quidquid impedimento erat auferbat, quo diabolis spiritibusque terribilis locutus est. *Et sub protectione manus suæ abscondit me*. Hoc de Israel intelligi oportet; sicut nomine Jacob et Israel utitur quum de Filio sermonem habet, ita quoque quum de Filio loquitur, aliquid semper propter populi salutem adjungit. Imo duplex vaticinii est sensus, indicat scilicet prophetam et populum; nam *gladius acutus*, aut est os prophetæ aut os populi, quia p̄cibus veluti gladio acuto omnia perficere poterant. Enimvero tum nihil est potentius quam os hominis, tum nihil infirmius quam idem os; cœlos clausit miraculaquo maxima patravit cum in veteri tum in novo testamento, nam prophetæ dumtaxat loquebantur et creaturæ omnes audiebant; Apostoli verbis tantum dæmones in fugam coniciebant. Os quidem peccatores liberavit justitiamque justi perfecit.

Sub protectione manus suæ abscondit me. Hæc securitas est. *Posuit me quasi sagittam electam*; id est munimentum, contra quod nemo prævalebit. *Et in pharetra sua abscondit me*. Idem est sensus. *Et dixit mihi: Servus meus es tu Israel, et in te gloriabor*. Non honor parvus est neque parva magnificentia cum Deus in homine gloriatur. *Et dico: In vacuum afflictus sum, in vacuum laboravi, in vanum fortitudinem meam dedi*. Alii non dicunt *dedi* sed: *Implebitur, impendetur, simulque consumetur*. Viden', quibus verbis Israel oblationes suas Deo offert? Nihil aliud enim his verbis melius erat; quoniam vero hujusmodi verbis lætari Deum cognoscebat, dixit: *Judicia mea apud Dominum et opera mea coram Deo meo*. Alii vero: *Judicium ac justitia*, dicunt, id est: *Ultus est propter me Dominus, et opera mea coram Deo meo*; pro eo, ait, ago, pro eo laboro.

§ 5-6. *Et sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi*. Non secus ac si quis diceret: ego ejus sum. *Et reducere Jacob*

ad eum. Symmachus, Redire, dicit. *Et Israel congregabitur ad eum et glorificabor coram Domino.* Non in certum locum venire ad Deum oportet sed potius moribus et regulis; nullo modo nisi ordine recto ad ipsum pervenire licet. *Gloriabor coram Domino.* Magna est virtus cum aliquis coram Domino gloriatur; cum miles quidam coram rege promptus ad obedientiam inveniatur fortisque in bello, cæteris magnificentior apparet, ita fortes Dei coram Deo.

Et Deus meus erit mihi fortitudo. Aquilas ait: Firmitas. Ne quis sibimetipsi virtutes adscribat, dicit: Deus meus fuit fortitudo mea. *Et dixit mihi: magnum est tibi ut voceris puer meus.* Alii vero dicunt: Servus meus. Cur sic loquitur? Quem latet nihil esse huic simile? « Moyses, ait, meus servus mortuus est ¹ ». Atque si servum appellari magnum est, quibus pœnis digni sumus nos qui, filii quum nominemur, nihilominus ingrati contra ipsum sumus; etenim si archangeli etiam appellati essemus, hæc appellatio tamen non major illa esset nec honorificentior, quia ejusmodi honorem verbis exprimere nefas est; sicut Dominus ineffabilis et inenarrabilis est, ita et servitus ejus.

Ecce dedi te testamentum populi et in lucem gentium ut sis salus usque ad extremum terræ. Hoc in Christo impletum esse intellexere Apostoli; in Israel enim hoc revera non perfectum est, salus enim in Israel usque ad extremum terræ non fuit. Quamquam hoc de iis dictum est, hoc tamen tempore consummatum est, namque Christus fuit testamentum populorum et in lucem gentium qui in tenebris ambulabant.

§ 7. *Sic dicit Dominus qui eruit te, Deus Israel; sanctificate illum, qui despicit animam suam, et abominatur a gentibus servisque principum.* Aquilas non dicit: sanctificate et quæ sequuntur, sed una cum multis interpretibus scribit: Sic dicit Dominus proximus Israel Sanctus ejus illi qui seipsum contemnit a gentibusque abominatur, servo principum. Symmachus ait: Sic dicit Dominus, redem-

1. Josue I. 2.

ptor Israel Sanctus ejus contempto a se, objurgato a gentibus, servo principum. Idem dicit Theodotion quod Aquilas unum dumtaxat verbum mutavit, nam Aquilas dicit: Contempto; ille vero: Reprobato qui se obiurgat. Animadvertite mutationem: in memoriam revocat pristinam humilitatem ac indigentiam, ne beneficiis divinis fruentes hæc obliviscantur, nam beneficentiæ dona nos immemores ita efficiunt, ut nec afflicto rem nec liberatorem nostrum recordemur. Simul et Dei potentiam patefacit, qui contemptum, vituperatum egentemque honore ac magnificentia ita affecit ut diceret: *Reges videbunt et consurgent principes et adorabunt*. Viden' miraculum novi testamenti in veteri depictum; nam sicut Israel Chaldæi ita et totam naturam humanam diaboli sub potestatem suam tenebant in errorem homines inducentes. Vide autem quare adorant: *Propter Dominum*, inquit. Aquilas et Symmachus: Pro Domino, dicunt, ne sibimetipsis justitiam adscribant, sed Domino, qui credibilia veraque ostendit quæ olim promisit, dixit enim: *Fidelis est Sanctus Israel et elegit te*.

§ 8. *Sic dicit Dominus: In tempore accepto exaudivi te*. Aquilas et Symmachus dicunt: Tempore placito; sicut et David dixit: «Tempus beneplaciti Deus est¹». *Et in die salutis auxiliatus sum tibi*. Quid dicis? Nisi tempus idoneum sit, nonne adjuvabit? Minime, sed imprimis dilationis causam adducit, qua moratus est, sicut medicus ægrotum adjuturus moratur tempusque aptum expectat. Medicus autem indiget temporis, non iam Deus, ipse enim qui prius dedit, quæ dedit, deinde mutare potest, ut duplex sit auxilium scilicet ut adjuvet et tempore idoneo auxilium porrigat. Etenim si ante tempus adiuvisset nihil utilitatis erat; sed cum adjuvare oportebat tunc auxiliatus est, ut derelictionem quoque opus fuisse providentiæ suæ manifestaret. Quare igitur illud dumtaxat tempus acceptabile est, ut Paulus quoque dicit: «Ecce nunc tempus acceptabile?²» Est enim tempus idoneum, quod si præterire

sinamus non amplius erit nobis utile tempus ad virtutem; sicut virgines quæ tempus operandi dimiserunt et dives qui Lazarum despexit, qui postea tempus opportunum petierunt nec invenerunt. Tunc enim tempus est acceptabile dum adhuc in hoc mundo versamur, cum vero hinc proficiscimur, non amplius lucrari neque pœnitentiæ fructum colligere possumus; sicut athleta qui dedit manus victas dum spectatores assidebant, profectis spectatoribus, amplius suam abiectionem in victoriam mutare non potest; nam cum spectatores sedent et lanista adest, tunc tantum tum vincere tum vinci possibile est. Cum autem tempus statutum completur, tunc alea iacta est, omnes conatus irriti sunt.

Et creavi te, dedique in testamentum gentium. Aquilas et Symmachus dicunt: Servavi te. *Constituere terram ac possidere hæreditatem deserti.* Aquilas et Symmachus: Dare in possessionem hæreditates dissipatas. Hoc de Christo secundum carnem etiam intelligi potest, qui ut homo dicebat: « Deus, Deus, quare dereliquisti me? »

Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi, et dedi te in testamentum gentium. Viden' gentibus Christi adventum, ut terra firmaretur, semper annuntiasse prophetas, nam ingenti confusione plena erat terra ante ipsius adventum. Non enim tam deformis tamque inepta erat cum limus et lutus et aquæ plurimæ eam cooperiebant, sicut quum culparum multitudo iniquitates ac tumultus ordinem elaboratum perturbaverunt atque corruerunt. Continuo enim bella erant præliaque quotidiana, confusiones, fraterni effusio sanguinis, planctus et clamor, fletus, gemitus lamentationesque; sic terra in firmitate constituta non erat. Ideo venit Deus illamque renovavit eique veluti confusæ ac perturbatæ civitati pacem dedit. Idque est mirum, quod infidos non expulit aliosque ibi collocavit, sed eosdem in fidos convertit. Præfecti enim, cum servos a dominis suis deficientes videant, hos persequuntur aliosque sibi adsciscunt; Deus vero suam misericordiam manifestare voluit ipsos a socordia ad virtutem

reducens. Inter hos, non qui idonei erant sed qui videbantur omni spe destituti a quibus nihil boni expectandum erat, doctores suos elegit, uti Paulum, qui blasphemus, contumeliosus ac persecutor erat, qui dicebat: Ut in me ostenderet abundantiam magnæ benignitatis suæ, ad exemplum eorum, qui credituri sunt illi in vitam æternam; et Mattheum publicanum, et magos et furem fascinatorem et immundum, qui etiam in cruce ad Christum iter invenit. Quoniam vero doctrina nihil proderat nec metus gehennæ nec ignis comminatio neque tormenta, ideo illud dumtaxat dicebat sæpissime: « Non enim veni vocare justos sed peccatores ad pœnitentiam ¹ »; « Neque veni ut judicem mundum, sed ut salvificem ² ». Cur fugam petitis? Quare effugitis? Num ad pœnas exigendas veni? Numquid dura est prædicatio mea? Numquid molestus est vobis adventus meus? Quis medicum fugiet? Numquid medicamenta amara sunt? Non enim tantum dixi: Flete, lamentamini, ingemiscite; sed: « Venite ad me, et ego reficiam vos ³ ». Cur tamdiu moramini venire ad me? Cum autem vidit illos venire nolentes, ipsemet perambulabat urbes et rura prædicans et dicens: Pœnitentiam agite; hi vero rixam, invidiam, iniquitatesque cogitabant. Quis bono suo invidet? Videamus nunc num ille sæpe radicem hujusmodi morborum evulserit? Nonne leprosum sanum fecit et ad sacerdotemque misit sanationis inquisitorem? Nonne (veni) juxta legem mosaicam ad congregandum vos et non ad dispergendum? Numquid sacerdotibus restiti, vel magistratum vestrum cupivi? Nonne sacrificium obtuli secundum leges? Nonne obedientiam servavi, qui sum dominus et legislator? In quo vos derisos arcanosque feci? Forsan aliquando defraudare vos gloria vestra conatus sum vel potius hanc confirmavi? Nonne illis inter vos qui aberraverant præcepi: « Omnia ergo quæcumque dixerint vobis facite, secundum opera vero eorum nolite facere ⁴ »? Nam si secundum opera eorum fecissent, ne

1. Marc. ii. 17.

3. Matt. xi. 29.

2. Joan. xii. 47.

4. Ibid. xxiii. 3.

verbis quidem eorum paruissent. Numquid a Deo removi? Nonne omnia Deo obtuli? Nonne a legione dæmonum liberato dixi: « Magnifica Deum ¹ », et alii: « Vade ad sacerdotem, et offer pro emundatione tua? ² »

Et possidebunt hæreditates deserti. Hoc pertinet ad illos, qui hæreditatem firmam habent ac in eam dominabuntur, juxta illud: « Dominaberis in medio inimicorum tuorum ³ ». Alio modo: desertum naturam appellat humanam; desertum enim erat nullum fructum faciens non arborum terrigenum sed animarum fructum. Dominus tamen veniet et fructiferos eos reddidit.

Dicere his qui in vinculis sunt: Exite, et his qui in tenebris et in umbra mortis sedent: Revelamini. Viden' firmitatis formam ipsum annuntiare, quæ non ad humanam sed ad divinam, immortalem, beatam, mirabilem naturam pertinet, quæ non labore aut conatibus sed verbo dumtaxat potuit a vinculis peccatorum vinctos liberare, et sedentes in erroris tenebris revelare. Dicebat enim: « Age, fili, remittuntur tibi peccata tua ⁴ », et ad Lazarnm: « Veni foras ⁵ », licet in vinculis sint et in tenebris, qui hominum mandatis detinentur, vincula ipsis tamen ac tenebræ non eadem sunt quæ peccatoribus, illi enim inviti vincti sunt, hi vero suapte voluntate, fieri potest ut illi aliquando solvantur, hi autem nedum nequeunt absolvi, imo, cum tales sint, in ignem coniciuntur, quos ne gehenna quidem absolvere poterit, si huc vincti veniant; si enim absolvi possent, non immortalia essent supplicia neque æternæ pœnæ.

§ 10-17. *In omnibus viis pascentur, et in omnibus semitis pascua eorum.* Cæteri vero (dicunt): in agris, in planis, id est, toto eorum vitæ tempore omnia ipsis convenientia erunt, ubique cibaria invenient, orbem enim terrarum extendam coram eis; quamquam servituti vel paupertati vel doloribus vel aliis suppliciis traditi

1. Luc. viii. 39.

2. Mar. i. 44.

3. Ps. cix. 2.

4. Mar. ii. 5.

5. Joan. xi. 43.

sint, hæc tamen patientur. *Non sitient neque esurient, neque percutiet eos æstus.* Aquilas vero dicit: Non percutiet eos aestus neque sol. Nonnulli de futura vita hoc intelligunt, mihi vero videtur et de præsentī locutus esse; si enim cætera non iis nocebunt, ergo ne æstus quidem. Nunc etiam extendit Deus nubes, nec has tantum sed consolationes Spiritus sancti dedit nobis omniaque dona, ne quid æstu suo cupiditas possit.

Qui autem miseretur, consolabitur eos. Aquilas vero dicit: Qui enim miseretur, miserebitur eorum; Symmachus: Conducet; Theodotion: Feret eos. Viden' consolationem a benevolentia procedere. *Et per fontes ducet eos.* Aquilas dicit: Diriget; Symmachus: Conducet. *Et ponam omnes montes in viam, et in omnibus viis pascua eorum.* Aquilas et Theodotion dicunt: Viae meae erunt sine impedimentis; Symmachus: Et viae meae extollentur; id est omnis vita eorum.

Et sicut semita plana faciles erunt. Ecce aliqui de longe venient, aliqui ab aquilone et mari, et alii de terra Persarum. Cæteri vero et Hebraicus textus dicunt: Sinim. *Laetamini, cæli.* Aquilas dicit: Benedicite; alii dicunt: Gaudete; Theodotion et Symmachus: Laetare. *Et exultet terra, quia misertus est Deus populi sui.* Aquilas et Theodotion dicunt: Quia consolatus est; Symmachus dicit: Quoniam confortavit. *Et humiles populi sui consolatus est.* Cæteri dicunt: Misertus est. Viden' ad quos consolatio pertinet non ad superbos nec ad inflatos sed ad humiles? Isti enim verbum Dei accipiunt non autem illi.

Dixit autem Sion: Dereliquit me Dominus, et oblitus est mei Deus. Numquid obliviscetur mulier parvuli sui, et non miserebitur fœtum uteri sui? Sin autem et horum oblita fuerit mulier, sed ego non obliviscar tui, dicit Dominus. Viden' Dei bonitatem naturæ dilectioni parentumque præstare sollicitudini?

Ecce super manus meas depingam muros tuos. Aquilas dicit: Ecce constitui te super manus meas, muri autem tui coram me sunt semper; Symmachus: Super manus meas

vidi te, murique tui coram me sunt semper; Theodotion autem dicit: Super manus meas depingam te, et coram me es semper. Curam esse omnino suam ostendit et neminem posse aliquid contra eum, juxta illud: « Nemo potest rapere eos de manu patris mei¹ » et alio loco: « Si factus fuerit Jechonias sigillum super manum meam, inde tamen evellam et tradam eum² ».

Citoque ædificaberis a quibus destructa fueris. Aquilas dicit: Aedificatores tui erunt ex iis a quibus destructa fueris; Theodotion: Praevenient aedificatores qui destruxerunt te; Symmachus dicit: Filii tui praevenient qui destruxerunt te. Licetne dicere: praevenire, tanto post tempore? Utique, dicit, et multo ante, ad peccata enim extinguenda hoc utile erat. *Cito ædificaberis a quibus destructa fueris.* Hoc est mirum, quod hujusmodi fierent mutationes; cum enim videas manus hostium eadem quæ antea destruxerant ædificare, intelliges Deum captivitati eos tradidisse, ædificationemque urbis postea ipsum fecisse, et quocumque vult mentem hominum vertere. Quid hac potentia majus? Si quis affirmet, non voluntatis divinæ causa sed sicut hostes ipsos advenisse urbemque expugnasse, nos dicimus: quare igitur rursus ab iis reædificata est? Quis ad hoc illos hortatus est? Imo enim non oportebat eos ædificare urbem a principio bellicosam, quam ipsi etiam, quod talis esset, accusabant. Quis prostratum hostem suum sublevare iterumque hostem suum adversariumque efficere vult? Qui igitur ædificavit urbem et finem belli fecit Cyrus erat, qui quos antea captivos tenebat, postea tamquam illustri genere natos glorificavit. Nonne satis erat ipsos a captivitate liberare? Quinimo honoravit illos, ut cæteris manifesti fierent. *Et qui te dissipaverunt egredientur ex te.* Hostes et barbari recedent ab illa.

§ 18-20. *Leva in circuitu oculos tuos, et vide omnes filios tuos; ecce congregati sunt et venerunt omnes.* Congregati circum te, nu-

1. Joan. x. 29.

2. Jer. xxii. 24.

merosi, non sicut captivitate dissipati, sed collecti, simul convenientes, et conjuncti tamquam a Deo duce conducti aderunt. Vide, qua providentia, quibus variis formis atque temporibus reditus fiebat; aliorum enim reditus, aliorum vero mansio Dei potentiæ erat signum. Liberavi, dicit, te, a captivitate tua, neque tu credidisti me te liberaturum esse, nunc denuo auxilium meum tollam et ad pristinam reverteris conditionem, iterum vincieris et retentus eris, donec cognoscas me tantum tum liberationem tum retentionem fecisse.

Ut simul omnium ostendat reditum, juramento confirmat. *Viro ego, dicit Dominus, quia omnibus his quasi ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos sicut ornamentum sponsa.* His verbis ostendit ex qua miseria ablati ad quam magnificentiam pervenerint: liberati enim fuerunt a captivitate, ædificata est urbs, omnes ordines destructi restituti. Nec ibi tantum sed cum quinto sæculo ex Ægypto discesserunt sexcenta militum millia egressi sunt. Quid igitur dicemus? Num hac de causa facit homines Deus, ut diu viventes exspatiantur orbemque terrarum repleant? Non hæc est causa, etiam parvo loco potest Deus multiplicare homines, qui veri homines sint. Præterea addit: *Quoniam deserta tua et quæ dissipata et quæ corruerunt, ibi angustaberis præ habitatoribus, et longe fient a te qui te devorabant. Dicent enim in auribus tuis filii tui, quos perdidisti: Angustus nobis est, fac nobis locum ut habitemus.* Vide, quanta bona futura erant post reditum, dicit enim: ita replebuntur deserta filiis et generationibus, ut dicant: *Angustus est nobis, fac nobis locum ut habitemus.* Locis enim desertis tanta, imo nimia, filiorum multitudo erat, ut propter multitudinem ita angustabantur, ut antiqua compleretur super ipsos benedictio: « Non erit tibi vir sine semine, neque mulier sterilis¹ ». Quando hoc fiebat? Cum, hostibus expulsis, illi quietem invenerunt ut viverent atque crescerent.

§ 21-23. *Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos?* Admi-

1, Exod. XXIII. 26.

rans quasi somnium hoc putabat dicens: *quis genuit mihi istos? Ego autem absque liberis.* Alii vero dicunt: Ego deserta et vidua; Symmachus dicit: Sine faetu; Aquilas: Sterilis. Viden' Dei miracula in rebus insperatis? *Peregrina et inclusa; Aquilas: Vagans atque amota; Symmachus dicit: Captiva et peregrina.* Duo enim ipsi impedimento erant quippe tum subjecta aliorum imperio erat, tum gradu suo deiecta de firmitate deciderat. *Et istos quis enutrivit mihi? Ego enim derelicta eram sola, et isti ubi erant?* Hæc iteratio autem signum est ineffabilis stuporis ac dubii stultæque lætitiæ.

Sic dicit Dominus: Ecce elevo ad gentes manum meam, et ad insulas levabo signum meum, et adducent filios tuos in sinu eorum. Ne sua justitia confidant, me duce, dicit, virtuteque mea futurus erit reditus. Ut manifestet amorem quo reditus fiet, modo dicit: *egredientur, modo: Adducent filios tuos in sinu, et filias tuas super humeros portabunt, et erunt reges nutritii tui, et principes eorum fœminæ tuæ nutrices.* Hæc omnia completa sunt regis Cyri tempore; principes enim regis adorabant eos. Vide multiplicia miracula! Non enim decipientes egrediebantur, sicut exierunt ex Ægypto, sed multis honoribus affecti.

Numquid accipiet quis a gigante spolia? Incredibilia enim videbantur eis verba, quare hæc argumentis probat. Nonne hostes spoliaverunt? Utique, sed suo ipsorum damno, etsi enim spoliaverint, non suapte virtute hoc fecerunt: ego enim dedi eos in manu eorum. Et cur dico? *a gigante?* Si quis in captivitatem injuste adductus sit, numquid ipsum liberare nequeo? *Si quis captivum duxerit gigantem, accipiet et spolia, si autem acceperit a forti, non potest salvari,* qui enim fortis est ulcisci potest. *Et comedent comedentes carnes suas, et bibent quasi vinum sanguinem suum,* magna cupiditate summoque desiderio. Viden' hos frustra in eos manus iniecisse, nihilque ipsis profuisse quæ ceperant? *Et cognoscent omnes, me hæc fecisse neque ipsos.*

CAPUT L.

§ 1. *Sic dicit Dominus: Ubi est liber repudii, quo dimisi a me matrem vestram? Aut ubi pignus quo vendidi vos?* Non prædictiones tantum bonorum hic censeo a Deo factas, verum etiam ipsum rationem de præteritis miseriis reddidisse, ut illos captivitatis causam fuisse ostenderet. Secus enim cur librum repudii in medium afferebat? Solent enim uxores dimissæ librum accipere repudii juste, sicut nunc etiam fit. Ego, dicit, non illum dedi, et nemo autem me accusare potest quod primus dederim, sed illa prius recedere voluit, et ego permisi. Item non ego vendidi vos: secus ostendite pignus; hic more humano loquitur, ut accusationem removeat sese esse causam captivitatis. Quæ autem est? *Peccatis vestris*, dicit, *venundati estis; et in vestris iniquitatibus dimisi a me matrem vestram. Quia veni et non erat homo, vocavi et non erat qui obediret.* Ita etiam ætate Christi fuerunt qui non obedierunt. Idem Moyses dicebat: « Respicite cœli, et loquor¹ », hoc ipsemet propheta ab initio dixit: « Audi, cœlum, et auribus percipe, terra² ». Quid aliud significat *veni*, nisi semper adsum, semper defendo? Defensio enim Dei nunquam relinquit. *Veni*, dicit, ad monendum, ad corrigendum, ad ædificandum, vos autem non audistis. *Numquid non potest manus mea liberare, aut eruere non prevaleo?* Numquid impotens sum ego?

§ 2-5. *Ecce increpatione mea iram ostendam meam.* Alii vero dicunt: Desertum faciam mare; Aquilas dicit: Siccavi.

1. Dent. xxxii. 1,

2. Is. i. 1.

Unde hoc patet? Ab iis quæ facta sunt prius in Ægypto. *Et ponam flumina deserta, et arefient pisces eorum.* Aquilas dicit: Putrescent pisces eorum; Symmachus: Morientur pisces eorum. Jordanis hujusce rei signum dedit.

Induam cælum tenebris, et quasi cilicium posui operimentum eorum. Hoc vero noctu accidit in Ægypto; si autem nihil aliud fuisset, nonne hoc solum perdere poterat omnes? Utque propheta ostendat non humanæ mentis esse hæc verba, neve quis dicat: scio quidem Deum esse omnipotentem, sed unde apparet te in nomine ejus locutum esse, *Dominus*, dicit, *Dominus dat mihi linguam disciplinæ, ut sciam quando oporteat loqui verbum. Addidit mihi aurem ad audiendum, et disciplina Domini aperit aures meas.* Sicut alii prophetæ dicunt: « Repletus sum virtute in spiritu Domini¹ ». « Non eram propheta ego, neque filius prophetæ, sed pastor eram et vellicans sycaminos² », iterum « Et elegit Dominus David servum suum, et assumpsit eum de gregibus ovium³ »; ita hic etiam dicit: *Dat mihi linguam ut sciam quando oporteat loqui verbum.* Prophetias nominat linguam et in ius vocat qui ægro animos illas audiebant, ne putarent hæc verba humanæ sapientiæ esse, sed vere Domini verba. *Addidit mihi, dicit, mane aurem ad audiendum.* Ita suum ostendit desiderium Dei que multiplicia dona. *Et disciplina, dicit, Domini, aperit aures meas,* ut ostendat ab eo esse disciplinam atque sapientiam. Et iure: *Addidit mihi aurem ad audiendum;* humanis enim non possunt audiri auribus hæc verba, nisi prius aures verbis aptentur. Non enim studio, sed gratia comparatur sapientia cœlestis secundum uniuscujusque fidei mensuram.

Ego autem non renuo, neque contradico. Viden' libertatem atque liberum arbitrium hic ostendere? *Ego*, dicit, *non renuo*, ut ostendat se posse quidem renuere, sicut renuit Jeremias, qui postea dicebat: « Et factus est quasi ignis ardens urens in ossibus

1. Mich. III. 8.

2. Amos VII. 14.

3. Ps. LXXVII. 70.

quamvis enim, dicit, torqueamur, vos tamen oportet auxilium afferre nobis.

Non sum confusus, dicit, *Deus enim auxiliator est meus*. Vide, similia esse hæc verba Apostoli verbis. « In omnibus, dicit, tribulationem patimur, sed non angustiamur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; deficimur, sed non perimus¹ ». *Posui faciem meam sicut solidam petram*. Patet autem hoc libere non necessario fieri: vide, quomodo verbum Dei auxilio atque sua voluntate exornat. *Et novi*, dicit, *quia juxta est qui justificat me*. De futuris simul fidem facit: si enim ego qui tot suppliciis afficior non sum confusus, quanto magis vos oportet spem non amittere etiamsi, quominus a captivitate redeatis, prohibeamini? Si innocens pro vobis affligor, quanto magis vos oportet dolores istos perferre?

Non sum confusus. De rebus futuris fiduciam habet, *Quia juxta est qui justificat me*, imo in me est. Hoc non significat ipsum in te esse, imo hoc signum est ipsum in me esse; quum enim me cruciari neque confundi sinit, hoc indicat ipsum in me esse. Idem factum est Apostolorum ætate: si quis enim non credit resurrectionem, ex suppliciis ab Apostolis perlatis resurrectionem esse mortisque dissolutionem credat, non tantum propterea quod semper eos a cruciatibus liberaverit, sed potius quod nunquam confusi fuerint.

Quis est adversarius? Veniat et stet simul coram me. Et quis est qui iudicium ineat adversum me? Appropinquat mihi. Qui, dicit, non credit, veniat, sese manifestet; aut qui inquirere vult, veniat huc, et si possit me falsi arguat; si quis victoriam sibi parare cupiat, veniat verbaque mea percipiat, ego enim ad ferendam sententiam sum paratus.

Ecce omnes vos quasi vestimentum veterascetis, et quasi tineæ comedet vos. Aquilas dicit: Aerugo; Symmachus: Mucor. Vel Dei iram indicat vel corporis usum; Deus enim sempiternus est,

nunquam ergo timeamus; hominum supplicia quasi aqua trans-eunt et nunquam firma manent, quapropter dicit: *Quis est in vobis qui timeat Dominum? Exaudiet vocem servi ejus.* Deum timentium est audire prophetas, sicut etiam Christus dicebat: « Qui audit vos, me audit¹ », hoc magnum est atque mirabile.

Qui ambulabatis in tenebris, neque erat vobis lux. Propter ignorantiam pravaque, dicit, opera; quod Salomon etiam dicebat: « Viæ autem impiorum tenebrosæ, non noscunt quomodo offendunt, viæ autem justorum ut lux fulgent² ». Cur addidit: *Non est eis lux?* Qui enim in tenebris ambulant patet hos non in luce esse, aliquando tamen potest videri lux simulque in tenebris ambulare: si quis lucem accendit vel lampadem aut facem. Illi in tenebris ambulantes, ut tenebras removeant, nihil lucis habent. Neque dixit tantum ipsos tenebras non amovere, sed nunquam id facturos; angor enim conscientiae obscurum lumen cordis efficere potest. *Sperate in nomine Domini.* Symmachus ac Theodotion dicunt: *Confidite. Et innitimini super Deo vestro.* Magnum est auxilium illi qui in Deo sperat. Quomodo igitur fieri potest ut aliquis in nomine Domini speret atque confidat, cum multa sint impedimenta? Omnia amoventes impedimenta ipsi soli confidamus.

Ecce omnes vos quasi ignem accensum. Aquilas dicit: *Ignem accenditis. Ignis accensus flammaque confortata, ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma confortata.* Qui enim peccata committunt ignem accendunt, semper autem in tenebris ambulant nunquam in luce. Hujusmodi enim ignis non habet lucem sed urit tantum atque consumit; hæc enim natura est hujus ignis. Si ignem concupiscitis, illum sumite in cujus luce ambulare positis, non illum qui urit non habens lucem.

Propter me facta sunt hæc omnia vobis, in mœrore dormietis. Aquilas dicit: *In indigentia;* Symmachus: *In doloribus.*

Quid loqueris? Utique dicit, nam Jeremias etiam eadem dicit: « Propter me orbem terrarum desertum feci¹ ». Non frustra homines ultus est, sed quia verba ipsius contempserunt atque conculcaverunt. *In mœrore dormietis*. Hoc est, neque somnus suavis erit vobis; sicut superius dicit: *In luce ambulate*, ut in ipsorum operibus non inesse lucem ostenderet.

1. Jer. xii. 11.

CAPUT LI.

§ 1. *Audite me, qui persequimini quod justum est, et quæritis Dominum.* Illis dicit: « Quis est adversarius meus? Veniet et stet coram me¹ »; his vero: *Audite me, qui persequimini quod justum est, et quæritis Dominum.* Illis dicit: judicate, hos vero docet; imo docendi sunt omnes qui Dominum quærunť et persequuntur quod justum est; ad illos quamquam aliquis venit et in auribus in-clamat, labor irritus est. Quis autem est quærens Dominum? Qui quod justum est persequitur, justumque probat; justus autem non tantum dicitur qui avaritiæ non servit, verum etiam qui nulli malæ cupiditati obnoxius est. Neque immerito dicit: quod est justum quærite atque bonum, sæpe enim loqui solet de multis qui persequuntur avaritiā, et ceteris malis cupiditatibus inser-viunt. Nos etiam igitur necesse est persequi justitiā justumque quærere, ita enim invenire potest homo Deum; cum aliquis enim aliquid quærit, ut inveniat illud oportet. Sit quidem auditor fortissimus ac virtute præditus ipsi tamen opus est sapientia, virtus enim tantum et firmitas auditorem convincere non valent, nisi sapientia adsit; Scripturæ enim laudibus extollunt auditorem sapientem, dicunt enim: « Cujus Dominus aperuit cor intendere his quæ dicebantur a Paulo² », et alio loco: « Et omnes erunt docibiles Dei³ ». Superius vero in hoc ipso libro dicit: « Addidit mihi

1. Is. l. 8.

2. Act. xvi, 14.

3. Joan. vi. 45,

aurem ad audiendum¹», et Sapiens «Deus dat sapientiam, et a facie ejus cognitio atque intelligentia²».

Inspicite in petram solidam ex qua excisi estis. Jure dixit *petram solidam*; naturæ enim sterilitatem soliditati comparat petræ, sterilis enim est et infructuosa sicut Saræ uterus, simulque ut ostendat opus manuum esse Dei generationem nostram; non enim natura sola ad hoc idonea est, sed Deus est qui creat ac format, non tamquam hominem primum, sed ne modo quidem dissimiliore; sicut enim ille creatus fuit, sic ita etiam nunc, quamvis ex utero accipiat, ipse tamen est qui creat. Et merito non petram tantum verum etiam *petram solidam* dixit, non enim sola sterilitas aderat, verum etiam senectus. Ipse etiam comparat foveæ profundæ, quod Aquilas Segmentum nominat foveæ; Symmachus: Cavernam; Theodotion: Foramen. Nam fovea quoque etiam sterilis est, non tamquam fons scatet, conservat tantum aquam collectam, quin copiam aquæ augeat. Cæteri vero dicunt: Scaturite. Septuaginta vero, non fodistis, dicunt, sed ex qua effossi estis ut certo constet Deum esse qui perficit omnia. *Respicite in Abraham patrem vestrum, et in Saram quæ peperit vos.* Hæc illis dicit, qui asserunt ista difficilia fieri non posse illisque rebus præteritis suadet: vobis credendum erat verbis meis, quoniam non creditis, præteritis persuadebo vobis. Si ab una tantum feci multitudinem, ipsa enim omnes peperit vos, quamquam unum pepererat Isaac propter quem sterilis uteri natura commutata est, si ergo hoc ipse feci, nonne reducam vos a captivitate? Facile omnino est mihi possibilia reddere quæ sunt impossibilia; ut hoc ipsi persuasum haberent promissiones majorum satis erant.

Quia unus erat, et vocavi eum. Imo duo erant; alii autem clarius dicunt: Unum vocavi eum. Equidem natura unus erat: «Creavit, dicit, Deus hominem, masculum et fœminam creavit eos³» masculus ergo est homo et fœmina, alter est caput, altera

1. Is. L. 4.

3. Gen. I. 27.

2. Prov. II. 6.

corpus. Ego vero non operariorum multitudine aliquid perficio neque propter parvum horum numerum animum demitto, sed ubique semperque virtutem quæro. *Quia unus erat, et vocari eum, et multiplicavi eum.* Non in regione sua sed et in terra aliena multiplicavi eum, ut facillima mihi omnia esse pateret. Cur vero de Adam non meminit, cujus operæ aptius illis persuadere poterant? Quia ipsi semper cogitabant Abraham; adde hoc quod hic notus erat illis magis, nulla caruerat virtute compluribusque consolationibus donatus fuerat.

Dilexi, dicit, *eum et multiplicavi illum.* Causam non dicit, ne desperatione afficiantur cogitantes Abraham vocatum dilectum et propter virtutes suas multiplicatum fuisse. Etenim dicere poterant: omnibus nos destituti virtutibus quomodo salutem expectabimus?

Pariter addit: *Et te nunc consolabor, Sion, et consolabor omnia deserta tua.* Symmachus dicit: Recreabor. Abraham tamen non propter adolescentiæ ipsius virtutes vocavit Deus, quamvis loquantur Scripturæ de honestis ejus moribus; sed quoniam futura præsciebat, pariter dicit: vobis magnis opus est exemplis, ne amplius dubitetis. Uterus quidem Saræ sterilis erat, hic desertam dicit terram; sed de duobus istis comparatio incidere nequit, scilicet terram desertam fertilem reddere sterilemque uterum implere; manus enim agricolarum possunt fecundam facere terram, uteri sterilis impletio tamen a virtute divina omnino pendet. Iterum: Nulla est comparatio inter hæc duo: unum vocare ipsumque multiplicare et multis vocatis multitudinem comparare. Iterum: ab hostibus liberare et, his iuvitis, captivos domum adducere non idem est ac a regione sua in alienam ducere; liberati enim reversi statim sunt. Suadendum ergo erat illis, cum magnum hoc factum fuisset, quod parvum erat, facile ipsum perfecturum esse.

Et consolabor deserta ejus, ponamque quasi paradisum. Aquilas et Symmachus dicunt: Quasi delicias. Theodotion: Quasi

hortum. *Et quæ ad occidentem ejus sunt quasi paradisum Domini.* Aquilas: Campos ejus; Symmachus: Folia ejus; Theodotion: Arabiam ejus. *Lætitiâ et exultationem et laudationem inveniunt in ea.* Aquilas: Vocem, dicit, laudis; Symmachus: Vocem canticorum; Theodotion: Vocem psalmorum et benedictionis. Talia fiunt ut Deo benedicere eumque laudare simulque plurimum capere utilitatis ad suos mores possint.

Audite me, audite me, populus meus, et reges, ad me auribus attendite, quia lex a me egredietur, et judicium meum in lucem gentium. Quare prima repetit verba? De magnis enim loquitur rebus, quæ vix perficientur. *Quia lex a me egredietur.* Iterum leniter futurum tangit; leges enim ferre est præ cæteris necessarium, hoc enim nos a ratione carentibus secernit. Quid prodest verba habere, cum recta ratione destituti simus? Cupiditates enim, quibus afficimur, desertam mentem reddunt idque propterea evenit quod loquendi facultatem, qua nos excellere inter cæteros oportebat, in morem loquacem irrationabilium animalium mutamus; in his enim ira statim placatur, in nobis autem odium perseverat, in ipsis nulla est invidia, in nobis autem semper est accensa. Primum ergo magnumque auxilium legislator est atque lex; quare alienigenæ urbium quoque expugnatores beneficos putabant legislatores magis quam parentes sui; jure quidem et merito, hi enim dant vitam, illi vero vitam agere honestam docent, ex quo cautela atque firmitas oriuntur. Non enim muri, neque copiæ, sed iustæ leges incolumes efficiunt civitates, sicut etiam hominem non corporis fortitudo et sanitas sed virtutes animi ordinisque rectitudo liberant a doloribus. Quapropter sapiens quidam dicit: « Melior sapiens forti, et vir prudentiam habens agricola valido¹ », et auxilium eius super decem, qui sunt in civitate, principes. Et iterum: « Arma autem sensus labia sapientia² ». Semper autem videmus fortes non robore corporis sed virtute animorum magnos evasisse; navis enim, non ideo quia magna est atque ærata

1. Prov. xxiv. 5,

2. Prov. xiv. 7,

et indissolubilia possidet latera, æquora sulcat, sed quia gubernatore utitur qui illam iuxta voluntatem suam dirigit.

Et judicia mea in lucem gentium. Hoc vere illuminavit eos: scire judicia juraque intelligere. Viden' judicii lucra? Tenebræ enim remotæ sunt, timor expulsus, cupiditatesque sublatae. Sicut iudicis manifestatio fures, cadaverum exspoliatores atque latrones, omniaque maleficorum genera fugat, ita etiam cum mentis iudicium suas recipit vires et in throno sedet iudicii, omnia removet noxia, utilia vero domestica efficit ac suavia. Nonne in urbe vidisti, cum judex in iudicio sedet, quanto timore non tantum noxii verum etiam innocentes afficiantur? Sic quoque cum mens sana est et tamquam judex in solio sedet iudicii, terror atque formido, quæ illicita facta sunt prius, in fugam coniecit, non cogitationes tantum pravæ reprehenduntur, verum etiam motus mentis innocentes timent ac formidine corripuntur. Sicut cum Deus iudicat, ne sidera quidem pura coram eo inveniuntur, neque Paulus justificatur: «Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum¹»; ita mens cum sibi jus dicit aptisque accusationibus damna inquirat, nihil idoneum est ad illam justificandam, juxta illud: «Quis gloriatur castum se habere cor? Aut quis gloriabitur mundum se esse a peccatis?²» Præterea scriptum est: «Quia homo non est justus in terra, qui faciet bonum et non peccabit³»; et item: «Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini⁴». Et ipse quidem Paulus dicit: «Probet autem seipsum homo⁵»; et rursum: «Quod si nosmetipsos dijudicemus, non utique judicemur⁶». Non absque causa quidem imperat ut nosmetipsos dijudicemus; tu autem tuam perturbare conscientiam totamque vitam scrutari nec audes neque cupis, ne plurima, quæ invenires peccata, expellere cogaris. Scimus plurimos hoc vitio

1. 1. Cor. iv. 4.

2. Prov. xx. 9.

3. Eccles. vii. 21.

4. Ps. iv. 5.

5. 1. Cor. xi. 28.

6. Ibid. 31.

esse affectos, ex iis quæ mihi contigerunt, quæ in cæteris fiunt, explorata compertaque habeo; ego quidem sæpe volui totam meam vitam perpendere sedulus atque diligens scrutari, sed numquam ausus sum, ne nimio mœrore atque tristitia mens mea opprimeretur. Si enim omnia nostra peccata diligenter necnon attente examinare eorumque penitus menti memoriam subtrahere voluissemus, tunc profecto veri ac sinceri conatus nostri fuissent; si vero modo diligentes mentem nostram vexamus, et modo desidiæ nosmetipsos dedimus, quid hoc proderit? Et quid, aiunt, scrutari juvat, nisi ut maximo mœrore afficiamur? Hic enim angimur animo, illic pœnis mulctabimur. Ego autem dico tristitiam quoque utilissimam esse; si enim te scrutari piget, deinceps sedulus cavebis ne peccata cogites; neque hoc tantum utile tibi erit, verum etiam obsecrabis Deum ut tibi indulgeat, juxta illud: « Dic tu iniquitates tuas primus, ut justificeris¹ ». Si enim dicere tantum iniquitates justificat, quo magis quum hæc confessio gravis tibi fuerit. Nihil peccatori magis prodest, quam semper ob oculos et in mente habere peccata atque sæpissime dolere et semetipsum torquere. Nihil enim hoc citius iram Dei placat, non jejunia, nec humi cubare, nec vigiliæ neque cætera hujusmodi; quod tibi ex Sacris Scripturis ostendam: « Dixi, ait, pronuntiabo adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei² ». Dixi, inquit. Nonne vides, quanta in his verbis virtus inest: « Dic tu iniquitates tuas primus, et justifice- ris³ »? Iterum: « Peccatum meum notum feci, dicit, et injustitiam meam non operui⁴ ». Num Deus nescit, si tu illa manifestare nolis? Nonne ipse omnituentem in se habet scientiam, qua omnia quæ fiunt veluti scripta menti suæ inhærent? Sed saltem, aiunt, ignominia mundi non afficimur, et nemo est qui nos irrideat ac contemnat. Hujuscemodi consiliis nec ista vitare ludibria, neque commoda futura adipisci poteris. Si autem dicas: quomodo

1. Is. XLIII. 26.

2. Ps. XXXI. 5.

3. Is. XLIII. 26. 26.

4. Ps. XXXI. 5.

id fieri potest, respondebo: Illo fruentes solatio maiora hic patrabimus scelera, illic æternis suppliciis cruciatibusque trademur

Appropinquat cito justitia mea, et egredietur sicut lux salutare meum. De sua loquitur justitia, qua cum hic tum illic utitur. Et non tantum dicit: *appropinquat*, verum: *Cito appropinquat mea justitia*, id est, iudicium meum, non misericordia. *Et egredietur sicut lux salutare meum. Sicut lux.* Quid aliud hoc verbum significat nisi manifeste atque subito? *Me insulæ exspectabunt, et in brachio meo gentes sperabunt.* Symmachus dicit: Et brachia mea populos judicabunt; cæteri autem Ethnicos dicunt. *Sperabunt*, cum diligentia expendent et cum timore, colligent fructus salutis, vel ut dicunt Septuaginta: *In brachio meo sperabunt*, idest, in mea virtute; omnibus his locutionibus eadem est significatio.

§ 6. *Levate in cælum oculos vestros, et inspicite in terram deorsum, quoniam cælum sicut fumus firmatum est, terra autem sicut vestimentum veterascet.* Vide, quæ affert, exempla ut reditum facilem ostendat, quemadmodum apud Ægyptios factum est, quod etiam contigit Abraham. Rursum ad creaturas rediens de potentia loquitur Dei: *Cælum sicut fumus firmatum est.* Aquilas dicit: Cælum sicut fumus involutum est; Theodotion autem: Cælum sicut sal solidatum erit. Cæruleum ac crystallinum colorem cæli formæ firmi salis ac pellucidi comparat. Quum Septuaginta interpretes dicant: *sicut fumus*, patet neminem firmare fumum posse, nisi omnipotentiam divinam. *Terra autem sicut vestimentum veterascet.* Duo vicissim contraria exhibuit: quod tenue erat firmavit, quodque erat firmum comminuit, ut sibi omnia factu facilia esse ostenderet.

Et habitatores ejus sicut hæc¹ morientur; id est, qui hanc habitant terram. Hic mihi videtur propheta suis verbis cælum quoque indicare voluisse; non enim dixit: sicut hæc (terra), sed: *sicut hæc* (cælum et terra) *morientur*; illud enim Deus destruere potest,

1. Scilicet terra et cælum, nam in textu greco legimus ταῦτα.

quod nihil aliud nisi fumus est. Et profecto, si vult Deus, sicut fumum cœlum disperdere potest; hoc enim non sua natura habet firmitatem, sed voluntate Creatoris. Et quoniam pulchrum atque splendidum erat, ideo tenue ac subtile effecit, ut suapte illud virtute conservaret. Si enim cœlum, dicit, destruere possum, dummodo velim, quo magis homines vestros inimicos? Quamobrem addit verba ad hominum perversorum opprobrium dicens: *Audite me, qui scitis iudicium*. Alii autem: justitiam, dicunt, hoc est, jura.

§ 7. *Populus meus, lex mea in corde vestro: Nolite timere opprobrium hominum, et contemptu eorum ne vincamini*. Cæteri autem dicunt: Nolite timere imprecationes eorum, sicut et ipse Christus: « Beati estis, aiebat, cum maledixerint vobis et dixerint omnia mala adversum vos mentientes; gaudete et exultate¹ ».

§ 8. *Sicut enim vestimentum comedentur a tempore*. Aquilas autem: Sicut vestimenta, dicit, quae comedit aerugo; Symmachus vero: vermis, dicit; Theodotion: tineæ. *Sicut lanæ comedentur a tineæ*. Num igitur neminem pungunt opprobria ac calumniæ? Quare dicebat Ezechias: « Exaudiat Dominus Deus tuus verba Rapsacis ad exprobrandum Deum viventem² ». Et ipse David aiebat: « Redime me a calumnia hominum³ ». Super opprobrium Deo factum cito cecidit ira, propheta vero de opprobrio calumniæ in homines loquitur. Revera David suum inimicum Semei ultus est, non autem ipse occidit, sed filium suum occidere illum jussit, quamquam Semei huic nunquam nocuerat, ut eos, qui huic similes erant, cohiberet coerceretque. Quare superius propheta ad justos loquitur: *Audite me, qui scitis iudicium; populus meus lex mea in corde vestro*. Et iterum: *Sicut lanæ comedentur a tineæ*. Hoc vel de vituperiis dicit vel de vituperatoribus, quare addit: *Iustitia autem mea in æternum erit, et salus mea*

1. Matth. v. 11.

3. Ps. xviii. 134.

2. Is. xxxvii. 4.

in generationes generationum. Quod et Christus ipse dicebat: « Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis¹ ». Si enim cœlum transibit, cœlorum scilicet forma quæ nunc necessaria est, ita humana etiam natura formam suam mutabit. Tunc quid firmum atque stabile manebit? *Salus mea in generationes generationum*. Quid loqueris? Num tunc quoque salus erit, quum pœnis afficies et occides? Utique: quamquam omnino ea salus non est, tamen perditis justitia est, redemptis autem salus; sæcula sæculorum salutem et justitiam impedire non poterunt. Quemadmodum impossibile est Deum non esse, imo vero necesse est illum semper esse atque in æternum vivere, ita etiam oportet ut semper et perpetuo regnent justitia et salus. Si quis autem dicat, quare homines hoc non intelligant, ego verbis Sacræ Scripturæ respondebo: « Miserere mei, Deus, dicit, secundum magnam misericordiam tuam² ». Magnam tantummodo appellavit misericordiam; quanta autem hæc sit, ipse quoque nescit. « Et secundum multitudinem miserationum tuarum³ ». Hic etiam multas esse affirmavit miserationes, quot ejus sint miserationes, omnino ignorat. Et ipse Paulus: « Supereminens, dicit, magnitudo virtutis ejus⁴ », sed quanta sit, scire nequit. Et ideo magnitudinem eam vocat, imo etiam supereminentem appellat magnitudinem, ne unquam eam scrutari audeas. Quo magis investigabis, eo magis tuas cogitationes superabit; si illam mente complecti posses, num tunc magnitudo supereminens esset? Iterum alibi dicit: « Gratias Deo super inenarrabili dono ejus⁵ »; enarrare enim nemo potest.

Sed videamus, num ne intelligi aliquo modo possit, quod enarrare impossibile est; etenim non semper fit ut, quæ enarrare non possumus, illa etiam intelligere nequeamus. Profecto, dicit, exsuperat pax omnem intellectum, idcirco ait: « Et pax Dei,

1. Matth. v. 12.

2. Ps. l. 3.

3. Ibid.

4. Ephs. i. 19.

5. II. Cor. ix. 15.

quæ exsuperat omnem sensum¹ ». De pace autem, dicunt, hic loquitur, contra, nos de misericordia et de magnificentissimis donis inquirimus. Quidnam, quæso, excellentius quam pax in misericordia invenitur? Magnum enim atque præcipuum donum misericordiæ est pax. Sed mente attendamus, ubinam præsertim inveniatur supereminens Dei misericordia? « Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum² ». Si vero nonnunquam sermo sit de mensura, cave putes hanc Dei misericordiam capere. Ecce, quæ dixi, explico: « Quomodo miseretur, dicit, pater filiorum, misertus est Dominus timentibus eum³ ». In evangelio autem ita legitur: « Vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris⁴ ». Et ipse propheta dicit: « Sin autem et suorum filiorum oblita fuerit mulier, sed ego non obliviscar tui⁵ ». Hæc autem exempla non ideo hic allata sunt, ut his parem esse mensuram misericordiæ ostendant, sed quia aliam hac majorem nescimus; maxima enim est in nostris cogitationibus. Tu vero, ut ita esse credas quæ dixi, audi dicentem: « Sin autem et horum oblita fuerit mulier, sed ego non obliviscar tui, dicit Dominus⁶ ». Sic etiam quum audias: « Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras⁷ »; cave credas distantiam solummodo talem esse, verum hanc ampliorem puta; quoniam aliam mensuram hac majorem nescis, ideoque vulgari tibi usus est exemplo. Sed ampliorem esse, patet ex verbis quæ dicit: « Occidi enim peccata et delevi⁸ », hoc autem majus est quam longe facere. Quidquid enim longe recedit, accedere potest: quod autem semel deletum est, non amplius scribitur. Iterum alibi dicit: « Pater misericordiarum et Deus totius consolationis⁹ ». Quid his verbis vult ostendere? Hoc mihi videtur ostendere misericordiam

1. Phil. iv. 7.

2. 1. Cor. ii. 9.

3. Ps. cii. 13.

4. Matth. vii. 11.

5. Is. xlix. 15.

6. Is. xlix. 15.

7. Ps. cii. 12.

8. Coloss. ii. 13. — Is. xlv. 22.

9. II. Cor. i. 3.

ipsius incomprehensibilem esse, sicut ipse incomprehensibilis est; itemque, quum potentia ejus incomprehensibilis sit, ita esse quidquid ad hanc potentiam pertinet, juxta illud: « Quia quaecumque voluit, fecit⁴ »; præterea: « Apud Deum omniaabilia sunt² »; cui enim immensurabilis est potentia, sapientia quoque immensurabili illum præditum esse necesse est. Si ergo sapientiæ ejus non est mensura, num ejus misericordiam metiri possumus? Nullo modo; hanc, qua omnia sunt restituta, immensurabilem esse omnino desideramus. Insuper loquitur etiam de ejus amore: « Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret⁵ ». Itemque de judiciis: « Judicia ejus sicut abyssus multa⁴ », et de misericordia: « Misericordiam facis in millibus⁵ ».

His autem verbis nolumus vos ad pigritiam hortari, sed, qui sunt sine spe, bona spe atque misericordia Dei illos recreamus. Etenim sicut magna est misericordia ejus, ita et ejus ira. Item dicit: « Gaudium erit in cœlo et in terra⁶ »; sed, prohi! quid est homo? Si enim: « Omnes gentes sicut stilla de situla, et quasi saliva oris, et quasi momentum stateræ, et quasi nihil reputatæ sunt⁷ », si, inquam, omnes homines ita reputantur, quomodo unus tantum erit dignus qui coram Deo appareat, præsertim quum peccator sit? Deo autem tantæ curæ est salus hominis, ut cœlum ac terram lætitia afficiat super uno peccatore poenitentiam agente; quid enim aliud cum hac cura conferri potest? Atqui noli tantum putare pro salute totius mundi a Deo Patre Filium esse missum; quamvis enim unus tantum homo redemptione indiguisset, Deus tamen mittere Filium suum non dedignatus esset. Quibus rationibus dicunt hoc probare poteris? Audi Paulum dicentem: « Pro nobis omnibus tradidit illum⁸ ». Hoc quoque justitiæ signum est: non enim dixit, pro divitibus ac

3. Ps. cxxxiv. 6.

4. Matth. xix. 26.

3. Joan. iii. 16.

4. Ps. xxxv. 7.

5. Jer. xxxii. 18.

6. Luc. xv. 7.

7. Is. xl. 15.

8. Rom. viii. 32.

potentibus, et non pro pauperibus; vel pro sapientibus tantum et non pro insipientibus; pro inopibus non pro servis, sed pro omnibus ut omnes pariter æstimaret. Apostolus autem aliis verbis dicit pro ipso semetipsum tradidisse: « Quod autem non vivo in carne; in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me¹ ». Quidnam, Paule, loqueris? Num munera Dei impedire optas? Nonne tu quidem nuper dixisti: « Pro nobis omnibus tradidit illum² »? Cur nunc dicis: « Pro me uno tradidit semetipsum³ »? Utique, dicit, ut ostendam tibi, etiamsi pro uno tantum Filium tradere oportuisset Deum nullo pacto recusaturum fuisse. Me tibi hoc parabola aliqua etiam ostendere cupis? Nonne una tantum ovis perdita et nonaginta novem in tuto erant? Num moratus est? Nonne potius illas reliquit, et montes, campos, valles percurrit? Num cursum omisit priusquam illam inveniret? Nonne reliquæ ipsi solatio esse poterant quamvis una tantum deesset? Hujusmodi autem res ibi videntur, ubi ardens omnino amor est. Auri quoque cupidus, licet pecunia abundet, si unum tantum nummum amittat, vehementer mœrore afficitur, quia totam pecuniæ suæ vim diligit. Ove inventa, vide, quæso, ipsius amorem! Qua cura ac diligentia humeris imponit suis! Non verberavit, nullaue alia pœna eam affecit. Hoc profecto amantium atque diligentium est, ut, licet dilecti ipsos relinquant, longe recedant, imo ipsis noceant, nullo pacto irascantur de injuria, imo vero conversionem dumtaxat cupiant atque reconciliationem. Quas injurias intulimus Deo, vel quomodo iram ejus excitavimus? Num igitur Deus post hæc ultus est nos? Nequaquam, quinimo clamabat: « Non veni ut judicem mundum, sed ut eum salvificem⁴ ». Cur ergo effugitis? Cur receditis? Præterea: « Pro Christo ergo legatione fungimur, dicit Apostolus, tanquam Deo exhortante per nos; obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo⁵ ». Num post

1. Galat. II. 20.

2. Rom. VIII. 32.

3. Galat. II. 20,

4. Joan. XII. 47.

5. II. Cor. V. 20,

opprobria quoque atque ignominiam? Utique, ait, reconciliatur. Et nos ego festinemus, ut nobiscum quoque reconcilietur.

§ 9. *Exsurge, exsurge, Jerusalem, et induere fortitudinem brachii tui.* Juxta Septuaginta patet, hoc urbi datum fuisse præceptum. Si regi aliquid iubenti omnino parendum est, quo magis Deo si quid cuipiam præcipiat? Cæteri vero interpretes atque hebraicus textus sic exponunt, quasi propheta cum Deo loquatur; ita enim in hebraico textu legitur: Ouri, ouri, labsci-os srov; post hæc proxime legitur verbum quatuor litteris constans (יהוה Jeovah), apud quosdam reperimus scriptum Adonai, apud alios Ahiah; tum illud verbum, quod diximus quatuor constare litteris, tum hæc postrema duo hebraice nomen Dei indicant. Aquilas autem dicit: Exsurge, exsurge, et indue fortitudinem brachio tuo; hic etiam proxime legitur verbum illud, quod Domini nomen significat. Septuaginta vero etiam verbis, quæ sequuntur, manifestant de Jerusalem dictum fuisse: *Exsurge, exsurge*, quia addunt: *Nonne tu es, quæ desertum fecisti mare?* Aquilas dicit: Forsan tu es quæ desertum fecisti mare. Nihil igitur obstat, quominus de Jerusalem hæc verba intelligantur; etenim omnia miracula, quæ facta sunt, populi causa perficiebantur, quam Jerusalem appellat: Deus, dicit, operabatur, sed pro populo facta erant. Hac de causa sermonem ad Deum vertit, ut illa miracula ab ipso pro populo, id est, pro Jerusalem facta esse ostendat. Itaque, speciosa dubitatione omissa, quæ re quidem dubitatio non est, ad nostrum inceptum redeunt, juxta versionem Septuaginta explicemus.

Et induere fortitudinem brachii tui. Hoc autem peccatorum abiectionem significat; quemadmodum enim, recedentibus doloribus, convalescit atque firmatur ægrotus, sic etiam, peccatis sublati, animi consanescunt; sordes enim peccatorum vires animi immi nuunt, et sæpe etiam enervant corpus; paralyticus mulierque inclinata, nec non qui Corinthi pro peccatis infirmi erant, testimonium dicant. Noli dicere propter peccata formam corporis non

depravari; quemadmodum enim morbo corporis imminuitur animi alacritas, sic et corpus morbi animæ particeps fit. Et hæc quidem Dei misericordiæ opera est; animus enim morbos suos difficulter cognoscit plagasque peccatorum, ideoque constituit Deus, corpus etiam hos sentire labores, ut nos doloribus corporis ad malorum, quibus colligati sumus, emendationem excitemur. Si ergo vis, imprimis investigemus iracundiam. Nonne vides, quomodo iracundia corpus deformat? Ideo et Sapiens « Vir animosus, dicit, inhonestus est¹ ». Iram animam quoque perdere, ex sequentibus, dicit, patet: « Ira perdit et prudentes² ». Itaque compertum omnino est corpus, quum pondere premitur (malorum), animam quoque iisdem molestiis afficere; sic etiam quum anima oneri succumbitur, corpus etiam eiusdem particeps fit. Ita virtus non modo animos, verum etiam corpora sanat, eaque conservat, veluti acri atque perfrigida hieme soluta.

Exsurge, exsurge, Jerusalem. Ingenti ruina erat vastata; non tantum funditus eversa, nec solum erant ædificia deturbata atque civitas dejecta in cinere sedebat, sed omnino igne peccatorum flagrabat. Verba pietatis erant, quia peccatis et iniquitatibus valde erat corrupta; captivitas autem plurimum profuit. A quonam hæc facta sint atque quam ob causam suppliciiis affecta sit et quomodo a duris vinculis liberari potuerit, ipse docet. Docet enim tum ab ipsa processisse casum tum resurrectionem et pristinæ instaurationem virtutis ab ipsa futuram; ideoque ipse ad hoc tantum eam hortatur. Ab ipsa quidem casum fuisse et resurrectionem esse futuram, ex sequentibus patet.

Exsurge sicut in principio diei, sicut generatio sempiterna. Confirmat atque Jerusalem hanc mutationem persuadet. *Nonne tu es, quæ desertum fecisti mare, aquam abyssi multam? Quæ posuisti profunda maris viam transitus his qui fuerant liberati et redempti?* De Ægyptiis loquitur atque de maris transitu. Num tuapte virtute hæc omnia executi es? Non a temetipsa potuisti hæc per-

1. Prov. xi. 25. 2. Prov. xiv. 35.

ficere; omnia vero manus Dei fecit atque ad finem usque complevit. Hæc dicit ut discas omnia pro te facta esse, nequē existimes Deum frustra ac inconsulto aliquid facere, nisi prius ipsi oblata sit a te occasio. Et quid, ait, magni aut mirabilis ostendo? Clamavit populus, ingemuit propter afflictiones suas: « Videns vidi afflictionem populi mei, et clamorem eorum audiui¹ ». Quod etiam per Moysem operatus est, id populo tribuit. Viden' quam potens est qui paret Deo, et quam impotens qui Deo resistit? Non a temetipsa tunc fuit potentia, neque nunc propter tuam infirmitatem hæc mala venerunt, sed illam propter virtutem tuam es adepta, hæc vero propter peccata tua tibi supervenerunt. Animadvertite quæ dicit: illi ob superbiam deleti sunt, necnon ob quamdam spem quæ nihil ipsis profuerat; si ergo illi propter superbiam perierunt, hi quoque in eadem persistentes insolentia quomodo liberari poterunt? Neque enim tantum eos occidit Deus, sed irrisione atque ludibrio quoque affecit. Et quoniam in terram lapsus impotentiam cadentium ostendit, idcirco ut ipsi pueros aquis submergebant, ipsimet simili modo aquis submergebantur. Memento, ait, pristinæ nobilitatis tuæ; disce, si vis, magnam in te inesse virtutem. *Nonne tu es, quæ desertum fecisti mare?* Noli dicere te gentes tibi pares vicisse, quum ipsam naturam quasi vicisti. Immutata natura, pene in creaturas dominata es, dum tibi creaturarum Dominus propitius erat, qui nunquam invidit tibi, tu vero veluti sincerus amicus amici creaturis præcipiebas. *Posuisti viam transitus his, qui fuerant liberati et redempti.* Hostes tuos profligasti, et novum iter habuisti. Ideo prodigiorum beneficia enumerat, ut eos veterum recordatione virtutum ad Deum diligendum hortetur atque excitet, utque nunc etiam sicut prius ad Dominum revertantur.

Ille enim est, dicit, Deus tuus, et venit in Sion cum lætitia et exultatione æterna. Super caput enim eorum laus, gaudium, et lætitia apprehendet eos: fugit dolor et mœror et gemitus. Sicut co-

rona quædam vel tropæum erit lætitia super eorum capita.. *Fugit dolor et mæror et gemitus*. Licet in figura tunc de iis hoc dictum sit, re autem hæc deinceps adimplenda erant. *Fugit dolor et mæror et gemitus*. Quoniam vero multitudine peccatorum dolores et mærores et gemitus adduximus, ideo dicit: si radicem evulseris, tunc etiam, quicquid ex hac ortum est, exsiccabitur. Quum enim molestam vitam sortitus sis, si dicere incipias, quare Deus huiusmodi vitam dedit nobis, tunc memento originis tuæ, recordare nosmetipsos nostrarum causam afflictionum fuisse; Deus enim in huiusmodi miseras naturam nostram labi nolebat, quam cum creavit maximis donavit bonis. Si autem credere nolis, audi Sacram Scripturam dicentem: « Fecit Deus hominem rectum, et ipsi quæsierunt cogitationes multas¹ ». Audi etiam, qualis erat Adam a principio; nec tristitia aderat, nec sollicitudo, quæ postea adjuncta fuerunt veluti pœnæ; ipsi sustinenda enim erant mala, quæ antea ne cogitaverat quidem. Item quum dicit: « In dolore et in tristitia edes ex ea² », patet hominem prius gaudio affectum esse. Et quum dicit: « In sudore vultus tui³ », exploratum est, prius ipsum absque sudore atque labore vitam degisse. Quum dicit: « Qua die autem ederitis ex eo, morte moriemini⁴ », consequitur prius immortalem fuisse. Ideo Christus. ut ipsum nos in pristinum statum restituisset constaret, post suam resurrectionem videns mulieres, quippe quæ matres tristitiæ fuerant, imprimis illud expressit verbum tristitiæ omnino oppositum, dicens: Gaudete. Si ab initio vestra causa ingressa est tristitia, nunc denique per me ingreditur lætitia. Quod et Paulus sæpe dictitabat: « Gaudete in Domino semper⁵ ». Vetera dissoluta sunt; si enim mors non est amplius mors, ergo et mæror non est amplius mæror. Itaque si mortis stimulus fractus est, effectus quoque peccatorum destructi sunt, una enim cum

1. Eccles. vii. 30.

2. Gen. iii. 17.

3. Ibid. 19.

4. Gen. ii. 17.

5. Philip. iv. 4.

peccatis tristitia in animum ingreditur; tunc vero, ait, fugient dolores et mœrores et gemitus; fugere nihil aliud est nisi longe recedere.

§ 12. *Ego sum, ego sum qui consolor te.* Ego sum semper idem; quamvis enim rerum immutatio facta sit, tamen ego nunquam mutatus sum, sed idem sum, qui eram. Recte quidem dixit: *Ego sum, qui consolor te*, omnia enim commoda nihil sunt, quum ille, qui consolatur, abest. Ideo et Paulus dicit: « Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra¹ ». Eum, qui tristitiam affert et impatientibus dat longanimitatem, perpetuo precemur; nunquam quæramus ut divites simus, sed ut Deus solummodo nobis propitius sit; Deo placato, etiam pauperes læti esse possumus, ipso irato, quamvis divites atque opulenti mœrore tabescimus. Quum enim Dominus inimicus nobis est, quamquam tum bona tum amici adsunt, horum nihil prodest; quum autem placatus est, nihil adversi nocere nobis potest.

Scito quæ eras et quare timueris ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fœnum arefacti sunt. Merito in mentem revocat nobilitatem illius veluti cujusdam regis filiæ, quæ timeat a suis domesticis. Dic, quæso, *quæ eras?* Multa hæc verba, *quæ eras*, indicant: primum te præ cæteris hominibus cognovisse Deum, præterea, te unam liberatam ab erroribus fuisse, unam te virtutes coluisse, tibi uni me arcana et invibilia sapientiæ meæ manifestasse, juxta illud: « Non fecit taliter omni nationi et judicia sua non manifestavit eis² ». Quam gentem sic elegit Deus, vel quis unquam Dei vocem audivit, ut ipsi audierunt? *Quæ eras?* Quid magis tibi arridet: corporea virtus an sapientia animi? Prosperitates quæ e longinquo venerunt an commoda, quibus domi fruebaris? *Quæ eras et quare timueris a corpore mortali.* Nonne tibi dedi vitam vivere incorporalium virtutum? Sin aperte et quasi in specie tamen hanc tibi vitam donavi. Quædraginta annos nec terram vertisti neque messem collegisti, nihilominus omnibus

1. II. Cor. I. 4.

2. Ps. cXLVII. 20.

fruebaris bonis. « Panem cœli, dicit, dedit eis, et panem angelorum manducavit homo¹ ». Nihil est homini sine labore. *Quæ eras et timuisti*, etenim morti ipsi præstabas. Futura quidem Deus prius exhibebat et sæpissime eos ab ærumnis liberabat; propterea immortalis erat, quod Deo suo quasi duce utebatur; tam poterat, quam ipse volebat.

Qui quasi fœnum arefacti sunt. Vidisti naturæ impotentiam? Equidem timorem incussit tibi, tamen non suapte virtute verum tuæ desidiæ causa. Quis enim timet a fœno? Ac si quis dicat nobis: Quis es, et quare times a diabolo? Serpentem jussit te conterere, et cur illum times? Ipse Christus tecum est, cur ergo ab inimico extimescis?

§ 13-16. *Et oblita es Dei factoris tui, qui fecit cœlum et terram.* Alterum creationis est atque providentiæ, alterum vero potentiæ et curæ; quia non idem est oblivisci patris et Dei, hic enim est causa prima et causa veritatis. Deum te creantem non vidisti, nonne cœlum vides, quod semper creationem tibi in mentem revocat? Quocumque enim pergis, cœlum veluti statua quædam firma ac stabilis erectum est; circumdat te et clamat prædicatque Creatorem, et quocumque pervenis, ibi cœlum invenis magistrum.

Et timebas semper cunctis diebus faciem furoris tribulantis te. Aquilas dicit: Torquentis te. *Sicut enim cogitavit auferre te.* Cæteri autem, Appellare te, dicunt. *Et nunc ubi est furor tribulantis te? Cum enim salva facta fueris, non stabil neque permanebit.* Et nunc visne discere, quis sit? Attende: *quia ego Deus tuus sum, qui conturbo mare, et sonare facio fluctus ejus; Dominus Sabaoth nomen mihi.* Ergo longe præstantissimus horum omnium est. *Ponam verba mea in ore tuo.* Etenim multis affecti calamitatibus solatio quoque divina oracula narrandi caruerant. Ideo dicit: *Ponam verba mea in ore tuo.* Quidam autem interpretum dicit: Faciam ut semper leges Dei cogites, ut sic sol-

licitudinem tuam atque desiderium excitem. *Et sub umbra manus meæ protegam te, in qua statui cælum et fundavi terram.* Symmachus vero dicit: In qua plantavi te sub his virtutibus, variisque cautionibus custodivi te.

§ 17-23. *Exsurge, exsurge, elevare Jerusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem brevem furoris ejus. Calicem enim ruinæ, Condý (craterem) furoris ebibisti et evacuasti.* Propterea quod superius dixit: quæ eras, et quare timuisti furorem regis tribulantis te, ideo, ne ab hominibus pœnis sese mulctatam esse existimet, addit: *Dé manu Domini bibisti calicem brevem furoris ejus.* Scripturæ semper pœnas calicem dicunt; *brevem* addit, ut pœnas Dei imminentes ostendat; quoniam vero alte in cor ipsum descendit, dicit: *Quod ebibisti et evacuasti.* Justam affert causam, et quoniam placanda erat ira dicit: implevisti mensuram pœnarum, ebibisti, evacuasti, nihil pœnarum reliquum est.

Ut autem neminem posse eam adjuvare ostenderet, dicit: *Et non erat, qui consolaretur te ex omnibus filiis tuis, quos genuisti.* Ingentes atque acerbis pœnas ipsis commemorat, nec tantum dicit eos esse dolore affectos, sed ita rebus adversis exagitatos, ut consolator in eorum afflictionibus non inveniretur. Et quum dicit: *non erat qui consolaretur*, non filios ejus criminatur, sed ut hoc unum doceat nititur, de cælo fuisse plagas, ut ne ipsimet quidem filii ejus consolari matrem velint. Cur ad alienos confugis, quum in domesticis quoque tuis nulla spes est? Cum enim Deus punit, nec in copiis militum neque in firmitate urbium spes collocanda est.

Duo sunt contraria tibi, et nemo contristabitur, tecum ruina et contritio, fames et gladius, quis consolabitur te? Num filii tui, qui ipsi quoque consolatione indigent? Præterea quis est qui famem tollerare possit? Itaque, ut te bellum quoque de cælo esse doceret, famem immisit.

Num filii tui, indigentes, sedentes in capite omnis viæ parati ad fugam, sicut beta semicocta erant pleni furoris Domini, id est,

propter ravidam famem semianimes erant. Symmachus: Sicut retia, dicit; etenim ut retia aquam prohibere nequeunt, sic etiam eorum conatus Dei iram placare non possunt. Dicit: *Erant pleni furoris Domini deficientes per Dominum Deum.*

Propterea audi humiliata et ebria non a vino. Sic dicit Dominus Deus, qui judicat populum suum: Ecce tuli de manu tua calicem ruinæ, Condyl (craterem) furoris mei: et non adicies bibere illum ultra et dabo eum in manus eorum, qui te oppresserunt et humiliaverunt, qui dixerunt animæ tuæ, inclinare, ut transeamus: et posuisti æqualia terræ media tua. Aquilas dicit: *Humeros tuos; Symmachus vero: Dorsum tuum. Foris transeuntibus.* Vide, quum iam in eo esset ut liberaret eos, ipsum pœnas magnas impendentes ostendere neminemque has posse afflictiones auferre, ne post beneficia bonorum obliviscantur aut peccatorum, propter quæ pœnis affecti fuerant; etenim tum peccatorum recordatio, tum etiam pœnarum et beneficiorum utiles efficit homines. Multa Deus hujusmodi cogitat, ut nos hortetur ad humilitatem et ad aliorum utilitatem, neque tantum beneficiorum verum etiam pœnarum memoriam post beneficia in eorum mentem revocabat: omnia quæ facta erant in Ægypto atque quæ in diluvio. Signum enim diluvii arcu, Sodomitarum vero ostendit terra combusta. Arcus toto terrarum orbe videtur, Sodomorum signum non ubique conspicitur. Vide igitur cœlum et terram iræ Dei signum gerere, alterum enim oculis videtur, alterum vero cæteris annuntiatur auditu. Serpens autem æneus signum erat Judæorum, laminæ vero aræ signa erant, multaque signa habemus inferni infirmitates, dolores, pœnas acres, ut ex his futura coniciamus. Quis autem in Sodomitas non audivit iram? Ubinam gentium hæc non est audita? Judæorum pœnæ nonne sunt satis ut futuras cognoscamus? Urbs destructa, templum incensum, dolores, afflictiones, dispersio eorum qui crucifixerunt, omnes sine agris sine urbibus orbem terrarum laceris vestibis pererrantes. Non autem ipsos hominum violentia dispersos esse, ex eo patet, quod interdum,

adjuvante Deo, Macedones vicerunt Persasque atque Medos, sed virtus magna crucifixi ita disperdidit eos atque disiecit. Cum Phinees unum interfecisset hominem, multis donatus est bonis; cum ipsemet Moyses idem fecisset, plura fuerant ipsi dona; nunc vero cum Dei adversarium occidissent, cur vexati sunt, cur in orbe terrarum dispersi atque disiecti sunt? Quicumque non credit inferni poenas, in animum inducat eas revera esse ex Judæorum poenis, vel etiam ex Saphira atque Anania, qui quum bona sua primum consecrassent Deo, tamquam templi exspoliatores perierunt.

CAPUT LII.

§ 1-5. *Exsurge, exsurge, Sion: induere fortitudine tua: et tu induere gloria tua, Jerusalem, civitas sancta: nequaquam ultra adjiciet ut pertranseat per te incircumcisis et immundus. Excute pulverem tuam et surge, sede, Jerusalem, sicut tunc.* Multi enim tunc hac ipsa promissione gaudebant. Cur autem cupiebant hostium incolere terram, quum prius egressi erant ex regione sua? Ne diffidant, dicit: *Excute pulverem tuam a te, surge et sede, Jerusalem. Surge* a terra atque a miseriis, *sede* autem in gloriæ throno. *Solve vinculum colli tui, captiva filia Sion,* quasi vidua cinerem excutens. *Sic dicit Dominus: Gratis venundati estis, et non cum argento redimemini.* Quid sibi vult hoc verbum *gratis*? Neque frustra nec vane, sed sicut superius diximus: « Ubi pignus vester quo vendidi vos?¹ » Num bona accepi et debitor restituere cogor? Tradidi vos enim sine argento, quanto magis ergo vos sine argento reducam? *Sic dicit Dominus: In Ægyptum descendit populus meus prius ut peregrinaretur ibi, et in Assyrios violenter adducti sunt: Et nunc quid eratis hic?* Præterita in memoriam revocat, scilicet, quomodo liberaverat eos: sæpe captivitatem in medium affert tamquam accusationem. Cur vero? Ut ostendat ipsos fuisse captivitatis causam. Quoniam vero nec prima neque altera illos emendare potuit, ideo dicit: *Adductus est populus gratis: admirabantur et ululabant,* non quod impotentes essent, sed quia gratis veniissent, hoc est, quum Dominus eorum potentissimus

erat; quoniam vero eum accusaverant, quod auxilio ipsis non venisset, propterea addit: *Propter vos semper nomen meum blasphematur in gentibus*. Ipsi enim peregrinationis fuerunt auctores in Ægyptum captivitatisque inter Assyrios et Babylonenses, suapte culpa ab hostibus capti fuerunt qui facile iis potiti sunt. Ipsis tribuebat culpæ: *propter vos*, dicit, blasphemant dicentes me infirmum esse et impotentem, vel crudelem et impium. *Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus*, cum conservo vos, cumque etiam vos crucio. Quum servator sum, dicunt: Quis populus iste est, cujus causa semper morimur? Cum vero pœnis vos afficio, dicunt: Nonne illos servare poterat? *Propterea*, addit, *sciet populus meus nomen meum*; quia, dicit, *Ego ipse qui loquebar, adsum*. Cur *propterea* dicit? *Nomen enim meum blasphematur in gentibus*. Hoc Paulus etiam dicit nequitias eorum quotidianas ostendens, a quibus nunquam desistebant.

§ 6-14. *Ego ipse qui loquebar, adsum*. Christus qui in prophetis loquebatur, in carne postea sese ostendit et locutus est nobiscum. Quapropter pariter adjungit: *Quam speciosi sunt pedes evangelizantes bona*. Aquilas dicit: Quam decori sunt super montes pedes evangelizantis pacem evangelizantis bona; Symmachus: Quam iucundi sunt; Theodotion vero: Quam decori. Merito autem pedes serpentes conculcantes atque scorpiones suspiciuntur, pulchri sunt pedes qui pulchritudine radios solis superant, qui plurima afferunt nobis bona. Quid cum pace comparatur? Quid iucundius esse potest quam cum Deo, cum se ipso atque cum proximo pacem exercere? Vide quomodo triplex erat pugna et varia, in Deum pugnabamus, in nos ipsos, et in alios quoque; hanc autem (pugnam) diremit Deus ab excelsis descendens, qui dicebat: Pax sit vobiscum. Nonne ipsi pacis rogamus promissionem? Ipsemet venit, ut cum eo reconciliaremur hortatus est et talia dedit bona quæ nemo scire vel cogitare potuisset. *Quia auditam feci salutem tuam*. Manifestabo, dicit, omnibus. *Dicere ad Sion, regnabit in te Deus*. Alii vero dicunt: Re-

gnavit. *Quia vox custodientium te exaltata est.* Cæteri dicunt: Speculatorum, hoc est, glorificantium Deum. *Et voce simul lætabuntur: quia oculi ad oculos videbunt, quando misertus fuerit Dominus Sion. Erumpent lætitiā simul deserta Jerusalem, quia misertus est Dominus ejus, et eruit Jerusalem. Et revelabit Dominus brachium sanctum suum in conspectu cunctarum gentium, et videbunt omnes fines terræ salutem quæ a Deo nostro.* Hæc omnia in populo post reditum perfecta fuerunt.

Recedite, recedite, egredimini inde, et immundos nolite tangere. Paulus quoque de suis temporibus loquens huic prophetæ testimonio alludit; quam enim vitæ rationem agebant tunc homines vita Babylonensium præstantiorem? Merito autem admonet eos, cum multi utrum ibi manere necne incerti essent, eosque cogit causas simul afferens: *Egredimini et nolite tangere immundos.* Aquilas vero et Symmachus dicunt: Abominationes. Vide perversitatem! Cum enim de Ægypto exhibant, illuc reverti cupiebant, cum vero Babylone revocabantur, incerti ac dolentes erant; idque tam ægro animo ferebant ut etiam post tot bonorum promissiones exire nollent. Novi aliquid excogitat: *Exite de medio ejus, separamini, qui portatis vasa Domini.* Si illud non satis est vobis ut egrediamini, hoc saltem cogitate: vos qui ministros sacrorum vasorum fuistis, inhabitare inter immundos dedecet omnino.

Quia non cum tumultu exhibitis, neque cum fuga ibitis. Hoc vobis signum: *Præcedet enim prior vobis Dominus, et qui congregat vos, Deus Israel,* ne causam fingatis fore ut vos vexemini, sicut tunc cum ex Ægypto egressi estis. Non ita, sed, contra, cum magna reverentia, sine tumultu et in quiete: Dominus enim vobiscum est.

Ecce intelliget puer meus, et exaltabitur, et glorificabitur valde. Sicut stupebunt multi super te, sic ingloria erit ab hominibus species tua. Miracula miraculis addit, sicut etiam Abrahami tempore. Neve ordinem requiramus, hic namque mos est prophetarum, qui dum de aliquibus agunt, sese convertunt ad alia; ita hic postquam

de captivitate deque reditu locutus est, sermonem ad aliud convertit. *Ecce intelliget puer meus*. De quo hoc dictum Judæi putant? De Zorobabele aut de Daniele vel de populo? Nos, contra, de Christo hoc affirmatum esse, dicimus. Neve ordinem in medium proferant, possumus enim ex multis prophetarum locis ostendere ordinem servatum non esse, variaque simul coniuncta. Nunc igitur unumquemque illorum, de quibus dictum esse putant cum Christo conferamus; atque videamus cui hæc omnia convenientius accomodentur, illumque accipiamus. Vos autem questionis iudices estote. Quid est intelligere, id est appetere? Intelligere Scripturas; hæc mihi significatio esse videtur, quod etiam dicit Aquilas: *Ecce intelliget servus meus*: Hebraicus vero ponit: *Henne ieschi apti*; idem quod Aquilas. Ego vero affirmo prophetam locutum esse omnino de cruce, ut manifestum faceret omnia perfecta esse secundum desiderium ejus; dicit enim: « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum¹ ». Quia etsi gravia essent, optanda tamen propter ea quæ perficienda erant. Ut vero ostendat sese sponte ac amoris causa non vero necessitate neque contra voluntatem suam ad eam venisse hancque sibi optatam fuisse atque jucundissimam, dicit: « Majus hoc nemo potest facere, ut ponat animam suam pro amicis suis² ». Viden', quomodo desiderium suum patefacit quo crucem cupiebat, quam etiam gloriam appellat? *Et exaltabitur et glorificabitur*. Cæteri vero Extolletur, dicunt; non omnibus enim manet gloria elatis, hoc est, crucifixis, sed, contra, contemptus est istis; exaltationem autem suam a cæteris secernit dicens: « Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum³ »; iterum: « Si exaltatus fuero, tunc omnes traham ad me⁴ ». Quod cæteris maledictionis causa erat, hoc omnes maledictiones solvebat.

Et exaltabitur valde. Hoc magnam indicat exaltationem, deinde dicit: *Glorificabitur*. Quis ergo exaltatus fuit, quisve glo-

1. Luc. xxii. 15.

2. Joan. xv. 13.

3. Joan. viii. 28.

4. Ibid. xii. 32.

rificatus cum exaltatus fuit? Cui hæc omnia aptari volunt? Utrum Zorobabeli, Danieli, populo, an Deo qui toto colitur mundo? *Sicut stupebunt multi super te.* Aquilas: Admirati sunt, dicit; Symmachus vero: Stupefacti sunt. *Sic ingloria erit ab hominibus species tua.* Alii vero dicunt: Sic corrupta est. *Et gloria tua a filiis hominum.* Speciem ejus Faciem dicit Aquilas. Quis admiratus est Zorobabel, aut populum? Etsi multi admirati sunt Daniel, sed non ingloria fuit species ejus, quam semper pulchram putarunt. In Christo vero hæc duo perfecta sunt miracula: alii enim admirati sunt, aliique contemptui eum habuerunt. Merito autem dicit: *Species tua*; nam propter hanc contemnebant eum dicentes: « Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria? ¹ » Illos eum admiratos esse ex eo liquet quod dicit: « Numquam apparuit sic in Israel ² », et iterum: « Vere filius Dei est ³ ». Ne autem, nobis hæc omnia postea dicturis, incredibilia existimarentur, eadem propheta prædixit. *Ingloria erit*, dicit; dæmonium habentem eum putabant, furem et populi seductorem appellabant, numquam tamen faciem ostendit illis terrificam. Juste autem dixit: *Ingloria erit ab hominibus species ejus*, a Deo enim non contemnebatur, sed glorificabatur; illi testimonium reddit vox: « Hic est filius meus dilectus, audite eum ⁴ ». Non enim a Deo contemnebatur qui omnia clare cognoscit, neque ab hominibus pietatis cultoribus sed ab illis qui homines solummodo erant, non homines vitam religiosam viventes. Isti enim in facie ejus inhonorata offendeantur secundum, inquam, humanitatem, non vero secundum divinitatem; non enim deformis erat species Christi magis quam species omnium hominum, sed quam pulchra species ejus erat secundum humanitatem, non tam gloria divinitatis suæ apparebat. Quod vere majus dedecus est quam Deum sese ostendere hominem, Dominum formam servi induere? Hæc duo non sunt in Daniele impleta, omnes enim admirabantur eum, nemo con-

1. Marc. vi. 3.

2. Matt. ix. 33.

3. Matt. xxvii. 54.

4. Marc. ix. 6.

temnebat. Vide nunc primum miracula postea ignominias. Merito dicit: *Species ejus*, species enim crucis ignominiosa erat atque ingloria; cum enim videas eum sputis et colaphis affectum vinculisque ligatum, crucis ignominiam patientem atque contemptum, etiam tunc simul primum miracula postea vero ignominias animadvertes; creaturæ enim ipsæ Dominum cognoverunt crucifixum, commotæ ac perturbatæ sunt. Nunc igitur potentiam intellige; si, cum in ignominia erat, ita creaturas permiscuit, quo magis cum in sua maiestate cum Patris gloria et cum angelis venerit.

§ 15. *Sic mirabuntur gentes multæ super eum.* Quamvis autem alii alia dixerint, secundum tamen Septuaginta quæ sequuntur manifestant gentes admiraturas esse quin verbum proferant, legimus enim: *Continebunt reges ora sua.* Omnes hæc eadem verba legunt, Aquilas enim quamquam: *tegent*, dicit, *reges ora sua*, eadem est significatio. Non de ignominia tantum loquitur propheta, verum etiam: post ignominiam, dicit, *Admirabuntur gentes multæ super eum.* Hæc igitur verba interpretationis indigent. *Et ora*, dicit, *sua continebunt reges.* Hoc est, admirabuntur, stupebunt, ora intenta tenebunt. Quis etiam infidelium admiratione non afficietur? Neo glorificatio obstat; ideo post ignominiam et contemptum miracula adsunt, ut manifesta virtus fiat crucis.

Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt, qui autem non audierunt, intelligent. Hæc quoque quando in populo perfecta sunt? Christo vero et tunc et nunc omnia aptantur. Ubi sunt nunc prophetæ qui annuntient de illo ut omnes in dies credant? Dicit: *Quibus non annuntiatum est de eo, videbunt.* Idem est quod dicit Paulus « Ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus est crucifixus¹ ». Magna est virtus crucifixi, multa quoque accusatio Judæorum; si enim, qui nunquam audierant prophetas loquentes de Christo, intelligent, quid ipsis respondendum erit, coram quibus tot miracula perfecta fuerunt, quæ etiam sine prophetia illos, qui hæc conspiciebant, pertrahere poterant? Hi enim

1, Gal. III. 1.

prophetarum verba audierant, oculisque suis viderant eum ac miracula ejus, neque tamen credebant; illi contra, quin miracula vidissent et verba prophetarum audiissent, crediderunt. Hoc mirum est, magnum est hoc opus. Num hæc omnia falsa sunt? Nequaquam, ipso eventu docemur hæc falsa non esse, quæ etiam ante tempora multa prædicta fuerant. *Qui non audierunt, dicit, intelligent.* Intelligere idem est ac credere; ipsi vero quare non crediderunt? In superbiam enim lapsi sunt; omnium malorum superbia est origo.

CAPUT LIII.

§ 1-2. *Domine, quis credidit auditui nostro? Et brachium Domini cui revelatum est? Brachium Domini*, scilicet, divinæ signum virtutis. *Quis*, dicit, *credidit nobis?* Jure hæc dicit: Judæi enim ne Evangelistis quidem crediderunt. *Domine, quis credidit auditui nostro?* Non enim nostra a nobis loquebamur, sed quod audiebamus hoc annuntiabamus. Merito dixit: *quis credidit*; fides enim necessaria erat, non indagatio. Quis nostrum rationem exiget? Nihil dicendum est neque nuntiandum, mirabilia enim sunt dicta quæ mentem excedunt. Non dicit: nemo assensus est, sed nemo credidit.

Et brachium Domini cui revelatum est? Noli credere hæc tantum verba fuisse, statim enim eventus consequebatur testis, ipsi tamen nec videbant neque audiebant. Cum vero non satis essent miracula ut ipsi crederent, ideoque revelatio necessaria fuit, secus enim spectaculum propositum nonnulli videre poterant alii vero non; « Vestri, dicit, beati oculi quia vident¹ »; iterum: « In judicium ego in hunc mundum veni; ut, qui non vident, videant, et qui vident, cæci fiant² ». Liquet autem necessariam esse semper intelligentiam, secus enim ne verborum quidem virtus manet, neque rerum constans testimonium nihilque aliud homini infideli suadere potest. Vide quamdudum mirabile, quod non crediderunt Judæi, prædixerat! *Annuntiavimus quasi parvulum in conspectu ejus, sicut radix in terra sitienti.* Aquilas dicit: Exurget quasi

1. Luc. x. 23.

2. Joan. ix. 39.

alumnus in conspectu ejus; Symmachus autem: Surrexit quasi pulchritudo coram eo; Theodotion: Surget in conspectu ejus quasi lactens. Omnem defensionem ipsis aufert, nam satis erant, quæ dixerat, ne iis parceret. *Brachium Domini*, ut intelligant omnes creaturas esse brachii fortis opera; insuper *Brachium* dicit, ut ostendat ipsum esse cum Patre consubstantialem, et virtutem a se operantem; non enim quia iubetur sicut servus, sed quod pari pollet potentia qua pater, quidquid vult, facit. *Quasi parvulum, sicut radix in terra sitiēti*. Aquilas dicit: Sicut radix a terra inculta. Parvulus erat, non vero sicut alii infantes; radix, sed in terra sitiēti; terram enim sitiētem virginem vocat illibatam, ab omni coniugii commixtione et seminis rore immunem. Hoc autem tantum satis erat ut ipsos ad se attraheret. Numquid tantum in divinitate sua venit, vel potius statim ut homo perfectus apparuit? Nonne cum ipsis nutritus est atque apud eos accrevit? Nonne triginta annos cum illis vixit? Ab hominum societate sese nunquam seiunxit ne perturbaret eos, neque cæteris inferior fuit ne communis et multis similis putaretur; ut puer par cæteris erat, *sicut radix vero in terra sitiēti* inter cæteros excellebat. *Non erat species ei, neque gloria*. Aquilas dicit: Non est faciēs ei neque decus; Symmachus: Nihil ipsi est honore dignum. *Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem*. Quid loqueris? Numquid tam deformis erat? Ne dicendum quidem, dicit, id est; et hoc ex iis quæ sequuntur aperte ostendam. *Neque gloria*; gloriæ privationem speciem vocavi deformem; humili enim apparere forma non renuit: natus est a virgine paupere, postea autem supplicis se tradidit, dæmonium habentem et seductorem se vocari passus est neque ulcisci inimicos cupivit; aliquando autem fugiens multa peragrabat loca, viatores in itinere comitabatur, ut humilitatem suam non vero jactantiam ostenderet. Etenim non tantum quærenda est gloria verum etiam ignominia suscipienda, ex quibus gloria oritur. Quid nocuerunt ipsi ignominia, vel potius quam humilitas profuit ad ipsius

excellentiā? Si autem ipsum ut Deum videre cupis, inquire; his multa alia adde, sic et ipsius potentiam Patri parem invenies. Cum vero dixisset: *Non est species, neque gloria*, ne quis ipsum omni gloria carere putaret, addit: *Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem*, ut ostendat in ipso non secundum nostram rationem speciem inesse nosque ipsum contemplari non posse quemadmodum dignus est qui conspiciatur; sed sese esse gloriosum ipse affirmabat dicens: « Pater glorifica me gloria quam apud te habebam, quum nondum factus erat mundus¹ ». Alio modo: speciem crucis deformem gloriam vocabat.

§ 3-6. *Quia species ejus deficiens est præ filiis hominum*. Viden' quam magnæ se subiecit ignominia? *Præ filiis hominum*. Non tantum propter incarnationem, sed etiam quia mortem sustinuit ignominiaæ atque maledictionis; reus violatæ legis fuit, ut iniquus damnatus est, ideo *deficiens est species ejus præ filiis hominum*, non enim tantum propter damnationis modum deficiens erat, verum etiam propter pœnas communes.

In iniquos enim reputatus est. Viden' sæpe oculis non gloriosa sed ignominiaæ plena subiicere? Quomodo autem non gravabatur? Ac si gloriae plenæ essent de ignominia loquebatur, Apostolis non inferior; hi enim quoque unanimiter omnes crucem annuntiaverunt, nihil minuerunt; si quidem de aliquo amplius dixerunt, hoc factum est cum de ignominia, de vinculis et flagellationibus, de irrisionibus atque opprobriis locuti sunt. Hæc quidem potissimum annuntiaverunt; præterea Apostoli ita credebant crucifixi virtutem esse divinam, ut nullam ignominiam nuntiare neglexerint, gloriae enim atque honoris plena tantam communem perficere virtutem non poterant; nisi enim ita factum esset, nihil mirum gloriosis perficere gloriosa, hoc autem mirum est, quod, dum contraria opponuntur contrariis, contraria hic contrariis magis vigerent.

Homo in plaga positus et sciens ferre dolores. Cum sæpe di-

1. Joan. xvii. 5.

xisset ipsi non esse speciem neque decorem, ne hæc dicta putentur propter deformitatem, addit: *Homo in plaga positus et sciens ferre dolores*, hoc est, persecutiones, afflictiones, fraudes. Etenim magna est sapientia ferre dolores ac magna virtus. *Dolores* hic vocat infirmitates, peccata, dolos. *Sciens*, dicit *ferre dolores*, infirmitatem discipulorum et peccata, alius enim ipsum appellabat dæmonium habentem, alius seductorem, cæterique contrarium Deo, ille autem hujusmodi infirmitatem mentium perferebat. Plagas vero appellare videtur mihi (propheta) aut tristitiam, aut pœnarum dolores. Si quis sanus aliorum vitia perferat valde mirum est, quo magis cum hic aliquo morbo occupatus aliorum inordinationes patiatur, dum isti contra eum impetum facientes ipsum exacerbant. Job amicorum irrisiones ferre non potuit, de isto vero ait: *Homo in plaga positus et sciens ferre dolores*. Judæi cum in afflictionibus essent, ne nomen quidem Dei invocabant, iste vero duplicem virtutis actum ostendit, ipsemet cruci affixus suos dolores patiebatur simulque aliorum expiabat pœnas. Ut aliquis aliorum perferat dolores, oportet ipsum afflictionibus carere; non ita tamen, dicit, ille: *in plaga positus* infirmitates portabat aliorum. Colaphis ipsum cædebant, exacerbabant torquebantque, ipse vero aliorum peccata portabat; moriebatur aliorumque solvebat mortem. Nihil tamen mirum erat si Deus purus absque corpore hujusmodi miracula peregisset, idcirco autem dicit: *Homo in plaga et sciens ferre dolores*. Non enim tantum homo est, neque tantum Deus, idque ex verbis ipsis cognoscimus, non enim dixit: Fert, sed: *Sciens ferre*. Natura enim atque a principio hæc cognoscit. *Quia aversa erat facies ejus, despecta*, dicit, *et non reputavit*. Alii dicunt: Despectus est, non reputavimus eum; hoc est, ab omnibus spretus est atque odio habitus, contemptus, nec reputatus. Cum dicit: *in plaga positus*, de ignominias loquitur; ipse tamen nec ignominias ignominias neque contemptus contemptus esse reputavit; aut sicut alii dicunt: Propter ignominias non reputavimus eum.

Iste peccata nostra portal, et pro nobis supplicat. Multis cruciatibus affectus hos omnes tamen propter nos passus est. Vide Jerusalem planxisse animoque turbato infremuisse spiritu et extra sepulcrum Lazarum vocavisse et propter Judam commotum esse. «Unus, dicit, vestrum tradet me¹». Turbatus est spiritu, non quia ille traditurus erat ipsum, alias enim quomodo ad patrem dicere poterat: «Venit hora, clarifica filium tuum²», sed quia proditorem collegium duodecim apostolorum deserturum videbat Judæosque disperdendos in orbe terrarum; non suos dolores sed illorum opera plangebatur, simulque nos docet ut aliorum afflictiones mœreamur. Neque, quod traditus sit pœnis, propterea supplicat, sed ut ostendat illos, pro quibus talia patiebatur, non ipsi fidem habituros esse, quod etiam clare manifestat dicens: «Jerusalem, Jerusalem, sæpe volui congregare filios tuos, et noluisti. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta³».

Et nos reputavimus eum esse in doloribus in plaga ac in afflictione quasi a Deo. Jure dixit nos reputavisse eum *quasi a Deo*, nam Deus ipsum non necessitate ac vi ad hæc coegit, sed ipse sponte seipsum dedit pro peccatis nostris. «Si filius Dei es, ajebant, descende de cruce⁴», sed hæc omnia propter vos, ut adimpleretur quod dixit: *Nec reputavimus eum.* Non de passione et de doloribus agebatur, sed, contra, de sanatione atque salute, dicit enim: *Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, cruciatus est propter iniquitates nostras.* Ille dicit, *cruciatus est*; jure multis locis vulnera manuum atque corporis causamque crucis ostendit. Num hæc erant ipsi vulnera atque dolores? Minime, ait, sponte enim ad hæc venit, hæc desiderio desideravit. *Disciplina pacis nostræ super eum, livore ejus nos omnes sanati sumus.* Hoc est, disciplina ejus ac passio pacem nobis dederunt. *Livore ejus sanati sumus.* Quam dicis sanitatem? Num corporis? Nequaquam, sed animarum.

1. Matt. xxvi. 21.

2. Joan. xvii. 1.

3. Matt. xxiii. 37.

4. Ibid. xxvii. 40.

Omnes quasi oves erravimus. De illa sanatione loquitur quæ avertit ab errore; non unus aut alter sed omnes erravimus. Si Judæos dicis non errasse: « Non sum missus, dicit, nisi ad oves quæ perierant domus Israel¹ ». Viden', sanationem crucis cum pro ipsis tum pro gentibus fuisse. De qua sanatione loquitur? Num de reditu a Babylonensi captivitate? Minime, sed de animarum conversione ab errore ad veritatem. *Homo in via sua erravit.* Maximus ac ineffabilis erat error, unumquemque non coactum in via sua erravisse; nec tantum in aliena erraverunt terra, verum etiam in regione sua ac in urbe sua a veritate aberrarunt. *Et Dominus tradidit eum propter iniquitates nostras, et ipse propter afflictionem non aperit os suum.* Ne putes hæc omnia super eum propter peccata venisse sua, propterea dicit: *Dominus tradidit eum propter iniquitates nostras.* Propter nos, dicit, non propter sua peccata inventus est reus. *Et ipse propter afflictionem non aperit os suum.* Cur igitur tacuit neque responsum dedit? Si operum eius testimonium eos flectere non potuit, quo minus verba poterant? Ne iudicium quidem ipsis persuadere poterat, sed tamquam domini contra legem illius cædem parabant, ita furentes ut, etiamsi respondisset, non tamen audiissent; silentium illum a cruce liberare poterat, sed ideo tacuit, ut indigni responsione ipsius omnino efficerentur. Non enim uxoris Pilati somnium, neque traditoris suffocatio, neque falsorum testium rubor, nihilque aliud eorum mentem inclinare potuit. Crucifigitis eum, quare ergo ad Cæsarem appellatis?

§ 6-8. *Sicut ovis ad victimam ductus est,* ut mansuetudinem ostendat non tantum cæteris verum etiam ipsa morte. Mihi autem ipsum videtur ovem appellavisse, non tantum quia tacuit, sed etiam quia victima erat; Symmachus enim dicit: Et victima ad sacrificium venit. Eorum qui ad mortem ducti sunt silentium parvi faciendum est, propter metum enim tacent, illius vero magnum est cuius verbis tantum ipsum tenentes ceciderunt

1. Matt. xv. 24.

in terram. « Quem quæritis? dixit, omnesque abierunt retrorsum et ceciderunt in terram¹ ». Quæ responsio hac maior est? Quæ verba potentiora? Vidisti potentiam, vide etiam mansuetudinem. Quam potens, quam suavis! Non tantum a potentia sed ab ipsa quidem mansuetudine divinitatem eius nobis cognoscere licet. *Sicut agnus coram tondente vinctus*, dicit, *sic non aperit os*. Aperuit tamen os suum locutusque est; ut autem humilitatem ostenderet nunquam verbis duris vel acerbis usus est: « Si male locutus sum, testimonium, dicit, perhibe de malo; si autem bene, cur me cædis?² ». Responsio hæc mitior ipso silentio erat. Nos etiam aut nihil aut humiliter respondeamus.

In ejus humilitate judicium ejus sublatum est; quia tantæ humilitati se dedit, ut ipsum loqui non passi sint, ut judicium omnino auferrent ab eo. Scitis etiam nec imbecillis nec hominibus scelestissimis ius defensionis concedi nec secundum leges loqui, ut ab istis iuris auxilium auferatur; ille vero propter magnam suam humilitatem nihil locutus est in iudicio. Vide præterea prophetam ad crucis verbum addere aliquid jucundi, scilicet miraculorum annuntiationem: *Generationem ejus quis enarrabit?* *Quia tollitur de terra vita ejus*. Quid dicis? Nonne de homine loqueris? Si autem tantum homo est, cur nemo generationem ejus enarrare poterit? Impossibile est, dicit. Ne autem, propterea quod humillima facta sunt in cruce, offendantur; vide quomodo iterum nos extollit potentiamque ejus ostendit, quoniam, etsi, qui hujusmodi suppliciis affectus est, *tollitur vita ejus de terra*, ipse vivit in Deo, secundum illud: « Abscondita est vita nostra in Deo cum Christo³ ».

Quia tollitur vita ejus de terra. Quisnam fuit homo quin genitus sit? Erubescant hæretici qui prophetæ blasphemant verba. Nemo autem de generatione dicat æterna, hæc enim occulta est, ego vero de hac generatione loquor, quæ in mundo fuit. Quo-

1. Joan. xviii. 4, 7.

3. Coloss. iii. 3.

2. Ibid. xviii. 23.

modo homo nascitur de virgine, quomodo sine copula carnali potest esse conceptio? Quomodo sine viro puer et sine coniugii usu progenies? Quis enarrabit? « Inventa est, dixit, in utero hahens ¹ »; modum autem non manifestavit, dixit tamen: « Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei ² ». Nonne videtur tibi, dicunt, hoc manifestum esse et nos omnia cognoscere? Cum igitur ipsi ad hoc confugiant, hoc idem investigemus: « Spiritus Sanctus superveniet ³ ». Spiritus Sanctus, dicunt, hoc fecit. Cedo autem, quomodo fecit? Num ut Deus Adam? Hoc autem non convenit. Num ex hominis semine? Absit, hoc enim dicere magna est impietas. Num sicut Evam a costa? Ne ita quidem. Numquid aliquid ex utero detraxit et formavit? Ne hoc quidem concedo. Numquid sine Virgine? Ne hoc quidem decet, tunc enim dici non posset de illa accepisse carnem. Quomodo ergo? In primis imperitiam confiteor meam, nego me scire; noli inscrutabilia inquirere, quæ occulte facta sunt: dico nunc accepisse carnem a virgine ac confiteor eam veram carnem esse, quo autem modo ex ipsa traxerit, scire nequeo; non ego prophetis sapientior sum, neque intelligentior Sancto Spiritu, qui ore loquebatur prophetæ. Spiritus, qui scit de Deo, sicut spiritus hominis, quæ sunt hominis, cognoscit, nihil amplius dixit nisi: *Generationem ejus quis enarrabit?* Ego et tu qui sumus, ut inscrutabilia investigemus ineffabiliaque inquiramus? Si temporalem ejus nequit homo enarrare generationem, cui innumeri sunt testes angeli et prophetæ et omnes creaturæ, quæ penes similis nostræ fuit, in omnibus enim præterquam in peccato secundum humanitatem imitatus est nos, quis tam temerarius atque insanus est ut immediatam, innarrabilem æternamque audeat investigare?

Non est de hac vita, *quia tollitur vita ejus de terra*. Quomodo igitur *Tollitur vita ejus de terra?* Utique, dicit, mors tamen

1. Matt. i. 18.

2. Luc. i. 35.

3. Luc. i. 35.

eius non secundum nostram erat naturam, corpus enim eius legi peccatorum subiectum non erat ut propter peccatum pœnam mortis subiret, sed pro peccatis aliorum cruciatus est; « Quapropter Deus exaltavit eum ¹ ». Viden', quam bonum est pro aliis torqueri? Nos autem, dicunt, quomodo certiores erimus, si generatio eius inenarrabilis est, *vita eius tollitur de terra*, ipsum non videmus, neque intelligimus generationem eius? Hæc dicit, ut duri cervice atque insani discant ipsum secundum carnem mortuum esse non vero secundum divinitatem; inter mortuos non mansit, sed vixit apud Deum secundum illud: « Non derelicta est anima eius in inferno, neque caro eius vidit corruptionem ² », ut manifestum fiat hæc ad divinitatem pertinere. Non propter sua peccata sed propter aliorum peccata moriebatur in mortali natura quidem non vero in vivente. *Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem*. Symmachus ait: Propter iniquitates populi mei.

§ 9-12. *Et dabo pessimos pro sepultura ejus et divites pro morte illius*. His verbis vastationem indicat urbis, quæ non immerito etiam a Romanis destructa est, quam Deus tradidit *pro sepultura ejus*. Pro cuius sepultura, Judææ? Pro cuius morte? Sepulti sunt Esdras, Zorobabel, Jesus Iosedech, alique his pares mortui sunt, nec dicere potes destructam esse urbem propter sepulturas istorum atque mortem. Merito autem dixit: *Dabo pessimos*; nihil enim pejus quam Judæorum populus. *Pro sepultura ejus*. Quia etiam propter sepulturam magnis digni pœnis erant, non quia sepultus est, sed quia nolebant nec ipsum sepeliri sinebant; quod si nihil aliud fuisset, propter sepulturam tantum venia indigni erant. Non tantum crux damnavit eos sed etiam sepultura, quamquam crux ipsa ad eorum damnationem satis erat. Si nullum aliud factum esset miraculum, confessio tantum latronis illos cogere poterat. Quod si forsitan dicerent se confessionem illam non audivisse, nonne ultima miracula viderant? Jamjam moriturus clamavit magna voce atque emisit spiritum; non ita se gerunt

1. Philip. II. 9.

2. Ps. xv. 10.

cæteri qui morti proximi sunt: paulatim virtus eorum deficit, postea spiritus exeunt quin prius finem vitæ sciant. Forte dicere possunt: ne vocem quidem audivimus. Cur omittunt scissum velum, scissas quoque petras, terræ motum, solisque radios obscuratos? Sed tunc, dicunt, adhuc vivens erat. Si mortuum quemdam talia facientem videres, nonne admiratione simul et terrore afficereris? Nonne ipse a iudice petiisti milites ad caute custodiendum? Merito ipse custodibus mortuum muniisti, nunc igitur dic sententiam: nemo enim discipulorum aderat nullusque evangelista, ipse manu tua signasti sepulchrum, ipse custodes posuisti non illi faventes sed contrarios atque infideles, qui nec miracula viderant, neque prophetas cognoverant. Si autem latroni persuasit, quanto magis vobis, quibus prophetiæ ad manus erant persuadere poterat; si milites sibi attraxit quanto magis vos mosaicas tantum leges semper audientes allicere poterat. Concedo vos nullum vidisse miraculum aut ante aut in cruce, nonne parum est latronem credidisse, milites sibi pectus percussisse, centurionem admiratum esse? Hæc tamen omnia renuebant. *Dabo pessimos pro sepultura ejus*, non solum quia interfecerunt, verum etiam quia cum omnia intelligere miracula possent, noluerunt. *Et divites pro morte ejus*. Divites eos vocat, ipsi enim ditiores quam cæteri homines tunc erant propter magnam frugum copiam. Præterea divites spiritaliter erant antequam mala fecissent; Deus enim majorem curam ipsorum quam cæterorum gerebat.

Quia iniquitatem non fecit. Hoc etiam de populo dictum putandum est sicut verba illa: *Dabo pessimos pro sepultura ejus?* Hoc ipsis quoque concedendum est. *Neque dolus inventus est in ore ejus*. Sed ecce dicit: « Non est justus in terra, qui faciet bonum et non peccabit ¹ »; rursusque: « Non est homo qui non est lapsus lingua ² ». Quid dicendum est de illis verbis: *Omnes quasi oves errantes; homo in via sua erravit?* Ne putes ipsum cum omnes dicat de plurimis non de omnibus locutum esse, ait: *Unusquisque in via*

1. Eccl. vii. 21.

2. Eccl. xix. 17.

sua erravit omnes simul et singuli; ut hæc omnia propter eum facta esse intelligerent. Ipsemet autem prædixit hæc futura propter eum; fuerunt et adimpleta sunt. Si res non sic se habet, cedo, Judæe, qui tanta diligentia usus hominem iniquum interfecisti, cur igitur hujusmodi pœnis mulctatus es? Moysis tempore idolis servientes sontes propter Dei zelum interfecti sunt et ita Dei ira placata est; nunc ergo cum insons fuisses, secundum legem justitiæ virtutem coluisses hominemque interfecisses Deo contrarium atque contemnentem leges, cur es pœnis affectus? Interfecit Phinees ac justificatus est, oportebat te etiam justificari; tu quoque de Dei honore eras sollicitus, nonne accipienda tibi erant præmia studii tui tuæque sollicitudinis? Sed, dicit, nunc propter peccata puniti sumus. Propter quæ peccata? Numquid propter vituli caput? Ob aureas juvenecas? Numquid propter parvulos interfectos vel propter filias quas immolabas? Nonne seductores persecuti eratis deceptoresque Judam ac Teutam? Cur ergo non magnis donati estis præmiis tanquam de legibus solliciti? Nemo dicere potest vos in eum solummodo sollicitudinem ostendisse, sed etiam in discipulos qui illum secuti sunt: lapidastis Stephanum, interfecistis Jacobum, Paulum autem multis affectistis suppliciis; hoc ipso studio nemo tunc fuit inter vos idololatra.

Et Dominus vult mundare eum a plaga ipsius. Cum mortem illius audisti eumque conditum esse in sepulchro, ne in his tantum mens tua inhæreat, adumbratum resurrectionis verbum addit, quam superius tangens dixerat: *Tollitur vita ejus de terra.* Hic etiam dicit: *Dominus vult mundare eum a plaga ipsius*, ut corpus illius a corruptione liberum ostendat, secundum illud: « Corpus ejus non vidit corruptionem ¹ », non enim reus erat. Si autem plagarum signa retinuit, noli credere eum humiliorem factum esse, hoc enim fuit ut fides firmaretur tua « Palpate, dixit, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere corpus ac ossa ² ». Ita manifestavit sese corpus suum ad vitam

1. Ps. xlv. 10.

2. Luc. xxiv. 39.

revocasse quin prius corruptum ac dissolutum esset; præter vulnerum cicatrices quas ad confirmandos discipulos in fide resurrectionis retinebat, nulla in sancto corpore macula inveniebatur.

Si dederitis pro peccato, anima vestra videbit semen longævum. Quum affirmasset sese propter eos non vero propter sua peccata mortuum ipsosque pœnas soluturos esse, indicavit etiam illorum revocationem atque, modo vellent, a pœnis liberationem fieri posse. Quid sibi volunt hæc verba: dare pro peccatis? Non aurum quærit neque argentum sed tantum petit: « Fidem præbete et delentur peccata vestra ¹ ».

Et vult Dominus in manu ejus auferre de dolore animam ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentia, servire bene multis. Hæc omnia sapientiæ sunt ac intelligentiæ, sed *auferre de dolore* resurrectionem indicat. *Justificare justum, manifestare justitiam ejus.* Quum non eum sed *justum* *justificare* dixisset, patet, justum omnibus ignotum multis ostendisse. *Bene servire*, hoc est, legi obsecutus est circumcisionis. Circumcisionis suæ signum ipse omnium Dominus dedit qui servi functus est munere, discipulorum enim lavit pedes tersitque linteo; quibus enim bene servivit eorum erat Dominus ac Creator. « Non veni ministrari, sed ministrare ² », et rursus: « Quis major est, qui recumbit, an qui ministrat, Ego autem ministravi vobis ³ »; propter hoc servi formam induit, in qua bene multis servivit. Quid hæc verba significant: *in manu ejus*? Nonnulli dicunt: In manu Christi est virtus, ne putetur ille aliunde validus esse; ipse suapte virtute quidquid volebat, operabatur. *Auferre de dolore animam ejus.* Multorum enim fides aliquid tollit de dolore ejus; quamvis enim secundum humanitatem passus sit, multos tamen ad se attraxit. *Et iniquitates eorum ipse portabit.* Justus enim propter peccata nunquam pœna mulctatur. *Propterea ipse possidebit multos,* « Quoniam, dicit, si unus pro omnibus mortuus est, ergo qui

1. Act. III. 19.

3. Luc. XXII. 27.

2. Matt. XX. 28.

vivunt, non sibi vivant¹»; iterum « Non vobis vivetis »; rursus: « Non estis vestri, empti estis² »; iterum: « Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus³ »; « Et qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit⁴ ». Ut putes de futuris, ipsum locutum esse non vero de præteritis dicit: *Et peccata eorum portabit*. Aquilas dicit: Tollet; Symmachus ait: Geret.

Propterea possidebit ipse multos, fortiumque spolia dividet; idest, Satanæ spolia; vicit enim accepitque fortis apparatus. Apte dixit: *dividet*. Divisit enim et Apostolorum suorum nonnullis gentes dedit aliisque circumcisos. *Pro eo quod tradita est ad mortem anima ejus, et in iniquis reputatus est*. Unus ex interpretibus dicit: In noxiis reputatus est. Non inutiliter *ad mortem*, sed ut ipsos extolleret. Viden' mortis lucrum? Viden' crucis fructus? Conveniens, dicunt, mors non erat: omnino illi erat conveniens, morte enim sua in omnes viventes dominatur. Mors hæc opprobrii erat plena. « Audivimus, dicunt, seductorem illum dicentem: post tres dies resurgam⁵ ». Bene dixit: *In iniquis reputatus est*, non enim iniquus erat.

Ipse autem peccata multorum tulit. Cæteri vero ajunt: Accipit. *Et propter iniquitates eorum traditus est*. Aquilas dicit: Occurrit iridentibus eum; Symmachus: Contradicentibus; Theodotion: Impiosque torquebit. Vide, quomodo sæpe ne cui sit offensionem, cavet. Quomodo iniquus quidam aliorum potest tollere ac extinguere peccata? Nonne propterea interfectus est quod peccata odio habuerit? Ut hæc deleret, ultro mortuus est. Cur tamen dixit: sustulit aut tollet? Ut crucem significaret, ibi enim crucifixum est peccatum: cruce enim soluta sunt peccata.

1. II. Cor. v. 14, 15.

2. I. Cor. vi. 19.

3. Rom. xiv. 9.

4. II. Cor. v. 15.

5. Matt. xxvii. 63.

CAPUT LIV.

§ 1-3. *L*etare sterilis quæ non peperisti. Aquilas dicit: Bene canta benedictionem, hinni. *Erumpe et clama; quæ non parturisti.* Ne te pudeat opprobrii tui. *Quia multi filii desertæ quam ejus quæ habet virum. Sic enim dicit Dominus: Dilata locum tabernaculi tui et aulaeorum tuorum.* Alii vero dicunt: Tabernaculorum tuorum aulaea. *Figē, ne parcas.* Aquilas ait: Extendentur neque destruentur. *Protende funiculos tuos.* Aquilas ait: Funes tuos coniunge. *Conforta palos tuos: adhuc in dextris et sinistris dilata: et semen tuum possidebit gentes, et civitates desertas habitare facies.* His verbis reditum indicat; in Ecclesia autem revera hæc adimpleta sunt, sterilis enim illa erat virtutibus nullumque fructum edere poterat. Viden', quomodo rem gessit? Alia fuit ac erat.

Noli timere, quia confusa es, neque confundaris, quia exprobratum tibi est. Non enim in æternum irascor; quæ non sunt, facere possum sicut, quæ sunt, creavi; in ignominia eras, deinceps vero a nullo teneberis, a confusione liberaberis faciamque te similem illi qui nunquam cruciatus fuit.

Confusionem æternam oblivisceris et opprobrii viduitatis memor non eris ultra. Talia enim Deus donat beneficia, ut non solum dolores verum etiam memoriam dolorum omnino auferant: hujusmodi enim est Dei donorum excellentia. *Quia Dominus qui fecit tibi hoc, Dominus Sabaoth nomen illius, ipse Deus omni terræ vocabitur.* Magna promissio est atque mirabilis nuntius. Noli mirari

hoc, Dominus enim est qui facit hæc omnia, cui omnia facilia sunt; et qui servabit te, *ipse Dominus Deus omnis terræ vocabitur. Vocabitur*, scilicet, cum hæc completa erunt. Igitur vere de Ecclesia loquitur; hæc enim adimpleta sunt in Ecclesia. Quando gentium Deus totius terræ vocatus est, nisi in suo adventu? Nomen enim idololatriæ omnino sublatum est, omnes autem in Christi nomine vocati sunt.

Non ut mulierem derelictam, lassam et pusillanimum vocavit te Dominus. Symmachus ac Theodotion dicunt: Afflictam. Quamvis ab ineunte ætate talis esses quia oderas pacem, non ita, dicit, fiet ut semper te odio habeam; ad tempus odio affecta fuisti. Erga mulieres a florenti ætate invisas difficilis amor est, unaquæque enim mulier, quæcumque sit, conveniens est ut a pueritia ametur; ecce hic dicit: *Tempore modico reliqui te, et cum misericordia magna miserebor tui.* Aquilas ait: Congregabo te; Theodotion dicit: Colligam te. Talis enim mulier, potius quam iterum diligatur, in oblivione iacet. Tu tamen misericordia mea magna frueris; me autem te reliquisse modico tempore signum est amoris causaque magnæ misericordiæ; sæpe enim tunc adest pietas, cum, qui iratus fuit, iram suam ponit.

Parvo tempore averti faciem meam a te. Symmachus dicit: Parvo tempore fuit furor tuus. *Et in misericordia sempiterna miserebor tui, dixit, qui eruit te, Dominus ab aqua quæ fuit sub Noe.* Alii autem dicunt: Sicut dies Noe: totam enim hominis naturam liberavit, paucis servatis ab ira. Illam autem quomodo liberavit? Ecce enim omnes delevit diluvium, liberati vero fuerunt patres. Certiores omnes facit sese sicut a magno diluvio illos liberavit, hos quoque a captivitate liberaturum esse. Nonne iram in misericordiam mutavi? Sicut tunc illis fuit, ita nunc erit vobis.

Hoc mihi est, sicut juravi illi in tempore illo terræ, nequaquam ultra irasci. Non juravit tamen sed ut ipsis suaderet, dicit: *Neque in comminatione mea montes transferre, neque colles tui mo-*

ventur. Non tamen montes translati sunt neque a fundamentis colles moti sunt, his tamen verbis confusionem ac perturbationem indicat. *Juravi*, dicit, non solum diluvium verum etiam nullam aliam perturbationem vel motum in universo orbe terrarum me non permissurum esse, sed hunc semper in firmitate sua mansurum. Juro nunc de captivitate tua, me non ultra passurum esse te cruciari ab hostibus tuis; licet enim tot mala patrata sint ante diluvium, misericordia tamen mea semen hominum reliquit, *Sic neque te deficiet misericordia mea, nec testamentum pacis meae a te auferetur*. Aquilas dicit: Foedus.

Quoniam sic dixit Dominus: propitius sum tibi afflictæ ac instabili, et non eris consolata, ecce ego præparo carbunculum lapidem tuum. Aquilas: En es dim, dicit, pro carbunculo, quæ quidem gemma est. Symmachus dicit: Selbite esdenn; Hebræus autem: Pappoch. *Et fundamenta tua Sapphirum*. Hebræus dicit: Usanti colcol vamtovta; Aquilas dicit: Faciam colcol propugnaculum tuum; Theodotion: Faciam de carbunculo palatium tuum: *Et ponam propugnacula tua Jaspin, et portas tuas lapides crystalli*. Aquilas ait: Gemmae perforatae: Symmachus atque Theodotion: Gemmis sculptis, dicunt.

Muro circumdabo te ex lapidibus electis. Vide mœstis nobis magna beneficia lucraque magna ad consolationem nostram concedi. *Et portas tuas laminas crystalli*. Exaggerata dicit, illos hortaturus ut a captivitate recedant. Cum enim dicit: « Pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in viriditate auri¹ », nemo quidem talem vidit columbam, hujusmodi vero verbis futura bona indicat, sicut superius apud hunc ipsum prophetam dicit: « Et erit qui derelicti fuerunt quasi aurum quod de Suphir, et excellentes quasi aurum coctum² »; sicut ibi prætiosa quæque auro comparat, sic et hic gemmis. Quid enim proderat talibus gemmis urbem ædificari? Ad muri ædificationem hi lapides necessarii non erant neque murus ideo prætiosior putabatur; si

1. Ps. Lxvii. 14.

2. Is. xiii. 12,

enim de hac loqueris vita, cum ipsi pœnis tradendi indignique consolatione essent, hæc omnia alii acciperent; si autem in resurrectione aliquid acciperent, pauperes quoque talibus bonis fruerentur: tunc autem nihil hujusmodi necessarium erit. Quid prodest igitur resurrectio, si iterum ad parem vitam resurgemus? Ut lapsus quisque instauratus dicatur oportet, ut hic majorem nobilitatem sit adeptus. *Et omnes filios tuos discipulos Dei.* V. den' ipsum virtutes manifestare? *Et in nulla pace filii tui. Discipuli Dei, et in nulla filii tui pace,* hoc est, legibus ac institutis regentur. *Et in justitia ædificaberis.* Aquilas dicit: Firmaberis; Symmachus et Theodotion: Praeparaberis.

§ 14-17. *Recede ab iniquo, et non timebis et tremor non appropinquabit tibi?* Cedo, cur times? Vita nullius tam tristis est, lubrica, infirma atque fluxa quam illius vita qui in peccatis vivit, huius enim vita est quasi pulvis venti quasi herba et arundo. Si vis, rem investigemus: quamvis enim iniqui cuiusdam nemo sit accusator, semper ille in terrore ac metu et in dubio vivit, justus vero impavidus ac firmus manet; etsi multi falsi testes eum de multis accusent, nemo autem ei nocere potest. Quodcumque adversi ei contingat, etiamsi retineatur ac vexetur a multis, nihil tamen detrimenti accipiet; quod si aliquid damni accipiat, quoniam innocens moritur, etiam in fine vitam agit bonam. Sed, dicunt, interficitur. Nonne tandem mortem obibit, si nunc ita non moritur? Iste vero non moritur. Nescisne sæpe mortem vita multo potiore esse et multis vitam vel miserrimam potiore esse quam aliis mors est? Non semper contemnenda est vita neque semper fugiendus est finis vitæ, malus finis, contra, semper fugiendus est, utrumque in se nec malum est nec bonum, sed utrum sit, a fine pendet. Quid beatius quam Johannis mors, vel quid miserius quam Herodis? Mortuus enim ille viventi timorem iniiciebat « Audivit, dicit, Herodes Christi famam et ait: Joannes surrexit a mortuis quem ego interfeci? »¹ Nunc perpendamus: Melius est vivere an bene vi-

vere? Patet vitam bonam agere melius esse. Noverat Jesus in peccatis viventes, et de iis quæ non erant, quasi essent, loquebatur; « Bonum erat ei si natus nunquam fuisset homo iste ¹ », ut ostenderet, non esse melius esse quam in peccatis vitam agere; alibi autem: « Beati mortui, qui jam mortui sunt, magis quam viventes ² », ita ut non bonum sit vivere sed bene vivere; nisi enim res ita se haberet, nonne omnis mors potior quam vita esset? Nunc igitur vos etiam viventes utram cupiebatis? Mortem Johannis, dico: alteri enim permulti erant accusatores, et præcipue conscientia sua, hujus enim stimulis affectus pavebat et formidabat, hic in pœnis erat, illic autem pœnæ eum ac supplicia manebant; alter vero curis expers sicut athleta victoria coronatus cujus virtus ubique annuntietur, coronam in capite gerens laboribus finem imposuit, admirabilis propter virtutes, honoratus, laudatus non tantum ab hominibus sed etiam a cœlestibus virtutibus qui martyris victoriam conspexerunt, ab angelis quorum nomen habebat, nam et ille angelus vocabatur, quia angelorum ostenderat virtutem. Nunc igitur utrum admiraberis, utrum laudabis, Neronem an Paulum? Nonne alter in palatio, alter vero in carcere stabat? Alter interficiebat alterque moriebatur. Quisque vestrum uter esse cupitis, Nero qui interfecit an Paulus qui interfectus est? Cur autem antiquas historias memoro? Optatis esse ut tyranni qui cædebant an sicut martyres ab illis occisi? Inutilis prorsus hæc quæstio est. Nonne facta ipsa pro vobis respondent? Sæpe enim illis maledicitis miserosque putatis, memoriam istorum, contra, cum gaudio singulis annis celebratis. Ergo non tantum vitam sed bonam vitam cupiamus, tum si nobis mors tum si vita contingat. Nego, ait, te aliquid detrimentum passurum esse, sed ne fore quidem ut timeas, secundum illud: « Justus quasi leo confidens est ³ ». Tunc solum animus potest esse tranquillus quum nullis conscientie stimulis pun-

1. Marc. xiv. 21.

3. Prov. xxviii. 1.

2. Eccl. iv. 21.

gitur; contra, animus angitur quum cogitationibus malis conscientiaeque cruciatibus premitur. Nonne vides, quam magnus, clarus ac intelligens erat David? Cum tamen poena mulctatus est ac ab homine rustico et paupere reprehensus fuit, multum humilitatis ostendit: « Peccavi, dixit, Domino¹ » quare cito translata sunt peccata ejus.

Ecce proselyti tibi per me, et coloni erunt, et ad te confugient. Tuam enim pietatem æmulabuntur, multique propter ordinem rectum te cupient. Non parvum donum erat, post captivitatem ipsos dignos esse quos illi æmularentur. *Et ad te confugient per me*, scilicet non propter tuam justitiam, sed propter Dei misericordiam. *Ecce ego confirmo te, non ut ærarius sufflans prunas, et proferens vas in opus.* Rursus fidem eorum firmat: sicut ærarius vas corruptum instaurat sufflans prunas; ita, dicit, urbs vestra rursus ædificabitur; sicut vas novum a conflatorio productum rutilat, ita et urbs in reditu splendescet. *Ego autem creavi vos non in perditionem interficere. Omne vas quod factum est contra te non prosperabo.* Alii vero dicunt: Ecce ego constituam vos non in perditionem, corrumpam omne vas factum. Non feci te, ut in perniciem te tradam. Unde hoc patet? Si enim ad perditionem creavissem, non te fecissem; et rem sic se habere patet ex illis verbis: « Quoniam omnipotens non lætatur in perditione vivorum, creavit Deus ut essent omnia, et salutes sunt generationes mundi² ».

Et omnis vox quæ surget contra te in iudicium, omnes eos vinces, et obnoxii tui erunt in ea. Cæteri autem dicunt: Omnes peribunt. *Est enim hæreditas servientibus Domino, et vos eritis mihi justi, dicit Dominus.* Hoc est: Licet enim septies justus labatur, attamen surget. *Est hæreditas servientibus Domino*, idest spes certa stabiliaque bona, quæ ipsis post captivitatem obventura erunt.

¹ 1. II. Reg. xii. 13.

² Sap. i. 13.

CAPUT LV.

§ 1-5. *Qui silitis, ite ad aquam, et quolquot non habetis pecuniam, euntes emite sine argento ac bibite.* Copiam ostendit futuram. *Emite*, ait; quomodo emitur? Pecunia. Vos tamen gratis accipietis et libere, sicut qui pecunia sua emunt. Et quasi aqua quæ parvi emitur sic vobis erunt omnia bona; ubique enim terra vobis pinguedinem suam proferet. Quid refert de reliquis bonis sermonem habere cum nec carnes nec vinum pecunia emuntur? *Et labores vestri non erant in saturitatem.* De primis loquitur laboribus quos exercebatis, quibus dolebatis coacervantes et tamen magis magisque penuria augebatur; bona enim iniquitate collecta, licet plurima sint, tamen pauca fiunt; ita et vos prius operantes nihil lucri faciebatis, nunc vero divites fietis atque magis gaudebitis. .

Audite me, et comedite bona, et delectabitur in bonis anima vestra. Viden', quomodo prætio obedientiam emit Deus? *Attendite auribus vestris, et sequimini vias meas, exaudite me, et vivet in bonis anima vestra.* Non ut nos dicimus: tibi obediendum est verbis meis omnibus; Deus vero se relaturum gratias pro obedientia promittit: *Vivet*, ait, *in bonis anima vestra.* Quæ sit animæ vita, neminem fugit, ipse enim non de corporis sed de animæ vita loquitur. *Et constituam vobis testamentum æternum, sancta David fidelia.* Sicut enim hæc promissio ejus fidelis fuit, ita quod promisit, firmum erit. *David sancta?* Quæ sunt? Ordo rectus, bona vita, prosperitas; alii vero dicunt: Misericordias ejus: præterea sancta sunt, quia potestas ejus usque ad finem firma mansit. *Ecce testimonium in gentibus dedi eum, principem et præcipientem gen-*

tibus. Testimonium Judæorum in gentibus, secundum illud: « Cum gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex¹ ». *Gentes quæ nesciebant invocabunt te, et populi qui ignorabant te ad te confugient.* Judæorum exprobratur contumacia ab illis, qui ignorantes colebant. *Ad te confugient.* Viden' Dei beneficium? Licet enim tam ingrati essent, ille tamen eos honorabat atque fovebat, ut ad ipsum tamquam ad Salvatorem ac benefactorem confugerent, secundum illud: « Dicent, venite, ascendamus ad montem Domini et in domum Dei Jacob² ». Etenim Deus redemptor fuit ac omnibus gentibus per populum suum bonorum largitor non bellis manifestis ac visibilibus, sed invisibilibus; multis enim se Deum verum patefecit. Ne autem suæ virtuti confidant atque sibi virtutes adiudicent, dicit: *Propter Dominum Deum Israel, quia glorificavit te.*

6-13. *Querite Dominum, et quum inveniatis, eum invocate.* Neque obiter invocate, sed tota mente ac toto corde quærite Dominum. Nonne cognoscimus eum? Utique, ait, cognoscitis; sed cum rectum ostendetis ordinem atque animæ simplicitatem, tunc magis magisque eum cognoscetis. *Et postquam vobis appropinquerit, relinquat impius viam suam.* Cum bona donabit, tunc saltem a nequitia discedite; sed dona Dei multis, heu nimium! causa sunt malorum. *Et vir iniquus cogitationes suas,* non opera tantum, verum etiam cogitationes, quæ radices ac fontes operum sunt. Non corpus tantum, dicit, mundate sed etiam animam reginam ac dominam; cum enim domina, quæ in vobis est, sana est, tunc etiam cogitationes huic subjectæ dono pietatis fruuntur juxta illud: « Secundum civitatis principem, sic et ministri ejus³ », hoc autem non solum de civitatibus sed etiam de cogitationibus nostris dici potest.

Et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur. Fieri

1. Rom. II. 14.

2. Is. II. 3.

3. Eccl. x. 2.

non potest ut convertatur nisi prius a nequitia discadat, neque ut misericordiam consequatur, nisi mentis abstergat maculas. *Multum autem dimittet peccata vestra*, cum conversi atque juxta ejus voluntatem, mundati eritis. *Neque enim cogitationes meae sunt sicut cogitationes vestrae, neque viae meae sicut viae vestrae, dicit Dominus.* Num instar hominum memor sum injuriarum? Vel sicut homo parum misericors? *Sed sicut distat caelum a terra.* Quid dicis? Num ita tantum distant? Quoniam hanc cognoscitis maximam mensuram, propterea huic misericordiam comparo meam, quae longe maior est; quantum enim caelum a terra, tantum et plus etiam Dei bonitas ab hominum malitia distat.

Quomodo enim descendit pluvia aut nix de caelo, neque revertatur donec inebriet terram, et generet et oriatur, et det semen seminanti, et panem ad comedendum, sic erit verbum quod exierit de ore meo; non revertatur, donec compleat quae volo. Ostendit praecepta sua immutabilia esse; sicut enim pluvia vel nix non revertuntur in caelum, sed opus perficiunt propter quod demissa sunt; sic etiam praecepta mea, dicit, complebunt quicquid volo. Ne autem negligentia afficiantur cum prius dicat, quin statim perficiat, ait: *Non revertatur.* Neve mendaces putemus minas vel ipsius promissiones sicque nos ipsos laedamus, ait: *Non sunt viae meae sicut viae vestrae.*

Et prosperas faciam vias meas, ac praecepta mea. Alii vero dicunt: Praecepta mea conservabitis. *In laetitia enim egrediemini, et in gaudio docebimini: Montes enim et colles exsultent expectantes vos in gaudio, et omnia ligna agri applaudent ramis suis. Et pro stoeba ascendet cyparissus.* Symmachus dicit: Et pro urtica. Hic vel felicitatem ostendit futuram post reditum, vel legum rigorem ac gratiae facilitatem. *Et erit Domino in nomen, et in signum sempiternum, et non deficiet.* Id est, quod promisi, fiet ac complebitur; si qua autem non impleta erunt, ipsos his indignos fuisse donis patebit.

CAPUT LVI.

§ 1-4. *Hæc dicit Dominus: Custodite iudicium et facite iustitiam, quia iuxta est salutare meum, et misericordia mea ut reveletur.* Sicut cum liberaturus est illos a malis, hortatur ad bonam vitam ac ordinem rectum servandum, ut possint a pœnis liberari; sic etiam cum adducturus est eos ad bonum, ipsos monet ne negligentes sint neve bona recusent et in magna bonorum copia hæc obliviscantur, secundum illud: « Incrassatus est, impinguatus, dilatatus¹ ». Promptus est, dicit, Deus ad vobis benefaciendum, nolite ergo vos ipsius donis indignos præbere; etsi omnia ab ejus misericordia procedant, non vult tamen hanc vestræ causam negligentiae esse. *Et misericordia mea ut reveletur.* Non dicit: ut fiat, ut semper ac in promptu esse misericordiam ostendat, quam vos peccatorum vestrorum multitudine occultatis.

Beatus vir qui facit hæc, et homo qui retinet ista, et custodit sabbata ut non profanet ea, et servat manus suas ne faciat iniqua. Homo imprimis suæ virtutis causa beatus est, virtus enim sola mercedem præbet, ideo ipse cavet ne sabbata profanet; juxta enim leges principium recti ordinis observantia erat sabbati. Cognoscere si vis quid sit sabbatum, de hac die legum proferemus præscripta, non enim frustra dedit Deus de sabbato hujusmodi præcepta. Non ad corporalia incumbunt in sabbato, neque cibos præparant, nihilque aliud faciunt nisi maxime necessaria, quibus uti oportet; hæc tantum licita sunt, reliqua prohibentur ac omnino

interdicuntur. Si enim omnibus diebus a laboribus abstinerent ad spiritualia tantum incumbentes, nihil differret hominum natura ab angelis, tunc enim nunquam mercatus habere oporteret neque pretium mutare nec in officinis ac tabernis versari, tunc nulla esset cura corporis sicque Judæus ligatis manibus et miser maneret, curæ omnes omniaque opera impedita, mala peccataque sublata essent. Nemo arat, nemo metit, circumcidunt tantum atque animal lapsum in foveam levant.

Et servat manus suas ne faciat iniqua. Septimo quoque die præcipiebatur memoria virtutum, auditio divinæ legis, sollicitudo de vita æterna; quamquam necessitate coacti hæc agebant, manus tamen eorum leges ligaverant ne tum sponte tum animo invito peccarent; si ita semper a malis abstinuissent, angelorum vitam imitati essent, neque sanguinis prophetarum neque justorum cædis neque maximæ illius temeritatis ipsis reddenda esset ratio: ausi enim sunt manus Christo Dei iniicere. Viden', quot a sabbatis oriebantur virtutes? Sciens enim Deus ipsos nunquam a peccatis cessare, sabbata observari iussit, ut saltem septimo quoque die a peccatis temperarent. *Servat manus suas ne faciat iniqua.* Jure dicit: *Servat*, non tam enim manus lædere possunt spinæ atque sudes præacutæ quam peccatorum stimuli qui animam vulnerant atque enervant; magna est enim manuum virtus ad preces fundendas et ad largiendum pauperibus, ipsæ quoque Satanam vulnerant, quum sanctæ ad Deum tolluntur. Si autem manuum intelligere virtutem cupis, vide viros ac mulieres sacerdotis osculantes manus. Cur non caput vel aliud membrum? Ipsis enim magna tradita sunt, ministræ ineffabilium sunt mysteriorum, ipsis enim quisque ad novam renascitur vitam. Vide Apostolos, quot ac quanta purissimis suis ipsorum manibus gerebant: « Super quos imponebant manus, dicit, accipiebant Spiritum Sanctum¹ ». Nunc etiam quot auxilia sanctæ sacerdotum manus, quot bona nobis largiuntur!

Ne dicat alienigena qui venit et appositus est Domino. Separat

me ulique Dominus a populo suo. Vide similia esse hæc Apostoli verbis: « Cum gentes, ait, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt faciunt, eiusmodi non habentes legem, ipsi sibi sunt lex¹ »; rursus: « Prodest circumcisio si legem observes . . . . Si igitur præputium legis custodiat iustitias, nonne præputium ejus in circumcisionem erit?² » Cum Abraham consanguinitas tibi non est, sed propter virtutes arctiore propinquitate cum ipso conjungeris quam filii ejus. Noli putare minora tibi esse quam Judæis qui in patribus suis Abraham, Isaac atque Jacob gloriabantur. *Et ne dicat eunuchus, quia ego sum lignum aridum.* Multi alienigenæ cum Judæis exire cupiebant: ne autem ob duras leges gravarentur vel quia exuenda erat patria, causam tollit: dicit enim necessarias esse animorum virtutes tantum non autem severiorum legum obedientiam. *Hæc enim dicit Dominus eunuchis: Quicumque custodierit mandata mea et elegerint quæ ego volo.* Merito dixit: *elegerint quæ ego volo*, ne sacrificia atque corporis circumcisionem tantum satis esse putarent ad salutem, sed ut animi virtutibus operam darent non ad solam corporum mundationem incumbentes. *Et tenuerint testamentum meum.* Bene autem dixit: *tenuerint*, nam magna cum diligentia parendum erat legibus quæ ad animam pertinebant, ceteræ vero leges utpote vanæ spernendæ erant.

§ 5-8. *Et dabo eis in domo mea, et in muro meo locum nominatum, meliorem filiis et filiabus, et nomen sempiternum dabo eis.* Idcirco opera desiderantur, quia memoriam nostrum conservant immortalem quam oblivioni dari non sinunt. *Et nomen sempiternum melius filiis et filiabus.* Hoc enim secundum naturam est illud vero secundum voluntatem, hoc ex necessitate est illud autem propter virtutem. Melius est autem nomen virtutis quam filiorum nomen ac filiarum, non tantum ut nostri memoria exstet sed ut operum bonorum laude floeamus neve propter opinionem falsam poenis mulctemur. Si quis enim propter mala opera nominetur, post malo-

1. Rom. II. 14.

2. Rom. II. 25, 26.

rum oblivionem illius quoque memoria peribit. Famosus Judas est in orbe terrarum sed in malum atque in perditionem capitis sui; celebrer quoque est Paulus, sed in bonum atque in commemorantium utilitatem. Neque hoc frustra dixi, multos enim video palatia ædificantes magnifica, atque sepulchra pulchra sibi constituentes non propter aliud nisi ut post mortem ædificiis nomen ac memoriam sui in mundo relinquant. Hujusmodi operibus inutilem ac fallacem sibi acquirunt consolationem. Quid prosunt mortuo ac insensato ornata ædificia, etiamsi multi dicant: palatium illud aut hoc sepulchrum illius est? Nulla est utilitas, magnum vero detrimentum; accusatur enim sicut avarus, inops, pusillanimis, raptor, qui pupillas et viduas spoliavit ut sepulchrum sibi ædificaret ac monumentum constitueret; hoc autem erectum manet sicut inutile simulacrum, accusator malorum ipsius et monumentum scelerum. Ipsi quoque qui libenter mortuo miserti essent non miserentur, non aliter ille fecit ac si accusationem reliquisset immortalem viventibus; inutile enim ad nomen et gloriam monumentum reliquit. Cura, homo, ut post te nomen ac memoriam homines memores relinquant, qui virtutes tuas semper annuntient, qui dicant: per te viximus, per te ab angustiis liberati sumus, per te pauperes solatium accepimus et a miseria erepti fuimus. Illa est memoria, illud est nomen, cum memores ac sapientes bonis fruuntur non lapis neque calx neque terra, homines scilicet qui propter te gratias Deo agant.

Et alienigenis dicit Dominus, qui venerunt et additi sunt Domino, servire et diligere nomen Domini, ut sint ei in servos et ancillas; et omnes qui custodiunt sabbata mea ut non violent ea, et tenent testamentum meum, inducam illos ad montem sanctum, et lætificabo eos in domo orationis meæ. Holocaustomata eorum et victimæ erunt acceptabiles. Viden' sacrificiorum seriem, quæ non ex seipsis vitam sanctificant, sed cum vita aliunde sancta est, tunc ipsa etiam sancta atque acceptabilia fiunt.

Domus enim mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus.

Viden jamdudum gentibus domum Dei ingredi licuisse? Jamdudum portam fuisse apertam? Nunc ergo cur Christum accusas, Judæe, cum Isaiam audis eadem dicentem? Animadvertite leges quoque eadem velle, non tamen, quod volebant, consequi potuisse; ad omnia satis esse sacrificia putabant. *Domus mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus dixit Dominus, qui congregat dispersos Israel; congregabo ad eos congregationem: et omnes bestiae feræ, venite, comedite: omnes bestiae sylvæ venite, videte.* Ne Hæbrei propter communionem cum gentibus tristarentur sese bonos esse putantes, beneficia sua in eorum memoriam revocat, scilicet: vos disperdidi ac congregabo; hoc indicant verba: *congregabo super eum simul omnes bestias feras, venite, comedite, omnes bestiae feræ.* Quoniam cum alienigenis loquebatur, liberrime profitetur cur permisit eis in alienam terram venire et cur eos a facie abstulit sua juxta apostolicum verbum: «Si enim naturalibus ramis non pepercit: ne forte nec tibi parcat¹». Dixi, ait, *venite, comedite omnes bestiae silvæ.* Etenim gentes vocat bestias propter mores silvestres, propter hos enim bestiae differunt ab hominibus; si enim vitæ suæ mores homo non mutat, nihil a bestiis differt feris. Nos etiam aliquando pravos atque malignos homines bestias vocamus feras, non satis esse putantes bestias tantum illos appellare; et ideo ut omnino crudelem eorum mentem ostendamus, bestias illos appellamus feras; præterea, si neque hoc satis esse putamus, dæmones vocamus dæmonesque malignos ac molestos. Non enim quia homo corpore præditus est, hoc sufficit ad humanitatis suæ mensuram ostendendam, sed oportet ut anima aperiatur ipsum hominem esse; corpus enim ideo formatum est ut minister sit atque servus animæ, cum vero mens mores assumit ferarum, quid prodest cithara cum citharædus ægrotat? Nabuchodonosor etiam olim corpus erat hominis, sed cibus, habitatio cæterique mores bestiarum erant. Quot nunc etiam moribus sunt similes illi; utinam cum feris exeuntes erbis vescerentur neque hominum corpora lacerarent, ne-

1. Rom. xxi. 21.

que sanguinem biberent, nec aliorum res ac opera raperent; quamquam ne bestiis quidem talis est mos ut altera alteram laceret.

§ 9-12. *Videte quoniam excæcati sunt omnes, neque cognoverunt sapientiam, canes sunt muti omnes.* Cæteri autem dicunt: Non possunt latrare. Nunc etiam pergit incusans Judæorum malitiam, pœnas enarrat pœnarumque causam, ipsos esse insanos atque non corporis excæcatione fuisse excæcatos sed intellectus. *Omnes*, ait: hæc vera calamitas est quod omnes canes fuerint muti, ad latrandum inepti. Inter bestias mansuetissimi sunt canes quos sapientes Græcorum admirabantur et exemplum sapientiæ hujus permitis animalis mores sumebant, qui certissime familiares cognoscit alienosque recusat, qui multa quoque fame laborans dominum non relinquit suum; omnium autem vel maximum est ipsum domesticos ab alienis discernere posse. Ipsi vero contra, quoniam alienos non latrabant, bonum hujusmodi bestiarum morem perdiderunt; non enim pugnabant in dæmones noxios neque a malis recedebant, sed quasi semisopiti stupiditati se tradiderant, torpentes quasi qui cicutam sumpserant, omnibus liberum dabant iter nequitiis suis tantum gaudentes; quod nisi potuissent ad rem accusatio non faciebat, poterant tamen et nolebant; quoniam vero nolebant, ideo hanc facultatem perdiderunt « Non potest, dixit, mundus vos odisse¹ », non quia odisse nequibat, sed nolebat; et patet hic non posse idem esse ac nolle. Sicut nos etiam sæpe dicimus: hic servus non potest bonus esse; his verbis manifestum facimus ipsum nolle, si enim non potuisset nemo eum accusaret; nemo enim accusat dicentem: non possum in cœlum volare; licet enim vellet non posset.

Somniantes lectulum, amantes dormitationem. Mihi videtur hæc dixisse de pseudo-prophetis atque de illis qui altum dormiebant somnum. Rursus aliud malum: *Sicut canes impudentes animo, ignorantes saturitatem. Et sunt mali, nescientes intelligentiam.* Ventri

1. Joan. vii. 7.

indulgentes, debiles, accusatores, ubi bonitas ostendenda erat atque virtus ibi vilitatem atque negligentiam suam aperuerunt, ubi mansuetudinem ac pax, ibi temeritatem impudentiamque. Vide: virtute pollebant hancque in nequitiam converterunt; non enim ad illius studium incumbabant neque opportuno tempore. Affirmo bonam esse mansuetudinem sed tempore suo, libertatem bonam dummodo acceptrix non sit personarum; utraque natura sua nec bona est nec mala: « Est, dicit, confusio adducens peccatum et est confusio gloriam atque gratiam adducens ¹ »; « Est reprehensio quæ non bona, est etiam silentium par sapientiæ ² »; « Nimis loquax, sæpe odio habetur ³ ». Viden' secundum actionis modum convenientia necne omnia esse? Si enim hæc natura talia essent, natura accusanda fuisset, illi autem non natura sed negligentia erant tales, quoniam vero haud bene se gerebant, ideo muti erant: eos ubique ita esse oportebat. *Sunt mali, nescientes intelligentiam*. Viden' quam gignit insaniam malitia atque magnus error, majorem quam insipientium insania est, qui minore intelligentia præditi nascuntur? Hæc de insipientibus dico, qui magis sunt, quam qui ita nascuntur, contemnendi, miseri, infelices multisque digni lacrymis; eos enim natura imperfecta ab accusationibus liberat, hi vero, qui seipsos insipientes ac stultos fecerunt, ut accusationem vitent, quo fugient?

Omnes vias suas sequebantur, unusquisque simul, hoc est, secundum facilitatem suam, secundum suam cupiditatem. Unde sunt cupiditates? Non a natura oriuntur sed a voluntate: « Desideria, ait, justi, omne bonum est ⁴ »; et « Desideria, dixit, justorum delectant animam ⁵ ». Patet ergo non a natura esse desiderium malorum sed a prava voluntate; verbi gratia, aliud desiderium est sanorum, aliudque debilium, hujus enim radices ab infirmitate procedunt, illius vero a sanitate; ita etiam hic. Videamus, quid justus desiderat: « Quemadmodum desiderat cervus

1. Eccl. iv. 25.

2. Ibid. xix. 28.

3. Ibid. xx. 8.

4. Prov. xi. 28.

5. Ibid. xxi. 19.

ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum vivum¹»; rursus: « Cor meum ac corpus deficit sperare in Deum² »; iterum: « Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini³ ». Videamus, quid desiderat malus: concupiscentias malas desiderat tota die, in illis enim anima semper insistit ac mens; de justo vero ait: « Multi prophetæ et iusti cupierunt videre quæ videtis et non viderunt⁴ ». Et secundum naturam esse desiderium boni, extra autem naturam mali concupiscentiam patet ex verbis Pauli: « Quid eligam, ignoro, coarctor autem e duobus: desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo, multo magis melius puto permanere in carne propter vos⁵ ». Leves putabat afflictiones temporales, si enim natura contrarius iis esset, non leves ipsi dicendæ erant. Noli vero de infirmis aliquid obiicere, a te enim exemplum sumam; non de Paulo loquor, sed de vobis qui mores bestiarum concupiscitis. Bona frui valetudine quid est? Hæc inhæret naturæ an aliquid est extra naturam? Sunt nonnulli hanc naturæ inhærentem putantes. Num naturam contemnemus? Minime. Sed obscenas puerorum commixtiones quæ naturæ leges contemnunt, ad naturam pertinere putas, annon? Patet hæc esse contra naturam, etenim sterilitas quoque iniquæ commixtionis est signum; propter hæc omnes legislatores cæterique pœnam mortis decreverunt. Nunc ergo, quoniam multis hæc secundum naturam esse videntur, suntne vere secundum an contra naturam? Mulieres etiam contemnentes leges iniqui amoris commixtione, alienum virum diligentes neque suum, nonne patet contra naturam facere? Concupiscere autem proximi mulierem nonne contra naturam est? Unam suam satis esse putare, hoc secundum naturam est. Nonne etiam concupiscentia bonorum est contra naturam? Utique, etiamsi nolumus hoc concedere, sicut illis non

1. Ps. xli. 2.

2. Ibid. lxxii. 26.

3. Ibid. lxxxiii. 2.

4. Luc. x. 24.

5. Philipp. i. 23.

contra naturam esse commixtiones bestiarum videntur, Nonne integrior tibi ipsi videris cum a concupiscentiis seiungeris? Nonne concupiscentia bonorum videtur tibi esse contra naturam cum videas nunquam cessantes a vitiis qui divitiis avidè inhærent? Cum autem ad sanos venis, tunc cum concupiscentiam bonorum tum avaritiæ se tradere esse contra naturam intelligis; sicut dicit etiam Paulus sapiens: « Castigo corpus meum et in servitutem redigo: ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar¹ ». Dominus autem noster dixit in Evangelio: « Quam angusta et arcta via est quæ ducit ad paradisum² ». Manifestum est etiam non quæ secundum sunt naturam, sed quæ contra, maximos postulare labores, non secus ac si quis aliquem manibus ambulare cogeret, quod impossibile est: pedibus autem ambulare facile est nulumque postulat laborem; item capite ambulare hoc etiam omnino fieri nequit. Pariter dico: si virtutes secundum naturam essent nihil studii postularent, si vero secundum naturam esset non sequi virtutem, tunc nihil amplius dicendum. Sed ecce Christus adest sententiam ferens, Paulus quoque legislator fit: « Castigo, dicens, corpus meum et in servitutem redigo³ » ex altera in alteram mutans: Christus vero dixit: « Angusta et arcta est via⁴ ». At enim quod naturale est, non postulat laborem, nam natura ipsa potest suorum curam gerere. Propterea non omnia ardua Deus imposuit, ne nos nimis opprimeret laboribus: quædam enim contra naturam, quædam vero secundum naturam fiunt; quod est secundum naturam adeo facile est, ut ne percipiamus quidem quomodo fiat. Christus infirmis atque pigris dicebat: « Quam angusta et arcta via est, quæ ducit ad vitam⁵ ». Tempus est quo sanitas fit infirmitas, cum morbus corpori intime inhæret. Nonne unquam audivisti turbam vulgo dicentem alteram naturam esse consuetudinem? Quum plurimos in nequitias effusos vidit, dixit: « Quam angusta et arcta est via quæ ducit ad vitam⁶ », cum vero virtutem

1. 1. Cor. ix. 27.

2. Matt. vii. 14.

3. 1. Cor. ix. 27.

4. Matt. vii. 14.

5. Ibid.

6. Ibid. xi. 30.

tantum prædicat, videamus quid dicit: « Jugum meum suave est, et onus meum leve, et invenietis requiem animabus vestris¹ ». Quomodo autem in via angusta requies invenietur? Quomodo angusta dici potest, et requiem donans? Ratio eadem est quam superius attuli: cum ad infirmos loquitur, angustam et arctam viam vocat, cum vero ad sanos, suavem et levem. Paulus vero sanus erat an infirmus cum dicebat: « Timeo ne forte cum aliis prædicaverim, ego ipse reprobus efficiar² », et iterum: « Qui stat, videat ne cadat³ »? Si tu etiam eandem tenes opinionem, quomodo dicis: « Quod in præsentī est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur⁴? » Si enim dolores corporis leves sunt, quo erunt leviores qui extra corporis sunt naturam; non enim tantum mentem nostram animi cupiditates torquent, quantum supplicia ac vincula, persecutio, ignominia atque fames. Quomodo fit ut illæ sint leves, hæc autem gravia? Ille nos admonet ut præcaveamus neve nimis confidamus. Cum autem dixisset: « Timeo ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar⁵ », libertatem ostendit: si enim timebat, ita stare non poterat, sed quoniam confidebat, propterea hujusmodi dicebat verba, ne quis seipsum negligeret; aliosque ad bonam frugem adducens sese salutem invenire putabat. Nihil prodest, ait, aliis prædicare, si nos ipsos negligamus. Cum dicit: « Ne magnitudo revelationum extollat me⁶ », humilitatis non superbiam causa loquitur, gloriari enim poterat; sed magna missa faciens, quibus poterat gloriari, contra, gloriatur dicens: « Datus est mihi stimulus carnis angelus satanæ⁷ », hoc est, seductor, « Si gloriari oportet in infirmitatibus gloriabor, sed non extollam meipsum⁸ ». Quomodo autem aliquis in quibus gloriatur his non intumescit? Quoniam cum iis loquebatur qui bonâ

1. Matt. xī. 30.

2. I. Cor. ix. 27.

3. Ibid. x. 12.

4. II. Cor. iv. 17.

5. I. Cor. ix. 27.

6. II. Ibid. xii. 7.

7. Ibid.

8. Ibid. xi. 30.

opera negligebant fide tantum confidentes, ideo dicebat: « Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans¹ », hoc est, non frustra, nec vane. Cur autem quæ contra naturam sæpius fiunt quam quæ secundum sunt naturam? Quia nulla utimur diligentia; quemadmodum sanitas est secundum naturam, si autem hanc negligimus in varios morbos incidimus, ita quamvis desiderium boni naturæ inhæreat, Deus tamen voluit ut voluntatis nostræ indigeat. Quod fit secundum naturam facile perficitur, voluntatis est obsistere naturæ, idcirco nulla cogimur necessitate. Si autem secundum naturam virtus esset, Deus ad hanc non hortaretur nos, virtus enim non tantum natura sed etiam voluntate perficitur. Propter hoc venit medicus, ut corpus extra naturam egressum in naturam suam revertatur, et os a firmitate sua delapsum iterum firmetur. Quod autem secundum naturam est, arte refici potest, si autem ars deest, tunc quod secundum naturam erat, fit contra naturam; sic etiam cum moribus non secundum Dei voluntatem ambulas, extra naturam existi. Quoniam vero virtus secundum naturam est atque voluntate perficitur, dixit etiam: « Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines et vos facite illis² ». Quod secundum naturam est non ab alio discit homo nisi a se ipso; iterum enim dicit: « Diliges proximum tuum sicut te³ ». Diu sine lege reliquit homines; unde ergo apparet, ajunt, quod secundum naturam est? Ex iis quæ dixit Christus quæque ante eum dicta fuerant denique ex plurimis aliis; exempli gratia: cibos dicimus secundum naturam illos qui nostræ conveniunt naturæ, qui vero hanc corrumpunt, dicimus contra naturam esse; rursus: secundum sunt naturam quæ ad mundum pertinent hujusque firmitatem conservant, quæ destruere mundum possunt, sunt contra naturam; virtutes item naturales dicimus quæ firmam conservant vitam nostram, peccataque contra naturam vocamus quia illam corrumpunt. Sis, veni: fac

1. 1. Cor. ix. 26.

3. Matt. xxii. 40.

2. Matt. vii. 12.

nos domum ædificare vel urbem: nonnullis notio boni dissimilis videtur esse apud barbaros et apud Græcos; scimus, hi dicunt, quod agendum est vel non; docti enim sumus legibus, a legislatoribus atque judiciis, illi autem ubi didicerunt? Dico, quod tu a legibus legislatoribusque didicisti, id ipsos a lege naturali didicisse. Finge duas urbes, alteram peccatis, alteram vero iustitia ædificatas et videamus utra longæva ac firma erit; ex hoc quod secundum naturam est vel contra invenire poterimus. Si placet tibi, in hominibus idem consideremus. Ebrius operatus est secundum naturam an contra naturam? Dolores etiam qui ab ebrietate procedunt manifestum faciunt ebrium non operatum esse secundum naturam sed contra naturam.

Unusquisque, dixit, vias suas sequetur. Hæc etiam magna est miseria, cum infirmi suam voluntatem sequuntur, neque medici parent præceptis. Vide autem præjudicium: dives enim secundum opulentiam suam ambulat, prodigus autem tempus tantum in fornicatione terit. In medium afferemus omnium malorum causam ebrietatem, quæ a multis nihil prorsus videtur: hæc mentem ante omnia corrumpit, postea ad avaritiam inducit, cum enim nihil habeat quod impendat, ut in avaritiam ruat oportet; avaritiæ vero vincula sunt ferrea, quemadmodum si vinculis aliquod membrum constringas una cum isto totum corpus trahitur, quocumque vincula protrahuntur. Nec hoc satis est, ebrius enim robur amittit, avarus fit atque raptor, iracundus, æmulator, acerbus atque insanus.

CAPUT LVII.

§ 1-9. **V**ide nunc: *Periit*, ait, *justus*. Inter multos infirmos unus sanus cito perit. Hoc etiam est signum infirmitatis, quod potentes qui vitam eorum atque mores corrigere possunt de medio tollunt. *A facie enim iniquitatis ablatus est justus*. Hoc luctum justitiæ eius fuit. *Erit in pace sepultura ejus, ablatus est de medio*, hoc est, a malorum nequitia; neque parvum malum est imo maximum, cum lucernam in abscondito ponunt et de medio lucem auferunt. *Et in pace sepultura eius*. Quid est hoc? Vita illorum in perturbatione erat, hujus autem ipsa mors est suavis, a malis enim liberavit eum Deus antequam mala venirent; quæ autem adversa huic videbantur, secunda omnino fuerunt, non enim bellum nec pugnam vidit. Nonnulli vero de Josia hoc dictum esse putant, cujus Deum misertum est ne populi captivitatem videret.

Vos autem accedite huc. Nihil profuit vobis de medio accusatorem vestrum auferre, ego enim ipse judicabo vos. *Accedite huc*. Jure meritoque perfugas ac rebelles *adulterorum semen et meretricis* vocat. Quare hi obiurgantur cum patres eorum tales fuerint? Ipsi nequitias patrum minimi faciebant, neque iustas generationes reverebantur, cur igitur ita eos vocare dedecebat? Si quis filius adulterii vocatur et hæc appellatio ipsi prodest, quod facultatem a malo se abstinendi idque ignominiosum putandi tribuit, hæc ignominia parvum imo nullum detrimentum affert; si autem ipse irruis in opprobria, quid irasci prodest? Irasceris cum

filii adulterii vocaris, cur autem hoc scelus patrans non irascaris?

In quo oblectati estis, et super quem aperuistis os vestrum? Mihi videtur hic eorum blasphemias exprobrare, quibus Deum offendebant. *Et ejecistis linguam vestram.* Hic mihi videntur Deum accusavisse, quod viæ ejus rectæ non essent.

Nonne vos estis filii perditionis, semen iniquum, qui vocabatis idola? Ut ostendat autem unde facti erant *perditionis filii*: *Subter frondosas arbores, dixit, immolantes filios vestros in vallibus in medio petrarum.* Iterum eos accusat: ne naturam quidem cognovistis. Num ignorabatis contra naturam esse immolare filios? *Et in medio petrarum.* Non enim sepulchro dignos eos putabatis, ait, neque vobis satis erat immolare illos coram idolis, sed remotis locis immolabatis *subter frondosas arbores*. Si venia indignus est qui colit idola, quo magis qui victimam immolat arboribus? Idola enim quamdam formam habentia eos decipere poterant, arboribus autem forma carentibus quomodo ipsi decipiebantur? *Ibi erat pars tua, ibi sors tua, illis effudisti libamina tua, illisque obtulisti hostias tuas.* *Super his ergo non irascar, dicit Dominus.* Te rerum judicem constituo: nonne propter naturæ tuæ violationem irascendum est mihi atque propter legum tuarum corruptionem, dicit Dominus? *Super montem excelsum et sublimem illic cubile tuum, et illuc ascendere fecisti hostias tuas, et post ostii tui postes posuisti memorialia tua.* Non tantum in montibus tantum ac in desertis iniquitatem fecisti, verum etiam *post ostii tui postes* signa iniqua ponebas. *Putabas, si recessisses a me, plus aliquid haberes;* id est, esses fortior; ex quo patet et necessariam fuisse captivitatem et temetipsam causam apposuisse malorum.

Extendisti lectos tuos. Malorum multiplicitem dicit. *Dilexisti dormientes tecum.* Hoc pejus est; non enim coacta sed tuapte voluntate ac lascivia fornicationem commisisti.

Multiplicasti fornicationem tuam cum eis mullosque fecisti eos qui procul a te et misisti legatos ultra terminos tuos. His verbis

multiplicitatem pravorum desideriorum reprehendit. Hoc etiam Ezechiel illi exprobrat.

§ 10-19. *Et humiliata es usque ad inferos. Multis itineribus tuis laborasti*, sicut meretrix orbem terrarum perambulans ad quærendum dormientes secum neque ita quidem satiata es. *Et non dixisti: Desinam confortata. Confortata pergebas. Confortata enim fecisti mala, propterea non rogasti me.* Aquilas dicit: Non quaesiisti; Symmachus: Non curasti. *Propterea*, dixit. Viden' omnia facta esse propter hoc ut Deum rogemus? Vide rursus, cur veniam denegat. *Quem timens perterrita es? Mentita es enim mihi, nec recordata es mei.* Locus hic timori non erat, virtutis enim meæ magnitudinem cognoscebas et infirmitatis eorum; patet hæc tibi tantum opprobrio fuisse. *Et ego te videns despiciam, et me non timuisti, et ego annuntiabo justitiam meam.* Justitiam pœnas hic vocat, iudicio enim justo pœnis eos mulctavit.

Et idola tua non proderunt tibi. Hoc est, non defendent te idola in quibus spem habuisti. *Istos enim omnes tollet ventus, et auferet tempestas. Qui autem innituntur mihi possidebunt terram, et hereditate consequentur montem sanctum meum, et dicent: Mundas facite a facie ejus vias, et auferite offendicula de via populi mei.* Aquilas: Scandalum, dicit; Symmachus: Setacoïm¹, dixit, a via populi mei. Vide iterum potentiam ejus, multa enim in illis reprehenderat! Rursus hic alia menti eorum contraria annuntiat a locis ubi revelationes fiebant et ad fidem illos adducere conatur, dicens: *Hæc dicit Excelsus Dominus in excelsis habitans in æternum, sanctus in sanctis.* Potentiam his verbis manifestat ac æternitatem: licet verba hæc magna nobis videantur, humano tamen modo loquitur nobiscum, non enim Deus certo loco continetur. Cum tamen superius de sylvis locutus sit, ideo dixit: *Excelsus in excelsis habitans.* Cum vero in templo tantum Deum esse putarent, ait: *Sanctus in sanctis requiescens.* Viden', quomodo

1. Quid sibi velit hoc verbum ignota, quæ adhuc exstant, hunc Isaïæ locum non invenerimus.

futura prædixit? *Pusillanimis dat patientiam, et vitam eis qui corde contriti sunt.* Si enim hoc fieri potest, patet, alterum quoque facilius fieri posse. Si animarum potest mores mutare, quanto magis cætera? *Et vitam his qui corde contriti sunt.* Quibus enim spes vitæ sublata est, cito vivificat eos.

Non in æternum ulciscar vos. Alii vero dicunt: Non in æternum judicabo vos. Viden' Deum numquam ad mortem usque irasci? Nonnulli forsitan propter hæc verba solatio afficientur intelligentes de gehennæ pœnis, sed hic *vos* dicens nonnullos indicat, non vero affirmat fore ut omnibus usque in æternum non irascatur. Convenientemque apponit causam: *Spiritum a me misi, et flatum omnem ego feci.* Numquid alieni sunt mihi illi quos pœnis afficiam? Manuum mearum sunt opera.

Propter peccatum ad modicum contristavi eum, percussi eum, et averti faciem meam ab eo, contristatus est, et ambulavit tristis in viis suis. Vias ejus vidi, et sanavi eum, et consolatus sum illum. Viden' tristem atque mœrore confectum ipsum consolari? Quæ ultus est peccata? Cur dicis: *Ad modicum contristavi eum,* dum septuaginta annos pœnis illi mulctati sunt? Noli septuaginta annos computare, cogita captivitatis principium tantum durum fuisse, postea ipsi tanta facilitate fruebantur, ut cum reditus annuntiabatur domum redire nollent; adeo bonis ac omnibus commodis utebantur. Ezechiel ipse nos docet quam facilem vitam in captivitate degebant. Noli ergo totum captivitatis tempus punitionis tempus putare, Deus enim sine strepitu etiam in afflictionibus consolatur. *Et dedi ei, ait, consolationem veram, mæstis autem ejus fructum constitui labiorum,* hoc est, consolationem, gaudium ac laudem. *Pacem super pacem his qui longe et qui prope sunt, dicit Dominus. Iniqui autem fluctuabunt et quiescere non poterunt.* Hoc est: *iniqui fluctuabunt* tanquam mare procellis agitatum.

CAPUT LVIII.

§ 1-6. *Ciama in fortitudine, et ne parcas: quasi tuba exalta vocem tuam;* difficilia enim erant quæ dicturus erat. *Annuntia populo meo peccata eorum,* quapropter animum ei addebat ne timeret. *Me de die in diem quærunt, et scire vias meas volunt, quasi gens quæ justitiam fecerit, et iudicium Dei non dereliquerit.* Primum peccatum illud erat quod cum Dei voluntate in captivitate essent, tunc quoque obsisterent iudicium repetentes de iis quæ propter audaciam ipsorum ac impudentiam facta fuerant. Hoc ipsum etiam signum erat peccati, quod cum iam a legibus ac a religione recessissent, Dei providentiam accusarent, quibus miseriæ saltem suæ causa tacendum est, cum enim liberi fuerunt, nihil boni operati sunt. *Petunt nunc iudicium justum;* id est, mihi diem dicentes *petunt iudicium iustum.*

Et appropinquare Deo cupiunt, dicentes: Quare jejunavimus et non vidisti? Humiliavimus animas et non cognovisti? Hoc est: qui plurima patraverant scelera, jejuniis tantum liberari cupiebant a pœnis; dicebant enim Deo: ecce jejunavimus, quare non liberati sumus? Quid igitur? Indignos ipsos putabat etiam jejunantes, nihilominus suam agendi rationem ipsos non celabat. *In diebus jejuniorum vestrorum invenitis voluntates vestras, et omnes subiectos vobis affligitis, nunc quid mihi hujusmodi humilitas vestra?* Si quis enim ideo jejumat ut debitorem ulciscatur, quid huic prosunt jejunia? Sicut qui vinctus in carcere attinetur, vinculis suis socios verberat, sic etiam jejunium accusatio est jejunantium

quum hi damno pauperes afficiunt. Si enim jejunantes tam inveniuntur crudeles, quo magis non jejunantes. *Si ad judicia et jurgia jejunatis, et percutitis pugnis humilem.* Symmachus ait; Affligitis. Varia animadvertit praecepta: jejunium enim et virginitas nihil sunt, cum non adsunt fructus qui ab illis oriuntur. Quaedam enim sunt praecepta quæ nullius indigent, quaedam vero auxilium aliorum postulant, sicut etiam inter res, quæ ad vitam spectant, quaedam ex seipsis tantum perficiuntur, aliæ vero ex aliis rebus; sicut agricultura semine et aratro aliisque indiget, aut sicut athletæ pugnis, oleo, exercitatione; ita etiam hic. Quare sunt jejunia? Ut discordias dissipent. Ex quo oriuntur discordiæ? Mentem suam temeritati tradiderunt.

Quid vobis proderunt jejunia ut hodie, quid vos venire ad me appellandum, cum non audiam vos? Non hoc jejunium elegi, et die humiliare hominem animam suam; sed solve omnem colligaturam iniquitatis. De quo jejunio hic loquitur? Non jejunium ostendit sed abstinentiam a peccatis. Vide Deum semper dignum quod accipiatur putantem jejunium operum, quod non agentibus tantum verum etiam sociis prodest. Jejunium egit Daniel, Deo autem hoc gratum fuit, pro aliis enim jejunavit; Moyses quoque pro aliis jejunavit. Ostendit etiam jejunii ordinem: nisi enim quæ jejunio sunt convenientia adimpleantur, nihil illud prodest; virginitas quoque sine caritate contemnitur; etsi illa ardua sit atque magnum jejunium, Deus autem hujusmodi non postulat laborem, sed, cum fructum facit, tunc ipsi placet. Quidam olim dicebat: « Bis in hebdomada jejuno¹ », nihil vero lucri habuit. Jejunia autem propter hoc constituta sunt ut a mollitie nostra abstinenceamus promptique inveniamur ad misericordiam; si quis hæc non facit, vani sunt labores ejus.

Sed solve, dixit, omnem colligaturam iniquitatis. Jure *colligaturam* appellat; colligatura enim est difficilis ad relaxandum, quem Sapiens « Laqueum » nominat. Symmachus et Theodotion vocant:

1, Luc. XVIII. 12.

Arcanum. Cave putes de divitiis tantum hoc dictum esse : in nobis enim aliæ sunt iniquitates, quas verbis operibusque patramus. *Dissolve fraudulentorum violentiam contractuum, dimitte fractos in remissionem, et omnem scripturam iniquitatis conscinde.* Non solum ut a malo abstineamus præcipit, verum etiam ad bonum hortatur. *Dimitte, dixit, fractos in remissionem. Noli his iustum ostendere iudicium;* hoc majus est quam illud, illic enim iniuriarum solutionem iubebat, hic vero ut ius tuum nihili facias hortatur. Si habet, iure reposce, si vero inops est, unde reddet? *Et omnem scripturam iniquitatis conscinde.* Hic vero non solum dimittere verum etiam conscindere iubet. Hoc Christus etiam fecit, licet enim scriptura propter peccata nostra justa esset, conscidit tamen hanc crucique affigit. Illud vero non ipsis detrimentum est sed tibi, si enim scripturam serves neque conscindas, cum eo veneris a te quoque ita exigent.

§ 7. *Frangere esurientibus panem tuum.* Non dixit: da, sed *Frangere*, præcipit enim ut humaniter demus, sicut Paulus dicebat: « Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas¹ ». *Panem tuum*, dixit, non alienum. *Pauperes sine tecto induc domum. Si videris nudum, operi eum.* Numquid hoc faciendum erat etiam sine præcepto? *Pauperes sine tecto induc in domum, et sanguinem seminis tui ne despexeris*, secundum illud: « Si quis autem domui suæ præsse nescit, apostata est, infideli deterior² ». Hæc sunt jejunia sine violentia ac molestia, quum pane, domo vestibisque nobis domesticum facimus qui caret tectu, afflictosque consolamur; quæ sunt his contraria, durissima esse, crudelia, ac immisericordia omnibus patet. Deus vero sapienter nos invicem condolere constituit secundum illud: « Omne animal simile sibi amat, homo autem socium suum³ ». Tu multis cibus frueris, ille vero fame perit, tu induis tibi carbasa, ille autem turpiter nudus ambulat. Cur præcipit, ne consanguinitate propinquos despicias? Hi enim jus

1. 1. Cor. xiii. 5.

3. Eccl. xiii. 19.

2. 1. Tim. iii. 5.

habent bona a divite inveniendi parente. Multi tamen stulti macerantur cogitantes: cur iste dives est, nos vero pauperes? Illi bonis nosque afflictionibus affluentes? Cur sicut solem communem omnibus dedit nec parvam lucem pauperibus multamque diviti constituit, non ita bona omnia communia fecit? Divitias quoque communes fecit Deus, præcepit enim divitibus ut de illis pauperibus largirentur; si enim communes non fecisset divitias, hoc præceptum non dedisset, si quæ necessaria erant ad vitam nostram non communia fecisset, genus humanum corruptum ac deletum fuisset. Si autem bona singulis tradidisset, media virtutis abstulisset, ideo non pariter omnibus distribuit bona, ne peccata, quæ ab amore procedunt divitiarum, in omnibus extenderentur omnesque corrumperent. Solem autem nisi communem creasset sed nonnullis tantum sicut divitias, multi in tenebris ambularent; divitias autem diviti dedit, ut dolores consolaretur paupertatis.

§ 8-10. *Tunc erumpet lumen tuum sicut matutinum.* Hoc est, cito auxilium superveniet. Quid significat: *erumpet*? Abundantiam ostendit atque excellentiam. Viden', quod das quodque accipis?

Et sanitas tua cito orietur. In manu nostra est ergo ut cito vel sero salus nostra oriatur. Quænam erat sanitas, cum multa nobis erant vulnera? Idcirco dicit. *Cito sanitas tua orietur*, ad dissolvenda ac fuganda peccata. *Et præibit in conspectu tuo justitia tua*, sicut regi præeunt servi, præcursores ac satellites magna voce clamantes, quos idcirco beatos putamus. Vide pro servis qui ministri præcedunt: *Justitia tua magna.* Ab hac omnes longe recedunt, nemo eam inspicere audet. Videamus nunc, quæ sunt vestes illius; numquid cingulum vel mus ponticus? Minime, sed: *Gloria Dei circumdabit te.* Quænam corona aut vestis similis est hujusmodi ornameto? Etenim sicut Deus misericors est et beneficus et vivificans, tales etiam esse servos suos cupit secundum illud quod dicebat afflictissimus Job: « Pes fui claudi et oculus cæci⁴ ».

Ornabit te, dixit, gloria Dei, tunc clamabis, et Deus exaudiet te: adhuc loquente te dicet: Ecce adsum. Quid hoc majus est, cum neque supplicum preces nec postulationes exspectat ut exaudiat? Priusquam tu roges, quod petis largitur. Quis pater misericors vel amicus sincerus vocatus tam cito exsurgit? Viden' quid parvo pane ac panniculo emisti? Ab hominibus gloriam, a Deo autem amorem, adeo omnia facilia sunt tibi. Semel vel bis fecisti hoc, non satis est, sæpissime hoc tibi est faciendum secundum illud: « Misericordia ac fides non deficiat a te¹ »; rursusque: « Ne abstineas benefacere egeno; quandocumque habuerit manus tua² »; ut panem semper frangas, præcipit.

Si abstuleris a te colligationem et manuum extensionem. Aquilas dixit: Si abstuleris de latere tuo in detrimentum aliorum digitum tuum extendere; Symmachus autem: Auferre digitum ac vinculum. Theodotion similibus utitur verbis. *Colligationem* dicit peccatum cui multæ sunt flexuræ, in quo rectitudo non est neque æquitas; *manuum extensionem* vocat rapacitates vel etiam in morem latronum manuum explicationes; *et verba murmurationis*, secundum illud: « Facite omnia sine murmuratione³ »; murmuratio enim signum est pigræ mentis ac inertis. Non enim nos tantum ad agendum hortatur propheta, sed ut magna cum diligentia operemur, ne murmuratione opus corrumpamus. Cum manus stipem pauperibus erogat, os taceat, ne fructum amittamus neve dulce amarum fiat. Cur murmuras, homo propter pauperis supplicationes? Si iste pauper non esset, non rogaret; ideoque te illius misereri oportet, quia te rogat panis et vestis frustum necessitate coactus. Sed semper, dicit, me tædio afficit, multoties litigavi nulloque modo ab hac molestia me expellere potui. Num te fugit paupertatem ac improbam ventris rabiem necessitatem postulandi non tollere? Obiurgatio non vincit necessitatem, neque terror indigentiam, quæ ventrem corrodit.

1. Prov. III. 3,

1. Ibid. 27.

3. Philipp. II. 14.

Cum a Deo aliquid postulamus, ille non nobis irascitur, sed cum non rogamus tunc irascitur; Dominus tuus propterea ira ardet quod nihil ab eo petis, tu vero rogatus irasceris.

Et dederis esurientibus panem tuum ex anima. Id est: «Deus diligit hilarem datorem¹»; qui enim sic dat se putet accipisse. Et revera accipit, nam parum dat multaque a Deo accipit dona. *Et animam saturaveris esurientem.*

Tunc orietur in tenebris lumen tuum. Quid verba indicant: *lumen orietur in tenebris?* Etiam si quasi tenebris nos afflictionibus et tentationibus cæterisque hujusmodi circumdati simus, virtus eleemosynæ omni caligini tollendæ par est; quemadmodum cum sol oritur densum aera solvit, sic etiam eleemosyna afflictionum tristitiæque tenebras aufert. Cur dico tenebras? Ignis quoque calorem extinguit secundum illud: «Ignem ardentem extinguit aqua; peccataque dimittunt eleemosynæ multæ²».

§ 11-14. *Et erit Deus tuus semper tecum: et impleberis sicut desiderat anima tua, et ossa tua pinguescent.* Viden' solutionem et præmium? Peccata enim etiam dimittuntur bonaque multiplicantur quodque volumus accipimus. Jure Deus semen vocavit eleemosynam, quasi enim terræ semen seminatur et multiplicem affert fructum. Quare, dicunt, sæpe multas vidimus domos, quæ misericordes fuerunt, destructas vel multis affectas damnis? Noli nonnulla parva ac fortuita in medium afferre sed, quod generatim fit, illud cogita; si vero hæc audire nolis, Job tibi ostendo ut cognoscas ita homines Deum ad maiorem sublimitatem extollere. Quosdam tentationibus probat, ut his maximis laudibus digni sint; qui vero mente non utuntur perfecta, his cito hic præmium Deus largitur. Pueri, si quis ab eorum manibus aliquid aufert, statim flent altosque clamores extollunt, sed non ita sapientes atque periti agunt, in dies enim hi animas suas spe nutriunt, et quoniam sibi thesauros in cælo thesaurizare proposuerunt, ideo nihil hic deperditum putant.

CAPUT LIX.

§ 1-11. *Numquid non valet manus Domini salvos facere? Aut aggravabit aurem suam ut non exaudiat? Sed iniquitates vestrae separant inter vos et Deum.* Vide ipsum nolle ipsius tantum potentiae illos, qui salutem quærunt, confidere sed diligentiam quoque in operibus et in legum observantia exposcere. Num propter infirmitatem meam illa omnia? Minime, quia tunc quoque vos ab afflictionibus liberare poteram, sed nequitiae vestrae traderunt vos, et propter peccata vestra hæc omnia venerunt; quare dixit, vos ut a peccatis abstinere incumbere iubeo. Deinde enumerat peccata: *manus enim vestrae inquinatae sunt sanguine.* Omnes etiam prophetæ reprehendunt eos quia eorum manus cædibus plenæ erant. Mihi videtur ille animos illorum ad poenitentiam præteritorum peccatorum impellere, futuraque crimina impedire voluisse, futurum enim erat ut illi occisionem patrarent, quæ gravior ac iniquior cæteris cædibus esset. Prophetæ semper illos mansuetos reddere cupiebant; ideo noster primum dixit: *manus vestrae inquinatae sunt sanguine.* Deus ipse iam antea hoc præceptum dederat, quoniam ad cædem proni erant quæ magis quam cætera peccata causa erat perditionis eorum, dicens: « non occides¹ ». Ne putarent occisionem aliquid involuntarium esse omnino, clarius quoque dixit: « Insontem et justum non occides² »; propterea enim prohibet ferrum ejusque usum ut illos ab occisionibus contineat, dicens: « Ferrum numquam tangat templi

1. Exod. xx. 13,

2. Exod. xxiii. 7.

ædificationem¹ ». Quamquam porro sacerdotes oves atque boves immolabant, tamen sanguinem offerebant Deo. Quod si abstinendum erat a sanguine animalium, quæ Deo offerebantur, quanto magis a sanguine hominum? Eo magis abstinendum, quo præstiosior atque tibi propinquior homo est quam bruta animalia.

Digiti vestri in peccatis: labia autem vestra locuta sunt iniquitatem et lingua vestra iniustitiam. Manuum, digitorum, labiorum, linguæ, uniuscujusque membri nequitiam singillatim enumerat sicque illos facile a peccatis avertit. Et vide, dedita opera et per insidias cædes illos patrare non iracundia incitatos nec audacia cordis commotos, licet hoc esse peccatum scirent; adeo cædibus erant assueti.

Nemo loquitur justitiam. His verbis jam ante illos sæpe prehenderat, quod omnia cum vanitate aut audacia agebant; hic etiam rursus arguit eos dicens: *Nemo loquitur justitiam, neque est iudicium verum, fidunt in vanis*, idest simulacris, *et loquuntur inania*. Omnia enim quæ sunt inutilia, aut vana sunt aut detractio aut accusatio, *quia parturiunt dolorem et pariunt iniquitatem*.

Ova aspidum fregerunt, et telam aranæ texunt, et qui de ovīs eorum comedere voluerit, frangens aperuit, et reperit aquam et in eo regulum. His verbis: *Ova aspidum fregerunt et telam aranæ texunt* illorum fraudibus alludit, consiliis quæ cogitant, operibus, stultitiis ac insidiis quæ parant, quia scelera iniquorum talia sunt ut detrimento ac damno sint facientibus ea. *Tela eorum non erit in vestimentum neque operientur de operibus suis*. Idest, opera illorum non perficientur: verba, quæ sequuntur, rem ita esse ostendunt: *opera enim eorum opera iniquitatis*. Facienda erant quæ aut sibi aut proximis utilia essent, eorum, contra, opera inutilia atque damnosa erant².

Pedes eorum ad malitiam currunt, veloces ad effundendum san-

Deut. xxvii. 5.

2. In hac periodo codex noster verba quædam offert quæ legi nequeunt;

nos verbis, quæ certa exstant, usi sensum Sancti Patris, in hac sumus sententia, latine expressimus.

guinem innocentem. Viden' malitiam? Non tantum sanguinem sed sanguinem innocentem effundunt. Quod si quidem innocens sanguis non fuisset, magno cum horrore illis a cæde parcendum erat; Deus enim in natura nostra pacem plantavit, cui non tantum iniquitatem admittere, sed hanc quoque alienum est libenter videre. Sciens enim Deus mentis nostræ infirmitatem ex natura sua præsidium dedit.

Cogitationes eorum cogitationes de iniquitatibus: contritio et miseria in viis eorum et viam pacis non cognoverunt et non est iudicium in viis eorum, semitæ enim eorum perversæ, quas transeunt et nesciunt pacem; quare David quoque increpat eos. *Propterea recessit iudicium ab iis et non apprehendet eos iustitia: cum exspectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ.* Viden' sanationem Dei? Non enim tantum inulta hæc crimina dimisit, sed ostendit peccata homines a Deo omnino seiungere. Heu! Quæ tenebræ corda eorum, qui hæc mala operabantur, involvebant! Quæ umbræ aut caligo circumdabant illos! *Et cadent in meridie quasi in nocte media,* iniquitatibus enim animi eorum magisquam tenebris obruebantur. Quoniam vero tenebras densas afflictionum non percipiebant, adjungit: *exspectavimus iudicium, et non est salus, longe recessit a nobis.*

Propheta pro eis rogat Deum et pœnitentiam agit dicens: *Multa est enim iniquitas nostra in conspectu tuo et peccata nostra restiterunt nobis.* Viden' non parva peccata sed magna lacessere Deum, scit enim veniam dare non indiesinenter peccantibus, sicut de Chananæis dicebat: « Necdum enim completæ sunt iniquitates¹ », et de Pharaone: « Idcirco autem posui te ut ostendam in te fortitudinem meam² », pariter de Judæis sicuti Paulus dicebat: « Timeo enim, ne forte, cum venero, humiliet Dominus me apud vos, et lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt et non egerunt pœnitentiam³ »; ita et alia multa. Cur ergo, ajunt, Deus Ana-

1. Gen. xv. 16.

2. Exod. ix. 16.

3. II. Cor. xii, 20.

niam et Saphiram statim ac primum peccaverunt interfecit? Ita sæpe Deus ad utilitatem et opportunitatem operatur. Cogitemus nunc utrum pepercerat illis necne? Ante omnia fraudaverunt, deinde Spiritum Sanctum tentaverunt. Peccaverunt non tantum res sacras furati sed etiam quum Spiritum Sanctum tentavissent. Interrogante enim Petro: « Si tanti agrum vendidistis¹ », non erubuit mulier. Cur interrogabat? Nonne ut confiterentur et pœnitentiam agerent? Ita quidem interrogabat Deus Adam, ut ad pœnitentiam impelleret; Cain quoque dicebat: « Ubi est Abel frater tuus? ² » ut ille peccatum suum expiaret. Nonne imprimis hunc reprehendere poterat? Si reprehendebat, ut ille sua confessione ad sanitatem veniret non efficiebat. Nonne propterea dixit: « Dic primum peccata tua ut justificeris? ³ » Ne peccent imperant, quod si peccent non rejicit, sed rursus visitat ut a peccatis liberet.

§ 12-21. *Multiplicatæ sunt enim iniquitates nostræ coram te.* Cum iniquitas multiplicata est coram Deo, nonne satis est pœnitentis dolor in conspectu Dei misericorditer exaudientis neque accuratissima diligentia crimina nostra inquirentis? Si filii peccata sua patri manifestantur, hic illa tegere non vero diligentissime expendere studet, quo magis hoc faciet Deus, quem longe misericordissimum criminum peccatoris miseret?

Iniquitates vestræ, dixit, diviserunt inter vos et Deum vestrum; idcirco pro eis suppliciter rogat propheta dicens: *Peccata nostra restiterunt nobis. Iniquitates enim nostræ in nobis sunt.* Nihil pejus peccatore qui delinquit, et delicta sua celare cupit. Fieri potest ut crimina patrentur, quæ deinde pœnitentia deleantur, illa vero celare maximum est malum. Cum enim peccatum Sodomorum aggravatum nimis fuit, Dominus dixit: « Clamor Sodomorum multiplicatus est⁴ ». Viden', malis adauctis, illum ad ultionem descendisse? Ægyptiorum quoque videns peccata ait: « Vidi

1. Act. v. 8.

2. Gen. iv. 9.

3. Is. xlii. 26.

4. Gen. xvii. 20.

afflictionem populi mei in Ægypto, et clamorem ejus audiivi¹»; tempore autem Noe « Omnis quippe caro corruperat viam suam super terram² ». Ipse autem non statim rescindit vulnus, nisi hoc refectum videat vel ut ad pœnitentiam impellat, vel ut mala compleantur. Sicut medicus peritus qui tempus rescindendi vulneris cognoscit, longanimis opportunitatem cæsionis exspectat ut idoneis remediis sanet ægrotum, ita Deus licet nos esse multis pœnis dignos noverit, ab his nos pœnitentia liberare desiderat, quamvis innumera sint peccata nostra.

Mala autem tam exacerbata erant ut vexarentur innocentes ab iniquis, quare dixit: *Vidit Dominus et non placuit ei, quoniam non erat judicium. Et vidit et non erat vir et non erat qui defenderet.* Quoniam nullius mens proclivis erat ad justitiam, nolebat Deus homines malis innumeris inquinari, ideoque visitabat, quærebat eos et dicebat: *Et ultus est eos brachio suo, misericordia sustinuit.* Nonne hoc tibi quoque opus magnum misericordiæ videtur? Duplex misericordia est hanc tollere cupiditatem, est enim misericordia tum erga patientes tum erga cruciantes, nam illos a malis liberat, hos vero impedit ne crucient: hoc benefecium datum est non tantum patientibus sed etiam cruciantibus. Lex enim humana unius culpam sæpe publicam putat neque vivere sinit eum, qui proximi sui violavit mulierem, licet iste veniam iniuriæ illi daturus sit, neque istum constituit judicem ad mulctandum pœna delinquentem, sed hoc opprobrium sibi factum putat itaque illius honori consulit.

Deinde armis propheta instruit Deum idoneis, dicens: *Induit justitiam ut loricam et posuit salutem in capite ut galeam.* Nos etiam induamus arma fortissima justitiæ, ne hostis ea superare possit, non ex ferro atque ære confecta sed ex virtutibus progenita. *Et timebunt qui ab occidente, nomen Domini, et qui ab ortu solis, nomen inclytum. Veniet enim quasi fluvius violentus ira a Domino, veniet cum furore. Et veniet a Sion qui liberat, et avertet ini-*

1. Exod. III. 7.

2. Gen. VI 12.

quitates a Jacob. Hoc testamentum a me cum eis, dicit Dominus : Spiritus meus, qui est in te, et verba mea, quæ dedi in ore tuo, non deficient de ore tuo, et de ore seminis tui, dicit Dominus, ex nunc et in æternum. Hoc est, vera firmaque erunt annuntiatio et promissiones meæ atque semper permanebunt.

CAPUT LX.

§ 1-11. *Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum.* Aquilas et alii dicunt: Surge et illumina. Quam gratiam hoc præceptum ostendit? Si lumen iam venit, oportet ut omnes, velint nolintque, illuminentur. Non ita: sicut enim lumen solis non pro radiorum suorum viribus illuminat sed pro integritate oculorum, ita necesse est ut inveniantur homines qui gratiam illius luminis accipiant nec longe a seipsis eam reiiciant. Bonorum copia pigrescimus donisque indigni reddimur, neve hæc fiant prius admonet nos ut digni efficiamur qui hoc lumen recipiamus; ideoque repetit: *illuminare, illuminare, quia venit lumen tuum.* Hic de lumine scientiæ loquitur nihilque est quidem hoc lumine prætiosius quod gaudium donat tristitiamque arcet. *Et gloria Domini super te orietur.* Vide, de quo lumine agit? De illo loquitur lumine cum quo Dei gloria conjungitur: ille quidem gloria Dei fruitur qui recto ordine vitam degit virtutibus præditam. Cur non dixit fiat sed *orietur*? Ut innovationem eorum futuram ostenderet; gloria enim Domini, quæ prius apud eos erat, longe recesserat, nunc autem hæc iterum apparere oportebat, ut ipsi vel pœnis vel præmiis afficerentur.

Quia ecce tenebræ operuerunt terram et caligo gentes, super te autem apparebit Dominus. Cum enim hoc lumen splendeat, ut omnia ubique illuminentur oportet, illa enim (tenebræ et caligo) non ex necessitate aut per vim sed voluntaria fuerunt. *Et ambulabunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo.* Viden' præ-

cellentiam luminis? Pulchrum enim est et illuminat reges. *Lera in circuitu oculos tuos et vide omnes filios tuos congregatos.* Omnia quæ in hoc capite nuntiata sunt promissiones erant post reditum adimplendæ, si quid autem non adimpletum fuit, propter eorum indignitatem id factum est. Nonnulli hoc intelligunt de Ecclesia cæterique de resurrectione. *In indignatione enim mea percussi te.* Hoc est, non infirmitatis meæ causa captivus fuisti; idcirco, si res ita se habet, ipse te liberare potest, dixit enim: *Propter misericordiam meam dilexi te,* non ergo propter tuam virtutem; pœnis quidem propter peccata tua affectus fuisti, misericordia autem non ex virtute tua prodiit. *Et aperientur portæ tuæ semper, die ac nocte non claudentur.* Hæc de populo ultra fidem dicta sunt ut his verbis illum ad reditum hortaretur; in Ecclesia autem vere completa sunt, portæ enim eius semper apertæ sunt, nunquam clausæ.

§ 19-22. *Non erit tibi sol ultra in lucem diei, nec ortus lunæ lumen præbebit tibi nocte sed erit tibi Dominus lux æterna, et Deus gloria tua. Non occidet sol tibi, et luna tibi non deficiet.* Quomodo autem, *non erit sol in lucem diei* et simul *non occidet sol*? Quomodo, *neque ortus lunæ lumen præbebit tibi,* et deinde *luna tibi non deficiet*? Non lumen luminarium deficiet, sed non tam illuminabit quam Dominus illuminabit; lumen enim luminarium ad tempus corpus tantum illuminat, lumen vero Dei tum corpus tum animum illustrat. Viden' miracula? Beneficia, quæ populo largiturus erat post reditum, ostendit simulque magnas gratias in novo se donaturum esse prædicat. Non lumen enim tantum luminarium illustrabit, sed potius mentes et cogitationes Dei lumen illuminabit, a quo recessurus erat populus iste; id autem ex eo patet quod non ipsis dona spiritualia pollicetur sed aurum, argentum, æs atque ferrum, arietes Nabæoth, cupressos, lauros. Attende igitur, Judæe, et noli præter bona corporalia nihil aliud sperare. Etsi interdum lumen lunæ vel solis deficiat, hoc non ex eorum natura sed ex peccatis oritur, quæ populus sub ipsis admittebat ideoque dicit Deus: ambulabitis in lumine luminarium

sine timore; et iterum: omnis tristitia auferetur a te. *Complebuntur dies luctus tui.*

Hic autem de morte loquitur repentina quæ non amplius erit. *Populus tuus omnis justus, semper possidebunt terram.* Hoc autem non Deus operatus est, sed ipsimet id fecerunt, Dominus enim in cælum illos attraxit, ipsi autem nequitia sua deciderunt. *Custodient plantationem opus manuum mearum in gloriam.* Placet mihi, dicit, ut quod plantavi semper in gloriam meam maneat. *Qui paucus est, erit in millia et qui minimus in gentem magnam.*

CAPUT LXI.

§ 1. *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me*; hæc forsitan causa est unctionis suæ; alibi aliam causam ostendit dicens: « Super quem videris Spiritum descendantem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto¹ ». Viden' hic etiam absque articulo dixisse: Πνεῦμα Κυρίου super me, non vero: Τὸ πνεῦμα Κυρίου? Sic etiam alio loco legimus: « Si quis autem spiritum (εἰ δέ τις πνεῦμα) Christi non habet, hic non est ejus² ». Et patet non jam, quod eo indigeret, Jesum Spiritum sanctum accepisse sed solum in testimonium, nemo enim recipit quod suum est; sicut divinitate sua virtutem ostendit, ita etiam Spiritu suo, ut manifestaret eadem natura esse Spiritum, qua ipse est. Ille enim dixit: « Omnia consummata sunt³ ». Ubi sunt Judæi? Ubi autem hæretici? Cum Deus dicit: Omnia consummata sunt, nemo adversari potest. Hic dicit: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me*; alibi autem: « Unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute⁴ ». Deus, dixit, non homo, non oleo sed Spiritu sancto et virtute. Si enim unctus esset ab hominibus oleo, reliquis unctis non præstaret. Sicut enim baptizatus est, non indigens baptismo, quia in eo Spiritus erat ante baptismum, secundum illud « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi⁵ »; ita in baptismo super eum Spiritus sanctus venit

1. Joan. i. 33.

2. Rom. viii. 9.

3. Joan. xix. 30.

4. Act. x. 38.

5. Luc. i. 35.

non sanctificationis causa, ipse enim sanctus erat ac omnium sanctificator, neque ut mira gereret, quæ sua divinitate perficere poterat, sed ut testimonium tantum perhiberet, secundum quod dicebat Johannes: « Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendantem et manentem super eum, hic est¹ ». Ut autem ostenderet apparitionem Spiritus sancti esse ad testimonium solum non vero propterea quod ipso careret, dixit: « Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei² ». Patet autem Filium Dei esse Deum, sicut testimonium perhibuit Pater ipse dicens: « Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite³ ». Dixit iterum: « Si autem ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia⁴ »; alibi autem: « Tunc Jesus ductus est in desertum a Spiritu ut tentaretur a diabolo⁵ ». His verbis eandem voluntatem et suam æqualitatem cum Spiritu Sancto etiam in carne nobis exhibet. Inquiramus utram gratiam dicat an Spiritum Sanctum? *Spiritus Domini super me*, dixit, non gratia Domini. Sed hoc mirum est, quod Spiritus Domini super Deum apparebat. Necesse erat ut Spiritus Sanctus super Dei incarnationem appareret, ut gratia Spiritus per carnem ejus in nobis constitueretur. Sicut enim Spiritus apparuit super eum in testimonium non quod ejus indigeret, ita etiam super nos non in testimonium sed ad nostram levandam inopiam apparet secundum illud: « Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus Filii Dei⁶ ». Ostendit autem nobis Filium Patris ipsum esse natura sua secundum divinitatem; nos autem, cum natura filii non simus, sanctificat et filios gratiæ reddit. *Evangelizare pauperibus misit*. Missio hic idem est ac revelatio; unde enim et quo mittetur qui natura sua secundum divinitatem in omnibus erat? *Pauperibus*, dicit; nonne pauperes erant principes, præfecti vel divites, quibus ipsi nuntiandum erat?

1. Joan. i. 33.

2. Ibid. 34.

3. Marc. ix. 6.

4. Luc. iv. 2.

5. Matt. iv. 1.

6. Rom. viii. 16,

Utique dicit, revera pauperes; magni enim in hac vita, sed in futuram vitam pauperes erant. Iterum alio modo: pauperes appellat humiles, qui nuntium primi acceperunt.

Sanare contritos corde, quorum corda propter peccata sæpe defecerant. Judæi et alii, qui nuntium acciperent, indigni fuerunt. Ipse Dominus noster in sermone montis primum dicebat: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum ¹ ». Pauperibus janua cœli aperta est; omnium bonorum causa humilitas, superbia vero malorum omnium est causa.

Spiritu, dicit, *unxit me*, idest, testimonium reddit. Ne sicut cæteros prophetas illum unctum putarent et missum tantum ut evangelizaret, addit: *sanare contritos corde* vel peccatorum vel tristitiæ causa. Ut autem ostenderet sanationem ad eum proprie pertinere ipsumque non infirmum esse prophetam qui, quæ prius accepit, aliis donat, in Evangelio dicit: « Venite ad me qui laborati et onerati estis et ego reficiam vos ² »: « ego » dicens, absolutam suam declarat summamque libertatem. Viden' priora beneficia visibilia, hæc invisibilia esse; illa corporalia, hæc animas reficientia? Non de præsentibus ac terrestribus sed de futuris ac cœlestibus hic agitur. Jure pauperes illos appellat, tantis enim bonis carebant. Ostendit etiam non satis esse tantum nos nuntium accipere sed etiam accepti nuntii non nos pœnitere.

Sanare contritos corde. Nonnulli contriti erant propter dolores, aliqui propter peccata, propter utrumque alii; sicut Dominus noster paralytico dixerat: « Ecce sanus factus est, vade et noli amplius peccare ³ ». Quidam autem conteruntur propter iustitiam vel peccata, propter iustitiam secundum illud: « Cor contritum et humiliatum Deus ne despicias ⁴ », propter peccata secundum illud: « Sana contritiones ejus quia commota est ⁵ ». Nonnulli propter diabolum conteruntur ut mulier inclinata; propter pec-

1. Matt. v. 3.

2. Ibid. xi. 29.

3. Joan. v. 14.

4. Ps. L. 19.

5. Ibid. LIX. 4.

cata iuxta illud: « Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum; putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ¹ ». Quum enim, quod corrumpitur, negligimus, putredo subest. Iterum dicit: « Contritio et miseriæ in viis eorum² ». Non tam corporis dolores huius robur minuunt quam peccata vires animi frangunt.

Iterum aliud ostendit animæ beneficium: *prædicare captivis remissionem*, idest illis quorum animæ captivæ erant. Unde hoc patet? Quoniam non dixit dare sed *prædicare remissionem*; ut his verbis ostendat a voluntate accipientium beneficium pendere. Ad annuntiandum venit, ut gratum esset illis boni desiderium. *Et cæcis visum*. Quinam cæci Babylone egressi sunt? Quamvis, antequam huc venirent, cæci essent, non ita tamen post reditum erant.

§ 2-9. *Vocare annum Domini acceptabilem*. Aquilas et Symmachus dicunt: Annum iucundum. *Et diem retributionis Deo nostro*. Merito dicit: *diem retributionis*, ne tantum bonis nuntiatis confiderent et socordes fierent. Ecce iudicium venit, ut unicuique juxta bona opera sua retribuatur... non enim ad hoc tantum venit ut dimitteret peccata ac dona largiretur, tuque ad multiplicanda peccata hæc munera accipis.

Vocare omnes lugentes; tum illos qui propter corporalia, tum qui propter spiritualia dolebant. Symmachus: Consolari, dicit. *Ut detur lugentibus Sion gloria eis pro cinere, unctio lætitiæ lugentibus secundum stolam gloriæ pro spiritu mæroris*. Alii vero: Pro spiritu stuporis, dicunt. Viden' Deum lætitiæ ad tollendam venientem tristitiam? Non homo est inter homines, neque angelus inter angelos; hic nihil est corporale, omnia vero spiritualia sunt. *Et vocabuntur*, ait, *generationes iustitiæ, plantatio Domini in gloriam*. Vide ergo plantationem Domini non hominis esse; et non *generationes* tantum dicit, sed *generationes iustitiæ*. In quo id ergo perficietur? Utrum in nobis an in illis? Patet plantationem Domini in gloriam Ecclesiam esse.

Et ædificabunt deserta sempiterna. Vere autem desertæ erant

urbes, non mœnibus dirutis, neque domibus vacuis, sed orbæ hominibus quibus cognoscendus erat Dominus, qui tamen ipsum ignorabant. Nunc autem instauratæ sunt urbes, in quibus revera sunt homines cognoscentes Dominum. Bene igitur dixit: *Deserta sempiterna.*

Et innovabunt civitates desertas, desolatas in generationes. Et venient alienigenæ pascentes oves tuas; et aliarum gentium aratores, et vinitores. Hoc autem mirandum est, quod aperte de principibus Ecclesiæ loquatur, dicens: *Vos autem sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei.* Hos regnum, sacerdotium gentemque sanctam suam appellans de omnibus loquitur christianis. Viden' hæc omnia in fonte salutaris lavacri peragi? Ibi enim omnes unguuntur. *Fortitudinem gentium comedetis, et in divitiis earum eritis admirabiles; sic terram suam secundo possidebunt.* Videamus ubi perficientur hæc verba, et quo tempore *secundo possidebunt.* Tunc secundo possidebant et hæc non fuerunt impleta; propheta tamen hic dicit: *Secundo possidebunt.* Manifestum est aliam gentem futuram esse quæ secundo possidebit terram. Hoc patet ex verbis sequentibus: *Gaudium sempiternum erit super caput eorum.* Quandonam gaudium sempiternum fuit Hebræis in terra ipsorum? *Ego enim Dominus qui diligo justitiam et odi rapinas ex iniquitate; et dabo laborem eorum iustis, et testamentum æternum disponam eis. Et scietur in gentibus semen eorum, et nepotes eorum in medio gentium.* Hæc completa sunt in Apostolis, cum quibus fœdus perpetuum iniit, filii enim eorum cognoscuntur etiam inter gentes. *Omnes, qui viderint eos, cognoscent illos.* Quis enim est populus qui illos non cognoscat? *Quia isti filii benedicti a Domino vocabuntur et lætitia lætabuntur super Dominum multitudine discipulorum ac donis futuris.*

§ 10-11. *Exultet anima mea in Domino; quia induit me vestimento salutis et tunica lætitiæ.* Nonne vides hic de animæ tantum lætitia prophetam locutum esse? Hic nihil est materiale, omnia vero spiritualia sunt, dicit enim: *Exultet anima mea in Domino;* cum enim accipimus gratiam quamdam spiritualem, lætificamur in Domino. Quicumque enim in suis bonis ac filiis lætatur, etsi

postea tristitia afficiatur, cum tamen mulierem gratam videt, vel filios dilectos, afflictiones deinceps non amplius afflictiones putat: pariter hoc evenit illi qui in Domino gaudet; præsertim cum Deum non sibi iratum esse certo sciat, non amplius dolet neque tristatur; sicut Apostoli semper lætificabantur in Deo; cæterosque hortabantur dicentes: « Gaudete in Domino semper¹ ». Hæc autem lætitia permanens atque immortalis est; si quis autem in bonis gaudet, temporaria sunt gaudia illius, cum enim divitiæ illius evanescent, una simul fugiet lætitia. Sicut novi veris flores oculis grati sunt, flaccidi vero oculorum voluptatem auferunt; pariter divitiæ gaudium a mente tollunt, et fortasse ipsæ primæ a nobis recedent, aut nos ab ipsis. Forsan quidam muliere pulchra gaudebit sed hæc quoque fluxa possessio est, temporalis lætitia, gaudium transiens una cum afflictionibus multisque coniunctum suspicionibus; quapropter ut lætitia hæc temporanea sit oportet. Si autem Dominum amabis, æterna erit misericordia ejus; renovatur semper amor, inflammatur desiderium, numquam veterascit neque obsolescit; qui enim a te amatur novus semper, optabilis et amore dignus est. Si autem dicis te eum non videre, aspice cœlos; quam pulchri sunt, quam magni! Quam dulce cœlum est ac visu delectabile, ad omnia utile; hoc cœlum vero opera est illius, quem amas, opera tenuis ac brevis digitorum illius; hinc ejusdem pulchritudinem, quantum fieri potest, intelliges Nonne eum vides? Si vis, eum videbis: purga mentem, munda cor, dicit enim: « Beati mundi corde quoniam Deum videbunt² ». Sit ergo nobis ille solus.... magna misericordia et fervidus amor.... inutile putat³.

Induit enim me vestimento salutis. De quo loquitur vestimento? Vestimentum quo induimur non est vestimentum salutis. Scio

1. Philipp. iv. 4.

2. Matt. v. 8.

3. Multum allaboravimus ut aliquam significationem saltem probabilem ex iis verbis, quæ in codice nostro integra supersunt, depromere-

mus, sed omnino frustra. Ut in præfatione indicavimus, codex noster in fine valde vitiatum multos locos huic pares præbet, quare hanc adnotationem etiam pro cæteris locis satis esse putamus.

autem vobis, qui mysterium cognoscitis, illud notum esse; tamen dicat Paulus: « Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis¹ »; Christus enim vestimentum salutis est. Induisti vestimentum non ut corporis nuditatem operires, sed ut violentia mortis intactus esses. Merito *vestimentum* dicit, quia eramus nudi, ignominiosi, inobsequentes, stulti, aberrantes multisque cupiditatibus servientes, peccata enim nos nudos reliquerant et Satanas, cui ultro in nobis locum dedimus, dedecoravit nos. Quapropter venit Christus, induit nos et rationem ostendit qua facile veterem hominem cum actibus suis exuere possemus novumque induere qui secundum Deum creatus est; et cum in manu nostra sit hunc deponere, ideo praecepit dicens: « Induite » ut semper nobiscum adhæreat. *Et tunica lætitiæ*. Quædam est salus quam doloribus, medicis vel exprobrantium admonitionibus consequi possumus: hæc autem salus possidetur una cum lætitia ac plurimis bonis, et nunquam nos opprobrio afficit. *Sicut sponso circumposuit mihi mitram*. Aquilas: Quasi sponso decorato corona. *Et sicut sponsam ornavit me*. Mitra est corona quædam monilibus ac gemmis ornata, quam sponsi die nuptiarum capitibus suis imponunt. *Sicut sponsam*, dicit, *ornavit me*. Vere enim fuerunt nuptiæ sed spirituales tantum, in quibus animæ participes Dei factæ sunt. Vide sponsæ paupertatem, quæ vestimentum atque ornamentum a sponso accipit; nemo enim alius poterat illam hisce vestibus exornare. Sicut enim ancillam quamdam, quam sibi gratam vir rex uxorem ducere cupit, vestes dignas nuptiis non habentem, neque a semetipsa ad has præparandas idoneam, his omnibus rex donat atque adornat; ita Christus Ecclesiæ omnia ornamenta dedit eamque decoravit. *Et sicut terram efferrentem flores meos*. His verbis multiplicem fructum virtutis indicat. *Sic germinare faciet Dominus Deus justitiam et exultationem in conspectu omnium gentium*. Jure in conspectu omnium gentium dixit, ut viderent, testimonium perhiberent eamque imitarentur.

¹ 1. Gal. iii. 27. *Induite vestimentum Christi, quod est caritas, misericordia, humilitas, etc.*

CAPUT LXII.

§ 1-10. *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non relinquam.* Hoc mihi videtur dixisse, ne illi superbirent. *Donec egrediatur sicut lumen, justitia ejus, et salutare meum sicut lampas ardebit; et videbunt gentes justitiam meam et reges gloriam meam, et vocabit te nomen novum, quod Dominus nominabit; et eris corona decoris in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui: et terra tua cohabitabitur; idest defensa erit et in securitate,¹ Et vocaberis: voluntas mea.* Quandonam autem urbs vocata fuit hoc nomine: voluntas Dei?

Quomodo lætabitur sponsus super sponsa sic lætabitur super te Dominus. Viden' rursum amorem accensum desideriumque excitatum? *Super muros Jerusalem constituam semper custodes.* Nonne constituti sunt custodes super muros Jerusalem? Utique, constituti sunt, sæpissime quoque. Quid profuerunt? Quinimo vexati fuerunt. Custodes hic vel principes vel sacerdotes vocantur.

Non est enim vestri similis. Si correxerit et fecerit Jerusalem gaudium super terram. Viden' ipsum semper affirmare ab illis virtutes procedere vel non? Ne autem iis, quæ prædicta fuerant, confidant neve se gerant quasi his essent digni, dixit: *Non est enim vestri similis; qui correxerit et fecerit gaudium.* Si enim recte vitam agetis, gaudium eritis Jerusalem et gloria terræ; sin minus, quæ predicta sunt vestris filiis, in apostolis perficien-

1. Post verba *in manu Domini* in perfecta, quæ nos iuxta versionem Se-codice non pauca adsunt verba im- ptuaginta integra in textu retulimus.

tur, qui gaudium erunt cœlestis Jerusalem et gloria totius orbis terrarum.

Juravit Dominus per gloriam suam et per fortitudinem brachii sui. Vide duplex jusiurandum, *per gloriam* enim *et per fortitudinem brachii sui* jurabat. *Si ultra dederō triticum tuum et cibos tuos inimicis tuis.* Nonne dedit? Utique dedit. Num peierabat? Quum de pœnis agitur, iuramentum mutat, cur autem etiam in bonis iuramentum mutat? Non ille commutavit, ipsi vero præceptis inobsequentes commutaverunt; non enim illos domum reduxerat quo plura admitterent scelera.

Et non bibent filii alieni vinum tuum sed misericordes comedent et bibent in atriis sanctis meis. Viden' omnia bona eorum visibilia esse? Adverte præterea, quum spiritale donum promittit, hoc Hebræis denegari.

Ite, ingredimini per portas meas, præparate viam populo meo, lapides de via projicite, levate signum in gentes. Ecce enim Dominus auditum fecit usque ad extremum terræ. Hoc mihi videtur spiritale esse. *Præparate viam populo Domini.* Vide, quot nominibus illos appellat: vocat enim illos lapides electos; nomen illis erit: voluntas mea, signata mœnia. Quandonam his nominibus appellati sunt? Nonne illum his vocibus longe aliud ostendere intelligunt? Vitam enim quærit modestam, si hanc in illis non invenit, ex illorum id oritur pigritia.

CAPUT LXIII.

1-2. *Quis est iste, qui venit de Edom, rubor vestium suarum de Bosor?* Propheta de rebus mirabilibus loquens interrogationis forma uti solet, ut non solum sese sed etiam alios admiratione affectos esse ostendat. Dixit enim superius: « Quinam sunt isti, qui ut nubes volant?¹ » Quum autem Deus fidem oraculis suis facit, non tantum, quæ facienda sunt, prophetis ostendit, verum etiam novo modo hæc ostendere studet, sicut dicebat Amos de Deo: « Vidi Dominum stantem super murum adamantinum² »; Daniel alio modo; Michæas dicebat: « Videbam Israel dispersum³ ». Vide hic: *Quis est iste, qui venit de Edom?* De iis loquitur, qui occidendi erant, deque iis qui ipsius populum vehementer vexaturi erant.

Videbam hominem et vestem inquinatam, zona accinctum velut virum calcantem in torculari ruborem vestium de Bosra; hoc loco videbatur, ut hoc ipso plagæ quibus affectus fuit ostenderentur sicut alio loco; dicit: « Ollam succensam ego video, et faciem ejus a facie Aquilonis⁴ »; sicut Zacharias quoque equos videbat. *Iste formosus in stola sua.* Quomodo pulcher esse potest inquinatis indutus vestibus? Tunc vere pulchra est vestis cum colore est infecta. Hoc tamen mirum est quod, nisi talis esset, ne propheta quidem admiratione affectus fuisset. Cum autem Deus mirabilia operatur, causam ab ipso postulare non licet.

1. Is. LX. 8.

2. Amos. VII. 7.

3. III. Reg. XXII. 17.

4. Jer. I. 13.

Violentia cum fortitudine, idest fortis ac modestus; talis enim erat vultus eius forma. Nunc interroganti respondet dicens: *Ego loquor justitiam et iudicium salutis*, idest, facio; dicens enim: *loquor*, ipsum manifestat opus: « fortia opera sermonum illius¹ », dicit Joel. *Quare rubra sunt vestimenta tua sicut de calcato torculari*. Non enim color erat huic vini aut sanguinis sed inter utrumque; forma calcatoris facilitatem pugnæ indicat; color sanguinis non agi hic de vino ostendit sed de sanguine; torcular non calcabat ex dimidia parte vacuum sed plenum non parum aspersus sed omnino inquinatus².

§ 3-10. *Torcular calcavi solus et de gentibus non erat, vir mecum*; hoc est, nullius indigui auxilio nullumque adiutorium poposci. Hic non de corporeo loquitur torculari, idque patet ex iis quæ sequuntur: *et de gentibus non erat, vir mecum*.

Conculcavi eos in furore meo, et confregi eos. Adduxi sanguinem eorum in terram. Cur autem? *Dies enim retributionis venit eis, et annus redemptionis*. De illis sumebat retributionem eosque servabat qui ab illis vexati erant. Viden' illos sibimetipsis causam punitionis fuisse? Ne audiens iram motus aliquos contra rationem in Deo esse credas, rectum justumque iudicium ipsi attribuit et affirmat tempus punitionis ipsum distulisse; *Dies enim*, dicit, *retributionis venit*. Ut ostenderet sese de pœnis Judæorum loqui, addit; *annus redemptionis*. Sicut in iudicio iniurias inimicorum nostraque iura simul deteguntur, ita tunc nonnullos puniebat aliosque conservabat, ut utrumque ipsum facere posse cognoscerent; non autem sicut Græcorum pseudo-sapientes dicunt, dæmones esse quorum nonnulli non mala sed bona tantum operantur, quidam vero tantum mala faciunt non vero bona, ita ut utrisque integra potentia non sit sed dimidia tantum; sed hac quoque carent. Ego autem *torcular*

1. Joel. II. 11.

2. Librarii inadvertentia putamus lineas quasdam omissas, ideo in codice omnia, hoc loco, turbata mixtaque sunt; nos autem, quæ deerant, sup-

plevimus per duos alios interpretes gentis nostræ Georgium ex Schevra et David sacerdotem qui ex libro Sancti Joannis Chrysostomi hunc locum transcripserunt.

calcavi solus et conculcavi in furore et in ira. Merito dicit: *in furore et in ira*; iram demonstrat, qua prosequabatur Hebræos, idque utilissimum erat ad eorum commonitionem, sicut Apostolus dicit: « Noli gloriari sed time¹ », ut aliorum afflictionibus ipsi resipiscerent; bona enim, socordes reddere solent eos qui illis fruuntur et ad vitam inordinatam adducunt. Afflictiones proximorum, uti frenum, ori eorum apponebat, istæ enim, qui opulenter vivunt, a malis illos deterrent; commune est enim hoc dictum: videns proximorum mala time.

Animadvertamus nunc hæc quæ allegorice sunt dicta: *quis est iste, qui venit de Edom?* Duplex hæc est prophetia: se ostendebat Christus illis sanguine tinctum; dicit enim: « Nemo potest fortis ingressus domum diripere vasa, nisi prius fortem alligaverit² », et iterum: « Sed confidite, ego vici mundum³ »; et alibi, « Prædicare captivis remissionem, carcere detentos liberare⁴ », alio loco: « Quia contrivit portas æreas et vectes ferreos confregit⁵ », aliaque huiusmodi quæ victoriam eius ostendunt atque declarant eum sanguine tinctum fuisse, sicut dicit Jacob propheta: « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum⁶ »; Simon quoque magnus sacerdos multas pugnas indicat his verbis: « Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum⁷ ». Hic autem ille videtur, multis interfectis, de Edom venisse: Bethleem quidem in Edomæorum regione sita est. David præterea ostendit illum veluti armis instructum: « Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime⁸ ». Hæc dicit ne eum infirmum putes, sicut superius dixit propheta: « Species eius inhonorata et deficiens præ filiis hominum⁹ ». Non enim eodem modo omnibus se revelabat, alio modo apparuit Judæis, alio Apostolis, alio prophetis, alio in monte Jacobæis, alio Cleobæis, alio sociis Petri cum

1. Rom. xi. 20.

2. Matt. xii. 29.

3. Joan. xvi. 33.

4. Is. lxi. 1.

5. Ibid. xlv. 2.

6. Gen. xlix. 11.

7. Luc. ii. 34.

8. Ps. xlv. 4.

9. Is. liii. 3.

Joannes dicebat: « Dominus est¹ », alio Thomæ, alio Mariæ ante et alio post resurrectionem; hæc enim modo putabat eum olitorem, modo appellabat Rabbi, ille autem dicebat: « Noli me tangere² »: unumquemque secundum ipsorum fidem metiebatur. Sicut Pater ejus modo in igne modo sub specie vetuli secundum adiunctorum opportunitatem videbatur naturamque suam non mutabat, quod Deus avertat, sed idem semper erat Domini aspectus non vero semper eodem modo apparebat, ita hic secundum aspicientium dispositiones formam suam mutabat. *Sic formosus in stola sua*. Dicere possumus hanc stolam Ecclesiam esse, quæ bonitate ejus pulchra facta est secundum illud: « Quia omnibus his velut ornamento vestieris³ ». Nos enim stola sumus ejus, illeque nostrum; nec esse satis putat unum exemplum, sed vult, quod illius est hoc nostrum quoque esse, sicut nos quoque vult esse suos: « Ego sum vestimentum vestrum, dicit, vos meum estis⁴ »; induam vos, dicit, ut qui zona lumbos præcinctus est; iterum dicit: « Quia membra sumus corporis ejus de carne ejus et ossibus ejus⁵ »; ego, dicit, caput sum, vos autem membra estis; alibi autem dixit: ego domus sum vestra, vos autem templum meum; rursus: « Qui in me manet, et ego in illo⁶ »; ego vos comedo, vos autem me comeditis; denuo: « Meus cibus est, dicit, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, ut perficiam opus Patris mei⁷ »; et: « interpellat pro nobis⁸ ».

Violentia cum fortitudine: non violentiam indicat sed fortitudinem; his verbis rectum rerum ordinem patefacit. Si quis enim illa verba perpendit, vehementiam quamdam detegit, sed fortitudo perficientis nullo modo violentia appellanda est.

Ego, dicit, loquor iustitiam et iudicium salutis. Non autem dixit, quis iste sit. Erubescant schismatici scrutantes essentiali. *Ego, dicit, loquor iustitiam et iudicium*, his verbis ostendens incom-

1. Joan. xxi. 7.

2. Ibid. xx. 17.

3. Is. xlix. 18.

4. Jer. xiii. 11.

5. Ephes. v. 30.

6. Joan. vi. 57.

7. Ibid. iv. 34.

8. Rom. viii. 34.

prehensibilitatem essentiae. *Ego loquor iustitiam*, idest iudicio iudicium salutis, iudicium autem eius non ad damnationem sed ad salutem est; peccatores, dicit, justos facio, et aliorum iudicium ad salutem est, cæterorum autem ad damnationem.

Quare ergo rubrum est indumentum tuum, torcular, ait, *calcavi solus*. Vos autem qui didicistis mysterium, omnino hoc cognoscitis. *Torcular*, dicit, *calcavi solus*. Et vere Deus solus hoc facere potest, et nullus alter sive homo est sive angelus. *In furore meo*, dicit. Furor est in hostes, in satanam atque in mortem. Nunc autem vide prophetam in pœnis hostium lætantem quibus digni fuerunt utque pœnas a populo tollantur rogantem, sicut Jeremias, Daniel alique omnes fecerunt.

Misericordiæ Domini recordatus sum, dicit. Num obliviscebatur propheta? Nequaquam, sed quæ obliti erant, in mentem revocat, affirmans præsentia præteritis esse conjuncta; ita semper prophetae ut homines antiqua et nova beneficia recordentur efficiunt. Ille, dicit, mihi facultatem atque potentiam dedit ut enarrem prodigia ejus. *Recordabor virtutum Domini, laudationum Domini in omnibus, quæ reddidit nobis; Dominus, iudex bonus domui Israel*. Num bonus iudex dumtaxat? Non bonus tantum sed aliis quoque præditus est dotibus; idque dicit ut hanc dotem præ cæteris ostendat, hac enim usus sæpe iudicat secundum misericordiam suam, dicit enim: *retribuit nobis secundum misericordiam suam et secundum amorem suum adducit bonum et malum non propter malitiam sed utrumque propter suam misericordiam*. Sicut autem in paradiso misericordia apparet, sic etiam in inferno; quocumque petis, Domini semper misericordiam invenis. Nonne tibi videtur propter misericordiam Adam creavisse, huic paradisum largitum esse, hunc dignum qui cum ipso loqueretur fecisse? Neque in hoc tantum misericordia Dei splendet; cum etiam illum reiecit atque expulit paradiso, misericordiam suam ostendit; quamvis hæc inter se vehementer repugnare videantur utraque propter suum

finem absoluta est. Non tantum Jndæorum reditus a captivitate sed etiam profectio a misericordia orta sunt. Modo boni modo mali sumus, quippe qui mutationibus obnoxii non recte omnia perficimus; ille autem semper beneficus est, quia a natura sua misericordia procedit, ita ut cum puniens tum præmiis donans eandem semper benevolentiam ostendat; si quandoque contrarii effectus fiant, id non ab ipsius benevolentia oritur sed a rebellibus qui hoc dignos seipsos efficiunt. Sicut sol lumine suo multos exhilarat et ex oculis laborantes cruciat, sicut ignis humidam mollemque materiam duram compactamque efficit, aliud enim ille indurat, aliud compactum reddit, aliud mollit, aurum liquat, et argillam durat, utrumque autem calore suo efficit; ita Dominus paradisum et infernum una sua misericordia constituit. Quid dico? Facilius est ignem calorem suum dimittere, quam Deum suam bonitatem. De creaturis omnibus, Deo propitio, disserere possumus, sed de divinis attributis nec verbo neque mente id fieri potest, ideoque vere dixit: « Ego sum idem¹ », non propter suam naturam hoc dicit sed propter misericordiam et providentiam. Cum quo comparandus est hic amor? « Quomodo lætabitur sponsus super sponsam, ita lætabitur super te Dominus.² » Num cum patris ac matris amore comparandus est? Conferri non potest; caro estis, dicit, ex carne mea et os de ossibus meis:

Et dixit: *Populus meus, filii mei sunt et non reprobabunt.* Alii autem dicunt: Non reprobabo; idest, ut filii bona a me expectare poterant, dummodo non me reprobarent. Non dico illos a me bona accepisse, sed filii cum essent, non ipsos patrem relinquere decebat. *Et factus est eis salus ex omni tribulatione eorum.* Non autem dimidiam pœnam tollit dimidiamque permittit, cum enim potentia et voluntas conjunctæ sunt, nihil obstare potest. Et nunc vide, quomodo amorem suum in mentem revocat: *Non legatus aliquis neque angelus sed ipse Dominus salvavit eos.* Magnum est servare, sed majus est cum ipse servat sicut et

1. Is. xli. 4. *Et ego sum idem.*

2. Is. lxxii. 5.

Paulus dicebat: « Non hoc tantum, sed etiam gloriamur in Domino¹ ». Nec Paulus solus sed Moyses etiam dicebat: « Si non tu ipse præcedas, ne educas nos de isto loco² », si enim salutem omnibus promittebat, non tamen honorem. Vide quo honore illos dignos effecit: *Ipsæ Dominus*, dicit, *redimet eos*; causamque addit: *quod diligeret eos et parceret eis*. Ut ostenderet eos hoc indignos esse, dicit: *ipse redemit eos et suscepit illos et exaltavit*. Et non tantum *redemit*, quod misericordiam ostendit, sed etiam *exaltavit*, idest, omnibus diebus sæculi glorificavit.

Quid autem illi fecerunt, quos etiam sine his omnibus sicut filios honorare patrem oportebat? *Ipsi autem non crediderunt, et exacerbaverunt Spiritum Sanctum ejus*. De Spiritu Sancto an de ministro quodam loquitur, sicut hæretici blasphemant? Et iure Spiritum Sanctum nominat, quia omnia per Spiritum facta sunt, et de ipso prophetæ et Moyses loquuntur. *Et conversus est eis in inimicitiam*. Viden' ipsos causas inimicitiarum fuisse? *Ipsæ Dominus pugnavit contra eos*. Hoc amoris magnæque misericordiæ est signum; si enim, quum mali essent, ut ad meliorem frugem venirent, iis parcebat, nisi enim pepercisset in nihilum jamdiu redacti essent, patet Deum inimicum illis idem esse ac si ad ipsorum salutem eos amore persequeretur. Inimicus fuit, ne semper inimicus esset, ut reciperet, dimovit.

Et recordatus est dierum antiquorum; dies antiquos appellat dies Moysis et populi sui. Quæ sequuntur præcipue ad inimicitias atque pugnam eos provocavit, scilicet: ubi sunt beneficia vestris patribus vobisque facta? *Ubi est qui eduxit eos e regione pastorem ovium? Ubi est qui posuit in eis Spiritum Sanctum?* Idest in Moyse et in septuaginta senioribus. His verbis etiam spiritualia ille prodigia indicat quæ in populo operati sunt. Merito dicit: *eduxit pastorem*, quia per eum omnes etiam eduxit, et quoniam fugiens in Madian venerat, dicit Deum illinc ipsum eduxisse. Cum autem crederent Moysem non vero Deum ipsos eduxisse, dicebant enim: ubi est Moyses qui

1. Rom. v. 11.

2. Exod. xxxiii. 15.

eduxit nos ex Ægypto; ne in sua sententia perstarent, Moysen putantes ipsos ex Ægypto eduxisse et Jesum Josedec Babylo-
 nia, ostendit tantum abesse ut Moyses eduxisset eos de Ægypto ut ipse Moyses potentia Dei tantum illinc eductus esset. *Qui posuit in eis Spiritum.* Scimus autem ipsis Spiritum Sanctum non fuisse annuntiatum; sed in eis erat cum in eorum duce Moyse esset et in septuag. . . . Spiritus Sanctus . . . utilitas ipsis¹. *Qui eduxit de-stra Moysen;* neque frustra repetit Moysen eductum esse, sed ut impia eorum verba impediatur, semper ait: ego eduxi eos. Enarrat quoque, quæ gesta sunt in deserto: *Brachium gloriæ suæ superavit aquas a facie eorum, et fecit sibi nomen sempiternum. Adduxit eos per abyssos sicut equum per solitudines. Spiritus Domini descendit et dux eorum fuit.* De Moyse tamquam de spiritu loquitur. Sic, dicit, *adduxisti populum tuum ut faceres tibi nomen gloriæ.* Quamvis indigni essent, tamen propter te, dicit, faciam; ipsi vere per eum servati fuerunt. *Convertere de cælo, et vide de domo sancta gloriæ tuæ.* Non in templum confugimus, non ingredimur locum revelationis, in cælo te invocamus: hoc enim tuum templum, hæc tua est habitatio. Propterea prophetæ de cælo loquebantur, ut templum terrenum Deum complecti non posse ostenderent. *Ubi est zelus tuus, et fortitudo tua et misericordia tua magna.* Idem dicebat David: « Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine² »; ne ipsi ad virtutes suas sed ad divinam misericordiam confugerent. Sciendum est tamen, quamquam magna est misericordia Domini, in hac tamen adesse electionem . . . invenientibus misericordiam . . . quærere si quis . . . hactenus patiens eram, nunc vero non dimittam, usque nunc dimisi, vos vero neglexistis. *Tempore opportuno sustinebas nos, ex hoc autem nullum fructum cepimus. Tu enim es Dominus et pater noster, quia Abraham nescivit nos, et Israel non cognovit nos.* Viden' quam de genere suo non sese gloriari ipsis profuit? Ab eo sumus, inquit, et nos non cognovit. *Tu, es Do-*

1. Duæ integræ lineæ temporis iniuria omnino deletæ sunt.

2. Ps. LXXXVIII. 50.

minus, ait, *et pater noster, libera nos; a principio nomen tuum super nos est*, quemadmodum servus ab utero emptus nomine domini sui appellatur. Non dixit: nomen tuum invocamus, sed *nomen tuum super nos est*; hæc vero pœnarum illis causa erat, nam quum super eos nomen Dei esset, ipsi eum despiciebant.

Quare seduxisti nos, Domine, de via tua? Indurasti cor nostrum ne timeremus te. Vel hoc dicebant quod de hac re paululum dubitarent, ait, vel propter pœnas, sicut alibi asserebant: « Declinasti semitas nostras a via tua¹ »; idest repulisti nos, in terra aliena nos reliquisti, legibus lucrisque præceptorum nos exclusisti, nihili officium nostrum fecisti et obsequia nostra respuisti. *Convertere propter servos tuos*, idest, propter justos et humiles. *Ut possideamus et nos modicum montis sancti tui.* Vide ita locum suum Jerusalem ipsis cordi esse, ut nisi totam tenere possent, saltem partem illius possidere studebant.

Hostes nostri cruciaverunt nos, conculcaverunt sancta tua. Licet nos indigni simus, propter tamen eorum superbiam misericordiam ostende. *Facti sumus quasi a principio, cum non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos*; non tantum propter peccata hæc dicunt, sed etiam quod relictī fuerant.

1. Ps. XLIII. 19.

CAPUT LXIV.

Si aperueris cælum et tremor apprehendet ex te terram. Vide ubique ipsum potentiam suam prædicantem, sese magnum esse et, quidquid vult, perficere posse. *Si aperueris cælum tremor apprehendet ex te montes, et liquescent, sicut cera a facie ignis liquescit. A sæculo non audivimus, neque oculi nostri viderunt Deum præter te.* Num viderunt? Minime, dicit; quia licet erraverimus atque deos coluerimus alienos, nunquam tamen Deum tibi parem vidimus. *Opera tua in veritate sunt, quæ facies expectantibus te.* Præsidium est verum misericordia, iis potissimum qui patientia utuntur; nisi statim, certe procedente tempore. *Occurrit enim facientibus justitiam, et viarum tuarum recordabuntur.* Viden' ipsum non indiscriminatim omnibus occurrere sed solum *justitiam facientibus.*

Ecce tu iratus es, et non peccavimus; idcirco erravimus, idest, cum nobis iratus fuisti, traditi sumus in captivitatem..... nascituris.... nostra natura.... exigit.... nemo justus inveniri potest....

Tu iratus es et nos peccavimus. Si propter peccata nostra pœnas nos rependere vis, hoc quidem meremur. *Non est qui auxili sit nobis ut invocemus te, et non est qui invocet nomen tuum, et qui recordatus apprehendat te.* Quoniam avertisti faciem tuam a nobis. Idest, iratus perterruisti nos et ita repulisti ut accedere amplius non audeamus. *Tradidisti nos propter peccata nostra.* Hoc autem dictum est non propter prophetam, sed populi causa; dicendum

potius erat: quoniam nobis iratus fuit, maiora patravimus scelera; ideo contempsit nos nec nostri fuit sollicitus.

Et nunc, Domine, pater noster tu; nos autem lutum. Quod dicendum erat, hoc affirmare non est ausus, idest, *pater noster tu*, nos autem filii. Ut sagaci industria in se verteret illius curam, dixit: *Domine, pater noster tu;* ut etiam obedientiam reverentiamque ostenderet, dicit: *nos autem lutum, opera manum tuarum omnes; fac sicut vis. Ne irascaris nobis nimis et ne in tempore memineris peccatorum nostrorum.*

Deinde in templum confugiebant, atque in locum sanctum. *Omnia enim, dicit, gloriosa nostra conciderunt, et tu non.*

Hactenus legimus in codice nostro; interpretationes reliquorum capitum, quæ duo tantum sunt, omnino desunt.

INTERPRETATIONIS S. JOANNIS CHRYSOSTOMI IN ISAIAM

FRAGMENTUM

MONITUM LECTORIBUS

In volumine xxix collectionum sermonum, quod una cum cæteris calamo exaratis in cœnobii nostri bibliotheca conservatur, subsequens fragmentum invenimus, cui hæc inscriptio imposita est: S. Patris Chrysostomi sermo excerptus ex interpretatione in Isaiam prophetam. Hæc inscriptio aliis quoque locis horum voluminum legitur, quum quædam ex hac ipsa expositione deprompta afferuntur. Alibi (vide quæ supra dicta sunt p. 198) adnotavimus, in codice quem in latinum sermonem nunc vertimus capita decem omnino desiderari; fragmentum vero quod hic latine expressum addimus, parva utique est pars sed plurimi facienda interpretationis capitis xxviii Isaïæ, quo aliisque ad trigesimum usque codex noster caret. Hoc fragmentum ad interpretationem S. Patris Joannis Chrysostomi in Isaiam pertinere, non tantum ex inscriptione allata sed etiam ex forma interpretationis et ex genere orationis clarissime patet. Præterea nostrates Georgius e Scevra et David sacerdos, qui, quamquam illas contraherent, plurimas Patrum interpretationes in Isaiam in unum collegerunt, quosdam huius fragmenti locos tanquam excerptos ex interpretatione S. Joannis Chrysostomi in Isaiam legentibus offerunt.

CAP. XXVIII. § 16. *Propterea sic dicit Dominus: Ecce ego immit-
tam in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, summum, angu-
larem, honorabilem in fundamenta ejus.* Viden' adventum Christi ad
hoc necessarium fuisse? Viden' Incarnationis necessitudinem? *Ecce
ego, inquit, immittam, nec quispiam prophetarum. In fundamenta
Sion:* quoniam totum delectum erat ædificium, ideo in profundo
fundamenta ponit; quemadmodum quum murus aliquis omnino
diruitur, si quis hunc reædificare cupit, in ipso fundamento la-
pides magnos immittit. Ipsum hic nullo pacto de lapide vel de
inanimo quodam alio locutum esse patet ex iis, quæ sequuntur:
Et qui crediderit, non confundetur. Etenim non quidem lapidibus
nos credere jussit, sed de Redemptore liquet ipsum locutum esse;
quemadmodum et ipse Paulus dicit: « Fundamentum positum
est¹ ». Hoc autem verbo non vult indicare Filium esse creatum:
minime, nullo modo; sed illum, qui erat a principio, Christum
esse et fundamentum Evangelii, super quod ædificata Ecclesia est.
Super Jesum enim posita atque constituta sunt omnia, *tamquam*
super fundamentum, teste ipso dicente: « Ego sum radix, et vos
rami estis ». Qui ex ipsa radice generatus, nihil cum hominibus
commune habebat, sua misericordia similis hominibus fieri voluit
atque fundamentum ædificiorum humanorum; ex ipso enim tam-
quam rami emissi sunt fideles.

Cur autem fundamentum appellatur? Qui enim super hoc
fundamentum non ædificabit, nunquam poterit in ædificium in-
trare; et qui ab ipso non incipit, evertetur. Lapis autem firmus
atque stabilis vocatur, quia omnes ipsi adhærentes firmos tenet, pre-
tiosus, honorabilis, quem nemo potest honorare secundum ipsius
merita neque ejus pretium perpendere. « Omnia quæcumque habet
Pater, dicit, mea sunt² »; quomodo igitur non erit pretiosus,
quum vitæ et mortis potestas in manibus ejus sit? Qui talia mu-
nera largiri potest, non modo pauperes ditare, verum etiam

1. 1. Cor. iii. 8.

2. Joann. xvi. 15.

homines angelos efficere valet; non enim opes vel indumenta inania donat, sed naturam quoque novat. Quomodo pretiosus non erit, qui non solum aurum vel argentum, sed etiam immortalitatem corporis, regnum cœlorum, æternam potestatem dispensat? Quomodo pretiosus non erit, si omnia coram eo quasi momentum stateræ reputata sunt? Quis ergo ejus magnitudinem enarrare poterit? Hanc quum ipse Paulus aliquantulum vidisset, exclamavit: « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus¹ »; et iterum: « Judicia tua sicut abyssus multa² »; præterea: « Quis potentias Domini loquetur?³ » Quomodo pretiosus non erit, cujus munera atque potentiam verba enarrare nequeunt, excedunt enim omnes intellectus et virtutem linguæ atque altitudinem cogitationis? *Lapidem electum* dicens incomparabilem ejus perfectionem indicat, cui nihil par est neque simile. Quum dicit: « Elegit David servum suum⁴ », hunc se præ omnibus tunc temporis electum invenisse ostendit; de quo tanquam de homine loquitur, licet enim electus esset, tamen homo erat. Hic vero incomparabilem ejus sublimitatem indicat, nemo enim ipsi æqualis est, sed ipse solus Patri est æqualis. Ne, quum Filius vel Christus appellatur, unum e multis existimetis, addit: Hic est electus, cui nemo æqualis inveniri potest. Quemadmodum enim de Patre dicit: « Non est similis tui in diis, Domine⁵ », ita et de Filio dicit: « Quis similis erit Domino in filiis Dei?⁶ » Licet enim permulti sint, ipse tamen solus æqualis est Patri. Viden' ad ipsum solum cum Patre hæreditatem pertinere, ipsumque cæteris filiis inæqualem esse? De utroque eadem usus locutione unam et eandem virtutem indicavit. Et rursus: « Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua⁷ »; neve quis existimet, assentatorie de eo locutum fuisse, ex ejus operibus probatio deducitur: « Credite

1. Rom. xi. 33.

2. Ps. xxxv. 7.

3. Ibid. cv. 2.

4. Ibid. lxxvii. 70.

5. Ps. lxxxv. 8.

6. Ibid. lxxxviii. 7.

7. Ibid. lxxxv. 7.

mihi, dicit, et quærite opera mea¹ », si enim hæc Patri operibus similia sunt, credite mihi tanquam Creatori; sicut dicit et ipse Christus: « Si mihi non vultis credere, operibus credite² ».

Lapidem angularem: viden' quomodo confestim mysterium patefecit; non enim *lapidem* tantum appellavit, sed *lapidem angularem*? Qui construendorum ædificiorum periti sunt, hæc verba optime intelligunt; imperiti autem nobis docendi sunt. Præ cæteris lapidibus, quibus artefices utuntur in erigendis ædificiis, firmissimi debent esse lapides angulares; qui enim cæteros lapides colligant atque conjungunt, hi cæteris præstare debent, ut frontem quasi duabus manibus constrictam tenentes confirment idoneamque ad resistendum impetibus in eam irruentibus efficiant. Illud est lapidum angularium munus, ut ipsi contra ventorum impetus resistent, itemque ædificium diligenter conservent. Hæc omnia in Christo adimpleta sunt: etenim maledictum pro nobis factus mortem cæteraque tormenta sustulit, ut naturam nostram servaret; colligavit atque simul conjunxit duos parietes disjunctos, id est, Ethnicos et Hebræos. Ipse in medio se collocavit, ut duo separata in unum conjungeret: disiunctos parietes copulavit, angelicam scilicet et humanam naturam. Viden' quatuor parietes, quibus unum est templum ædificatum, super unum Christi corpus? In ipso enim constricti, colligati et conjuncti sumus, qui disjuncti atque separati eramus. Circumcisis est atque omnibus legibus paruit, ne, his non servatis, eos a se alienaret; Ethnicos quoque ad se attraxit, ut novæ gratiæ liberum iter pateret. Donec enim impedimentum et medius paries maceriæ interstabant, accedere gratia non audebat; quum vero sublata sunt, advenire atque manere ausa est. Ipsi quoque angeli adversus homines bellum gerebant, quia ipsorum Dominus contumeliis ab hominibus afficiebatur; ideoque eorum contumelias ulcisci minitanti erant. Ipse hos quoque conciliavit, quia etiam in suo corpore ab iis adorari non dedignatus est, quemadmodum ante adventum suum divini-

1. Joann. x. 37.

2. Joann. x. 38.

tatem tantum adorabant. Quis ergo erit tam insanus tamque miser, qui Dominum suum inimicrum natura indutum videns, contra hanc debertare audeat, et non potius cito huic reconcilietur? Quod si ille nostram vestem induere dignatus est, quomodo eam odisse potest? Quemadmodum illorum est qui valde amant, vestes eorum, quos diligunt, quamquam sordidissimæ sunt, induere, ita ipse Christus non modo hic istam vestem induit, sed etiam in cœlis apud Patrem sedens a dextris numquam gestare erubescit vestem illam deformem, qua indutus est: omnia vincit amor; et nihil ipsi est pudori. Optime dixit, *pretiosum*: licet enim colaphis percussus sit, atque sputa in faciem receperit, et plurima tormenta pertulerit, denique mortem opprobrii et maledictionis susceperit; cave hanc ignominiam existines. Quamvis enim ipse hisce contumeliis affectus sit, nihilominus decus suum nunquam amisit.

Fundamentum audiens, cave ne hoc contemnendum putes; fundamentum enim non occultum est sed manifestum, omnia enim firma tenet. Hoc fundamentum alio loco *caput anguli* appellatur; in cœlis enim firma tenet omnia, in terra autem omnia immobilia efficit, cuncta enim super idipsum constituta sunt, hoc si deficit, solvuntur omnia; quapropter dicit: « In manu tua fines terræ¹ ». Viden', quod de Patre dicit respectu terræ, id ipsum totius mundi respectu de Filio dixisse? Etenim non tantum terra verum etiam Angelorum et Archangelorum naturæ nec non reliqua omnia in manu ejus sunt. Quod maximum et optimum dictum esse de Patre respectu terræ credimus, idem et de Filio affirmatum est juxta illud: « Omnia per ipsum facta sunt² »; non modo cœlum et terra, sed et angeli et archangeli, Throni et Potestates, Dominationes atque Principatus, cæteraque omnia per ipsum facta sunt et durant. Rationem etiam, qua per ipsum facta sunt omnia, ostendit dicens ipsum caput omnium esse; quemadmodum enim sine capite atque sine potentia, quæ ex eo in membra profluit, nemo vivere potest, ita etiam sine Christo

1. Ps. xciv. 4.

2. Joann. i. 3.

nihil eorum quæ facta sunt durare potest: « Auferes, dicit, spiritum eorum et deficient¹ ». Fundamentum enim omnium fundamentorum Christus est et neminem decet confidere sibi vel suis majoribus, potissimum id Judæos dedecet, qui semper in suis gloriabantur majoribus; licet enim aliquid boni fiat, hoc tamen Christi yirtute perficitur.

Qui crediderit in eum, non confundetur. Merito quidem dixit: *Qui crediderit in eum, non confundetur.* Vide his verbis adventum indicatum esse, qui licet quam splendidissimus esset, fides tamen necessaria erat; in glorioso autem adventu nullo modo fide opus erit, maiestas enim Domini fidei locum supplebit. Viden', semper fide opus esse? *Qui crediderit in eum*, dicit, non vero: Qui scrutatus fuerit; *Qui crediderit*, inquit, non: « Qui interrogaverit atque investigaverit; *Qui crediderit*, dicit, non vero: Qui curiose indagaverit. Pudeat illos, qui incomprehensibilem scrutari cupiunt! Viden' semper quidem opus fide esse? Ipsum natum esse, in terra hac vitam degisse, suppliciis cruciatibusque affectum mortuum esse, atque cruce totum mundum liberasse, hæc omnia credenda sunt. Multa magnaue fide opus est, ut credamus, ex cruce, mortis instrumento, esse libertatem egressam et ex morte vitam ortam quæ universum orbem replevit, uti scriptum est: « Quia repleta est terra cognitione Domini, quasi aqua multa cooperiat maria² »; et præterea: « Et non docebunt unusquisque socium suum, dicens: « Nosce Dominum, quia omnes intelligent me a parvo eorum usque ad magnum eorum³ »; itemque: « A solis ortu usque ad occasum, laudabile nomen Domini⁴ ». Quidnam hoc maius aliquis fieri desiderat? Excellentiam cogita virtutis Dei; rationabile enim illic erexit signum, hic autem victoriæ trophæum. Quidnam enim cruce execrabilius? Ubique tamen ex ligno esse factam redemptionem videmus.

1. Ps. ciii. 29.

2. Is. xi. 9.

3. Jer. xxxi. 34.

4. Ps. cxii. 3.

Quis unquam audivit, quis unquam vidit, maledictionis pœnam mortis solutionis indicium atque destructionem peccatorum fuisse, quæ sibi invicem omnino contraria sunt? Et quomodo non admirabimur? Carnificem enim ne videre quidem cupimus neque ipsi accedere terrore correpti; nos autem diademati regum atque militum ornamentis itemque corporis membris, capiti scilicet, pectori et cordi, itemque altaribus et lectis signum crucis imponimus. Si quando dæmones expellere oporteat, cruce utimur; pariterque ipsa sanandis morbis utilis est. Quot ante illud tempus homines crucifixi sunt, in nullo tamen tanta apparuit potentia. « Et adorabunt eum, dicit Sophonias, singuli de loco suo¹ ». Noli, Judæe, meis verbis credere, ego tamen vetus testamentum tibi ostendens tecum contendo! Cur, miser, infelix, resistis? Cur contra ipsam tuam salutem bellum geris? Cur caput petis tuum? Cur contra stimulum calcitras? Nonne vides sepulcrum, nonne locum crucis cernis? Nonne tamquam monumenta erecta sunt? Si quis me interrogat: Quænam Christus mirabilia fecit, cœlum, terram, mare, multorum mortuorum resurrectionem, cæteraque, quæ ipse fecit, miracula, multiplicationem scilicet panis et aquæ in vinum conversionem omitto, crucem tantum in medium profero, quæ cæteris splendidior est. Crucifixus est, inquam, expuerunt in faciem ejus, colaphis eum ceciderunt; quæ omnia maximæ nostræ naturæ utilitati fuerunt. Hoc Dei opus est; hoc opus ipse Christus gloriam appellat: « Pater, dicit, venit hora, clarifica Filium tuum² »; et Paulus addit: « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce³ ». Ideo nobis exemplum hujus signi reliquit, ut jugiter recordemur, Christum passum pro hominibus fuisse ut ipsis beneficeret; etenim cruce crucem mortemque destruxit.

Hoc autem maximæ atque infinitæ caritatis necnon benevolentissimæ erga nos misericordiæ signum est. Quapropter et

1. Saph. ii. 11.

3. Ad Galat. vi. 14.

2. Joann. xvii. 5.

Paulus frequentissime hoc dictitabat: « Caritas ejus diffusa est¹ »; et Joannes: « Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret² »; quia unum illum quem habebat, dedit nobis. Ipse autem Filius venit, et morte crucis redemptionem nostram perfecit; sponte sua, non necessitate coactus sacratissimæ crucis mysterium implevit, quam in medio terrarum orbe erexit, pugnæ coruscans ac divinum signaculum credentibus donatum veluti telum victoriæ contra inimicum utque gloriam spei magni diei.

1. Rom. v. 5.

2. Joann. iii. 16.

208.331
C 469 M

~~24513~~
MEKITHARISTIS (Trans.)

AUTHOR

In Isaiam Prophetam interpretatio

TITLE

Sancti Joannis Chrysostomi

DATE DUE

BORROWER'S NAME

STORAGE - CBPL

24513

